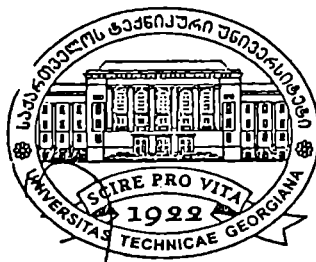

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

თემურ ჯაგოდნიშვილი, ივანე ჯაგოდნიშვილი

ვერბალური კომუნიკაციები

დამტკიცებულია სტუ-ს
სარედაქციო-საგამომცემლო
საბჭოს მიერ

თბილისი
2009

TECHNICAL UNIVERSITY OF GEORGIA

T. Jagodnishvili, I. Jagodnishvili

VERBAL COMMUNICATION

**Approved by
Editorial-Publishing
Council of the TUG**

**Tbilisi
2009**

ნიგნში წარმოდგენილია ენობრივ-სამეტყველო ურთიერთობათა ტექნოლოგიების შინაარსი: დახასიათებულია კომუნიკაციის არსი, ტიპოლოგია; გაანალიზებულია ენისა და აზროვნების ურთიერთ-მიმართების, ზეპირი და წერიტი მეტყველების სტილის განმსაზღვრელი კანონზომიერებათა, საჯარო მეტყველების, პუბლიცისტური, ორატორული, საქმიან-ოფიციალური მეტყველების სტილების მიზნობრივ აუდიტორიასთან ადაპტირების პრობლემები, დახასიათებულია კამათის ხელოვნებისა და საჯარო კამათის სახეობათა (პოლემიკა, დებატები, თოკ-შოუ) ბუნება და შემოთავაზებულია მათი წარმართვის პრაქტიკული უნარ-ჩვევები.

ნიგნი განკუთვნილია პუმანიტარული, სოციალური, ეკონომიკური, საბუნებისმეტყველო სპეციალობათა სტუდენტებისათვის, ჟურნალისტების, დიპლომატების, ბიზნესმენებისა თუ საზოგადოდ საჯარო მეტყველების პრობლემებით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

რედაქტორები: ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ.
მაკა ჩხეიძე

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ.
ბადრი ცხადაძე

რეცენზენტები: ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ.
ბორის იმნაძე

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ.
რუსუდან თაბუკაშვილი

რ ე დ ა ქ ტ ო რ ე ბ ი ს ა გ ა ნ

კომუნიკაციის სათავეებიდან ვერბალურ კომუნიკაციამდე

კომუნიკაცია ადამიანთშორისი ურთიერთმიმართებაა. თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში ადამიანები უფრო და უფრო ინტერესდებიან კორპორაციებისა თუ სახელმწიფოების უკეთ წარმართვით. ცხადია, ასეთ „წარმართვაში“ გადამწყვეტ როლს ურთიერთშორისი დიალოგები, ვერბალური კომუნიკაციები უდიდეს როლს თამაშობენ. სწორედ ამ ადამიანთშორის კულტურულ ღირებულებათა ურთიერთმიმართებებს, ენობრივ-მეტყველებით ანუ ვერბალური კომუნიკაციის ნაირგვარი გამოვლენის ვარიაციას ეძღვნება საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ-სოციალური ფაკულტეტის ენის, ლიტერატურისა და ჟურნალისტიკის მიმართულების სრული პროფესორების, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორების თემურ და ივანე ჯაგოდნიშვილების ერთობლივი ნაშრომი „ვერბალური კომუნიკაციები“. სანამ უშუალოდ ამ წიგნის ღირსებაზე ვიტყვოდეთ, მანამ რამდენიმეგზის ამ თემის წარმოშობასა და თავისებურებას გვინდა შევხვთ. ამთავითვე უნდა ითქვას, რომ კომუნიკაციით მსოფლიოში ძირითადად XX საუკუნის 60-70-იანი წლებიდან დაინტერესდნენ, თუმცა მის ჩასახვასა და განვითარებას, როგორც სამეცნიერო დისციპლინას, დასაბამი ანტიკური ხანიდან (არისტოტელეს რიტორიკიდან) მიეცა... XX ს-ში ამ ახალი სამეცნიერო დარგის ერთგვარი ბიძგის მიმცემი გახდა ინფორმაციის გადაცემის თეორიის შექმნა-შემუშავებაც. უპირველეს ყოვლისა, აქ უნდა დავასახელოთ ამერიკელი მეცნიერის ჯონ პირსის შრომები, რომლებსაც სპეციალისტები ჩვენშიც კარგად იცნობენ. მაგ., ყოფილ საბჭოთა კავშირში, რუსეთში, რუსულ ენაზე გამოქვეყნდა მისი არაერთი წიგნი, მათ შორის ჩვენთვის მეტად საყურადღებო SYMBOLS, SIGNALS and NOISE: The nature and process of communication. Hutchinson of London, 1962, რომელიც 1966 წელს ითარგმნა რუსულ ენაზე (იხ. Дж. Пирс. Символы, сигналы, шумы. закономерности и процессы передачи информации. Издательство «МИР», Москва, 1967). ეს პოპულარული წიგნი, ფიზიკოსის თვალთ დანახული, ჰუმანიტარულ და სახელოვნებო მეცნიერებებშიც კი შემოიჭრა. დღეს, თუნდაც ხელოვნებათმცოდნეობაში, ამ თეორიაზე დამყარებით იკვლევენ ეროვნულ ციკვებსაც კი (მაგ., 2008 წელს, დეკემბერში, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სადისერტაციო კოლეგიის სხდომაზე, ხელოვნებათმცოდნეობის დარგში, ლარისა ჩხეიძემ დოქტორის აკადემიურ ხარისხის მოსაპოვებლად

დაიცვა დისერტაცია „ГЕНЕЗИС ГРУЗИНСКОЙ ХОРЕОГРАФИИ“, რომელშიც ქართული ცეკვები ნაკვლევია სწორედ ამ თეორიის მიხედვით).

ძველთაგანვე ცნობილია, ადამიანები თავიანთ ნამდვილ ზრახვებს ჟესტებით, მზერითა და პოზით ამჟღავნებენ. არცთუ იშვიათად მეტყველება სრულად ვერ ასახავს პიროვნების ფარულ სურვილებს. შესაძლოა, ხელის უნებურმა მოძრაობამ, გამოხედვამ ან სულაც სავარძელში ჯდომისას ჩვეული მანერის შეცვლამ დაფარული სურვილი გააცხადოს. ჟესტ-მიმიკით დაინტერესების გამო, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, XX საუკუნის 70-ანი წლებში საამისო შემსწავლელი მეცნიერებაც შეიქმნა. ამ საქმის სპეციალისტებს ახლა უკვე შეუძლიათ გვიჩვენონ, რა დროს შეიძლება ჩამოვართვათ ხელი საქმიან პარტნიორს, რომელი მიმიკის დროს დავკმაყოფილდეთ მხოლოდ თავის დაკვრით, როდის გვატყუებენ ანდა გვითრევენ ნამგებიან, არასასურველ გარიგებაში. ჟესტ-მიმიკათა და მოძრაობათა მეშვეობით ადვილად შეიძლება ზედმეტად „მონადინებულ“ პოლიტიკოსთა ნამდვილი სახის გამოვლენა და ორგული თაყვანისმცემლის „გამოჭერა“. ამ საკითხებით დაინტერესებულთ შეიძლება დავუსახელოთ ცნობილი ავსტრალიელი ბიზნესმენისა და მეცნიერის ალან პიზის წიგნები, რომლებიც თარგმნილია რუსულ ენაზე. სამწუხაროდ, ამ ავტორის წიგნების თარგმნა და გამოქვეყნება ქართულად დღემდე არავის უცდია. ჟესტ-მიმიკა უძველესი „ენაა“ („ენობრივი“ კომუნიკაციის წინაპარია). ერთ-ერთი ძველი ლინგვისტური თეორიის თანახმად, ადამიანები ურთიერთთან, ამეტყველებამდე, კონტაქტს ჟესტ-მიმიკითა და ნამოძახილ-შორისდებულებით ამყარებდნენ. ჟესტ-მიმიკის აღმნიშვნელი შესატყვისი ტერმინები „საქმეში ჩახედულებმა“ (ინგლისური, რუსული და ქართული ენების მიხედვით) კარგად იციან: **Body Language**, რუს. **Телодвижение**, ქართულად მათ „სხეულის ენა“ (// სხეულის მოძრაობა) შეესაბამება (შესაძლოა ქართულად უკეთესი ტერმინი დაიდებნოს).

ყველასათვის ნაცნობი ბიბლიური გამოთქმა „პირველად გაჩნდა სიტყვა“, თავის მნიშვნელობას, უდავოდ, არასოდეს დაკარგავს, რადგან სიტყვა (და ენები) თავად ღმერთმა გააჩინა, სიტყვა ხომ ქრისტეს ეპითეტია, გარდა ამისა, სიტყვა ლინგვისტიკური გაგებითა და მიდგომით, წინადადების, ფრაზის ენობრივი ერთეულია (ამ კუთხითაც არაერთი დისერტაცია დაცულა ჩვენშიც და უცხოეთშიც.., ნიგნიც ბევრი გამოცემულა...).

წინამდებარე წიგნის ავტორები, პროფ. თ. და ი. ჯაგოდნიშვილები წინამდებარე მონოგრაფიული ნაშრომის პირველსავე თავში

„კომუნიკაციის მოდელები“-ს განხილვისას აღნიშნავენ: „საინტერესოა ჩილელი უმბერტო მათურანას მოდელი. იგი ემყარება თვითორგანიზებადი სისტემების კონსესუალური ურთიერთმოქმედების იდეას. ამ იდეის არსი შემდეგში მდგომარეობს: ენობრივი მოღვაწეობა უკავშირდება ცეკვას, რომელსაც ახასიათებს მოქმედებათა შეწყობა, შეთანადება და არა იერარქია და მართვა“. ჩანს, ცეკვაც ჟესტ-მიმიკაა, სხეულის ენაა. ამ მხრივ საინტერესოა გ. გურჯიევის ტიბეტში მოგზაურობა-მოხილვისას მისეული ნანახ-შეფასებული: მისი გადმოცემით, „ტიბეტის მონასტერში გოგონები ცეკვავდნენ და ასრულებდნენ მოძრაობებს, რომლებიც შეიცავდა ათასწლეულების წინანდელ ინფორმაციას. ისინი პლასტიკით იმეორებდნენ ამას და ამგვარად ინახავდნენ კიდევ ძველთაძველ ცოდნას“. ეს ცოდნა კი (წარსულის ცოდნა) ცეკვებში დღესაც ბოლომდე გაშიფრული არაა — აუხსნელია ილეთების, სხეულის მოძრაობის (ხელების, ფეხების...) სიმბოლიკა-სიმბოლოების თავდაპირველი ახსნა და სრული გამოცნობა. აღსანიშნავია, რომ თვით ფუტკრებიც (კავკასიური და იუგოსლავიური) საგრძნობლად განსხვავდებიან ურთიერთისაგან ცეკვის თვალსაზრისით. ფიქრობენ, რომ ცეკვის შექმნა-ჩასახვის, გამოწვევის მიზეზი უნდა ყოფილიყო გარემოც, ადამიანის კმაყოფილება — ბედნიერება, შიში, სიხარული... ერთ-ერთ ასურულ ზღაპარში („უვარგისი ქმრის ხელში ცოლიც უვარგისიაო“) ცეკვის შექმნა-გამოწვევის მიზეზად სიხარულიც კია მიჩნეული. ამ მხრივ ქართული ეთნობალეტი უმდიდრეს ეთნოსახელდებების წამოშობის ნაირგვარ ინფორმაციას შეიცავს (იხ. ამის შესახებ ბ. ცხადაძე, ცეკვა და ცეკვა ქორეოტერმინის წარმოშობისათვის. კრებ.: სახელოვნებო მეცნიერებათა ძიებანი 2 (35, 2008 გვ. 77-87). ამრიგად, შეიძლება დავასკნათ, რომ ცეკვაც ერთგვარი „ენობრივი“ კომუნიკაციაა.

თავისებური ენა და მეტყველება, შინაურ და გარეულ ცხოველებსაც (ძაღლი, კატა, მგელი..., ჭიანჭველები...) და ფრინველებსაც (ბატები, მწერები, ჩიტები, კალიები და მისთ.) აქვთ. ასეთი „ენები“ არაერთია...

თვით მღერა-სიმღერაც ხომ ენა-მეტყველებაა. მას შემდეგ, რაც გაჩნდა ენა და მეტყველება (უკეთ: ცოცხალი (ზეპირი) მეტყველება, აქედან კაცობრიობის განვითარების მოგვიანო საფეხურზე — წერილი მეტყველება), გაჩნდა სიმღერაც, თუნდაც უტექსტო, დღეს აუხსნელი სიტყვებით (ამ მხრივ შდრ. სულხან-საბა ორბელიანის განმარტება-დაკვირვება იმერლების მეტყველებაზე — „იმერლები მღერიან“, ან მეგრელთა მეტყველებაზე — მეგრული — სირთა (ე. ი. ჩიტთა, ფრინველთა) ენაა. საფიქრებელია, რომ ადამიანთა და ცხოველ-ფრინველთა მღერა -თამაში, ძველი და ახალი გაგებით, შესაძლოა ერთი წარმოშობის იყოს.

პროფ. თ. და ი. ჯაგოდნიშვილების შემოხსენებული ნიგნი „ვერბალური კომუნიკაციები“ ფაქტობრივ ინტერდისციპლინურ მეცნიერებათა მიჯნაზეა დანერგილი. ავტორები დარბაისლური ქართულით, მეცნიერული თვალთახედვით, დიდი გულისდებით ესაუბრებიან თანამედროვე მკითხველს კომუნიკაციის არსზე, მის წარმოშობაზე, კომუნიკაციის მოდელებზე, კომუნიკაციურ აქტებზე, სტრუქტურულ ლინგვისტიკასა და კომუნიკაციის ურთიერთმიმართებაზე, კომუნიკაციის სახე-ფორმებზე, მიზნებსა და მიზეზებზე, ფუნქციებზე, ნიშანთა თეორიასა და ნიშანთა სისტემაზე, ენასა და აზროვნებაზე, გამონათქვამსა და მის თავისებურებებზე, სტილზე და სტილურ ნაირსახეობებზე, მეტყველების ფსიქოლოგიურ საფუძვლებზე, ჟესტიკულაციასა და მეტყველების სტილზე, ლინგვისტიკური სტილისტიკის ნორმათა დაცვაზე, ენის სიმდიდრეზე, მოკლედ თქმის ხელოვნებასა და სიტყვამრავლობის მანკიერებაზე, მეტყველების კეთილშემოვანებაზე, მეტყველების ტექნიკაზე, მსმენელისა და მოლაპარაკის ურთიერთმიმართებაზე, აუდიტორიის მართვაზე, საგანგებოდ ჩერდებიან პუბლიცისტურ სტილზე (განხილულია პუბლიცისტური სტილის განმსაზღვრელი ენობრივი თავისებურებები, ლექსიკა და ფრაზეოლოგია, პუბლიცისტური სტილის მორფოლოგია-სინტაქსი, ორატორული მეტყველების ნიუანსები), ოფიციალური საქმიანი სტილი თავისი ბუნებით, ლექსიკა-ფრაზეოლოგიით, ოფიციალური საქმიანი სტილის მორფოლოგია-სინტაქსით, საჯარო სიტყვის ნაირგვარობაზე. ნაშრომში დიდი ადგილი ეთმობა მეტყველების ზნეობრივ და რიტუალურ მხარეს, იმპერატიულ და პროვოკაციულ მეტყველებას, რიტორიკისა და პუბლიცისტუკის ურთიერთმიმართებას, ორატორული სიტყვის სახეობებსა და სტრუქტურას, სუბიექტის საჯაროდ სიტყვის გამოსვლას, იუმორის, მახვილსიტყვაობისა და ირონიის ფუნქციურ დანიშნულებას, საჯარო სიტყვის თემის განსაზღვრას, სიტყვის აგების პროცესულურ ასპექტებს, რიტორიკისა და ორატორიკის ურთიერთმიმართებას, თვალსაზრისის დასაბუთებას, თეზისის ცვლადობასა და უცვლელობას, არგუმენტაცია არგუმენტირებას. ყოველივე ეს ნაშრომის პირველ ნაწილშია წარმოდგენილი.

ნიგნის მეორე ნაწილში განხილულია თანამედროვე საზოგადოებისათვის საჭირო ისეთი აქტუალური საკითხები, როგორებიცაა: კამათი და კამათის ხელოვნება (საპარლამენტო კამათი სხვადასხვა რაკურსით, სოფისტური კამათი, კამათის ფსიქოლოგიური პრინციპები). ცალკეული თავები ეთმობა დებატებს და დებატის კულტურას, პოლემიკას, დისკუსიას (დისპუტებს, კონფერენციის გამართვასა და მასში მონაწილეობას, შეკითხვის ტიპებს, დისკუსიის წარმართვის ტერქნოლოგიებს. ბოლო XII თავი მთლიანად ეძღვნება თოქ-შოუს, როგორც საჯარო კამათის ხელოვნების ერთ-ერთ ყველაზე თანამედროვე პოპულარულ სახეობას. ორნაწილად და 12 თავით წარმოდგენილი ნიგნის („ვერბალური კომუნიკაციები“) დასასრულს, ავტორები მკითხველ საზოგადოებას სთავაზობენ საჯარო გამოსვლების გამართვისას აუცილებელ და ძირითად რჩევა-რეკომენდაციებს.

უნდა ითქვას, რომ ნიგნი იკითხება ლაღად, მიმზიდველად. იგი ფაქტობრივ განკუთვნილია ყველასათვის — ჰუმანიტარული და ეკონომიკურ-საბუნებისმეტყველო სპეციალობის მკითხველთათვის, სტუდენტებისათვის, დოქტორანტებისათვის, ჟურნალისტებისა (პრესისა და აუდიოვიზუალური მედიის) და სოციოლოგებისათვის, ფსიქოლოგებისა და ლინგვისტებისათვის, სტუდენტური თვითმმართველობისა თუ არასამთავრობო სტრუქტურებისათვის, ეკონომისტებისა და იურისტებისათვის (მოსამართლე, საჯარო მოხელე...), დიპლომატებისათვის, ბიზნესმენებისა თუ პოლიტიკოს-პარლამენტარებისათვის.

პროფ. თ. და ი. ჯაგოდნიშვილების ფართო სპექტრით წარმოდგენილ ამ ნიგნს, რომელსაც სახელმძღვანელოსა და მეთოდური რეკომენდაციების დანიშნულებაც აქვს, იმედია, გაეცნობა ყველა, ვისაც პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობა აინტერესებს, ვისაც საკუთარი თავი საზოგადოების გონივრულ ნაწილად აქვს მიჩნეული.

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ.

მაკა ჩხეიძე

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ.

ბადრი ცხადაძე

თბილისი, 2009 წლის 9-14 აპრილი

შესავალი

ჩვენი ეპოქა ჟამთა სელაში ორი უმთავრესი, მაორიენტირებული, ღირებულებითი განზომილებით დამკვიდრდა. ესაა ინფორმაცია და კომუნიკაცია. ამ ორმა ცნებამ სასწაულებრივად დაიჭია ადამიანის ამქვეყნიური არსებობის რაობაც, აზრიც, და ლამის, პასუხიც იმ წყველაკრულვიან, ადამიანის არსებობის თანდაყოლილ კითხვაზე — რატომ გაჩნდა ამ ქვეყანაზე და რაშია მისი ამქვეყნიური დანიშნულება. დღეს სულაც არ მოგვეჩვენება გაზვიადებულად, თუ ამ კითხვებს ასე ეუპასუხებთ: ადამიანს შემოქმედმა ინფორმაციის (ცოდნის) მოსაპოვებლად და შესაქმნელად მისცა გონება, ხოლო ამ ინფორმაციის გადასაცემ-გასავრცელებლად, კომუნიკაციისათვის მიანიჭა უნარი მეტყველებისა. მეტყველებას თავისი არსით გასაოცარ, დამაზუსტებელ სინონიმად კომუნიკაცია გამოუჩნდა. მართლაც, განა რა არის მეტყველება, თუ არა კომუნიკაციური აქტი და რა აზრი აქვს მეტყველების უნარს, ინფორმაციის გადაცემის გარდა?

დღეს ყველაზე ღირებულ კაპიტალად ინფორმაციაა აღიარებული და შესაბამისად განიზომება ინფორმაციის გადაცემა-გავრცელების გზებისა და საშუალებების — კომუნიკაციური ტექნოლოგიების მნიშვნელობაც. ამიტომაც სრულიად ბუნებრივად აღიქმება გამორჩეული მეცნიერული ინტერესი კომუნიკაციის ფენომენისადმი და ცალკე დისციპლინად კომუნიკატივისტიკის აღმოცენება-განვითარებაც. ის ფაქტიც ბუნებრივია, რომ კომუნიკაციის ინტერესები, პრინციპები, მეცნიერული ამოცანები უპირველესად ენათა კვლევა-ძიების სფეროში შეიჭრა და სრულიად შეცვალა ტრადიციული ენათმეცნიერება, დაასრულა გრამატიკალიზაციის ეპოქა და სათავე დაუდო ახალ "ენათმეცნიერებას"-კომუნიკაციურ ლინგვისტიკას.

სრულიად ლოგიკურია, რომ კომუნიკატივისტიკამ გადაფარა ენის, მეტყველების, აზროვნების სფეროები და კვლევაძიებით ინტერესებში ადამიანის ინტელექტუალური და სოციალური მოღვაწეობის სხვადასხვა მხარეებიც მოაქცია, რადგან ყველაფერში ცხადად აისახა კომუნიკაციის როლი თუ მნიშვნელობა. კვლევაძიებითი ინტერესებისა და ამოცანების გაფართოებამ კომუნიკატივისტიკის ინტერესთა სფეროში მოაქცია არა ერთი ტრადიციული მეცნიერული დარგი და ისინი საკუთარ ნაწილებად

მოიაზრა. ინტეგრირების ამგვარი პროცესები ლოგიკურად უპირველესად და უპირატესად შეეხო ენათმეცნიერებას, რიტორიკას, ლოგიკას, სოციოლოგიას, ფსიქოლოგიას, ფილოსოფიას, ეთიკას, ეთნოლოგიას და სხვა. ერთი სიტყვით, კომუნიკაცივისტიკა, როგორც ხედვისა და აზროვნების პრინციპი ადამიანის შემსწავლელ ყველა ტრადიციულ დისციპლინაში შეიჭრა და ლინგვისტიკასთან "შეაულ-ლა", ამით კი სათავე დაუდო არა მარტო თვისებრივად ახალი დისციპლინების გაჩენას, არამედ უფრო დიდ მოვლენას — ჰუმანიტარული აზროვნების სიმძიმის ცენტრის ადგილის შეცვლას, მის გადაადგილებას ლოგიკა-ფილოსოფიიდან კომუნიკაციური ლინგვისტიკისაკენ. ამას ცხადყოფს დღეს ინტენსიური განვითარება ისეთი დარგებისა, როგორებიცაა სოციოლინგვისტიკა, ფსიქოლინგვისტიკა, ეთნოლინგვისტიკა, ტექსტის ლინგვისტიკა, კორპუსის ლინგვისტიკა, ლინგვოკულტუროლოგია, გამოიკვეთა და უკვე აცხადებს თავის "უფლებებს" მედიალინგვისტიკა, ამის მომასწავებლად მიგვაჩნია ის ფაქტი, რომ ცალკე დისციპლინად "შედგა" მედიაკულტურა. ამას გარდა, დღეს ჟურნალისტური ტექსტები, მათი ჟანრობრივი კუთვნილების მიუხედავად, ლინგვოკულტუროლოგიურ დონეზე შეისწავლება და არაერთ ტრადიციულ გადაუჭრელ პრობლემაზე იძლევა დამარწმუნებელ პასუხს. ამას კი იმით ახერხებს, რომ ჟურნალისტური პროდუქცია უპირველესად ტექსტობრივი განზომილებებია, ტექსტებია, ნებისმიერ ტექსტობრივ რეალობას კი კომუნიკაციური, ტექსტის კორპუსის ლინგვისტიკები იკვლევენ და არა მხოლოდ ლინგვისტიკის პარადიგმული დინამიკით, რომელიც ნებისმიერი ტიპის ტექსტის ლინგვოკულტუროლოგიულ გააზრებას მოითხოვს, არამედ იმითაც, რომ ჟურნალისტიკის თანამედროვე თეორიაში დომინირებას იწყებს აზროვნების კულტუროლოგიური პარადიგმა, რომელიც მედიაკულტურის ცნებით დიაპაზონს ქმნის. აქ მეცნიერული აზრი ინტერდისციპლინარული გეზით იწყებს სვლას, რადგან გამორჩეულად ლინგვისტური ბუნების მიუხედავად, მაინც დისციპლინათშორისი ხასიათისაა, სადაც ერთ დიდ მთლიანობას ქმნიან ლინგვისტიკა, ჟურნალისტიკის ზოგადი და ჟანრთა თეორიები და კულტუროლოგია ლინგვოკულტუროლოგიის სახით.

ეს მოვლენა ერთსაც ცხადყოფს: მეცნიერულმა აზრმა თითქოს სვლა-გეზი შეიცვალა. ცალკეული მეცნიერული დისციპლინის წიაღში ჩაღრმავების ნაცვლად ამ დისციპლინის ფარგლებს გარეთ "გავიდა" და საკუთარი ამოცანების გადაწყვეტის მიზნით სხვა მეცნიერული დისციპლინის კვლევაძიებითი აპარატი და საშუალებები მოიშველია. ამგვარი ინტეგრირება ხელშესახები შედეგის მომტანი გამოდგა, თუმცა ინტერდისციპლინარული სტრუქტურის

შემცველი ნეოდისციპლინათა დონეზე კვლევები (ჯერჯერობით მაინც) ვერ ხსნის მათი შემადგენელი (მათში შემავალი) ცალკეული დისციპლინის, როგორც ნაწილების, სპეციფიკათა გააზრების საჭიროებას.

ვერბალური კომუნიკაციური ტექნოლოგიები, თავისი არსით, ინტერდისციპლინარული აღნაგობისაა, თუმცა მასში ნაწილებად "გაერთიანებულ" დისციპლინებს ერთი სათავე აქვთ. ესაა ძირძველი ანტიკური "რიტორიკა", რომელიც უკვე შეიცავდა უმთავრეს ენობრივ კომუნიკაციურ მოდელებსა და ტექნოლოგიებს, რომლებიც, ერთი მხრივ, საჯარო სიტყვის წარმოთქმის ხელოვნებას ასწავლიდა, მეორე მხრივ, ენობივ კომუნიკაციებში მიზნის მიღწევის გზებსა და საშუალებებს (მაგ., კამათის მეშვეობით).

რიტორიკის, როგორც ვერბალური კომუნიკაციების ხელოვნების, თეორიისა და პრაქტიკის (ტექნოლოგიების) ცხოველმყოფელობას, კონცეპტუალურ სრულქმნილობას ისიც ცხადყოფს, რომ მან დღემდე შეინარჩუნა ვერბალური კომუნიკაციების აღმნიშვნელის (სიგნიფიკატის) მნიშვნელობა. ამას განსაკუთრებით დღევანდელი ცხადყოფს ძირძველი რიტორიკის მრავალასპექტარეანიმაციის გამოვლინებებით. ვერბალურ კომუნიკაციათა პროფესიული სფეროების მომრავლებამ რიტორიკის შინაარსისა და ამოცანების გამრავალფეროვნება განაპირობა. შესაბამისად გაჩნდა საქმიანი რიტორიკა, ბიზნესრიტორიკა, ნეორიტორიკა, ბიზნესკომუნიკაცია, საქმიანი ურთიერთობები, საქმიანი მოლაპარაკებები, შემოკლებული რიტორიკა (მაგ., ჟურნალური) და ა.შ.

ცხადია, რომ ამ დისციპლინებს, როგორც ვერბალური კომუნიკაციების ტექნოლოგიურ სახეობებს, თავისი ამოცანები აქვთ, ერთმანეთისაგან ამ ამოცანებით სხვაობენ, მაგრამ მათ მაინც ერთი მიზანი აერთიანებს - ესაა ეფექტური ვერბალური კომუნიკაციების უზრუნველყოფა. ეს რიტორიკები, ერთი მხრივ, საჯარო ენობრივი ურთიერთობის, სიტყვის წარმოთქმის ხელოვნების პრობლემატიკას მოიცავს, ანუ ორატორულ ხელოვნებას წარმოადგენენ, მეორე მხრივ, თანამედროვეობისათვის აქტუალური ფენომენის — საქმიანი ურთიერთობების სხვადასხვა ფორმებს მოიცავენ. ესენია: საუბარი, მოლაპარაკება, წარდგენა (პრეზენტაცია), კამათი, კონფლიქტი და ა.შ. ჩამონათვალი შეიძლება მნიშვნელოვნად შეიცვას და მასში ერთი შეხედვით, სრულიად უჩვეულო სფეროები მოექცეს, რადგან ფართო გაგებით, ყველაფერი, რაც ადამიანის არსებასა და

არსებობას გამოხატავს და მის ამქვეყნიურ საქმიანობას ასახავს, ენობრივ-მეტყველებითია თავისი თავჩენით. და ეს იმიტომ, რომ ტექნიკურ საშუალებათა სასწაულებრივი განვითარების მიუხედავად, ადამიანებს შორის საქმიან ურთიერთობებში, ინფორმაციების ცვლებსა თუ საკუთარ ინტერესთა დასაცავად წარმოებულ კონფლიქტებში, კამათებსა თუ დისკუსიებში "ძირითად ინსტრუმენტად" ჩვეულებრივი მეტყველება რჩება.

ვერბალური კომუნიკაციების მნიშვნელობას ახალ რაკურსში აყენებს ქართული განათლების სისტემის ევროპულ საგანმანათლებლო სივცეში ინტეგრირების მოვლენაც, რადგან ევროპული საგანმანათლებლო სტანდარტები უმთავრეს კომპეტენციას შორის მეორე ადგილზე კომუნიკაციის კომპეტენციას მოიაზრებს. უკვე ეს ფაქტი ცხადყოფს კომუნიკაციის სწავლების აქტუალობას, თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ვერბალური (და საერთოდ) კომუნიკაციების სწავლების მიზანშეწონილობის თაობაზე დღემდე აზრთა სხვადასხვაობა სუფევს. ერთნი ფიქრობენ, რომ საჭირო არაა კომუნიკაციის უნარის ფორმალური, ცალკე საგნად, სწავლება, რადგან კომუნიკაციური კომპეტენციის ფორმირებას ტრადიციული სასწავლო დისციპლინებიც უზრუნველყოფენო. სხვები გამართლებულად მიიჩნევენ მის სწავლებას ერთიანი ინტერდისციპლინური საგნის სახით, რომელიც, სწავლების მიზნებიდან და შინაარსიდან გამომდინარე, კონკრეტული ამოცანების გადასაწყვეტად სხვადასხვა მეცნიერებათა კვლევის შედეგებსა და მეთოდებსა დაემყარება.¹

ცალკეული საგნები კომუნიკაციის კომპეტენციას საკუთარი ამოცანების შესატყვისად განიხილავენ, არა როგორც თავისთავადი მნიშვნელობის მქონეს, არამედ თანამდევს, დაქვემდებარებულს. აღნიშნულ აზრთა სხვადასხვაობის პირუთვნელი მსაჯული თავად ჩვენი რეალური სინამდვილეა, ჩვენი სოციალური სივრცე, რომელიც ცხადყოფს, რომ კომუნიკაციის კომპეტენცია ადამიანის წარმატებუ-

ლობის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია. ამის ღრმად გაცნობიერების გამოხატულებაა ჩვენში ვერბალური კომუნიკაციური

¹მათიაშვილი გ., "უმაღლესი განათლების კვალიფიკაციები და კომუნიკაციის სწავლების პრობლემა", იხ. კრებულში: "ვერბალური კომუნიკაციური ტექნოლოგიები", საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, გამომც. "ტექნიკური უნივერსიტეტი", თბ., 2008, გვ. 215 - 216

ტექნოლოგიებისადმი მეცნიერული ინტერესის ზრდაც. აღნიშნულის ერთ კონკრეტულ გამოვლენად შეიძლება ჩაითვალოს საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის ჩატარებაც საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში 2008 წლის 16 -18 ოქტომბერს.

ზემოაღნიშნულის ფონზე წინამდებარე ნიგნი ვერბალური კომუნიკაციური ტექნოლოგიების, როგორც ერთიანი სასწავლო დისციპლინის არსის, ამოცანების და ინტერესთა სფეროების შემოსაზღვრა-გააზრების ცდას წარმოადგენს. გათვალისწინებულია ის პრობლემური არე, რასაც ითვალისწინებს ამ საგნის სწავლება საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ყურნალისტიკის სპეციალობის საგანმანათლებლო პროგრამით, კერძოდ, განხილულია: ვერბალური კომუნიკაციების არსი, დანიშნულება, მიზნები; უმთავრესი კომუნიკაციური თეორიები, პარადიგმები, მოდელები; ენისა და აზროვნების, ზოგადად მეტყველებისა და კონკრეტულად ზეპირი და წერიტი მეტყველების საკვანძო საკითხები; მეტყველების სტილის განმსაზღვრელი გონით-აზროვნებითი პროცესები და ტენდენციები, საჯარო მეტყველების, ანუ პუბლიცისტური სტილისა და მისი ქვესახეობის — ორატორული მეტყველების სტილის, საქმიანოფიციალური სტილის თავისებურებანი, ორატორული ხელოვნების, კამათის ოსტატობის, მისი სახეობათა — პოლემიკის, დისკუსიის, დებატების, თოქ-შოუს თეორიული და პრაქტიკული საკითხები.

ნიგნმა ვერ მოიცვა სხვა ვერბალური კომუნიკაციური ტექნოლოგიები ზოგიერთის პრობლემური თავისთავადობისა და შესაბამისი მოცულობრივი პარამეტრების გამო, მაგალითად, ისეთისა, როგორიცაა “კონფლიქტი საქმიან ურთიერთობებში”, ან თავად “საქმიანი ურთიერთობები”, რადგან პირველი უკვე დამოუკიდებელი სპეციალობის — “კონფლიქტოლოგიის” არსს ქმნის, ხოლო მეორე ვერბალურის გარდა უფრო მეტად არავერბალურ ასპექტებს შეიცავს.

ნიგნი, როგორც პირველი ცდა, ბუნებრივია, უკეთესობის სურვილს გააჩენს. ამიტომ ავტორები ნებისმიერ შენიშვნას დიდი მადლიერებით მიიღებენ.

ნანილი პირველი თავი I

კომუნიკაციის საფუძვლები

1.1. კომუნიკაციის არსი

კომუნიკაცია (ლათ. Communicatio - დაკავშირება, საყოველთაოდ გადაქცევა) სოციოკულტურული მოვლენაა. კომუნიკაციაში იგულისხმება ურთიერთობა, აზრის, ცოდნის, გრძნობა-განცდის, ქცევის ნორმათა და ა.შ. გაცვლა-გამოცვლა.

ამასთან, გაცვლა-გამოცვლა აქ მეტაფორაა, რადგან ურთიერთობის შედეგად ერთმანეთს ჩვენ-ჩვენი ინფორმაციებით ვამდიდრებთ. უფრო ზუსტად, ჩვენს აზრს ვუზიარებთ. ეს ქართული სიტყვა ყველა ტერმინზე უკეთ წარმოაჩენს კომუნიკაციის არსს: სხვას ინფორმაციას რომ ვანვდიოთ, კი არ ვასხვისებთ, არამედ ჩვენი ინფორმაცია ჩვენვე გვრჩება, სხვა კი ჩვენი ინფორმაციის თანამოზიარე ხდება მხოლოდ.

ეს ტერმინი მეცნიერებაში XIX საუკუნის დასაწყისში გაჩნდა, უსწრაფესად გავრცელდა და იმთავითვე უმთავრესად ორი მნიშვნელობით დამკვიდრდა:

- ზოგადი მნიშვნელობით — როგორც ნებისმიერი ორი საგნის დაკავშირება;

- სოციოკულტურული მნიშვნელობით — როგორც ინფორმაციის გაცვლა, გაცვლის თავისებურებანი ადამიანებს (სოციუმებს) შორის. ეს ორი მიდგომა ორ პარადიგმას ქმნის:

- მექანიცტურს;
- მოღვაწეობითს.

მექანიცტურ პარადიგმაში იგულისხმება წყაროდან მისაღები ინფორმაციის კოდირებისა და გადაცემის ცალმხრივი პროცესი.

მოღვაწეობითს პარადიგმაში მოიაზრება კომუნიკაციის მონაწილეთა (კომუნიკატთა) ერთობლივი საქმიანობა, რისი შედეგიც კომუნიკაციის საგანზე საერთო შეხედულების შემუშავებაა.

- არსებითი განსხვავებაა ამ ორ მოდელს შორის:

— მექანიცტური მიდგომა ადამიანს განიხილავს მექანიზმად (მოსამართი სათამაშოს ფილოსოფიის დონეზე). მისი მოქმედების აღწერა

გარკვეული წესებითაა შესაძლებელი. კომუნიკაციური გარემო კი განიხილება როგორც ხმაური, ხელშეშლა.

— მოღვაწეობითი მიდგომისათვის დამახასიათებელია პროცესუ-ალურობა. რეალური უფრო ეს მიდგომაა, თუმცა, არც მექანი-სტურია მთლად უკუსაგდები.

ამავე შინაარსით გამოიკვეთა კომუნიკაციების შემსწავლელი მეცნიერული დარგი — კომუნიკატივისტიკა. დღეს ეს მეცნიერება არა მარტო აქტუალურობით გამოირჩევა, არამედ ადამიანური არსებობის რაობასაც განსაზღვრავს და თანამედროვე ცივილიზა-ციაში მის არსებობას ანესრიგებს (არეგულირებს). ეს იმიტომ, რომ თანამედროვეობა საინფორმაციო ერაა, ინფორმაცია ამ ერისთვის უმთავრესი კაპიტალია, ხოლო კომუნიკატივისტიკა ამ კაპიტალის საზოგადოების, ადამიანების საკუთრებად მისი ქცევის ხელოვნებას წარმოადგენს, რადგან ამ კაპიტალის არსს განსაზღვრავს, ახარის-ხებს და მისი გამოყენების კანონზომიერებებს, საშუალებებს ავლენს და წესებს შეისწავლის, ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, კომუნიკაციის არსს, სახეობრივ ნაირგვარობას და მისი გამოვლენის ფორმებს (ტექნოლოგიებს) შეისწავლის.

ნებისმიერი სოციალური მოქმედება გარკვეული აზრით კომუნიკაციაა, რადგან რაიმე ინფორმაციის გადაცემას წარმო-ადგენს. თუმცა საკუთრივ კომუნიკაციური მხოლოდ ის მოქმე-დება შეიძლება ჩაითვალოს, რომელსაც საგანგებოდ კომუნიკა-ციური მიზანი აქვს, ამასთან ამ მიზნის შესაბამისი (ადეკვატური) ნიშანთა სისტემის გამოყენებით ხორციელდება. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, კომუნიკაციურ მოქმედებას (ანუ კავშირს) აუცილებელი პირობა და სტრუქტურული ელემენტები სჭირდება. ესაა კომუნიკაციის სუბიექტები (გადამცემი, მიმღები), მათი საერთო ენა, ინფორმაციის გადაცემა-მიღების არხები და კომუნიკაციის განხორციელების წესები (ეს წესები, თავის მხრივ, ორი კატეგორიისაა - სემიოტიკური და ეთიკური).

კომუნიკაციური კავშირებისადმი გამორჩეული ინტერესი მისი არსის განსაზღვრა-ინტერპრეტირების ნაირგვარობას განაპი-რობებს. ზოგადად ორი მიდგომაა გამოკვეთილი. ერთი ე. წ. ტექნოკრატიულ-რაციონალისტურია. ამ მიდგომით კომუნიკაცია (კომუნიკაციური კავშირი) არის სოციალური ინფორმაციის გადა-ცემის საშუალებათა ერთობლიობა, რომელიც ქმნის "ინფორმა-ციული საზოგადოების" ჩამოყალიბება-განვითარების ბაზას.

მეორე მიდგომის თანახმად (ფენომენოლოგიური ინტერპრეტი-ტაცია) - კომუნიკაცია ერთი ადამიანის მიერ მეორის გაგება--შემეცნების (ამოცნობის) ხერხია, ამ მეორის შინასამყაროში

შელწევის (ამ მეორეში შთასვლის), მისი შეცნობა-შეგრძნების მექანიზმებია.

კომუნიკაციების ერთ-ერთი ცნობილი თეორეტიკოსის ი. ჰაბერმასის აზრით (Habermas J., Theorie des kommunikativen Handelns. Bd. 1-2, Fr./ M., 1981) კომუნიკაციის მონაწილენი ემყარებიან ინტერსუბიექტურ ნორმებს, კომუნიკაციურ კომპეტენტურობას, რაციონალურ მოტივებს და ეს ყველაფერი ერთად ქმნის კომუნიკაციის პროცესს. ხოლო ამ პროცესის მიზანი ადამიანთა ურთიერთგაგებაა.

1.2. კომუნიკაციური პროცესების ტიპოლოგია

კომუნიკაციები შესაძლოა ასეთ პრინციპებზე აიგოს:

—კომუნიკაციის სუბიექტების (ანუ მონაწილეთა) რაგვარობის მიხედვით: პიროვნებათშორისი, პიროვნულ-ჯგუფური, ჯგუფთა-შორისი, კულტურათშორისი და ა. შ.

—კომუნიკაციის ფორმების მიხედვით: ვერბალური, არავერბალური;

—კომუნიკაციური პროცესების დონეების მიხედვით: ყოფითი კულტურის დონე, სოციოკულტურული პრაქტიკის სპეციალიზებული სფეროების დონეზე (ტრანსლირების კულტურული გამოცდილების კონტექსტში).

- კომუნიკაციის სპეციფიკური სფეროა მასობრივი კომუნიკაცია. ესაა კულტურის სფერო.—სოციალურად მნიშვნელოვანი ინფორმაციის გადაცემის მონესრიგებული პროცესი. იგი მიზანმიმართულად იქმნება და რეგულირდება.

შინაარსის მიხედვით კომუნიკაციური კავშირი ოთხ ძირითად ფორმად განიყოფება:

- ნოვაციური — ინფორმაციის მომხმარებლის სიახლესთან დაკავშირება;

- ორიენტაციული — ინფორმაციის მომხმარებლის დაკვალიანება, გარკვევა ბუნებრივი (გარემომცველი) სინამდვილის და სოციალური სივრცის სტრუქტურაში(რაობაში);

- სტიმულაციური — გარემომცველი სინამდვილის ადამიანის მიერ ცოდნის ხელშემწყობ-გამააქტიურებელი, ადამიანის სოციალური აქტიურობის მოტივაციაზე ზემოქმედი;

• **კორელაციური**—ცოდნის ცალკეული პარამეტრების დამაზუსტებელი და განმარტებელი.

ყველაფერი, რაც ადამიანის გარემოსინამდვილეს წარმოადგენს, ფაქტობრივ, კომუნიკაციური გარემოა. ამ გარემოს საგნებისა და მოვლენების ერთი ნაწილი კომუნიკაციის ფუნქციით გამოიყენება, მეორე—კომუნიკაციის საშუალებად.

უკანასკნელ ხანს სოციოლოგიაში, პოლიტოლოგიასა თუ სოციო-ლინგვისტიკაში, კომუნიკაციის თეორიაში დამკვიდრდა ტერმინი **დისკურსი** (პირობითად: მეტყველება+მოქმედება).

ადამიანთა ურთიერთქმედება კომუნიკაციურ გარემოში მიმდინარეობს, ამიტომ ლაპარაკობენ ინსტიტუციონურ დისკურსზე (პოლიტიკური, რელიგიური, პედაგოგიური, საქმიანი, საწარმოო დისკურსები და ა. შ.).

კომუნიკაცია ყველა სფეროში მიმდინარეობს. ცნობილი იტალიელი მკვლევარი უმბერტო ეკო კაცობრიობის მთელ კულტურას კომუნიკაციად მიიჩნევს.

კომუნიკაციის სფეროებში ტრადიციულია საყოფიერო კომუნიკაციის სფერო.

საწარმოო კომუნიკაციის სფერო ძირითადად წარმოდგენილია საინჟინრო ფსიქოლოგიით.

საბაზო ეკონომიკის განვითარების კვალობაზე ცალკე სფეროდ გამოიყო ბიზნეს-კომუნიკაციის სფერო.

ტრადიციულია ასევე სამეცნიერო დისკურსის სფერო. მტკიცედ დამკვიდრდა საგანმანათლებლო დისკურსის სფერო.

ახალია შოუ-ბიზნესის, სპორტის, ტურიზმის ბიზნესის კომუნიკაციური სფეროები. ასევე შედარებით ახალია კვლევები სამედიცინო და იურიდიულ დისკურსში.

საერთაშორისო კომუნიკაცია სხვადასხვა დონეზე ხორციელდება ოფიციალური (ტრადიციული) და სახალხო დიპლომატიის სახით.

1.3. კომუნიკაციის სფეროები

კომუნიკაცია ყველა ცოცხალი ორგანიზმისთვისაა და მოთხოვნილებაა, თუმცა, ძალიან ზოგადი გაგებით, არაცოცხალი საგნებისთვისაც არის დამახასიათებელი. კომუნიკაცია ახასიათებს ცხოველთა სამყაროს, ასევე ადამიანის მიერ შექმნილ საგნებსა თუ მექანიზმებს (მილსადენები, ტრანსპორტი, ტელეგრაფი, ინტერნეტი და ა. შ.).

კომუნიკაცია—ინფორმაციის გადაცემა ნებისმიერი მეტყველების უმთავრესი დანიშნულებაა.

ენა ისეა მოწყობილი, რომ ბგერათა თუ ასოთა ნაკადს მიღმა აზრი დგას. უაზროდ არც მეტყველებაა, არც ტექსტი. ტექსტი კი ისაა, რაც აზრს შეიცავს, ერთი მხრივ, გასაგებს, მეორე მხრივ, გადასაცემს. გასაგები კი უნდა იყოს როგორც გადამცემისათვის, ისე მიმღებისათვის.

ენობრივი უნარი (კომპეტენცია — competence) ადამიანს ბუნებრივი ენის შესაცნობად და ამ ენაზე კომუნიკაციისათვის მიეცა.

ბუნებრივი ენის სტრუქტურა ნიშანთა სტრუქტურაა, ბუნებრივი ენა სემიოტიკური სისტემაა. იგი ინფორმაციის გადასაცემად ყველაზე ოპტიმალურია.

ადამიანი ბუნებრივ ენას ორი მიზნით გამოიყენებს: ინფორმაციის გადამცემისათვის (კომუნიკაციისათვის) და სამყაროს შემეცნებისათვის.

შემეცნება გარკვეულწილად გარესამყაროდან ინფორმაციის მიღებაა. ინფორმაციის მიღება (ისევე, როგორც გადაცემა), ანუ კომუნიკაცია აზროვნების სფეროს განეკუთვნება. ამ გაგებით ენა და აზროვნება ერთი მთლიანი ფენომენია.

•კომუნიკაცია ცხოველებში: ბოლოდროინდელმა გამოკვლევებმა ცხადყო, რომ ცხოველებს საკმაოდ რთული, გასაოცრად აზრიანი კომუნიკაციური სისტემები აქვთ. ამასთან ადამიანურთან შედარებით ცხოველებში კომუნიკაციური სისტემები პირველადია და წარმოადგენს "ბიოლოგიურად მიზანმიმართულ ერთობლივ ქცევას, რომელიც მიმართულია გარემოსადმი ადაპტირებისაკენ და რომელიც რეგულირდება სიგნალიზაციით" (ი. გორელოვი). მეცნიერები ინტენსიურად იმაზე მუშაობენ, როგორია შეფარდება ბუნებრივსა (მემკვიდრეობითსა) და შეძენილ ქცევებს შორის.

კომუნიკაციის მემკვიდრეობითი (ბიოლოგიური) ფესვები ინსტინქტურ მექანიზმში ვლინდება. ეს მექანიზმები უმთავრესად სამი სახისაა:

•სახეობის შენარჩუნების (სექსუალური ქცევა, შთამომავლობაზე ზრუნვა და ა. შ.);

•ინდივიდის შენარჩუნების (შიმშილის, წყურვილის დაკმაყოფილება, საკვების ძიება, მარაგის დაგროვება);

•უსაფრთხოების უზრუნველყოფის (ცუდი ბუნებრივი გარემოსგან თავდაცვა, მტრის წინააღმდეგ ბრძოლა).

აღნიშნული თვალსაზრისით არც ადამიანი წასულა ძალიან შორს სხვა არსებათაგან. მაგ., ადამიანსაც ახასიათებს ჯოგური ქცევა:

ადამიანთა ჯგუფებს სჩვევიათ მგლის ხროვის, ცხვრის ფარის პრინციპით მოქმედება, თავის მსგავსთა ჩვენიანებად და არაჩვენიანებად დაყოფა და ა. შ. ამ მდგომარეობიდან გამოსვლასა და

სოციალურ არსებად ჩამოყალიბებაში ადამიანს სწორედ კომუნიკაცია უწყობს ხელს. ამიტომ კომუნიკაციური კომპეტენტურობის ხარისხი პირდაპირ შეეფარდება ადამიანის სოციალიზებულიობის, მისი ინტელექტისა და სხვა თვისების გამოვლენის დონეს.

1.4. კომუნიკაციის მოდელები

კომუნიკაცია ინდივიდთა შორის სიმბოლოებით, მათ შორის ენობრივ ნიშანთა სისტემებით ხორციელდება. ინტერესი კომუნიკაციისადმი ძველ ეპოქაში იშვა და სულ უფრო ინტენსიური ხდება. ამის გამოვლენაა ისიც, რომ დღეს კომუნიკაციის უამრავი განსაზღვრებაა დაფიქსირებული. მაგ., ამერიკელმა იურგენ როშმა კომუნიკაციის 40-ზე მეტი განსაზღვრება მოიძია.

კომუნიკაციის ერთ-ერთი ადრეული განსაზღვრა ამერიკელ ლიტერატურის კრიტიკოსს ი. რიჩარდს ეკუთვნის. მისი აზრით, კომუნიკაციას მაშინ აქვს ადგილი, როცა ერთი ადამიანური შეგნება თავისი ზემოქმედების წყალობით ცვლის მეორისას და ამ მეორის შეგნებაში აღმოცენდება პირველის მსგავსი და მისით გამოწვეული გამოცდილება. ეს თვალსაზრისი 1928 წელსაა გამოთქმული, მაგრამ უაღრესად თანადროული ჟღერადობისაა, რადგან კომუნიკაციის აქტში საკუთრივ ადამიანურ ფაქტორს ითვალისწინებს.

ამერიკელი ჰაროლდ დ. ლასველის აზრით, კომუნიკაციისას მთავარია "ვინ ამბობს, რა არხით, ვის ეუბნება და რა ეფექტი აქვს." ეს გამონათქვამი კომუნიკაციის კლასიკურ ფორმულად ითვლება და ყველა სახელმძღვანელოშია შეტანილი.

კომუნიკაციისადმი ინტერესი განსაკუთრებით გაძლიერდა XX საუკუნეში და ენათმეცნიერებისა და ფსიქოლოგიის ტრადიციული სფეროებიდან უკვე ფსიქოლინგვისტიკასა და სოციოლინგვისტიკაშიც შეაღწია. ხოლო მცირე ხანში კომუნიკაციის პრობლემები ადამიანური მოღვაწეობის მრავალ სფეროში დადგა, რადგან დღეს ისინი კაცობრიობის აქტუალურ, გლობალურ პრობლემებს წარმოადგენს.

თავად კომუნიკაციის მოვლენის არსში ღრმად წედომის მიზნით კვლევებში მოდელირების ხერხს მიმართეს, ანუ ერთი ობიექტის მეორის მეშვეობით შესწავლას. გასათვალისწინებელია, რომ მოდელი აიგება კონკრეტული სწავლულის მიერ კონკრეტული სქემით და რომ მოდელი მოდელირებული ობიექტის ზოგიერთ მახასიათებელს აღადგენს, მაგრამ ვერ ასახავს რეალობას, არ არის რეალობა.

მკვლევარს მოდელის აგება საკუთარი მოსაზრებების დასაბუთებად და რეალობასთან შესატანხმებლად სჭირდება.

კომუნიკაციის პროცესთა მოდელები ნაირგვარად აიგება: მექანიცისტურად და არამექანიცისტურად ანუ ხაზობრივად და არახაზობრივად.

ჰ. დ. ლასელის ზემოთმოყვანილი ფრაზა, არსებითად, კომუნიკაციის შეკუმშული მოდელია. სქემატურად ეს მოდელი ერთ-ერთი ამერიკული უნივერსიტეტის სახელმძღვანელოში ასეა წარმოდგენილი:

ვინ? კომუნიკატორი • კონტროლის კვლევა	რას ამბობს გზავნილი? • კონტენტის კვლევა	რა არხით? არხი • შუამავლის კვლევა	ვის? მიმღები • მიმღების კვლევა	რა ეფექტი აქვს? ეფექტი • ეფექტის კვლევა
--	---	---	--	---

აქ, ჰ. დ. ლასელის კითხვა-პასუხის სახით შედგენილ მოდელში, გამოყოფილია კომუნიკაციური აქტის მონაწილეები და ელემენტები: - კომუნიკატორი, გზავნილი, არხი, მიმღები, შედეგი. ამის შემდეგ დასახულია კომუნიკაციის კვლევის სფეროები: მართვის კვლევა; კომუნიკაციის შინაარსობრივი მხარის კვლევა; კომუნიკაციის გარემოს კვლევა; აუდიტორიის კვლევა; კომუნიკაციური ზემოქმედების კვლევა.

გავეცნოთ კომუნიკაციის სხვა, მეცნიერებაში კარგად ცნობილ, მოდელებსაც.

• კ. შენონისა და უ. უივერის მოდელი:

კლოდ შენონისა და უორენ უივერის მოდელმა დიდი როლი ითამაშა ინფორმაციის გაცვლასთან დაკავშირებული მრავალი მეცნიერების განვითარებაში, ეს მოდელი 5 ელემენტს შეიცავს:

1. ინფორმაციის წყარო;
2. გადაცემა;
3. გადაცემის არხი;
4. მიმღები;
5. საბოლოო მიზანი.

შემდგომში ამ მოდელს კიდევ ერთი ელემენტი დაემატა მაკორექტირებელი მონწყობილობა. ამასთან ეს ტერმინები წარმატებით სხვა მოდელებშიც გამოიყენება. გარდა ამისა, კ. შენონმა დაამატა კიდევ ხმაურისა და სიჭარბის ელემენტები. ისინი დაუკავშირეს ენტროპიის (ხმაური) და ნეენტროპიის (უარყოფითი ენტროპია) ცნებებს.

ენტროპია (ხმაური) კომუნიკაციის თეორიაში დაკავშირებულია იმ გარე ფაქტორებთან, რომლებიც არღვევენ შეტყობინების მთლიანობას, ამახინჯებენ და ართულებენ მიმღების მიერ მის აღქმას.

ნეენტროპია (უარყოფითი ენტროპია) კომუნიკაციების იმ შემთხვევებს უკავშირდება, როცა დამახინჯებულ (ან არასრულ) შეტყობინებას მიმღები მაინც იღებს თავისი ნიჭის წყალობით.

სიჭარბის ცნებაში იგულისხმება შეტყობინების ელემენტების გამეორება კომუნიკაციის წარუმატებლობის თავიდან ასაცილებლად.

•რ.ო. იაკობსონის ფუნქციური მოდელი:

ეს მოდელი განსაკუთრებით საინტერესოა ვერბალური კომუნიკაციებისათვის, რადგან, არსებითად, კ. შენონის მოდელის ლინგვისტიკაში გადატანილი სახესხვაობაა. აქ მეტყველების მოვლენა განიხილება. მოდელის სუბიექტებია ადრესანტი და ადრესატი. პირველისგან მეორისკენ შეტყობინება დანერგილი კოდის სახით მიედინება. შეტყობინების შინაარსია კონტექსტი. კომუნიკაციის რეგულაციური ასპექტია კონტაქტის ცნება.

რ. იაკობსონის მოდელი:
კონტექსტი

ადრესანტი → შეტყობინება(გზავნილი) → ადრესატი.

კონტაქტი

კოდი

ეს მოდელი სხვადასხვა ვარიანტით ლინგვისტიკაში გამოიყენება, როგორც მთლიანად ენის ფუნქციონირების საანალიზოდ, ასევე მისი ცალკეული ერთეულების, მეტყველებისა და ტექსტის ანალიზისათვის.

არახაზობრივი მოდელები

ბოლო დროს მეცნიერებაში მკვიდრდება დიალოგიზმის იდეები. საინტერესო მოდელი შექმნა ფრანგმა სემიოლოგმა როლან ბარტმა. ეს მოდელი, არსებითად, ეწინააღმდეგება შენონისეულ თავდაპირველ მოდელს. ბარტისეული მოდელი ასეთ იდეას ემყარება:

სიტყვას არ აქვს მნიშვნელობა. მას მხოლოდ მნიშვნელობის გამოხატვა შეუძლია. მნიშვნელობას კი კონკრეტულ ტექსტში იძენს. ყოველი ახალი წაკითხვა ამ ტექსტის ახალ მნიშვნელობას ქმნის. ანუ მკითხველი ერთგვარად თავის საკუთარ ტექსტს ქმნის თავიდან. მსგავსი იდეა წამოაყენა მ. ბახტინმაც. მისი აზრით, ნებისმიერი

გამონათქვამი აზრს მხოლოდ კონტექსტში იძენს, თანაც კონკრეტულ დროსა და ადგილზე. ამ მომენტის აღსანიშნავად მან შემოიტანა ქრონოტოპის ცნება (ქრონოტოპი ბერძნული სიტყვაა და აღნიშნავს დროს და ადგილს).

რ. ბარტის იდეები განავითარა ბულგარული წარმოშობის ფრანგმა მეკლევარმა იულია კრისტევამ. მან კომუნიკაციაში შემოიტანა ინტერტექსტუალობის ცნება. მისი მტკიცებით: ყოველი ტექსტი იქმნება "ციტატური მოზაიკის" სახით, ადრე აღქმული სხვისი ტექსტების პირდაპირი ან არაპირდაპირი დამონშებებით (ციტირებით).

ეს იდეა წარმატებით გამოიყენება ფსიქოანალიზში, კინემატოგრაფიაში, რეკლამის კვლევაში (რეკლამა მომხმარებელზე ზემოქმედების მიზნით ხშირად იყენებს ინტელექტურ ალუზიებს, მაგ., ძლიერი, მაგრამ სათუთი პანადოლი < მკაცრი, მაგრამ სამართლიანი ხალხების მამა).

- საინტერესოა ჩილელი უმბერტო მათურანას მოდელი. იგი ემყარება თვითორგანიზებადი სისტემების კონსენსუალური ურთიერთმოქმედების იდეას. ამ იდეის არსი შემდეგში მდგომარეობს: ენობრივი მოღვაწეობა უკავშირდება ცეკვას, რომელსაც ახასიათებს მოქმედებათა შეწყობა, შეთანადება და არა იერარქია და მართვა.

უ. მათურანა ეჭვქვეშ აყენებს ტერმინს "ინფორმაციის გადაცემა". იგი იმ გარემოებაზე ამახვილებს ყურადღებას, რომ ენობრივი ურთიერთობის (კომუნიკაციის) პროცესში არავის არაფერი გადაეცემა პირდაპირი გაგებით. "ინფორმაციის გადაცემა" უზეირო მეტაფორაა იმ ერთობლივი მუშაობისა, რის შედეგადაც შეიქმნება მსგავსი გამოძახილი, სხვა რალაციის მსგავსი ურთიერთგაგება.

ბუნებრივია, არსებობს სხვა მოდელებიც, თუმცა ისინი არსებით სხვაობებს არ შეიცავს. თუმცა მათგან ორის გამოყოფა მაინც მიზანშეწონილია. ორივე ადამიანის ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს უკავშირდება, ერთი ხატოვანი აზროვნების უნარზეა დაფუძნებული.

-ხატოვანი (სახეობრივი) აზროვნება სამყაროს ნახატის (მხატვრული ტილოს) სახით აღქმას. მხატვრული ქმნილება (მაგ., ფერწერული ტილო, ქანდაკება და სხვ.) ტექსტია და მას თავისი ინფორმაციული დატვირთვა აქვს. სახეობრივი (ხატოვანი) აზროვნება ნებისმიერი ადამიანისთვის არის დამახასიათებელი. მაგ., ნებისმიერი ადამიანი თავისი განვლილი ცხოვრების ეპიზოდს გაიხსენებს ფოტოსურათივით, რადგან ასე აქვს დაფიქსირებული მეხსიერებას.

მეორე მოდელი სენსორიკას ემყარება, ანუ კომუნიკაციური აქტის განხორციელებას (ინფორმაციის გაცვლა-გამოცვლას) ბიოენერგე-

ტიკული ხერხით: ადამიანი არ უბნობს, არც არაფრის დემონსტრირებას ახდენს, ზოგჯერ თავადაც არ ჩანს, მაგრამ ინფორმაციას მაინც გადასცემს და, რაც მთავარია, ეს ინფორმაცია კომუნიკაციების მიერაც აღიქმება.

ასე რომ, ადამიანი კომუნიკაციის (აზროვნების) სამი ძირითადი ფორმით დაჯილდოვდა: ბუნებრივი ენით, სახეობრივი აზროვნებით და სენსორული აზროვნებით.

1.5. კომუნიკაციური აქტები

კომუნიკაციის პროცესი ფრაგმენტებისგან შედგება. ამ ფრაგმენტებს კომუნიკაციური აქტები ჰქვია.

კომუნიკაციის აქტებში მონაწილეობენ კომუნიკაციის წევრები – კომუნიკანტები (გამგზავნი და მიმღები). ისინი ქმნიან და აღიქვამენ შეტყობინებებს (გზავნილებს).

▼ კომუნიკანტი შესაძლოა იყოს ინდივიდი ან სულაც საზოგადოებრივი ინსტიტუტი (ხელისუფლება, პოლიტიკური პარტია, ფირმა და ა. შ.).

აქ საზოგადოებრივი ინსტიტუტი გარკვეული აბსტრაქციაა, რადგან მისი სახელით ინფორმაციის გადამცემი და მიმღები ყოველთვის ერთი ადამიანია. თუმცა იურისპრუდენციაში, პოლიტიკაში, ბიზნესსა და სხვა სფეროში ხშირად პასუხისმგებელ გამგზავნად კოლეგიური ან ინსტიტუციონალიზებული გამგზავნია.

▼ შეტყობინება (გზავნილი): ესაა გამონათქვამი ან ტექსტი. გზავნილი სხვადასხვაგვარი ნიშნისგან შედგება (სიტყვიერი, არასიტყვიერი), მათ შეისწავლის სემიოტიკა - მეცნიერება ნიშანთა შესახებ. ნიშნები ქმნიან ნიშანთა სისტემას, კოდს, ან ენას (სამეტყველო ენა, ჟესტების ენა, კულტურული კოდი, მორზეს ანბანი, პროგრამირების ენა და ა. შ.).

კომუნიკაცია შესაძლოა ვერბალურადაც (სიტყვიერად) განხორციელდეს და არავერბალურადაც.

ვერბალური კომუნიკაცია ადამიანისთვის ძირითადია, და ეს იმის გამო, რომ ნებისმიერი სხვა კომუნიკაციური საშუალება შეიძლება ითარგმნოს ადამიანურ ენაზე.

ვერბალური კომუნიკაციის საშუალება ორგვარია - ზეპირი და წერილობითი.

ვერბალური დონეების იერარქია

მკვლევრის კოზიკია	მომხმარებლის კოზიკია	დიფერენციალური ნიშანი ფიზიოლოგიური				კონტინუმი ფონეტიკური---			
			ფიგურები	ნიშნები	დონები				
კვლევის უახლესი სფეროები	არააშკარა დონე	ასო-ბეკრა	დიფერენცია ლი ნიშანი	ფონემა (ალოფონი)	ფონეტიკური				
		სიტყვის წახილი	ფონემა (ალოფონი)	ფონემა (ალოფონი)	ფონეტიკური				
		სიტყვა	ფონემა (ალოფონი)	ფონემა (ალოფონი)	ფონეტიკური				
		წინადადება	წინადადება	წინადადება	წინადადება				
უახლესი სფეროები	აშკარა დონე	წინადადება	წინადადება	წინადადება	წინადადება				
		ინტერტექსტი მეტყველებითი მოღვაწეობის კონტინუმი							

ვერბალური ენის კვლევაძიებითი აპარატი კარგადაა დამუშავებული (უმთავრესად სტრუქტურულ ლინგვისტიკაში).

1.6. სტრუქტურული ლინგვისტიკა და კომუნიკაცია

სტრუქტურული ლინგვისტიკა ენაში გამოყოფს ნიშნებს და მათ შემადგენელ ფიგურებს (ფონემებს): ფონემა+ ფონემა+ ფონემა+ ...=სიტყვა.

ეს ტერმინები ლინგვისტიკაში დაამკვიდრა ლ. ემსლევმა (1899-1965). მისი მტკიცებით, "ენა ისეა ორგანიზებული, რომ ერთი მუჭა ფიგურების დახმარებით და მათი სულ ახალ-ახალი განლაგებით შესაძლებელია ნიშნების ლეგიონების აგება". ამასთან, დადგენილია, რომ ერთი დონის ნიშნები უფრო მაღალი დონის ნიშნების ნაწილებია: ფონემები განასხვავებს მორფემების ბგერობრივ გარსებს, მორფემები – სიტყვების ბგერობრივ გარსებს და ა. შ.

ადამიანური ენის შესწავლა ხარისხობრივად ახალ დონეზე აიყვანა ლინგვისტიკაში ფონემის ცნების შეტანამ (XIX ს. ბოლო – XX ს. დასაწყისი ი. ა. ბოდუენ დე კურტენე), ფონემათა განმასხვავებელი (დიფერენციალური) ნიშნების გამოყოფამ და ფონოლოგიურ-მორფოლოგიური (ანუ მორფონოლოგიური) დონეების ოპოზიციათა სისტემების დამუშავებამ (ნ. ს. ტრუბეცკოი, რ. ო. იაკობსონი, ლ. ვ. შჩერბა და სხვ.).

*ადამიანები ბგერებს სხვადასხვანაირად წარმოთქვამენ (მაგ. ა-ს მამაკაცი და ქალი, ორი სხვადასხვა მამაკაცი და ქალი, მოზარდი და ზრდასრული და ა. შ.)

ფონემა – ბგერატივი – აერთიანებს იმ საერთოს, რაც მეტყველებაში აზრის განმასხვავებელ ფუნქციას აპირობებს. ერთ ფონემას მეორისგან განასხვავებს დიფერენცირებულ ნიშანთა ნაკრები. ლინგვისტიკაში დიფერენცირებული ანალიზის ერთი ძირითადი ცნებაა ბინარული ოპოზიცია (კი/არა; +/- პრინციპით). მაგ., ფონემათა დაპირისპირება "მინიმალურ წყვილებში" – ლექსემებში, რომლებიც ერთმანეთისგან მხოლოდ ერთი ფონემით ანუ ერთი დიფერენციალური ნიშნით განსხვავდება. მაგ.: მინა/რინა – სიტყვები განსხვავდება მ და რ ფონემებით. აქ შეინიშნება ისეთ დიფერენციალურ ნიშანთა ოპოზიციაც, როგორიცაა მჟღერობა / სიყრუე (მჟღერობის არქონა).

ბგერა, რის საფუძველზედაც ფონემა გამოიყოფა, მარტო დიფერენციალურ ნიშნებზე არ დაიყვანება. ამას გარდა, ბგერა კონსტრუქციული ნიშნებისგან შედგება. ეს ნიშნები კი ზოგჯერ დაუნაწევრებელია.

ოპოზიციური დიფერენციალური ანალიზი შემდეგში მორფოლოგიურ დონეზეც გავრცელდა. ასევე დაფიქსირდა მისი უფრო მაღალ დონეებზე და ადამიანური საქმიანობის სხვა სფეროებზე გავრცელების ცდებიც. მაგ., კლოდ ლევი სტროსმა სტრუქტურული

ლინგვისტიკის მეთოდები წარმატებით გამოიყენა პირველყოფილი კულტურის კვლევაში.

სხვა სფეროებში ლინგვისტიკური აპარატის გამოყენებას მეტა-ფორული ხასიათი აქვს.

1.7. კომუნიკაციის ფორმები

კომუნიკაციის ფორმებია: ზეპირი, წერიტი, ვიზუალური და ა. შ. ისინი ერთმანეთისგან განსხვავდებიან გზავნილის კოდირების სისტემებით.

კომუნიკაციის საშუალებები კომუნიკაციის სხვადასხვა ფორმას აერთიანებს. ზოგიერთი ფორმა (და საშუალება) მათი ბუნებიდან გამომდინარე ტექნოლოგიურ შეზღუდვებს განიცდის. ასე, მაგ., სიტყვები, როგორც წარმავალი, მხოლოდ გამგზავნის ხმის და მიმღების სმენის სიძლიერეზეა დამოკიდებული. დაბეჭდილი მასალები დროისა და სივრცისადმი უფრო გამძლეა.

კომუნიკაციის ფორმების (საშუალებების, ყანრების) ზოგი თვისება პირობითია ან ტრადიციული. ისინი ადამიანის სხეულის გაგრძელებაა, მისი ფუნქციების გაძლიერებაა, განსაკუთრებით მხედველობისა და სმენისა.

კომუნიკაციის საშუალებათა გამოყენება ხან შეგნებულ-გაანზრებულია, ხან – უნებლიე. მაგ., ამერიკელი ედვარდ სეპირი განასხვავებს ბუნებრივ, ფუნდამენტურ ანუ პირველად საშუალებებს და კომუნიკაციური პროცესების დამაჩქარებელ, გამაადვილებელ მეორეულ საშუალებებს.

პირველადი საშუალებები, ყ. სეპირის მიხედვით არის: ენა, ყესტიკულაციები, საჯარო ქცევათა იმიტაციები.

მეორეული საშუალებებია: ენობრივი გარდაქმნები, სიმბოლიზება, კომუნიკაციური აქტის ფიზიკური პირობების შემქმნელები.

-ენობრივი გარდაქმნები დაკავშირებულია კოდის შეცვლასთან. თანაც იმ შემთხვევაში, როცა კომუნიკაცია გარკვეულ გარემოებათა გამო გაძნელებულია (მაგ., დროით, მანძილით).

-სიმბოლური სისტემების გამოყენება (ალამ-სიგნალები ფლოტში, შუქნიშანი, სემაფორი, საყვირი არმიაში და ა. შ.) იმ შემთხვევაშია საჭირო, როცა აუცილებელია გზავნილის უსწრაფესი აღქმა (მიღება) და პასუხი – კი/არა.

- კომუნიკაციის ფიზიკური პირობების განვითარება მოიცავს რკინიგზას, თვითმფრინავს, ტელეგრაფს, რადიოს, ტელეფონს...

1.8. კომუნიკაციის სახეები

სახეობებად დაყოფის საფუძველია კომუნიკანტების შემადგენლობა. გამოყოფენ შემდეგ სახეობებს:

• **ინტერპერსონალური კომუნიკაცია** თავისთავთან საუბარს (მონოლოგს) უტოლდება, ადამიანის საუბარს თავის შინაგან "მესთან".

• **პიროვნებათშორისი კომუნიკაცია** უმეტესწილად პირველადია, კომუნიკაციის იდეალურ მოდელს უკავშირდება. აქ კომუნიკაციის აქტიში ორი კომუნიკანტი მონაწილეობს, თუმცა შესაძლოა მესამის (ან სხვების, მაგ., დამკვირვებლების) მონაწილეობაც.

• **ჯგუფური კომუნიკაცია**: ესაა კომუნიკაციური აქტი ჯგუფს შიგნით, ჯგუფებს შორის, ინდივიდსა და ჯგუფს შორის (პიროვნების ინტერვიუ ან ფირმის ხელმძღვანელის საუბარი თანამშრომლებთან).

• **მასობრივი კომუნიკაცია**: გზავნილი განკუთვნილია დიდი მასისთვის.

მასობრივ (და გარკვეულწილად ჯგუფურ) დონეზე თავს იჩენს უცნაური მოვლენები. გამგზავნი შესაძლოა ერთი პირი იყოს, მიმღები – ჯგუფი, მასა, ხალხი და ა. შ., გამგზავნი შეიძლება იყოს ე. წ. კოლეგიური ავტორი, ერთ ადამიანს ელაპარაკებოდეს ფირმა, პარტია, .. შესაძლოა გამგზავნიც კოლეგიური ავტორი იყოს და მიმღებიც (ფირმა → ფირმასთან; პარტია → პარტიასთან; ხალხი → ხალხთან). ამ შემთხვევაში რომელიმე კომუნიკანტი რეალური ჯგუფისა თუ მასის შემცვლელად გამოდის. საქმე ისაა, რომ ჯგუფს თუ მასას, ვისი სახელითაც გამოდის კომუნიკანტი, მოცემულ საკითხზე ერთიანი აზრი აქვს. ამიტომ კომუნიკანტი, ერთი მხრივ, გამაერთიანებელ ფუნქციას ასრულებს, მეორე მხრივ, შემკუმშვისას, ანუ ყველას გამონათქვამი (ანუ ყველა კომუნიკაციური აქტი) ერთ-ზე დაჰყავს. ამგვარი კუმშვა ადამიანური შემეცნებისთვის ბუნებრივია. ანუ ბუნებრივია ე. წ. ემერგენტულ მოვლენასთან (ლათ.

emerge – ზედაპირზე ამოტივტივება, წარმოქმნა), როცა მოვლენა რეალურად ცალკეულ მოქმედებათა სიმრავლის სახით არსებობს. ამ შემთხვევაში განმაზოგადებელი კომუნიკანტი მითოსურ სახელს იძენს (მაგ., ძია სემი, რუსი დათვი, დედა სამშობლო და ა. შ.), რეალური ადამიანი ზოგადის, საერთოს სახელით გამოდის (ილია საქართველოა).

ენაც და საერთოდ კომუნიკაციური მოღვაწეობის სახეობები, არსებითად, ენერგენტული მოვლენებია.

მეტყველების დროს ჰაერის შერხევით ადამიანური რეაქციები განზოგადდება და ჟღერადობას, მნიშვნელობებს ცალკე საგნებად

ალიქვამს. ადამიანური აზროვნების ამ თვისებას ფრანგმა ფილოსოფოსმა გასტონ ბაშლიარმა (1884-1962) "ვემჩიზმი" უწოდა.

აზროვნებით მოვლენებს ჩვენ ინდივიდუალურ სახელებს ვარქმევთ და რეალური საგნებივით ვექცევით, თან თანდათან ვივინყებთ ამოსავალ მეტონიმიებს (გადატანით მნიშვნელობებს). აზროვნების ძალისხმევის ეკონომიით ვამახინჯებთ რეალობას და არარსებულს, პირობითად, არსებულად ვაღიარებთ.

1.9. კომუნიკაციის მიზნები და მიზეზები

• კომუნიკაციის მიზნები

კომუნიკაციას ვამყარებთ, რათა:

- გავაფრთხილოთ (საგზაო ნიშნები, ყვირილი);
- შევატყუოთ (ტელეტექსტი, პრესრელიზი);
- განვუმარტოთ (სახელმძღვანელო);
- გავართოთ (მხ. ფილმი, ანექდოტი);
- აღვწეროთ (ზეპირი მოთხრობა, დოკუმენტური ფილმი);
- დავარწმუნოთ (პლაკატი..)

• კომუნიკაციის მიზეზი ადამიანური მოთხოვნილებებია, ესენია: არსებობის შენარჩუნება, თანამშრომლობა, სხვებთან ურთიერთობათა შენარჩუნება, სხვათა დარწმუნება რაიმენაირი აზროვნების აუცილებლობაში და ა. შ. ადამიანურ მოთხოვნილებათა აღსაწერად ხშირად მოჰყავთ აბრაჰამ მასლოუს სქემა. მისი მტკიცებით, ადამიანური მოთხოვნილებები იერარქიას წარმოადგენს, ანუ არსებობს საბაზო (ბიოლოგიური), უმაღლესი მოთხოვნილება და პიროვნების თვითრეალიზაციის მოთხოვნილება.

აბრაჰამ მასლოუს მოდელი 5 დონეს შეიცავს:

1. ფიზიოლოგიური მოთხოვნილება (საკვები, სასმელი, სექსი);
2. უსაფრთხოების მოთხოვნილება (ბინა, ტანსაცმელი, უსაფრთხოების გრძნობა);
3. ურთიერთობის მოთხოვნილება (სიყვარული, მეგობრობა, ოჯახი..);
4. პატივისცემის მოთხოვნილება (თავმოყვარეობა, აღიარება, ძალაუფლება);
5. თვითრეალიზების მოთხოვნილება (თავისთავადობა, თვითგამოხატვა..).

1.10. კომუნიკაციის ფუნქციები

კომუნიკაციის ფუნქციები მხოლოდ ანალიზის მიზნებით გამოიყოფა.

ერთ, რეალურ კომუნიკაციურ აქტში, შესაძლოა, რამდენიმე ფუნქცია ფიგურირებდეს. აქედან ერთი ძირითადი იქნება, სხვები - განმსაზღვრელი.

ნამყვანი ფუნქციის მიხედვით აიგება კომუნიკაციური აქტების კლასიფიკაცია.

რ. ო. იაკობსონის მიხედვით კომუნიკაციურ აქტს 6 ფუნქცია აქვს:

1. **ემოციური** - ადრესანტი გამოხატავს თავის დამოკიდებულებას სიტუაციისადმი (თემისადმი);
2. **კონატიური** - ყურადღება კონცენტრირებულია ადრესატზე (მიმართვა, იმპერატივი, მიხმოვა, ყურადღების მიპყრობა);
3. **რეფერენტული** - ყურადღება მიმართულია ობიექტისკენ, თემისკენ, დისკუსიის შინაარსისკენ;
4. **პოეტური** - ფოკუსირებულია გზავნილი (რიტმა, ალიტერაცია);
5. **ფატიკური** - კომუნიკაციური სისტემის გამოყენება ურთიერთობის დასაწყებად, შესანარჩუნებლად, დასასრულებლად;
6. **მეტაენობრივი** - ყურადღების არეში კოდი: ენისა და კომუნიკაციის თეორია წარმოადგენს კომუნიკაციური პროცესის ალსანერ მეტაენას.

ავსტრალიელი ლინგვისტის მ. ა. კ. ჰელიდეს მოდელი სამ მაკრო ფუნქციას შეიცავს, რომლებსაც ადამიანის ენობრივი განვითარების პროცესში უერთდება 7 ცალკეული (დისკრეტული) ფუნქცია ბავშვის ენობრივ ქცევაში.

სამი მაკროფუნქცია კი შემდეგია:

1. **იდეაციური** - შეიცავს "გამოცდილების გამოხატვის", შემფასებლურ და აფექტურ ასპექტებს;
2. **პიროვნებათშორისი** - გამოხატავს მეტყველებით სიტუაციაში მოლაპარაკის როლს: მის ურთიერთობას სხვებთან.
3. **ტექსტუალური** - დაკავშირებულია მეტყველებითი აქტების სტრუქტურირებასთან - გრამატიკულად და სიტუაციურად უპრიანი (შესაფერისი) წინადადების ამორჩევასთან.

1.11. მეტყველებითი ზემოქმედება და მეტყველებითი ურთიერთობა

უკანასკნელ წლებში ლინგვისტიკაში ტრადიციად იქცა გამგზავნის მიერ შეტყობინების შექმნაში ადრესატის ფაქტორის გათვალისწინება. თუმცა შეტყობინებაზე ადრესატის რეაქციას მაინცდამაინც დაუინებელი ყურადღება არ ექცევა. არა და მეტყველებით გარემოს ორივე მონაწილე ქმნის – ადრესანტიც და ადრესატიც.

კომუნიკაციური პროცესის მოდელის ფარგლებში მიზანშეწონილია არა იმდენად ადრესატზე მეტყველებითი ზემოქმედების აღნიშვნა, რამდენადაც მეტყველებითი ურთიერთქმედებისა. და ეს იმიტომ, რომ კომუნიკაციური აქტის მიზანი ოდენ ინფორმაციის ერთი მიმართულებით გადაცემა კი არაა, არამედ ადრესატისგან გამოძახილის მიღებაც, რადგან მთავარი ურთიერთქმედებაა და არა ზემოქმედება.

1.12. კომუნიკაციის სემიოტიკა

• ნიშანთა თეორია

სემიოტიკა (სემიოლოგია) არის მეცნიერება მნიშვნელობის გამოხატვის ფორმებისა და საშუალებების შესახებ.

უძველესი დროიდან სიტყვისადმი, სიტყვიერი ნიშნისადმი ორი პრინციპული დამოკიდებულებაა დაფიქსირებული დანიელი ლინგვისტის ლუი ემსლერის ტერმინოლოგიით ესაა გამოხატვის პლანი და შინაარსის პლანი. სამეტყველო (ბუნებრივ) ენაში ესაა ჟღერადობა და მნიშვნელობა.

ენით სარგებლობის (მეტყველების) ცნობიერება ამ ორ პლანს, გამოხატვას და შინაარსს, არ აცალკევებს. პირველყოფილი ცნობიერება საგანს თავის აღმნიშვნელ სიტყვასთან ან სხვა სიმბოლოსთან აიგივებდა კიდეც. ეს აშკარად ჩანს შელოცვებში, მკითხაობაში, როცა სიმბოლოებზე ზემოქმედება იმ ძალის მქონედ მოიაზრება, რომელსაც რეალური ვითარების შეცვლა შეუძლია.

საქციელის (ქცევის) ანალიზი ამ ქცევას ისევე არღვევს, როგორც ქირურგიული ჩარევა ორგანოთა სიცოცხლისუნარიანობას.

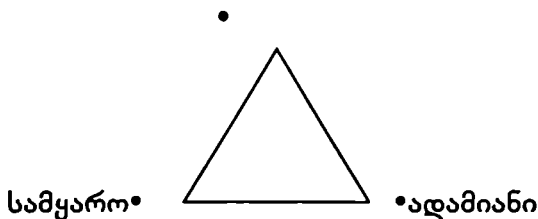
• ნიშანი, ნიშანთა სისტემა

სემიოტიკაში, ლინგვისტიკასა და კომუნიკაციის თეორიაში ნიშანთა ურთიერთობის კვლევებში, როგორც წესი, "ფრეგეს სამკუთხედი" გამოიყენება.

გერმანელი მათემატიკოსი გოტლიბ ფრეგე (1848-1925) წერდა: ნიშნის გამოყენების დროს რაიმეს თქმა გვინდა არა ნიშანზე, არამედ მის მნიშვნელობაზე.

საგნის ტიპს უწოდებენ ნიშნის დენოტატს. კონკრეტულ საგანს უწოდებენ ნიშნის რეფერენტს, რადგან ადამიანი საგანს პირდაპირ კი არ აღნიშნავს, არამედ საკუთარი აღქმის პრიზმაში გამოტარებით. ამიტომ "ფრეგეს სამკუთხედის" წვერზე განათავსებენ წარმოდგენას საგანზე- ნიშნის სიგნიფიკატს.

სიტყვა (ან სხვა ნიშანი)

კაცობრიობის მოღვაწეობა ამ სამკუთხედის ჩარჩოებში მიმდინარეობს. სამკუთხედის სამი წვერი სემიოტიკის სამ ნაწილს ქმნის:

სემიოტიკას (მნიშვნელობას);

სინტაქტიკას (ნიშანს);

პრაგმატიკას (ადამიანს).

1.13. პიროვნებათშორისი კომუნიკაცია

• ვერბალური კომუნიკაციის სტრუქტურა

კომუნიკაციის ძირითადი ერთეულები სიტყვებია. თუმცა პიროვნებათშორის კომუნიკაციაში სიტყვათა გადაცემაზე მეტი რამ ხდება. კერძოდ, არავერბალური საშუალებებიც მონაწილეობს სიტყვათა გაძლიერების მიზნით, ან პირიქით.

კომუნიკაციის ვერბალური მხარე რთული, მრავალღარუსიანი აქტია და ნაირ-ნაირი სტილისტიკური სახესხვაობით იჩენს თავს.

ვერბალური კომუნიკაციის სისტემებს ენათმეცნიერება შეისწავლის, მაგრამ მათ იკვლევს ფსიქოლოგიაც, ფსიქოლინგვისტიკაცა და სოციოლინგვისტიკაც.

• მეტყველების ზოგადი კომუნიკაციური მახასიათებლები

მეტყველება ერთიან კომუნიკაციურ აქტში შემდეგ თვისებებს ამჟღავნებს:

- მეტყველება კომუნიკაციური კულტურის და საერთო კულტურის ნაწილია;

- მეტყველება ეხმარება კომუნიკანტის საზოგადოებრივი როლის ფორმირებას;

- მეტყველების მეშვეობით ხორციელდება კომუნიკანტების ურთიერთაღიარება;

- მეტყველებით კომუნიკანტებში იქმნება სოციალური მნიშვნელობები.

ვერბალურ კომუნიკაციებში სიტყვები საგანთა აღმნიშვნელი უბრალო ნიშნები არაა.

მეტყველების დროს სიტყვების გამოყენებით იდეათა, რწმენათა, მითების ისეთ სისტემებს ვქმნით, რაც გარკვეულ კულტურას ახასიათებს. უცხო ს კულტურათშორის ურთიერთობებზე ბევრის ნაკითხვა უწევს, რომ ისეთი სიტყვების აღქმა-გამოყენება ისწავლოს, რომლებიც ორსავე ენაში მსგავს ცნებებს აღნიშნავენ.

სიტყვათხმარებაში სხვაობა ერთი კულტურის ფარგლებშიც შეინიშნება.

ჩვენი საუბრით ადრესატს (მსმენელს) წარმოდგენას ვუქმნით ჩვენზე. მეტყველებაზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვაღიაროთ ან არ ვაღიაროთ მოსაუბრის სოციალური სტატუსი.

• კომუნიკაციის წარმატებულობა და კომუნიკაციური ჩვევები

მეტყველების დროს კომუნიკანტთა ქცევები გარკვეულ მიზანს ექვემდებარება. მიზნის მისაღწევად კი გარკვეულ ხერხებს იყენებენ. ეს ხერხებია:

- კომუნიკაციური სტრატეგიები;
კომუნიკაციური ტაქტიკა;
კომუნიკაციური უნარ-ჩვევები.
- კომუნიკაციური სტრატეგიის შედეგია კომუნიკაციური მიზანი, რისკენაცაა მიმართული კომუნიკაციური აქტი. ეს სტრატეგია, ამდენად, კომუნიკაციური ინტენციის (განზრახვის) რეალიზების გზაა.
- კომუნიკაციური სტრატეგია კომუნიკაციური ქცევის ან ზემოქმედების ნაწილია.
- კომუნიკაციური ტაქტიკა მეტყველებითი ზემოქმედების დროს პრაქტიკული სვლების ერთობლიობაა. იგი კომუნიკაციურ სტრატეგიასთან შედარებით კომუნიკაციური პროცესის უფრო წვრილი მასშტაბია.
- კომუნიკაციური განზრახვა არის ამოცანა, ტაქტიკური სვლა, კომუნიკაციური მიზნისკენ სვლის საშუალება.
- კომუნიკაციური გამოცდილება უშუალოდ არის დაკავშირებული კომუნიკაციური პიროვნების ჩამოყალიბებასთან. საზოგადოებრივი კომუნიკაციის სფეროში მომუშავეს კომუნიკაციური უნარ-ჩვევები უნდა ჰქონდეს, კერძოდ, უნდა შეეძლოს:
- კომუნიკაციური სტრატეგიის ეფექტური შემუშავება;
- კომუნიკაციის ნაირ-ნაირი ტაქტიკური ხერხებით სარგებლობა;
- საკუთარი თავის, როგორც კომუნიკაციური პროცესის მონაწილის, ეფექტური წარდგენა.

• კომუნიკაციური პიროვნების მოდელები

კარგად აქვს შენიშნული ამერიკელ ჰ. ჰანსს: კომუნიკაციის ეფექტს განსაზღვრავს შეტყობინების მიმღების (ადრესატის) დამოკიდებულება შეტყობინების გამგზავნისადმი (ადრესანტისადმი),

ხოლო ადრესატის დამოკიდებულება ადრესანტისადმი ადრესანტის მისადმი დამოკიდებულებით.

დამოკიდებულებათა ამ ხასიათში სრულიად აისახება კომუნიკაციის დიალოგური, ინტერაქტიული პროცესი.

კომუნიკაციური პიროვნება არაერგვაროვანია. მას შესაძლოა სხვადასხვა როლი ჰქონდეს, სხვადასხვა დისკურსებში იყოს ჩართული. მაგ., ილია ჭავჭავაძე მწერალი, პუბლიცისტი, საზოგადო მოღვაწე, მომრიგებელი მოსამართლე, "ივერიის" რედაქტორი...

კომუნიკაციური პიროვნების განმსაზღვრელი პარამეტრებია:

• მოტივაციური; • კოგნიტიური; • ფუნქციური.

– მოტივაციური პარამეტრი კომუნიკაციური მოთხოვნილებებით განისაზღვრება.

– კოგნიტიური პარამეტრი ბევრ მახასიათებელს შეიცავს, რაც გროვდება შემეცნებითი გამოცდილების პროცესში. ეს მახასიათებლებია: კომუნიკაციური კოდების ცოდნა, თვითდაკვირვებისა და თვითშემეცნების განხორციელების უნარი, მეტაკომუნიკაციური უნარ-ჩვევები და ა. შ.

– ფუნქციური პარამეტრი სამ მახასიათებელს შეიცავს: კომუნიკაციური ფუნქციის განსახორციელებლად ვერბალური და არავერბალური საშუალებების პრაქტიკული ფლობა; კომუნიკაციური საშუალებების ვარირების უნარი; კოდის ნორმებისა და ეტიკეტის წესების შესაბამისი დისკურსის აგება.

პიროვნება ამა თუ იმ ტიპს შეიძლება მიეკუთვნოს კომუნიკაციური პოტენციალის შესაბამისად.

• კომუნიკანტების ძირითადი ტიპები

– დომონანტური კომუნიკანტი: ცდილობს ინიციატივის ხელში ჩაგდებას; თუ საუბარს შეანყევტინებენ, მკვეთრი და დამცინავია, ხმით სხვების გადაფარვას ცდილობს. მასთან პაექრობაში კარგი შედეგის მომტანია "ლაპარაკით გადაღლის" სტრატეგია. კერძოდ, საუბარში პაუზების გამოყენება, შეკითხვები, თხოვნა, საკუთარი პოზიციის სწრაფი ჩამოყალიბება.

– მობილური კომუნიკანტი: ადვილად ებმება საუბარში; ბევრს ლაპარაკობს, თანაც საინტერესოდ და სიამოვნებით; უცხო გარემოში არ იბნევა. ხანდახან საჭირო ხდება განხილვის საკითხზე მისი მიბრუნება.

– **რიგიდული კომუნიკანტი:** ურთიერთობის დაწყება უჭირს, კონტაქტის დამყარების შემდეგ უფრო თანამიმდევრული და ლოგიკურია. კარგ შედეგს იძლევა “ალაპარაკების” სტრატეგიის გამოყენება (საუბრის დაწყება ტრივიალურ თემებზე – ამინდი, ყოფითი თემები).

– **ინტროვერტული კომუნიკანტი:** არ ცდილობს ინიციატივის აღებას, გულჩათხრობილია, მორიდებული, შებოჭილი. მასთან ურთიერთობაში საჭიროა გულთბილობა, გაუმართლებელია საუბარში ჩაჭრა ან შეწყვეტინება.

• კომუნიკაციური ჯგუფები, როლები, ლიდერობა

ადამიანი სოციალური არსებაა. სოციოცენტრისტული ინსტინქტი მას თავის მსგავსებთან სხვადასხვა ჯგუფებში გაერთიანებისკენ უბიძგებს. ამ ჯგუფებიდან ზოგი საკმაოდ სტაბილურია, ზოგი მცირე ხნით კონკრეტული მიზნით იქმნება და მალევე იშლება.

ჯგუფის შექმნის საფუძველია:

- ჯგუფის წევრთა საერთო ინტერესები;
- წევრთა შორის კომუნიკაციები.

• ჯგუფების ძირითადი ტიპები

ოჯახური ჯგუფი: არანებაყოფლობითი, ხანგრძლივადიანი, სხვადასხვა ინტერესების მქონე წევრებით. მიზანი ერთიანობისა – ადამიანური ენისა და კომუნიკაციის სხვა საშუალებათა დაუფლება, თვითგადარჩენის წესებისა და ქცევების შესწავლა.

• **არაფორმალური ჯგუფი:** ესაა მეგობრული, ნებაყოფლობითი, საერთო ინტერესების ადამიანთა გაერთიანება, რომელიც შესაძლოა ხანგრძლივიც იყოს და ხანმოკლეც.

• **ფორმალური ჯგუფი:** ნებაყოფლობითიცაა და იძულებითიც (სკოლა, არმია..), შეპირობებულია მოვალეობითა და წევრობის პირობებით, წევრთა შორის ურთიერთობის წესებით და ა. შ.

❖ **კომუნიკაციური როლები** ქცევის წესებია, კონკრეტული სიტუაციის შესაფერისი.

- კომუნიკაციის ნორმები შეიცავს ქცევის მიღებულ მოდელებს.
- ლიდერობა კომუნიკაციის პროცესში 4 ტიპისაა:

1. ავტოკრატიული: ერთი ადამიანის მიერ სხვების (გარკვეული ტიპის ოჯახი, დიქტატურა, მონარქია, პარტია) დამორჩილება.
2. ბრბოს წინამძღოლობისეული;
3. დემოკრატიული;
4. კოლექტივიზმისეული (ფორმალური ერთობა და იმავე დროს არათანასწორობა).

1.14. კომუნიკაციების ორგანიზება: სტრუქტურა, ურთიერთობები; კომუნიკაციური ნაკადები

ადამიანი დაბადებიდან სიკვდილამდე სხვებთან ერთადაა. იგი, როგორც ჯგუფური არსება, ურთიერთობს სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფებთან, ორგანიზაციებთან.

კომუნიკაციური პროცესები ორ დიდ სფეროდ განიყოფება: შიდაორგანიზაციულად და გარეკომუნიკაციურად.

ორგანიზაციის ძირითადი ნიშნებია:

- ვინმეს დადგენილებით ან ადამიანთა მოლაპარაკებით გარკვეულ დროს შექმნილი ერთობა (წესდების მიღებით, კოოპერაციის წევრთა საერთო კრებით);
- ადამიანთა შორის ფორმალურად სტრუქტურირებული ურთიერთობა (გენერალური დირექტორი – კომერციული დირექტორი – მთავარი ბუღალტერი – განყოფილების გამგე და ა. შ.);
- შრომის განაწილება წევრთა ჯგუფებსა და წევრთა შორის;
- ორგანიზაციის წევრთა საქმიანობის კოორდინირება ერთიანი ძალისხმევით;
- მატერიალური და ადამიანური რესურსების მართვა;
- კომუნიკაცია მიმართულია ორგანიზაციისათვის მეტი ეფექტურობის მიღწევისაკენ.

•**ორგანიზაციის თანამშრომელთა კომუნიკაციური როლები**
სტენფორდის უნივერსიტეტის მკვლევართა მიერ გამოვლენილია შემდეგი როლები:

- ❖ **დარაჯი**–აკონტროლებს შეტყობინებათა ნაკადებს; მეკავშირე – იმყოფება კომუნიკაციური ნაკადების გადაკვეთაზე;
- ❖ **მოსაზრებათა ლიდერი** – ურთიერთობისათვის ხელსაყრელი ავტორიტეტი;
- ❖ **კოსმოპოლიტი**–გარეინფორმაციის წყარო, გარესამყაროსთან მჭიდრო კონტაქტების მქონე.

არსებობს სხვა კლასიფიკაციაც. მაგ., რ. მ. ბელბინისა (Belbin R.M. "Management Teams"):

თავმჯდომარე – კოორდინაცია და თანამშრომლობა;

გუნდის მუშაკი;

დომინანტი (shaper);

კომპანიის მუშაკი;

დამკვირვებელ-შემფასებელი;

მკვლევარი;

იდეათა მწარმოებელი (plant);

დამამთავრებელი.

ორგანიზაციის სტრუქტურა განსაზღვრავს კომუნიკაციური ნაკადების მიმართულებას.

❖ ვერტიკალური ნაკადი (ადმინისტრაციიდან რიგით თანამშრომელამდე);

❖ ჰორიზონტალური ნაკადები (თანაბარი რანგის თანამშრომელთა შორის);

❖ გარეკომუნიკაციური ნაკადი (ნებისმიერი შეტყობინება, რომელიც ორგანიზაციის პირობითი საზღვრის გადაკვეთასთანაა დაკავშირებული).

1.15. კომუნიკაციის თანამედროვე ლინგვისტიკური გაგება

კომუნიკაციური ლინგვისტიკა კონცენტრირებულია ადამიანზე. მისთვის მთავარია ადამიანი და არა ენა. ამის მიზეზი კომუნიკაციის ცნების შინაარსის ახლებური გაგებაა.

აღრე კომუნიკაცია ესმოდათ რალაც უკვე არსებულის რეალიზაციად (ე. ი. რაც არსებობდა კომუნიკაციამდე და თავის

არსებობაში შეიცავდა კომუნიკაციური რეალიზაციის პერსპექტივას).

აქედან გამომდინარე, კომუნიკაციის ცნების შინაარსი მთლიანად იმ რეალობაზე იყო დამოკიდებული, რომლის რეალიზაციაც ხდებოდა კომუნიკაციის დროს.²

კომუნიკაციურ პარადიგმას (ნიმუშს) ყურადღება გადააქვს ადამიანზე, რომელიც ენობრივი სისტემის მომხმარებელი და კომუნიკაციური აქტის მონაწილეა.

აღრე კომუნიკაციის ცნება ორი მომენტით განისაზღვრებოდა:

² ლებანიძე გ., კომუნიკაციური ლინგვისტიკა, თბ., 2004, გვ. 216

— კომუნიკაციის ფუნქცია ენის ძირითად ფუნქციად მოიაზრებოდა, თავად კომუნიკაციური აქტი კი მხედველობის მიღმა რჩებოდა;

— კომუნიკაცია გაიგივებულ იყო კომუნიკაციის აქტამდელ, თავისთავად მოცემულ, რეალობად. ის რეალობა კი, რომელიც უშუალოდ კომუნიკაციის პროცესში წარმოიქმნებოდა, მოიაზრებოდა ენობრივ სისტემად, ენობრივ კოდად, ადამიანის ენობრივ უნარად.

თავად კომუნიკაცია გაგებული იყო როგორც აღნიშნული სისტემის, კოდის, უნარის აქტუალიზაცია.

აქტუალიზაციის ცნება აკონკრეტებდა ენობრივ ერთეულთა კომუნიკაციურ ფუნქციას. ამ მოსაზრების მიხედვით, ენობრივი ერთეული "მზა სახით" თავისთავად არსებობდა ენობრივ სისტემაში, კომუნიკაციის პროცესში კი მისი გამოყენება ხდებოდა. ე. ი. აქტუალიზაციის ცნება კონკრეტული ენობრივი ერთეულის ზოგადი ფუნქციის, სემანტიკის კონტექსტურ-სიტუაციურ დაკონკრეტებას გულისხმობდა, თუმცა უგულვებელყოფილი იყო ენობრივი ერთეულის ფორმების პროცესი.

ახლა კომუნიკაცია (კომუნიკაციის აქტი) ადამიანურ ქმედებათა კონკრეტულ სახეობად წარმოგვიდგება. ადამიანის, როგორც ბიოლოგიური და სოციალური არსების, ერთი თვისებაა აქტიური ქმედება, რომელიც ერთი მხრივ, გარესინამდვილისადმი მიმართული, მეორე მხრივ, - სხვა ადამიანისადმი. აქტივობა უპირველესად ურთიერთობაა. კომუნიკაცია ურთიერთობის ერთ-ერთი მხარეა. ეს იმიტომ, რომ კომუნიკაციის აქტი სრულად ავტონომიური მოვლენა კი არაა, არამედ უფრო მეტისმომცველი (ტივადი) ადამიანური ქმედების კომპონენტია; ხოლო კომუნიკაციის პროცესი თავის შინაარსს გარედან - უფრო ფართო ადამიანური კონტექსტიდან იძენს.

ერთიც უნდა აღინიშნოს:

კომუნიკაციის ცნების თანამედროვე გაგება ძველს კი არ უარყოფს, არამედ აღრმავებს და აფართოებს. დღეს ენობრივი ერთეული კომუნიკაციურ ერთეულად არის გააზრებული. ამასთან კომუნიკაციური ანალიზის დროს ენობრივი ერთეულების განხილვა, მათი აქტუალიზაციის თვალსაზრისით, საკმარისი აღარაა, რადგან მიჩნეულია, რომ კომუნიკაციის პროცესში ყოველი ენობრივი ერთეული მზა სახით კი არ გამოიყენება, არამედ არსებითად იცვლება და ახალ სახეს იძენს.

კომუნიკაციის ცნების თანამედროვე შინაარსი (გაგება) საერთოდ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა, კონკრეტულად, ლინგვისტიკის განვითარების შედეგია.

კომუნიკაციის თანამედროვე მოდელი და მისი შინაარსი წარმოდგენილია კ. დოლინინის წიგნში "ტექსტის ინტერპრეტაცია". მკვლევარნი ამ წიგნს ემყარებიან.

ეს მოდელი და შინაარსი ზოგადად ასეა განმარტებული:

კომუნიკაციურ მოდელს საფუძვლად უდევს სიტუაციის ცნება. სიტუაცია ორგვარია:

— ლინგვისტური;

— ექსტრალინგვისტური (არაენობრივი).

• ლინგვისტური სიტუაცია წარმოადგენს გამონათქვამის ენობრივ მოცულობას. ოღონდ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ გამონათქვამი ვერ განისაზღვრება მხოლოდ ლინგვისტური (ენობრივი) სიტუაციით. ამიტომ აუცილებელია ლინგვისტური სიტუაციის ფარგლების გარღვევა-გადალახვა.

- ექსტრალინგვისტური (არაენობრივი) სიტუაცია გამონათქვამის მნიშვნელობის გასააზრებლად უფრო მნიშვნელოვანია. ცხად-ვეყთ ეს მაგალითით:

მაგალითი: - "რა მშვენიერი ამინდია."

ლინგვისტური თვალსაზრისით აქ ექსპლიციტური შინაარსი გვეძლევა. მაგრამ, თუ წვიმს, ამინდი სულაც არაა მშვენიერი, ამ გამონათქვამის მნიშვნელობა ენობრივი მნიშვნელობით, ბუნებრივია, ვერ განისაზღვრება. ეს გარემოება ცხადყოფს, რომ გამონათქვამს ექსპლიციტურის გარდა, იმპლიციტური (ქვეტექსტური) შინაარსიც აქვს (მაგალითად, წვიმს, მაგრამ ამინდი მაინც მემშვენიერება). ეს ქვეტექსტური შინაარსი (მნიშვნელობა) რომ დავინახოთ, რა თქმა უნდა, უნდა გავცდეთ ექსპლიციტურ მნიშვნელობას, ანუ ლინგვისტურ სიტუაციას.

ცხადია, რომ გამონათქვამის გააზრებისათვის უფრო მნიშვნელოვანი იმპლიციტური (დაფარული, ქვეტექსტური)

მნიშვნელობაა. მეტიც: ექსპლიციტური იმპლიციტურის გამოხატვას ემსახურება.

მოყვანილ მაგალითში ცხადია, რომ ცუდ ამინდზე კარგს ადამიანი გარკვეული მიზნით ამბობს. სწორედ ეს გარემოება ცხადყოფს იმპლიციტური შინაარსის არსებობას და იმას, რომ ეს შინაარსი სხვა, უფრო მნიშვნელოვან შინაარსს გამოხატავს. აქ უკვე საქმე გვაქვს გამონათქვამის მესამე შრესთან (დონესთან) და მის გამოსახატავად არც ექსპლიციტური მნიშვნელობაა საკმარისი და არც იმპლიციტური. ეს მესამე შრე მოლაპარაკის განზრახვაა (ჩანაფიქრის რეალიზაციაა). ისიც ცხადია, რომ ფუნქციურად უფრო მნიშვნელოვანი სწორედ ეს მესამე შრეა (დონეა). კ. დოლინინი ამ შრეს აქტუალურ მნიშვნელობას უწოდებს (გ. ლებსნიძე, გვ. 231).

მაშასადამე, გამონათქვამის სამი მნიშვნელობიდან ყველაზე მნიშვნელოვანი მესამეა. იგი თავის თავში მთელ კომუნიკაციურ პარადიგმას შეიცავს.

- ექსტრალინგვისტური სიტუაცია ორი სახისაა: ერთი მხრივ, იმ გარემოსინამდვილისა, რომელიც კომუნიკაციის საგანია, მეორე მხრივ ავტორისა, - მოლაპარაკე სუბიექტისა, ანუ სიტუაცია ცალკერძ რეფერენტულია, ცალკერძ - კომუნიკაციური.

—რეფერენტული სიტუაცია სინამდვილის ის მხარეა, რომელიც პირდაპირ გამონათქვამშია ასახული.

ზემოთმოყვანილ მაგალითში რეფერენტული სიტუაციაა ამინდი.

—კომუნიკაციური სიტუაცია მინიმუმ ორ კომუნიკანტს შეიცავს. ესენია ადრესანტი და ადრესატი. თითოეული კომუნიკანტი შემდეგი ნიშნით ხასიათდება:

- ✓ სოციალური სტატუსი;
- ✓ სოციალური როლი;
- ✓ თეზაურუსი;
- ✓ პარტნიორის ხატი.

კომუნიკაციურ სიტუაციას მისი მონაწილენი არ ამოწურავენ.

—სოციალური სტატუსი არის ადგილი, რომელიც ადამიანს საზოგადოებაში უკავია;

—სოციალური როლი ორ გაგებას შეიცავს - წმინდა სოციალურს და ფსიქოლოგიურს. მაგალითად, მამა-შვილი სოციალურად სისხლით ერთიანობს ცხადყოფს, ფსიქოლოგიურად კი მათ შორის ურთიერთობის ჩვენება იქნება. როლები ცვალებადია მეტ-ნაკლებად. უფრო მყარი სოციალურია, უფრო მერყევი და ცვალებადი - ფსიქოლოგიური.

—თეზაურუსი (ბერძნ. "განძი") ის საერთო ცოდნა, რაც კომუნიკანტებს მოეპოვებათ გამოთქმების სახით. ადრესანტს თავისი თეზაურუსი აქვს, ადრესატს თავისი. თეზაურუსი ყოველთვის ინდივიდუალური ბუნებისაა და ორი ადამიანისაც კი არასოდესაა იდენტური. ტერმინ "თეზაურუსის" პარალელურად ლინგვისტიკაში გამოიყენება ცნება "ფონური ცოდნა". ამ ტერმინებთან სიახლოვით გამოირჩევა ტერმინი "სამყაროს ხატი". პირველი და მეორე ტერმინი ცოდნის გამოსახატავად გამოიყენება, მესამე — წარმოდგენისა.

კომუნიკაციის აქტი გულისხმობს, რომ კომუნიკანტებს აქვთ წარმოდგენა ერთმანეთის თეზაურუსზე, ფონურ ცოდნასა და სამყაროს ხატზე.

კომუნიკაციური სიტუაცია, კომუნიკანტებისა და მათი ძირითადი ნიშნების გარდა, დროისა და სივრცის ცოდნასაც შეიცავს. ყოველთვის გარკვეულია სად და როდის ხდება კომუნიკაცია.

თვითკმარ ცნებებს ვერც რეფერენტული სიტუაცია ქმნის და ვერც კომუნიკაციური.

ნებისმიერი რეფერენტული სიტუაცია ფართო სიტუაციის ნაწილია.

მაგ., “წვიმა მოდის” რეფერენტული სიტუაციაა, მაგრამ იგი უფრო ვრცელი სიტუაციის (გუშინდელი, ამინდის და ა. შ.) ნაწილია. ანუ რეფერენტული სიტუაცია მიკროსიტუაციაა და მაკროსიტუაციის ნაწილია.

ანალოგიურად, კომუნიკაციური სიტუაციაც უფრო ვრცელი სიტუაციის ნაწილია. კომუნიკანტებისთვის მოცემული კონკრეტული კომუნიკაციური სიტუაცია მათი ცხოვრებისეული ქმედების ერთი კონკრეტული ნაწილია (გ. ლებანიძე, გვ. 224).

ზემოთქმული ცხადყოფს, რომ მეტყველების კომუნიკაციურ ჩარჩოებს ოთხი სეგმენტი ქმნის: საგნობრივი ფონი, რეფერენტული სიტუაცია, ქმედითი სიტუაცია და კომუნიკაციური სიტუაცია.

ასეთია ენისა და აზროვნების ურთიერთქმედებითი პროცესების არსი და მისი თანამედროვე გააზრება უზოგადეს შტრიხებში, რომელიც დღეს ინტენსიურად შეისწავლება, კომუნიკაციური ლინგვისტიკის კვლევის ობიექტს წარმოადგენს და რომლის ყველა ასპექტის შესწავლის თანამედროვე ვითარებას წინამდებარე ნიგნში მხოლოდ იმის გამო ვერ წარმოვადგენთ, რომ ეს ყველაფერი თავისთავადი ინტერესის საგანია და დიდად დაგვაკლავდა ჩვენს ამჟამინდელ მიზნებს. დაინტერესებულ მკითხველს კი მივუთითებთ პროფ. გ. ლებანიძის ნიგნს “კომუნიკაციური ლინგვისტიკა” (თბ., 2004).

თავი II. ენა და აზროვნება

ყველა ეპოქა სხვადასხვაგვარად იცნობიერებს ბუნების ყველაზე სასწაულებრივ არსებას — ადამიანს.

ძალიან დიდი ხნის მანძილზე —ათასწლეულების განმავლობაში ადამიანის ადამიანურობის მთავარ მახასიათებლად აზროვნება ითვლებოდა. ამიტომაც ეწოდებოდა მას homo sapiens. გარკვეულ ეპოქებში მის განსაზღვრებას შრომის კულტურის უნარი დაემატა და შესაბამისად homo faber-ის ცნებაც მიემატა.

ჩვენმა თანამედროვეობამ, რომელიც, მართლაც, ახალი ცივილიზაციის — გლობალური ინფორმაციისა და კომუნიკაციის — დასაწყისად წარმოდგა, ადამიანის განსაზღვრის ახალი, თუმცა სრულიად ლოგიკური ცნება დაამკვიდრა. რაკი ახლა უმთავრეს კაპიტალად ინფორმაცია იქცა, ხოლო გლობალიზაციამ არნახულად გაზარდა კომუნიკაციის მნიშვნელობა, ადამიანის არსებაც მეტყველების უნარით გამოირჩა. ადამიანის უმთავრეს მსაზღვრელად გადაიქცა homo loguens (მეტყველი). და ეს განსაზღვრა მხოლოდ ეპოქის ენობრივი ხატი კი არ არის, არამედ ადამიანის აზროვნებაში გადატრიალების ტოლფასი სიახლის გაცხადებაა.

ადამიანის შემსწავლელი მთავარი მეცნიერების სტატუსი ჩამოერთვა ფოლოსოფიას და ენათმეცნიერებას მიენიჭა. "ენათმეცნიერება გახდა ცენტრალური ანთროპოლოგიური მეცნიერება."³

ადამიანი homo loguens-ი ფლობს ენას. ენა ნიშანთა სისტემაა. ყოველი ნიშნისთვის გადამწყვეტია კომუნიკაციის ფუნქცია.

ადამიანი ენას ფლობს, როგორც კომუნიკაციის საშუალებას. ამიტომაც არის, რომ დღეს ენათმეცნიერება ენას კომუნიკაციის ასპექტში შეისწავლის და შესაბამისად ცალკე დარგად ჩამოყალიბდა კომუნიკაციური ლინგვისტიკა.

თანამედროვე ენათმეცნიერებამ სრულიად ახლებურად დააყენა და გაიაზრა ენისა და აზროვნების ურთიერთმიმართების ურთულესი პრობლემა.

ლინგვისტიკაში ეს ორი ცნება დიდი ხნის განმავლობაში გაიგივებული იყო. ბუნებრივი ენა აზროვნებითი ფუნქციის ყველაზე სრულყოფილ მოდელად ითვლებოდა.

³ ლებანიძე გ., კომუნიკაციური ლინგვისტიკა, თბ., 2004, გვ. 20.

ბუნებრივი ენა რამდენიმე სტრუქტურისაგან შედგება, იმის მიუხედავად, რომ ენები მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან: ერთნი ლექსიკურად არიან რთულნი, სხვები — უფრო გრამატიკულად. ნებისმიერ ენაზე შეიძლება ნებისმიერი აზრის გადმოცემა.

თუ ერთ ენაში რაიმე საგნის ან მოვლენის აღსანიშნავი ისეთი ტერმინი არ არის, რაც სხვა ენაში არსებობს, მისი გადმოცემა ალწერითი გზით შეიძლება.

2.1. აზროვნების ფორმები

ადამიანს აზროვნების სამი ფორმა ახასიათებს: ბუნებრივი ენა, სახეობრივი აზროვნება და სენსორული აზროვნება.

— ბუნებრივი ენა აგებს წრფიულად (ხაზობრივად) მონესრიგებულ ტექსტს, სადაც ერთი სიტყვა ებმის მეორეს. ყოველ სიტყვას აქვს თავისი მნიშვნელობა და მთლიანობაში აზრს (შინაარსს) ქმნის.

— სახეობრივი აზროვნება სამყაროს ერთი მთლიანი ნახატივით აღიქვამს, როგორც ფერწერულ ტილოს. ფერწერული ტილოს ხაზოვანი ნაკითხვა, როგორც ენობრივი ტექსტისა, შეუძლებელია, რადგან მისი დანაწევრება შემადგენელ ელემენტებად არ ხერხდება. მართალია, (კინემატოგრაფი, კომიქსი და ა. შ.) შესაძლებელია სურათების თანამიმდევრობის შექმნა, მაგრამ აქაც ამ თანამიმდევრობის ელემენტები კომპლექსური ხატებია.

სახეობრივი აზროვნება ადამიანის მოდგმას უფრო ბავშვობაში ახასიათებს (ბავშვები თავიანთ გრძნობა-განწყობილებას ნახატებით გამოხატავენ), ზოგ შემთხვევაში კი ზრდასრულობაშიც გადაწყევბა.

— სენსორული აზროვნება კომუნიკაციის ბიოენერგიული სახეობაა. ადამიანი უსიტყვოდ ამყარებს კომუნიკაციას—გადასცემს ინფორმაციას და მას კომუნიკატივ აღიქვამს.

ამ ფენომენის საფუძველი ადამიანის ნერვულ სისტემაში "უჯრედის" დონეზეა. უჯრედს ჩანასახისა თუ რაიმენაირი რეცეპტორის გარეშეც შეუძლია ისეთი მოვლენის წარმოჩენა, რომელიც, ჩვეულებრივ, ნათელხილვით, პროგნოზირებით ან რეტროსპექტივით ვლინდება (წარმოჩინდება). ადამიანის ფსიქიკის ამ უნარს "უჯრედული ტელეპათიის" სახელწოდება აქვს.

1965 წელს ნოვოსიბირსკში აკადემიკოს ვ. კაზანცევის ლაბორატორიაში უჯრედებს შორის კომუნიკაციის კვლევებმა ცხადყო: ორ პერმეტულ ბურთულაში მოთავსებულ ერთუჯრედიან კულტურებს

შორის (რომლებშიც "მხედველობითის" გარდა, არანაირი კავშირი არ არსებობს), ინფორმაცია გაიცვლება ბიოველების მეშვეობით. ერთ უჯრედში სპეციალურად დაავადებული ერთუჯრედიანი კულტურის ინფექცია რიგრიგობით სხვა 50 ბურთულაში მოთავსებულ მსგავს უჯრედს გადაედო და პირველის მსგავსად ყველა დაიღუპა.

ბიოველი კი, როგორც ცნობილია, ცოცხალი ორგანიზმის არსებობის უცილობელი პირობაა.⁴

უკვე დასაბუთებულია ადამიანის მიერ სავადსხვა დონის ბიოლოგიური ობიექტების (უჯრედების, მიკროორგანიზმების, ცხოველების, ადამიანების) სიცოცხლისუნარიანობაზე ზემოქმედების უნარი. სადღეისოდ გარკვეული ბიოსენსორული ზემოქმედების მოდელირებაც შეიძლება და, რაც მთავარია, შესწავლაც. არსებობს კიდეც ცენტრები, სადაც ააქტიურებენ კომუნიკაციის უნარს სენსორიკის ფორმითაც.

სენსორიკას განეკუთვნება ტელეკინეზი, ტელეპატია, პარაფსიქოლოგიური მოვლენა.

ცნობილია შემთხვევები, როცა ადამიანი შედის განსაკუთრებულ მდგომარეობაში — ტრანსში, "ხედავს" რაიმე სურათს, რასაც იგი არ მოსწრება, მაგრამ მის შესახებ ინფორმაციას მაინც იღებს. ამ ხედვის მექანიზმი ბუნებრივ ენაზე ჯერჯერობით აუხსნელია, მაგრამ ამგვარი ადამიანები დახატვით ახერხებენ ამას. ამაში უნდა მოეძებნოს ახსნა იმ ფაქტისაც, რომ ბიოენერგეტიკოსები მშვენიერი მხატვრებიც არიან (ე. ზარეცკაია).

აღნიშნული კომუნიკაციურ აქტში ადამიანის სხეულის ანალიზატორებით ხორციელდება. ბუნებრივი ენა "მუშაობს" სამეტყველო აპარატითა და სასმენი ანალიზატორით, რომლებიც კისრის ზემოთაა "განთავსებული". სახეობრივი (ხატოვანი) აზროვნება მხედველობით ანალიზატორებს ემყარება, თუმცა აქ ჩართულია ხელებიც. ბიოსენსორულ კომუნიკაციაში კი მთელი სხეულია ჩართული.

ბუნებრივ ენასთან უფრო ახლოსაა სახეობრივი აზროვნება, ხოლო მასთან — ბიოსენსორიკა.

• კომუნიკაციის ძირითადი შინაარსობრივი ელემენტი:

- ესაა შეტყობინება (გზავნილი) ანუ რაიმეს თაობაზე მრავალ-ასპექტიანი ინფორმაცია, ტექსტი.

კომუნიკაციური კავშირი სისტემური ხასიათის მოვლენაა და კომუნიციონების სტრუქტურული იერარქია აქვს:

• სემანთემა

• შეტყობინება (გზავნილი)

⁴ Зарецкая Е. Н., Риторика: Теория и практика речевой коммуникации, 4-е изд., ид-80 "Дело" М., 2002, с. 25

- ტექსტი
- სპეციალიზებული კულტურულ-სემანტიკური (ცოდნა-მოქმედების) ქვესისტემა
- ლოკალური კულტურულ-სემანტიკური სისტემა (ეთნიკური კულტურა, ეროვნული ენა)
- გლობალური სემანტიკური სისტემა (საერთაშორისო, ინტერნაციონალური, სპეციალიზებული ენა)

2.2. აზროვნების შინაგანი ბუნება

აზროვნება რთული კატეგორიაა. მას უმთავრესად ფორმალური ლოგიკა, ფსიქოლოგია და სოციოლოგია შეისწავლის.

- ლოგიკა, როგორც ცნობილია, აზროვნების ლოგიკურ ფორმებს ადგენს და იკვლევს (ცნებებს, მოსაზრებებს, სილოგიზმებს).

აზროვნებითი მოღვაწეობის ნორმალური მსვლელობისათვის აუცილებელია ინდუქციისა და დედუქციის ლოგიკური ფორმულები. მათი მეშვეობით ნებისმიერი აზროვნება დასაბუთებული, დამარწმუნებელი, არანინალმდეგობრივი და სინამდვილის სწორად (ადეკვატურად) ამსახველი ხდება.⁵

- ფსიქოლოგია შეისწავლის თავად აზროვნებითი პროცესის კანონზომიერებებს (როგორ იბადება აზრი) და გრძნობითი შემეცნება – შეგრძნების, აღქმის, წარმოდგენის, ემოციის კანონზომიერებებს.

- აზროვნება ყოველთვის სოციალური პროცესია. მასზე ყოველთვის გავლენას ახდენს სოციალურ-კულტურული ფაქტორები, სოციუმების ცხოვრება, ჩვევები, ტრადიციები, ურთიერთობანი, ცოდნა და ა. შ. ამ მოვლენებს შეისწავლის სოციოლოგია და სოციალური ფსიქოლოგია.

ადამიანისთვის დამახასიათებელი ურთიერთობის უმაღლესი ფორმები მხოლოდ ენის, მეტყველებისა და აზროვნების მეშვეობითაა შესაძლებელი.

⁵ Брушлинский А. В., Психология мышления и кибернетика, М. 1970, с. 41

სიტყვათა მნიშვნელობა შესაძლოა განვიხილოთ არა მხოლოდ მეტყველებისა და აზროვნების ერთიანობად, არამედ განზოგადებათა და ურთიერთობათა, კომუნიკაციისა და აზროვნების ერთიანობად.⁶

აზროვნება-ესაა ანალიზირება, სინთეზირება და განზოგადება. ისინი შეიცავენ აზრთა, მიზანთა, შეფასებათა, მოტივთა და მოთხოვნილებათა წარმოქმნასა და დინამიკას.

აზროვნება ყოველთვის გადაიშლება როგორც ადამიანის გონებრივ და პრაქტიკულ მოღვაწეობაში ამოცანათა ამოხსნის ან პრობლემათა გადაწყვეტის პროცესი.

აზროვნება ყოველთვის არსებითად ახლის ძიება და აღმოჩენაა.⁷

ფსიქოლოგები ჩვეულებრივ გამოყოფენ აზროვნების სამ ძირითად სახეობას, რომლებიც ისტორიულად ჩამოყალიბდა ადამიანის ონტოგენეზსა და ფილოგენეზში:

1. სიტყვიერ-ლოგიკური (მარტო ადამიანისთვის დამახასიათებელი);
2. თვალსაჩინო-მოქმედებითი;
3. თვალსაჩინო-სახეობრივი.

შემეცნება

ყურადღება	მეხსიერება-ხსოვნა
-----------	-------------------

პერცეფცია		აფექტი		აზროვნება		ნება	
შეგრძნება	აღქმა	ემოცია	გრძნობა	წარმოდგენა წარმოსახვა	მეტყველება	მოტივაცია	მოქმედება

აზროვნების ფსიქოლოგიაში შემუშავებულია ე.წ. წყვილური კლასიფიკაცია:

⁶ Выготский Л. С., Мышление и речь// Психология мышления: Хрестоматия, М. 1981, с. 153-156

⁷ Брушлинский А.В., Мышление и прогнозирование. М. 1979, с. 99

თეორიული (მეცნიერული) და პრაქტიკული აზროვნება;
ინტუიციური და ანალიტიკური (ლოგიკური);
რეალისტური და არტისტული (სასურველი);

- პროდუქტიული და რეპროდუქტიული და ა. შ.

აზროვნება შემეცნების ბირთვია და მის სტრუქტურაში წამყვანი ადგილი უჭირავს (იხ. სქემა). ეს სქემა ცხადყოფს შემეცნების კომპონენტებს, მათ ურთიერთმიმართებას და წამყვან ფუნქციას.

ჩვეულებრივ, შემეცნების სამ ძირითად ფუნქციას გამოყოფენ: შეცნობა, მიზნობრიობა, ურთიერთობა და იდენტიფიცირება ("შე" სახის ფორმირება).

აზროვნების ფუნქციებს განეკუთვნება შეცნობა, როგორც ასახვის უმაღლესი ფორმა, მოვლენიდან არსზე გადასვლის ხერხი, პრობლემურ სიტუაციათა გადანყვეტისას ახლის აღმოჩენა, "მეტყველებითი აზროვნება", როგორც პროცესი და საქმიანობა, შეგრძნება, წარმოსახვა, განზოგადება და ა. შ.

ლ. ს. ვიგოდსკიმ ჩამოაყალიბა ცნებითი აზროვნებისათვის მისი სტრუქტურისა და ფუნქციის ერთიანობის კანონი: "რაც ფუნქციონირებს, გარკვეულნილად განსაზღვრავს, როგორ ფუნქციონირებს." მისი აზრით, მეტყველებითი აზროვნების ერთეულად გამოდის მნიშვნელობა.

"მნიშვნელობა სიტყვის განუყოფელი ნაწილია. იგი ისევე განეკუთვნება მეტყველების სფეროს, როგორც აზრისას. სიტყვა მნიშვნელობის გარეშე არის არა სიტყვა, არამედ ცარიელი ხმა."⁸

აზროვნების პროცესში ოთხ სტადიას გამოყოფენ: მომზადება, გადანყვეტილების მომწიფება, აღმაფრენა, და ნაპოვნი გადანყვეტილების შემოწმება.

განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა შემოქმედებით და კრიტიკულ აზროვნებას, რომლებიც შეისწავლეს ამერიკელმა ფსიქოლოგებმა გ. ლინდსეიმ, კ. ს. ჰალმა, რ. ფ. ტომპსონმა. მათი აზრით, შემოქმედებითი აზროვნება მიმართულია ახალი იდეების შექმნისაკენ, ხოლო კრიტიკული აზროვნება მათი ნაკლოვანებებისა და დეფექტების გამოაშკარავებისაკენ.⁹

შემოქმედებითი აზროვნების ერთ-ერთ ყველაზე ეფექტურ და აღიარებულ მეთოდად ითვლება ა. ფ. ოსბორნის "გონებრივი შეტევის" მეთოდი. შემოქმედებითი აზროვნების ხელშემშლელებია:

⁸ Выготский Л. С., Мышление и речь// Психология мышления: Хрестоматия, М. 1981, с. 155

⁹ Томпсон Р. Ф., Психология: Психология мышления, Хрестоматия, М. 1981, с 149-152

კონფორმიზმი, სტერეოტიპები, აზრის შინაგანი ცენზურა, რიგი-დულობა, პასუხის მეყსეულად მიღების სურვილი, კრიტიკული აზროვნების უნარის არქონა.

აზროვნებას საფუძელად უდევს ცოდნა, მაგრამ ჭკვიანი ის კი არაა, ვინც ბევრი იცის, არამედ ის, ვისაც აქვს ცოდნის შეძენის, ორგანიზებისა და გამოყენების მექანიზმები.

გონებრივი მოღვაწეობის სოციალური და ფსიქოლოგიური ბუნების გასააზრებლად გადამწყვეტია აზროვნების ორი ფორმის – ცნობიერისა და ქვეცნობიერის შეფარდების სწორი გაგება.

აზროვნება სოციალური არსისაა, ანუ ცოდნაა, რომელიც სხვებთან ერთად შეიძინება ურთიერთობასა და ერთობლივ საქმიანობაში. სხვა სიტყვებით, ესაა სამყაროსადმი შემოქმედებითი დამოკიდებულება, რომელიც მარტო საკუთარ, ინდივიდუალურ ინფორმაციას კი არ ემყარება, არამედ იმ მონაცემებსაც, რასაც მთელი სოციუმი, კაცობრიობა ფლობს.

"აზროვნებენ არა ადამიანები, როგორც ასეთნი, არამედ გარკვეულ ჯგუფებში გაერთიანებული ადამიანები, რომლებსაც დამუშავებული აქვთ აზროვნების სპეციფიკური სტილი, მათი საერთო პოზიციისათვის დამახასიათებელ ტიპურ სიტუაციებზე უსასრულო რეაქციათა მსვლელობაში რომ აქვთ გამომუშავებული".¹⁰

დიდი ხანია დადგენილია, რომ პიროვნების ინტელექტუალური და სულიერი პოტენციალი ჯგუფის გარეთ (სოციალურ ჯგუფში გაერთიანების გარეშე) ბოლომდე ვერ გაიხსნება.

- ქვეცნობიერისადმი მიდგომის მიხედვით ფსიქოლოგიაში დღემდე ფსიქონალიზის თეორიის (ზ. ფროიდი) და გაუცნობიერებელი ფსიქოლოგიური განწყობის (დ. უზნაძის სკოლა) თეორიის მიმდევრებად იყოფიან.

სპეციალისტები ქვეცნობიერის გამოვლენის 4 კლასს აფიქსირებენ:

1. ზეშემცნებითი მოვლენები (შემოქმედებით ამოცანათა გადამწყვეტაში უკონტროლო ფსიქიკური აქტივობა)
2. საქმიანობის გაუცნობიერებელი აღმძვრელები (გაუცნობიერებელი მოტივები, განწყობები, არარეალური ლტოლვანი);
3. საქმიანობის გაუცნობიერებელი რეგულირება;
4. სუბსენსორული აღქმის გამოვლენა.

¹⁰ Манхейм К., - Диагноз нашего времени, М . 1994, с. 8-9

აზროვნებაში ქვეცნობიერი ხშირად იმ განწყობებში ვლინდება, რომლებიც წმინდა სუბიექტურ ფაქტორებს კი არ წარმოადგენენ, არამედ ობიექტური პირობებით არიან განსაზღვრულნი.

ამიტომ შესაძლებელია "აზროვნების ობიექტივიზების" აქტი, განწყობის შექმნა (გამომუშავება) წარმოსახვითი სიტუაციის ან წარსული გამოცდილების აქტუალიზაციის საფუძველზე.

აზროვნების მეშვეობით უზრუნველყოფა ფსიქიკური ასახვის ერთ-ერთი დონე, რომელიც ცნობიერის კომპონენტებსაც შეიცავს და გაუცნობიერებელსაც, თავად აზროვნება, როგორც საქმიანობა, ამ ასახვით რეგულირდება.

აზროვნება ადამიანის არსია. დღეს აზროვნების უამრავი, ხშირად ურთიერთგამომრიცხავი განსაზღვრება არსებობს.

2.3. სამყაროს ენობრივი აღქმა-გააზრების მექანიზმები

ადამიანი გარე სამყაროს მხედველობითი, სმენითი, ყნოსვითი და სხვა ანალიზატორებით აღიქვამს, თუმცა ეჭვის ქვეშ დგას აღქმის ადეკვატურობის ხარისხი. დაეჭვება იმდენად საფუძვლიანია, რომ ადამიანები სამყაროს აღქმისადმი მიდგომის მიხედვით იმთავითვე ორად გაიყვნენ – მატერიალისტებად და იდეალისტებად.

სამყაროს ადეკვატური აღქმის შესაძლებლობა ეჭვქვეშ იმიტომ დგას, რომ ადამიანს იმისი დანახვა სჩვევია, რისიც სურს და არა იმისა, რაც არსებობს. ეს სუბიექტივიზმი ფაქტობრივ ობიექტივიზმს ცხადყოფს. ამის დასტური უპირველესად ისაა, რომ საგანთა და მოვლენათა აღქმა ადამიანებში სუბიექტურია. რამდენი ადამიანიც უჭვრეტს და აღწერს ერთსა და იმავე საგანს, იმდენივენაირია ამ საგნის აღწერა-დახასიათება.

სუბიექტური იდეალიზმის კონცეფცია ამიტომაც გამორიცხავს ადამიანის მიერ სამყაროს ადეკვატური აღქმის შესაძლებლობას. აღქმა რომ ადეკვატური ყოფილიყო, მაშინ ერთი და იმავე საგნისა თუ მოვლენის აღქმელ-შემფასებელთა რაოდენობის შესატყვისი თვალ-საზრისები აღარ გვექნებოდა.

სამყაროს აღქმის ადეკვატურობის პრობლემას ლინგვისტური ასპექტებიც აქვს.

მეტყველება განმეორებადი ელემენტებისაგან შედგება. ეს ელემენტები ბუნებრივი ენის ენობრივი ერთეულებით გამოიხატება.

ე.ი. მეტყველება განმეორებად ელემენტებად ნაწილდება (განიყოფება). დანაწილების პროცესი ეტაპობრივია. პირველ ეტაპზე

მეტყველება ბგერებად (ზეპირმეტყველებაში) და ასოებად (წერით მეტყველებაში), ანუ აზრის (შინაარსის) უქონელ ერთეულებად იყოფა. მეორე ეტაპზე მეტყველება უკვე აზრის (მნიშვნელობის) მქონე ენობრივ ერთეულებად ნაწილდება. დანაწილებული ენობრივი ერთეულები მეტყველებაში უსასრულოდ მეორდებიან.

მეტყველების დანაწილება მის დისკრეტულ¹¹ ბუნებას ცხადყოფს. დისკრეტულობა მდგომარეობათა (საგანათა) ნახტომისებრ (ბიძგისებრ) ცვლას (ერთი მდგომარეობიდან მეორეზე ბიძგისებრ გადასვლას) ნიშნავს. დისკრეტულია ისეთი დამოკიდებულება, სადაც არგუმენტის უმცირესი ცვლილებაც კი ფუნქციის ცვლას იწვევს.

დისკრეტულობა ყოფიერების ბუნებაშია შთაბეჭდილი. მაგ., დადგენილია, რომ ნებისმიერი უჯრედი მუდამ ორიდან ერთ მდგომარეობაშია – ან მოსვენებულია, ან ალგზნებული. ხოლო ერთი მდგომარეობიდან მეორეში გადასვლა მდორე და თანდათანობითი კი არაა, არამედ ბიძგისებრი (ნახტომისებრი). ასე რომ, ბუნებაში ყველანაირი ნიშანთა სისტემა (ბუნებრივია, ენაც – როგორც ნიშანთა სისტემა) დისკრეტულობის პრინციპზეა აგებული. მაგ. "ა" ბგერას თუ "დავანაწილებთ", მის არაერთ ნაირფეროვნებას აღმოვაჩენთ (ტონალობის მიხედვით).

დისკრეტულობას ერთი მნიშვნელოვანი თვისება აქვს. მრავალფეროვნება და მრავალრიცხოვნება ერთზე დაჰყავს.

მაგალითად, მთელი მონაკვეთი ერთ წერტილზე დაჰყავთ. ერთი ტიპის საგანთა დიდი რაოდენობა (მაგ., მაგიდები) ენის მატარებლის შეგნებაში საერთო ცნებას ქმნის, ერთი ლექსიკური ერთეულით – სიტყვით "მაგიდა" – ფიქსირდება.

ტექსტის დახმარებით ინფორმაციის გადაცემა მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი, თუ ტექსტი დისკრეტულ ერთეულებადაა დანაწევრებული.

საყურადღებოა, რომ ბუნებრივი ენები დისკრეტული გამარტივების პროცესს სხვადასხვაგვარად ახორციელებენ. მაგ., ფერად ტალღას ქართული ენა 7 ფერად (ნაწილად) ანაწილებს, ინგლისური – 6-ად, ზოგი სხვა (მაგ., ტონის ენა) – ორად.¹² ამ სამი ენის მატარებლებს ერთნაირი მხედველობითი ანალიზატორები აქვთ, მაგრამ ამის მიუხედავად, გამოდის, რომ ცისარტყელას 7, 6 ან 2 ფერი აქვს (?!), რადგან ასე აღიქვამენ მის ფერებს.

ცხადია, რომ ენა არ იმეორებს საგანთა და მოვლენათა შინაგან ორგანიზებულობას. ბუნებრივი ენა სამყაროს უშუალოდ კი არ

¹¹ დისკრეტულობა (ლათ. discretus) – წყვეტილოვანს, ნაწყვეტოვანს ნიშნავს.

¹² ზარეცკაია ე., დასახ. ნაშრ., გვ. 18

უკავშირდება, არამედ საკუთარი ორგანიზებულობით (აღნაგობით). ეს აღნაგობა სხვადასხვა ენებში სხვადასხვაგვარია. ანუ ენები სხვადასხვანაირად ანანევრებენ (დაყოფენ) სინამდვილეს, ამ ენათა მატარებლებიც გარე სამყაროს იმ დანანევრების შესაბამისად აღიქვამენ, რასაც მათ მათი მშობლიური ენა ახვევს თავს.

ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ენის სტრუქტურა განსაზღვრავს აზროვნების სტრუქტურას და სამყაროს შეცნების წესს. ლინგვისტიკაში ამ კანონზომიერებას ლინგვისტური ფარდობითობის თეორია ეწოდება. ეს თეორია ამერიკელმა ლინგვისტებმა ე. სეპირმა და ბ. ლ. ჟორფმა დაამუშავეს. მათი კონცეფციის თანახმად აზროვნების ლოგიკური წყობა მთლიანად ენით განისაზღვრება, სინამდვილის შემეცნების რაგვარობა იმ ენაზეა დამოკიდებული, რომელზეც აზროვნებს შემეცნებელი სუბიექტი. სამყაროს შეცნობა ენის გარეშე შეუძლებელია. სინამდვილეს ისე ვხედავთ, გვესმის და აღვიქვამთ, როგორც ამას საზოგადოების ენობრივი ნორმები გვთავაზობს (ე. სეპირი).

ადამიანის სამეტყველო საშუალების – ბუნებრივი სამეტყველო ენისა და აზროვნების ურთიერთმიმართების პრობლემა ძირძველ ინტერესთა სფეროს განეკუთვნება. დიდად არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ ამ ურთიერთმიმართების ბუნებითა და შინაგანი მექანიზმებით ადამიანი მაშინვე დაინტერესდა, როგორც კი აზროვნების არსის და მუშაობის პრინციპების გაგება-გააზრება მოინადინა. მას შემდეგ დიდმა დრომ განვლო – საუკუნეები და ათასწლეულები გავიდა და ბევრი ასპექტი ამ პრობლემისა დღესაც ბოლომდე არ არის ახსნილი.

როგორ ჩნდება სიტყვა, როგორ იძენს მნიშვნელობას, როგორ იბადება ადამიანის გონებაში აზრი და როგორ იძენს იგი სიტყვიერ ფორმას ანუ როგორ ხდება კონკრეტული აზრისთვის სიტყვის (სიტყვების) შერჩევა, როგორია აზრისთვის სიტყვის მორგების მექანიზმი? ეს კითხვები დღესაც აქტუალურია არა მარტო ენის შემსწავლელი მეცნიერებისთვის – ენათმეცნიერებისთვის, არამედ აზროვნების შემსწავლელი ისეთი დარგებისთვისაც, როგორიცაა ფილოსოფია, ფსიქოლოგია, ლოგიკა, სოციოლოგია და სხვა.

ენისა და აზროვნების ბუნებისა და ურთიერთმიმართების თეორიული თუ პრაქტიკული საკითხების კვლევა განსაკუთრებით აქტუალური გახდა XVIII საუკუნიდან, ანუ მას შემდეგ, რაც ცალკე მეცნიერების დარგად ჩამოყალიბდა თეორიული ენათმეცნიერება.

თეორიული ენათმეცნიერების გარიჟრაჟზე ამ დარგის ფუძემდებელმა ვილჰელმ ფონ ჰუმბოლდტმა ენისა და აზროვნების ანუ მეტყველებისა და აზროვნების პროცესები და მექანიზმები ასეთ-ნაირად გაიაზრა:

1. აზროვნების არსი მდგომარეობს რეფლექსიაში (ე. ი. საკუთარი აზრებისა და წარმოდგენების ანალიზში) ანუ მოაზროვნისა და აზრის საგნის (ობიექტის) ურთიერთისგან განცალკევება-განსხვავებაში;

2. საკუთარი აზრებისა და წარმოდგენების ანალიზის მიზნით სული თავის წინსვლაში წამიერად უნდა შეყვონდეს, წარმოდგენები ერთ მთლიანობაში გააერთიანოს (ერთ მთელად აქციოს) და შემდეგ მას, როგორც რაიმე საგანს, საკუთარი თავი დაუპირისპიროს;

3. შემდეგ ეტაპზე ასეთნაირ მთლიანობებს მოაზროვნე ერთმანეთს შეუდარებს, ანანევრებს, ხელახლა აერთიანებს საჭიროებისამებრ;

4. აზროვნების არსი სწორედ საკუთარი მთლიანობის დანანევრებასა და გარკვეული ფრაგმენტებისგან მთლიანობის აგებაშია. შემდეგ ყველა ასეთი მთლიანობის, როგორც ობიექტების გაერთიანებასა და სუბიექტ-ობიექტის დარად ურთიერთდაპირისპირებაში;

5. აზროვნებას ადამიანურ გრძნობათა საერთოდ მიღებული ფორმები სჭირდება. ადამიანებისთვის მხოლოდ ამ ფორმებში ჩასმული და აღბეჭდილი აზრებია გასაგები, ამ ფორმებით შეუძლიათ მათი აღქმა;

6. ენა არის აღნიშნულ მთლიანობათა მგრძნობელობითი აღნიშვნა; ანუ იმ მთლიანობებისა, რომლებთანაც არის დაკავშირებული აზროვნების გარკვეული ფრაგმენტები. ეს ფრაგმენტები, როგორც რაიმე დიდი მთლიანობის ნაწილები, ამ მთლიანობის სხვა ნაწილებს კიდევ უპირისპირდება ობიექტებისა და სუბიექტების დაპირისპირებათა მსგავსად;

7. ენა რეფლექსირების (ანუ საკუთარი აზრებისა და განცდების ანალიზისთანავე) დაწყებისთანავე იჩენს თავს, ანუ მაშინ, როცა ადამიანის თვითშეგნება ვნება-გატაცებათა უკუნიდან, სადაც ობიექტი ჩანთქმულია სუბიექტში, გამოდის. სიტყვა სწორედ ამ გამოსავლის პროცესში იბადება. მასთან ერთად ჩნდება უეცარი შეჩერების, ირგვლივ მიმოხედვისა და თვითგამორკვევის პირველი განზრახვაც; ამ მჯელობის თანახმად;

8. ენისა და აზროვნების განუყოფლობას ისიც ცხადყოფს, რომ ენა სწორედ მაშინ იჩენს თავს, როცა ადამიანი საკუთარი განცდებისა და აზრების ანალიზს (რეფლექსირებას) იწყებს, ანუ მაშინ, როცა ვნება-გატაცებათა იმ უკუნს დააღწევს თავს, სადაც ობიექტი სუბიექტშია შთანთქმული. ეს თავდაღწევა ადამიანის თვითშეგნების

გამოლვიძებაა. სიტყვა სწორედ ამ თვითშეგნების გამოლვიძების ჟამს იზადება. სიტყვასთან ერთად ჩნდება ნამიერი შეჩერების, გარშემო თვალის მოვლებისა და თვითგამორკვევის განზრახვაც.

9. სიტყვის გაჩენა, თავის მხრივ, ნიშნავს ენის ძიებას. ამ ძიების მიზანი კი ისეთი ნიშნის პოვნაა, რომლითაც ადამიანი თავისი აზრის ფრაგმენტებს გააერთიანებს და ერთ მთლიანობად (მთელად) აქცევს, ანუ სიტყვაში აზრის ფრაგმენტები (ერთეულები) გაერთიანდება და მთელს შექმნის, აზრის გამომხატველ მთლიან სიტყვად (ნიშნად) გადაიქცევა.

ვ. ჰუმბოლდტმა ყურადღება გაამახვილა აზროვნების ისეთ საწყის მომენტზეც, როგორიცაა საგნი (მოვლენის) მხედველობით დაფიქსირება და აღქმა, ანუ აზრის გასააზრებელი ობიექტის შემოსვლა ადამიანის ცნობიერებაში.

მისი დაკვირვებით, ერთად (მიჯრით, გვერდიგვერდ) არსებულ საგანთა მოხაზულობებს (კონტურებს) თვალი და წარმოსახვა ერთდროულად დაფიქსირებენ (ეს ორი მომენტი შერწყმულია). დაფიქსირების შემდეგ კი, დაკვირვების დროის მსვლელობასთან ერთად, ეს მომენტი ორად ნაწილდება — წარსულად და მომავლად. ანუ იმად, რაც იყო დაფიქსირებისას და იმად, რადაც იქცევა დაკვირვების საგანი გააზრების შედეგად.

ამასთან, ჰუმბოლდტის აზრით, თვალი მხოლოდ საგანთა ფერებს აღიქვამს, საგანთა მოხაზულობებს (კონტურებს) წარმოსახვა ან ხელის შეხება განსაზღვრავს, ან ის მოძრაობა, რომლის დროსაც ერთი საგანი მეორეს გამოეყოფა, თუმცა თვალი დასკვნას ამ განსაზღვრაზეც აფუძნებს.

საგნის თვალითა და წარმოსახვით დაფიქსირების მაუწყებელია ხმა (ბგერა), რადგან ენობრივი ნიშნები-სიტყვები ბგერებისგან შედგება. ადამიანი თავისი თავისგან განსხვავებული საგნის მკაფიოდ შეცნობისთანავე მის აღმნიშვნელ ბგერებს წარმოთქვამს.

შემდეგ ადამიანის აზროვნების მექანიზმი ასეთნაირადვე მუშაობს: ენობრივი ნიშნებით აგებს მთლიანობას (მთელს), ოღონდ ეს მთელი საგანთა ერთობლიობას კი არ წარმოადგენს, არამედ ცნებებს, ეს ცნებები თავისუფალი დამუშავების, დანაწევრების, ხელახალი შერწყმის საშუალებას იძლევა. ენაც შესაბამის არტიკულირებულ ბგერებს ირჩევს. ეს ბგერები ისეთი ელემენტებისგან შედგება, რომლებსაც უამრავ ახალ კომბინაციაში მონაწილეობის უნარი აქვთ. ამასთან ასეთი ბგერები ბუნებაში თავისთავად არ არსებობს. ისინი ადამიანის შექმნილია. ადამიანი თავის მეტყველებაში უხეშ, დაუმუშავებელ ბგერებს არ უღებს კარს. მართალია, ადამიანი მგრძნობიარე არსებაა, მუდამ გრძნობათა გარემოცვაშია, მათი ზენოლის ქვეშაა, მაგრამ მაინც მკაფიოდ და გულმოდგინედ განასხვავებს საკუთარ მოჭარბებულ გრძნობათა

გამომხატავ ყვირილს ენისგან ანუ მეტყველებისგან. ბუნებრივ ხმას (ყვირილს) ადამიანი მხოლოდ მაშინ გამოსცემს, როცა უკიდურესად აღელვებულია, ანუ აზროვნების პროცესი დარღვეულია, მექანიზმი შეფერხებული და ამის გამო იგი ვეღარ განასხვავებს (განაცალკევებს) საკუთარ თავს აზროვნების საგნისგან.¹³

ვ. ჰუმბოლდტის შემდეგ ენათმეცნიერება დიდად განვითარდა, თუმცა არა მისი შეხედულებების დაძლევა-გადალახვა-უარყოფის გზით, არამედ მათი განვითარება-გალრმავების საფუძველზე. იქიდან მოყოლებული დღემდე ენის შემსწავლელმა მეცნიერებამ სამი მნიშვნელოვანი საფეხური განვლო:

ამათგან პირველი (და ყველაზე ხანგრძლივი) იყო სინტაქტიკაზე ორიენტირების პერიოდი. კვლევათა უმთავრესი მიზანი იყო ენობრივი ნიშნების ურთიერთმიმართების პრობლემები. ამ ეტაპს სტრუქტურალიზმის სახელი დაერქვა მოგვიანებით.

მეორე ეტაპი მაშინ დაიწყო, როცა ლინგვისტიკურ ძიებათა ცენტრში სემანტიკა მოექცა, ანუ მთავარი გახდა ენობრივი ერთეულების მნიშვნელობის სფერო.

დღეს ყურადღება მთლიანად გადატანილია პრაგმატიკაზე. კვლევათა უმთავრესი ობიექტია ენობრივი ნიშნის მიმართება ენობრივ სუბიექტთან. ამიტომაც ჰქვია დღეს ლინგვისტიკას კომუნიკაციური.

თუმცა სამართლიანობა ითხოვს იმის აღნიშვნას, რომ ვ. ჰუმბოლდტიც და მთელი XIX საუკუნის ლინგვისტიკა არ უარყოფდა ენის საკომუნიკაციო ფუნქციას, ოღონდ ეგ იყო, რომ იგი უკანა პლანზე გადაჰქონდა და მთავარს აზრის ჩამოყალიბებას უწოდებდა. მაგ., ვ. ჰუმბოლდტი აცხადებდა: ენა ადამიანს მარტოობაშიც კი დასჭირდებოდა, როგორც აზროვნების აუცილებელი პირობა, ადამიანებს შორის შეტყობინების ფუნქციაც კი რომ არ აეღოთ თავზეო.¹⁴ სხვები (მაგ., ფოსლერი და მისი მიმდევრები) უმთავრეს მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ენის ექსპრესიულ ფუნქციას. ენის დანიშნულებას ლინგვისტები ხედავენ ადამიანის თვით-გამოხატვაშიც, სხვა მოსაზრებებიც იყო წამოყენებული, სადაც ენის კომუნიკაციური მნიშვნელობა ან უგულებელყოფილი იყო საერთოდ, ან დაკნინებული.

¹³ ჰუმბოლდტი ვ., - "ენისა და აზროვნების შესახებ" (1795) იხ. ნიგში: Вильгельм Фон Гумбольт, - Избранные труды по языкознанию, (перевод с немецкого, М., "Прогресс", 1984, с. 301-302

¹⁴ Вильгельм Фон Гумбольт, О различии организмов человеческого языка и о влиянии этого различия на умственное развитие человечества, СПб., 1859, с. 51.

დღეს უძირითადეს ამოცანას კვლავ წარმოადგენს ადამიანის მეტყველების ბუნების რკვევა. ადამიანი მეტყველი არსებაა, homo loquens-ი. ამდენად მისი არსის განმსაზღვრელი არის ენა, ადამიანურობის მთავარი საზომი. ადამიანი კომუნიკაციის დროს ჩართულობის შესაბამისად მეტყველებს. რაც უფრო აქტიურია კომუნიკაციურ აქტში მისი ჩართულობა, იმდენად ინტენსიურია მისი მეტყველება. ადამიანი განუწყვეტელ და ერთდროულ მეტყველებით ურთიერთობაშია გარემომცველ სამყაროსთან, სხვა ადამიანებთან, თავის თავთან. ამიტომ კომუნიკაცია უმთავრესი ადამიანური ფენომენია, ხოლო ენა კომუნიკაციის საფუძველია (გ. ლებანიძე, კომუნიკაციური ლინგვისტიკა, გვ., 37-39).

თანამედროვე ლინგვისტიკური მოძღვრების სათავე ფერდინანდ დე სოსიურის თეორიით იწყება. ამ დასკვნამდე ენათმეცნიერები მათმა კვლევითმა პრაქტიკამ მიიყვანა, თორემ ენათმეცნიერებამ უამრავი თეორია და კონცეფცია წარუდგინა მეცნიერებას. თავად ფ. დე სოსიურმა ეს ვითარება ასე შეაფასა: ენათმეცნიერების პრაქტიკული ღირებულება ყველას ესმის. ამის გამო მისადმი ინტერესი საყოველთაოა, ამის მიუხედავად ამ ინტერესის შედეგი პარადოქსულია. უამრავი აბსურდული იდეა და ფიქციები დაფიქსირდაო ენათმეცნიერებაში.¹⁵

ფ. დე სოსიურის ფიქრით, ენა სოციალური მოვლენაა. იგი სამეტყველო ქმედებათა გამოვლენის ფორმაა. სამეტყველო ქმედება თავისთავად რთული მოვლენაა. იგი ერთდროულად სამ სხვადასხვა სფეროში მიმდინარეობს: ფიზიკურში, ფიზიოლოგიურსა და ფსიქიკურში.

- ფიზიკური სფეროა ენობრივი სინამდვილე (langage)
- ფიზიოლოგიური სფერო — თავად ენა (langue, sprache), რომელიც ადამიანში მაშინაცაა მოცემული და "მუშაობს", როცა ადამიანი დუმს.

- ფსიქიკური სფეროა თავად მეტყველება (parole).

მეტყველი ადამიანის (homo loquens) არსს სწორედ სამეტყველო ქმედება განსაზღვრავს. სამეტყველო ქმედება მკაცრად ინდივიდუალური მოვლენაცაა და იმავდროულად სოციალურიც.

ენობრივი სინამდვილე ენასაც მოიცავს და მეტყველებასაც, ოღონდ მეტყველების ერთიანობას (უწყვეტობას) ენა განაპირობებს.

მეტყველების პროცესი სულ მცირე ორ ინდივიდს (სუბიექტს) გულისხმობს: ადრესატსა და ადრესანტს. მეტყველების პროცესი

¹⁵ფერდინანდ დე სოსიური, ზოგადი ენათმეცნიერების კურსი, I ქართული გამოცემა, თარგმანი ცისანა ბიბილეიშვილისა, გამომც. "დიოგენე", თბ., 2002, გვ. 19

ინყება ადრესანტის ტვინში. იქ ცნება ჯერ ენობრივ ნიშნებს უკავშირდება, შემდეგ მის გამომხატველ ხატს. ფ. დე სოსიურის აზრით, ეს ნშინდა ფსიქიკური მოვლენაა.

ამ ფსიქიკურ მოვლენას ფიზიოლოგიური პროცესი მოჰყვება: თავის ტვინი საგნის გამომხატველი ხატის შესატყვის იმპულსს გადმაცემს სამეტყველო აპარატს. აქ ბგერები (ბგერითი ტალღები) გამოედინება ადრესანტის პირიდან და ადრესატის ყურს (სმენას) აღწევს. შემდეგ კომუნიკაციის აქტი ადრესატში ვრცელდება, ოღონდ უკუმიმართულებით:

აკუსტიკური ხატი ყურიდან ტვინისკენ გადაეცემა (ფიზიოლოგიურად). ტვინში ხდება ამ ხატის ასოცირება შესაბამის ცნებასთან (ფსიქიკურად).

თუ ახლა ადრესატი დაიწყებს ლაპარაკს, იგივე პროცესი თავიდან (ხელახლა) დაიწყება. ასეა წარმოდგენილი ფ. დე სოსიურთან ენისა და აზროვნების ურთიერთმიმართების უზოგადესი სქემა, რაც დიდად არაა დაშორებული ვ. ჰუმბოლდტის ნააზრევს. პრინციპული სიახლეები ამ სქემის მუშაობის მექანიზმების გააზრებასა და აღწერა-დახასიათებაშია. მაგ., ფ. დე სოსიურის აზრით, ენა მეტყველების პროდუქტია და არა ფუნქცია. მეტყველება ინდივიდუალური აქტია და ორ მნიშვნელოვან მომენტს შეიცავს:

1. კომბინაციებს, რითაც მოლაპარაკე ენის კოდებს გამოიყენებს თავისი აზრის გადმოსაცემად;

2. ფსიქოლოგიურ მექანიზმს, რომელიც მოლაპარაკეს ამ კომბინაციათა გამოვლენის საშუალებას უქმნის.¹⁶

XIX—XX საუკუნეებში ერთმანეთისგან კიდევ უფრო მკვეთრად განსხვავდა ენა და მეტყველება. ენისა და მეტყველების შინაარსობრივი და ფუნქციური ერთიანობის განმსაზღვრელი ცნებაც იქნა გამოვლენილი და მას აქტუალიზაცია ეწოდა.¹⁷ აქტუალიზაცია ენის კომუნიკაციის საშუალებად გამოყენებას ნიშნავს. ეს კი იმას გულისხმობს, რომ ენა რეალურად არსებობს და მოქმედებს მხოლოდ მეტყველების დროს, მეტყველების გარეშე ენა მხოლოდ პოტენციურად არსებობს. ეს მოსაზრება დაედო საფუძვლად მეცნიერულ კონცეფციას, რომლის თანახმადაც კომუნიკაცია ყოვლისმომცველი ადამიანური ფენომენია, ენა – მისი საფუძველი. ლინგვისტიკური აზრის ამ მიმართულებით სვლამ ცხადყო ენის კომუნიკაციური ბუნების უმთავრესობა. ამიტომ ლინგვისტიკა კომუნიკაციურ ლინგვისტიკაში გადაიზარდა და მისთვის მთავარი გახდა ენობრივი ნიშნის ენობრივ სუბიექტთან მიმართების კვლევა.

¹⁶ ფერდინანდ დე სოსიური, დასახ. ნაშრომი, გვ. 25

¹⁷ ლებანიძე გ., კომუნიკაციური ლინგვისტიკა, თბ., 2004, გვ. 17

ამ კვლევებში გამოიკვეთა ისიც, რომ ენა განსაზღვრავს არა მარტო ადამიანურ ურთიერთობათა შინაარსსა და რაგვარობას, არამედ მის ცნობიერებასა და ფსიქიკას. ამით კიდევ ერთხელ გაცხადდა ვ. ჰუმბოლდტის შეხედულებათა საფუძვლიანობაც.

XX ს. აღნიშნულის საფუძველზე აღმოცენდა კონცეფცია, რომელიც ამერიკელ ენათმეცნიერთა სეპირისა და უორენის სახელებს დაუკავშირდა. ამ კონცეფციის თანახმად ენის დანიშნულება სამყაროს სურათის შექმნაა. სამყაროს სურათი სამყაროს მთლიან ხატთან მიმართებაში სხვადასხვა დონისა და სახისაა: მითოლოგიური, რელიგიური, ფილოსოფიური, მეცნიერული და ა. შ. ყველა ასეთიანრი სურათი მეტ-ნაკლებად გაცნობიერებულია (თუმცა ქვეცნობიერ დონეზედაც არსებობს).

ენის ეს მსოფლშემეცნებითი როლი ადამიანის მთელ აზროვნებას მოიცავს. ყველა სურათი ენიდან "ამოიზრდება" და ენას ემყარება. ამიტომ ადამიანის აზროვნება უმთავრესად ენობრივია. ეს კი იმასაც ნიშნავს, რომ ყოველი ეროვნული ენა თავის თავში სამყაროს ორიგინალურ, უნიკალურ ეროვნულ აღქმა-გააზრებას შეიცავს, ანუ ორიგინალურ აზროვნებას უზრუნველყოფს, რაც იმასაც ცხადყოფს, რომ ადამიანისა და რეალური სამყაროს შეხვედრა ენის წიაღში მიმდინარეობს. ე. ი. სამყარო, რომელშიც არსებობს ადამიანი და რომლის სტრუქტურასაც ასახავს მისი აზროვნება, მთლიანად ენობრივად გვეძლევა.

სეპირ-უორენის კონცეფციასთან ერთად XX ს. ლინგვისტიკაში განსაკუთრებით საგულისხმოა კიდევ ერთი დაკვირვება, რომელიც ე. ბენვენისტს ეკუთვნის:

მეტყველების დანყებად ენა მთელი ერის კუთვნილებაა, მეტყველების მომენტში კი – მხოლოდ მოლაპარაკე სუბიექტისა.

ე. ი. ენა მეტყველებამდე ერსა და სამყაროს შორის მყოფობს, მეტყველების პროცესში კი ინტერსუბიექტურობის სივრცეში მოექცევა.¹⁸ თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ არაერთი მეცნიერული კონცეფცია ინტერსუბიექტურ ფუნქციაში წამყვან როლს ანიჭებდა მოლაპარაკეს. მის მსმენელს ან საერთოდ არ ითვალისწინებენ; ან მხოლოდ პასიურ (მხოლოდ მოსმენის) როლს მიაკუთვნებენ. ასეთ შემთხვევაში, ჩანს, რომ ენა ფუნქციონირებისას მხოლოდ მოლაპარაკეს და ლაპარაკის საგანს საჭიროებდა.

სინამდვილეში კი ცოცხალი სამეტყველო ურთიერთობის პროცესში მსმენელი პასიურად არ ისმენს ნათქვამს. იმავდროულად იგი აქტიურ საპასუხო პოზიციას იკავებს. იგი მოლაპარაკეს ეთანხმება, ან არ ეთანხმება, აზუსტებს, ემზადება შესასრულებლად და ა. შ.

¹⁸ ლებანიძე გ., კომუნიკაციური ლინგვისტიკა, თბ., 2004, გვ. 46-47

ყველანაირი მოსმენა, მოსმენით აზრის გაგება ბუნებრივად იწვევს პასუხს, ანუ მსმენელის მოლაპარაკედ გადაქცევას გულისხმობს. მეტიც, მ. ბახტინის დაკვირვებით, თავად მოლაპარაკეა მონყობილი მსმენელის აქტიურ საპასუხო გაგებაზე. მოლაპარაკე მხოლოდ საკუთარი აზრის სხვის თავში დუბლირებას კი არ მოელის სამეტყველო ურთიერთობისას, არამედ ელოდება აქტიურ პასუხს – თანხმობას, თანაგრძნობას, შეპასუხებას და ა. შ.¹⁹ ნებისმიერი მოლაპარაკე მეტ-ნაკლებად თავად არის მსმენელ-მოპასუხე, ეს იმიტომ, რომ იგი არ წარმოადგენს სამყაროული მარადიული მდუმარების პირველ დამრღვევს – სიტყვის პირველ მთქმელს. იგი სარგებლობს მანამდე შექმნილი ენობრივი სისტემით და წინამორბედთა გამონათქვამებით (მათ შორის მოცემულ სამეტყველო ურთიერთობამდე ნათქვამი საკუთარი გამონათქვამებითაც). მისი ეს ნალაპარაკევიც ასევე შევა საკუთარ და სხვათა ნალაპარაკეებში, გამონათქვამში. ასე რომ, ყოველი გამონათქვამი სხვა გამონათქვამთა ერთიანი ქსოვილის კონკრეტული რგოლია.²⁰

გამონათქვამს თანამედროვე ლინგვისტიკა აზრის გამოხატვაში უმთავრეს მნიშვნელობას ანიჭებს.²¹ მეტიც, ღღეს სამეტყველო ურთიერთობის რეალურ ერთეულად აღიარებულია გამონათქვამი.

საფუძვლად კი ის მოსაზრება უდევს, რომ მეტყველება, როგორც აზრის გამოხატვის, კომუნიკაციის აქტი, მოლაპარაკე ადამიანების კონკრეტული გამონათქვამების ფორმით არსებობს.

აქედან გამომდინარე, გამონათქვამია ის სამეტყველო ერთეული, რომელიც გამოხატავს დასრულებულ აზრს.

2.4. გამონათქვამი

გამონათქვამი საფუძველშივე უაღრესად სუბიექტური მოვლენაა. აქედან გამომდინარე, ფორმალურად (ფორმის მხრივ) მას უსასრულო ნაირგვაროვნობა ახასიათებს. ანუ განსხვავდება მოცულობით, შინაარსით, აგებულებით (კომპოზიციით). მიუხედავად ამისა, გამონათქვამები საერთო, ზოგადი სტრუქტურული თავისებურებებით ხასიათდება, უპირველესი თავისებურება კი ისაა, რომ სრულიად

¹⁹ Бахтин М. М. Высказывание как единица речевого общения, отличие этой единицы от единиц языка, в книге: Эстетика словесного творчества, М., 1979, с. 245-280. აქაც და შემდგომაც მ. ბახტინის კონცეფციას ამ ნაშრომის მიხედვით გადმოვცემთ.

²⁰ ბახტინი მ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 247

²¹ ლებანიძე გ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 47-48

მკაფიო საზღვრები აქვთ. ამ საზღვრებს თავად მოლაპარაკე ადამიანების მეტყველება ავლენს, უფრო სწორად, მეტყველების დროს მათი მონაცვლეობა. ანუ: გამონათქვამის საზღვრებია მეტყველი სუბიექტების შეცვლის მომენტი და ადგილი. ნებისმიერ გამონათქვამს აქვს თავისი დასაწყისი და დასასრული. კონკრეტულ გამონათქვამს კი წინ და უკან (ანუ თავსა და ბოლოში) სხვა (ან სხვათა) გამონათქვამები აკრავს. გამონათქვამი, შესაძლოა, ერთი სიტყვისაგან ანდა სულაც დიდი რომანისაგან შედგებოდეს, მაგრამ იქ მთავრდება, სადაც მოლაპარაკე ლაპარაკს ამთავრებს და სიტყვას სხვას გადასცემს, ამით კი ადგილს უთმობს მის აქტიურ საპასუხო გაგებას.

სამეტყველო სუბიექტების ცვლა მკაფიოდ რეალურ დიალოგებში მოჩანს.

- **წინადადება, როგორც ენობრივი ერთეული და მისი განსხვავება გამონათქვამისაგან**

წინადადება გრამატიკის ტრადიციული განსაზღვრებით (რაც ღრმადია ჩამჯდარი ჩვენს ცნობიერებაში), არის ენობრივი ერთეული და გამოხატავს დასრულებულ აზრს. მაგრამ თუ კარგად დაუფიქრდებით, აზრის გამოხატვის ეს სისრულე (დასრულებულობა) პირობითია და შედარებითი. მიზეზი კი ისაა, რომ წინადადება დასრულებულ აზრს მეტყველების პროცესში მოლაპარაკის მთლიან გამონათქვამშია ჩართული და ამ გამონათქვამის სხვა მოსაზრებების ნაწილს წარმოადგენს. ამიტომ აზრს ამ სხვა მოსაზრებებთან მიმართებაში გამოხატავს. წინადადების დასრულებისას მოლაპარაკე შეგნებულად ჩერდება, წამიერდ, პაუზას აკეთებს, რათა თავისსავე შემდეგ იმ აზრზე გადავიდეს, რომელიც ამ პირველს განავრცობს, განასრულებს, აზუსტებს, ასაბუთებს და ა. შ.

გასათვალისწინებელია ერთი უაღრესად მნიშვნელოვანი მომენტიც: წინადადება ყოველთვის კონტექსტით არის გარემოცული. ამ კონტექსტს, ერთი მხრივ, მისი წარმომთქმელი სუბიექტი (მოლაპარაკე სუბიექტი) ქმნის (ტემპით, რიტმით, ფესტიკულაციით და ა. შ.).

სხვა მოლაპარაკეთა გამონათქვამებს თავისი გარემომცველი კონტექსტით, მთლიანობაში გამონათქვამის მეშვეობით უკავშირდება.

თუ წინადადება გარემოცული არაა მოლაპარაკის მეტყველების კონტექსტით, ანუ არ წარმოადგენს მთლიან გამონათქვამს (ანუ გამონათქვამის შემადგენელი ერთეულია), მაშინ მის წარმომთქმას პაუზა კი აღარ მოჰყვება, არამედ სხვა მოლაპარაკის პასუხი (ან საპასუხო გაგება).

ადამიანები წინადადებათა ურთიერთგაცვლით კი არ ურთიერთობენ (ლინგვისტიკური გაგებით), არამედ გამონათქვამებით. ეს გამონათქვამები კი ენობრივი ერთეულებით აიგება: სიტყვებით, სიტყვათშეთანხმებით, წინადადებებით. ამასთან გამონათქვამი, შესაძლოა, ერთი წინადადებაც იყოს, ერთი სიტყვაც, მაგრამ ამის გამო ენობრივი ერთეული სამეტყველო ურთიერთობის ერთეულად არ გადაიქცევა.

• გამონათქვამის თავისებურებები

გამონათქვამის უპირველესი თავისებურება, მისი დიალოგური ბუნებიდან გამომდინარე, სამეტყველო სუბიექტების ცვლაა. დიალოგი სამეტყველო ურთიერთობის ყველაზე მარტივი და ამავე დროს კლასიკური ფორმაა. უპირველესად იმიტომ, რომ სრული სიცხადით ჩანს მისი აზრები, რომლებიც მეტყველ სუბიექტთა ცვლით დგინდება. დიალოგურობა ახასიათებს ერთი შეხედვით ისეთ "მონოლოგურ" გამონათქვამებს, ანუ ნაირ-ნაირ სამეცნიერო, მხატვრულ თუ სხვა ჟანრთა ნაწარმოებებს, სადაც დიალოგი თითქოს გამორიცხულია, არ ჩანს სუბიექტთა ცვლა. სინამდვილეში მოლაპარაკე სუბიექტთა საზღვრები ასეთ შემთხვევაშიც მკაფიოდ იმზირება.

ნაწარმოებში (როგორც გამონათქვამში) ავტორი სრულყოფილად (მთლიანად) ავლენს თავის ინდივიდუალობას (სტილში, მსოფლმხედველობაში, ჩანაფიქრში) და სწორედ ეს ინდივიდუალობა ქმნის იმ შინაგან საზღვრებს, რითაც ამ ნაწარმოებს მოცემული კონკრეტული კულტურული სფეროს სხვა სამეტყველო ურთიერთობებთან (სხვა ნაწარმოებებთან) აკავშირებს: ან იმ ნაწარმოებებთან, რომლებსაც უპირისპირდება და ა. შ.

ამიტომ ნაწარმოებიც, დიალოგის რეპლიკის მსგავსად, სხვისი აქტიური პასუხისკენ, გაგებისკენ არის მიმართული. ნაწარმოებიც სამეტყველო ურთიერთობის რგოლია. იგი სხვა ნაწარმოებებს-გამონათქვამებს უკავშირდება: ზოგს იგი ეპასუხება, ზოგიც-მას. ამავე დროს იგი შემოსაზღვრულია მოლაპარაკე სუბიექტთა ცვლით. ასე რომ, სამეტყველო სუბიექტთა ცვლა, გამონათქვამის, როგორც სამეტყველო ერთეულის, პირველი კონსტიტუციური თავისებურებაა, რომელიც მას ენობრივი ერთეულისგან განასხვავებს.

• გამონათქვამის სისრულე

გამონათქვამის სისრულე სამეტყველო სუბიექტთა ცვლას უკავშირდება და განსაკუთრებული კრიტერიუმებით გაინსაზღვრება.

პირველი კრიტერიუმი მასზე პასუხის გაცემის შესაძლებლობა, ანუ მისადმი საპასუხო პოზიციის დაკავება. აქ იგულისხმება მოკლე ყოფითი შეკითხვაც (მაგ., "რომელი საათია"), თხოვნაც, სამეცნიერო მოხსენებაც, რომანიც... მთავარი პირობაა გამონათქვამის სისრულე და მასზე პასუხის შესაძლებლობის პერსპექტივა. ოღონდ მხედველობაშია არა მისი ენობრივი სისრულე, არა მხოლოდ აზრობრივი, არამედ იმდაგვარი, რომელიც არც მარტო გრამატიკულ განსაზღვრას ექვემდებარება, არც განყენებულ-აზრობრივს. ასე რომ, გამონათქვამის სისრულესა და მთლიანობას კიდევ სხვა მომენტები უზრუნველყოფს. ეს მომენტებია:

1. საგნობრივ-აზრობრივი ამონურულობა;
2. სამეტყველო ჩანაფიქრი ანუ მოლაპარაკის სამეტყველო ნება;
3. დასასრულის ტიპური კომპოზიციურ-ჟანრობრივი ფორმები.

1. გამონათქვამის საგნობრივ-აზრობრივი ამონურულობა გამოყენების სფეროთა შესაბამისია და ამიტომ სხვადასხვაგვარია. ამასთან ხან უკიდურესად მთლიანია, ხანაც – შედარებითი. ეს ამონურულობა, ბუნებრივია, ავტორის ჩანაფიქრზეა დამოკიდებული და ამიტომაც სისრულე ამ ჩანაფიქრის ფარგლებით განისაზღვრება.

2. ნებისმიერ გამონათქვამში უცილობლად შეიგრძნობა მოლაპარაკის სამეტყველო ჩანაფიქრი ან ნებელობა, რაც ჩანაფიქრის მოცულობას განსაზღვრავს. ამასთან ცხადად წარმოვიდგენთ, რის თქმა სურს მოლაპარაკეს, სამეტყველო ნებელობით კი გამონათქვამის სისრულეს, ჟანრობრივ ფორმას, გამონათქვამის კავშირებს ცხადყოფს სამეტყველო ურთიერთობის კონკრეტულ სიტუაციასთან.

3. მოლაპარაკის სამეტყველო ნება, უპირველესად, სამეტყველო ჟანრის არჩევაში მჭიდვანდება. ეს არჩევანი კი მოცემული სამეტყველო სფეროს თავისებურებით, საგნობრივ-აზრობრივი (თემატური) მოსაზრებებით, სამეტყველო ურთიერთობის კონკრეტული სიტუაციითა და მონაწილეთა პერსონალური შემადგენლობით განისაზღვრება და ა. შ.

ადამიანები გარკვეული სამეტყველო ჟანრებით ლაპარაკობენ. ეს ნიშნავს, რომ ყველა გამონათქვამს შედარებით მყარი, ტიპური ფორმები აქვს. ეს სამეტყველო ჟანრები ადამიანში ისევე ბუნებრივადაა მოცემული, როგორც მშობლიური ენა, რომელსაც გრამატიკის შესწავლამდეც თავისუფლად ვფლობთ.

ადამიანი მშობლიურ ენას, მის ლექსიკას გრამატიკით ან ლექსიკონებით კი არ ეცნობა, არამედ იმ გამონათქვამებით, რომლებიც ესმის და რომლებსაც წარმოთქვამს ირგვლივმყოფ ადამიანებთან სამეტყველო ურთიერთობის ჟამს. ე. ი. ენის ფორმებს ადამიანი გამონათქვამთა ფორმებში ითვისებს. ენის ფორმები და გამო-

ნათქვამთა ტიპური ფორმები ანუ სამეტყველო ჟანრები ადამიანის შემეცნებაში მჭიდროდ არიან გადაჯაჭვული.

ლაპარაკის სწავლა გამონათქვამის აგების უნარის შეძენას (სწავლას) ნიშნავს.

სამეტყველო ჟანრები რომ არ არსებობდეს, ადამიანი რომ არ ფლობდეს მათ და მხოლოდ უშუალოდ ლაპარაკისას ქმნიდეს, სამეტყველო ურთიერთობა თითქმის შეუძლებელი იქნებოდა. იმიტომ, რომ სხვის მეტყველებას როცა ვისმენთ, პირველი სიტყვების წარმოთქმისთანავე ვიგებთ (ამოვიცნობთ) მის ჟანრს, კომპოზიციურ აგებულებას, დასასრულს, ან დასაწყისშივე შევიგრძნობთ გამონათქვამის მთლიანობას.

ყოფითობაში ფესვგადგმული სამეტყველო ჟანრთა დიდზე დიდი რაოდენობა იმდენად სტანდარტულია, რომ მოლაპარაკის სამეტყველო ნება მხოლოდ ჟანრის არჩევანში ვლინდება. ამას ემატება კიდევ ერთი არსებითი მომენტი. ესაა მოლაპარაკის ექსპრესიული ინტონაცია, ანუ გამონათქვამის ექსპრესიული დატვირთვა.

ასეთია მაგ., ისეთი მოკლე საყოფიერო ჟანრები, როგორიცაა მისალმებანი, დამშვიდობება, მილოცვები და ა. შ. ამ ჟანრების მრავალფეროვნება იმ სიტუაციათა სხვადასხვაობითაა განპირობებული, რომლებშიც ისინი გამოიყენება. თუ კარგად დავუკვირდებით, ცხადი გახდება, რომ ყოფით ურთიერთობებში ეს ჟანრები ნაირ-ნაირი ფორმით იჩენს თავს: მათ ხან მკაცრი, მკაფიოდ ოფიციალური ფორმა აქვთ, ხან საპატივცემო, ხან ფამილარული და ა. შ. ისინი სიტუაციათა შესაბამისად ტონალობითაც სხვაობენ, ანუ თავიანთ სტრუქტურაში გარკვეული ექსპრესიული ინტონაციაც აქვთ ჩაქსოვილი. უფრო ზუსტად, კონკრეტული მოლაპარაკე თავის ინდივიდუალურობას სამეტყველო ჟანრში სწორედ საკუთარი ექსპრესიული ინტონაციის შეტანით ავლენს. ერთიც უნდა ითქვას: აქცენტუაცია იმდენად მნიშვნელოვანი მომენტია, რომ მას სამეტყველო ჟანრის ფორმის შეცვლაც კი შეუძლია. მაგ., ოფიციალური მისალმების ფორმა შეუძლია გადაიტანოს ფამილარულ ფორმაში, ვთქვათ, პაროდირების აქცენტუაციით.

ისიც არის აღსანიშნავი, რომ სტანდარტულ ჟანრებთან ერთად თავისუფალი, ე. წ. შემოქმედებითი ჟანრებიც არსებობს. მაგ., სალონური საუბრები და ა. შ.

სამეტყველო ჟანრების ფლობა უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ადამიანის მეტყველებისთვის. სხვათა შორის, ეს გარემოება აშკარად ჩანს, როცა ადამიანი თავისუფლად ფლობს ენას, მაგრამ გარკვეულ სიტუაციაში თავს უხერხულად გრძნობს, რადგან არ ფლობს მოცემული ვითარების შესაფერის სამეტყველო ჟანრებს.

ამდენად, ადამიანს იმთავითვე არა მარტო მისთვის აუცილებელი ბუნებრივი ენის ფორმები (ლექსიკა, გრამატიკული წყობა) ეძლევა, არამედ გამონათქვამების ფორმებიც, ანუ სამეტყველო ჟანრებიც.²²

ლინგვისტიკაში დიდხანს (გარკვეულწილად დღესაც) იყო აღრეული გამონათქვამი და წინადადება. ამ აღრევამ შვა ის აზრი, თითქოს მეტყველება მხოლოდ მყარ წინადადებათა ფორმით გვეძლევა. ხოლო როცა ასეთ ურთიერთთან დაკავშირებულ წინადადებას ერთმანეთის მიყოლებით წარმოვთქვამთ და შემდეგ შევჩერდებით (დავასრულებთ ლაპარაკს), ასეთ აქტს "სამეტყველო ნაკადს" უწოდებენ.

მ. ბახტინის ფიქრით, როცა წინადადების გარკვეულ ტიპს ვირჩევთ, არჩევანი იმ მოსაზრებით კი არ არის განპირობებული, რის თქმასაც ერთი წინადადებით ვაპირებთ, არამედ იმ მთლიანი გამონათქვამის თვალსაზრისით, რომელიც ჩვენს სამეტყველო წარმოდგენაში გვიჩნდება და რომელიც განსაზღვრავს ჩვენს არჩევანს. ჩვენმა გამონათქვამმა, შესაძლოა, მარტო ერთი წინადადება მოითხოვოს, მაგრამ ასევე შეიძლება რამდენიმეც (ან ბევრიც) გახდეს საჭირო.

ბევრი ლინგვისტი გამონათქვამის მეტყველების ერთეულად აღიარებაში იმ დაბრკოლებაზე მიუთითებს, რომ მას მკვეთრად განსხვავებული ზომები აქვს.

ბევრმა სცადა კიდეც ამ "ნაკლის" დაძლევა და გამონათქვამსა და წინადადებას შორის რაღაც შუალედურ ერთეულად "ფრაზა" ან "კომუნიკაცია" გამოაცხადა,²³ თუმცა აზრთა ერთიანობა ვერ იქნა მიღწეული. მიზეზი კი ისაა, რომ ასეთი ერთეულები არ მოიცავს ენობრივ სუბიექტთა ცვლის მომენტებს. ამის გამო კი იკარგება გამონათქვამის მთავარი კრიტერიუმი, რომელიც სამეტყველო ურთიერთობის მონაწილეთა აქტიურ საპასუხო პოზიციის უნარს განსაზღვრავს.

წინადადება, როგორც ენობრივი ერთეული, სწორედ მოლაპარაკის საპასუხო პოზიციის აქტიური განსაზღვრის უნარსაა მოკლებული. ცალკეული წინადადება ამ უნარს მაშინ იძენს, როცა მთლიან გამონათქვამად იქცევა. ოღონდ ასეთ შემთხვევაში წინადადება არა-გრამატიკული ხასიათის ისეთი მომენტებით შეივსება, რომლებიც მის ბუნებას ძირითადად ცვლიან.²⁴

²² Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества, М., 1979, с. 259.

²³ მაგალითად, იხ. Шахматов А. А. — Синтаксис русского языка, Л., с. 19-20

²⁴ ზოგიერთი მკვლევარი (მაგ., მ. ბახტინი) ამ გარემოებას მიიჩნევს სინტაქსური აბერაციის მიზეზად: კონტექსტიდან ამოგლეჯილ წინადადებას მთლიან გამონათქვამად მოიაზრებენ, რის გამოც იგი ისეთ სირთულეს იძენს, რომელიც მასზე პასუხის გაცემის საშუალებას იძლევა.

ნებისმიერი ცალკეული წინადადება გასაგებია: გვესმის მისი ენობრივი მნიშვნელობაც და მისი როლიც მთლიან გამონათქვამში. მაგრამ ამ წინადადებებისადმი საპასუხო პოზიციის დაკავება (მასზე პასუხი) შეუძლებელი იქნება, თუ არ გვეცოდინება, რომ ამ წინადადებით მოლაპარაკემ ბოლომდე თქვა სათქმელი და რომ მას არც წინ უძღვის სხვა წინადადება და არც შემდგომ მოსდევს რომელიმე. ასეთ შემთხვევაში წინადადებას მთლიან გამონათქვამად აღვიქვამთ, ამასთან იგი შემოსაზღვრული იქნება მეტყველი სუბიექტების მონაცვლეობით (ცვლით). რაც მთავარია, მასზე პასუხი შესაძლებელი იქნება.

მაგრამ თუ ეს წინადადება კონტექსტით იქნება გარშემორტყმული, აზრობრივ სისრულეს მხოლოდ ამ კონტექსტში მიაღწევს. მაგ., გვაქვს წინადადება "მზე ამოვიდა". გამონათქვამი შესაძლოა ასეთი სახის იყოს: "მზე ამოვიდა. ადგომის დროა."

პასუხი კი შეიძლება ასეთი იყოს: "ხო, მართლაც დროა!" ან: "მზე ამოვიდა. მაგრამ ჯერ ადრეა. კიდევ ნავუძინებ". როგორც ვხედავთ, ამ გამონათქვამის აზრი და საპასუხო რეაქცია სხვადასხვაგვარი იქნება.

წინადადებასა და გამონათქვამს შორის კიდევ ერთი პრინციპული განსხვავება შემდეგში მდგომარეობს:

წინადადებას, როგორც ერთეულს, ისე, როგორც სიტყვას, ავტორი არ ჰყავს, იგი არავისი არ არის. გამონათქვამი კი სამეტყველო ურთიერთობის კონკრეტულ სიტუაციაში მოლაპარაკის კუთვნილებაა, რადგან მის პოზიციას გამოხატავს.

• გამონათქვამის ექსპრესიულობა

გამონათქვამი ყოველთვის ექსპრესიულობითაა შეფერილი. აბსოლუტურად ნეიტრალური გამონათქვამი არ არსებობს. გამონათქვამის ექსპრესიულობას საკუთარი გამონათქვამის შინაარსისადმი მოლაპარაკის სუბიექტურ-ემოციური შემფასებლური დამოკიდებულება განსაზღვრავს. ამიტვე განისაზღვრება გამონათქვამის ინდივიდუალური სტილიც.

ექსპრესიულობა შემფასებლურობის გამოვლენაა. ენის სისტემა კი შეფასებისადმი სრულიად ნეიტრალურია.

ზეპირმეტყველებაში ექსპრესიულობას ექსპრესიული ინტონაცია გამოხატავს.

სამეტყველო ურთიერთობებში, ექსპრესიული ინტონაციის უაღრესად სუბიექტური ბუნების მიუხედავად, არსებობს სტანდარტული შემფასებლური გამონათქვამების ტიპები, ანუ ჟანრები. ეს ჟანრები გამოხატავენ შექებას, აღტაცებას, გაკიცხვას, გალანძლვას, გაკვირ-

ვებას და ა. შ. მაგ. კარგია!; ყოჩაღ!; მშვენიერია!; "უზრდელი!"; "სირცხვილი შენ!" და ა. შ.

ბუნებრივია, ამ შემთხვევაში სიტყვები გამონათქვამებია და არა ენობრივი ერთეულები, რადგან მათდამი აქტიური პოზიციის დაკავებაა შესაძლებელი.

სიტყვები თავისთავად ნეიტრალურებია შემფასებლური პოზიციის თვალსაზრისით, ექსპრესიასაც ასხივებენ. ეს ექსპრესია კი უკვე კონკრეტულ მოლაპარაკეს ეკუთვნის, რადგან სიტყვებს იმის მიხედვით ვარჩევთ, შეუძლია თუ არა უპასუხოს ჩვენს ექსპრესიულ მიზანს სხვა სიტყვებთან კავშირში, ანუ ჩვენს გამონათქვამთან კავშირში. სიტყვა სწორედ ასეთ კავშირში (ანუ სამეტყველო ურთიერთობის გარკვეულ პირობებში) წარმოქმნის ექსპრესიის ნაპერწკალს, თორემ სიტყვის მნიშვნელობა თავისთავად არაემოციურია.

აქ ერთი მნიშვნელოვანი მომენტიცაა გასათვალისწინებელი:

სიტყვებს გამონათქვამისთვის მაინცა და მაინც ნეიტრალური ფორმით არ ვარჩევთ. მათ ჩვეულებრივ სხვა გამონათქვამებისგან ვიღებთ. ეს სხვა გამონათქვამები, ბუნებრივია, ჟანრობრივად, თემატურად, კომპოზიციურად, სტილით ჩვენ მიერ ჩაფიქრებული და შესაქმნელი გამონათქვამის მონათესავეა.

სამეტყველო ჟანრი გამონათქვამის ტიპური ფორმაა და ასეთსავე ტიპურ ექსპრესიას შეიცავს. ასე რომ, ჟანრები ენობრივი ურთიერთობის ტიპურ თემებს შეესაბამება. ამასთან კონკრეტულ რეალობაში სიტყვათა მნიშვნელობების ტიპურ კონტაქტებსაც შეიცავს. სწორედ ეს გარემოება განაპირობებს ექსპრესიათა შესაძლებლობას, რომლებიც სიტყვებს შრეებად ედება. თუმცა ეს ჟანრობრივი ექსპრესია თავად სიტყვას კი არ ეკუთვნის, არამედ ტიპურ გამონათქვამს და მისდამი დამოკიდებულებას გამოხატავს.

სამეტყველო ჟანრები იოლად ექვემდებარებიან აქცენტუაციის ცვლას. სამწუხარო შეიძლება სახუმარო-სასიხარულოდ ვაქციოთ (მაგ., სახუმარო ეპიტაფიის ჟანრი).

სიტყვათა ჟანრობრივი ექსპრესია და ექსპრესიული ინტონაცია ისევე უპიროა, როგორც თავად სამეტყველო ჟანრები.

ენაში სიტყვების ნეიტრალური სალექსიკონო მნიშვნელობები ამ ენაზე მოლაპარაკეთა ურთიერთგაგებას უზრუნველყოფს, თუმცა ამ სიტყვების გამოყენებას სამეტყველო ურთიერთობებში ყოველთვის ინდივიდუალურ-კონტექსტური ხასიათი აქვს. ამიტომ რეალურად ყოველი სიტყვა მოლაპარაკისთვის სამ ასპექტში არსებობს:

1. როგორც ნეიტრალური – არავისი ენობრივი სიტყვა;
2. როგორც სხვისი (უცხო) სიტყვა, სხვების გამონათქვამების გამოძახილებით ავსებული;

3. როგორც ჩემი სიტყვა, გარკვეულ სიტუაციაში კონკრეტული სამეცყველო განზრახვით ჩემ მიერ ჩემი ექსპრესიით განმსჭვალული.

სიტყვა მეორე და მესამე შემთხვევაში (ასპექტში) ექსპრესიულია, მაგრამ ეს ექსპრესიები სიტყვას არ ეკუთვნის. ექსპრესია ინდივიდუალური გამონათქვამითაა განსაზღვრული. სიტყვა ამ შემთხვევაში ადამიანის შემფასებლურ პოზიციას გამოხატავს. იგი გამონათქვამის თავისებური აბრევიატურაა.

ნებისმიერ ეპოქაში, სოციალურ წრეში ყოველთვის არსებობს ტონის მიმცემი, ყოფიერების გეზის განმსაზღვრელი გამონათქვამები – მხატვრული, პუბლიცისტური, სამეცნიერო ქმნილებები. ასევე არსებობს სიტყვიერად გამოხატული ეპოქის გონის მპყრობელთა იდეები, ლოზუნგები და ა. შ. ადამიანები მათ ემყარებიან, იმეორებენ, მიმდევრობენ. სწორედ ამის საფუძველზე ყალიბდება და ვითარდება ყოველი ადამიანის სამეცყველო მოცდილება სხვების გამონათქვამებთან მჭიდრო ურთიერთკავშირში. ეს მოცდილება, ფაქტობრივად, სხვათა სიტყვების შემოქმედებითი ათვისების შედეგია.

ჩვენი მეტყველება, ყველა ჩვენი გამონათქვამი სხვათა სიტყვებითაა აღსავსე. ამ სხვათა სიტყვების გათავისების ხარისხი სხვადასხვაგვარია. ამ სხვათა სიტყვებს თან მოჰყვება სხვათა ექსპრესიაც, შემფასებლური ტონიც. ამ ყველაფერს ჩვენ ვითვისებთ, გადავამუშავებთ, ვუცვლით აქცენტუაციას.

ამგვარად, სიტყვის ექსპრესიულობა მისი, როგორც ენობრივი ერთეულის, თვისება არ არის და ამ სიტყვის მნიშვნელობიდან არ გამომდინარეობს. ეს ექსპრესია ან ტიპური ჟანრობრივი ექსპრესიაა, ან სხვისი ექსპრესიის გამოძახილი, რაც სიტყვას სხვისი გამონათქვამის წარმომადგენლად აქცევს ჩვენს გამონათქვამში.

ყველაფერი, რაც სიტყვის შესახებ ითქვა, წინადადებაზეც ვრცელდება. თავისთავად წინადადებაც მოკლებულია ექსპრესიულობას, ოღონდ გარკვეული ტიპის წინადადებებზე მაინც უნდა ითქვას ორიოდ სიტყვა.

ბუნებრივ ენაში არსებობს ისეთი ტიპის წინადადებები, რომლებიც ჟანრული ტიპის მთლიანი გამონათქვამების სახით ფუნქციონირებენ. ასეთებია კითხვითი, ძახილის, ბრძანებითი, მოწოდების, წინადადებები.

ამას გარდა, ისეთი საყოფიერო და სპეციალური ჟანრების წინადადებებიც არსებობს, რომლებიც მთლიან გამონათქვამებს წარმოადგენენ მეტყველებაში. თანაც ასეთი ტიპის წინადადებები იშვიათად გვხვდება გაშლილი გამონათქვამების შეკავშირებულ კონტექსტში. ასეთ კონტექსტში ისინი რამდენადმე გამოირჩევიან და ან

პირველ ადგილზე განთავსდებიან, ან ბოლოზე, ანდა გამონათქვამის დამოუკიდებელ ნაწილს ქმნიან.

წინადადებათა ეს ტიპები მყარად ერწყმიან თავიანთ ჟანრობრივ ექსპრესიას და ინდივიდუალურ ექსპრესიასაც იოლად შეიწოვენ. სწორედ ასეთი ტიპის წინადადებები ქმნიან იმის ილუზიას, თითქოს წინადადებას ექსპრესიული ბუნება გააჩნდეს. არადა წინადადებას, როგორც ენობრივ ერთეულს, განსაკუთრებული გრამატიკული ინტონაცია აქვს და არა ექსპრესია. გრამატიკულ ინტონაციებს განეკუთვნება: დასრულებულობის ინტონაცია, ახსნა-განმარტებითი, გამაცალკეებელი, ჩამოთვლითი და ა. შ. განსაკუთრებული ადგილი უკავია თხრობით, კითხვით, ძახილის, მოწოდების, ბრძანების ინტონაციებს. ასეთ შემთხვევებში გრამატიკული ინტონაცია თითქმის მთლიანადაა გადასკვნილი ჟანრობრივ ინტონაციას (მაგრამ არა ექსპრესიულს ამ ცნების საკუთრივი გაგებით. ექსპრესიულ ინტონაციას წინადადება მხოლოდ მთლიანი გამონათქვამის შემადგენლობაში იძენს).

ამდენად, ექსპრესიულობა გამონათქვამის კონსტიტუციური თავისებურებაა. ენობრივ სისტემას გააჩნია ექსპრესიის გამოხატვის ფორმები (ანუ ენობრივი საშუალებები), მაგრამ თავად ენა და მისი მნიშვნელობის მქონე ერთეულები - სიტყვები და წინადადებები - თავიანთი ბუნებით მოკლებულია ექსპრესიულობას. ისინი ნეიტრალურია. ამის გამო ისინი ერთნაირად კარგად ემსახურებიან ნებისმიერ შეფასებებს, ნებისმიერ შემფასებლურ პოზიციას.

შეიძლება დავასკვნათ:

გამონათქვამი, მისი სტილი და კომპოზიცია მისი საგნობრივ-აზრობრივი და ექსპრესიული მომენტებით განისაზღვრება, ანუ გამონათქვამის საგნობრივ-აზრობრივი მომენტისადმი მოლაპარაკის შემფასებლური დამოკიდებულებით.

სტილისტიკამ არანაირი სხვა მომენტი არ იცის. იგი ითვალისწინებს მხოლოდ გამონათქვამის სტილის განმსაზღვრელ შემდეგ ფაქტორებს: ენობრივ სისტემას, მეტყველებასა და მოლაპარაკის საგანს და ამ საგნისადმი შემფასებლურ დამოკიდებულებას.

და რაკი ეს ასეა, ამიტომ მიზანშეწონილია შედარებით დანერგილებით გავეცნოთ სტილის ბუნებას.

2.5. გამონათქვამის სტილი

სტილისტიკის ზოგადი კონცეფციით ენობრივი სტილი განისაზღვრება საგნობრივ-აზრობრივი და ექსპრესიული მოსაზრებებით.

გამონათქვამი კი განისაზღვრება, ერთი მხრივ, მოლაპარაკის მსოფლმხედველობით, შეფასებებით, ემოციებით, მეორე მხრივ, მეტყველების საგნითა და ენობრივი სისტემით (ენობრივი საშუალებებით). თუმცა როლს აქ სხვა მომენტიც თამაშობს.

რაკი გამონათქვამი გარკვეულ სფეროში მიმდინარე სამეტყველო ურთიერთობების ჯაჭვის ერთი რგოლია, ამიტომ იგი სხვებთანაა დაკავშირებული. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, გამონათქვამებმა იციან სხვა გამონათქვამების არსებობა და მეტიც, ანგარიშს უწევენ ერთმანეთს.

ყოველი გამონათქვამი (ავსებულია) შეიცავს იმ სხვა გამონათქვამთა ხმებს და გამოძახილებს, რომლებთანაცაა დაკავშირებული სამეტყველო ურთიერთობის სფეროში. ამიტომ ნებისმიერი კონკრეტული გამონათქვამი არსებითად წინარე გამონათქვამის პასუხს წარმოადგენს: ადასტურებს, უარყოფს, აზუსტებს, ემყარება, ანგარიშს უწევს, გარკვეული პოზიცია უკავია. ერთი სიტყვით, ნებისმიერი გამონათქვამი მოცემული სფეროს სხვა გამონათქვამებზე საპასუხო რეაქციებითაა აღსავსე.

ამ რეაქციებს სხვადასხვა ფორმები აქვთ:

- სხვა გამონათქვამი პირდაპირ შეიტანება გამონათქვამის კონტექსტში;

- გამონათქვამის კონტექსტში შეიტანება სხვა გამონათქვამის ცალკეული სიტყვები ან წინადადებები;

ეს სიტყვები და წინადადებები ამ სხვა გამონათქვამის წარმომადგენლები არიან მოცემული გამონათქვამის კონტექსტში. ამ წარმომადგენლებს "ახალ გარემოში" თავიანთი ექსპრესიაც გადააქვთ. თუმცა "ახალ გარემოში" ამ წარმომადგენლების გადააზრებაც ჩვეულებრივი ამბავია.

სხვა გამონათქვამი ჩვენს გამონათქვამში შეიძლება სხადასხვა დონის სიზუსტით გავიმეოროთ ან სულაც ვიგულისხმოთ, ან ვივარაუდოთ მათი არსებობა. საპასუხო რეაქცია კი ყველა ვითარებაში მხოლოდ ჩვენი იქნება, ჩვენი საკუთარი ენობრივი საშუალებებით და ინტონაციით გამოხატული. ამიტომ, ხშირად ჩვენი გამონათქვამის ექსპრესია არა მარტო და არა იმდენად ჩვენი გამონათქვამის საგნობრივ-აზრობრივი შინაარსითა და ექსპრესიით განისაზღვრება, არამედ სხვათა იმ გამონათქვამებითაც, რომლებსაც ვუპასუხებთ-ვეყამათებით, ვეთანხმებით თუ სხვა. ასე რომ, გამონათქვამი ჩვენი და სხვა აზრობრივ-ექსპრესიული მონაცემებით არის ავსებული – თავისებური "ობერტონებით" და ეს ობერტონები დიალოგურია (მ. ბახტინი).

გამონათქვამის სტილის გაგება ამის გათვლისწინების გარეშე შეუძლებელია (მ. ბახტინი, გვ. 272). რადგან ჩვენი აზრი სხვათა

აზრებთან ურთიერთმიმართების პროცესში ყალიბდება. ეს ყველაფერი კი აუცილებლად იჩენს თავს ჩვენი აზროვნების გამოხატვის ფორმებში.

ამდენად, გამონათქვამი, როგორც სამეტყველო ურთიერთობის კონკრეტული რგოლი რთული მოვლენაა.

აქ უპირველესად ისაა გასათვალისწინებელი, რომ მეტყველების საგანი გამონათქვამში პირველად არ იქცევა განსჯის საგნად, ანუ მოცემული მოლაპარაკე პირველი (ან პირველად) არ ლაპარაკობს მასზე. ეს საგანი უკვე "ნათქვამია", უკვე აღწერილ-დახასიათებულია, შეფასებულია ნაირ-ნაირად. ამიტომ როცა მოლაპარაკე იწყებს ლაპარაკს განსჯის საგანზე, მის სულში ორი წარმოდგენის შეთანადება (შენწყობა), ან პირიქით, ერთი რთული წარმოდგენის დანაწევრება ხდება, მთლიანი გამონათქვამის კონტექსტის გააზრების შესაბამისად, რადგან სწორედ ასეთი აზროვნებითი ოპერაციები აკავშირებს მათ მეტყველებითი ურთიერთობის პროცესთან, რადგან:

ნებისმიერი გამონათქვამი თავისი "საკუთარი" საგნის გარდა, მისთვის წინარე გამონათქვამებსაც უპასუხებს. ანუ გამონათქვამი მარტო თავისი საგნისადმი კი არაა მიმართული, არამედ ამ თავისი საგნის შესახებ სხვათა მიერ თქმულისადმიც (სხვათა გამონათქვამისადმი ამ საგნის შესახებ), ანუ სხვისი სიტყვისადმიც (ფართო გაგებით).

მაგრამ გამონათქვამი სამეტყველო ურთიერთობის მხოლოდ წინარე რგოლებთან არაა დაკავშირებული. იგი ასეთივე კავშირშია მომდევნო რგოლებთანაც, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი მოლაპარაკის მიერ თავისი გამონათქვამის შექმნის მომენტისთვის ჯერ არ არსებობენ. მოლაპარაკე გამონათქვამს იმთავითვე სამომავლო გამონათქვამების შესაძლო საპასუხო რეაქციების გათვალისწინებით აგებს.

ასე რომ, გამონათქვამი თავისი არსებით არის მიმართული (გზავნილი) ვინმესადმი, ანუ ადრესატისადმი და ეს მიმართულება გამონათქვამის არსებითი ნიშანია. ე. ი. გამონათქვამს ჰყავს ავტორი (მოლაპარაკე) და ადრესატი.

გამონათქვამის კომპოზიცია, განსაკუთრებით სტილი სწორედ იმით განისაზღვრება, თუ ვისთვისაა იგი განკუთვნილი, ანუ როგორია ადრესატი, როგორია გამონათქვამზე მისი ზემოქმედება და ა.შ.

ადრესატი, სამეტყველო ურთიერთობის სფეროს შესაბამისად, მრავალგვარია: მოლაპარაკის კონკრეტული თანამოსაუბრე, ადამიანთა ჯგუფი, ანდა სულაც განუსაზღვრელი – დაუკონკრეტებული სხვა.

გამონათქვამის ადრესატი შესაძლოა კონკრეტულად ის პირი იყოს, ვისაც მიემართება გამონათქვამი. ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა დიალოგებსა და პერსონალურ წერილებში: ის, ვისაც ვპასუხობ და

ვისგანაც ველი უშუალო პასუხს, არის სწორედ ჩემი ადრესატი. ასეთი დამთხვევის შემთხვევაში ერთი პირი ორ სხვადასხვა როლს ასრულებს. ერთი მხრივ, გამონათქვამს ქმნის, მეორე მხრივ, ადრესატის შესაძლო (სავარაუდო) საპასუხო რეაქციას ითვალისწინებს. ეს უაღრესად მნიშვნელოვანი აზროვნებითი პროცესია. დავაკვირდეთ:

როცა ჩემს გამონათქვამს ვქმნი, ადრესატის პასუხის განჭვრეტას ვცდილობ. ეს წინასწარგანჭვრეტილი სავარაუდო პასუხი აქტიურ ზეგავლენას ახდენს ჩემი გამონათქვამის შექმნაზე.

ლაპარაკის დროს ყოველთვის ვითვალისწინებ ადრესატის მიერ ჩემი ნათქვამის აღქმის აპერცეფციულ ფონს: რამდენადაა გარკვეული სიტუაციაში; რა ცოდნა აქვს მოცემულ კონკრეტულ სფეროში, როგორია მისი შეხედულებები, ჩვევები და ა.შ. რადგან სწორედ ეს ყველაფერი განსაზღვრავს ადრესატის მიერ ჩემი გამონათქვამის აქტიურ საპასუხო გაგებას.

ეს გათვალისწინება განსაზღვრავს გამონათქვამის ჟანრის არჩევასაც, კომპოზიციური ხერხების არჩევანსაც და ენობრივი საშუალებების, ანუ სტილის არჩევასაც.

ადრესატის გათვალისწინებას და მისი საპასუხო რეაქციის განჭვრეტას ხშირად გამონათქვამში შინაგანი დრამატიზმიც კი შეაქვს (ყოფითი დიალოგის ზოგიერთ სახეობაში, წერილებში, ავტობიოგრაფიულ ჟანრებში). უფრო მწვავე და აშკარაა ასეთი მოვლენები რიტორიკულ ჟანრებში.

ყოფითი სამეტყველო ურთიერთობისას თავისებური მნიშვნელობა ენიჭება ადრესატის სოციალურ მდგომარეობას, რანგსა და წონას. ეს გარემოება განსაზღვრავს სტილის სახეობასაც. ასე მაგ., ადრესატთან მოლაპარაკის პიროვნული სიახლოვე განაპირობებს ფამილარული სამეტყველო ჟანრების არჩევას, რაც მეტყველების სპეციფიკურ გულახდილობას განაპირობებს. ამ სტილისთვის დამახასიათებელია საგნებისათვის თავისი სახელების დარქმევა. ამიტომ ეს სტილი ლიტერატურაში კარს უღებს ისეთ ენობრივ პლასტებს, რასაც სხვა ვითარებაში ტაბუ ადევს, თუმცა ადრესატს მეტ-ნაკლებად ნეიტრალური ანუ ობიექტური სტილებიც ითვალისწინებს.

ობიექტურ—ნეიტრალურ სტილებში ენობრივ საშუალებათა არჩევანი მხოლოდ მეტყველების საგნისადმი მათი ადეკვატურობის თვალსაზრისით კი არ განისაზღვრება, არამედ ადრესატის სავარაუდო აპერცეპციული ფონის გათვალისწინებითაც.

ობიექტურ-ნეიტრალურ სტილებში ადრესატის მოლაპარაკესთან ერთგვარი იგივეობა ივარაუდება, მათი თვალსაზრისების მსგავსება.

მაშასადამე, გამონათქვამის არსებითი ნიშანია მიმართულება - გამონათქვამის დამისამართება. აზრობრივი ერთეულები - სიტყვა და წინადადება - ასეთ მიმართულებას (მისამართიანობას)

მოკლებულია: ისინი არავისი არ არიან, არავისადმი არ არიან მიმართული. თუ სიტყვა, ან წინადადება ვინმესადმი მიმართული, მაშინ ისინი დასრულებული (ერთსიტყვიანი ან ერთწინადადებიანი) გამონათქვამებია და არა ენობრივი ერთეულები.

ენა, როგორც სისტემა, მისამართულობას წმინდა ენობრივი საშუალებებით გამოხატავს და საამისოდ მათი დიდი მარაგი აქვს. ესენია: ლექსიკური მორფოლოგიური (სახელთა ბრუნვის ფორმები, ზმნები, ნაცვალსახელები და ა.შ.), სინტაქსური (წინადადებათა ტიპები და მათი მოდიფიკაციები) საშუალებები. მიუხედავად ამისა, ჭეშმარიტ მისამართულობას კონკრეტულ გამონათქვამში იძენენ.

თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ გამონათქვამს გრამატიკულ საშუალებათა გარეშეც შეუძლია ადრესატისა და მოსალოდნელი საპასუხო რეაქციის გამოხატვა. კონკრეტული, ცალკე აღებული წინადადების ანალიზის დროს (რომელიც კონტექსტიდანაა ამოღებული), მისამართულობა და მოსალოდნელი პასუხის კვალი, სხვა-წინარე გამონათქვამზე გამოძახილი, მოლაპარაკე სუბიექტთა ცვლის კვალი იკარგება, იშლება, რადგან ეს ყველაფერი უცხოა წინადადებისათვის, როგორც ენობრივი ერთეულის ბუნებისათვის. ყველა ეს მოვლენა მხოლოდ გამონათქვამს ახასიათებს.

ამაშია ტრადიციული სტილისტიკის სივიწროვის ერთი მიზეზი. სტილისტიკური ანალიზი შესაძლებელია მხოლოდ მთლიანი გამონათქვამის ფარგლებში და მხოლოდ სამეტყველო ურთიერთობის იმ ერთიან ქსოვილში, რომლის განუყოფელ რგოლსაც წარმოადგენს ეს გამონათქვამი.

თავი III. მეტყველება

3.1. მეტყველების ზოგადი დახასიათება

მეტყველება აზრის, ლტოვა-მისწრაფების, გრძნობა-განწყობილების გამოხატვაა. ადამიანი სხვებთან მეტყველებით ურთიერთობს და თავს აღწევს მარტოობას. გონება აზროვნებას სიცხადეს ანიჭებს, გრძნობა-შთაგონებას იწვევს (ვოლტერი).

ყველა უდიდესი ძვრა და საკაცობრიო მაღლი ადამიანთა მოდგმას სიტყვით მოველინა.

მეტყველება ყოველი ადამიანის ცხოვრებაში ასრულებს უდიდეს როლს, რადგან მას სხვა ბიოლოგიურ არსებათაგან სწორედ მეტყველება გამოარჩევს, თორემ სხვა უნარებით მას ცხოველები კიდევაც აღემატებიან — ზოგი მხედველობით, ზოგი — სმენით, ზოგი — ყნოსვით.

ამიტომ არის, რომ ვისაც დამაჯერებლად შეუძლია მეტყველება, წარმატებულიც ის არის.

მეტყველებას (სიტყვათქმნადობას) სამი რამ (კატეგორია) ახასიათებს:

1. თქმის დროულობის, სიტუაციასთან შესაფერისობის ცოდნა. იგი მომავალი რეალობის პროგნოზირებას უკავშირდება და სიტყვით მსოფლმხედველობის შეცვლას ვარაუდობს.
2. თქმის პათოსი (მოლაპარაკის ნებელობა).

მსმენელში გადანყვებილების მიღების სურვილი და საამისო მცდელობა. ანუ სიტყვით ახალი სინამდვილის შექმნის (აგების) ნება-სურვილი.

პათოსი (ნება-სურვილი) რთული კატეგორიაა. იგი ორდონიანია. მასში ერთმანეთს ერწყმის საერთო და კონკრეტული მოლაპარაკის პათოსები. მეტყველების საერთო პათოსი, ჩვეულებრივ, არის:

გმირული;
სენტიმენტური;
რომანტიკული;
ნატურალისტური;
ირონიული.

გმირული პათოსი პიროვნებისაგან გმირს წარმოშობს ტრაგიკულ ვითარებაში. იგი მეტყველების მაღალი სტილით და პერსონაჟთა გამორჩეულობით ხასიათდება.

სენტიმენტური პათოსი გმირულის საპირისპიროა. აქ ცენტრშია ადამიანი თავისი ქცევებითა და განცდებით.

რომანტიკული პათოსი ასევე ავლენს ადამიანის შინაგანი სამყაროს განცდებს, მაგრამ ამ ადამიანს არჩევანის წინაშე აყენებს. ეს პათოსი იმ შემთხვევაში გამოიყენება, როდესაც ადამიანს რაიმე გადაწყვეტილების მიღების აუცილებლობას აიძულებენ.

ნატურალისტური პათოსი ადამიანის რეალურ პოზიციაზე დაყენებას ისახავს მიზნად. ეს პათოსი კრიტიციზმს, მოქმედებათა სტანდარტიზაციას აპირობებს. იგი მაშინ გამოიყენება, როცა ადამიანი გადაწყვეტილების მიღებას ეწინააღმდეგება.

ირონიული პათოსი დამანგრეველია. მისი გამოყენება სახიფათოა, რადგან იგი ხელს უშლის დიალოგით ადამიანებში თანხმობის მიღწევას.

3. ნდობის კატეგორია (რიტორიკული პათოსი). ნდობას განსაზღვრავს მოლაპარაკის სტატუსი, მისი კეთილმოსურნეობა და სამართლიანობის გრძნობა.

მეტყველება ადამიანის უმთავრესი და უძირითადესი კომუნიკაციური საშუალებაა.

კომუნიკაციის პროცესის უზოგადესი და უმარტივესი მოდელი ორი კომპონენტისაგან შედგება: მოლაპარაკის (ინფორმაციის გამგზავნი სუბიექტის) და მსმენელისაგან (ინფორმაციის მიმღები სუბიექტისაგან-ადრესატისაგან). ისინი ერთმანეთთან კონტაქტში შედიან რაიმე გზავნილის გადაცემა-მიღების მიზნით. ეს გზავნილი გარკვეული სიგნალების (ბგერა, ასო) სახითაა წარმოდგენილი.

ინფორმაციის მისაღებად ელემენტარულ შეტყობინებასა და სინამდვილეს შორის გარკვეული სისტემა უნდა არსებობდეს, რომელიც კომუნიკაციის ორივე

მონაწილისთვის (ადრესანტი-ადრესატი) იქნება ნაცნობი და მისაღები. ამ სისტემას ენობრივ სისტემას ანუ უბრალოდ ენას უწოდებენ.

ენასა და მეტყველებას შორის მნიშვნელოვანი სხვაობაა. მეტყველებაში ყოველთვის ლაპარაკის უწყვეტი რიგი (კონტინუუმი) გვაქვს. ენობრივ სისტემაში – კატეგორიებია.

კომუნიკაციის პროცესი, როგორც აღინიშნა, 6 კომპონენტისგან შედგება (რ. იაკობსონის მიხედვით):

გამგზავნი → კონტაქტი → გზავნილი → ადრესატი
(ადრესანტი) კოდი სინამდვილე

ამის შესაბამისად ენაშიც მისი 6 ფუნქცია გამოიყოფა:

1. გამგზავნის განწყობის (მიზანდასახულობა) გადმოცემა;
2. ადრესატის განწყობის გამოწვევის მცდელობა;
3. გზავნილის ფორმა;
4. ენის სისტემის განწყობა,
ანუ გზავნილის ენობრივი თავისებურებებია;

5. იმ სინამდვილის (მოვლენის) გამიზნულობა (განწყობა), რამაც გამოიწვია მოცემული გზავნილი;

6. კონტაქტის განწყობის ანუ თავად შეტყობინების (გზავნილის) განხორციელება.

სინამდვილე თავისებური კონტინუუმი და მას ენა თავისებურად შლის (ანანოვებს). ამ გაშლა-განანოვების პრობლემას ასე მივუდგეთ (გავიაზროთ):

სინამდვილე წარმოგვიდგება (გვეძლევა) ფიზიკური (ფიზიკური ობიექტებისა და მათზე ადამიანის ზემოქმედების) და სოციალური (ადამიანთა მიერ ერთმანეთს შორის ურთიერთქმედების) სიმრავლეთა სახით. მთავარი საზომი (მთავარი ცნება) სიტუაციაა.

გარკვეულ ვითარებაში სწორედ სიტუაცია განსაზღვრავს ტექსტს და პასუხობს კითხვაზე: „რას ამბობენ ასეთ დროს?“

სიტუაცია (განსაკუთრებით სოციალური) უნდა აღინეროს აღქმის და კოლექტიური შეფასების დონეზე.

ერთსა და იმავე საგანს შესაძლოა სრულიად სხვადასხვა სემანტიკური აღწერილობა შეესატყვისებოდეს იმის მიხედვით, თუ რომელი ცივილიზაციის ფარგლებში განიხილება ეს საგანი. აუცილებელია იმის გათვალისწინებაც, რომ ერთი კულტურის ფარგლებში სხვადასხვა სიტუაციისთვის შესაძლოა სხვადასხვა ენობრივი საშუალება და ენა გამოიყენებოდეს. ამ თვალსაზრისით დიდ მნიშვნელობას იძენს „ქვეენის“ ცნება.

„ქვეენაში“ იგულისხმება იმ ლექსიკურ და გრამატიკულ კატეგორიათა მინიმალური მარაგი, რაც აუცილებელია მოცემული სფეროს აღსაწერად. ქვეენას რალაც ფუნქციური სტილის მაგვარს უწოდებენ, სპეციალურ ტერმინოლოგიასთან ერთად.

მეტყველების წყარო, ჩვეულებრივ, ადამიანია, პიროვნება. მეტყველებით მოლაპარაკის (ადამიანის) დემიფირება ხდება. ამიტომაცაა იურისპრუდენციაში დაკანონებული პრაქტიკა-„ჩვენების“ მიუცემლობის უფლება, ანუ კომუნიკაციისაგან თავშეკავების უფლება.

მეტყველება ნაირ-ნაირი გამიზნულობისაა ადამიანის იმ განწყობის, მოთხოვნის შესაბამისად, რასაც კომუნიკაცია გულისხმობს – სიტყვით სხვაზე ზემოქმედება.

თუმცა ადამიანს ისეთი მეტყველებაც სჩვევია, რომელსაც კომუნიკაციური გამიზნულობა არ გააჩნია. მაგ: მარტოდმყოფი „განდგოლის“ თავის თავთან ლაპარაკის ჩვევა.

ყოველ მიზანდასახულობას თავისი გამოხატვის ლინგვისტური (ენობრივი) და ექსტრალინგვისტური (არაენობრივი) საშუალებები აქვს, თავისი ტექსტის აგების სტრუქტურა, ლექსიკა, ინტონაციური კონტური, მიმიკა, ჟესტები.

მეტყველების სიმდიდრე აზრის სიღრმესა და სისრულეზეა დამოკიდებული. კარგად ის ლაპარაკობს, ვინც მთელი თავისი

ცხოვრების მანძილზე დაგროვილ ცოდნას (მოსაზრებებს) გამოიყენებს (ვ. პიუგო). მრავალსაათიანი, - დღიანი თუ - წლიანი გაუთავებელი დისკუსიები სწორედ იდეათა უქონლობის შედეგია. მეტყველებაში უპირველესად კომპეტენტურობა უნდა ჩანდეს.

სიტყვა საგნის ამომწურავი ცოდნის საფუძველზე უნდა გაიშალოს. თუ მას უკან დიდი შინაარსი არ უდგას ორატორის მიერ კარგად გააზრებულ-გათავისებულები, მაშინ მეტყველება უსაგნო და ბავშვურ ყბედობად იქცევა (ციცერონი).

მთავარი აქ, ბუნებრივია, ადამიანის კულტურა, განათლება და ინტელექტია. კულტურა აბეზარა არ არის, თავმოყვარეა და ირონიული, უკულტურობა კი დიდაქტიკურია. უვიცი სხვისი ჭკუის სწავლებით იწყებს და სისხლისღვრით ამთავრებს (ბ. პასტერნაკი).

რა გზით (საშუალებით) გადაიცემა სათქმელი? - ძირითადად ორი გზით:

- ლინგვისტური (ანუ ბუნებრივი ენის ენობრივი საშუალებებით);

- პარალინგვისტური (ანუ ე.წ. „სხეულის ენის“ საშუალებით);
მეტყველებაში ძირითადი დატვირთვა ენობრივ საშუალებებს ადგება, თუმცა ისეც ხდება, რომ ერთი ჟესტი მთელ ტექსტს აქარწყლებს.

ბუნებრივ ენას ფონეტიკური, მორფოლოგიური, ლექსიკური და სინტაქსური ენობრივი საშუალებები მოეპოვება. მათი ცოდნა მეტყველების სტილში ვლინდება.

აზრის გამოსახატავად ენა თავის ყველა ენობრივ საშუალებას და სტრუქტურის ყველა დონეს გამოიყენებს. სწორად ლაპარაკისთვის აუცილებელია იმის ცოდნა, თუ:

- როგორ წარმოვთქვათ სიტყვა (ფონეტიკურ-სტილისტური დონე);

- როგორ გრამატიკულ ფორმაში მოვაქციოთ (გრამატიკულ-სტილისტური დონე);

- რომელი სიტყვა თუ შესიტყვება ავირჩიოთ (ლექსიკურ-სტილისტური დონე);

როგორ ავაგოთ გაბმული ტექსტი წინადადებით (ზეფრაზული ერთიანობის-გამონათქვამის-სტილისტური დონე);

როგორ გადავცეთ ხმით საჭირო ექსპრესია-ინტონაცია (ინტონაციური კულტურის სტილისტური დონე).

ადამიანს ენა თავისთავად კი არ ეძლევა, არამედ ამ ენას კომუნიკაციის პროცესში ეუფლება. გენეტიკურად მას მხოლოდ ენობრივი შესაძლებლობა ეძლევა (**competence**) და არა მისი გამოყენების უნარი (**performance**). ამიტომაცაა, რომ ენობრივი

უნარის ხვენას (სტილისტურ ხვენას) დიდი დრო და მონდომება სჭირდება.

3.2. მეტყველების ფსიქოლოგიური საფუძვლები

დადგენილია, რომ აზრის, ჩანაფიქრის გამოთქმას თუ 100%-ს გავეუტოლებთ, სიტყვიერ სამოსს (სიტყვიერ ფორმას) 90% მოირგებს, ხოლო გამოითქმება – 80%. ამასთან ნათქვამიდან მოისმინება არა უმეტეს 70%, გააზრებით – 60% გაიგება, მეხსიერებაში კი 10-დან 14%-მდე რჩება. ასე რომ, საბოლოოდ მეტყველების პროცესში გამონათქვამის 5/6 იკარგება.

ამის მიზეზი ადამიანური შემეცნების მექანიზმების ბუნებაა. ხანგრძლივად ყურადღების მიპყრობა შინაარსობრივად საოცრად საინტერესო ინფორმაციასაც კი არ ძალუძს. პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ ინფორმაციის აღქმა-გათავისების მექანიზმი 10-15 წუთს მუშაობს, შემდეგ უნებლიე (მსმენელის უნებური) გამორთვა ხდება.

ამკარაა, რომ ადამიანის შემეცნებით შესაძლებლობები ზღვარდადებულია. ამერიკელი ლინგვისტების ვ. ინგვეს, განსაკუთრებით ჯ. მილერის მტკიცებით, ადამიანის მიერ ინფორმაციის აღქმის ზედა ზღვარი 9 ფრაზაზე გადის. რაც არ უნდა დაძაბოს მეხსიერების მექანიზმები, 9 ფრაზაზე მეტის შემცველ გამონათქვამს ვერ აღიქვამს. ეს ცხრაფრაზიანი ზღვარი მეტნაკლებლობითია: ქვედა ზღვარი 5-ია. ასე რომ, ლაპარაკია მეხსიერების თავისებურ მაგიურ ფორმულაზე – 7 ± 2 (იხ. ჯ. მილერი, „მაგიური ციფრი 7 ± 2 ანუ ადამიანის მიერ ინფორმაციის აღქმის ზღვარი“, 1945).

კიდევ ერთი საყურადღებო ფაქტი:

ადამიანი წუთში 500 სიტყვის სიჩქარით აზროვნებს და 150 სიტყვის სიჩქარით ლაპარაკობს. ამიტომ სიჩქარეთა ეს სხვაობა გადამცემ ადაპტერს საჭიროებს. ასეთი ადაპტერის (შემთანადებლის) ფუნქციას ასრულებს „ინტელექტუალური პაუზა“²⁵.

ინტელექტუალური პაუზა მეტყველების პროცესის ის მომენტი, როცა მოსაუბრე თავის შესაძლებლობებს (სისწრაფეს) უთანადებს ადამიანთშორის ზეპირი კომუნიკაციის რეალიებს. ეს შეთანადება უზრუნველყოფს იმას, რომ არ წყდება აზროვნების ძაფი და შესაძლებელია სათქმელის გამოგონება, აღქმა.

²⁵ Таранов П. С., Искусство риторики, изд-во “Эксмо”, М. 2002, с. 57

ამასთან გასათვალისწინებელია, რომ აზრის გადაცემა უწყვეტ ნაკადად შეუძლებელია. მსმენელში გადაცემული (უკეთ მიღებული) ინფორმაცია დისკრეტულად (ულუფებად), კვანტებად მკვიდრდება. ამიტომაც, მაგ., ლექსი სტროფული, ფილმი – კადრირებული, ტელე-პროგრამები – სიუჟეტიზებული.

ადამიანის ტვინს, კომპიუტერის მსგავსად (რომელსაც ოპერატიული მეხსიერება აქვს და ფუნქციონირების მიზნით ნაწილებად იყოფა), ოპერატიული ყურადღება გააჩნია. ესაა ფსიქიკის საზღვრები, რომლებიც ინფორმაციულ გადავსებას ზღუდავს. ეს ნიშნავს: მეტყველება კვანტური, ულუფობრივი უნდა იყოს, წვიმასავით წვეთ-წვეთი.. სმენა ნათქვამს მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში „გაიგონებს“. ეს კი იმასაც ნიშნავს, რომ მეტყველება რიტმული პროცესია, დიალოგია – რიგრიგობით საუბარია. ყოველი მოსაუბრისათვის ერთმანეთს ენაცვლება ლაპარაკისა და მოსმენის პერიოდები და, რაც მთავარია: ლაპარაკისა და მოსმენის თანაფარდობა ყოველი ადამიანისთვის უალრესად ინდივიდუალურია, თითების ანაბეჭდების მსგავსად. ეს მოვლენა მეცნიერებაში „ჩაპლის ეფექტის“ სახელითაა ცნობილი (ამერიკელი ანთროპოლოგის ჩაპლის მიხედვით, რომელმაც ეს დაკვირვება 1936 წელს გამოაქვეყნა).

ცხადია, რომ ასეთივეა კომუნიკაციური აქტის არსი – ინფორმაციის მოსმენასა და აღქმა-გააზრებას შორის დროის თვალსაზრისით. ინფორმაციის მიღება ჯერ კიდევ არ ნიშნავს აღქმა-გააზრებას. აღქმა-გააზრებას დრო სჭირდება. მოსმენილი მსმენელმა უნდა გადაიტანოს აღმქმელ ცენტრში, რათა გაგონილი გაიაზროს და გაითავისოს.

ლაპარაკი განსაკუთრებული მოვლენაა. იგი კონცენტრირებადი აღქმით ხასიათდება. ფსიქიკის სამეტყველო დაძაბულობის დროს ტვინი სოციოსტრუქტურათა მექანიზმს ჩართავს, რადგან საარსებო გარემოს ინფორმაციული აღქმა-გააზრება წარმოუდგენლად დიდი ხდება. მეტყველებითი გამონათქვამი მსმენელის მიერ პირდაპირ კი არ აღიქმება, არამედ ქვეტექსტურად, გარდაქმნილად. გარდაქმნითი პროცედურები მეტყველების არსს შეადგენს. ისინი სივრცობრივ აღქმაზეა გათვლილი. სიტყვა გაგებით არ მოისმინება. გაგება მას აფიქსირებს. ქვეტექსტის წყალობით ამუშავდება ადამიანური ერთობის კოდირების მექანიზმი. ადამიანი სხვათა გონებაში სტანდარტულ სიგნალებს მიმართავს და ამით ის სხვის გონებაში ამოატივტივებს შეგრძნებას, რომელიც ამ ადამიანის აზრს იმ სხვა ადამიანის აზრად აქცევს.

• აზროვნების ასოციაციურობა

აზროვნების ასოციაციურობა საგნის მიერ ამ, ან მსგავს, საგანთან დაკავშირებული წარსულში გამოწვეული განცდის ქვეცნობიერი გამოცოცხლებაა.

ასოციაციურობას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს აზრის გამოტანაში. ლაპარაკის დროს გამთლიანების ლოგიკით ადამიანს უხდება ინფორმაციის გამთლიანება (ახალმიღებულის ადრეულთან – გონებაში თუნდაც ქვეცნობიერად არსებულთან).

• შესტიკულაცია (მიმიკა)

ნორმალური ადამიანი ლაპარაკის დროს შესტიკულაციებს უფრო აქტიურად იყენებს, ვიდრე მოსმენისას. პროცენტულად თანაფარდობა 80% 20%-თანაა. ეს 20 % კი სულაც არ არის საკმარისი ეფექტური კონტაქტის დასამყარებლად. მოსაუბრეს ძალიან მალე უჩნდება ისეთი გრძნობა, თითქოს მანეკენს ესაუბრებო.

შესტიკულაცია (მიმიკა) რთული, არავერბალური (ვერბალურის დამხმარე) კომუნიკაციური სისტემაა. ეს სისტემა ადამიანის ბუნებრივი თანდაყოლილი (გენეტიკური) საკომუნიკაციო ნიშნებისგან შედგება და მთლიანად მისი ქვეცნობიერი სამყაროთი საზრდოობს, უფრო სწორად, ამ სამყაროს ნიშობრივი გამოხატვაა.

ქვეცნობიერის გამოხატვის (თავჩენის) საფუძველი, იმპულსი ემოციებია. ემოციებს ადამიანი ყოველთვის ვერ იცნობიერებს –მათი თავჩენა იმპულსურია და, ჩვეულებრივ, უსწრებს ფაქტსა თუ მოვლენაზე შეგნებულ, გააზრებულ რეაგირებას. ამიტომ ემოცია ადამიანს უფრო მისთვის მოულოდნელი საქციელისკენ უბიძგებს. ეს კი იმასაც ნიშნავს, რომ მას კომუნიკაციის პროცესში ქვეცნობიერი ზონის დაფარვა არ ძალუძს. ეს ზონა ყოველთვის ღიაა, ამკარად ჩანს. ამის მიზეზი ისიც არის, რომ ქვეცნობიერის ნიშანთა სისტემა, როგორც ითქვა, სხეულის ენაა (Body Language). ამ ნიშნების ფიზიკური ხატებია შესტები, მიმიკა, პოზა, სახის გამომეტყველება, ხელების მოძრაობა და ა.შ.

სხეულის ენის ნიშანთა სისტემა არ ექვემდებარება ინტელექტუალურ კორექციას (განსხვავებით ბუნებრივი ენისაგან). ადამიანს გრძნობა-განწყობა სახეზე აწერიან.

მსმენელს იოლად შეუძლია იმის გარკვევა, როგორ ეკიდება მოლაპარაკე საკუთარ ნალაპარაკევს.

ადამიანი როცა სხვას ელაპარაკება, ნებსით თუ უნებლიეთ, იმასაც ამცნობს, როგორ უყურებს (აფასებს) მსმენელს. დაკვირვებული, ჭკვიანი მსმენელი ამას უტყუარად ამოიკითხავს მოლა-

პარაკის სხეულის ენის ნიშანთა სისტემით („თვალეზში ამოკითხვა“ სწორედ ამ პროცესის გამომხატველი ქართული ხატოვანი თქმაა).

• ცალკეულ ასო-ბგერათა ფსიქოლოგიური ალქმის თავისებურებანი

ვერბალური კომუნიკაციების მთავარი ელემენტი სიტყვაა, ამიტომ უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არა მხოლოდ მის სემანტიკურ ადეკვატურობას, არამედ წარმოთქმის მანერას. ამიტომ საინტერესოა იმის ცოდნა, რაც გამოკვლევებითაც არის დადგენილი. სიტყვებში ხმოვანთა სიხშირე მსმენელში ნაირგვარ ფსიქოლოგიურ ეფექტს იწვევს. ასე, მაგალითად, რუსულ ენაში:

- „ი“ ხმოვნის სიხშირე პატარის, უმნიშვნელოს განცდას ბადებს;
- „ო“ – ბაღებს სიღბოს, ემოციური სითბოს შთაბეჭდილებას;
- „ა“ და „ე“ მოლაპარაკის ემოციურ აღმავლობასთან ასოცირდება;

მკვეთრი ბგერები და თანხმოვანთა სიჭარბე, განსაკუთრებით მიშინა ბგერებისა, სიტყვაში უსიამოვნების განცდას იწვევს და ა.შ.²⁶ მსგავსი მოვლენები, ბუნებრივია, არც ქართულისთვისაა უცხო.

3.3. მეტყველების სტილი

სტილი სულის ფიზიონომიაა, მისი ხორციელი არსი (შოპენჰაუერი)

სტილის ხევნა აზრის უკეთ გამოთქმას ნიშნავს (ნიცშე)

3.3.1. სტილის რაობა

სტილი აზრის გამოხატვის თავისებურებაა. ამ თავისებურებას ენობრივი ხერხების ერთობლიობა, მათი პრაქტიკული გამოყენების ფორმები ქმნის. მეტყველების სტილი უაღრესად რთული და ინდივიდუალური მოვლენაა. ადამიანის ცოდნა - მოღვაწეობის

²⁶ ჟურნალი „ეფირ“ (რუსულ ენაზე), 1991, № 4. ვიმონებ ე. ზარეცკაიას დასახ. ნიგნის მიხედვით

ყოველ ფორმასა და სფეროს თავისი სამეტყველო სტილი შეესატყვი-
სება.

სპეციალისტები მიიჩნევენ, რომ სტილის უძირითადესი ამოცანა
ფრაზის გამოსათქმელ აზრთან შესაბამისობაა, ხოლო ამ შესაბამი-
სობის სიზუსტე ფრაზის შერჩევის ადეკვატურობაზეა დამოკი-
დებული. ე. ი. რაც უფრო ზუსტია (ადეკვატურია) ეს შერჩევა, მით
უფრო ნახვენი და სრულქმნილია სტილი. ამ მსჯელობით ფრაზის
შერჩევის სიზუსტეს, ოპტიმალურობას შემდეგი მომენტები განსაზღ-
ვრავს:

- კონტექსტის შესაფერისი სიტყვის შერჩევა;
- სინტაქსური კონსტრუქციის სრულყოფა;
- ფრაზის რიტმული სტრუქტურის არჩევანი.²⁷

მიუხედავად იმისა, რომ სტილი, როგორც მეტყველებითი
მოვლენა, დიდზე დიდი ხანია ინტენსიურად შეისწავლება, უამრავი
განსაზღვრაც (500-ზე მეტი) არსებობს და მისი შემსწავლელი ცალკე
ენათმეცნიერული დარგიც – სტილისტიკაც, სტილის არსი, ბუნება,
მისი თავჩენის მიზეზები, ტენდენციები თუ ფორმები ჯერაც
დაუდგენელ – ალუნერავია. ყველაზე დიდს, რასაც სტილისტიკამ
მიაღწია, სტილის რამდენიმე ტიპური სახეობა გამოავლინა და
სტილურ ნაირსახეობათა ოპტიმალურ სისტემად გამოაცხადა.
სტილთა ამ ნაირსახეობებს რატომღაც ფუნქციური სტილი ეწოდა.
თითქოს მათ მიღმა არსებულ სტილებს არ გააჩნდეს თავ-თავისი
ფუნქციები. ამას გარდა, თითოეულ ფუნქციურ სტილს მეტად ვრცე-
ლი და მრავალსახა სფეროები მიუზომა. ასე, მაგალითად, ამგვარი
განსაზღვრით, მეცნიერების, ამ ვეებერთელა ინტელექტურ-აზროვ-
ნებით სფეროს, "ემსახურება" მეცნიერული ფუნქციური სტილი,
არანაკლებ ვრცელ და ჭრელ — მასმედიისა და მჭევრმეტყველების
(ორატორიკის) სფეროებს — პუბლიცისტური ფუნქციური სტილი და
ა. შ.

საერთოდ, დღეს სტილისტიკა ასეთ ფუნქციურ სტილთა კანონი-
კურობას ცნობს:

- მხატვრული სტილი;
- მეცნიერული სტილი;
- პუბლიცისტური სტილი;
- საქმიან ურთიერთობათა (ე. წ. საკანცელარიო) სტილი;
- საყოფიერო-სასაუბრო სტილი.

²⁷ ჯაგოდნიშვილი თ., ჯაგოდნიშვილი ივ., ვარდიაშვილი მ., "აკადემიური
ნერა" (კვლევისა და ნერის სახელმძღვანელო), გამომც. "უნივერსალი", თბ.,
2008, გვ. 341

ბუნებრივია, სტილის აღნიშნული ყოველი სახეობა უზოგადესი სტილური კანონზომიერებებისა და ტენდენციების გამოვლინებებად უნდა გავიაზროთ და თითოეულის ნიაღში საკმაოდ ნაირფერი სახესხვაობების არსებობა უნდა ვიგულისხმოთ, თავად სტილის უაღრესი ინდივიდუალური ბუნებისათვის ანგარიშგანევის საფუძველზე.

3.3.2. ზეპირმეტყველების სტილი და წერითი მეტყველების სტილი

მეტყველების სტილი ენის ფუნქციონირების ფორმა, წყობა, ყალიბია. სტილი ფუნქციურად ენობრივ შესაძლებლობათა (კომუნიკაციური უნარის) დემონსტრირების საშუალებაა. იგი ენის ცოდნის დონეზეა დამოკიდებული. ცუდი სტილი, სტილის უცოდინარობა ენის ცუდად ცოდნის შედეგია, მისი გამოვლენაა. ენის სუსტად ცოდნა, ენის ბუნებისა და მისი ფილოსოფიის უცოდინარობა მოლაპარაკის მიერ ლაპარაკის არაბუნებრივ, ღვარჭნილ სტილს (ანდა სულაც უსტილობას) იწვევს, რაც თავისთავად აუფასურებს ბუნებრივ საურთიერთო, სალაპარაკო ენას.

მეტყველების ყოველ სახეობას თავისი სტილი შეესაბამება. ზეპირ მეტყველებას თავისი სტილი აქვს, წერით მეტყველებას — თავისი. ოღონდ ეგაა, რომ ზეპირმეტყველება, კომუნიკაციის სფეროთა ნაირფეროვნების მიუხედავად, ერთი საერთო სტილით სარგებლობს და სტილური სხადასხვაობის განცდას კონკრეტულ სფეროებში ამ კონკრეტული სფეროებისთვის აუცილებელი და დამახასიათებელი სპეციფიკური ლექსიკა და ტერმინოლოგიის სიუხვე ბადებს (ქმნის). წერით მეტყველებაში კონკრეტულ სფეროთა შესატყვისი სტილების ფუნქციონირება თვალშისაცემია, რადგან დაკანონებულია, დაფიქსირებული გრაფიკულადაც. ამიტომ სტილური ნაირგვაროვნობა უფრო თვალსაჩინო წერით მეტყველებაშია, და რაც მთავარია: ამ ნაირგვაროვნობის დაცვა სავალდებულოა. ანუ სავალდებულოა კონკრეტული საკომუნიკაციო სფეროსთვის შესაბამისი სტილის დაცვა. ეს სტილები კანონიზებულია. მათ კანონიკური ფუნქციური სტილი ჰქვია.

საერთოდ ზეპირმეტყველებას ადამიანი უფრო ადრე დაეუფლა და ამიტომ ზეპირმეტყველების სტილიც პირველადაა. ამ თვალსაზრისით წერითი მეტყველება ზეპირმეტყველების დამხმარეა. თუმცა სიმყარის თვალსაზრისით გამძლე წერითი მეტყველებაა. იგი წარმატებით უმკლავდება დრო-ჟამის დინებას. ზეპირი მეტყველებაც და მისი სტილიც კი წამიერია, მეტყველების დასრულებისთანავე

ქრება, თუმცა რჩება გამოთქმის სტილისტური მოდელები და მოდელირების ნესები.

ზეპირი მეტყველება მსმენელზე მარტო შინაარსითა და ფორმით არ მოქმედებს. მას მოლაპარაკის ლაპარაკის მანერაც ერთვის, ე.წ. „სხეულის ენის“ თავისებურებანი: მიმიკა - ჟესტიკულაცია, გამოხედვა-გამომეტყველება, ექსპრესია, ტონალობა და ა.შ. დანერგილი სიტყვა ამ ხიბლიან ბრწყინვალეობას მოკლებულია. ამიტომაც ადარებენ დანერგილ სიტყვას იმ საჭმელზე ლაპარაკს, რომლის გემოც არავის გაუსინჯავს (ჰანს ლემერმანი).

ზეპირმეტყველებასა და წერიტმეტყველებას ანუ ზეპირ სიტყვასა და ტექსტს ზოგადად ერთმანეთისაგან შემდეგი თავისებურებები განასხვავებს:

- ზეპირი სიტყვა მსმენელზე შინაარსითა და მოლაპარაკის სხეულის ენითაც ზემოქმედებს, ნაწერი – მხოლოდ შინაარსით;

- ზეპირი ენობრივი კომუნიკაციის პროცესში მოლაპარაკე შეზღუდულია ფაქტებისა და მოსაზრებების შერჩევაში, წერიტი მეტყველების დროს კი ჩანაფიქრის შეძლებისდაგვარად მთლიანი გამოხატვა უფრო მეტად არის შესაძლებელი.

- ზეპირმეტყველებაში აზრის (სათქმელის) საკვანძო სიტყვების, გამოთქმების ვარირების, სპონტანურად წარმოქმნილი იდეების გადაცემის მეტი თავისუფლებაა, ოღონდ ეგაა, რომ მსმენელში მხოლოდ უმთავრესი ფიქსირდება. წერიტი მეტყველებაში ვარირების საჭიროება ქრება, გამოთქმა, აზრი ერთჯერადად და ზუსტად ფიქსირდება, და რაც მთავარია: სტილისტურად უკიდურესად იხვენება.

- ზეპირმეტყველებაში თვალშისაცემია გამეორებათა და განზოგადებათა სიჭარბე, ამ სიჭარბის მიზეზი მსმენელისათვის ანგარიშგასანევია: მას ხომ არ გააჩნია ფაქტების, ცნობების მოძიების საშუალება და მთლიანად მოლაპარაკის მიერ სიტყვის წარმოთქმის მომენტზეა დამოკიდებული. თანაც ზეპირი სიტყვა ერთჯერადად წარმოითქმის. წერიტი მეტყველებაში კი გამეორებები და განზოგადებები ნაკლებია, რადგან აქვს ფაქტებისა და ცნობების მოძიების საშუალება. ამასთან ნაწერი სიტყვა-ტექსტი მკითხველს ხელთ აქვს და არ არის დამოკიდებული ლაპარაკის დროზე.

- ზეპირი მეტყველება, პირველ რიგში, გარკვეული ტიპის მსმენელისადმი მიმართული, წერიტი მეტყველება – მკითხველისადმი. ნებისმიერ ენაში ეკონომიის პრინციპი მოქმედებს (ანტუან მეიე, ფრანგი ლინგვისტი).

- ზეპირი მეტყველება ეკონომიურია, რაც სიტყვათა და გამოთქმათა შეკუმშვაშიც (პრეტერიზაცია) იჩენს თავს. მაგალითად: გენაცვა (გენა) გენაცვალეს გაგებით, „ორი თეთრი, ორი – შავი“ - ორი

თეთრი და ორი შავი პურის მნიშვნელობით, “მარჯანიშვილში მივდივარ” (მარჯანიშვილის თეატრში ნასვლის მნიშვნელობით). ასევე ერთსიტყვიანი წინადადების ხმარება (“გასაგებია”, “ნამდვილად”).

დღეს წერიტი მეტყველება ბევრს სესხულობს ზეპირი მეტყველებისაგან. მოქნილი, ცოცხალი ზეპირი სიტყვა უფრო შთამბეჭდავია, ვიდრე მშრალი და უსიცოცხლო ტექსტი.

3.3.3. ზეპირმეტყველების ვერბალური კომუნიკაციური ელემენტები

ზეპირმეტყველების ენობრივი (ვერბალური) კომუნიკაციური ელემენტები მეტყველების სისწორეს (ენობრივ სინმინდეს) ემსახურება. ზოგადად ამაში სალიტერატურო ენის ნორმათა დაცვა იგულისხმება.

საჯარო მეტყველებაში მოლაპარაკე ზედმინევით უნდა იცავდეს ენის სინმინდეს. სწორმეტყველება მსმენელს მოლაპარაკისადმი ნდობით განაწყობს, ენაღვარჭნილობა კი – პირიქით, უკმაყოფილებასა და უნდობლობას იწვევს.

მეტყველების ენობრივი სინმინდე სამი მომენტით განისაზღვრება: ლინგვისტური სტილისტიკის ნორმათა დაცვით, სიტყვათხმარებით და წარმოთქმის სისწორით.

3.3.3.1. ლინგვისტიკური სტილისტიკის ნორმათა დაცვა

ეს პრობლემა ბუნებრივი სამეტყველო ენის მორფოლოგიისა და სინტაქსის სფეროებს მოიცავს. მორფოლოგიის სფერო მთლიანად ელემენტარული მეტყველების კულტურის ცოდნას ემყარება (სიტყვათა სწორი ფორმებით ხმარებას), რაც მეტ-ნაკლებად წიგნიერ ადამიანს მოეთხოვება და რაც განათლების დაწყებით საფეხურზე შეიძინება. ზეპირმეტყველების სინტაქსური სტილისტიკის საკითხები კი, ჩვეულებრივ, უფრო ჩრდილშია მოქცეული. ამიტომ მიზანშეწონილია მისი ზოგადი დახასიათება მაინც. ეს დახასიათება კი ძირითადი ენობრივი ერთეულის დახასიათებით უნდა დაიწყოს.

ზეპირმეტყველებაში გამოკვეთილი არ არის წინადადების ერთი რომელიმე, სხვის უმჯობესი, ტიპი. ასეთი ტიპის არსებობა

მიზანშეუწონელიც კი არის, რადგან საუბარი ერთფეროვანი და მოსაწყენი გამოვა. მიუხედავად ამისა, დადგენილია, რომ უფრო ეფექტურია მარტო გაუვრცობელი წინადადებით მეტყველება, ოღონდ გარკვეული დოზით და რიტმულობით. ასეთი წინადადებებისათვის უპირატესობის მინიჭება გამართლებულია აზრის აღქმა-შემეცნების ფსიქოფიზიოლოგიის თვალსაზრისით, ადამიანი ასეთ წინადადებებს უკეთ იცნობიერებს. სხვათა შორის, ეს გარემოება კარგად ჰქონდათ შეგნებული ძველ რიტორიკოსებსაც. არისტოტელედან მოყოლებული თითქმის ყველა აღნიშნავდა, რომ რთული და გრძელი წინადადება მოსასმენადაც რთულია და მოლაპარაკის ლაპარაკის რიტმზედაც ცუდად მოქმედებს – არღვევსო. მიუხედავად ამისა, მარტო მარტივი წინადადებით მეტყველება ვერ უზრუნველყოფს ზეპირმეტყველების სტილურ გამართულობას. მხოლოდ ასეთი წინადადების ხმარება, ერთფეროვნების გარდა, მეტყველების ნაწყვეტ-ნაწყვეტობასაც იწვევს. ამგვარი მეტყველება კი სმენას მალე დაღლის. ამიტომ უკეთესი შედეგის მომტანია მოკლე და გრძელი (რთული) წინადადებების ზომიერი და გონიერი მონაცვლეობა. მონაცვლეობის სტილისტიკური მსაზღვრელი კი პერიოდის ხერხია.

- **პერიოდი.** პერიოდი წინადადებას (გამონათქვამს) ორ საპირისპირო ნაწილად ყოფს. პირველი ნაწილი აღმავალი ინტონაციითა და ექსპრესიით წარმოითქმება, მეორე – დამავლით. პირველი ნაწილი სმენას ძაბავს, ნათქვამის მნიშვნელობას გახაზავს, მეორე – ინტონაციას ანელებს და ნათქვამის ლოგიკურ ან აზრობრივ დასრულებას გამოკვეთს.

პერიოდი ხშირად ერთგვარი ტიპის დამატებით წინადადებას ემყარება და სტილისტურად ფიქსირებული ფორმის გამეორების ტენდენციას ავლენს. მაგალითად, "ჩვენ არა მარტო ჩვენი ქვეყნის შვილებს წარმოვადგენთ, რომლებსაც გული შესტიკივით მისი უმძიმესი მდგომარეობის გამო, არამედ ამ უმძიმესი მდგომარეობის აღმოსაფხვრელად ბრძოლის მონაწილეებსაც წარმოვადგენთ".

- გრძელი წინადადების აზრობრივ სიზუსტეს, წარმოთქმის გაადვილებასა და ექსპრესიულობის, ინტონაციურობის გამოკვეთას უწყობს ხელს განკერძოებული გამოთქმები. დავაკვირდეთ ასეთ მაგალითს:

მონადირე, ბედით კმაყოფილი, სიამოვნებით დასცქეროდა ნანადირე ვხ (ვაჟა).

განკერძოებული გამოთქმა (აქ განსაზღვრება) "ბედით კმაყოფილი" აზუსტებს ქვემდებარის (მონადირე) სულიერ მდგომარეობას, ცხადყოფს, რატომ დასცქეროდა იგი ნანადირევს სიამოვნებით.

აშკარაა, რომ განსაზღვრების განკერძოებამ მთელ წინადადებას გარკვეული ექსპრესიულობა და ინტონაცია შესძინა. ნათქვამი კიდევ უფრო დამარწმუნებელი გახდება, თუ განკერძოებას გავაუქმებთ (ბედით კმაყოფილი მონადირე სიამოვნებით დასცქეროდა ნანადირევს), წინადადება მთლიანად კარგავს ექსპრესიულობას.

• **ჩართული.** ზეპირმეტყველებაში ენობრივ-სტილისტიკური დატვირთვა აქვს ჩართულსაც. ცნობილია, რომ ჩართული წინადადების სხვა წევრებთან გრამატიკულად დაუკავშირებელი სიტყვა ან სიტყვებია. ჩართული მოლაპარაკის ნათქვამისადმი დამოკიდებულებას ცხადყოფს.²⁸ ამიტომაც საჯარო მეტყველებაში მას განსაკუთრებული ფუნქცია აქვს. ჩართული სიტყვა-გამოთქმები ასევე გამოხატავს:

- მოლაპარაკის მიერ გამოთქმული აზრის წყაროს (როგორც X ამბობს, X-ის აზრით, ჩემი აზრით და ა.შ.);

- მოლაპარაკის მიერ საკუთარი აზრის გამოხატვის ფორმისა და სტილისადმი დამოკიდებულებას ("უკეთ რომ ვთქვათ", "სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ", "სიმართლე რომ მოგახსენოთ" და სხვ.)

- მოლაპარაკის მიმართვას მსმენელისადმი ("ნუ გაგიკვირდებათ", "მერწმუნეთ", "დამეთანხმებით", "ნუ დაივიწყებთ", "თავადაც მიხვდებით" და ა.შ.)

- გვიჩვენებს აზრის მსვლელობას, უწყვეტობას ("ჯერ ერთი", "ერთი, მეორე", "პირიქით", "მაშასადამე", "ცხადია", "აშკარაა" და სხვ.)

• **სიტყვათა რიგი.** ქართული წინადადებაში სიტყვათა თავისუფალი რიგის მქონე ენაა. ზეპირმეტყველებაში ეს რიგი სიტუაციურია, "წერილისგან განსხვავებულია და ბევრი რამ "უთქმელია" – ნაგულისხმევი. ამით ზეპირმეტყველება უფრო შთამბეჭდავი და სხარტია.

3.3.3.2. სიტყვახმარება: მეტყველების სიტყვადე და სიზუსტე

მეტყველების სიტყვადესა და სიზუსტეს მნიშვნელოვნად განაპირობებს სწორი სიტყვათხმარება, ანუ აზრის გამოსათქმელად სიტყვების სწორად, ზუსტად შერჩევა. ნათქვამი მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიაღწევს მიზანს, როცა ზუსტად მოიძებნება შესაბამისი სიტყვა. არასწორად შერჩეული სიტყვა სათქმელს არა მხოლოდ

²⁸ კვაჭაძე ლ., თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბ, 1988, გვ. 295

აუფერულებს, არამედ მოლაპარაკეს უხერხულ მდგომარეობაში აყენებს.

მაგალითად, ამ ბოლო დროს გახშირდა ასეთი გამოთქმების არევა "მამასისხლად გაყიდვა" და "დანასისხლად წაყიდება". "მამასისხლად გაყიდვა" უკიდურესი სიძვირის აღსანიშნი გამოთქმაა, "დანასისხლად წაყიდება" – უკიდურესი მტრობისა. სამწუხაროდ, ახლა არც თუ ისე იშვიათად გვესმის არასწორი გამოთქმა "მამასისხლად წაყიდვა" (გადაეყიდა) ან "დანასისხლად მიჰყიდა". კიდევ ერთი მაგალითია, სიტყვების "კამპანია", "კომპანიის" არადანიშნულებით ხმარება. "კამპანია" – პროცესს აღნიშნავს, "კომპანია" – სანარმო დანესებულებას. მიუხედავად ამ სიტყვათა სემანტიკური გამჭვირვალობისა, ბევრი სცოდავს (მათ შორის ისეთი ყურნალისტიებიც, ვისაც პროფესიონალიზმის დიდი პრეტენზიები აქვთ) და იფრქვევა ტელეეკრანებიდან ამგვარი სიბრძნე: "პოლიტიკოსმა წარმატებული საარჩევნო კომპანია ჩაატარა" (ნაცვლად "კამპანიისა").

მეტყველება, როგორც ითქვა, მსმენელისთვის გასაგები უნდა იყოს. ამიტომ მეტყველებაში ყოველი სიტყვა და წინადადება აზრიანი უნდა იყოს. არ უნდა იყოს გადატვირთული სპეციფიკური სიტყვებით, ტერმინებით. მაშინაც კი, როცა საუბრის თემა მოითხოვს ასეთ ტერმინოლოგიას, მოლაპარაკემ უნდა დაიოკოს უცხო ტერმინოლოგიის ცოდნით მსმენელის წინაშე თავმონონების სურვილი. ყოველი ტერმინი გასაგები ახსნა-განმარტებით უნდა შეცვალოს. ახსნა-განმარტების აზრობრივი სიღრმე კი აუცილებლად უნდა შეესაბამებოდეს მსმენელთა შემეცნებით პოტენციალს.

უცხო ტერმინები მხოლოდ აუცილებლობის შემთხვევაში უნდა გამოვიყენოთ. თუ უცხო ტერმინის სანაცვლო ცნებები მშობლიურ ენაში მოიპოვება, უცხოურზე უარი უნდა ვთქვათ. სიტყვის სწორად შერჩევა იმისთვისაც არის აუცილებელი, რომ სათქმელი ზუსტად და იმ მოცულობით ითქვას (ისე ითქვას), რამდენიც ოპტიმალური იქნება.

3.3.3.3. ენის სიმდიდრე

მეტყველების შთამბეჭდაობას მოლაპარაკის ენის სიმდიდრე განსაზღვრავს. ენის სიმდიდრე კი ლექსიკური მარაგით განიზომება და კიდევ იმით, თუ რამდენად მოხდენილად სარგებლობს მოლაპარაკე ამ ლექსიკითა და ფრაზეოლოგიით. რაც უფრო კარგად იცის მოლაპარაკემ ბუნებრივი სამეტყველო ენა, მით უფრო მჭევრია მისი მეტყველება. ხოლო თუ მოიკოჭლებს ამ ცოდნაში, ფონს გასვლას

სხვათა გამონათქვამებით, მოარული ფრაზებით ცდილობს. ამის გამო მისი მეტყველება მწირია და უნიათო.

ადამიანის ლექსიკა სიტყვების, გამოთქმების აქტიური და პასიური მარაგით, მათი გამოყენების სტილისტური მიმოხერხების უნარით განისაზღვრება.

აქტიურ მარაგს ის სიტყვები და გამოთქმები შეადგენს, რომელთა მეშვეობითაც გამოხატავს ადამიანი თავის აზრს. პასიურ მარაგს ის ცნობილი და გასაგები სიტყვა-გამოთქმები გასაზღვრავს, რომლებიც ადამიანმა იცის, მაგრამ მეტყველებაში არ იყენებს.

ზეპირმეტყველებაში ადამიანებს, ჩვეულებრივ, ერთი მიუტევებელი შეცდომა მოსდით: არასაპატიო გულგრილობას იჩენენ და იმის მეთაფე ყურადღებას არ აქცევენ, რასაც წერით მეტყველებას უთმობენ. ნაწერებში საგანგებოდ არჩევენ და ხევენ სიტყვებს, გამოთქმებსა და წინადადებებს ზეპირმეტყველებისადმი უგულისყურობა კი საამისო უნარ-ჩვევების უქონლობას იწვევს და ხარვეზები ზეპირ საჯარო გამოსვლებში იჩენს თავს.

მეტყველების გამდიდრების – ლექსიკის აქტიური მარაგის გაზრდის არაერთი ხერხი და საშუალება არსებობს. ერთ-ერთი ეფექტური საშუალებაა სინონიმები.

• **სინონიმები.** მნიშვნელობით ერთმანეთთან ახლოს მდგომ სიტყვებს სინონიმები ეწოდება. სინონიმების უნარიანი გამოყენება აზრის ცხადად და ზუსტად გამოხატვას უწყობს ხელს. სინონიმებით თავიდან აიცილება ერთი და იმავე სიტყვების ხშირი გამეორება და მეტყველების ერთფეროვნება. სინონიმები მეტყველებას ექსპრესიულობას, ემოციურ ელფერს სძენს.

3.3.3.4. მოკლედ თქმა და სიტყვამრავლობა

მოკლედ თქმა მეტყველების საკმარისობის მახასიათებელია და აზრის ზუსტად გამოთქმას გულისხმობს. ციცერონს უთქვამს, ორატორმა მარტო ის კი არ უნდა თქვას, რაც სათქმელია, არამედ ისიც არ უნდა თქვას, რისი თქმაც საჭირო არ არისო. ცხადია, მოლაპარაკემ ლაპარაკის დაწყებამდე კარგად უნდა იცოდეს, რა თქვას და როგორ თქვას: სათქმელს არც არაფერი დააკლოს აზრობრივად და არც დაამძიმოს, დაანაგვიანოს ფუჭსიტყვაობით, ანუ ისეთი სიტყვებით, რომლებიც სათქმელს ვერაფერს შემატებენ. სწორედ ამაზე მიგვანიშნებს შოთა რუსთაველის შეგონებაც “გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმისო”.

როგორ უნდა დაეუფლოს ადამიანი მოკლედ თქმის უნარ-ჩვევებს? – სათქმელის საგულდაგულოდ გააზრებით.

ცნობილია, რომ ადამიანი ვრცლად მაშინ ლაპარაკობს, როცა სათქმელში ცუდად ერკვევა. ქართული ენა ასეთ ლაპარაკს უთაგ-ბოლოს უწოდებს.

უთაგბოლო ლაპარაკი სიტყვამრავლობას იწვევს. სიტყვა-მრავლობა სათქმელს აზრს უკარგავს, რადგან არაფრისმთქმელ, ზედმეტ სიტყვათა სიჭარბე მსმენელს ღლის, აბნევს, აზრობრივად ველარ მისდევს მოლაპარაკის მსჯელობას.

სიტყვამრავლობას საჯარო მეტყველებაში ზოგჯერ სტილურ საშუალებად იყენებენ, თანაც მაშინ, როცა ჩანაფიქრის დაფარვას ისახავენ მიზნად: ბევრი თქვან, მაგრამ არაფერი თქვან. ასეთი განზრახულობა დიპლომატიური მეტყველების სტილს უფრო ახასი-ათებს.

უნებლიე მრავალსიტყვაობას რამდენიმე ენობრივი მოვლენა იწვევს. ერთ-ერთია ტავტოლოგია.

• ტავტოლოგია. წინადადებაში, გამონათქვამში მსგავსი, ან ერთი ფუძის სიტყვების რამდენჯერმე გამოყენებას ტავტოლოგია ეწოდება. მაგ: "გაგზავნილი წერილის პასუხად ასეთი პასუხი მივიღეთ."

ტავტოლოგიის აცილება განმეორებული სიტყვის ერთ-ერთი ფორმის ამოგდებით შეიძლება. მაგალითად, მოყვანილი წინადადება სტილისტურად შეიძლება ასეც გაიმართოს: "გაგზავნილი წერილის პასუხად მივიღეთ". ტავტოლოგიის თავიდან აცილების ქმედითი საშუალებაა განმეორებადი სიტყვის სინონიმების ძებნა.

მრავალსიტყვაობის ერთი მიზეზია პლეონაზმი (ბერძ. სიჭარბე).

• პლეონაზმი. წინადადებაში აზრობრივად მსგავსი სიტყვების გამოყენებას პლეონაზმი ეწოდება. მაგალითად: "ელგუჯა უკან დაბრუნდა". აქ სიტყვა "უკან" ზედმეტია, რადგან სიტყვა "დაბრუნ-და" თავისთავად გვამცნობს, რომ ელგუჯა ჩვენგან იყო წასული და ისევ დაბრუნდა.

თუმცა ანგარიშგასაწევია ისიც, რომ საჯარო მეტყველებაში პლეონაზმი ხანდახან საჭიროც კი არის, რადგან აზრის დაზუს-ტება-დაკონკრეტების ფუნქციას ასრულებს. მაგალითად, წინადა-დებაში "ამის შესახებ სრულიად არაფერი დანერილა," სიტყვა სრულიად, ზეპირმეტყველების ნეიტრალური სტილისთვის პლეო-ნაზმია. მაგრამ თუ მას ექსპრესიულ ფუნქციას დავაკისრებთ, იგი აზრს დააზუსტებს-დააკონკრეტებს. ცხადი გახდება, რომ მოვლენა თუ ფაქტი, რომლებზეც არაფერი დანერილა, იმსახურებდა ყურადღებას (დანერას), მაგრამ გაუმართლებელი უყურადღებობა

გამოიჩინეს და ერთი სიტყვაც კი არ უთქვამთ-დაუნერიათ. პლეონაზმი არსით ტავტოლოგიაა, ამიტომ მისით ზედმეტად გატაცება არ ვარგა.

სიტყვამრავლობის დასაძლევად სტილზე საგულდაგულო მუშაობაა საჭირო.

3.3.3.5. მეტყველების ჟღერადობა (კეთილხმოვანება)

მეტყველების კეთილხმოვანება ადამიანის შემეცნების ბუნებრივი მოთხოვნილებაა. იგი მეტყველებით სხვებზე შთაბეჭდილების მოხდენის ხელშემწყობი ფაქტორია. ალბათ, ამით უნდა აიხსნას არა მარტო პოეზიის ტრფიალი (საზოგადოდ, ლექსის სიყვარული), არამედ ხატოვნად, რიტმულად თქმის ის ძალუმი ტენდენცია, რაც ადამიანს ბუნებრივად მოსდგამს.

კეთილხმოვანება სხვაგვარად აღებეჭდება გონებას. მოვიყვანოთ ასეთი მაგალითი: ხშირად მოგვისმენია, გვითქვამს ასეთი შესიტყვება – ცისფერი. ქართულში ზე (ცის) აღნიშვნის გარდა, იმდენად დიდია, რომ ზემოქმედების ძალა შესუსტებულია, გაცრეცილია, ამიტომ თავს მაინცა და მაინც დიდად ვერ გვამახსოვრებს. მაგრამ როცა პოეტის თქმული გვესმის – “ცისა ფერს, ლურჯსა ფერს, პირველად ქმნილსა ფერსო”, გამონათქვამი კეთილხმოვანებით გვხიბლავს და სხვანაირად შთაგვებეჭდება გონებაში.

კეთილხმოვანება ადამიანის გრძნობა-გონების სამყაროს ისეთ სფეროებს სწვდება, რომელიც ხედვას და სმენას არ ეძლევა. ამ მოვლენის საინტერესო გამოვლენას გვთავაზობს გრ. კიკნაძე გიორგი ლეონიძის პოეზიაზე ერთ-ერთი დაკვირვებისას. გ. ლეონიძის პოეტური ორიგინალობის ერთი ნიშანი, მისი აზრით, გემოსა და სუნის შეგრძნებათა ფართო გამოყენებაში მდგომარეობს. გამონათქვამში “გადიყარა ნარიყალამ ნაცრიანი ბური ხაში, ხილი და თონიდან ამოყრილი პური” მკითხველი ცხადად შეიგრძნობს თონიდან ახლადამოღებული პურის სურნელს, სისხამ დილით ხაშის ოხმიერის მადისაღმძვრელობას. კეთილხმოვანებას აქ ცალკეულ ბგერათა განმეორების რიტმულობაც ქმნის (“გადიყარა ნარიყალამ”, “ბური-პური”).

საერთოდ კეთილხმოვანებას ბგერობრივად ერთგვაროვანი სიტყვებიც ქმნის, თუმცა ყველაზე მკაფიოდ მაინც რიტმი წარმოაჩენს. სპეციალისტები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ ხმის მოდულაციას, რასაც მეტყველების მუსიკას უწოდებენ.

აღიარებულია, რომ ჭეშმარიტად მჭევრი ისეთი მეტყველებაა, რომელიც ზედმიწევნით ზუსტად ასახავს მოლაპარაკის სულის მოძრაობას.

3.3.3.6. მეტყველების ემოციურობა

ემოციურობა ზეპირმეტყველების სამკაულია. უემოციო სიტყვა უფერული და უსახური, მსმენელამდე ვერ მიაღწევს, რადგან მისადმი გულგრილი დარჩება. ასე იმიტომ მოხდება, რომ ადამიანის შემეცნება გრძნობასაც ემყარება. ემოციას მოძრაობაში მოჰყავს აზროვნება. ფსიქოფიზიოლოგიის მტკიცებითაც, ემოცია მეტყველების აღქმის მთელ სქემას ცვლის, რადგან აქტიურად ზემოქმედებს ყურადღების, აზროვნებისა და მეხსიერების მექანიზმებზე.

მოლაპარაკე მსმენელს მარტო ინფორმაციას არ გადასცემს. ამ ინფორმაციასთან მიახლოების, შეხებისა და განცდის სშუალებასაც უქმნის.

მეტყველების ემოციურ ელფერს მრავალი ფაქტორი განსაზღვრავს. ზოგი გარეგანია (ხმა, ინტონაცია, ჟესტი, მიმიკა და ა.შ.), ე.წ. სხეულის ენასაც განეკუთვნება, ზოგი შინაგანი (მაგალითად, ენობრივ-ინტონაციური ნწყობა).

მეტყველების ემოციურობის გამომწვევი ენობრივი საშუალებები ორი სახისაა: ერთს სინტაქსის, სტილისტიკის ტენდენციები ქმნის, მეორეს – გამოსახვის სპეციფიკური ლექსიკური საშუალებები – ტროპები.

ემოციურობის ხელშემწყობ სინტაქსურ-სტილისტურ ტენდენციებს ფიგურებს უწოდებენ. ერთი ასეთი ფიგურაა ანაფორა.

- ანაფორა (ბერძ. “გამოტანა”). ანაფორა ისეთი მოვლენაა, როცა სტრიქონის დასაწყისში რიტმულად მეორდება ერთი და იგივე (ან მსგავსი) ბგერა, სიტყვა, ფრაზა. იგი პოეზიაში იჩენს თავს, თუმცა არც ორატორული მეტყველებისთვის არის უცხო.

საჯარო ზეპირმეტყველებას განსაკუთრებულ ემოციურობას ანიჭებს რიტორიკული მიმართვა, რიტორიკული შეკითხვა და რიტორიკული შეძახება.

- რიტორიკული მიმართვა. რიტორიკული მიმართვა მსმენელის აზრის, გრძნობისა და გონების მიპყრობას ისახავს მიზნად. რიტორიკული მიმართვა სხვადასხვაგვარია. ეს ნაირფეროვნება მისი ფუნქციით არის განპირობებული. ნებისმიერ ვითარებაში რიტორიკული მიმართვა ემსახურება მოლაპარაკის ჩანაფიქრის გამოაშკარა-

ვებას და მსმენელის განწყობილების შეცვლას. იგი მეტყველების საგანს შეეხება.

- **რიტორიკული შეკითხვა.** რიტორიკული შეკითხვა მსმენელისადმი მიმართული, თუმცა პასუხს არ საჭიროებს. პასუხს თავად შეკითხვის დამსმელი, ანუ მოლაპარაკე იძლევა. რიტორიკული შეკითხვა ანეული ტონით, მტკიცებითი ფორმით ხასიათდება. ამის გამო იგი დამაფიქრებელია და მყისიერად იპყრობს მკითხველის ყურადღებას.

- **რიტორიკული შეძახება.** რიტორიკული შეძახება მსმენელის განცდაზე ძლიერი ზემოქმედების საშუალებაა. ემოციური მუხტით იგი უახლოვდება მიმართვას.

- **რიტორიკული შეწყვეტა, გაჩუმება, შეჩერება** განწყობილების გამოხატვის და ემოციური ზემოქმედების ხერხებია. რიტორიკული შეწყვეტა ლაპარაკის ისეთი უეცარი ემოციური შეწყვეტაა, თითქოს დადუმების მიზეზი ემოციის "ყელში გაჩრაა" სიჭარბისაგან და მოზღვავეებისაგან. სინამდვილეში სათქმელი უკვე თქმულია და მსმენელისათვის ემოციური მუხტის გადაცემა ხდება.

რიტორიკული მიმართვა, შეწყვეტა, გაჩუმება, შეჩერება, "პერსონიფიკირების" საშუალებებია. ამგვარი მეტყველება მსმენელისთვის უფრო საინტერესოა, ვიდრე გაბმული თხრობა.

3.3.4. ზეპირმეტყველების არაენობრივი კომუნიკაციური ელემენტები

ზეპირმეტყველება წერილობითისგან ადამიანის გრძნობა-განწყობილების ასახვითაც განსხვავდება. ენობრივ კომუნიკაციებში მოლაპარაკის გზნებას, ემოციას – სათქმელის გადაცემის მანერას ლამის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. ასე რომ, მნიშვნელოვანია არა მარტო სათქმელი, არამედ თქმის ფორმაც. ეს გარემოება მეტყველების გასაოცარ თავისებურებას ცხადყოფს. ენა, ენობრივ ერთეულში შთაბეჭდილი სემანტიკური მნიშვნელობა საკმაო სიზუსტით და ამომწურავობით გამოხატავს საგნის, მოვლენის, ცნებით კონკრეტულ შინაარსს. ამიტომ თითქოს სათქმელის ადეკვატური გამოთქმისთვის საკმარისია სიტყვათა ზუსტი შერჩევა და გრამატიკული სტილური გამართულობა. მაგრამ ირკვევა, რომ ზეპირმეტყველებაში სათქმელის ადეკვატურობისთვის ეს საკმარისი არაა. მეტყველება ბგერით ენობრივზე არანაკლებ (შესაძლოა, უფრო მეტადაც) მნიშვნელოვან საკომუნიკაციო ენასაც შეიცავს. ეს მისი "სხეულის ენაა" (ანუ ადამიანი მთელი თავისი ბიოლოგიური არსებით მეტყველებს).

სხეულის ენას ქმნის მეტყველებაში მისი თვალების, სახის ნაკეთების, ხელ-ფეხის, მისი ფსიქიკის – განცდა-განწყობილებების, ლტოლვა-მისწრაფებების, ხასიათის მონაწილეობა. სხეულის ენის მეტყველებაში მონაწილეობის გამოხატვა ორი ძირითადი ფორმით ხორციელდება: სხეულის ნაწილების კინეტიკით და შინასამყაროს (ხასიათის) ადეკვატური ემოცია-ექსპრესიით, ინტონაციით. ამას ცხადყოფს მეტყველების ერთი ასეთი "უცნაურობა". მაგალითად, სიტყვა "გამარჯობა" კონკრეტულ შინაარსსა და კომუნიკაციურ მიზანს გამოხატავს (ადრესატისადმი დამოკიდებულების – კეთილი სურვილის ჩათვლით). მიუხედავად ამისა, ზეპირი მეტყველების ბუნება ცხადყოფს, რომ ამ კონკრეტული ენობრივი ერთეულით ადამიანს რამდენიმენაირი შინაარსის გამოხატვა შეუძლია: ადრესატისათვის კეთილი განწყობის, სიტბოს, სიყვარულის, გაბრაზების, დაცინვის, (სატირული, ირონიული, სარკასტული), სიძულვილის და ა.შ. შეტყობინება, ენობრივი ერთეული სემანტიკის სრულიად საპირისპირო შინაარსამდე. როგორ და რით ახერხებს მეტყველება ერთი ენობრივი ერთეულით ამდენი განსხვავებული შინაარსების გამოხატვას? – ინტონაციით.

• ინტონაცია. ინტონაცია არის მეტყველების პაუზაცია ანუ გაბმული ბგერადობის სხვადასხვაგვარი წყვეტილობა გაგებინების გაადვილების მიზნით. მას ტემბრულ ნაირფეროვნებასაც უწოდებენ, ანუ წინადადების ემოციური ელფერის ნაირგვარობას²⁹. ინტონაცია რთული შედგენილობისაა და მისი კომპონენტები შერწყმულადაა წარმოდგენილი. იგი მეტყველების ბგერადობას აფერადებს და ყოველთვის წინადადების შინაარსით არის განპირობებული. წინადადების ინტონაციური სტრუქტურა უმთავრესად სინტაქსური წყობით განისაზღვრება.

ინტონაცია მეტყველების მოდულაციაში ხორციელდება და კომუნიკაციურ ფუნქციას ასრულებს კომუნიკაციის გაადვილების მიზნით.

ინტონაციის კომპონენტები გაბმულ მეტყველებას, ერთი მხრივ, რიტმულ ჯგუფებად, ფრაზებად ანაწილებს, მეორე მხრივ, ენობრივ ერთეულებს აერთიანებს და უწყვეტ ინტონაციურ ერთიანობას წარმოქმნის. ფრაზის ინტონაციურ სტრუქტურაში დიდ როლს თამაშობს სიტყვათა რიგი. თხრობითსა და ნეიტრალურ მეტყველებაში პირდაპირი აზრობრივი რიგი, ემოციურ მეტყველებაში – არაპირდაპირი.

²⁹ Зингер Л. Р., Общая Фонетика, М., 1960, с.273

სხვადასხვა აფექტის გამოხატვა ზმნის ადგილმონაცვლეობას ითხოვს. მაგალითად, ლირიკული მეტყველება წინადადებაში შემასმენლის ბოლოში დასმას საჭიროებს. დრამატული ან ეპიკური მეტყველება – შუაში. ეს ორი წყობა, V საუკუნიდან მოყოლებული, ქართული სინტაქსის ღერძად არის მიჩნეული³⁰.

ინტონაცია და მისი ფორმები წარმატებით ენაცვლება გრამატიკულ ფორმებს. მაგალითად, კითხვითობის ნიუანსს ქართულში გამოხატავენ დამხმარე სიტყვები: განა, ხომ, ნუთუ, თუ, ვინ, რა, რომელი, როგორი, რანაირი, როდინდელი, სადაური, რამდენი და ა.შ.; ასევე კითხვითი ზმნიზედები: სად, საიდან, საითკენ, როდის, რატომ, როგორ, რად, რისთვის. ყველა ეს საშუალება გრამატიკულია. გრამატიკულ ფორმებს წარმატებით ცვლის ინტონაციური.

მაგალითად:

- გრამატიკული: გიორგი, შენა ხარ?

- ინტონაციური: გიორგი, შენა? ³¹

ს. ჟღენტმა ქართული ვიზუალური ინტონაციური სტრუქტურის 33 სახეობა გამოავლინა და სხვა უამრავის არსებობაზეც მიგვითითა:

1. დარბაისლური (დინჯი) თხრობისა;
2. სხაპასხუპით თხრობისა;
3. კითხვა-პასუხის;
4. ჩამოთვლის;
5. დაპირისპირების;
6. რჩევა-დარიგების;
7. მიწვევა-მიპატიჟების;
8. ძახილის;
9. გაკვირვების;
10. გაკიცხვის;
11. სიცილის;
12. საიდუმლოების გამჟღავნების;
13. აღერსის;
14. მუქარის;
15. უკმაყოფილება-საყვედურის;
16. სიხარულისა და აღტაცების;
17. წყევლა-კრულის;
18. ხმამაღლა მოთქმის, ოხვრა-კვნესის, ჭმუნვის;
19. განრისხებისა და გაბრაზების;
20. გულგრილობის;
21. სინანულის;
22. თხოვნის, ხვეწნა-მუდარის;
23. ბრძანების;
24. დაცინვის;
25. აკრძალვა-გაფრთხილების;
26. მიმართვა-მოწოდების;
27. ლანძლვა-გინების;
28. ნაქეზება-გამხნეებისა და ქების;
29. შიშითა და კანკალით წარმოთქმის;
30. დარწმუნების;
31. სიძულვილისა და ზიზღის;
32. კვების;
33. ლოცვისა და დღეგრძელობის ინტონაციები.

ერთი და იგივე ტექსტი შესაძლოა სხვადასხვა ინტონაციურ ვარიანტს შეიცავდეს. ერთი და იმავე ენობრივი შინაარსის გამოსახატავად კი ზოგჯერ ინტონაციის სხვადასხვა უზუალური სახეობა გამოიყენება. ზეპირმეტყველებაში ორი სხვადასხვა ენა, ანუ ნიშანთა ორი სისტემა მონაწილეობს: "ბუნებრივი ენა" და "სხეულის ენა".

³⁰ ჯავახიშვილი მ., "ახალი სალიტერატურო ქართულისათვის", თ. "მნათობი", 1929, №1, გვ. 144-145

³¹ ჟღენტი ს., ქართული ენის რიტმიკულ-მელოდიკური სტრუქტურა, გამომცემლობა "ცოდნა", თბ., 1963, გვ. 91

ზეპირმეტყველებაში მთელი აზრობრივი ძალისხმევა ცნობიერზე მოდის: მოლაპარაკე მხოლოდ სათქმელზე ფიქრობს, ხოლო "სხეულის ენის" ნიშანთა სისტემა სტიქიურად მონაწილეობს და აბეზლებს ადამიანს, რადგან მისი კონტროლისთვის აღარ რჩება ინტელექტუალური ძალ-ღონე. დადგენილია, რომ ადამიანებს საერთოდ უჭირთ "სხეულის ენის" ნიშნების შეხამება შინაგან ჩანაფიქრთან.

მოლაპარაკის დამოკიდებულება მსმენელისადმი შესაძლოა საუბრის დროს შეიცვალოს. მოლაპარაკე მსმენელის რეაქციის შესატყვისად ცვლის მეტყველების ტონალობას და გარკვეულწილად შინაარსსაც.

ენობრივი კომუნიკაციის პროცესში ანგარიში უნდა გაენიოს კომუნიკანტების სულიერი მდგომარეობის (განწყობის) ადეკვატურობას. არაადეკვატური მდგომარეობა იმ შემთხვევაშიც კი იწვევს კომუნიკაციის დეფორმირებულობას, როცა მოლაპარაკის ან მსმენელის კონკრეტული განწყობის მიზეზი სრულიადაც არ უკავშირდება საუბრის საგანს ან თემას, იგი შესაძლოა კომუნიკაციამდელი ფაქტისა თუ მოვლენის გამოძახილი იყოს. ასეთი გამოძახილი მეტყველებაში, ბუნებრივია, არ აისახება, მაგრამ თავს იჩენს თანმხლებ "სხეულის ენის" ნიშნებში.

"სხეულის ენის" ნიშნებს პროფესიონალი ორატორებიც კი გარკვეული დოზით ფლობენ. ამიტომ "სხეულის ენის" ნიშნების მეტყველების მიზნებისთვის დასაქვემდებარებლად გარკვეული დროა საჭირო.. მეტყველების პროცესში საამისოდ გამოიყენება კომუნიკაციური პაუზა.

ენობრივი კომუნიკაციების პროცესში გასათვალისწინებელია ერთი უაღრესად საინტერესო მოვლენაც: ადამიანს ხშირად არაფრით არ სურს ძლიერი ემოციური მდგომარეობიდან გამოსვლა. ეს არა მარტო დადებით ემოციას შეეხება, არამედ უარყოფითზეც ვრცელდება. ხშირად გაბრაზებული ადამიანი თავს გაუჟერპდება და თუ აწყნარებენ, გაღიზიანებული არ ტოვებს თავის გაბრაზებას.

ამ მოვლენის გათვალისწინებით სპეციალისტები საკუთარი თავის ხელში აყვანას გვირჩევენ, რათა ვერბალური კომუნიკაციის პროცესში მსმენელს "არ გადავცეთ" ჩვენი განწყობა, რაც შესაძლოა ქვეცნობიერის დონეზე არასწორი გაგების მიზეზი გახდეს. მსმენელი თავის თავზე მიიღებს იმ განწყობას, რაც სინამდვილეში მას არ უკავშირდება. ეს კი ზოგჯერ საკმაოდ სახიფათოა, რადგან ადამიანს სხვაში კონგრუენტული ემოციის გამონევეა სჩვევია, ანუ იმავე გრძნობისა, რასაც თავად განიცდის.

ზეპირმეტყველებაში ყველაზე რთულ არაენობრივ საშუალებად შესტიკულაცია ითვლება.

ჟესტი ადამიანის ცხოვრებაში უარყოფით ასოციაციას უკავშირდება. ეს იმის შედეგია, რომ ადამიანები ჟესტით საკუთარი მეტყველების ხარვეზების შევსებას ცდილობენ.

ჟესტი მრავალგვარია: ზოგი საერთაშორისო გავრცელებისაა (ხელის ჩამორთმევა, მუქარის ნიშნად თითის დაქნევა და ა.შ.), ზოგი ერთი ქვეყნის ფარგლებშია დამკვიდრებული, სხვებისთვის ან უცნობია, ან სრულიად საპირისპირო შინაარსი აქვთ (მაგალითად, უარყოფის და თანხმობის ჟესტი თავის გაქნევა-დაქნევით ჩვენში და ბულგარეთში. ჩვენი "ხო" ბულგარელებისთვის "არას" ნიშნავს და პირიქით). ზოგი ჟესტი გამორჩეულად ინდივიდუალურია. ჟესტების გამოყენების სიხშირე კი მოლაპარაკის ტემპერამენტზეა დამოკიდებული.

ჟესტები რიტმულად უნდა ეთანადებოდეს ინტონაციებს, მახვილს, პაუზებს. ასეთ შემთხვევაში ჟესტები მსმენელის ყურადღებას მიანიშნებენ საჯარო სიტყვის მნიშვნელოვანი ადგილისაკენ, ცხადყოფენ მოლაპარაკის საკუთარი ნათქვამისადმი ემოციურ დამოკიდებულებას, ხელს უწყობენ ამ დამოკიდებულების მსმენელისთვის თავსმოხვევას.

ჟესტი თუ მეტყველების რიტმს არ შეესაბამება, იგი შთაბეჭდილებას ნაახდენს. დიდი ზიანი მოაქვს უაზრო, უადგილო ჟესტებს, რომლებიც ადამიანის მავნე ჩვევებს ააშკარავენ (მაგალითად, უადგილო თავის ქიცინი, თმების წვალება, კეფის ფხანა, სამოსის ნანილების – სახელოს, ღილის – წვალება და სხვ.). ასეთი ჟესტები მსმენელის ყურადღების გაფანტვას, ამის გამო კი მის გაღიზიანებას იწვევს.

მსმენელის ემოციებს ააქტიურებს მოლაპარაკის მიმიკაც. მიმიკა გრძნობისა და განწყობის გამოხატვის საშუალებაა. იგი მეტყველების ხასიათის შესაბამისია.

მიმიკაც და ჟესტიც მსმენელის მხედველობით აღქმაზე ზემოქმედებს: მეტყველების ემოციურობას აძლიერებს და ნათქვამის უკეთ გააზრებას უწყობს ხელს.

მსმენელის წინაშე უძრავად მდგომი – "გაშეშებული" მოლაპარაკე უკვე თავისი გარეგნობით ღლის მსმენელს, თუმცა სასურველი არც წამდაუნუმ ადგილის ცვლაა. ამგვარი საქციელი მსმენელს ორატორის დაბნეულობის შთაბეჭდილებას აღუძრავს.

"სხეულის ენა" სათქმელის მსმენელამდე მიტანას უწყობს ხელს. ამ პროცესს მოლაპარაკე წარმართავს. ამიტომ დიდი მნიშვნელობა აქვს ერთ გარემოებასაც: მოლაპარაკემ გაცილებით მეტი უნდა იცოდეს სალაპარაკო საგნის, მოვლენის, თემის შესახებ. წინააღმდეგ შემთხვევაში მსმენელი მას არ დაუჯერებს, მის ნათქვამს არ ირწმუნებს.

გასათვალისწინებელია მოლაპარაკის იმპროვიზაციის მომენტიც. საერთოდ, ზეპირმეტყველება თემის იმპროვიზებას ემყარება. იმპროვიზაცია, ბუნებრივია, გამორიცხავს სათქმელზე წინასწარ მუშაობას. იგი ამ სათქმელის უცებ, ლამის მეტყველების პროცესში გამოკვეთას გულისხმობს, თუმცა მაინც არ ნიშნავს საგანსა თუ მოვლენაზე დაუფიქრებელ ლაპარაკს. იგი წინდანინ კარგად ნაფიქრი, გააზრებული თემის ცალკეული დეტალის უშუალოდ ლაპარაკის პროცესში გადანაცვლებას ნიშნავს. ამიტომ იმპროვიზებული მეტყველება ცოცხალი, ემოციურია და მსმენელზე ზემოქმედების ძალაქ გაცილებით დიდია.

3.5. მეტყველების ტექნიკა

მეტყველების არაენობრივ საშუალებებს შორის ანგარიში უნდა გაენიოს თავის დაჭერას. მოლაპარაკე საჯარო გამოსვლისას ძალდაუტანებლად, დაუძაბავად უნდა იდგეს მსმენელთა წინაშე. მუდმივად უნდა აკონტროლებდეს საკუთარ ხმას, ჟესტებს, მიმიკას, მყისიერად რეაგირებდეს მსმენელთა ქცევაზე; ინტელექტით უნდა მონუსხოს მსმენელი, კეთილად განაწყოს თავისი თავისადმი.

აქ დიდი მნიშვნელობა აქვს მეტყველების დასაწყისსაც. ამას საგანგებო შემზადება სჭირდება. არც თუ იშვიათად საჯარო თავყრილობაზე რამდენიმე მოლაპარაკე (ორატორი) გამოდის სიტყვით. ამის გამო სიტყვის წარმოთქმამდე რიგში ყოფნა უწევთ. ასეთ შემთხვევაში საჭირო არ არის სულსწრაფობის გამოვლენა, მოუთმენლობის გამოხატვა. ეს დრო განხილვის საგანზე ფიქრის და სიტყვით გამომსვლელების კონტროლს უნდა დაეთმოს, რადგან თუ რომელიმე მეტ-ნკლებად შეეხო საკუთრივ მისი სათქმელის რაიმე ასპექტს, უსწრაფესი რეაგირება მოახდინოს, ან ამოიღოს თავისი სიტყვიდან ან დატოვოს და დამატებითი არგუმენტი ან კომენტარი შეთხზას გონებაში. როცა სიტყვის წარმოსათქმელად ტრიბუნისკენ გაემართება, მთელი თავისი არსებით ენერგიულობას და ლაპარაკისთვის მზაობას უნდა გამოხატავდეს. თუ ასეთი ტრიბუნა დარბაზში არ არის, ორატორი მსმენელებისგან 2-3 მეტრის დაშორებით უნდა დადგეს, შეძლებისდაგვარად შუა ადგილას.

ორატორმა ლაპარაკი ტრიბუნაზე შედგომისთანავე არ უნდა დაიწყოს. 10-15 წამის განმავლობაში ჩუმად უნდა იყოს. ეს ზეპირი მეტყველების სტილისტური ხერხია და საწყისი პაუზა ჰქვია. მას დიდი ფსიქოლოგიური დატვირთვა აქვს. დროის ამ მცირე მონაკვეთში ორატორი მსმენელს საკუთარი თავის გაცნობის საშუალებას აძლევს, ამასთან თვითონაც ეცნობა მსმენელს. თან ე.წ. ორატორულ

ციებ-ცხელებასაც დაძლევეს. ამ ტერმინით ორატორიკაში სანყისი მღელვარება აღინიშნება. ამგვარი ციებ-ცხელება გამოუცდელ მოლაპარაკეს ემართება, როცა შეუჩვეველია საჯარო სიტყვის წარმოთქმას: უცნაური კანკალი აუტყდება, პირი უშრება, სუნთქვა უხშირდება და ა.შ. ასეთ შემთხვევაში ყურადღება სხვა, რაიმე უმნიშვნელო საგანზე უნდა გადაიტანოს. მაგალითად, საათს დახედოს, კალამს ან რაიმე ნივთს მოკიდოს ხელი და ა.შ.

თუ სიტყვის დაწყებას ხელს მსმენელთა ხმაური უშლის, ლაპარაკი ყვირილით არ უნდა დაიწყოს, ხმაურზე ოდნავ მაღალი ტონალობა შეარჩიოს, ამით მსმენელს დაიმორჩილებს, შემდეგ სურვილის მიხედვით ტონალობის დაწევაც შეუძლია მისთვის ხმის ბუნებრივ რეგისტრამდე.

ჩვეულებრივ – მშვიდ ვითარებაში საუბარი წყნარად, მშვიდად შედარებით ხმადაბლა და ნელი ტემპით უნდა დაიწყოს. მეტყველების ასეთი დინება მსმენელსაც ამშვიდებს და მისი შემეცნება მთლიანად ორატორის აზრთა დინებას ექვემდებარება.

გამართლებული არ არის სიტყვის დაწყება მობოდიშებით სიტყვის სათქმელად მზად არ ვარ, ან ცუდი ორატორი ვარ, დრო საკმარისი არაა, მაგრამ ვეცდები ჩავეტეო და ა.შ. ამით ორატორის პიროვნება მსმენელის თვალში მხოლოდ მდაბლდება.

დაუშვებელია ლაპარაკის დროს ორჭოფობა და მერყეობა. თუ მსმენელმა შეამჩნია, რომ ორატორი ეჭვით უცქერს საკუთარ ნათქვამს, აღარ მოუსმენს და აიგდება. ამიტომ ორატორი თავდაჯერებული, საკუთარ ემოციათა ბატონ-პატრონი, ნებისყოფიანი ადამიანის შთაბეჭდილებას უნდა ახდენდეს მსმენელზე.

ეს ყველაფერი მეტყველების ტექნიკურ მხარეს წარმოაჩენს, ანუ მეტყველების ტექნიკის ელემენტებია. როგორც ვხედავთ, მეტყველების ტექნიკა მოლაპარაკის თავის დაჭერასა და ხმას ემყარება. აქ უფრო მნიშვნელოვანი ხმაა.

სუსტი ხმა მსმენელს ზედმეტად ძაბავს, ღლის და მოსმენის ხალისს უკარგავს.

ხმის ძალა სუნთქვასთან არის დაკავშირებული, რადგან მეტყველებისთვის ჰაერის ნაკადია აუცილებელი. სამეტყველო აპარატი ხორხის, სახმო სიმების, ცხვირის, პირის ღრუს, ენისა და ბაგეებისაგან შედგება.

ბგერები ხორხში ჩნდება: ფილტვებიდან ამონადენი ჰაერი ხმის სიმებს შეარხევს და წარმოიშობა ტონი³².

ცნობილია, რომ ხორხში წარმოშობილი ენერგიის დიდი რაოდენობა იკარგება, თავად ორგანიზმი შთანთქავს, თავის, კისრისა და

³² შანიძე ა., ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1953, გვ. 8

გულ-მკერდის ქსოვილთა ვიბრაციად გარდაიქმნება და პირიდან მისი ძალზე მცირე ნაწილი ამოდის. ამიტომ ხმის ძალა (ჟღერადობა) ხორხში წარმოშობილი ხმოვანი ენერგიის დანაკარგის შემცირებაზეა დამოკიდებული. დანაკარგის შემცირებით ხმა ძლიერდება. ამის მიღწევა შესაძლებელია. ადამიანის ანატომია გვარწმუნებს, რომ ადამიანის სუნთქვაში გულ-მკერდის ღრუსა და მუცლის პრესის კუნთები მონაწილეობს³³. განსაკუთრებულ როლს მუცლის პრესის კუნთები თამაშობს. ამ კუნთების სპეციალური სუნთქვითი ვარჯიშებით შესაძლებელია ხმის გაძლიერება.

ხმის მახასიათებელი ხმის ძალასთან ერთად ხმის დიაპაზონია.

• ხმის დიაპაზონი. სხვადასხვა სიმაღლის (სიძლიერის) ბგერათა ერთობლიობას ხმის დიაპაზონი ეწოდება. რატომ უნდა ჰქონდეს ბგერებს სხვადასხვა სიმაღლე, თუკი ხმის ძალა ბერათა სიძლიერის მიღწევას გულისხმობს? იმიტომ, რომ მეტყველებაში უმთავრეს როლს სიტყვის წარმოთქმის მახვილი თამაშობს. მახვილიანი ბგერა (მარცვალში შემავალი ხმოვანი) სხვებზე დიდი ხმით წარმოითქმის, სხვები – ნაკლებით (ს. ჟღენტი).

საერთოდ, ქართულში რიტმიკული მახვილი მოქმედებს. ხმის დიაპაზონი ყველა სიმაღლეს ან რეგისტრს მოიცავს. რიტმულ-მელოდიკური მიმოქცევა 3,4,5,6 მარცვლიან სიტყვებში აღმავალიცაა და დაღმავალიც. ამ მარცვლებში თანაბარი რიტმიკული მახვილი იჩენს თავს. მას მარცვალთა ტონური შეფარდება განსაზღვრავს. ქართულ ენაში მოქმედ მახვილს მუსიკალურ-დინამიკური ტიპის მახვილად მოიაზრებენ³⁴. მეტყველება რეგისტრების ცვლას ემყარება.

მეტყველების ტექნიკის ერთ-ერთი მახასიათებელია სიტყვათა წარმოთქმის სიხშირე, ანუ ტემპი და რიტმი. იგი მოლაპარაკის ინდივიდუალური მონაცემებით განისაზღვრება, თუმცა სიტყვის სემანტიკაზეც არის დამოკიდებული და სამეტყველო გარემოზეც.

დადგენილია, რომ მეტყველების ნორმალური სიხშირე A-4 ფორმატის ერთი გვერდის მოცულობის ტექსტის 2.5 წუთში ნაკითხვაა.

მეტყველების ტექნიკაში მნიშვნელოვანია დიქციაც. დიქცია ეწოდება სიტყვის მკაფიოდ წარმოთქმას. დიქციის სრულყოფა სამეტყველო აპარატის ჰარმონიული სრულქმნით მიიღწევა.

3.3.5.1. სისტემა: მოლაპარაკე – მსმენელი

³³ ნათიშვილი აღ., ადამიანის ნორმალური ანატომია, თბ., 1965, გვ. 294

³⁴ ჟღენტი ს., ქართული ენის რიტმიკულ - მელოდიკური სტრუქტურა, გამომცემლობა "ცოდნა", თბ., 1963, გვ. 139-142

ენობრივი კომუნიკაციური სისტემა მინიმუმ ორი ნევრისგან შედგება. ესენია მოლაპარაკე და მისი მსმენელი. საჯარო ვერბალურ კომუნიკაციებში ამ სისტემას "ორატორი-აუდიტორია" ეწოდება.

ორატორი კარგად უნდა იცნობდეს თავის მსმენელს (აუდიტორიას). უნდა იცოდეს ინტელექტის დონე, ინტერესთა წრე, რათა სათქმელს შესაბამისი ფორმა მოუძებნოს.

აუდიტორია ადამიანთა ერთიანობაა, რომელიც ერთი და იმავე საგნით ან მოვლენით არის დაინტერესებული, ან გარკვეული შეტყობინების ერთნაირი აღქმა-გათავისების მოლოდინი ამოძრავებს³⁵.

ბინარულ ოპოზიციაში "მოლაპარაკე-მსმენელი" პრიორიტეტული მსმენელის პოზიციაა.

მოლაპარაკე მსმენელისთვის ლაპარაკობს. არგუმენტებს მის დასარწმუნებლად არჩევს.

ადამიანს ყოველთვის საკუთარი ინტერესი ამოძრავებს. ამიტომ სხვისი ინტერესების მისთვის თავსმოხვევა შეუძლებელია. როგორ უნდა მოახერხოს ორატორმა მსმენელის დაინტერესება? სპეციალისტები ასეთ გამოსავალს გვთავაზობენ: უნდა გავითვალისწინოთ, რომ მსმენელს (აუდიტორიას) ჩვენზე, როგორც ორატორზე, ფიქრი კომუნიკაციის აქტამდე ჯერ არ დაუწყოა. ამიტომ ორატორმა უნდა გამოთვალოს (დაადგინოს) საკუთარი და მსმენელის ინტერესთა გადაკვეთა, ანუ საერთო ინტერესი.

სიტყვიერ კომუნიკაციებში მსმენელის პრიორიტეტი მოლაპარაკეზე იმიტაც არის განპირობებული, რომ მოსმენა უფრო რთულია, ვიდრე ლაპარაკი. ამას გარდა, ინფორმაციის აღქმა-გათავისების სიღრმე მსმენელის რაოდენობაზეც არის დამოკიდებული. რაც უფრო ცოტაა მსმენელი, მოსმენის, აღქმის ხარისხობრივი მაჩვენებელი უფრო კარგია (მაღალია).

მრავალრიცხოვანი მსმენელი (აუდიტორია) ენობრივ საკომუნიკაციო გარემოს ერთგვარად აუცხოებს, აშორებს ერთმანეთისგან ორატორსა და მსმენელს და ზედმეტ დაძაბულობას ქმნის.

3.3.5.2. აუდიტორიის პოლარიზაცია

პოლარიზაციას ვერბალურ კომუნიკაციებში საერთო საგანზე (ობიექტზე) მსმენელის ყურადღების კონცენტრირებას უწოდებენ.

პოლარიზაციას თავად ენობრივი საკომუნიკაციო გარემო ქმნის. მსმენელი აუდიტორიაში სახით ორატორისკენ არის მიმართული.

³⁵ Щепински Ян., Элементарные понятия социологии, М., 1969, с. 184-185

სოციალური ფსიქოლოგიის მიერ დადგენილია, რომ ადამიანთა ნებისმიერი ჯგუფი (გუნდი) მექანიკურ გაერთიანებას და არითმეტიკულ ჯამს არ წარმოადგენს. კონკრეტულ გუნდში მოხვედრილი ადამიანი სხვაგვარად იწყებს ფიქრს, ვიდრე მარტოდყოფნის ჟამს. ამიტომ აუდიტორიაში ყოველი წევრი თავისებური კონფორმიზმის ზეგავლენის ქვეშ ექცევა. ამის გამო ორატორის ნათქვამისადმი მისი ინდივიდუალური (კრიტიკული) დამოკიდებულება იცვლება, შემწყნარებლური ხდება, საბოლოოდ ორატორისადმი კეთილგანწყობითი საერთო ატმოსფეროს ნებაყოფლობით უერთდება. მისი განცდა აუდიტორიის განცდას უკავშირდება, თანაგანცდა – თანაგრძნობაში გადაიზრდება. თანაგანცდა – თანაგრძნობა კი მით მეტად ძლიერია, რაც უფრო ახლოს იმყოფებიან ერთმანეთთან მსმენელნი. ერთი კია: რაც უფრო მაღალია აუდიტორიის ინტელექტის დონე, მით უფრო სუსტია თანაგრძნობა-თანაგანცდა, მიზეზი არის განათლება. განათლებულ, ინტელექტუალ ადამიანს აღქმა-გააზრების საკუთარი კრიტერიუმები აქვს და მისი პიროვნულობის შინაარსით არის ქცეული მყარ, შეუვალ მოქალაქეობრივ პოზიციად. ამ შეუვალულობის მიზეზით კი სხვის განცდებსა თუ ლტოლვა-მისწრაფებებს ნაკლებად უწევს ანგარიშს, რადგან ძნელად ექცევა სხვისი ზეგავლენის ქვეშ.

ორატორის მეტყველების აღქმის ეფექტურობა დიდად არის დამოკიდებული მოსმენის მოტივებზე, მითითებებზე, ინტერესებსა და აუდიტორიის განწყობილებაზე.

ვერბალურ კომუნიკაციებში, მსმენელის დიდი როლის მიუხედავად, თავად სამეტყველო ურთიერთობის პროცესის წარმმართველი და მისი რაგვარობის განმსაზღვრელი მოლაპარაკეა (ორატორი). როგორ იპყრობს იგი მსმენელის ყურადღებას, ანუ როგორ მართავს ის აუდიტორიას?

3.3.5.3. აუდიტორიის მართვა

აუდიტორიის მართვა ხელოვნებაა. მასში უპირველესი ორატორის მიერ აუდიტორიის შექმნაა. ეს მოსასმენად შეყრილი ადამიანების სალაპარაკო საგნის (თემის) ირგვლივ გაერთიანებაა. მართალია, ასეთი ადამიანები წინასწარ უკვე შემზადებულები არიან საამისოდ, მაგრამ მაინც სხვადასხვა ხასიათის, ინტელექტის ინდივიდები არიან. ორატორმა ეს სხვადასხვაობა უნდა გააერთიანო, ანუ ისინი ერთ მთელად-აუდიტორიად აქციოს. ამას კი მსმენელის ყურადღების სრული დაპყრობით შეძლებს, თუმცა უფრო მნიშვნელოვანი ამ ყურადღების ბოლომდე შენარჩუნებაა. ეს კი მრავალ ფაქტორზეა

დამოკიდებული. ამ ფაქტორებისგან მთავარი, ბუნებრივია, ორატორის სიტყვაა (ტექსტი).

ტექსტი კარგად უნდა იყოს გააზრებული და აგებული, სიახლეს უნდა შეიცავდეს. სიახლე მოსმენის საინტერესოა.

ტექსტი კონკრეტულ ფაქტებს უნდა შეიცავდეს, რადგან ზოგადი მსჯელობა დამღლელია.

მსმენელი გამორჩეული ინტერესით ეკიდება იმ ფრაზებს, რომლებსაც თავად ორატორი გამოყოფს თავის ტექსტში. ამიტომ ორატორმა ცალკეული მნიშვნელოვანი აზრი თუ დებულება შესაძლოა გაიმეოროს ხოლმე, თუმცა ეს სტილისტური ტექნოლოგიებით უნდა განახორციელოს, რათა ერთფეროვნებას აარიდოს თავი.

ემოციურ მოლაპარაკეს მსმენელი უფრო ხალისით უსმენს, ვიდრე ფლეგმატიკოსს. ამიტომ ორატორი ენერგიულობასა და ხალისს უნდა აფრქვევდეს.

გაუმართლებელია და სახიფათო სიტყვის განელვა. ეს აზრის თავმოუბმელობის განცდას ბადებს.

აუდიტორიის მართვაში მნიშვნელოვანი მომენტია მსმენელთან მუდმივი მხედველობითი კონტაქტის შენარჩუნება. ორატორი განუწყვეტილად უნდა ადევნებდეს თვალს მსმენელს და უსწრაფესად რეაგირებდეს მის ნებისმიერ რეაქციაზე. ამიტომ დიდი მნიშვნელობა აქვს ორატორის მზერას. მან აუდიტორიას უნდა უმზიროს, ამასთან ერთად აზრიანად უნდა გააკეთოს ეს. მსმენელი უშეცდომოდ გრძნობს ორატორის მზერის შინაარსს და თუ შეამჩნევს, რომ ორატორი თავის თავს ელაპარაკება, მისადმი ინტერესს დაკარგავს.

ორატორმა მზერა მხოლოდ ერთ რომელიმე მსმენელს არ უნდა მიაპყროს, განსაკუთრებით იმას, ვინც თავისი ემოციურობით ამცნობს — მე ერთი გისმენ ყურადღებითო. მსმენელი ვიზუალურ კონტაქტს მაშინ ირწმუნებს, თუ ორატორი მზერას დროდადრო დარბაზის ერთი კუთხიდან მეორეზე გადაიტანს და დინჯად მთელ აუდიტორიას მოაქცევს მხედველობის არეში.

ორატორმა საკუთარ ხმასაც უნდა დაუგდოს ყური და შეამოწმოს საჭიროზე უფრო ხმამაღლა ხომ არ ლაპარაკობს, ან პირიქით — ხმადაბლა.

მსმენელი სიტყვიერი კომუნიკაციის პროცესში ერთთავად უნდა გრძნობდეს ორატორის მიერ მასთან სიახლოვის მცდელობას, იმას, რომ ორატორი მას მსჯელობის თანამონაწილედ მიიჩნევს, ზემოდან არ უცქერის, ეთათბირება, მისგან რჩევას მოელის.

ნამდვილი კონტაქტის ნიშანი სიტყვიერ კომუნიკაციაში დარბაზში ჩამოვარდნილი სიჩუმე და მოლაპარაკისკენ მიმართული აზრიანი მზერაა.

თუ ორატორმა შენიშნა, რომ მსმენელები ერთმანეთს ეჩურჩულებიან, აქეთ-იქით იმზირებიან, უნდა მიხვდეს, რომ აუდიტორია დაიღალა. ამიტომ სასწრაფოდ უნდა შეაბრუნოს მსმენელის ყურადღება საუბრის თემისკენ. ამ გზით მას რამდენიმე ორატორული ხერხის გამოყენება შეუძლია:

1. მსმენელის გამოფხიზლება ხმის აწევით. ხმის აწევა ზომიერი უნდა იყოს, ყვირილში არ უნდა გადაიზარდოს; ზოგჯერ ხმის აწევაზე უფრო ხმის დაწევა მოქმედებს. ხმის ჩურჩულამდე დაწევა და მეტყველების ტემპის შეცვლა მოდუნებულ ყურადღებასა და სმენას არაჩვეულებრივად ააქტიურებს;

2. ეფექტური საშუალებაა პაუზა. სანყისი პაუზის გარდა, მეტყველების დროებით, რამდენიმე წამით შეწყვეტის ხერხიც გამოიყენება. ასეთი პაუზა მსმენელის ყურადღებაზე ეფექტურად მოქმედებს;

3. ეფექტურია მსმენელისადმი მიმართვების პერიოდული გამეორება;

4. კარგად მოქმედებს მსმენელისთვის კითხვის დასმა;

5. აუდიტორიის ყურადღების მისაპყრობად გამოიყენება აბსტრაქტული მსჯელობიდან კონკრეტულ ფაქტებსა და მაგალითებზე გადასვლა;

6. ეფექტურია აზრის უცაბედი განყვეტა, დაუმთავრებლად დატოვება, სხვაზე გადასვლა და შემდეგ შეწყვეტილი აზრისკენ მიბრუნება;

7. ყურადღების განახლება-გაძლიერებას ხელს უწყობს თვალსაჩინოების მასალის (ილუსტრაციები, დიაგრამები, ცხრილები და ა.შ.) გამოყენება;

8. საუკეთესო საშუალებაა იუმორის გამოყენება. იუმორის მძლავრი ემოციური მუხტი მყის უკვალოდ აქრობს დაღლილობას.

ასეთია ზოგადად იმ სისტემის შინაარსი ტექნოლოგია, რომელიც ორატორსა და აუდიტორიას მოიცავს.

3.6. მეტყველების სტილის განმსაზღვრელი გონით-აზროვნებითი და ენობრივი ტენდენციები

მეტყველების სტილის განმსაზღვრელ მოვლენებში ჯერ კიდევ ანტიკურ ხანაში ორი სახის ენობრივ თავისებურებას, ანუ ე.წ. ენობრივ საშუალებას გამოყოფდნენ: ხატოვან საშუალებებს და გამომსახველობით საშუალებებს.

ხატოვან საშუალებებში მოიაზრებდნენ: შედარებას, მეტაფორას, გაბიროვნებას, ანაფორას, ეპითეტს, ალეგორიას, ჰიპერბოლას და ა.შ.

გამომსახველობით საშუალებებში მიიჩნევდნენ ისეთ ფიგურალურ გამოთქმებს, რომლებიც მეტყველებას შთამბეჭდაობას, ემოციურობას, ექსპრესიულობას ანიჭებდა. ამ საშუალებებს მიაკუთვნებენ მიმართვას, ინვერსიას, რიტორიკულ შეკითხვას და ა.შ., თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სტილისტური საშუალებები (ხერხები) თავიანთი ბუნებით უნივერსალური არ არიან და სხვადასხვა სტილსა თუ ჟანრებში "აქტუალობის სხვადასხვა ხარისხი აქვთ".

ენათმეცნიერება მეტყველებას ხაზოვან პროცესად განიხილავს: ყოველი სიტყვა წინა სიტყვითაა განპირობებული, თავად ეს სიტყვა ახალ სიტყვას უმზადებს ნიადაგს. იგივე აზროვნებითი მექანიზმი მუშაობს შესიტყვებათა დონეზეც. ამ პროცესს მსმენელიც და მკითხველიც ცხადად იჭერს. ამიტომ ყოველი სიტყვის აღქმისთანავე იგი სხვა ახალს მოელის. თანაც ლამის ზუსტად იცის, როგორი იქნება იგი. ეს მოლოდინი ხან მართლდება, ხან – არა, რადგან ზოგჯერ მოსალოდნელი სიტყვის ნაცვლად სხვა ჩნდება, აზრის ნაცნობი და შეჩვეული დინება ირღვევა, აზრობრივ ბიძგებს ქმნის. უცაბედად გაჩენილ სიტყვასა თუ შესიტყვებას აღქმა უცხოობს, არ ეუბება თითქოს, ენინააღმდეგება. ამ წინააღმდეგობის დაძლევა გონების დაძაბვას ითხოვს. ეს დაძაბუნება კი მეტყველების დინების რიტმს არღვევს, კონტრასტებს წარმოქმნის. ეს მოვლენა ავლენს მეტყველების სტილს,³⁶ რადგან სწორედ იგია მეტყველების სტილის თავჩენა (სტილია მეტყველების-აზროვნების დინება, უფრო სწორად დინების რაგვარობა).

ამ მოვლენაში მეტყველების ორი უმთავრესი ტენდენცია (კანონ-ზომიერება) ვლინდება. ენათმეცნიერები ამ კანონზომიერებებს "გამტყუნებული მოლოდინის ეფექტს" და "გამართლებული მოლოდინის ეფექტს" უწოდებენ,³⁷ ლიტერატურისმცოდნენი – "ფიქსირებული ფორმის დარღვევის ტენდენციას" და "ფიქსირებული ფორმის გამეორების ტენდენციას".³⁸

შენიშნულია, რომ მეტყველების პროცესში (განსაკუთრებით წერითში) რალაციით ერთმანეთს დამსგავსებული სიტყვების შერჩევის მოთხოვნილება ჩნდება. ეს მოთხოვნილება აზრის გამოხატვის ადეკვატურობას მცირე ხნით უზრუნველყოფს, რადგან მალე სმენას საკუთარი მეტყველების მწყობრი, მშვიდი, მდორე დინება ერთ-ფეროვნად სწვდება, მაგრამ მცირე ხნის შემდეგ ჩნდება ამ მონოტონური ერთფეროვნების დარღვევის მოთხოვნილება, რადგან ადამიანისთვის ერთფეროვნებაზე უფრო მომაბეზრებელი და შემაშფო-

³⁶ კვარაცხელია გ., ფუნქციური სტილისტიკა, თბ., 1990, გვ. 98-99

³⁷ კვარაცხელია გ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 144

³⁸ კიკნაძე გრ., მეტყველების სტილის საკითხები, თხზულებანი, ტ. III, თბ., 1999, გვ. 147-150

თებელი არაფერია. ამიტომ გონება საგანგებო ზომებს იღებს ამ რიტმული ერთფეროვნების შესანელებლად ან დასარღვევად. ამ შენელება-დარღვევების წარმატებული მცდელობებია სწორედ ის მეტყველებით-ენობრივი მოვლენები, რაც მეტყველების სტილს ქმნის.

ამ ტენდენციების მეტყველებაში თავჩენის ფორმები უალრესად ნაირგვარია, თუმცა ტიპობრიობის იერიც დაჰყრავთ. ამიტომ არის მეტყველების სტილი უალრსად ინდივიდუალურიც და იმავდროულად რალაც ტიპობრივიც, სახეობრივი ერთიანობის იერიც ალბეჭდილი. მაგალითად, გრ. კიკნაძეს მეტყველების სტილის განმსაზღვრელი ასეთი მოვლენები აქვს გამოვლენილი:

სიტყვათა უცვლელად გამეორება:

“ერთს მეორით ანუგეშებს, აქეზებს, მეორეს ერთითა და ორივ ერთად სულელებად გამოჰყავს” (ილია). გრამატიკული(სტილისტიკური) ტაქტოლოგიის ეს მოვლენა ადამიანისთვის დამახასიათებელ მოვლენად არის მიჩნეული და მის განსაკუთრებულ სიხშირეს მაშინ ხედავენ, როცა ადამიანს მოულოდნელად აზროვნების ძაფი უწყდება.

ფიქსირებული ფორმის გამეორების ტენდენცია:

ფიქსირებული ფორმის გამეორების ტენდენცია თავს იჩენს პროზაში ლექსით მეტყველების სურვილში (ჩვევაში). გრ. კიკნაძეს ასეთი მოვლენა შემჩნეული აქვს X საუკუნის ქართულ მეტყველებაში, კერძოდ, გიორგი მერჩულეს აგიოგრაფიულ ნაწარმოებში “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება:”

“და ესრეთ მიიღეს

საზრდელთა-საგლახაკოთა

ხორცთა თვისთა

განსამტკიცებლად

ნეტარმან გრიგოლ

მდაბალმან გულითა

და გლახკმან სულითა,

მყუდრომან ქცევითა და

მონყალემან გონებითა”.

ცხადია, რომ ამ ლექსის განცდას ქმნის ბგერათა დამსგავსება, სიტყვათა ნყოფა და რიტმი.

მსგავსაფიქსებიანი სიტყვების მიჯრით ხმარება: გრ. ორბელიანი “იყო თვითმპყრობელი ჩვენის ქართულის ენისა. მეუფე ჩვენის სიტყვიერების ძალმოსილებისა და სიმდიდრისა” (ილია); “მელი შავად შეღებილი შეიქმნა” (სულხან-საბა).

სიტყვათა “ურთიერთამორჩევა” ფუძეთა მსგავსების საფუძველზე:

“ჩვენ ამ მასხარაობას მასხარა კაცისას ყურსაც არ ვათხოვებდით,

რომ ბეზლობა მარტო ამაზე შემდგარიყო და მბებზლარს არ შეეგინებინოს" (ილია).

წერის დროს ძიება ისეთი სიტყვისა, რომელიც წინარე წინადადების ბოლო ან მის მეზობელ სიტყვას "შეეგუება".

მაგ., ასეთი წინადადება დაწერეთ: "ჯერ ლაპარაკობდა მაღალი, დინჯი და ენამჭვერი ვაჟი". თუ მომდევნო წინადადებას ასე დაწერეთ: "შემდეგ წამოდგა მშვენიერი, ზრდილი ქალი" – რაღაც უკმარისობას ვიგრძნობთ. უნებლიეთ რაიმე ეპითეტს დავუწყებთ ძებნას და წინადადებას ასე "გავმართავთ": "შემდეგ წამოდგა მშვენიერი, ლამაზი და ზრდილი ქალი". სიტყვა "ლამაზი" შინაარსს არსებითად არ ცვლის, მაგრამ მისი "შემწეობით" ეს წინადადება წინას უტოლდება: 3 ეპითეტი + 3 ეპითეტი.

ხმარება ისეთი სიტყვებისა, რომლებიც საჭირო აღარაა:

მაგალითად: "მე თვითონ ვნახე".

რამდენადაც ბუნებრივია ფიქსირებული ფორმის გამეორების ტენდენცია, იმდენად მკაცრად ებრძვის მას სტილისტიკა. მსგავსი სიტყვებისთვის თავისარიდების დაჟინებული მოთხოვნით. დაკვირვებით ისიც არის დადგენილი, რომ ფიქსირებული ფორმის დარღვევის ტენდენციის დაფიქსირება საკმაოდ ძნელია. ამას ხელნაწერებში შემორჩენილი ავტორისეულ ჩასწორებათა ნაკვალევიც ცხადყოფს. გრ. კიკნაძეს 4 ასეთი სახეობა აქვს დაფიქსირებული:

1. უცხო სიტყვის ან "სხვა ყალიბის გამოთქმის" გამოყენება: "მერე როცა, ... კიდევ როცა ..."

აქ გამიწყრა პაპაჩემი:

შემანუხე ამდენ კითხვით,

"ოჰალუსტა", დამეხსენი" (ილია).

2. ტექსტში ანდაზის, აფორიზმის, სხვისი ნათქვამის შეტანა;

3. მოქმედ პირთა განსხვავებული მეტყველება;

4. ტექსტში შენიშვნა-განმარტების ან უჩვეულო მეტაფორის, შედარების შეტანა და ამით აზროვნების ჩვეული დინების დარღვევა, ერთფეროვნების შეცვლა ახალი, უჩვეულო ხაზით.

მეტყველების სტილის განმსაზღვრელ მომენტად მიჩნეულია მეტყველებისთვის შემზადებაც.

ამის უამრავი მაგალითია ფოლკლორში. მაგალითად, ხმით დატორების ხეცსურულ წეს-ჩვევაში: პროფესიონალი ხმით მოტირალი ქალი ტირილის ატეხამდე დაიწყებს ცახცახ-კანკალს, თავის ქნევას, ბარბაცს, ხელების ფშვნეტას, წვალობს. შემდეგ მიცვალებულის ენით (1 პირში) იწყებს ლაპარაკს, შემდეგ იწყებს ხმით ტირილს.³⁹ ეს ვითარება ცხადყოფს ადამიანის შესვლას მოლაპარაკის

³⁹ კიკნაძე გრ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 151

როლში, გამოსახატავი საგნის გათავისებას. ეს საერთო ვითარებასაც გამოსატავს: მეტყველების სტილს მოლაპარაკის მდგომარეობა (მისი როლი) განსაზღვრავს. ვერბალურ კომუნიკაციათა სფეროში მეტყველების სტილის ყველა სახეობა გამოიყენება, ყველანაირი სტილი თამაშობს თავის როლს, ოღონდ პრაქტიკული ფუნქციონირების თვალსაზრისით, ყველაზე "აქტიურად" პუბლიცისტური სტილი გამოიყენება. ეს სტილი ემსახურება პოლიტიკის, იდეოლოგიის, ეკონომიკის, კულტურის, იურისპრუდენციის, მასმედიის საზოგადოებრივი მოღვაწეობის სხვა ნაირფერ სფეროებს. ამიტომ ვერბალური კომუნიკაციების საერთო პრობლემატიკის მომცველ სახელმძღვანელოში მიზანშეწონილად შედარებით ვრცლად სწორედ სტილის ამ სახეობის წარმოდგენა მიგვაჩნია.⁴⁰

⁴⁰ მეცნიერული სტილის საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველს შეგვიძლია შევთავაზოთ გ. კვარაცხელიას "ფუნქციური სტილისტიკა", თბ., 1990 და ჩვენი "აკადემიური წერა", თბ., 2008

თავი IV. პუბლიცისტური სტილი

პუბლიცისტიკა შემეცნების ფორმაა. გავრცელებული აზრის თანახმად, მის თავისთავადობას მეცნიერული და მხატვრული შემეცნება-ცნობიერების სიმბიოზი განსაზღვრავს. ეს სიმბიოზი პირველყოფილი სინკრეტიზმის ბუნებისაა, სადაც განუყოფელ ერთიანობას ქმნის გარესინამდვილის პრაგმატული (უშუალო დაკვირვებაზე დაფუძნებული) გააზრების მცდელობა, მეცნიერული ცნებით-ლოგიკური აღწერა-ანალიზზე დაფუძნებული ძიება სამყაროს საგანთა და მოვლენათა მიზეზ—შედეგობრიობისა და ხელოვნებისთვის დამახასიათებელი სახეობრივი (ხატოვანი) აზროვნების პრინციპები და მექანიზმები. თუმცა ზოგიერთი მკვლევარი ასეთ განსაზღვრას არ ეთანხმება და ფიქრობს, რომ პუბლიცისტიკა ადამიანის საზოგადოებრივი ცხოვრების პრობლემათა მხატვრული გადმოცემაა (კ. ბოჩაროვი).⁴¹ ეს აზრი არსებით დაკვირვებას საჭიროებს. დავიწყოთ იმით, რომ პუბლიცისტიკის უმთავრესი დანიშნულება სინამდვილის ადეკვატური წარმოჩენაა (ასახვავა). ამ თვალსაზრისით იგი სრულიად განსხვავდება მხატვრული ლიტერატურისაგან. ამის გამო კი პუბლიცისტიკაში მხატვრულ ელემენტებს (ირონია, სარკაზმი, შედარებები და ა.შ.) განსხვავებული ფუნქცია აკისრია: მათ ხელი უნდა შეუწყონ სინამდვილის ადეკვატურ აღქმა-გააზრებას. ამდენად ეს ელემენტები აზრის უკეთ გამოსატყვას ემსახურება და არა მხატვრული ნაწარმოების შექმნას.

პუბლიცისტიკა მხატვრული ლიტერატურისაგან იმითაც განსხვავდება, რომ გამოწვევის ნატამალის არსებობასაც კი ეწინააღმდეგება. გამოწვევის შერევა პუბლიცისტურ ტექსტს დოკუმენტურ-სამწერლობო ლიტერატურული ჟანრის კუთვნილებად აქცევს.⁴²

პუბლიცისტიკისთვის უცხოა ფანტაზირება. აქ მხოლოდ ობიექტური სინამდვილის ფაქტებია აღწერილ-დახასიათებული ზუსტად შესატყვისი მასალით. ამიტომაც პუბლიცისტური ტექსტის აგების პრინციპები აღწერა და მსჯელობაა. ამ ხერხებით მიიღწევა ავტორის შემფასებლური დამოკიდებულება ობიექტური სინამდვილისადმი.

მართალია, ეს შემფასებლური პოზიცია პუბლიცისტურ ტექსტში ავტორის სუბიექტურ სინამდვილეს ქმნის, მაგრამ ამ სინამდვილის შექმნისას ავტორი საერთო ცოდნას ემყარება და არა ახალ, მის მიერ შექმნილს, მიუხედავად იმისა, რომ ეს ცოდნა პუბლიცისტური

⁴¹. Бочаров А.Г., Не сотвори сея гомункулиса, Вестник МГУ, 1968, Журналистика, №5, с. 48

⁴² სურგულაძე რ., პრაქტიკული პუბლიცისტიკა, გამომცემლობა "ენა და აზროვნება", თბ., 2001, გვ. 5-6

ტექსტის ავტორისაგან მომდინარეობს და ამ გაგებით საკუთარია, რაც მხოლოდ შემოქმედებისათვის არის დამახასიათებელი.

ე.ი. ყოველგვარი შემფასებლური ცოდნა ობიექტურად არსებული, მეცნიერული აღმოჩენების წყალობით მოპოვებული ან პრაქტიკული გამოცდილებით დაგროვებულ-დადგენილი და აღიარებული ცოდნაა. მასში, როგორც ითქვა, ფანტაზიის (გამონაგონის) ნატამალიც კი არ არსებობს.

პუბლიცისტიკა ფაქტებზე დამყარებული შემეცნების ფორმაა. ამიტომ იგი რაოდენობრივ მაჩვენებელთა თვისებრიობის განჭვრეტისა და აზრის თვისებრივ მაჩვენებლებში გადაყვანის ხელოვნებაა.

ობიექტურ სინამდვილეზე დაკვირვების მეთოდით იგი საგანთა და მოვლენათა დეტალებს ამჩნევს, აღწერს და მათი ანალიზით ობიექტურ ტენდენციებსა და კანონზომიერებებს წარმოაჩენს.

ახლა ზემოთქმულს სხვა კუთხითაც შევხედოთ.

თუ პუბლიცისტიკა ადამიანის საზოგადოებრივი ცხოვრების მხატვრული გადმოცემაა, გამოდის, რომ იგი ამ ცხოვრებას მხოლოდ ზედაპირულად აკვირდება (აღწერს), დაკვირება—აღწერის შედეგს კი მხატვრულად მოუთხრობს მკითხველს. მაგრამ საქმეც ისაა, რომ პუბლიცისტიკა საზოგადოებრივ ცხოვრებას, როგორც რეალურ სინამდვილეს აღწერს და აანალიზებს, საგანთა და მოვლენათა მიზეზ-შედეგობრიობას იკვლევს, მოვლენათა მრავალფეროვნებაში კანონზომიერებებს ააშკარავებს, ანუ ძიება-ანალიზის მეცნიერულ მეთოდოლოგიას იყენებს, ოღონდ ეგაა, რომ მეცნიერებისაგან განსხვავებით საკუთარ თავში არ იკეტება, საკუთარი აზროვნებისა და აზრობრივ სამყაროს არ ქმნის, მხოლოდ სპეციალისტებისთვის რომ არის გასაგები, ხოლო ფართო მკითხველი საზოგადოებისთვის (საქმეში ჩაუხედავთათვის) უცხო და გაუგებარია, არამედ კვლევა-ძიების შედეგების გასაგებობას ისახავს მიზნად, მეცნიერებისგან საკუთარი სამყაროს ღიაობით განსხვავდება. სწორედ ამ მიზნით გამოიყენებს მეტყველების ყველასათვის გასაგებ სტილს. რატომ მაინცა და მაინც მხატვრულის მაგვარს, სახეობრივ (ხატოვან) თხრობას? — იმიტომ, რომ სახეობრივი (ნახატებით) აზროვნება (კომუნიკაცია) ადამიანის შემეცნებისათვის ბუნებრივი, გენეტიკური ფორმაა. ამას მისი მეტყველებამდელი (დამწერლობამდელი) კომუნიკაციების სისტემებიც ცხადყოფს — თუნდაც კლდეებზე გამოხატული ნადირობის სცენების ამსახველი თავი-სებური "მოსანვევი ბარათები".

მეცნიერული — ოდენ ლოგიკურ-ცნებითი — აზროვნება განყენებულია, აბსტრაქტული. აბსტრაქტულობა კი ადამიანის წარმოსახვა-შემეცნებას ძნელად ეძლევა. იგი ადამიანისაგან შესაბამის ინტელექტუალიზმს ითხოვს. პუბლიცისტური პროდუქციის მომხმა-

რებელი კი მკითხველი (მსმენელი) საზოგადოების მხოლოდ ინტელექტუალური (ელიტარული) ნაწილი კი არაა, არამედ მისი უაღრესად ფართო ფენები, ალქმა-გააზრების სხვადასხვა დონის, უნარის მქონე. ამიტომ აზრის გასაგებობის პრაგმატიკა აიძულებს პუბლიცისტიკას ენობრივი კომუნიკაციის გამარტივება-გასადავებას. ხატოვანი აზროვნება აქ აზრის გასაგებობის, განსხეულების პრინციპს იშველიებს და არა შედარებებსა და გამჭვირვალე, უზუალურ (საყოველთაო მოხმარების) მეტაფორებზე დამყარებულს, ან სახეობრივი აზროვნების რთულ მეტაფორებსა და მეტონიმიებზე დაფუძნებულს. ამიტომაც არის, რომ პუბლიცისტურ სტილში კიდეც ჩანს სახეობრივი აზროვნების კვალი და კიდეც არ ჩანს, არ გვეძლევა მთელი სისავსით (მაგ., როგორც მწერლობაში) და ამიტომაც გვისხლტება ხელიდან ეს მხატვრულობა. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ პუბლიცისტიკა ობიექტური სინამდვილის ლოგიკურ-ცნებითი შემეცნების სახეობრივი (ხატოვანი) თხრობა-გადმოცემაა. ამ ორი მდგენელის სიმბიოზით მიიღწევა ანალიზზე დაფუძნებული განსჯის საყოველთაო გასაგებობა, საჯაროობა. საჯაროობა – განა სახალხოს – საპუბლიკოს არ ნიშნავს? პუბლიცისტურის ცნება ლათინური publica-დან არ მომდინარეობს?!

პუბლიცისტური მეტყველების სტილის ამგვარი სიმბიოზური ბუნება სხვაგვარადაც არის გაგებული. ორგვაროვნების მიზეზად მიჩნეულია პუბლიცისტიკის საინფორმაციო და შემოქმედებითი სანყისები. საინფორმაციო ფუნქცია მეტყველების სიზუსტეს, ლოგიკურობას, ოფიციალურობას, სტანდარტულობას განსაზღვრავს. ამიტომ ამ სტილის არსებით ნიშნად მიჩნეულია ექსპრესიისა და სტანდარტების შერწყმა.

4.1. პუბლიცისტური სტილის განმსაზღვრელი ენობრივი თავისებურებები

პუბლიცისტიკის სიმბიოზური ბუნება (ორბუნებოვნება) უპირველესად სტილისტურ მოვლენებში იჩენს თავს, ორი სანყისი გამუდმებით იპყრობს სპეციალისტთა ყურადღებას. პუბლიცისტიკის ენაში შემჩნეულია:

ექსპრესიული და ინფრომაციულ-სტანდარტიზებულ ენობრივ ერთეულთა კონფლიქტი (ე. გ. კოსტომაროვი);
ლოგიკურ და ხატოვან სანყისთა ერთიანობა;
სასაუბრო მეტყველების ენობრივი ელემენტები;

ლექსიკური ერთეულების, გამონათქვამების პოლისემანტურობა (ორაზროვნება);

იმპერატიულობა და თვალშისაცემი ემოციურობა;

სინტაქსური ექსპრესიის გამორჩეულობა: რიტორიკული შეკითხვები, შეძახილები, სტრუქტურული პარალელიზმი, გამეორება, ინვერსია და ა.შ. საერთოდ ექსპრესიასა და სტანდარტიზაციაზე სინკრეტული ორიენტაცია.⁴³

ამ ფონზე მნიშვნელოვანი სტილური მოვლენაა ექსპრესიულობის სტანდარტიზების ტენდენცია. ეს მოვლენა თავისთავად აზრის გასაგებობის (სიცხადის) მაქსიმუმის მიღწევის მცდელობაა. ამითაა განპირობებული ის ენობრივი და მეტყველებითი მანერა, რომლის გამოც ნებისმიერი საავტორო (ახალი) ექსპრესიული ენობრივი საშუალება მომენტალურად იძენს უზუალურობის ფუნქციას – საერთო სარგებლობაში მკვიდრდება და ახალ სამეტყველო სტანდარტად გადაიქცევა. ამ მოვლენაში განსაკუთრებით საინტერესო ისიც არის, რომ ამგვარი სტანდარტიზაცია არ იწვევს სტილურ სიმდარე-ერთფეროვნებას. სამეტყველო სტანდარტს მხოლოდ აზრის ოპტიმალური გამოხატვის აპრობირებულობის ფუნქცია ეკისრება. – იოლად გასაგებობა არა ცნობილის ცნობილით გამოხატვისა. სამეტყველო სტანდარტი თავისებურ მაქსიმას, აფორიზმის, ანდაზის, ზატოვანი სიტყვა-თქმის სტატუსს იძენს.

ამ მოვლენაში ბუნებრივი ენისა და მეტყველების უცნაურობა ვლინდება. ერთი მხრივ, მთელი არსებით ენინააღმდეგება გამოთქმათა ერთფეროვნებას, კონკრეტულ ცნებათა გამოსახატავად ქმნის სინონიმებს, და იმავდროულად ცალკეულ ენობრივ ერთეულებს ომონიმებად აქცევს; ლექსიკურ თუ გრამატიკულ პოლივალენტობას ამკვიდრებს და მის გვერდით გზას უხსნის სამეტყველო სტანდარტებს – “მზა ფორმულებს”, რომლებსაც სპეციალისტები მოიხსენიებენ როგორც “მყარ გამოთქმებს,” “სამეტყველო სტერეოტიპებს,” “კლიშეებს,” “შტამპებს,” “შაბლონებს,” “ტრაფარეტებს” და ა.შ.

სტანდარტებს უმეტესად პუბლიცისტური სტილის ექსპრესიულობის უზრუნველყოფის ფუნქცია ეკისრება.

ერთი ასეთი სტანდარტის სახეობაა მეტაფორული პარაფრაზი. აქ სტანდარტულია ლექსიკაც და ენობრივი (გრამატიკული) კონსტრუირების პრინციპიც. მაგალითად, “ცისფერი სანვაი” (გაზის გამოსახატავად) “შავი ოქრო” (ნავთობის ან მარგანეცის აღსანიშნავად) და ა.შ.

⁴³ კვარაცხელია გ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 131

“მეტაფორულ პარაფრაზს” ერთბაშად რამდენიმე ფუნქცია აკისრია:

- მხატვრული - სახეობრივი (ხატოვანი თქმისა);
- სტილისტიკური (ნორმატიული);
- სტილური “ეკონომიისა”.

მხატვრული ფუნქცია აპირობებს ბინარულ ოპოზიციას: სტანდარტი -- ექსპრესია.

სტილისტიკური ფუნქცია ტავტოლოგიის (ერთი და იმავე სიტყვების გამეორების) თავიდან აცილებაშია.

ეკონომიის ფუნქცია საგნის ან მოვლენის გრძელი აღწერა – დახასიათებათა გარეშე, მოკლედ, ლაკონურად, სხარტად წარმოდგენაშია, ამასთან ინფორმაციის ექსპრესიისა და ინტელექტუალურობის უზრუნველყოფაშიც.

მეტაფორული პარაფრაზი ხშირი გამეორების შედეგად კარგავს თავდაპირველ სახეობრიობა – ხატოვანებას, ექსპრესიულობას და ტრაფარეტად გადაიქცევა.

ზემოაღნიშნული, რასაკვირველია, პუბლიცისტური სტილის ზოგადი, საერთო თავისებურებებია, რადგან ამ სტილზე სხვა – ექსტრალინგვისტური ფაქტორებიც ახდენს გავლენას.

ასეთ ფაქტორთა შორის, მაგალითად, მოიხსენებენ პრესის ორგანოს დანიშნულებას, ფუნქციებს, დაარსების პირობებს, მკითხველის (ადრესატის) მასობრიობას და სხვა გარეენობრივ ფაქტორებს. ეს გარეენობრივი ფაქტორები კი პუბლიცისტური სტილის ქვესახეობების – ჟანრების გაჩენას უწყობს ხელს. ანუ ეს ფაქტორები სტილურ ჟანრებად იქცევა.

ამგვარად, ზოგი სპეციალისტი შემდეგი სახეობის ქვესტილების არსებობას ადასტურებს:

- ოფიციალურ – საინფორმაციო;
- საინფორმაციო – საქმიანი;
- საინფორმაციო – ექსპრესიული;
- არაოფიციალურ – საინფორმაციო;
- საზეიმო – დეკლარაციული;
- საინფორმაციო – ანალიზური;
- საგაზეთო – სამეცნიერო;
- განმაზოგადებელ – დირექტიული;
- ექსპრესიულ – პუბლიცისტური;
- რეპორტაჟის;

• ფელეტონის.⁴⁴

ეს კლასიფიკაცია ერთ-ერთია და არა ერთადერთი, რადგან სტილის ზემოთმიმოხილული ბუნებიდან გამომდინარე, სხვა, უფრო სპეციფიკურ და ინდივიდუალურ, სტილთა არსებობაზე საუბარსაც აქვს თავისი საფუძველი და გამართლება.

ამიტომაც სხვა სპეციალისტები სხვა კლასიფიკაციებს გვთავაზობენ. კლასიფიკაციის სხვაობის მიზეზი პუბლიცისტიკის სტილის განსაზღვრის პრინციპების სხვადასხვაობაა: სახეობრივი და გამოყენების სფეროების შესაბამისი.

4.2. პუბლიცისტიკის ლექსიკა და ფრაზეოლოგია

პუბლიცისტიკის ლექსიკა ნაირსახოვანი, ჭრელი და სწრაფად ცვალებადია. აქ სხვა ფუნქციური სტილების ლექსიკაცაა და საკუთრივ პუბლიცისტიკაც. თავის მხრივ, პუბლიცისტიკის ლექსიკაც შედის სხვა ფუნქციურ სტილებში.

პუბლიცისტიკაში, განსაკუთრებით პრესის სფეროში, ენობრივი კომუნიკაციის ნაირ-ნაირი სფეროები აისახება და ბუნებრივად ამ სფეროს ლექსიკაც იჩენს თავს. ეს ლექსიკა კი პუბლიცისტიკის სტილზეც თავისებურ გავლენას ახდენს. მაგალითად, პრესის ლექსიკის კუთვნილებად იქცევა მეცნიერების, ხელოვნების, სპორტის და ა.შ. ლექსიკა. ეს დარგობრივი ლექსიკა, პუბლიცისტიკის სფეროში გამოყენების სიხშირის მიუხედავად, პუბლიცისტური სტილის ელფერით იმოსება, უპირველეს ყოვლისა, სოციალურ-შემფასებლურ ენას იძენს. ეს კი იმასაც ნიშნავს, რომ პუბლიცისტური სტილის განმსაზღვრელი (მაკონსტრუირებელი) ენობრივი და სამეტყველო საფუძველია ლექსიკურ ერთეულთა ხმარების სიხშირე და სოციალურ-შემფასებლური იერი-გამიზნულობა.

პუბლიცისტიკის (პრესის) ლექსიკის სტრუქტურულობა, სისტემურობა მის ფუნქციებში იჩენს თავს. ამიტომაც ასახელებენ პუბლიცისტური სტილის განმსაზღვრელ ფაქტორებად მის ისეთ ფუნქციებს, როგორიცაა: პროპაგანდა, აგიტაცია და ინფორმაცია.

პროპაგანდისტული ფუნქცია საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ლექსიკითა და შემფასებლური სიტყვებით ხორციელდება.

⁴⁴ კვარაცხელია გ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 126

4.2.1. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ლექსიკა

ლექსიკის ამ ჯგუფში შედის ტერმინოლოგიური სიტყვა-ცნებები. მათი ფუნქციური დანიშნულება ამ შემთხვევაში საყოველთაო გასაგებობის მიღწევაა. ბევრი ტერმინი ხატოვან სიტყვა-თქმათა მნიშვნელობით გამოიყენება. მაგალითად: დემოკრატიის ტალღა, პოლიტიკური შოუს დადგმა და ა.შ. პუბლიცისტურ მეტყველებაში ფართოდ გამოიყენება საერთაშორისო გავრცელების ლექსიკა (სამიტი, ექსკლუზივი, გლობალიზაცია).

ამ ჯგუფის ლექსიკისათვის დამახასიათებელია ასევე დადებით და უარყოფით შეფასებათა დაპირისპირება, რაც ტექსტში სტილის-ტიკურ ფუნქციასაც იძენს.

• **შემფასებლური ლექსიკა** სალიტერატურო ენის სხვადასხვა ლექსიკური ჯგუფებისაგან არის წარმომდგარი. ისიც არის აღსანიშნავი, რომ პუბლიცისტურ სტილში ამ ლექსიკის ბევრი ერთეული ირონიულ-შემფასებლურ ელფერს იძენს. პუბლიცისტურ სტილში ლექსიკის გადატანითი მნიშვნელობით ხმარება მეტაფორიზაციის გამოვლენაა.

4.2.2. პუბლიცისტური სტილის ფრაზელოგია

ეს ფრაზეოლოგია სპეციფიკურია. უმთავრესად გამოთქმათა სიმყარით გამოირჩევა. ეს გამოთქმები ნაირგვარია სემანტიკურადაც, სტრუქტურულადაც და ფუნქციურადაც. ისინი სოციალური შეფასებით სხვაობენ და გადატანითი მნიშვნელობით გამოიყენებიან - მეტაფორიზაციას განიცდიან.

პუბლიცისტურ სტილში თავისებურ როლს თამაშობს ექსტრალინგვისტური ფაქტორები, კერძოდ:

1. სათქმელის ექსპრესიული გადმოცემა, სტანდარტიზაცია; მიუთითებენ, რომ ამ საპირისპირო ტენდენციათა სიმბიოზი გარკვეული ტიპის შესიტყვებებს წარმოშობს. ხოლო ამ ტენდენციებით გატაცება ყალბ ექსპრესიუმებს წარმოქმნის და შაბლონურ გამოთქმებს აჩენს.

2. პუბლიცისტური მეტყველება სიახლისაკენ განსაკუთრებული მისწრაფებით გამოირჩევა. ამ მისწრაფებაში სიტყვანარმოება შეუზღუდავია. ამის გამო, არც თუ იშვიათად, ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები უგულებელყოფილია.

3. პუბლიცისტური სტილისთვის ჩვეულებრივი მოვლენაა უჩვეულო შესიტყვებები (ვირტუალური რეალობა, დემოკრატიის ახალი ტალღა, საპრეზიდენტო პროგრამა).

4. პუბლიცისტური სტილის ერთ თავისებურებას ქმნის ფრაზათა შაბლონური კონსტრუქციები, კანცელარიზმის იერის შაბლონები, მაგალითად: თანამედროვე ეტაპზე, საკითხთან მიმართებაში, პრობლემასთან დაკავშირებით. მეტყველების სტილის ასპექტში ამგვარი შტამპები სინტაქსური პლენაზმებია (უფუნქციო პარაზიტი სიტყვა-გამოთქმები).

4.3. პუბლიცისტური სტილის მორფოლოგია

პუბლიცისტური სტილის ბუნება მორფოლოგიის დონეზე ნაკლებად ვლინდება. აქ ფორმათა გამოყენების სიხშირე იქცევის ყურადღებას. მაგალითად, სხვა ფუნქციურ სტილებზე ნაკლებად გამოიყენება ნათესაობითი ბრუნვის ფორმები. ასევე ცოტაა ვნებითის ფორმები.

ზმნების დროთა ფორმებს შუალედური ადგილი უკავია სამეცნიეროსა და მხატვრულ სტილებს შორის. სამეცნიერო სტილისაზე მეტია წარსული დროის ფორმები, მაგრამ ნაკლებია, ვიდრე მხატვრულ სტილში. გამორჩეულად ინტენსიურია მომავალი დროის ფორმების გამოყენება.

პუბლიცისტურ მეტყველებაში არსებული ვითარების ფიქსირებასთან ერთად ჩვეულებრივ სამომავლო პერსპექტივებიცაა წარმორჩენილი.

პუბლიცისტიკის ისეთ ჟანრებში, რომლებშიც გადმოცემულია მოგონებები, მოგზაურობათა შთაბეჭდილებები, ნარკვევი, I პირის ნაცვალსახელი "მე" სხვადასხვანაირად გამოიყენება. ექსკლუზიური ფორმით იხმარება "ჩვენ" ამის მიზეზი პრესაში "კოლექტიური ავტორის" არსებობაა, რადგან პრესა კოლექტიური შემოქმედებაა და იგი შესატყვის ენობრივ გამოხატვას საჭიროებს. თუმცა ამჟამად ეს ტენდენცია იშვიათად იჩენს თავს.

4.4. პუბლიცისტური სტილის სინტაქსი

ამ სტილის სინტაქსი წიგნურია, თუმცა მისგან განსხვავებული ნიშნებიც აქვს. ინფორმაციულ ჟანრებში მთავარი მოთხოვნა-ინფორმაციულობა ერთგვაროვანი წევრების სიჭარბეს იწვევს. უკიდურესად გრძელი, რთული და შერწყმული წინადადებები ამ სტილისათვის ბუნებრივია. წინადადების სიგრძეს განკერძოებულ წევრთა სიჭარბე განაპირობებს.

პრესაში ჩვეულებრივ სასაუბრო მეტყველების სინტაქსი გამოიყენება. მიზეზი ისაა, რომ სასაუბრო სტილი (მეტყველება) ენის ბუნებრივი და საყოველთაო ფორმაა, ამიტომ იოლი გასაგები. სპეციალისტები იმასაც აღნიშნავენ, რომ სასაუბრო სტილი (მეტყველება) თავისებურად ანეიტრალებს პრესის ნიგნურ მეტყველებას. სასაუბრო სტილს ლაკონიურობა, მოქნილობა, სისხარტე ახასიათებს და ამით ფრაზა შეკუმშული და შინაარსობრივად ტევადი ხდება. ამით ახერხებს პრესა დროის ერთეულში ინფორმაციის უზრუნველყოფას. სასაუბრო სტილის ელემენტები პუბლიცისტური მეტყველების ექსპრესიულობასაც აძლიერებენ.

მნიშვნელოვან სტილისტიკურ ფუნქციას ასრულებენ უკავშირო წინადადებები. ისინი ექსპრესიულნია თავიანთი დინამიკურობით და რიტმის ინტენსიურობის, თხრობის დაძაბულობის შთაბეჭდილებას ქმნიან.

უკავშირო წინადადებები, ერთი მხრივ, მოძრაობას და ზეანეულ რიტმულობას ქმნიან და ამით დამატებით სემანტიკურ ფუნქციას იღებენ თავს, მეორე მხრივ, სასაუბრო მეტყველების ელფერს აძლიერებენ, რადგან ელიფსირებას იწვევენ. მაგალითად: "ლექცია დაიწყო.. უსიამო შეგრძნება დაეუფლა.. გული არ მიუწევდა.. არა და იცოდა, რომ ვერ გააცდენდა"...

ეს წინადადება მარტივი და რთული კონსტრუქციების აჭრით არის შექმნილი. მისი გაშლილი, სრული ვარიანტი შესაძლოა ასეთიც იყოს: "როცა ლექცია დაიწყო, უსიამო შეგრძნება დაეუფლა, რადგან გული არ მიუწევდა აუდიტორიისაკენ. არადა იცოდა, რომ ვერ გააცდენდა, რადგან ეს კარგს არაფერს მოუტანდა."

პრესის სტილისთვის ჩვეულებრივია სახელდებითი წინადადება, რომელსაც ექსპრესიული სინტაქსის ფუნქცია ეკისრება. მაგალითად, "მარაბდა... შავნაბადა... რამდენის მომსწრეა ეს ბებერი და ამაყი სალოცავი."

ასეთ სინტაქსურ კონსტრუქციებში ზმნის არარსებობა სხვა წინადადებას საჭიროებს. ეს გარემოება კი კომუნიკაციურ პერსპექტივას ქმნის: ყოველთვის გულისხმობს მომდევნო წინადადებას. ეს კი მკითხველს მოლოდინით ალავსებს, ინტერესს აღუძრავს და ამით იქმნება მისი ექსპრესიული ეფექტი, რაც სტილისტიკურ თავისებურებასაც წარმოადგენს.

პუბლიცისტურ მეტყველებაში სტილისტიკური ფუნქცია ეკისრება შეკითხვას. შეკითხვა ხელს უწყობს აღქმა-გააზრებას. ეს შეკითხვები რიტორიკულს ჩამოჰგავს, რადგან შეკითხვებს თავად ავტორი უპასუხებს.

მაგალითად: "სახეგაბრწყინებული მოდიოდა. ნეტავი რა ახარებდა? იქნებ წარმატებით ჩაბარებული გამოცდა? არა, იგი ყველაზე სანატრელი ადამიანისკენ მიიჩქაროდა".

• პუბლიცისტურ სტილში დამკვიდრდა ე.წ. "მიერთებითი კონტრუქციის" მქონე წინადადებები. ასეთი სინტაქსური კონტრუქციები კომუნიკაციური, სტილისტიკური და მოდალური უნარებით ხასიათდება. მათი მეშვეობით შესაძლებელია ინფორმაციულის ექსპრესიულობით გაძლიერება, თხრობის ემოციურ-მემფასებლური ხასიათის შექმნა. მაგ., "სამუშაო კი მართლაც ბევრია, პასუხსაგები". "ეკოპოლიციელი მართლაც ენერგიულად შეუდგა საქმეს, ერთგულად".

• პუბლიცისტურ მეტყველებაში განსაკუთრებით ეფექტურია პარცელაცია, როგორც სტილისტიკური სინტაქსის მოვლენა. ეს კონსტრუქცია მიერთებითისაგან იმით განსხვავდება, რომ პარცელირებული ნაწილები მთავარი წინადადების გარეთაა, მას მოსდევს. მიერთებითი კონსტრუქციები კი შესაძლოა მთავარი წინადადების შიგნითაც იყოს და გარეთაც.

ხშირია იმდაგვარი კონსტრუქცია, სადაც დამოკიდებულ წინადადებას ერთგვარი წევრები ან სხვა დამოკიდებული წევრები მიჰყვება. მაგალითად:

"საბედნიერო ის კი არ აღმოჩნდა, რომ იგი არც შეშინდა, არც უკან დაიხია და არც ბრძოლა შეწყვიტა".

მიერთებული და პარცელირებული კონტრუქციები პარცელატთა აზრობრივ მნიშვნელობას გახაზავენ; პარცელირებული ნაწილების

თანამიმდევრული ერთიანობა თვალშისაცემია, ლოგიკურ-ინტონაციურად გამოყოფილი.

• პუბლიცისტური სტილისათვის ბუნებრივია ისეთი სინტაქსური ფიგურები, რომლებიც სტილისტიკური ზეანეულობითა და ექსპრესიულობით ხასიათდება. ეს ფიგურები ერთგვაროვნების, გამეორებისა და სტრუქტურული პარალელიზმის მოვლენებს ემყარება.

წინადადებაში ლექსიკური და სტრუქტურული ელემენტების გამეორება პუბლიცისტურ მეტყველებაში წინადადების აღნაგობის სინტაქსური მოწესრიგების ელემენტი ხდება და სტილისტიკური ფუნქცია ეკისრება.⁴⁵ სწორედ ამ ელემენტების განლაგებასა და ურთიერთმიმართებას აქვს არსებითი მნიშვნელობა სინტაქსური ფიგურის აგებისას.

პუბლიცისტურ მეტყველებაში სტილისტურ ფუნქციას იძენს ზმნათა განლაგების სიმეტრიულობა, რაც სმენითაც აღიქმება და თვალითაც. მაგალითად:

"მოლაპარაკების პროცესში აღინიშნა იმის აუცილებლობა, რომ უფრო ინტენსიური უნდა იყოს დიალოგი დაპირისპირებულ მხარეთა

⁴⁵ Формановская Н. И. , Стилистика сложного предложения, М. , 1978, с. 188.

შორის, უფრო გაბედულად უნდა იბრძოლონ ურთიერთგაგების მისაღწევად და უფრო გააზრებული უნდა იყოს ერთიანობის სარგებლიანობა”.

როგორც ვხედავთ, გარკვეულ ექსპრესიას ქმნის რთული წინადადების ერთგვაროვანი ნაწილების საერთო გამიზნულობა და ზმნის დრო-კილოთა ფორმების გამოერება. სწორედ ეს გამოერება წარმოქმნის ექსპრესიას, რომელიც მოლაპარაკის ემოციურ განწყობას ავლენს.

პუბლიცისტიკის ენაში გამოერება მრავალნაირია. ერთ შემთხვევაში ესაა სტრუქტურული გამოერება, მეორეში – სინტაქსური ფიგურებიანი, ხოლო სხვა შემთხვევაში – სინტაქსური პარალელიზმი. ამათ გარდა, სინტაქსური ფიგურის (პერიოდის) აგების ბუნებრივი გზა და საშუალებაა დამოკიდებულ წინადადებათა პრეპოზიციური განლაგება. მაგალითად:

“იქ, სადაც პირველად ჩავიდა, სადაც თავისიანად მიიღეს და შეიყვარეს, სადაც გამოსცადა თავი, სწორედ იქ უნდოდა მას ახლა დაბრუნება, იქ მიუწევდა გული”.

სინტაქსური პარალელიზმი უაღრესად ბუნებრივია პუბლიცისტური გამონათქვამისთვის. აქ დამოუკიდებელ წინადადებათა თანამიმდევრობა-ბმულობას პარალელური შეკავშირება ქმნის. პარალელიზმი კი იქმნება ან კონსტრუქციათა გამოერება-ერთგვაროვნებით, ან ერთგვაროვანი ლექსიკით, ან ანაფორიკით (ანაფორული პარალელიზმი), ან წინადადების წევრთა ერთნაირი რიგით.

სტრუქტურული პარალელიზმი უფრო მაშინ არის თვალშისაცემი, როცა ლექსიკური გამოერებაც ემატება. ასეთი ანაფორული კონსტრუქციები წინადადებაში გამოერებული წევრების შესაბამისად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. შესაბამისად პუბლიცისტურ მეტყველებაში გვხვდება ანაფორული ქვემდებარე, შემასმენელი, დამატებები, მეორეხარისხოვანი წევრებიც. ყველა შემთხვევაში აღნიშნული სტილური მოვლენების ფუნქცია (დანიშნულება) ექსპრესიულ-ემოციური და ესთეტიკური ზემოქმედების მოხდენაა.

4.5. პუბლიცისტური მეტყველების სტილური ნაირსახეობები

ზემოთ, რაც პუბლიცისტურ სტილზე ითქვა, პუბლიცისტური მეტყველების საერთო თავისებურებებს და მათს დახასიათებას წარმოადგენს. პუბლიცისტიკის გამოყენებითი სივრცის სიდიდე და ნაირფეროვნება (ამ მეტყველების გამოყენების სფეროთა ნაირფეროვნება) პუბლიცისტური მეტყველების სტილს იმდენად

ღრმა კვალს აჩნევს, რომ ამ სტილის ნაირფეროვნებას იწვევს. სპეციალისტები ამ ნაირფეროვნებას ტიპობრივად აჯგუფებენ და ამის გათვალისწინებით პუბლიცისტურ სტილში ქვესტილებს გამოყოფენ. დაჯგუფება-კლასიფიკაციის პრინციპი, როგორც ზემოთაც აღინიშნა, სხვადასხვაა და ეს სხვადასხვაობა კლასიფიკაციის სხვადასხვაობასაც იწვევს. ერთი კლასიფიკაცია ზემოთ შემოგთავაზეთ კიდეც (გ. კვარაცხელიასი).

ბუნებრივია, არსებობს სხვადასხვა კლასიფიკაციებიც, თუმცა არსებითი, პრინციპული განსხვავება ამ კლასიფიკაციებში არ შეინიშნება. მათი აქ წარმოდგენა და დანვრილებითი ანალიზი ჩვენი ნაშრომის სტრუქტურის დარღვევასა და მიზანთან დაშორებას გამოიწვევს. ამიტომ ამჯერად მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ პუბლიცისტური მეტყველების სტილური ნაირსახეობების დაჯგუფებასა და კლასიფიკაციებში ორგვარი მიდგომა შეინიშნება: ერთია აქცენტირება პრესის ენასა და მის ჟანრობრივ თავისებურებებზე (რასაც ემყარება მაგ., გ. კვარაცხელია), მეორეა ორატორიკა (მჭევრ-მეტყველება), პუბლიცისტის ზეპირმეტყველების უაღრესად სპეციფიკური სახეობა – რთული ჟანრობრივად და უმთავრესი საჯარო მეტყველების თვალსაზრისით.

4. 6. ორატორული მეტყველების სტილი

*ორატორული მეტყველების იდუმალება ჩვეულებრივი
სიტყვებით არაჩვეულებრივ ლაპარაკშია
(ჰაინც ლემერმანი)*

ნებისმიერ ენობრივ ფუნქციურ სტილს ასეთი მოთხოვნები ნაეყენება: ნათელი, გამორჩეული, მოქნილი და ადეკვატური უნდა იყოს. იგი არ უნდა მიიღტვოდეს ლიტერატურული მწვერვალებისკენ, მაგრამ არც ეუგლარიზმში უნდა ვარდებოდეს. ამათგან ყველაზე მნიშვნელოვანია ადეკვატურობა.

ორატორული მეტყველების ბუნებას განსაზღვრავს მიზანი – დამარწმუნებლობის მიღწევა მტკიცებით-დეკლარაციული ფორმით. ამ მეტყველებისთვის დამახასიათებელია აზრის უტყუარობის მტკიცება ობიექტურ კანონზომიერებად გამოცხადების გზით.

ორატორული გამონათქვამის პირველ ნაწილში აზრი მსმენელს მიეწოდება, როგორც ობიექტური რეალობის კანონზომიერება, თავისთავად ცხადი, უტყუარი და გარდაუვალი, ხოლო მეორე ნაწილში მისი აღსრულებისათვის მოწოდება თავსდება. ამაში ვლინდება რიტორიკის ფილოსოფია: მოვლენის არსის წარმოჩენა, ფილოსოფიურ, ეთიკურ ჭეშმარიტებად გამოცხადება მსმენელის

დასათანხმებლად, თანამოაზრედ გადასაქცევად და ამის საფუძველზე მოვლენის აუცილებელი აღსრულებისაკენ მონოდებით დასრულება. ამ აზრით უაღრესად ლირიკულიც კი ორატორიკის სიბრტყეზე გადაინაცვლებს. ამის მაგალითია თუნდაც გრ. ორბელიანის პოეტური ქმნილებანი. ორატორობა მსმენელის ინტელექტუალური შტურმია, ხოლო სტილი მისი რეალიზაციის ფორმა.

ორატორული მეტყველების სტილს, ზოგადად ენობრივ საშუალებათ - ფიგურებისა და გამოთქმების - გამორჩეულობა განსაზღვრავს და არა გამორჩეული ლექსიკა ან ენობრივ-სტილისტიკური მოვლენები. აქ უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს ზეპირმეტყველების სტილისტიკური საშუალებები (რიტმი, ტონალობა, ექსპრესია, ემოცია) და სხეულის ენა. სწორედ ამის წყალობით იძენენ ჩვეულებრივი სიტყვები არაჩვეულებრივობას - ჟღერადობას და შთამბეჭდაობას.

ჟღერადობა და შთამბეჭდაობა ორატორული მეტყველების უმნიშვნელოვანესი კატეგორიული მახასიათებლებია.

• **ჟღერადობა** მეტყველების ემოციური მახასიათებელია. ადამიანის შემეცნება ისეა მოწყობილი, რომ აზრის აღქმის იმპულსს საჭიროებს. ამ იმპულსის როლს ემოციური გამაღიზიანებელი ასრულებს. ემოციას გონება, შემეცნება გარინდული გაყურსული, ნეიტრალური მდგომარეობიდან გამოჰყავს და ინფორმაციის მისაღებად განაწყობს. ინფორმაცია გაღიზიანების რეცეფტორს იმ შემთხვევაში წარმოადგენს, თუ დაკვირვება ემოციითაა გაჯერებული. ამ დროს იგი ფსიქიკური თანაჟღერადობის წყალობით იოლად შეაღწევს მსმენელის ფსიქიკის ემოციურ ველში. ეს ემოციური ველი კი ინფორმაციის ემოციური "სამოსელის" გათავისებით (საკუთართან შერწყმით) აზრს გამოარჩევს და გონებას - შემეცნებას გადაუგზავნის. გონების აზროვნებითი მექანიზმი კი შემეცნებას დააფიქსირებინებს, ცოდნად აქცევს და მეხსიერების მატრიცაზე აღბეჭდავს.

ემოციისა და ემოციური ველის თანამონაწილეობის გარეშე ადამიანის შემეცნება ინფორმაციას (მიწოდებულ აზრს) ვერ აღბეჭდავს, ვერ ითავისებს. ამიტომაც აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა მეტყველების ემოციურ მუხტს — ჟღერადობას.

• **შთამბეჭდაობა** მეტყველების კიდევ უფრო ტევადი მახასიათებელია. იგი ემოციით გაჯერებული აზრის სავსეობის მაჩვენებელია, განმსაზღვრელია, ემოციაზე აზრის პრიმატით. შთამბეჭდაობაში აზრს დაქვემდებარებული ჰყავს ემოცია, მსმენელის შემეცნების კარიბჭეში - ემოციურ ველში შესაღწევად გამოიყენებს. შთამბეჭდაობა აზრის სიტყვიერი ადეკვატურობის უმაღლესი კატეგორიაა, ვერბალური კომუნიკაციის უმნიშვნელოვანესი ელემენტი.

ორატორულ მეტყველებაში ეფექტურობისთვის ემოციუ-რობისა და შთამბეჭდაობის თვალშისაცემი სიჭარბეც კი არის საჭირო. მართალია, ასეთი სიჭარბე სტილური დაუხვეწაობის განცდასაც ბადებს, მაგრამ ამგვარი ენობრივი შთაბეჭდილება აუცილებელიც კია, რადგან შენიშნულია, რომ ზედმეტად ნახევნი, "გამონკეპილი" გამოთქმები მსმენელს (მკითხველს) სკეპტიკურად განაწყობს და გულგრილს ხდის. ჟღერადობისა და შთამბეჭდაობის ენობრივ საშუალებებს ორატორულ მეტყველებაში სპეციფიკური – სახეობრივ პრინციპებზე აგებული გამოთქმები და მრავალდონიანი უზუალური ემოციურობის შთამბეჭდაობის შემცველი სიტყვები წარმოადგენს. ამ სიტყვებს ტრადიციული რიტორიკა ფიგურებსა და ტროპებს უწოდებს.⁴⁶

ანუ სიტყვიერი ფიგურები ისეთი სიტყვები და წინადადებებია (ზოგჯერ რამდენიმეც კი!), რომლებიც ტიპურ ფორმულებად არიან ქცეულნი და უცვლელად გამოიყენება მეტყველებაში. მათი სტილის-ტიკური ფუნქცია, როგორც ითქვა, სათქმელის (შეტყობინების, გზავნილის) მოკლედ გამოთქმისა და იოლად დასამახსოვრებლობის მიღწევაა (კარლ იასპერსი).

ფიგურების გამოყენების სტილისტიკური "ინსტრუქცია" მარტივია, სულ ორიოდ პუნქტს შეიცავს:

- შეირჩევიან ზემოქმედების რაგვარობის მიხედვით;
- დაუშვებელია და სახიფათო ერთ კონკრეტულ გამონათქვამში რამდენიმე ფიგურის ერთად გამოყენება. ერთი სახე-ხატიდან მეორეზე გადასვლისას (მით უფრო მაშინ, თუ მათ შორის არაფერია საერთო) მთლიანი სახე-ხატის რღვევას იწვევს;
- შესაძლებელია ზოგიერთი ზემოქმედების მიხედვით მსგავსი (ან ახლოს მყოფი) ფიგურის მიმდევრობით გამოყენება.

ეს, ცხადია, ემოციურობის, ექსპრესიულობის სისრულის მოთხოვნას ემყარება და სარეკომენდაციო მნიშვნელობა აქვს და ვერაფრით იქნება იმპერატიული ისევ და ისევ მეტყველების სტილის უაღრესად ინდივიდუალურობის გამო.

ორატორიკაში ფიგურები, ტროპები მსმენელზე, ზემოქმედების თვალსაზრისით, სხვადასხვაობენ და შესაბამისად, სხვანაირი სიხშირით გამოიყენებიან.

⁴⁶ ფიგურა (ლათ. *figura* - საერთოდ სხეულის აგებულება. მეტყველებაში – სტილისტიკური ხერხი, რომელიც ნათქვამს აძლევს განსაკუთრებულ გამომსახველობას, ანუ ამ გამონათქვამის აღნაგობა) თავისთავად მიაწინებს საკუთარი სახის ("სხეულის") ქონაზე, "სხეულებრივ აღნაგობაზე", რაც აზრობრივ-ემოციური შინაარსის არსებობასაც ცხადყოფს.

ტრადიციულ რიტორიკაში, ანტიკურობიდან მოყოლებული, რიტორიკის თანამედროვე სახელმძღვანელოებშიც შემდეგი ფიგურების გამოყენებაა შემოთავაზებული:⁴⁷

4.6.1. შედარება (მაგალითი)

შედარება გავრცელებული და ეფექტური ფიგურაა. შედარების ღირებულება ისაა, რომ უცნობ მიმართებებს ცნობილ მიმართებათა დახმარებით განმარტავს (შოპენჰაუერი). ამით ხერხდება აბსტრაქტული, ძნელად წარმოსადგენი, ძნელად აღსაქმელი იდეების შემეცნება. შედარების ეფექტურობა განსაკუთრებით ისეთი ტიპის მსმენელებშია, ვისაც ხატოვანი – სახეობრივი აზროვნების დაბალი დონე აქვს. შედარება ძაბავს (ანუ ააქტიურებს) ემოციას და აიოლებს აღქმას. ამიტომ ძლიერი ემოციური აქტიურობის გამოსაწვევად ერთბაშად რამდენიმე შედარებას (შედარებათა რიგს), ანუ გაშლილ შედარებას გამოიყენებენ.

ორატორულ მეტყველებაში ეფექტურია შეკუმშული შედარებაც, რომელიც უფრო გამოხატვის ხერხს წააგავს, ვიდრე სრულ ფიგურას. მაგალითად, თუ მერყევი ადამიანის დახასიათება გვინდა, აზრი – “ადრე ერთს ამბობდა, ახლა სხვას ლაპარაკობსო” შეკუმშული შედარებით შესაძლოა ასე გამოითქვას: “უნივერსალის კარს წააგავს, საითაც მიანვები, იქით გაიღებო.”

შედარებას, ჩვეულებრივ, მტკიცების ძალმოსილება არ გააჩნია, თუმცა აზრის თვალსაჩინოობას წარმატებით ახერხებს. განსაკუთრებით ეფექტურია იუმორის შემცველი შედარებები.

ზემოთქმული მთლიანად ვრცელდება მაგალითებზეც.

მაგალითებით თვალსაჩინოვდება აბსტრაქტული ცნებები და ციფრები. მაგალითად, თუ ვიტყვით რომ სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკის მოსახლეობა 1,1 მლნ ადამიანიაო, ინფორმაცია ნეიტრალური იქნება აღქმისთვის, მისი ემოციური მუხტი კი საკმაოდ დაბალი. მაგრამ თუ მაგალითისთვის თბილისის მოსახლეობის რაოდენობას შევუფარდებთ, გამონათქვამი კონკრეტულ ემოციურ მუხტსაც შეიძენს და აზრობრივ სისრულესაც.

⁴⁷ მაგალითად, ანტიკურ რიტორიკაში “რეკომენდებული” გამოცდილებაზე დაყრდნობით გერმანელმა პენრი ლაუსბერგმა სპეციალური კრებულიც კი შეადგინა - “ლიტერატურული რიტორიკის ცნობარი” (Lausberg H., Handbuch der literarischen Rhetorik, Munchen), 1979.

4.6.2. მეტაფორა

მეტაფორა უაღრესად თავისებური და მრავალსახა ენობრივ – აზროვნებითი მოვლენაა. ამას ისიც ცხადყოფს, რომ იგი არაერთი დისციპლინის კვლევის საგანს წარმოადგენს. მეტაფორას შეისწავლის ლინგვისტიკა (თანაც ერთბაშად რამდენიმე მიმართულებით), ლოგიკა, ფილოსოფია, ესთეტიკა, პოეტიკა, რიტორიკა. პოეტიკა, რიტორიკა, ესთეტიკა, სტილისტიკა მეტყველებას იკვლევენ როგორც განსაკუთრებულ სამეტყველო საშუალებას (ამ საშუალების განსაკუთრებულ სახეობას), ფსიქოლოგია და ფსიქოლინგვისტიკა – როგორც მეტყველების ასოციაციურ და ალქმა – ინტერპრეტირების მექანიზმს, ლოგიკა და ფილოსოფია – როგორც აზროვნებისა და სინამდვილის შემეცნების ხერხს⁴⁸ და ა. შ.

თანამედროვე დონეზე მეტაფორას 11 სხვადასხვა მიმართულებით შეისწავლიან.⁴⁹ მეტაფორას წარმოადგენენ ინტერტექსტურ ერთეულად, რომელიც გასაგნებულია ენობრივ ნიშანში და რომელიც კონკრეტული ტექსტის ისტორიულ – კულტურულ რელევანტურობას განაპირობებს. ასევე გაიაზრებენ კონცეპტუალური ცნებითი სისტემის იმ სიღრმისეულ სემანტიკურ განმსიტყვებელ ელემენტად, რომლებსაც მოცემული ენობრივი ერთეული პოტენციურად შეიცავს (უ. ვარძელაშვილი).

მეტაფორა, როგორც ენობრივი ერთეული, ტექსტში შესაძლოა ორნაირ დატვირთვას ასრულებდეს, ამის გამო ერთმანეთისგან განასხვავებენ ენობრივ და მხატვრულ მეტაფორებს.⁵⁰

- ენობრივი მეტაფორა იმთავითვეა ჩადებული ენის ბუნებაში. იგი ლინგვისტიკაში მრავალსახა პრობლემად მოიაზრება. ენობრივ მეტაფორას სხვანაირად უზუაღურსაც უწოდებენ, ანუ უსახურს, საერთო სარგებლისას, სახენაშლილს, უსიცოცხლოს.⁵¹

ენობრივი (უზუაღური) მეტაფორა ობიექტურია, უავტორო (ანონიმური), კოლექტიურ საგნობრივ – ლოგიკურ კავშირებს წარმოაჩენს, ძირითადად კომუნიკაციურ ფუნქციას ასრულებს, მრავალ-

⁴⁸ Арутюнова Н. Д. Функциональные типы языковой метафоры, Известия АН. Серия языка и литературы, М. 1978, Т. 37, № 4, с. 296;

⁴⁹ Вардзелашвили Ж. А. Метафорические номинации в русском языке, ТГПУ, Тб., 2001.

⁵⁰ Балли Ш., Французская стилистика, М., 1961, с. 333.

⁵¹ Вардзелашвили Ж. А., Компонентный анализ значения слова в теории вторичной номинации, ж. "Русский язык и литература. в Азербайджане.", Баку, 2000, с. 21-22

გზის გამოიყენება, მისი დეკოდირება (გაშიფვრა, ახსნა) სტანდარტული პროცესების დონეზე ხდება.

ასე რომ, ენობრივი მეტაფორა ლექსიკის მზა ელემენტია, მოლაპარაკე ხშირად სიტყვათა თავდაპირველი ფიგურალური არსის გაუაზრებლადაც კი ხმარობს.

• **მხატვრულ მეტაფორას** უნოდებენ პოეტურ, ტროპულ, ინდივიდუალურ, ინდივიდუალურ – საავტორო, მეტყველებით, სტილურ მეტაფორებს. მხატვრულ მეტაფორას უპირატესად პოეტიკა იკვლევს, როგორც ერთ – ერთ საკუთარ ესთეტიკურ კატეგორიას.

მხატვრული მეტაფორა, როგორც ენობრივი ერთეული, მხატვრულ მეტყველებაში იხმარება. იგი მრავალასპექტაა, სიახლითა და ორიგინალურობით გამოირჩევა. მას საგანი სამყაროს ხატის შემეცნების სტანდარტებს მიღმა გადააქვს.

მხატვრული მეტაფორა სუბიექტურია, ერთჯერადი, არასისტემური, სამყაროს ინდივიდუალურ აღქმას გამოხატავს, არ კარგავს „ავტორს“, განუმეორებელია და ა.შ.⁵² მისი გაშიფვრა (ამოცნობა) მკითხველის შემოქმედებით ძალისხმევას, მკითხველთან ავტორის დიალოგს საჭიროებს.

ასე რომ, ენობრივი და მხატვრული (ანუ უზუალური და ინდივიდუალურ – საავტორო) მეტაფორები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან და საერთო მხოლოდ ფსიქოლოგიური და ფსიქოლინგვისტური თვისება აქვთ – სახელდების გადატანა ერთი საგნიდან მეორეზე მსგავსების ნიადაგზე.

ისიც სრულიად ცხადია, რომ ორატორულ მეტყველებაში მხოლოდ ენობრივი (უზუალური) მეტაფორის გამოყენებაა მიზანშეწონილი მთავარი – კომუნიკაციის უნარის თვალსაზრისით. ენობრივი მეტაფორა თავისი „სტანდარტულობით“ (მზა ლექსიკურ ერთეულად არსებობის გამო) ადრესატსა და ადრესანტს შორის არანაირ სირთულეს არ უქმნის მისი ფიგურალური არსის დეკოდირება – დეშიფრირებას.

ორატორულ მეტყველებაში მეტაფორის შერჩევისას აღნიშნული გარემოების გათვალისწინება კატეგორიულად აუცილებელია, რადგან უგულებელყოფა არსებითად დაარღვევს კომუნიკაციის პროცესში ინფორმაციის გადაცემისა და მისი აღქმის ადეკვატურობას.

სწორედ ამ ნიშნით უნდა განვასხვავოთ მხატვრული მეტაფორა და ორატორული მეტაფორა. ეს განსხვავება, ბუნებრივია, ორატორული

⁵² Вардзелашвили Ж. А. Метафорические номинации в русском языке, ТГПУ, Тб., 2001. с. 31.

მეტყველების მხატვრული მეტყველებისგან პრინციპულ სხვაობასაც ცხადყოფს.

საერთოდ, მეტაფორა სტრუქტურულად ორგვარია: მარტივი და რთული. მარტივი, ჩვეულებრივ ერთსიტყვიანია. მაგალითად, "ავდარში შავი ნისლები ტანზე მეხვევა ნაბდადა" (ვაჟა). აქ მეტაფორაა "ნაბდადა".

რთული მეტაფორა რამდენიმე სიტყვისაგან შედგება. მაგალითად, "ლამე დღეს შეხვდა აღდგენილს მკვდრეთით და გადაჰკოცნა აღმოსავლეთით" (გალაკტიონი). აქ მეტაფორული გამოთქმებია: უპირველესად მთელი ტექსტი. ამას გარდა: "ლამე დღეს შეხვდა," "დღე მკვდრეთით აღდგენილს," "ლამემ დღე გადაჰკოცნა".⁵³

4.6.3. ჩართული ამბავი (ეპიზოდი)

ორატორულ მეტყველებაში სტილისტურ ფუნქციას ასრულებს ტექსტში პატარა ამბის, უცხო ეპიზოდის ჩართვა. იგი მეტყველებას ამრავალფეროვნებს, ამასთან შთამბეჭდაობას აძლიერებს თავისი კონკრეტიკით. მაგალითად, აზრის ზოგადობითა და აბსტრაქტულობით მსმენელზე სათანადო ზემოქმედებას არათუ ვერ ახდენს, დაუჯერებლობის ღიმილსაც კი იწვევს. მაგრამ თუ რაიმე კონკრეტულ ამბავს დაუკავშირდება, დამაჯერებლობასაც შეიძენს და ემოციურ შეფერილობასაც. მაგალითად, ამბავი, რაც ცნობილ მილიარდერ როკფელერს უკავშირდება და რიტორიკის არაერთ თანამედროვე სახელმძღვანელოშიც არის შეტანილი თავისი ქრესტომათიულობის გამო: კაცს კვირაში 1 მლნ დოლარი შემოსავალი რომ შესდიოდა და ავადმყოფობის გამო მხოლოდ ფაფითა და კარტოფილის პიურეთი იკვებებოდა, საამისოდ კი 5 დოლარიც ჰყოფნიდა.

ორატორის მეტყველება ამბავს და მოქმედებებს, თხრობას უნდა შეიცავდეს და არა აღწერებს, ამასთან შთაბეჭდილებას დიდად აძლიერებს თხრობა პირველ პირში.

ჩართული ამბის ფუნქციით განსაკუთრებულ ეფექტს ქმნის ანექდოტი — ზეპირი, პატარა უთვითმხილველო ამბავი, რომლის შთამბეჭდაობა და ემოციური ზემოქმედება მთლიანად ზეპირ თხრობაში ვლინდება.

⁵³ ჯაგოდნიშვილი თ., ქართული ორატორული ხელოვნება, თბ., 1999, გვ. 110

4.6.4. ფიგურები

მეტონიმია - მეტყველებაში ნაგულისხმევი საგნის მასთან ახლოს მდგომი სხვა საგნით მოხსენიება. მაგალითად, "თქვენ თქვენს სიყვარულს მათრახს უძღვნით". აქ მეტონიმია მათრახის სიყვარულში.

მეტონიმია ფრაზიდან სიტყვის ამოგდებად და მისი ფუნქციის სხვა სიტყვისათვის დაკისრებითაც წარმოიქმნება. მაგალითად, "წუხელ გალაკტიონს ვკითხულობდი". აქ მეტონიმია ქმნის სიტყვა "ლექსების" ამოგდება და მისი ფუნქციის დაკისრება სიტყვისთვის "გალაკტიონს".

მეტონიმია მეტაფორას ჩამოჰგავს, ოღონდ ნიშან-თვისების საგნიდან საგანზე გადატანა აქ უფრო რეალურია.

- **სინეკდოქე – სახელის გადარქმევა:** სინეკდოქე ახლოსაა მეტონიმიასთან, მისი ნაირსახეობაა. მთელი საგნის ნაცვლად ნაწილს მოიხსენიებს, ან ნაწილის ნაცვლად – მთელს. სინეკდოქე ვარაუდობს, რომ მსმენელს ესმის, რაზედაც არის ლაპარაკი.

მაგალითად, "თბილისმა უსწრაფესად გასცა პასუხი." აქ იგულისხმება, რომ თბილისში მყოფმა ხელისუფლებამ გასცა პასუხი.

ორატორულ მეტყველებაში სინეკდოქე დაცივნის მიზნითაც გამოიყენება.

მეტყველების შთამბეჭდაობის გასაძლიერებლად აქტიურად გამოიყენება ისეთი ფიგურებიც, როგორებიცაა ეპითეტი, ალეგორია, ეფემიზმი, გაზვიადება, ჰიპერბოლა, მინიშნება (ალუზია), პარადოქსი და სხვ.⁵⁴

- **ეპითეტი** საგნის ემოციური წარმოსახვაა. იგი ორატორულ მეტყველებაში ორატორის საკუთარი მეტყველებისადმი დამოკიდებულებას გამოხატავს.

- **ალეგორია** (ბერძ. – გადაკრული, წართაული თქმა) - ერთს ამბობს და მეორეს გულისხმობს. მისი მიზანია აზრის შენიღბვა, მისი წართაულად გამოხატვა. ალეგორიულია ანდაზა, გამოცანა, იგავი.

- **ეფემიზმი** (ბერძ. – კეთილმეტყველება) – უხეში, ტლანქი, როყიო თქმის შერბილებას, მორიდებული გამოთქმით შეცვლას

⁵⁴ ორატორულ მეტყველებაში სამეტყველო ფიგურათა გამოყენების შესახებ იხ. აგრეთვე წიგნი:

ჯაგოდნიშვილი თ., ქართული ორატორული ხელოვნება, თბ., 1999, გვ. 86-

ნიშნავს. მისი საპირისპიროა დისფიზიზმი – საგნის განზრახ უხეშად გამოხატვა.

- **ჰიპერბოლა** (გაზვიადება) – საგნის გაზვიადებულად წარმოდგენა. ჰიპერბოლური შესაძლოა იყოს შედარება, ეპითეტი, მეტაფორა.

- **ალუზია** (მინიშნება) – საგნის ან მოვლენის მინიშნებით, დანვრილებითი აღწერა – დახასიათების გარეშე, წარმოჩენაა. ალუზიის მაგალითია ასეთი გამოთქმა: " ვფიქრობ, დანვრილებით ახსნა არ იქნება საჭირო, იმის წარმოსადგენად, რა შეიძლება გამოიწვიოს ამ მოვლენამ"...

- **ფრაზეოლოგიზმები** – მყარი გამოთქმები, რომლებიც გადაზრებულ (მინაარსისგან განსხვავებულ) მნიშვნელობას შეიცავენ. ფრაზეოლოგიზმები ორატორული მეტყველების ემოციურ-ექსპრესულ ზემოქმედებას აძლიერებენ და სისხარტეს, ლაკონიურობას სძენენ. ფრაზეოლოგიზმების გამოყენებაში სიფრთხილეა საჭირო, რადგან მათი ლექსიკური სტრუქტურის ხელყოფა – სიტყვის შეცვლა ან ამოგდება – უზუალურ პირობით აზრს დაარღვევს და მსმენელისთვის მიუღებელი გახდება.

ფრაზეოლოგიზმს მიაკუთვნებენ ანდაზას, ხატოვან სიტყვათქმებს.

მეტყველებას ემოციურობას და შთამბეჭდაობას მატებს სატირა, იუმორი, ირონია, სარკაზმი ანუ საერთოდ სიცილი, დაცივნა.

საერთოდ ადამიანი ისეთ მოვლენას დასცინის, რომელიც თვალში არ მოსდის, არ მოსწონს, მიაჩნია, რომ გასაკიცხი, აბუჩად ასაგდებაა. დაცივნით საგნის ან მოვლენის ნაკლი აშკარავდება. სიცილი უალრესად ინდივიდუალურია. სასაცილო მოვლენას ყველა ადამიანი თავისებურად აფასებს. ერთ ადამიანს შესაძლოა საგანი სატირის ღირსად მოეჩვენოს, მეორეს – იუმორისა, სხვას ირონიისა ან სარკაზმისა. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ სიცილის სიმწვავეს (დაცივნის სახეობას) სასაცილო საგნის ან მოვლენისადმი ადამიანის (დამცივნის) დამოკიდებულება განსაზღვრავს.⁵⁵

- **სატირა** უშელავათო, დაუნდობელი დაცივნაა. სატირაში სიცილის ობიექტი მთლიანად ადამიანია და არამარტო მისი რაიმე სასაცილო საქციელი. ე.ი. სასაცილოდ აგებულია და დაგმობილია ადამიანი ანუ ერთმანეთისგან განსხვავებული არ არის ადამიანი და მისი სასაცილო საქციელი.

⁵⁵ კიკნაძე გრ., ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის, თბ., 1995; II გამოცემა – 1972 წ., გვ. 29-34

სატირული დამოკიდებულება ცხადი იმ შემთხვევაში ხდება, როდესაც ადამიანის საქციელში თითქოს არაფერია სასაცილო და

დასაგმობი. არადა სატირიკოსი მას მაინც დასცინის და მსმენელსაც აცინებს.

რატომ დასცინის ადამიანი ადამიანს? – ადამიანს კონკრეტული იდეალი აქვს. იგი ამ იდეალს ადარებს დასაცინ მოვლენას, ამხელს მის ნაკლს, მანკიერებას და დასცინის. მსმენელი რატომღა იცინის?

- იმიტომ, რომ დასაცინი ადამიანის საქციელი მოცემულ კონკრეტულ სიტუაციაში ღირსეულია, კეთილშობილი, მოსაწონი, მაგრამ თავად მისი ჩამდენი ადამიანია უღირსი. ღირსეული საქციელი მის ბუნებას არ შეესატყვისება. იგი თავისი ბუნებით უღირსია და მდარე და ამ დროს მაღალ იდეალებს ქადაგებს. სატირის მიზანი ასეთი ადამიანებისთვის ნილბის ჩამოხსნაა.⁵⁶

• **იუმორი** – დასცინის ადამიანის კონკრეტულ საქციელს და არა ადამიანს. ე.ი. სიცილს ადამიანის საქციელი ინვესს და არა თვით ადამიანი.

ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ ზოგჯერ ადამიანი თავის თავსაც დასცინის, ანუ თავის საქციელს.

იუმორში მნიშვნელოვანი ის არის, რომ აუცილებელი არაა ადამიანში მხოლოდ ნაკლის ძიება-წარმოჩენა. აქ ნაკლის ძიება დასაცინი ადამიანის ღირსების წარმოჩენასაც არ გამოორიცხავს. ე.ი. იუმორისტული დაცინვა სასაცილოდ აგდებული ადამიანის გამოსწორების, ამაღლების მიზანსაც ისახავს.⁵⁷

• **ირონია** (ფარული დაცინვა) ადამიანს დაცინვის მიზნით ისეთ თვისებას მიაწერს, რომელიც მას არ ახასიათებს. მაგალითად, ირონიული იქნება გამოთქმა “ყვავმა გალობით დაგვატკბო”. ნათქვამი, ბუნებრივია, სიცილს იმიტომ გამოიწვევს, რომ ყვავის გალობა არავის გაუგონია.

• **სარკაზმი** - გესლიანი (შხამიანი), გამჭირდავი დაცინვაა. იგი კამათში გამოიყენება. სარკასტული იქნება მაგალითად, გამოთქმა “არა შეჯდა მწყერი ხესაო” თუ ადამიანს რამე საქციელის განსაქიქებლად ვეტყვით. ამით იმას გავუსვამთ ხაზს, რომ ადამიანი რაიმეს ისეთ ღირსეულს იჩემებს, რისი უნარიც არ გააჩნია, ან რასაც მისი “ღირსება” ვერ შესწევდა.

საჯარო მეტყველებაში – სიტყვიერ კომუნიკაციებში სატირის იუმორის, ირონიის გამოყენებისას დიდი სიფრთხილეა საჭირო. ვი-

⁵⁶ კიკინაძე გრ., დასახ. ნაშრ., გვ. 29

⁵⁷ კიკინაძე გრ., დასახ. ნაშრ., გვ. 34

მეორებით, სიცილი უაღრესად ინდივიდუალური მოვლენაა. ინდივიდუალურია არა მხოლოდ სიცილის მიზეზი, არამედ მისი აღქმა-

გააზრებაც. სასაცილოს სასაცილოობის აღქმა ინტელექტს საჭიროებს. ამას იუმორის გრძნობის ქონა-არქონის თაობაზე საყოველთაოდ გავრცელებული შეხედულება ცხადყოფს. ეს გრძნობა და უნარი ადამიანის პიროვნული ინტელექტის შეფასების უმაღლესი ღირებულებითი ერთეულია და მეტყველების უაღრესი ნახევნობა ჩვეულებრივ მეტყველებაში იუმორისტულ-ირონიული ქვეტექსტების გამოყენებით ფასდება.

კონკრეტული მოვლენა ან საქციელი ერთ ადამიანში თუ სიცილს იწვევს, სხვებმა შესაძლოა სასაცილო ვერაფერი დაინახონ. ამიტომ მოლაპარაკემ უნდა გაითვალისწინოს თავისი მსმენელის ინტელექტი, განვითარების დონე, გემოვნება, წინააღმდეგ შემთხვევაში დაცინვა ვერც მიზანს მიაღწევს და ვერც შედეგს გამოიღებს და თავად მოლაპარაკეს ჩააყენებს უხერხულ მდგომარეობაში.

სიცილის გამოწვევის უნარი მხოლოდ ჭკუამახვილობას ვერ კმარობს. არანაკლები მნიშვნელობა აქვს სასაცილოს მიწოდების უნარსაც.

ისიც არის გასათვალისწინებელი, რომ სასაცილოთი ზედმეტად გატაცება მოლაპარაკეს ბუმერანგად დაუბრუნდება. აქ ზომიერება და უაღრესი სიფაქიზეა აუცილებელი.

თავი V. ოფიციალური საქმიანი სტილი

ოფიციალური საქმიანი სტილი ფუნქციური სტილის ნაირსახეობას წარმოადგენს, გავრცელების დიდი არეალის მიუხედავად, ეს სტილი უმთავრესად საქმეთწარმოებასა და მისი შესატყვისი დოკუმენტების ენაში იჩენს თავს. საქმეთწარმოება ნებისმიერი საზოგადოებრივი ყოფის თანამდევი და აუცილებელი მოვლენაა. ამიტომ მისადმი ინტერესი მუდმივია და მყარი. თანამედროვე საზოგადოების არსებობა საქმიანი კომუნიკაციების ტექსტების შექმნის და პრაქტიკული სარგებლობის უნარ-ჩვევების გარეშე, რბილად რომ ვთქვათ, წარმოუდგენელია.

ამის გარდა, კონკრეტული ეპოქა საზოგადოება საქმის წარმოების ორგვარი სისტემით სტანდარტებით სარგებლობს, ერთი — საერთაშორისო ურთიერთობისა და მისი ბუნება ეპოქის მოთხოვნილებებით განისაზღვრება, მეორე — შედარებით ვიწრო (ერთი სახელმწიფოს) გავრცელებისა და ეროვნულ-საზოგადოებრივი ყოფის თავისებურებითაა განსაზღვრული. ქართული სინამდვილის დიდი ხნის მანძილზე რუსულ გარემოზე მიბმულობის გამო, ჩვენში საქმის წარმოების რუსული სტანდარტები იყო დამკვიდრებული და უფრო მეტად უშუალოდ რუსულენოვანი ფორმით გამოიყენებოდა, ნაწილობრივ ქართულენოვანით, თუმცა ეს ქართულენოვანი საქმეთწარმოება მთლიანად რუსულ სტანდარტებს შეესატყვისებოდა. ახლა, როცა სახელმწიფოებრივად ევრო-ამერიკული სივრცისკენ შევბრუნდით, საქმეთწარმოების სფეროში ახალი საერთაშორისო სტანდარტების დამკვიდრება-გათავისების აუცილებლობის წინაშე დავდებით.

უთუოდ ანგარიშგასანევია ის გარემოებაც, რომ ამ აუცილებლობას ჩვენში არც თუ ხელსაყრელი ფონი დახვდა, საქმეთწარმოების ტექსტების — საბუთების წარმოების ცოდნა ქართულ სინამდვილეში ტრადიციულად მოიკოჭლებს. მიზეზი ბევრია, უმთავრესი კი ისაა, რომ საქმის წარმოების სტანდარტებს, შედგენის უნარ-ჩვევებს განათლების არც ერთ საფეხურზე არ ასწავლიან, ზოგიერთებს მიაჩნიათ, რომ ადამიანმა თავისით უნდა ისწავლოს, მაგრამ სად და როგორ, ამას, ბუნებრივია, ვერ აზუსტებენ.

ამგვარმა ვითარებამ თავისთავად დაამდარა ჩვენში ოფიციალური საქმიანი ფუნქციური სტილის ცოდნაც. რაკილა ამ ფუნქციური სტილის სწავლების ტრადიციები არ გააჩნდა, თავად ამ სტილისათვის ბუნებრივი თავისებურებების — ენობრივი სტანდარტების, კლიშეების, შტამპების, მყარი შესიტყვებებისა და გამოთქმების მექანიკურმა

გამოყენებამ წარმოუდგენლად შერყვნა ოფიციალური საქმიანი ენა. ენობრივი სტანდარტების, მყარი შესიტყვებების და გამოთქმების უმეტესობა რუსული და სხვა უცხო ენებიდან მექანიკური თარგმანის ფორმით მკვიდრდება და ენობრივი თუ სტილისტური გაუმართაობის გარდა, ძალიან ხშირად სემანტიკური (აზრობრივი) გაუგებრობის მიზეზი ხდება ოფიციალური საქმიანი ურთიერთობის ყველა დონეზე, თვით უმაღლესის ჩათვლით.

ამიტომ, დღეს, სტილისტიკის, ენობრივი კომუნიკაციური ტექნოლოგიების ამოცანა არა მარტო თანამედროვე საერთაშორისო სტანდარტების შესატყვისი საქმის ქაღალდების — დოკუმენტების შედგენის წესებისა და უნარ-ჩვევების დამკვიდრებაა, არამედ ამ სფეროს ენისათვის ბუნებრივი-კანონიკური ენობრივი სტანდარტების, კლიშეების, შტამების ენობრივ-სტილისტიკური ანალიზი და, მეტყველების კულტურის თვალსაზრისით, ქართული ენის ბუნებისთვის შესატყვისი, სწორი ფორმების შემუშავება. საამისოდ კი ამ ფუნქციური სტილის ბუნებაში გარკვევაა საჭირო, მისი აღწერა-დახასიათებით.

ოფიციალური საქმიანი სტილი ენობრივი კომუნიკაციის გამორჩეულად თავისებური სფეროს კუთვნილებაა. ესაა ეპოქის კომუნიკაციური ტექნოლოგიებით (მოდელებით) განსაზღვრული სამეტყველო სტილი. ამ ენობრივ სტილს ეპოქა თავისი ყოფითი სტილით (ყაიდით) ქმნის.

ოფიციალურ საქმიან სტილში ენობრივ-სტილისტური მოდელი ზეობს ენობრივ სუბიექტზე. ენობრივი ურთიერთობა (კომუნიკაცია) და მისი სტილი მთლიანად გამოყენების სფეროს სპეციფიკით არის განსაზღვრული და რეგლამენტებული.

საქმეთნარმოების ტექსტები 4 ჟანრად, სახეობად განიყოფება:

- საორგანიზაციო – განკარგულებითი;
- საორგანიზაციო;
- საინფორმაციო;
- პირადი (კერძოობითი).

5.1. ოფიციალური საქმიანი სტილის ლინგვისტური ბუნება

ოფიციალური საქმიანი ენა თანამედროვე ეტაპზე უნიფიცირების, ტიპიზებისა და ტრაფარეტირების მიმართულებით ვითარდება.

ოფიციალური საქმიანი სტილისთვის დამახასიათებელია მეტყველების სტანდარტიზაცია და ტიპიზაცია, ენობრივი სუბიექტის სამეტყველო ინიციატივის მინიმიზება.

საქმეთნარმოების ტექსტებს თავისებური სტრუქტურა და კომპოზიცია აქვთ. ამ ტექსტების სპეციფიკას განსაზღვრავენ მყარი კომპონენტები, ხოლო არქიტექტონიკას განაპირობებენ ექსტრა და ინტრალინგვისტური ფაქტორები. კომუნიკაციურად ყველაზე მნიშვნელოვანია ლექსიკა და ფრაზეოლოგია.

საქმიანი სტილის ბუნებაში გასარკვევად აუცილებელია საქმიან ურთიერთობებში ენობრივი კომუნიკაციის სპეციფიკის ცოდნა. ენობრივი კომუნიკაციის მოდელი ამ სფეროში ასეთია:

ადრესანტი → ადრესატი → ინფორმაციის გადაცემის სახე → საკომუნიკაციო არხი → ადრესანტისა და ადრესატის ურთიერთობის ტიპი.⁵⁸

ამ მოდელში ადრესანტი მხოლოდ ინფორმაციის გადამცემია. მას მხოლოდ სოციალური ფუნქცია აქვს. მის პიროვნებას აქ არანაირი მნიშვნელობა არა აქვს. მისი როლი მკაფიოდ არის რეგლამენტებული: არ გააჩნია ტექსტის ჟანრობრივი ნორმის ინდივიდუალური (სუბიექტური) ინტერპრეტაციის შესაძლებლობა (უფლება).

საქმიან ტექსტებში მთავარია ადრესატზე ზემოქმედება და სასურველი საპასუხო რეაქციის მიღება. ეს ზემოქმედება კი ამ ტექსტებში სპეციფიკურად ხორციელდება: ადრესატისათვის ბრძანება ან მითითება სავალდებულოა, აუცილებლად შესასრულებელია. ამიტომ ამ ტექსტებში მთავარია მიზანი მკაფიოდ იყოს გამოკვეთილი, რათა შინაარსი ადრესატამდე ადეკვატურად მიიტანოს.

ოფიციალურ საქმიან კომუნიკაციაში ადრესატის ფაქტორი გავლენას ახდენს ენობრივი ეტიკეტის ფრაზათა არჩევანისა. და რეკვიზიტების შედგენილობასა და გაფორმებაზე. სამეტყველო ეტიკეტი საქმიანი სტილის ერთ-ერთი მსაზღვრელია. ეტიკეტი თავისთავად ნიშნავს ლექსიკის, ფრაზეოლოგიის, სინტაქსის კონსტრუქციის სპეციფიკას, რომელიც მყარ, სავალდებულო ნორმას წარმოადგენს და მთლიანად გამორიცხავს მეტყველი სუბიექტის როლს. აქ არსებითია აგრეთვე კომუნიკაციური ურთიერთობის ტიპი. ამ სისტემას (მოდელს) ამ სფეროში ადრესანტისა და ადრესატის ურთიერთობას ორი ასპექტი აქვს: ერთია სოციალური ურთიერთობის მხარე, მეორეა გარე ფაქტორები.

სპეციალისტები აღნიშნავენ, რომ სოციალური ურთიერთობის ასპექტი ადრესანტისა და ადრესატის სოციალური როლების საფუძველზე იქმნება, ე.ი. იმის მიხედვით, თუ რა როლებს ასრულებენ ისინი საქმიანი ურთიერთობისას. ესაა ოფიციალური ურთიერთობა კომუ-

⁵⁸ გაბუნია თ., საქმიანი კომუნიკაციის ტექსტების ლინგვისტური ბუნება (საქმეთნარმოების ტექსტების მასალაზე), საკანდ. დისერტაციის ავტორეფერატი, თბილისი, 2002, გვ. 6

ნიკანტებს შორის, რაც მათი საქმიანი ურთიერთობის საზოგადოებრივი დანიშნულებიდან გამომდინარეობს.

ოფიციალური საქმიანი სტილის ბუნებაზე არსებით გავლენას ახდენს სამართლებრივი ნორმაც. ამ ნორმის გავლენა თავს იჩენს ისეთ კატეგორიებში, როგორიცაა აუცილებლობა და მითითება.

საკომუნიკაციო მოდელში ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორია საკომუნიკაციო მიზანდასახულობის ტიპი. ოფიციალური საქმეთნარმოების ენაში ორი საორიენტაციო ტიპი მოქმედებს: ერთია ფაქტის კონსტატაცია, მეორეა – მითითება.

ოფიციალური საქმიანი ტექსტი გამიზნულია ადმინისტრაციული გარემოსათვის, ასახავს კომუნიკანტების სპეციფიკურ ურთიერთობას და ადრესატს აუცილებელი ქმედებისკენ მოუწოდებს.

5.2. ოფიციალური საქმიანი ენობრივი კომუნიკაციის ლექსიკა და ფრაზეოლოგია

საქმეთნარმოების ტექსტი მთლიანად ენობრივი სტანდარტებისგან შედგება. სტანდარტები ოფიციალურ საქმიან ურთიერთობებს აძღვილებს.

სტანდარტები ფორმას და შესაბამის ენობრივ საშუალებებს მოიცავს. ფორმაც და ენობრივი საშუალებებიც საქმიან ურთიერთობებში ხელს უწყობს გამოხატვის ტიპობრივ ადეკვატურობას.

საქმეთნარმოების ტექსტი სათანადო ფორმებით იწერება. მეტყველების ძირითადი ფორმაა თხრობა: მკაფიო, ნათელი და ოფიციალური. ეს ფაქტორი განაპირობებს ოფიციალურ საქმიან სტილში ტერმინოლოგიის ფართო გამოყენებას. ამას გარდა, შეიცავს შესაბამისი თემატიკის საყოველთაო გავრცელების სიტყვებს.

მაგალითად: "ბრძანება", "აქტი", "განცხადება", "ავტობიოგრაფია", "დახასიათება", "ოქმი", გამოიყენება ე.წ. საკანცელარიო ლექსიკა: "ზედღებული", "საბუღალტრო აღრიცხვა", "მოხსენებითი ბარათი", "უნყება" და ა.შ.

საქმიანი სტილის ლექსიკაში თვალშისაცემია მყარი შესიტყვებები, ფრაზეოლოგია, გამონათქვამები, აბრევიატურები (დღგ, შპს, პროფ., აკად.). აშკარაა ენობრივი, ლექსიკოლოგიური ტრადიციული ერთგულება (სიძლიერე). ამის წყალობით თვალშისაცემია მყარი არქაული ლექსიკის გამოყენება. მაგალითად, "ქვემორე", "მასზედ", "ჩვენ ქვემორე ხელისმომწერნი...", "ეს ცნობა მიეცა მასზედ, რომ...", "გვაქვს პატივი, გაცნობოთ (მოგიწვიოთ)..."

5.3. ოფიციალური საქმიანი სტილის მორფოლოგია

ამ სტილის ტექსტებისათვის დამახასიათებელია შემდეგი ლინგვისტური თავისებურებები:

- არსებით სახელთა სიტყარბე, თანაც სახელობითი ბრუნვის ფორმით. ამგვარ ფორმათა სიტყარბე განპირობებულია ორგანიზაციების, პიროვნებების, მოქმედებათა ფიგურირებით (მოქმედებები უმთავრესად ნაზმნარი სახელებით გამოიხატება);
- ხშირია ნასახელარი ნინდებულები. მაგალითად: "შესაბამისად", "დაკავშირებით", "თანახმად", "იმის გამო", "იმის შედეგად, რომ", "იმასთან დაკავშირებით, რომ" და ა.შ. არსებითი სახელის ფუნქციით ხშირად გამოიყენება ზედსართავი სახელები და მიმღებობები;
- ნაზმნარ სახელებსა და მათგან ნაწარმოებ მყარ გამოთქმებს უმეტესად მოსდევს სახელი ნათესაობით ან თანდებულის ბრუნვაში;
- საწყისის ფორმების გამოყენება. ეს განპირობებულია საორგანიზაციო-განკარგულებით დოკუმენტაციის იმპერატიული ხასიათით. საწყისების (სახელზმნების) უმრავლესობა იხმარება სიტყვებთან: "საჭიროა", "აუცილებელია". ამ სიტყვებს ხშირად ერთბაშად რამდენიმე საწყისური (სახელზმნური) ფორმა მოსდევს. ასეა უმეტესად ბრძანებებსა და დადგენილებების ფორმულირებები.
- "იმპერატიული ინფინიტივი" დამახასიათებელია ინსტრუქციების, წესდების, ოქმებისთვის.
- ზმნათა ანმყო დროის ფორმების უპირატესი ხმარება. ხშირად იხმარება აუცილებლობის და მინიშნება-მითითების ფორმები: "ვბრძანებ", "ვავალებულებ", "ვთავაზობ" და ა.შ.
- წარსული დროის (ნამყოს) ფორმის ოქმებსა და პირად დოკუმენტაციაში (მაალითად, ავტობიოგრაფიაში) ქარბობს;
- უფრო იშვიათია მომავალი დროის ფორმები (ისიც ძირითადად - კონტრაქტებში);
- ზმნათა I და II პირის უქონლობა. ამის მიზეზია პირის ნაცვალსახელებისა და ზმნის III პირის ფორმების განუსაზღვრელი პირიანი ფორმის მნიშვნელობით გამოყენება. მაგალითად: "მოისმინეს", "სიტყვით გამოვიდნენ", "აღნიშნეს", "დაადგინეს" და ა.შ. ამის მიზეზი მეტყველების პერსონიფიცირების არარსებობაა.
- ხშირია აღწერითი ვნებითის ფორმები. მაგ., დაშვებულ იქნა, მოსმენილ იქნა, გარკვეულ იქნა და ა.შ.

5.4. ოფიციალური საქმიანი სტილის სინტაქსი

ამ სტილისთვის ჩვეულებრივია თხრობითი წინადადებები. ზოგიერთი ტიპის ტექსტებში (ბრძანების, მითითების, ოქმის) ხშირია ასევე უპირო წინადადებები.

ინსტრუქციებში, დებულებებში, წესდებისა და კონტრაქტის ტიპის ტექსტებში ჩვეულებრივი მოვლენაა რთული ქვენყობილი წინადადებები.

სინტაქსის დონეზე სტილური თავისებურებები ვლინდება სიზუსტესა და სიცხადეში. თვალშისაცემია სპეციალური ტერმინოლოგია.

ამ სტილის სინტაქსის არაერთ თავისებურებას სწორედ სიცხადისა და სიზუსტის მოთხოვნები განაპირობებს. მაგალითად: "ჩამოთვლის", "დაზუსტების", "დამატებითი შენიშვნების" ფართო გამოყენებას, რაც მნიშვნელოვნად ზრდის ტექსტის მოცულობას. ეს მოვლენა განსაკუთრებით თვალშისაცემია ისეთი ტიპის ტექსტებში, როგორიცაა: "კონტრაქტი", "ინსტრუქცია", "წესდება".

იმის გამო, რომ ოფიციალურ საქმიან სტილში სტანდარტიზაციის პროცესი ყველა ენობრივ დონეს მოიცავს - ლექსიკას, მორფოლოგიას და სინტაქსს, მკაფიო სამეტყველო სტერეოტიპი მისთვის ბუნებრივი მოვლენა ხდება. უფრო მეტიც, სტერეოტიპების დაცვა აუცილებლობადაც კი იქცევა. მაგალითად, სტილისტიკურ ნორმას და მოთხოვნას წარმოადგენს:

- მასალის ფორმალურ-ლოგიკური გადაცემა;
- ინფორმაციულობის სისრულე;
- ფორმულირების სიზუსტე;
- არგუმენტირებულობა და კონკრეტულობა.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სტილისტური მოვლენაა ინფორმაციული სიჭარბე, რაც რთულქვენყობილ წინადადებებში დამოკიდებულ წინადადებათა სიმრავლეში იჩენს თავს.

ინფორმაციული სიჭარბის მიზეზად ზოგი სპეციალისტი ტექსტის აგების ნორმებსა და, აქედან გამომდინარე, ამ ტექსტების ბუნებით ხსნის.⁵⁹ სინამდვილეში ამის მიზეზის ასეთ ტექსტებში სათქმელის (ინფორმაციის) გამეორების (დუბლირების სხვადასხვაგვარი რაკურსით) აუცილებლობა განაპირობებს. ამ გარემოების მიზანი კი, როგორც აღინიშნა, ინფორმაციის გადაცემის ადეკვატურობის მოთხოვნაა, იმგვარი, რომ გამორიცხული იყოს ორაზროვნება. გამეორებებით კი ჩვეულებრივ უფრო ხშირად გვაქვს ნომინაციები

⁵⁹ გაბუნია თ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 6

როგორებიცაა: დანესებულებათა, თანამდებობათა დასახელებები, ტექსტის საკვანძო სიტყვები, სინტაქსური კონსტრუქციები.

ინფორმაციის სიჭარბე საქმიანი ინფორმაციის გადაცემაში ტექნიკური, სტრუქტურული ან სემანტიკურ-სინტაქსური დაბრკოლებების ზეგავლის შედეგია. ამ დაბრკოლებათაგან სტილისტიკურ ხვენას ნაკლებად ექვემდებარება ტექნიკური დაბრკოლებები. სტრუქტურულ სინტაქსურ-სემანტიკურ დაბრკოლებათა მინიმუმება კი სწორედ სტანდარტიზებით ხერხდება. ე.ი. სტილის გამართულობის (სისწორის) პირობად სწორედ მეტყველების სტანდარტიზება გამოდის.

სტანდარტიზება ოფიციალური საქმიანი სტილის აუცილებელი პირობაა და მაინც, მეტყველების ბუნებისათვის ეს მოვლენა უცხოა, რადგან იგი ერთფეროვნებას ვერ გულისხმობს. მეტყველებისთვის ჩვეულებრივ (სხვა სტილებში) სტერეოტიპებისა და ყოველგვარი სტანდარტების რღვევის ტენდენციები ბუნებრივი და სასაფუძვლო მოვლენებია. სტანდარტიზების რღვევის მოვლენები ამ ფუნქციურ სტილშიც იჩენს თავს.

თანამედროვე დონეზე, ჩვენში, საქმიან ურთიერთობებში, ახალი ევრო-ამერიკული სტანდარტების დამკვიდრება ბუნებრივად ინვესტრადიციულად ქცეული ძველი სტერეოტიპების რღვევას, რაც ენობრივ-სტილისტურ სფეროზეც აისახება. მაგალითად, ფეხს იკიდებს ახალი ლექსიკა. მათ შორის ტერმინოლოგიაც; ფართოვდება ჟანრობრივ-თემატიკური არე; მრავალფეროვნდება არარეგლამენტირებული მიმოწერა; ირღვევა რეკვიზიტების განლაგება-გაფორმების ძველი სტანდარტები და ეს მოვლანა უფრო თავისუფალი ხდება. ამასთან საქმიან კომუნიკაციებში მკვიდრდება "დაუგეგმავი" სიტუაციები, რომელთა სტანდარტიზება წინასწარგანჭვრეტის საფუძველზე, პრაქტიკულად, შეუძლებელი ხდება. ეს ყველაფერი ართულებს ენობრივი კლიშე-ფრაზების დადგენას. ენობრივი სტანდარტები ასეთ არარეგლამენტირებულ ტექსტებს ვერ ერგება. ასეთ ტექსტებში ტრადიციულ ფუნქციას ენობრივი ეტიკეტის ფრაზები, ლექსიკური შესიტყვებები და ზოგიერთი სხვა ენობრივი შაბლონი თუ ინარჩუნებს. არსებითი ისიცაა, რომ ტექსტის აგების პრინციპები ძირითადად იცვლება.

ახალი პრინციპები, ერთ შემთხვევაში, ჩვეულებრივი თხრობის სტილს ამკვიდრებს (მაგალითად, საკითხის ისტორიის, საქმის არსის გადმოცემაში), სხვაგან – მსჯელობას (მაგალითად, ტექსტის დამარწმუნებელ ნაწილში), ან აღწერას (მაგალითად, ტექნიკურ დახასიათებაში, პროდუქტების, კონსტრუქციების აღწერაში და ა.შ.).

არარეგლამენტირებულ ტექსტებს განეკუთვნება საინსტრუქციო წერილები, რეკომენდაციები, დეკლარაციული ხასიათის წერილები

და ა.შ. ამავე სფეროს განეკუთვნება სარეკლამო ტექსტები და მათთან დაკავშირებული საქმიანი მიმონერა (მაგ., საინფორმაციო, სარეკლამო წერილები).

სარეკლამო ტექსტები ოფიციალურ საქმიანი და პუბლიცისტური სტილების სიმბიოზს ცხადყოფს. მათში თვალშისაცემია, როგორც ენობრივი სტანდარტები თუ შაბლონები, ისე ენობრივი ექსპრესია.

ექსპრესია უპირატესად რეალიზებულია შეფასებითი ლექსიკით. მაგ, სარეკლამო ტექსტებში ხშირია გამოთქმები: "სასარგებლოა", "ეფექტურია", "საიმედოა", "მოსახერხებელია", "საუკეთესოა". ეს კი სარგებლიანობის აღმნიშვნელი ლექსიკის პრიორიტეტს ცხადყოფს. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან სარეკლამო ტექსტის უმთავრესი მიზანი არჩევანის ხელშეწყობაა.

ენობრივი ექსპრესია სინტაქსის დონეზე გამოხატულია ძახილის წინადადებებითა და საკვანძო სიტყვების, გამოთქმების გამეორებით, ინვერსიული წყობით. ამას გარდა, გამოიყენება ისეთი სტილისტური ხერხები, როგორიცაა რიტორიკული შეკითხვა, ანტითეზა, გრადაცია, სხვათა ნათქვამი, კითხვა-პასუხის კონსტრუქცია.

საქმეთნარმოების სტილი, ახალი ევრო-ამერიკული სტანდარტების დამკვიდრების გამო, ახალ უცხოენოვან ზეგავლენას განიცდის. ეს უპირატესად უცხო ენობრივი სტრუქტურების, შაბლონების, კლიშეების ქართული ენისა და მეტყველების ბუნებასთან შეგუება-შეთანხმების გარეშე დამკვიდრებაში ვლინდება. ამიტომ ოფიციალური საქმიანი სტილის შესწავლის აქტუალობა თავისთავად ცხადია. აქ გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენს:

- საქმეთნარმოების ტექსტების ჟანრობრივ სახეობათა გამოვლენა მათი აგებულებისა და სტანდარტიზაციის კანონიკურობის შესაბამისად;

- ამ ტექსტების ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიური და გრამატიკული სტრუქტურების კვლევა;

- ენობრივი კლიშე – შტამების, როგორც სამეტყველო მოდელების, გამოვლენა და მათი ენობრივ-სტილისტიკური ხვეწა მეტყველების კულტურის მოთხოვნათა დონეზე.

თავი VI

მეტყველების მიზანდასახულობათა კლასიფიკაცია

მეტყველების მიზნობრიობა

კულტურის ნებისმიერ სფეროში ადამიანის ქცევა-მოქმედებებს სოციალური თანაარსებობის წესები განსაზღვრავს. ეს წესები ყოველი კონკრეტული სიტუაციისთვის არსებობს, თუმცა უმთავრესად მაინც ორი სახისაა:

- კანონმდებლობითი;
- ზნეობითი (ეტიკეტური).

პირველი სახეობის წესები, თავისი არსით, ამკრძალავია, ე.ი. კრძალავს გარკვეული ტიპის ქცევა-მოქმედებებს. მეორე სახეობის რჩევა-დარიგებითია, ე.ი. ასეთი ტიპის წესები ადამიანს ურჩევს, როგორი ქცევა-მოქმედებანია უპრიანი და რომელი მიუღებელი.

ადამიანები ამ წესებს დროსა და სივრცეში საკუთარი არსებობის მოსაწესრიგებლად (რეგლამენტირებისთვის) გამოიყენებენ-იცავენ. ამასთან იციან, რომ მათ დაუცველობას, საზოგადოების მხრიდან, მოკვეთა-გაძევება მოჰყვება. ადამიანისთვის კი საარსებო სოციალური გარემოსგან მოკვეთა უმძიმესი სასჯელია, რადგან იგი ბუნებით ეგოცენტრული არსებაა. მისი არსებობა, მიზანმიმართული საქმიანობა სხვა ადამიანებთან შინაგან კონკურენციან აგებული. უამისოდ მას არსებობის მოტივაცია ეკარგება. ამასთან ეს კონკურენცია მისი სრულქმნის პირობაცაა. კონკურენცია სხვისადმი ეკონომიკური სოლიდარობის პირობებშიც ძლიერია: მე რომ მდიდარი ვიყო, შენც მდიდარი უნდა იყო, ხელი უნდა შეგიწყო ამაში. მაგრამ მე შენზე მდიდარი უნდა ვიყო. ამიტომ სხვის გამდიდრებაზე ზრუნვა საკუთარი გამდიდრების გზაა. ამიტომაც იქცა ეს აზრი თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკური პოლიტიკის მაქსიმად (სხვათა შორის, ეს ეკონომიკური მოდელი ადამიანისთვის გენეტიკურია და მისი უპირველესი გამოვლენა უპოვართათვის მონყალების გაღების ძირძველი ჩვევაა).

ადამიანი საკანონმდებლო და ეთიკურ ცოდნას დაბადების შემდეგ იძენს – სიცოცხლის პირველი დღეებიდან სწავლობს.

ეთიკის წესები ადამიანს ტრადიციების, წეს-ჩვევების სახით ეძლევა. ტრადიცია ქცევა-მოქმედება დაკანონებული ერთობლიობაა და პროცესუალურად რიტუალურია. ამის გამო ზოგი მკვლევარი

ზნეობრივი გამიზნულობის ტექსტს რიტუალურს უწოდებს (ლათინურად *ritualis* –სარწმუნოებრივი ხასიათის წეს-ჩვეულებათა ერთობლიობა).

მეტყველება მიზანდასახულობის მიხედვით შესაძლოა იყოს:

- რიტუალური;
- პროვოკაციული;
- იმპერატიული;
- დარწმუნებითი.

ამას გარდა, ისეთ სახეობებსაც გამოყოფენ, რომლებიც თავიანთი არსით საერთოდ ახასიათებთ ადამიანებს და რის გამოც "საერთო ადამიანურ უნივერსალიებად" მიიჩნევენ (მაგ., ე. ნ. ზარეცკაია), ასეთი მიზანდასახულობებია: საკუთარი ავტორიტეტის შექმნა; სხვა ადამიანთა საკეთილდღეო მეტყველება; ინტელექტუალურ თანამოაზრეთა შეძენა, სოციალური სტატუსის შენარჩუნება და ა.შ.

რეალიზაციის მეთოდების მიხედვით კი მეტყველების მიზანდასახულობები სამ ჯგუფს ქმნის:

1. იმპერატივი — სიტყვით ზემოქმედების მიზანი (აქ შედის ბრძანება, მუქარა, სიტყვიერი სადიზმი და ა.შ.);

2. დარწმუნება — არგუმენტით სხვისთვის საკუთარი აზრის თავსმოხვევა (დასაბუთება, განმარტება და ა.შ.);

3. პროვოკაცია — ინფორმაციის მიღების მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად დისკუსიის გამართვა და სხვა.

მეტყველება (საჯარო სიტყვა) ორ ჯგუფად იყოფა. ერთია ერთჯერადად წარმოთქმული სიტყვა (ორატორიკა), მეორე — მრავალჯერ წარმოსათქმელი (ჰომილეტიკა).

ორატორიკას საფუძვლად უდევს სათათბირო (მომავლისათვის გამიზნული), სასამართლო (წარსულზე მიმართული), ეპიდექტური ანუ საჩვენებელი (წარსულის მომავალთან კავშირზე მიმანიშნებელი) საჯარო სიტყვები.

სათათბირო სიტყვის მიზანია გადმოხიზება, დათანხმება ან უარის თქმევენება; სასამართლო სიტყვისა — ბრალდება ან გამართლება; ეპიდექტური — ქება ან ძაგება.

ორატორიკის ჟანრებს მიაკუთვნებენ აგრეთვე დიალოგს, ამბავსა და ფოლკლორს.⁶⁰

ჰომილეტიკა, თავისი წარმოთქმის მრავალჯერობის წყალობით დარწმუნება-ზეგავლენის თვალსაზრისით, მეტყველების ყველაზე ძლიერ სახეობად არის მიჩნეული. მისი მიზანი სამომავლო ნდობისა და ავტორიტეტის მოპოვებაა.

⁶⁰ ზარეცკაია ე. ნ., დასახ. ნაშრ., გვ. 68

ჰომილეტიკას ისეთ ჟანრებს მიაკუთვნებენ, როგორიცაა ქადაგება, სასწავლო სიტყვა, პროპაგანდა.

ორატორიკა და ჰომილეტიკა მეტყველების ზეპირსიტყვიერი სახეობებია.

წერით მეტყველებას მიაკუთვნებენ საბუთებს, ხელნაწერებს, მხატვრულ ლიტერატურას, სამეცნირო ლიტერატურასა და პუბლიცისტიკას.

მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებს მიაკუთვნებენ მეტყველების შერეულ (ზეპირ-წერით) სახეობას.

საჯარო სიტყვის (საჯარო მეტყველების) სახეობებად და ჟანრებად ამგვარი დაყოფა ზოგადია და პირობითი. მაგალითად, ჰომილეტიკა მეტყველების ზეპირი ფორმაცაა და წერილობითიც, ხოლო პროპაგანდის გამიზნულობას ზოგადად ყველა ჟანრი შეიცავს.

ზოგი ავტორი განსხვავებულ კლასიფიკაციას გვთავაზობს. მაგ., ჰ. კიუნი თავის "პოლიტიკური სიტყვის ხელოვნებაში" საჯარო სიტყვის გამიზნულობის 4 ასეთ სახეობას (ტიპს) გამოყოფს:

- საგნობრივი მოხსენება – საქმის არსის განმარტების შემცველი (განმარტებისთვის გამიზნული);
- თვალსაზრისის გამომხატველი ანუ დამარწმუნებელი სიტყვა – მოლაპარაკის მოსაზრების გამომხატველი და მსმენელის გრძნობა-გონებაზე ზემოქმედებისთვის გამიზნული;
- რაიმე შემთხვევასთან დაკავშირებული სიტყვა – საზეიმო, სამადლობელო, მისასალმებელი და ა.შ.
- თხრობითი სიტყვა – თავგადასავლის თხრობა.⁶¹

ამ კლასიფიკაციის შინაარსობრივი და ტერმინოლოგიური მსგავსება-განსხვავებანი, ვფიქრობთ, თავისთავად ცხადია.

ქართულ ორატორულ ხელოვნებაში საერთაშორისოსთან ერთად ორატორიკის ეროვნული ტერმინოლოგიაც არის დამკვიდრებული და სპეციფიკური ჟანრებიცაა გამოვლენილი. ასე მაგალითად, ზოგადად ზეპირი საჯარო სიტყვის შესატყვისი ტერმინებია "ქადაგება": ("მაღალი ხმით სწავლება"-ს.ს. ორბელიანი), "მოძღვრება", "სიტყვა". ძველ ქართულ წყაროებში გვხვდება "ქება", "შესხმა", "მჭევრი", "სწავლა".⁶² ორატორიკის დარგები (სახეობებია):

- სამქადაგებლო მჭევრმეტყველება,
- სადარბაზო (დიპლომატიური) მჭევრმეტყველება;
- სამხედრო მჭევრმეტყველება;

⁶¹ Kuhn H., Die Kunst der Politischen Rede. Dusseldorf-Wein, 1985

⁶² იხ. მაგალითად, კრებული: "მამათა სწავლანი", X-XI სს. ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა ილია აბულაძემ, თბილისი, 1955

- სამოსამართლო მჭევრმეტყველება;
- სადღესასწაულო მჭევრმეტყველება;
- სამგლოვიარო მჭევრმეტყველება.

სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების უანრებია; ქადაგება, სწავლება, მოძღვრება, ქება, შესხმა;

საადარბაზო მჭევრმეტყველებისა – სიტყვა, მოხსენება;

სამხედრო მჭევრმეტყველებისა – სიტყვა, მოხსენება, მიმართვა;

სადღესასწაულო მჭევრმეტყველებისა – სიტყვა, მოხსენება, ქება, შესხმა, მილოცვის წერილი;

სამგლოვიარო მჭევრმეტყველებისა – ქება, შესხმა, სამძიმრის წერილი.⁶³

6.1. სიტყვის ჩანაფიქრი

მეტყველების, როგორც პროცესის, არსის საცოდნელად დიდი მნიშვნელობა აქვს აზრის დასაბუთების ანუ ჩანაფიქრის არსის გააზრებას.

ჩანაფიქრი სიტყვიერი კომუნიკაციის მეორე დონეს წარმოადგენს. ეს დონე ოთხ ელემენტს შეიცავს:

მიზანი → • **ჩანაფიქრი** → • **ტექსტი** → • **რეაქცია**

ჩანაფიქრი, ანუ აზრის დასაბუთება, არის ლოგიკური მოქმედება, რომლის პროცესშიც ხდება რაიმე აზრის დასაბუთება სხვა აზრების დახმარებით.

დასაბუთებასა და მის ხერხებს ყოველთვის უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა.

მეტყველების პროცესში აზრის სიცხადეს წინადადებაში სიტყვათა ურთიერთკავშირი, ანუ სიტყვათა რიგი განსაზღვრავს. ამ მოვლენას კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება ე. წ. სიტყვათა თავისუფალი რიგის მქონე ენებში, რომლებსაც ქართულიც განეკუთვნება. ასეთ ენებში აზრობრივ სიზუსტეს ლოგიკური აქცენტი უზრუნველყოფს და წინადადების აქტუალურ დანაწევრებასთანაა დაკავშირებული.

წინადადების აქტუალური დანაწევრება ერთ-ერთი თანამედროვე ლინგვისტური თეორიაა, რომლის მესაძირკვლევ ა. ვეილია, ხოლო

⁶³ ჯაგოდნიშვილი თ., ქართული ორატორული ხელოვნება, თბ., 2000, გვ. 59-66

მისი იდეის განმავითარებელი პრადის ლინგვისტური სკოლის წარმომადგენელი ვ. მათეზიუსი.

ვ. მათეზიუსის თვალსაზრისით, თემა (საფუძველი) იმას გამოხატავს, რაც მოცემულ სიტუაციაში უკვე ცნობილია, ან იოლი გასაგებია და რასაც ემყარება, ანუ საიდანაც ამოდის მოლაპარაკე, ხოლო რემა (ბირთვი) ის არის, რასაც მოლაპარაკე იტყობინება თავისი შეტყობინებით (გზავნილით). მართალია, თემა ახალ ინფორმაციას არ გვთავაზობს, მაგრამ აუცილებელია კონტექსტთან მოცემული წინადადების დასაკავშირებლად. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, წინადადების აქტუალური დანაწევრება გულისხმობს წინადადების გაყოფას შეტყობინების (გზავნილის) ამოსავალ ნაწილად (თემა-მონაცემი) და მტკიცების ნაწილად (რემა-ახალი). ამგვარი დანაწევრება იმ მოსაზრებას ემყარება, რომ წინადადება აზრობრივად (თემატურად, თემის სახით) წინა წინადადებას უკავშირდება და ერთგვარად იმეორებს მას, მეორე მხრივ (რემით, რემატურად) ახალ ინფორმაციას გვანდის. კონტექსტის მიხედვით წინადადების ნებისმიერ წევრს შეუძლია ორივე როლის შესრულება – თემისაც და რემისაც.

აქტუალური დანაწევრების ელემენტები წინადადებაში ძირითადად განლაგების (რიგის) მიხედვით ამოიცნობა. დასაწყისში თემაა, ბოლოში – რემა.

მაგ. "ქალალდი მაგიდაზეა". აქ "ქალალდი" თემაა, "მაგიდაზეა" – რემაა.

თემა-რემის ამოცნობა შეიძლება ინტონაციით (მახვილით, პაუზით), მაცალკევებელ-მაკავშირებელი ნაცვალსახელებით, ზმნის-წინებით, ზმნიზედებით ან კონტექსტით.

ქართულ ენაში უპირატესია სიტყვათა პირდაპირი რიგი, თუმცა არც ისე იშვიათია შებრუნებული რიგიც ("მწვანე ბალახისა" და "ბალახის მწვანის" ანალოგიურად).⁶⁴

თანამედროვე ლინგვისტური თეორიები ამ ფენომენს მეტყველებას მიაკუთვნებენ და სამეტყველო აქტების თეორიას უკავშირებენ და სამართლიანადაც, რადგან სრულიად აშკარაა, რომ წინადადების აქტუალური დანაწევრების არსი ეფექტური ენობრივი კომუნიკაციის აუცილებელი პირობაა.

⁶⁴ წინადადების აქტუალურ დანაწევრებას სხვადასხვა თეორიული პოზიციიდან შეისწავლიან. მაგ., აქტუალური დანაწევრების სემანტიკური ბუნების კონცეფციისა (ი. ფორბასი, ფ. დანეში); სინტაქსური ბუნების კონცეფციის (კ.გ. კრუმელნიცკაია); წინადადების აქტუალური დანაწევრების ლოგიკურ განსჯასთან შესაბამისობის კონცეფცია (ლ.ბ. შჩერბა, ვ.ვ. ვინოგრადოვი) და ა. შ.

6.2. საჯარო სიტყვის განზრახულობა – ენობრივი კომუნიკაციის მეორე დონე

სამეტყველო ჩანაფიქრი იგივე ენობრივ-ლოგიკური დასაბუთებაა. დასაბუთება ფართო გაგებით ლოგიკური პროცესია. ამ პროცესში რაიმე აზრის ჭეშმარიტებას სხვა, უკვე ჭეშმარიტებად აღიარებული, აზრებით ამტკიცებენ.

ამ ლოგიკურ პროცესს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ადამიანის მიერ სამყაროს შეცნობისათვის. დასაბუთება და მისი ხერხები იმთავითვე, აზროვნების შემსწავლელი მეცნიერების აღმოცენებისთანავე მოექცა სპეციალისტთა ყურადღების არეში. იგი, არისტოტელედან მოყოლებული, დღემდე რჩება განსჯა-განჩხრეკის საგნად.

არისტოტელეს მტკიცებითაც ადამიანები მხოლოდ მაშინ ირწმუნებენ ხოლმე რაიმეს, როცა ჩათვლიან, რომ ეს რაიმე დასაბუთებულია.

ძველი ლოგიკოსები ამ პროცესში ასეთ მომენტებს ამჩნევდნენ:

• **წინადადება** → • **საფუძველი** → • **მაგალითი** → • **მსგავსება** →
→ • **ნაირგვარობა** → • **პერცეფცია** → • **დასკვნა**

აზრთა გაცვლა-გამოცვლის პროცესში – საუბრის, დისკუსიის დროს ადამიანები თანამოსაუბრეების, ოპონენტების, მსმენელების საკუთარი მოსაზრებების სისწორეში დარწმუნებას ცდილობენ. აქარწყლებენ მცდარსა თუ მიუღებელ შეხედულებებს, ანუ თანამოსაუბრენი აზრთა გაცვლა-გამოცვლისას თავიანთ მოსაზრებებს ასაბუთებენ.

დასაბუთება ადამიანის ცნობიერებაში გარემოსინამდვილის საერთო კანონზომიერებათა ასახვაა. როგორც სამყაროშია საგნები და მოვლენები ერთმანეთთან მიზეზ-შედეგობრივად გადაჯაჭვული, ისე ადამიანის შეხედულებები ამ საგნებსა და მოვლენებზე უნდა იყოს ერთმანეთთან კავშირში.

რაკი დასაბუთება აზრის ადრე და უკვე დასაბუთებული აზრებით დამტკიცებაა, ამიტომ დიდი მნიშვნელობა აქვს ორი ამოცანის გადაწყვეტას:

1. ზუსტად უნდა განისაზღვროს ახალი, დასაბუთებული აზრის მიმართება და შესაბამისობა იმ მოსაზრებებთან, რითაც მოცემული ახალი აზრი მტკიცდება.

2. არგუმენტები (დამსაბუთებელი აზრები) თვითონ საჭიროებენ დასაბუთებას. ამიტომ არგუმენტები უნდა იყოს ჭეშმარიტი ანუ თვითონ უნდა გამომდინარეობდნენ სხვა, უკვე

დასაბუთებულ-დამტკიცებული მოსაზრებებიდან, ის სხვები, თავის მხრივ, სხვა დასაბუთებული აზრებიდან და ა.შ. აქედან გამომდინარეობს მეორე ამოცანა: უნდა დადგინდეს რომელი (რა სახის) მოსაზრებები აღარ საჭიროებს დასაბუთებას.

დასაბუთებელი მოსაზრებების (ანუ თეზისების) დასაბუთება სხვადასხვანაირ კომუნიკაციურ სიტუაციაში წარმოებს. ამიტომ თეზისებიც ნაირ-ნაირია.

ყველა სიტუაციაში საერთოა დასაბუთების სტრუქტურა და ხერხები.

დასაბუთების სტრუქტურა და ხერხები მეტი სიმყარით იმიტომ გამოირჩევა, რომ ეპოქათა და თაობათა კვლევადიებითი მუშაობის შედეგს წარმოადგენს.

- დასაბუთება წყაროთა მიხედვით ორგვარია:

- პირდაპირი;

- ირიბი (არაპირდაპირი).

პირდაპირი დასაბუთება რაიმე უტყუარ დებულებას ემყარება. თეზისის უტყუარობა კი უშუალოდ ამ დებულებიდან გამოიყვანება.

ირიბი დასაბუთების დროს თეზისი საპირისპირო აზრის გაქარწყლებით მტკიცდება. ირიბი დასაბუთება ორგვარია:

1. აპაგოგიური ირიბი დასაბუთება;

2. დამანაწილებელი ირიბი დასაბუთება.

- აპაგოგიური (ბერძნ. *apagoge* – დასკვნა; *apagogos* – ამრიდი, განმარიდებელი). აპაგოგიური დასაბუთების დროს ხდება დროებითი დაშვება, რომ რაიმე საწინააღმდეგო თეზისი ჭეშმარიტია და კეთდება მისგან გამომდინარე დასკვნა. რაკი ეს თეზისი მცდარია, მისგან გამომდინარე დასკვნაც არასწორი იქნება. ამით კი ისიც მტკიცდება, რომ თავდაპირველი საწინააღმდეგო თეზისიც მცდარია.

- დამანაწილებელი ირიბი დასაბუთება მაშინ გამოიყენება, როცა ცნობილია, რომ დასაბუთებელი თეზისი იმ ალტერნატივებში შედის, რომლებიც მოცემულ სფეროს მთლიანად ამოწურავს. დასაბუთების დროს თანამიმდევრულად გამოირიცხება მსჯელობის ყველა ელემენტი, ერთის გარდა და სწორედ ეს ერთი ხდება დასაბუთებელი თეზისი.

მაგალითად, თუ დადგენილია, რომ ქმედება გამოწვეულია 4 – A, B, C, D მიზეზიდან ერთ-ერთით და გაირკვევა, რომ ქმედების გამოწვევა არც A-ს შეეძლო, არც B-სა და არც C-ს, მაშინ იოლად გაირკვევა, რომ მიზეზი იყო D.

დასაბუთება საერთოდ ორგვარი ხერხით წარმოებს: დედუქციით და ინდუქციით.

ამას გარდა, დასაბუთება ორი სახისაა: პროგრესული და რეგრესული. პროგრესული დასაბუთების დროს მსჯელობა საფუძვლებით იწყება და შედეგებისკენ მიემართება და თავის მხრივ, იგი ორგვარია:

1. დასაბუთება ზოგადი დებულებებიდან მიემართება დასასაბუთებელი მოსაზრებისაკენ, როგორც შედეგისკენ. მაგალითად, გეოლოგი მადნის რაიმე სახეობას მიაკუთვნებს გარკვეულ ერას, ამ ერასათვის დამახასიათებელ თავისებურებათა არსებობის საფუძველზე.

2. დასაბუთების პროცესი მიემართება დასასაბუთებელი დებულებიდან მისი ლოგიკური შედეგისაკენ, ხოლო ამ შედეგის საფუძველიანობა დასასაბუთებელი დებულების უტყუარობას ამტკიცებს. ეს სახეობა მაშინ გამოიყენება, როცა ცნობილი ქმედების აუცილებლობა მისი სარგებლიანობით მტკიცდება.

- რეგრესული დასაბუთება (ლათ. **regredios** – უკუსვლა) არის მსჯელობა შედეგებიდან საფუძვლებისკენ.

- პირობითი დასაბუთება. ამ შემთხვევაში ცნობილი აზრი დაიყვანება თავის საფუძველზე, შემდეგ დასაბუთდება მათი შეუძლებლობა, ერთის გარდა, და დასაბუთება ამ ერთს ჩაუტარდება.

დასაბუთების რაიმე უნივერსალური კანონი არ არსებობს. ყოველ დასაბუთებას თავისი სპეციფიკა აქვს, რაც თეზისითა და არგუმენტებით განისაზღვრება. პირობითი დასაბუთება გამორიცხვის მეოთხედს ემყარება, ანუ ყველა კერძო შემთხვევა აღინუსხება.

დასაბუთების ხერხების არჩევანში ჩვენი ოპონენტის პიროვნება და მისი თვისებები უნდა გავითვალისწინოთ.

ნებისმიერი ენობრივი დასაბუთება სამ ელემენტს შეიცავს:

- თეზისს;
- არგუმენტს;
- დემონსტრირებას.

ამ სამი ელემენტიდან არც ერთის ამოგდება არ შეიძლება, დასაბუთების საკმარისობას სამივე ერთად ქმნის.

- თეზისი არის მოსაზრება, დებულება, რომლის უტყუარობა დასაბუთებას საჭიროებს;

- არგუმენტი არის აზრი, რომლითაც თეზისი მტკიცდება;

- დემონსტრირება არის კავშირი თეზისსა და არგუმენტს შორის.

დემონსტრირების სახეობები მრავალფეროვანია. ყველაზე გავრცელებულია დედუქცია და ინდუქცია.

აი, დასაბუთების უმარტივესი მაგალითი, თავისი არსით ქრესტომათიული, რომელიც არაერთ სახელმძღვანელოშია წარმოდგენილი.:

- თეზისი – "სოკრატე მოკვდავია"
- არგუმენტები – "ყველა ადამიანი მოკვდავია" (1)
"სოკრატე ადამიანია" (2).

პირველი არგუმენტი ზოგადია, მეორე – კონკრეტული, კერძოობითი ხასიათისაა. ამ ორი არგუმენტიდან ლოგიკური კავშირის – დემონსტრირების მეშვეობით შეიძლება უტყუარი დასკვნის გამოტანა: "სოკრატე მოკვდავია".

ენობრივი დასაბუთება რთული კომუნიკაციური აქტია. იშვიათად ხერხდება ვინმეს დარწმუნება. გამონაკლისს შეადგენს ისეთი შემთხვევები, როცა ადამიანი შინაგანად არის მზად ოპონენტის აზრის გასაზიარებლად და ინტელექტუალურად სუსტად ეწინააღმდეგება. ხოლო როცა ოპონენტი ინტელექტუალია და ძლიერი არგუმენტებიც მოუპოვება, მისი გადარწმუნება საკმაოდ ძნელია.

ენობრივი დასაბუთება ორეტაპიანი პროცესია. იგი შედგება გაძევებისა და შენაცვლებისაგან. ყოველი ეტაპი თეზისის, არგუმენტისა და დემონსტრირების ლოგიკურ ერთიანობას წარმოადგენს.

6.3. პროფესიული ენობრივი კომუნიკაციის მოტივაცია (მიზანდასახულობა)

ენობრივი კომუნიკაცია – მეტყველება (ლაპარაკი) ეგოცენტრული ქმედებაა. ადამიანი ლაპარაკის პროცესში იმას ამბობს, რასაც თავისთვის აუცილებლად მიიჩნევს ანუ მეტყველება თავისთავად მოტივირებულია და მეტიც: მიზანშეწონილია მხოლოდ მოლაპარაკისთვის. ამდენად, ტექსტი, როგორც მეტყველების შინაარსობრივი გრაფიკული გამოხატულება ანუ გამონათქვამი, მოლაპარაკის შინაგან მიზნობრივ განწყობათა რეალიზაციაა, შედეგია. რატომ განწყობათა (მრავლობითი)? – იმიტომ, რომ ადამიანურ ინტელექტს ერთბაშად რამდენიმე ამოცანის დასახვა – გადაწყვეტა სჩვევია. ასეთია მისი ბუნება.

რატომ ამყარებს ადამიანი ენობრივ კომუნიკაციას. რატომ ლაპარაკობს, ან რატომ წერს?

უპირველესად იმიტომ, რომ სხვასთან ურთიერთობა დაამყაროს. როდესაც მოლაპარაკე მსმენელს რაიმე ინფორმაციას სთავაზობს, ამით მასთან ურთიერთობას ამყარებს. ურთიერთობის დამყარებას, ბუნებრივია, კიდევ თავისი მიზანი აქვს: მოლაპარაკეს თავისი აზრის მსმენელისათვის გაგებინება – გაზიარება სურს. ამ სურვილშია შთაბეჭდილი აზროვნებითი პროცესის სასწაულებრივი ბუნება. აზრის გაჩენის მოტივაცია ამ აზრის ჯერ საკუთარი თავისათვის

“გადაცემა”, ანუ გათავისებაა და მერმე სხვისთვის – მსმენელისთვის, რადგან აზროვნება დიალოგური ბუნებისაა და კომუნიკაციური მოვლენაა. ქართულ ენას ზედმინევნით ზუსტად და მკაფიოდ აქვს “გამოთქმული” აზროვნებითი პროცესის ამგვარი ბუნება, რასაც გამოთქმა – “აზრის გაზიარება” შეიცავს და სხვისთვის განანილებას, აზრის მოზიარედ სხვის ქცევას ნიშნავს. ასე რომ, აზრის არსებობას აზრი მისი გამზიარებლის არსებობის შემთხვევაში ეძლევა. “აზრის გაზიარება” ენობრივი კომუნიკაციის ცნება – ტერმინად უნდა ვცნოთ, რადგან უზუსტესად გამოხატავს ამ პროცესის არსს. კომუნიკაციის პროცესში ინფორმაციის გადაცემა ხომ ამ ინფორმაციის სხვის აბსოლუტურ (ექსკლუზიურ) კუთვნილებად ქცევას კი არ გულისხმობს, არამედ ამ სხვის და ამ ინფორმაციის მოზიარედ, თანამფლობელად ქცევას, რადგან მოლაპარაკის ინფორმაცია, ფაქტობრივად, კომუნიკაციის შემდეგაც, ანუ “გაზიარების” შემდეგაც მასთანვე რჩება.”⁶⁵

ადამიანი საკუთარი თავის შესაცნობად მეტყველებს. მისი ამქვეყნიური არსებობა ხომ საკუთარი თავის შეცნობა და ამ გზით სულიერ – ზნეობრივი სრულქმნილობისკენ სწრაფვაა. მეტყველების, განსაკუთრებით კი წერითი მეტყველების, დროს ადამიანი სიტყვასა და აზრთან ჭიდილში, სამყაროს შეცნობის მცდელობაში საკუთარ შესაძლებლობებს ავლენს და ამონიშნავს. ამ უნარის აღმოჩენით კი უპირველესად თავის აზროვნებით – გონით შესაძლებლობებს ანუ საკუთარ არსებობას შეიცნობს.

მეტყველება საკუთარი შესაძლებლობების გამოვლენა და მსმენელისთვის წარდგენაა. ეს პროცესი ამავედროულად საკუთარი თავის, პიროვნული “მეს” წარმოჩენა და მისი მიზანი საზოგადოებაში ადგილის დამკვიდრების მცდელობაა.

ამ უზოგადეს მიზანდასახულობათა გარდა, მეტყველებას, როგორც ენობრივ კომუნიკაციას, ადამიანის პროფესიული მოღვაწეობის შესაბამისი მოტივაციები და მიზანდასახულობანი ახასიათებს. ეს მოტივაციები (მიზანდასახულობანი) განსაზღვრავს სწორედ მეტყველების (განსაკუთრებით საჯარო მეტყველების) ფორმებსა და სახეობრივ თავისებურებებს.

მეტყველების მოტივაციის ნაირგვარობა და გამიზნულობა, ერთი და იმავე ინფორმაციის განსხვავებული (სხვადასხვანაირი) აღქმა – გააზრების შესაძლებლობები ყველაზე აშკარად სასამართლო მჭევრმეტყველებაში ვლინდება. სასამართლო პროცესზე პროკურორი და ადვოკატი ერთი ფაქტის სრულად განსხვავებულ, -საპირისპირო

⁶⁵ მეტყველების მოტივაციის თაობაზე ვრცლად იხ. ჩვენი წიგნი “აკადემიური წერა”, გამომც. “უნივერსალი”, თბ., 2008, გვ. 16-25

ინტერპრეტირებას იძლევიან მოტივირებული არგუმენტების საშუალებით.

მეტყველების მოტივაცია უსასრულოდ მრავალგვარია, ინდივიდუალურია. ამ ნაირგვარობას ორი უმთავრესი ფაქტორი ასაზრდოებს. ერთია გარე ობიექტური (ხშირად იძულებითი) - მოვალეობითი მოტივაცია, მეორე - მოლაპარაკის პიროვნული - შინაგანი მოტივაცია.

მაგალითად, სასამართლო პროცესზე პროკურორის სამსახურებრივი (მოვალეობითი) მოტივაცია შესაძლოა ენინალმეგებოდეს კიდეც მის პიროვნულ - შინაგან მოტივაციას განსასაჯელისთვის სასჯელის ზომის განსაზღვრისას.

მეტყველების გარე და შინაგანი მოტივაციები, ჩვეულებრივ, იდენტური ან მიახლოებითია და ენობრივი კომუნიკაციის ეფექტურობა მათ თანხვედრაზეა დამოკიდებული. თუმცა არც ისეთი შემთხვევებია იშვიათი, როცა გარე და შინაგანი მოტივაციები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან.

სტუდენტი ლექციას ისმენს არა მარტო ცოდნის შესაძენად, არამედ დიპლომის მისაღებადაც, რაც მას საზოგადოებაში გარკვეული მდგომარეობის მოპოვებაში დაეხმარება. უნივერსიტეტის პროფესორი კი ლექციაზე იმ მიზნით (მოტივაციით) შედის, რომ სტუდენტებს ცოდნა გადასცეს. ე. ი. ისინი შინაგანად მოტივირებულნი არიან მოსმენაზე. ამ შემთხვევაში ენობრივი კომუნიკაციის მონაწილე ორივე მხარის მოტივაციები - მიზნები ობიექტურად (მოვალეობის თვალსაზრისით) ერთმანეთს ემთხვევა (იდენტურია). ე.ი. მეტყველების მიზანი ანუ მოტივაცია საერთოა (ერთია). თუმცა ამ შემთხვევაშიც კი გარე (ობიექტურ) მოტივაციაზე, ერთი მხრივ, პროფესორის შინაგანი (პიროვნული) მოტივაცია ზემოქმედებს, მეორე მხრივ - სტუდენტებისა.

პედაგოგის მეტყველების შინაგანი მოტივაციის ერთი ვერსიის გასააზრებლად კარგად ცნობილისა და არაერთხელ თქმულის გამეორებით შევეცდებით: ცოდნის გადაცემის მოტივაცია შესაძლოა მარტივიც იყოს (მხოლოდ ინფორმაციის - ცოდნის - გადაცემა) თავისი გამიზნულობით და ინფორმაციის უბრალო გადაცემაზე მეტიც. ცოდნა მხოლოდ ინფორმაციის გადაცემა იქნება იმ შემთხვევაში, თუ პროფესორს მარტო მოვალეობითი მოტივაცია ამოძრავებს;

თუ მისი ცოდნა სტუდენტის პროფესიული განათლების აუცილებელი, მაგრამ არაძირითადი ნაწილი იქნება (მაგალითად, ინგლისური ფილოლოგიის სპეციალობის სტუდენტისთვის ქართული ენის პრაქტიკული სტილისტიკის სწავლება). მაგრამ თუ სპეციალობის განსაზღვრის თვალსაზრისით ძირითადი და სასაფუძვლო იქნება, მაშინ მოტივაციაში ინფორმაციის გადაცემას თანამოაზრეთა და

მიმდევრთა გაჩენაც დაემატება. ამგვარი მოტივაცია თავს განსაკუთრებით მეცნიერული სკოლის, კონცეფციის დამკვიდრების ჟამს იჩენს და ამქვეყნიური ცხოვრების აზრად იქცევა. რატომ ხდება ასე? ადამიანის ბუნება ისეა მოწყობილი, რომ მისი არსება ვერ ეგუება წარმავლობას. გონების ძალით "თეორიულად" კარგად იცის საკუთარი მოკვდაობა, რადგან თავისი თვალთ ხედავს ადამიანების სიკვდილს და დაკრძალვის ცერემონიაშიც არაერთხელ მონაწილეობს, ვიდრე თავად არ გაეცლება ამ წუთისოფელს. და მიუხედავად ამისა, პრაქტიკულ ცხოვრებაში ისე იქცევა, თითქოს ეს მას არ ეხებოდეს, იმ ილუზიით ცხოვრობს, რასაც საკუთარი "მინიერი არსებობის უსასრულობის განცდა" ჰქვია. ეს, როგორც ჩანს, შემოქმედის მიერ ადამიანის შეგნებაში ჩადებული ფორმაა ამ მინიერი არსებობისა, წარმავლობასთან გაჯიბრება – გაკერპების "პოზა", სიკვდილის ძლევის რწმენა, ადამიანის მიერ საკუთარ თავზე (როგორც ბიოლოგიურ არსებაზე) ამაღლების განცდა და რწმენაა. სწორედ ამ განცდის ფიზიკური გამოვლენაა საკუთარი არსებობის გაგრძელებაზე ფანატიკური ზრუნვა. ადამიანური არსებობის ბიოლოგიური გაგრძელების ცდა გვარსა და ჯილაგზე ზრუნვაა – შვილების გაჩენა – აღზრდის სახით, მათზე საკუთარ თავზე მეტი მზრუნველობით. ადამიანი შვილებში საკუთარი თავის ბიოლოგიურ და სულიერ გაგრძელებას ხედავს. მაგრამ ცხოვრება იმაშიც არწმუნებს, რომ ბიოლოგიის (ჯიშიერების) მემკვიდრეობითობა მეტად წარმატებულია, ვიდრე სულიერი. სულიერ – ინტელექტუალური არსი უფრო მეტად ინდივიდუალურია ჯიშის ინტელექტუალური მატრიცის (როგორც ჯიშიერების ტრაფარეტის) არსებობის მუიხედავად. დედისეულ გენთან შეხვედრა, ჩანს, უკვალოდ არც სულიერ – ინტელექტუალურ არსს ტოვებს და ეს მოვლენაა მამათა და შვილთა მარადიული დაპირისპირება – ჭიდილის მიზეზი.

ამ მიზეზის გამო, ადამიანი სულიერ – ინტელექტუალურ თანამოაზრეებს ჯიშის გარეთაც ეძებს უკვე თავად ჯიშის ჯობნის, ჯიშზე აღმატების ქვეცნობიერი ლტოლვა – მისწრაფების ზენოლის ძალით.

პედეგოგისტვის საკუთარი "მეს" ასეთი სულიერ – ინტელექტუალური გაგრძელება დროსა და სივრცეში მისი სტუდენტები, თანამოაზრეები არიან, ბიოლოგიურის, არსისეულის სულიერში, ინტელექტუალური გადასვლა – გაგრძელებანი.

სპეციალისტები მეტყველების კიდევ ერთ მოტივაციაზე ლაპარაკობენ. ესაა მეტყველების – ინფორმაციის მსმენელისათვის საჭიროება. ადამიანი იმიტომ ლაპარაკობს, რომ მისი ნალაპარაკევი სხვებს საჭირდებათ. საჭიროების დაკმაყოფილება კი ადამიანისთვის საჭიროს, სასურველს, სასარგებლოს შეძენას (მოპოვებას) ნიშნავს. სხვისთვის საჭიროს გაცემა კი თავისთავად სიკეთის ქმნაა. ამ აზრით

სხვისთვის საჭირო მეტყველება – ინფორმაციის გადაცემა სიკეთის ქმნაა, ანუ ცოდნის გადაცემა თავისი არსით მაღლია, სიკეთეა.

პედაგოგისთვის ეს მაღლი უდიდესი სიკეთეა, რადგან მისი ცხოვრების აზრი ინტელექტუალურ მოღვაწეობასა და ცოდნის გადაცემაშია. ამიტომ მისი მეტყველების ერთ-ერთი მოტივაცია სიკეთის ქმნადობაა.

მეტყველების ეს ფსიქოლოგიური მოტივაცია, თავის მხრივ, ინფორმაციის გადაცემის (აქ ლექციის) სხვადასხვა ფორმების მომარჯვებას განაპირობებს. ერთია ე. წ. "ინტელექტუალურ შტურმზე" დაფუძნებული ლექცია, რომლის მიზანი აზროვნების სტიმულირებაა იძულების შტურმით.⁶⁶ ამგვარი ინტელექტუალური შტურმი იმ რწმენას ემყარება, რომ ადამიანს ვერაფერს გააგებინებ, თუ არ აიძულებ. ასეთ შემთხვევაში საუბარი ერთ ცენტრს-არჩეულ პრობლემას დასტრიალებს. მეტყველების (ლექციის კითხვის) ასეთ ტიპს კონცენტრირების მეთოდს უწოდებენ, ხოლო მის საპირისპირო მეთოდს – საფეხურებრივს, რომელიც პრობლემის თანდათანობით (ნაბიჯ – ნაბიჯ) გადმოცემას (თხრობას) ემყარება.

პედაგოგის მეტყველებას არაერთი სხვა მოტივიც განსაზღვრავს. მაგალითად, უნივერსიტეტის პროფესორი ლექციებს იმიტომაც კითხულობს, რომ ამაში ხელფასს იღებს, ანუ ფინანსური მოტივაციაც აქვს. კიდევ ერთი – უფრო მნიშვნელოვანი – მოტივაციაა მისი პროფესიის პრესტიჟულობა, სოციალური სტატუსი, რაც ფინანსურზე გაცილებით დიდია. მნიშვნელოვანი მოტივაციაა ავტორიტეტის მოპოვების პერსპექტივა. და ბოლოს:

პედაგოგს, როგორც მოაზროვნეს, აუცილებლად სჭირდება მსმენელი – აზროვნების შემფასებელი, საკუთარ დასკვნათა უტყუარობის ან მცდარობის მედასტურე, ეჭვების გამქარაწყლებელი (ეჭვიანობა ხომ არსებითად ფიქრის – განსჯის – აზროვნების სტიმულია. ეჭვის გაქრობა თავდაჯერებულობას შობს, თავდაჯერებულობა კი თვითკმაყოფილებით კლავს ფიქრს, განსჯას, აზროვნებას. სწორედ ამაზე ბრძანებს ვაჟა – ფშაველა: "მხოლოდ მაშინ ვარ ბედნიერ, როცა ვარ შენუხებული", გონება მსჯელობს საღადო). სტუდენტები კი ამ თვალსაზრისით (რაც ახალგაზრდობის არსებითი თვისებაა) იდეალური პარტნიორ – ოპონენტები არიან. პედაგოგისადმი პატივისცემის მიუხედავად, "აგრესიული მოურიდელობით" პირუთვნელ მსჯავრს გამოუტანენ. ამიტომაც, რომ პედაგოგი სტუდენტების რეაქციით ყოველთვის გრძნობს თავისი მსჯელობის დამარწმუნებლობისა და დასაბუთებულობის დონეს.

და კიდევ ერთი მოტივაცია, რასაც "აზრთა დაზუსტებას" უწოდებენ. ადამიანს მოსმენა გასაგებად ლაპარაკს აიძულებს. იგი თავისი

⁶⁶ ზარეცკაია ე. ნ., დასახ. ნაშრ., გვ. 61

მოსაზრებების დაზუსტებას, მეტყველების სტილისტურ ხვეწას იწყებს, რადგან იცის (ან გრძნობს მაინც), რომ “კარგად ლაპარაკი კარგად ხმამაღალი ფიქრია” (ე. რენანი).

ცხადია, რომ პედაგოგიური პროფესიული მოღვაწეობის სფეროში ენობრივი (მეტყველების) კომუნიკაციის არაერთი სხვა მოტივიც არსებობს. მაგალითად, ისეთები, როგორიცაა: ძალაუფლებისაკენ ლტოლვის რეალიზება, სხვათათვის სამაგალითო საქციელის ჩადენა, ინტელექტუალური არბიტრაჟი, კმაყოფილების მიღება და ა. შ. ისიც ნათელია, რომ ლექციის ნაკითხვის ფორმით ერთ კონკრეტულ ენობრივ საკომუნიკაციო აქტში ყველა მოტივი ერთბაშად ვერ შეიხსამს ხორცს, ანუ ყველა მიზნის მიღწევა ვერ მოხერხდება. ამიტომ პედაგოგი ლექციებზე სხვადასხვა მიზნებს ისახავს. აქედან რაღაც კარგად გამოსდის, რაღაც – ცუდად, პედაგოგებიც, რა თქმა უნდა, სწორედ მიზნის მიღწევის უნარით განსხვავდებიან.

ასე რომ, მეტყველებას ყოველთვის აქვს მიზნობრივი სივრცე, რომელიც თავიდან ბოლომდე განსაზღვრავს მის შინაარსს და სიტყვიერი კომუნიკაციის რაგვარობას.

6.4. “იძულებისა” და “დარწმუნების” კატეგორიები; როგორც “ძალაუფლებისაკენ ლტოლვის” რეალიზება

“იძულებისა” და “დარწმუნების” კატეგორიათა ფუნქცი-ური ზეგავლენა ენობრივ კომუნიკაციებში.

ადამიანი სხვისი ნება – სურვილით საქციელს ორი მიზეზით და მათი შესაბამისი ორი გზით სჩადის:

- იძულებით;
- დარწმუნებით.

იძულება (რამეს გაკეთება საკუთარი ნება - სურვილის საპირის-პიროდ) შესაძლებელია ორ ფსიქოლოგიურ სტიმულზე ზემოქმედე-ბით. ესენია: შიში და ანგარება.

ადამიანს დაშინებით ნებისმიერ ჩვენთვის სასურველ საქციელს განუახორციელებინებთ. ამასვე გავაკეთებინებთ ანგარებით – მოს-ყიდვით, რადგან მის მიერ საკუთარი ნების სანინაალმდეგოდ ჩადე-ნილი საქციელი მისთვის უკვე სასარგებლო იქნება.

• მოსყიდვა (მოქრთამვა) მხოლოდ მატერიალური ფასეულობებით არ ხორციელდება. მოსყიდვა ხდება ადამიანის უკეთეს და უფრო მნიშვნელოვან სოციალურ სფეროში

გადაყვანილთა. თუმცა მოსყიდვა ყოველთვის ადამიანისათვის იძულებითი, ზნეობის სანინაალმდეგო ქმედების ჩადენინებაა. ეს ქმედება "ხელისუფლებისაკენ ლტოლვის" (ფ. ნიცშე), გამოვლენაა. იგი ყველა ადამიანს ახასიათებს. ამ ლტოლვის გამოვლენაა ისეთი ქცევები, რომლებიც საზოგადოებაში ადგილის დამკვიდრების სურვილითაა მოტივირებული.

"ძალაუფლების ლტოლვისაგან" წარმოიშეება დარწმუნებისა და იძულების კატეგორიები.

• დარწმუნება ადამიანის შეგნებაზე მოქმედების შედეგია. დარწმუნების გზით ადამიანი თავად მიდის იმ დასკვნამდე, რომ საქციელი, რომელსაც მისგან ითხოვენ, აუცილებელია, ერთადერთი სწორი გამოსავალია.

იმპერატივის შემთხვევაში ადამიანი თავისი ნების სანინა-ალმდეგოდ მოქმედებს, დარწმუნებით კი ფაქტობრივად, მისი ნების ფორმირება ხდება. ანუ დარწმუნება ადამიანზე ზეწოლის უფრო ფაქიზი, მისი პიროვნული ღირსების დამზოგი და ამდენად (ან ერთადერთი?) ეთიკური ფორმაა, რომელიც კონკრეტული, მომენტური და დროებითი კი არაა, არამედ მისი პოზიციის აბსოლუტური შეცვლაა. დარწმუნების შედეგი ადამიანის მოკავშირედ და თანამო-აზრედ ქცევას.

• იძულება დროებითი კატეგორიაა, რალაცის დათმობინება, რაც შედეგისადმი ადამიანის მეტ გაუცხოებას, შინაგან მიუღებლობას, სულაც სიძულვილსა და საკუთარი საქციელის გამო სინანულს ბადებს. იძულება პერსპექტივაში სამაგიეროს გადახდის სურვილს შეიცავს, თავისი არსით რევანშიზმის წყაროა.

• დარწმუნება ინტელექტთა ჭიდილს და ადამიანის ინტელექტუალურ გამარჯვებას ნიშნავს. ეს გამარჯვება კი მართლაც "ძლევაი საკვირველია", რადგან ინტელექტი, მართალია, მუდმივ შევსებადი და აქტიურად ვარირებადი, ცვლადი ფენომენია. მაგრამ მეორე მხრივ, მტკივნეულად, ავადმყოფურად დამცველი საკუთარი შეუ-ვალობისა, **status quo**-სი, სტატიკურია.

ამის გამო კომუნიკაციის საწყის ეტაპზე ინტელექტი ენინაალმ-დეგება უცხო აზრს. დარწმუნება სწორედ ამ წინააღმდეგობის ძლე-ვაა. დარწმუნების მექანიზმი ორ პროცედურას მოიცავს: გამოძევე-ბასა და შენაცვლებას.

• გამოძევება ინტელექტში ცვლრლებას გულისხმობს. ინტელექტი შეხედულებათა, ღირებულებათა სისტემაა. დარწმუნება ნიშნავს ამ სისტემაში რაიმე შეხედულების, ღირებულების გაუფასურებას და სისტემიდან "ამოგდებას", ხოლო "გამოთავისუფლებულ" ადგილზე ახალი შეხედულების (ღირებულების) შეტანას, შენაცვლებას. თავისთავად ცხადია, რომ

ახალ შეხედულებათა თუ ღირებულებათა სისტემასთან რალაც საერთო (თუნდაც ძალიან შორეული და ერთი შეხედვით ნილობრივად ფრიად უმნიშვნელო) ღირებულებითი ნიშანწყალი მაინც გააჩნია. დარწმუნება, ფაქტობრივად, ადამიანისათვის ამ საერთოს დანახვაში დახმარებაა. შენაცვლება მთლიანად ამ დანახვას ემყარება. ადამიანი მხოლოდ იმ შემთხვევაში ირწმუნებს უცხო აზრის ჭეშმარიტებას, როცა დაინახავს, რომ ეს აზრი არაფრით ეწინააღმდეგება მის შეხედულებებს, გაოცდება, ამაზე რატომ ადრე არ მიფიქრია (არ მიმიქცევია ყურადღება), მეც ხომ ასე ვფიქრობო.

დარწმუნების პროცესი მოიცავს ოპონენტის შეხედულების (თვალსაზრისის) საპირისპირო, გამაქარწყლებელი არგუმენტების მოძიებას და ამ თვალსაზრისის რღვევას, შემდეგ სხვა ახალი არგუმენტებით დარღვეულის სანაცვლო შეხედულების ჭეშმარიტების მტკიცებას. ეს ურთულესი პროცესია და არსებითად მჭევრმეტყველების - კამათის ხელოვნების საფუძვლიან ცოდნას საჭიროებს. ამასვე ემყარება მეტყველების გამიზნულობა, ამითაა განსაზღვრული მეტყველების მოტივაცია.

• სიცრუე კომუნიკაციაში

მოლაპარაკე ადამიანი მსმენელს გადასცემს:

1. საკუთრივ ინფორმაციას, რომელიც ჩვეულებრივ ცნობიერის სფეროს განეკუთვნება;
2. თავის დამოკიდებულებას ამ ინფორმაციისადმი;
3. თავის დამოკიდებულებას მსმენელისადმი.

ადამიანი ინფორმაციისა და მსმენელისადმი დამოკიდებულებას, ჩვეულებრივ, ჩქმალავს: თუ მსმენელისადმი არაგულწრფელია, მაშინ ინფორმაციასაც ისე უყურებს, როგორც არასდროს. მოლაპარაკის მხილება არაგულწრფელობაში ძნელია წერით მეტყველებაში, მაგრამ საკმაოდ იოლია ზეპირმეტყველებაში, რადგან "სხეულის ენა" უტყუარად გაამჟღავნებს ინფორმაციის დაფარვის მცდელობას. მსმენელი ამას ქვეცნობიერად უთუოდ იგრძნობს. შესაძლოა, პროტესტი ხმამაღლა არ გამოხატოს, მაგრამ მოლაპარაკისა და მისი შეტყობინებისადმი ნდობა და ინტერესი კი გაუქრება.

6.5. მეტყველების ზნეობრიობა

ადამიანის შეგნების მექანიზმი მის ნებელობას ექვემდებარება. ამის გამოა, რომ ადამიანი თავს უფლებას აძლევს ერთ სიტუაციაში ერთგვარი საქციელი ჩაიდინოს, სხვაში – სხვანაირი, და ეს იმის

მიუხედავად, რომ იგი, ჩვეულებრივ, სოციალური, ზნეობრივი და პიროვნული ნორმებით რეგულირდება.

ადამიანის შინაგანი ზნეობრივი ბარიერი, როგორც ნესი, საზოგადოებრივი ზნეობის დონის შესატყვისია, მაგრამ მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ინდივიდუალური ზნეობრივი კოდექსიც. შინაგანი ზნეობრივი ბარიერი ადამიანის გარემომცველი სინამდვილითაა განსაზღვრული.

მეტყველების ზნეობრივი ასპექტები მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ვერბალურ კომუნიკაციებში. ამ კომუნიკაციების ძველთაძველ – ანტიკურ თეორიაში – რიტორიკაში ერთ-ერთი მთავარი კანონი გვაუწყებს:

სიტყვით შეიძლება მხოლოდ იმ ადამიანებს მიმართო, ვისადმიც კეთილად ხარ განწყობილი.

ეს მოთხოვნა თუ რჩევა, ბუნებრივია, იმას ნიშნავს, რომ თუ ადამიანი გალიზიანებს, მას სიტყვით ვერ მიმართავ, უ.ს. არ უნდა მიმართო. თუმცა ეს მაქსიმა იმ უდრტინველი ეპოქის სინამდვილეს თუ მოერგებოდა, როცა ადამიანს შეეძლო არჩევანის გაკეთება – ვის დალაპარაკებოდა და ვის – არა. თანამედროვეობა კი ადამიანს ამგვარი არჩევანის უფლებას არ უტოვებს. კომუნიკაციაზე უარის თქმა შესაძლოა თვითიზოლაციის აქტად გადაიქცეს და მოღვაწეობის კონკრეტულ სფეროში ადამიანის სოციალური თუ სხვა რიგის სტატუსის დაკარგვითაც დასრულდეს. განსაკუთრებით ავბედითად ამან შესაძლოა პოლიტიკის სფეროში იჩინოს თავი, სადაც ვერბალური კომუნიკაცია (სიტყვით მიმართვა) იძულებითია, რადგან სავალდებულოა, თუნდაც საჯარო დებატებში.

და მაინც, რატომ ინარჩუნებს აზრს ზემოაღნიშნული შეგონება? – რატომ არ შეიძლება სიტყვით იმ ადამიანისთვის მიმართვა, ვინც არ მოგვწონს? ან რა სარგებლის მოტანა შეუძლია თანამედროვე ვითარებაში ნესადქცეული ამ შეგონების გულწრფელად დაცვას?

საერთოდ მეტყველება (საჯარო სიტყვა) მოლაპარაკის შეგნებულ პასუხისმგებლობას ითხოვს. მისი არსი ხალხის მსახურების ფუნქციურ დანიშნულებაშია. ვინც ამ პირობას უარყოფს, დემაგოგად გადაიქცევა.

ადამიანთან რაიმეს მიღწევა სამი გზით არის შესაძლებელი: იძულებით, დაყოლიებით და დარწმუნებით. აქედან ზნეობრივი (და კანონიერიც) მესამე გზაა.

ადრინდელ საუკუნეებში სათნო მამაკაცის-viz-bonus იდეალი ფესვმაგრობდა, რომელიც საჯაროდ მოლაპარაკეს-ორატორს – ნე-

სიერებას, ზნეობრიობას, სამართლიანობას და სათნოებას ავალდებულებდა. ამ მოთხოვნებს არც ჩვენს დროში გასვლიათ ყავლი.⁶⁷

ადამიანის ნებისმიერ საქციელს საფუძვლად კონკრეტული (ან ერთბაშად რამდენიმე) მიზანდასახულობა უდევს. ამ მიზანდასახულობას ფსიქოლოგიაში ქცევის მოტივაცია ეწოდება. გავითვალისწინოთ, რომ მეტყველება სწორედ საქციელია. მეტყველებას, ანუ სიტყვით მიმართვასაც რაიმე ფსიქოლოგიური მოტივაცია – მიზანი აქვს.

დავუშვათ, სიტყვით ისეთ ადამიანს მიემართავთ, ვინც გვაღიზიანებს თავისი პიროვნულობით. რაც არ უნდა "უნყინარი" ანუ ნეიტრალური იყოს ჩვენი მიმართვის თემა და მიზანი, ჩვენი სიტყვა მაინც "გაგვცემს", მაინც გაამყლავნებს ჩვენს დამოკიდებულებას ადრესატისადმი. რატომ? – იმიტომ, რომ მიმართვის ტექსტი მეტყველების მომენტში განსაზღვრულია ჩვენში არსებული მიზანდასახულობით, რომელიც არაა ერთგვაროვანი, უ.ს. ამ მიზანდასახულობას სიტყვის მიმართვის განზრახვის მომენტში ჩვენ მიერ შეგნებულად, გონებისლაგამსამოდეხული შერჩეული მიზნის გარდა, ისეთი ფსიქოლოგიური მიზნებიც ემატება, რომლებიც თავად ჩვენ (როგორც მოლაპარაკეებს) არა გვაქვს ბოლომდე გაცნობიერებული.

ამ მოვლენას ახსნა ადამიანის ფსიქიკის ბუნებაში ეძებნება.

ფსიქოლოგიაში ცნობილია, რომ ადამიანის ინტელექტი ორდონიანი ფენომენია: ცნობიერი და ქვეცნობიერი. ადამიანის საქციელის მოტივაცია შესაძლოა ერთდროულად ორივე დონით განისაზღვროს, ან რომელიმეთი ცალ-ცალკე. დავაკვირდეთ: ზოგ საქციელს ადამიანი გააზრებულად სჩადის, იცის რასაც აკეთებს და რატომ (შეგნებული, გააზრებული მოტივაცია), ზოგს – გაუაზრებლად (ქვეცნობიერი მოტივაცია), იმის მიუხედავად, რა მიზანი ამოძრავებს.

ქვეცნობიერი მოტივაციის საფუძველი ემოციებია. ემოციების არსებობას კი ადამიანი თავის თავში ყოველთვის ვერ იცნობიერებს. ისინი მას მოულოდნელი საქციელისკენ უბიძგებენ. სწორედ ესაა ქვეცნობიერის მუშაობის შედეგი. იგი მიზნის გარკვეული ნაწილის მოტივაციაა. აქ მთავარი და საყურადღებო ისაა, რომ ადამიანის ბუნება კომუნიკაციის პროცესში ქვეცნობიერ ზონას ვერ ფარავს.

ქვეცნობიერი დონე ყოველთვის სააშკარაოზეა. ადამიანის შინაგანი ემოციები ამის გამო კომუნიკაციის დროს მისდა უნებურად ჩანს და ისმის. უფრო ჩანს, რადგან ქვეცნობიერის ნიშანთა სისტემა ადამიანის სხეულის ენაა: ჟესტი, მიმიკა, გამოხედვა და ა.შ. ნიშანთა ეს სისტემა მეტყველებისას ბუნებრივ ენასთან ერთად, სინქრონუ-

⁶⁷ ამის თაობაზე იხ. Veding G., Steinbrink B., Crundib Der Rhetorik., Ceschichte, Technik, Methode, Stuttgart, 1986, s. 184

ლად ფუნქციონირებს. სხეულის ენა ინტელექტურ კორექციას არ ეძლევა, ამიტომ დაფარვა შეუძლებელია. მოლაპარაკეს სახეზე აწერია არა მარტო ის, რასაც გრძნობს მსმენელისადმი, არამედ საკუთარი ნალაპარაკევისადმიც.

ქვეცნობიერის ამგვარ ბუნებაში ხედავენ სპეციალისტები იმის პირველ მიზეზს, რის გამოც არ შეიძლება ათვალწუნებული ადამიანისადმი სიტყვით მიმართვა. მეორე მიზეზი პირნმინდად ზნეობრივია და თუმცა აზრობრივ-ლოგიკურად ძნელი დასასაბუთებელია, ადამიანის არსებობისათვის აუცილებელია. ეს ის მიზეზია, რომელსაც ადამიანს ჩვილობიდან ჩააგონებენ, მაგრამ მაინც მგლის თავს წაკითხულ სახარებად რომ რჩება: ადამიანს ჩააგონებენ, რომ არ უნდა ჩაიდინოს ბოროტება, მაგრამ შედეგი ყველასთვის ცნობილია. რატომ ცხოვრობს ადამიანი ასე? იქნებ ეს იმის ბრალია, რომ შეუძლებელია ბოროტების შინაარსის ზუსტი განსაზღვრა-გააზრება და ამის გამო, რასაც ერთნი ბოროტებად აღიქვამენ, თავად ბოროტების ჩამდენთათვის სამართლიანი შურისძიებაა? იმდენად დამთრგუნველია ბოროტება თავისი არსით, რომ ადამიანური გონება თეორიულ სიბრტყეზედაც კი თავს არიდებს მისი ფილოსოფიური არსის ანალიზს. ბოროტებისადმი ადამიანს მხოლოდ სიბრალულნარევი სასონარკვეთილი კითხვა აქვს მომარჯვებული და ეს შეკითხვაა რატომ? რა დავაშავე? მაინც რაშია გამოსავალი გონიერი ადამიანისთვის, რათა უნებლიე ბოროტება არ ჩაიდნოს? ანუ სამართლიანი შურისძიება სხვისთვის ცუდის ქმნაში არ აერიოს? ფილოსოფოსებს ამაზე მარტივი, მაგრამ აბსოლუტურად სწორი და სამართლიანი პასუხი მოეპოვებათ: სხვას ნუ მიაგებ იმას, რასაც საკუთარი თავისათვის არ ისურვებდი. ამიტომ სიტყვით ადამიანისადმი მიმართვის ჟამს მსმენელის პოზიციაზე უნდა დავდგეთ და დავფიქრდეთ, გვესიამოვნებოდა თუ არა ჩვენი ნათქვამი.

უნდა გვახსოვდეს, რომ ორი ადამიანის შეხვედრისას ორი სამყარო დგება ერთმანეთის პირისპირ. ეს სამყაროები თავისთავად რთული და ურთიერთმელწევადაა. პირისპირ დგომა თავისთავად, ბუნებრივად, ნიშნავს დაპირისპირებას, ანუ კონფლიქტს. ადამიანის ენა დედამიწაზე არსებული იარაღებიდან ყველაზე საშიში იარაღია. "ენით დაკოდილი" არ რჩება, ამას სულხან-საბა ორბელიანის იგავით ბავშვობიდანვე ვიცნობიერებთ, თუმცა, ჩვენდა სამწუხაროდ, კარგად ვერ ვიმახსოვრებთ. ამიტომაც არის, რომ უმწვავეს პრობლემად რჩება ზნეობრიობა და ამიტომაც შექმნა საზოგადოებამ ქცევა-არსებობის წესების მთელი სისტემა, რომლის დანიშნულება ადამიანის ყოფის მორალურ-ეთიკური რეგულირებაა. ამიტომაც არის მათი დაცვა ყველასთვის სავალდებულო.

რიტუალური მეტყველება

მეტყველების ამ სახეობაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს დესემანტიზაცია (ბერძნ. **semansia** – მნიშვნელობა; დე – ლათინ. ნაწილაკი – აზრის დაკარგვა, დავინროება).

დესემანტიზაცია აზრის დავინროება, დაკარგვა (ანუ რედუქცია). ტექსტის დესემანტიზაცია მისი საერთო მნიშვნელობის, შინაარსის, აზრის კარგვას ნიშნავს, თანაც მხოლოდ კონკრეტულ კონტექსტში – გამონათქვამში, თორემ თავად სიტყვათა მნიშვნელობა არც იკარგება და გონებაში მისი აღდგენაც შეიძლება. გამონათქვამში კი მოლაპარაკე მის მნიშვნელობას კი აღარ გადასცემს, არამედ სრულიად ახალ შინაარსს დებს. მაგალითად, ტრადიციული ანუ რიტუალური გამონათქვამი "დილა მშვიდობისა" იმ აზრის გადაცემა კი არაა, რომ ეს კონკრეტული დილაა მშვიდობიანი, არც იმის შეტყობინება, რატომ გამოარჩევს მოლაპარაკე მაინცა და მაინც ამ დილას სხვა წინარე დილებისაგან იმ ნიშნით, რომ ის სხვა დილები მშვიდობიანობის თვალსაზრისით მაინცა და მაინც განსხვავებულები (მაგ., შფოთიანი) იყო, არამედ კეთილგანწყობითი სურვილის გამოხატულება – მშვიდობიანი, მშვიდი, წყნარი ცხოვრების სურვილის გამოხატვის შინაარსს შეიცავს, თუმცა ეს შინაარსიც ნაკლებ შეიცნობა თქმის, ლაპარაკის მომენტში. გამოთქმა ორ ადამიანს შორის კომუნიკაციის დასაწყისის რიტუალურ სამეტყველო კოდს წარმოადგენს, მისი მნიშვნელობის აღქმა აღარ ხდება.

დესემანტიზაციის უპირველესი მიზეზი ხშირი გამეორებაა, უსასრულო ხშირი გამეორება გამონათქვამს აზრს უსუსტებს და სულაც უკარგავს. ეს კომუნიკაციის უნივერსალური კანონია. უსასრულო გამეორება ფსიქოლოგიურადაც ადამიანში მხოლოდ გაღიზიანებას იწვევს. ეს კარგად არის ცნობილი პედაგოგიკის სფეროშიც. კომუნიკაციის პროცესშიც ერთი და იმავე აზრის უთავბოლო გამეორებას კარგი არაფერი მოაქვს.

გამეორება კომუნიკაციისას მხოლოდ მაშინ არის გამართლებული, როდესაც არასწორი გაგება ან სრული გაუგებრობა იჩენს თავს, თუმცა უსასრულოდ გამეორება ამ შემთხვევაშიც დაუშვებელია. მოლაპარაკემ თვალყური უნდა ადევნოს, გაიგო თუ არა ნათქვამი მსმენელმა და არაფრის გამეორება აღარ დასჭირდება.

მრავალჯერად გამეორებას მხოლოდ დაშიფრული საღვთისმეტყველო-კანონიკური ტექსტები საჭიროებს. მაგალითად, ბიბლიური ტექსტები ორი ათასზე მეტი წელია წარმოითქმება, მაგრამ მათი არსი სულ უფრო ღრმად გადაგვეშლება. ამ შემთხვევაში გამეორებათა მიზანშეწონილობა აზრის წვდომაშია.

მეტყველებაში დესემანტიზაცია ე.წ. "კლიშეების" სიჭარბეს იწვევს. ამის მაგალითია ლოზუნგები. ლოზუნგებში გამონათქვამებს დაკარგული აქვთ შემადგენელ აზრობრივ ელემენტებად დანაწევრების შეგრძნება. სიტყვები რალაცნაირ დაუნაწევრებელ მთლიანობად აღიქმება.

დესემანტიზაცია მეტყველების ორივე სახეობას ახასიათებს – ზეპირსაც და წერითსაც. ამიტომ სათქმელს ისეთი ფორმა უნდა მოუძებნოთ, ანუ ისე უნდა ვთქვათ, რომ მსმენელს დიდხანს ჩარჩეს გონებაში. ამისათვის კი იმის ცოდნაცაა აუცილებელი, რას და როგორ ვიტყვით, სად და რა ვითარებაში.

დესემანტიზაციის საპირისპირო მოვლენაა ე.წ. "ემოციური პროვოკაცია", ანუ ტექსტის გამოკვეთილი ინტონაციით წარმოთქმა. ამგვარი ინტონაცია მსმენელში არღვევს მოსმენის ბუნებრივ რიტმულობას, ემოციურ დაძაბულობას, თავისებურ სტრესს იწვევს და ამით მოსმენილის დამახსოვრების ხარისხი უჩვეულოდ მაღალდება.⁶⁸

კაცობრიობამ კანონმდებლობისა და ეტიკეტის ისეთი წესებიც გამოიმუშავა, რომლებიც საერთოა ყველა ერისთვის და ისეთებიც, რომლებიც კონკრეტული ცივილიზაციის ან ეთნოსის (ერის) კუთვნილებაა. მაგალითად, საერთოსაკაცობრიოა სასჯელი მკვლელობისათვის (გარკვეული სხვადასხვაობით).

რიტუალური მეტყველება მრავალნაირია, რადგან კომუნიკაციის ყველანაირ სფეროში იჩენს თავს, განსაკუთრებით ყველა ისეთ ტიპს ახასიათებს, რომლებიც მკაცრადაა რეგლამენტირებული: მისაღმება, მილოცვა, მობოდიშება, დამშვიდობება, მადლიერება, მისამძიმრება და ა.შ.

რიტუალურ მეტყველებას განეკუთვნება სატელეფონო საუბრები, ოფიციალური მიმართვები, სიტყვიერი წეს-ჩვევები, საქმიანი ქაღალდები, ბრძანებულებები, ნორმატიული საბუთები და ა.შ.

6.6. იმპერატიული მეტყველება

ენობრივი კომუნიკაციის ბუნება (არსი) უაღრესად რთული და ძნელად ამოსაცნობია. ამიტომ დაისმის ამ პროცესის დასაწყისში კითხვა — რისი თქმა სურს ადამიანს. უცნაური ვითარება იქმნება ამ მომენტში. ადამიანი იწყებს ლაპარაკს, წარმოთქვამს სიტყვებს,

⁶⁸ ზოგი სპეციალისტი, "ემოციური პროვოკაციის" ამგვარი ზემოქმედების უნარიდან გამომდინარე, უცხო ენების სწავლების მეთოდის ამ მოვლენაზე დაფუძნებას მიიჩნევს მიზანშეწონილად (იხ. მაგ., ზარეცკაია ე, გვ. 33)

წინადადებებს, ისინი კონკრეტულ აზრს შეიცავენ, ანუ უკვე კონკრეტულ შინაარსს აწვდიან მსმენელს და ამის მიუხედავად მსმენელს ენობრივი კომუნიკაციის დასაწყისში გამუდმებით “ანუხებს” მტანჯველი კითხვა – რისი თქმა სურს მოლაპარაკეს? თითქოს სათქმელი ჯერ არა თუ არ თქმულა, არამედ არც კი დაწყებულია, ხოლო რაც უკვე ითქვა, ანუ რაზედაც უკვე არის ლაპარაკი, მხოლოდ სათქმელის თქმისთვის შემზადებაა და სხვა არაფერი. რატომ ხდება ასე? რაა ამგვარი ფსიქოლოგიური განწყობის მიზეზი? პასუხი ამ კითხვებზე თავად მეტყველების ბუნებაშია. ენობრივი კომუნიკაციის, როგორც მეტყველებითი პროცესის, სისრულე ერთიანი ემოციური სივრცის (ველის) არსებობაზეა დამოკიდებული. ანუ გაგებინება ემოციურ კონგრუენტულობას ემყარება.

მეტყველების დასაწყისში ზემოაღნიშნული “მტკივნეული” კითხვების არსებობის მიზეზი მოლაპარაკისა და მსმენელის ემოციური ველების სხვადასხვაობაა. ამიტომ მოლაპარაკე მსმენელში უპირველესად საკუთარის მსგავსი ემოციის გამოწვევას ლამობს. კონგრუენტულობაც ხომ “მსგავსს”, “მაგვარს” ნიშნავს! ეს კი იმის მანიშნებელია, რომ აზრის გამოხატვა – არსებობის პირობა მისი ემოციური გარსია, სამოსელია.

ემოციური ელფერი გრძნობითი სამყაროს კუთვნილებაა, ამ სამყაროს მატერიალიზებაა. ანუ უხილავის ხილულობებაა. აზრი ემოციური ელფერით კონკრეტდება და მატერიალიზდება. ამიტომაც არის, რომ ადამიანი მეტყველებით მსმენელში ისეთივე გრძნობის აღძვრა-გამოწვევას ცდილობს, როგორიც მოცემულ მომენტში თავად მას დაუფლებია. ემოციის გაზიარება, სხვისთვის “თავს მოხვევა” ადამიანის ბუნებრივი თვისებაა. ეს იმაშიც ჩანს, რომ ძლიერ ემოციას ადამიანის არსება ვერ იტევს, ვერც მისი ინტელექტი იმორჩილებს და მისი გაზიარების დაუოკებელი სურვილი ყოველის-ნამლევაც ძალმოსილებას იძენს. ამავე წარმომავლობისაა ლაპარაკით თავმოწონების ადამიანური თვისებაც (ჩვევა).

საკუთარი გრძნობა – განწყობილების სხვათათვის გაზიარება – გადადების საუკეთესო მაგალითია წარმოდგენილი რაფ. ერისთავის გახმაურებულ პიესაში “ჯერ დაიხოცნენ, მერე იქორწინეს”, სადაც მოქმედების ინტრიგა მთლიანად მისი პერსონაჟის – აპოლონის სულთესი მდგომარეობის ირგვლივმყოფთათვის “გადადების” მცდელობას ემყარება.

ადამიანი მხოლოდ მაშინ შოშმინდება, “ცხრება”, ემოციისაგან მაშინ იცლება, როცა სხვას გაუზიარებს და რწმუნდება, რომ ემოციის მოზიარე იპოვა, თანაგანმცდელი გაიჩინა. ემოციის გაზიარება ვერ შედგება, თუ ადამიანი ასევე ბუნებრივად არ იარსებებს სხვისი

ემოციის გაზიარებისთვის მზაობა. ანუ თუ არ იარსებებს სხვისი ემოციების აღქმისა და პასუხის უნარი.⁶⁹ თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ ემოციის გაზიარება ყოველთვის არაა სურვილისმიერი, თავს-მოხვევის მცდელობაა და იმპერატიულობასაც შეიცავს.

მიუხედავად ამისა, ემოციის კონგრუენტულობა საჯარო სიტყვის ეფექტურობის საფუძვლად რჩება. პროფესიონალურად აგებული სიტყვით (მეტყველებით) მსმენელში ნაირ-ნაირი განცდების, ემოციების აღძვრა და ქმედებათა გამოწვევაა შესაძლებელი. არც თუ იშვიათია საპირისპირო მოვლენაც: როცა ადამიანი ერთნაირ ემოციურ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანის გამოყვანას ცდილობს ამ მდგომარეობიდან.

თუმცა ადამიანისთვის რაიმე საქციელის ჩადენინების ან აკრძალვის სხვა საშუალებაც არსებობს. ეს საშუალება ადამიანურ ურთიერთობათა გაჩენისთანავე დამკვიდრდა და კონკრეტული მეტყველებითი ფორმაც შეიძინა. ესაა ბრძანება, რომელიც თავისი უკომპრომისო, მკაცრი აუცილებლობით, კატეგორიულობით ხასიათდება.

ბრძანების, როგორც მეტყველებითი კომუნიკაციის, მკაცრი კატეგორიულობა თვალშისაცემია ქართულ სინამდვილეში, რომელიც საბჭოური ეპოქიდან გადმოგვყვა და ჯერაც საკმაოდ ფესვმაგრობს. ევროამერიკულ სივრცეში ამგვარ ბრძანებებს უფრო რბილი მოდალობა – რეკომენდაციის ფორმა და შინაარსი აქვს და ფსიქოლოგიური და ეთიკური სრულქმნილობით ხასიათდება.

თუმცა ბრძანების იმპერატიული შეუვალობის აუცილებლობა თავად საზოგადოებრივი ცხოვრების კონკრეტული სფეროების სპეციფიკით არის განპირობებული. ასეთი სფეროებია ე. წ. ძალოვანი სტრუქტურები – არმია, სამართალდამცავი ორგანოები და ა. შ. ამ სფეროებში ბრძანების ამგვარი შინაარსი არსად, არც ერთ ქვეყანაში არ დაუყენებიათ ეჭვქვეშ, სხვა შემთხვევაში (სხვა სფეროებში) კი ბრძანება ადამიანის ნებელობის დათრგუნვის, ინიციატივიანობის შეზღუდვისა და საბოლოო ჯამში მისი გამანქურთების საშუალებად რჩება. რატომ? იმიტომ, რომ ადამიანი მოაზროვნე არსებაა.

აზროვნება მხოლოდ ადამიანის არსებობის ფორმა კი არაა, არამედ მისი არსის განმსაზღვრელი ფენომენიც. აზროვნება აბსოლუტური ნებელობითი აქტია და მისი არსებობა შინაგან თავისუფლებას ემყარება. ბრძანებით, იძულებით ადამიანს ბევრ რამეს ჩაადენინებ, მაგრამ ფიქრსა და აზროვნებას ვერ აიძულებ. ბრძანებით აზრს

⁶⁹ მართალია, ადამიანს საკუთარი გრძნობა-განწყობილების, ემოციების დაფარვაც სჩვევია, მაგრამ ეს უფრო ცხოვრებისეული ტრამვის (მაგალითად, გამუდმებული პიროვნული დამცირების) გამოძახილი, ან პიროვნული არასრულფასოვნების გამოვლენის შედეგია.

ვერ ჩამოაყალიბებინებ. აზრის ჩამოყალიბებინება მხოლოდ დარწმუნებით არის შესაძლებელი.

ბუნებრივია, კაცობრიობა ადამიანის გონებაზე ზემოქმედების უამრავ საშუალებას ფლობს, მათ შორის ფსიქოტრონულსაც, რომელთა შედეგად იგი კიბორგად, ზომბად, მანქურთად იქცევა, მაგრამ ეს სხვა რიგის მოვლენაა და ენობრივ კომუნიკაციასთან საერთო არაფერი აქვს.

ენობრივი კომუნიკაციის ეფექტური ფორმაა ე. წ. ღია მეტყველება.

მეტყველების ეს ფორმა სმენას ლბილად ხვდება. ლექსიკა საყოველთაო სარგებლობისაა და ამიტომ სრულიად გასაგები. იგი ტერმინოლოგიისაგან მაქსიმალურად განტვირთულია. გაჯერებულია მიმდობი ინტონაციებითა და მიგებითანაწილაკიანი სინტაქსური კონსტრუქციებით.

ასეთი მეტყველებისთვის უცხოა უაპელაციობა, აზრის ნართაულობა, კითხვითი წინადადებების სიუხვე, რომელთა მიზანიც მსმენელის მეტყველების მონაწილე ქცევა - დიალოგში ჩაბმაა.

მეტყველების ეს ფორმა მსმენელს (მკითხველს) აზრს ისე აწვდის, ვითომ მისთვის კარგადაა ცნობილი და მოლაპარაკე მას მხოლოდ შეახსენებს და დასტურს სთხოვს. ამგვარი მეტყველება მოლაპარაკის დიდ ინტელექტს, წიგნიერებას საჭიროებს, რადგან აზრის გადაცემას ერთბაშად რამდენიმე დონეზე ახორციელებს: ზედა დონეზე - ინფორმაციულს, ქვედა (ქვეტექსტურ) დონეზე - ანალიტიკურს. ამის გამო მეტყველების ეს ფორმა ყველაზე მეტად პუბლიცისტურ მეტყველებას უახლოვდება.

6.7. პროვოკაციული მეტყველება

პროვოკაციული მეტყველება მეტყველების თავისებური ფორმაა (ტიპია), რომელიც აუცილებელი პასუხის ფორმით სასურველი ინფორმაციის მოპოვებას ისახავს მიზნად. შესაძლოა ამ ინფორმაციის ზოგადი შინაარსი მოლაპარაკისთვის ენობრივი კომუნიკაციის დანყებად იყოს, ან არ იყოს ცნობილი, მაგრამ ყველა ვითარებაში მოლაპარაკე ენობრივი კომუნიკაციის პროვოცირების ინიციატორია. პროვოცირების ყველაზე ბუნებრივი (ამის გამო ეფექტურიც) ენობრივი სამეტყველო კონსტრუქციაა კითხვითი წინადადება. ცნობილია, რომ კითხვითი კონსტრუქცია ზოგადენობრივი უნივერსალიაა, რადგან სამყაროში არსებულ ყველა ენას ახასიათებს. შეკითხვა ადამიანური შემეცნების თანდაყოლილი და თანამდევი ფენომენია. იგი სამყაროს რეალობას, მის უსასრულო ნაირფეროვნებას შეკითხვებზე პასუხის მიღების ფორმით შეიმეცნებს. ამის უტყუარი დასტურია

ყრმობის ასაკისთვის დამახასიათებელი ბავშვურ შეკითხვათა სიუხვე და ზოგჯერ პირდაპირ “მომბეზრებელი” სკრუპულოზულობა – ეს რა არის და რატომ? ამდენად პროვოკაციული მეტყველება ადამიანისთვის ყველაზე ბუნებრივი, გენეტიკური ტიპია.

პროვოკაციული მეტყველება შეიძლება იმპერატიული მეტყველებების ნაირსახეობადაც კი მივიჩნიოთ, რადგან ესეც ადამიანზე ზემოქმედებას ემყარება. მართალია, არაპირდაპირ, არააშკარად, არამედ ფარულად – პროვოცირებით, მაგრამ პროვოცირება თავისთავად ადამიანზე ზემოქმედების ფორმაა, რადგან ადამიანისგან მისი ნების სანინალმდეგოდ (იძულებით) გულისხმობს პასუხის გაცემას – ინფორმაციის გაცემას. თუმცა ისიც არის უთუოდ გასათვალისწინებელი, რომ იძულებაზე ლაპარაკი აქ პირობითია, უფრო ფორმალისტური, რადგან როგორც კითხვითი კონსტრუქციაა ადამიანისათვის გენეტიკური, ისე დასმულ კითხვაზე პასუხის გასაცემად შინაგანი მზაობა და სურვილი. ამას სხვასთან ერთად ის ფაქტიც ცხადყოფს, თუ რა მტკივნეულად განიცდის ადამიანი თუნდაც მისთვის არაპირდაპირ, ნეიტრალურად (ზოგადად) ან სულაც სხვისთვის დასმულ შეკითხვაზე პასუხგაუცემლობას, როგორ მტკივნეულად ეძიებს მისი მაძიებელი გონება პასუხს და როგორ წყნარდება მისი მოძებნით.

ნებისმიერ ბუნებრივ ენაში კითხვითი კონსტრუქცია ორი ტიპისაა: ერთია ფორმისმიერი შეკითხვა, მეორე – შინაარსისმიერი. აქ მხედველობაშია ფორმისა და შინაარსის შესაბამისობა. კითხვითი კონსტრუქცია ინტონაციურადაც (ფორმით) და შინაარსობრივადაც შეიცავს აზრის პასუხით ლოგიკური გასრულების გარდუვალობას. მიუხედავად ამისა, ენობრივი პრაქტიკა – მეტყველება ცხადყოფს, რომ კითხვითი კონსტრუქცია პასუხის აუცილებლობას ყოველთვის არ ვარაუდობს. მაგალითად, შეკითხვა - “რომელი საათია?” ფორმითაც და შინაარსითაც კითხვითი კონსტრუქციაა, რადგან აზრის გასრულებისათვის აუცილებელ პასუხს საჭიროებს. მის კუთვნილებას კითხვითი კონსტრუქციისადმი წერით მეტყველებაში სათანადო ნიშნის (“?”) დასმაც ცხადყოფს. მაგრამ ასეთ ნადადებაში – “ძალიან მაინტერესებს, სად ბრძანდებოდი ამდენ ხანს” – პასუხის აუცილებლობა თითქოს არ ივარაუდება. აქ კითხვით კონსტრუქციას თითქოს შეკითხვის ფორმა და შინაარსი არც კი აქვს, რადგან არც შეკითხვის ინტონაცია ახლავს და არც კითხვითი ნიშანი. მის ბოლოს წერტილი დაისმის, როგორც თხრობითი წინადადების ბოლოს არის მიღებული. ამის მიუხედავად, აშკარად იგრძნობა პასუხის საჭიროება, რადგან აზრი დასრულებული არ არის. აზრი გასრულდება, როცა გაცივმა პასუხი დაგვიანების მიზეზზე.

ამას გარდა, ნებისმიერ ბუნებრივ ენაში არსებობს კიდევ ერთი კითხვითი კონსტრუქცია, რომელიც პასუხს არ ვარაუდობს, რადგან

მტკიცებითი ფორმა აქვს. მაგალითად, წინადადება “ვის არ უყვარს სილამაზე?” თავისი კონსტრუქციით აშკარად კითხვითია. ამას ისიც ცხადყოფს, რომ წერითი მეტყველების ვარიანტში ბოლოს კითხვითი ნიშანი დაისმის, ანუ ფორმალურად (ფორმით) იგი კითხვითია, აზრობრივად კი – არა. აზრობრივად იგი ეკვივალენტურია წინადადებისა “ყველას უყვარს სილამაზე”. ანუ კითხვითი კონსტრუქცია ტიპური სინტაქსური სინონიმის ნიშანია, მთლიანი გამონათქვამის (ტექსტის) დონეზე. ასეთ კითხვით კონსტრუქციებს რიტორიკულ შეკითხვებს უწოდებენ.

ასეთი კითხვითი კონსტრუქციის არსი ინფორმაციის გადაცემაზე მეტად ადრესატის ყურადღების პროვოცირებაშია. წერით მეტყველებაში ტექსტის აღქმის ხელშეწყობა, მისი ხარისხობრივი მაჩვენებლის ამაღლებაა. კითხვითი ინტონაცია არღვევს აღქმის პროცესის მონოტონურ ერთფეროვნებას, აზრის მდორე დინებაში განსხვავებული პულსაცია შეაქვს, გონების გამააქტიურებელ იმპულსად იქცევა. აღქმა იჭერს კითხვით ინტონაციას, აზროვნებითი გენეტიკა ნებისმიერი გაყურებულობიდან გამოდის და პასუხის ძიებას იწყებს, მაგრამ მალევე “რწმუნდება” შეკითხვის აბსოლუტურ ბანალურობაში, ანუ პასუხის უკიდურეს უზუალურობაში (ყველას მიერ ცოდნაში) და თავს ანებებს პასუხის ძიებას და პასუხის გაცემის მცდელობას. აქ თავის როლს თამაშობს ენობრივი უნივერსალის ბუნება: ესაა კითხვითი კონსტრუქციის მქონე მაქსიმა, რომელიც დასრულებული სამეტყველო ერთეულია – გამონათქვამი.

მიუხედავად ამისა, კითხვითი კონსტრუქცია ამ შემთხვევაშიც აძლიერებს ინტერესს, რაც ინფორმაციის გადაცემის (მიღების) სიმეტრიულობას არღვევს. ინტერესის ამგვარი გაძლიერება პასუხის გაცემის მოთხოვნილებას იმდენად ბუნებრივად და ძლიერად იწვევს, რომ ადამიანები ზოგ შემთხვევაში ველარც იცნობიერებენ კითხვით კონსტრუქციაში მტკიცებითი ფორმის (ქვეტექსტის) არსებობას და პასუხის გაცემას იწყებენ. ამგვარი პასუხებით კი თავს, რბილად რომ ვთქვათ, უხერხულ მდგომარეობაში იყენებენ. მაგალითად, კითხვითი კონსტრუქცია “როგორ ბრძანდებით?” მტკიცებითია თავისი არსით (აზრობრივად). იგი მხოლოდ ადრესატისადმი მოლაპარაკის პატივცემითი დამოკიდებულების დადასტურებაა, ფუნქციურად რიტუალურია და საფუძვლიან, დანვრილებით (დეტალების მომცველ) პასუხს არ ითხოვს. წარმოიდგინეთ იმ ადამიანის მდგომარეობა, ვინც ამას ვერ მიხვდება და ნაცვლად ასეთივე რიტუალური პასუხისა (“გმადლობთ, კარგად.”) დაიწყებს ლაპარაკს თავის ყოფით წვრილმანებზე ან ჯანმრთელობის ცალკეულ ასპექტზე.

არადა დანვრილებით პასუხის გაცემის ცდუნება ასეთ შემთხვევაში დიდია, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ადამიანმა იცის, რომ ადრესატს რაღაც შეემთხვა. ეს პიროვნულად ნაკლებად აღელვებს,

მაგრამ როგორც იტყვიან, ზრდილობისათვის ეკითხება – მეტყველებით ეტიკეტს იცავს და ფაქტობრივ რიტუალურ შეკითხვას სვამს პირწმინდად მეტყველებითი კომუნიკაციის დასამყარებლად, მაგ., “როგორაა საქმე”. ბუნებრივია, პასუხი, რაც შეიძლება, მოკლე უნდა იყოს. (“თითქმის ისევე”, ან “ოდნავ უკეთ”). დანვრილებითი საუბარი პრობლემაზე შემკითხველისთვის მოსაწყენი და მომაბეზრებელი გახდება. შესაძლოა, ზრდილობის გამო ბოლომდეც კი მოისმინოს გულგადაშლილი პასუხი, მაგრამ ადრესატი თანაგრძნობის ნაცვლად საკუთარი თავისადმი შემკითხველისგან მხოლოდ უარყოფით შეფასებას დაიმსახურებს.

მტკიცებითობის შემცველი კითხვითი კონსტრუქცია თავისი არსით არა მხოლოდ რიტუალურია, არამედ ინტელექტუალურიც, რადგან ენობრივ კომუნიკაციაში აზროვნების ერთბაშად ორი დონის (ქვეტექსტისა და ზედაპირულის) ჩართვას საჭიროებს. აზრის სისრულეს აქ მთლიანად ქვედა (ქვეტექსტური) დონე განსაზღვრავს, რომლის “ამოცნობა – მიხვედრის” გასაღები ყოველთვის ინტელექტის “ხელშია”.

ამიტომ ამგვარი კითხვითი კონსტრუქციისადმი სიფრთხილე განსაკუთრებით ინტელექტუალურ სფეროშია აუცილებელი. საჯარო სამეცნიერო პაექრობის ჟამს მოშულართაგან ამგვარი “შეკითხვის” დასმის მიზანი ოპონენტისთვის “თავისმოჭრა” – შერცხვენაა. ალელვებული, უაღრესად დაძაბული ადამიანი მეცნიერულ პრობლემაზე მსჯელობის დროს უცებ ვერ მიხვდება, რომ შეკითხვა მტკიცებით ფორმას შეიცავს – პასუხს არ საჭიროებს. შეკითხვის უპასუხოდ დატოვების ან მოკლე რეაგირების ნაცვლად ვრცელი, მსჯელობის შემცველი, პასუხით თავის უინტელექტობას გაამჟღავნებს და მსმენელში ქილიკს გამოიწვევს.

ამგვარი კითხვითი კონსტრუქცია სასარგებლო ამპარტავანი და უფიცი ყბედების ადგილზე დასასმელადაა.

ამიტომ ენობრივი კომუნიკაციის პროცესში კითხვითი ინტონაციის გაგონებისთანავე აუცილებელია იმის გარკვევა, ნამდვილად გვეკითხებიან რამეს და ითხოვენ პასუხს, თუ შეკითხვის ფორმით რამეს გვატყობინებენ ან შეგვახსენებენ.

კითხვითი კონსტრუქციების ნაირგვარობა ცხადყოფს, რომ ენობრივი კომუნიკაციის პროცესში ინფორმაციის გადაცემის სიმეტრიულობა – ასიმეტრიულობის წარმოქმნის მიზეზი ხდება.

ქართული ენისათვის ბუნებრივია კითხვითი კონსტრუქციების აზრობრივი და ფორმალური მხარეებით განპირობებული ასიმეტრიულობა. მაგალითად, ინგლისურს, გერმანულს, ბევრ სხვა ენასაც

უფრო სიმეტრიული კომუნიკაცია ახასიათებს და ენობრივი კომუნიკაცია უფრო გაიოლებულია.⁷⁰

ქართული ტექსტის დეკოდირება რთულია, რადგან ძნელად დეკოდირებად ქვეტექსტებს შეიცავს.

ინფორმაციის მოპოვება ადამიანს, ბუნებრივია, კითხვითი კონსტრუქციის გამოუყენებლადაც შეუძლია, თუმცა ზოგ შემთხვევაში ინფორმაციის წყაროს პროვოცირება საამისოდ მაინც დასჭირდება, რადგან ინფორმაციის გამჟღავნება – გაცემის სურვილს ყველა ადამიანი არ იჩენს. კომუნიკატივისტიკა ენობრივი კომუნიკაციის არაერთ ხერხს იცნობს:

არაერთი ამ ხერხთაგან თავისი არსით არაეთიკურია, ბოროტგანზრახულობის შემცველია. ამიტომ ბევრი მათგანის განხილვისაგან თავს ვიკავებთ და მაინც საჭიროდ მიგვაჩნია იმის შეხსენება, რომ პროვოცირება ბუმერანგის ბუნებისაა, იოლად შეტრიალდება და თავად ინიციატორის შერცხვენად გადაქცევა სჩვევია.

აღნიშნულიდან გამომდინარე მხოლოდ ორიოდ იმეორებ იმ ხერხს წარმოვადგენთ, რომლებიც ზოგადად არ არღვევენ ეთიკურ საზღვრებს.

1. სიტყვის ჩართვა ("თემის შეგდება"):

მეტყველების პროცესში გარედან, სხვა პირთაგან სიტყვის ჩართვა, რეპლიკა, "თემის შეგდება" იმის გარკვევას ისახავს მიზნად, თუ რას ფიქრობენ კომუნიკაციის მონაწილენი ამ საკითხზე. ამ ხერხს გამოიყენებენ თოკ – შოუში. წამყვანი სტუდიაში მონეველ ადამიანებს თემებს სთავაზობს, შემდეგ კი ტელემეყურებელთან ერთად აკვირდება მათ საუბარს.

2. რეპლიკა – ინფორმაციის პროვოცირების ერთი ხერხია. ამიტომ რეპლიკაზე პასუხს დიდი დაკვირვება სჭირდება, რათა მიზანშეწონილზე მეტი ინფორმაცია არ გაიცეს.

3. უხეში მეტყველება:

საზოგადოდ უხეშობა პიროვნული უძღურების გამოვლენაა. ადამიანი უხეშობით, ჩვეულებრივ, თავისი არაკომპეტენტურობის დაფარვას ცდილობს, ყალბი შეუვალობის ნილბად იყენებს. ცხადია, რომ ეთიკის სიბრტყეზე უხეშობა ადამიანის დანვრილმანებაა.

უხეში მეტყველება ადამიანის უაღრესი ფსიქიკური დატვირთვის - ალგზების, ნერვული სტრესის ატმოსფეროში მოქცევას იწვევს. იგი ვეღარ აკონტროლებს მეტყველების ექსპრესიას, ტონალობას, ხმის ძალას, სხეულის ენით "მეტყველების" ზნეობრივ – ეთიკურ "პარამეტრებს". ასეთი სულიერი მდგომარეობა მეტყველების საგანზე კონცენტრირებას აბრკოლებს, რაოდენობრივადაც სხეულის ენის

⁷⁰ ზარეცკაია ე., დასახ. ნაშრ., გვ. 42

ნიშნები ჭარბობს (ჟესტიკულაცია, მიმიკა და ა.შ.). ამ მიზეზით ადამიანი უხეში მეტყველებით მიზანს ვერ აღწევს – ვერ სჯობნის ოპონენტს.

აღნიშნულის გათვალისწინებით, უხეში მეტყველება ერთადერთ შემთხვევაშია მიზანშეწონილი: არაკეთილმოსურნე ადამიანთან ენობრივი კომუნიკაციიდან გამოსვლის მიზნით (ისე კი აბეზარა ადამიანისაგან თავის დაღწევა ხელისკვრითაც არის გამართლებული). პროვოკაციულ მეტყველებას გამართლება იმაშიც ეძებნება, რომ მისი დახმარებით (გამოყენებით) სხვა ადამიანების ჩვენდამი დამოკიდებულების “ფარდის ახდას” უწყობს ხელს.

ცნობილია, რომ ადამიანმა ცუდად იცის საკუთარი თავისადმი სხვათა დამოკიდებულება. ამიტომ იგი გონივრულად ფრთხილობს, (ზოგი ზედმეტადაც ეჭვიანობს), “საფრთხე” რეალურზე დიდად ეჩვენება. მეტყველებითი პროვოცირება ამ საფრთხისაგან თავის დაღწევის საშუალებაა და საფრთხეში თავის ჩაგდების მიზეზიც. ამიტომ პროვოკაციისგან თავის დაღწევის ცოდნა აუცილებელია.

პროვოკაციული მეტყველების ხშირი გამოყენება, საერთოდ, მაინც ინფორმაციის მიღების სურვილით არის განპირობებული.

თავი VII. რიტორიკა

ძირძველი ენობრივი კომუნიკაციის თეორია და პრაქტიკა (ტექნოლოგია)

ენობრივი, ვერბალური ტექნოლოგიები კაცობრიობის ახალი მონაპოვარი არ არის. ახალი შესაძლოა მიდგომა და გააზრება იყოს, თორემ მეტყველების თეორიული საფუძვლები და საჯარო მეტყველების ტექნიკა უძველესი დროიდან – ანტიკური ეპოქიდან არის ცნობილი. მეტყველების ბუნების შემსწავლელი ცოდნის დარგიც, ბუნებრივია, იმ დროს აღმოცენდა. მას რიტორიკა ეწოდებოდა. მეცნიერების ამ დარგის განვითარების დონეს მისი კვლევადიებითი ინტერესების სიღრმეც ცხადყოფს. რიტორიკა მეტყველებას სამი ძირითადი ასპექტით შეისწავლიდა. ეს იყო მეტყველების თეორია, მეტყველების ხელოვნება და ორატორული ოსტატობა. მთავარი ის კი არაა, რომ რიტორიკა მამინ არ იყო თვითკმარი, ოდენ გონებაჭვრეტითი, ადამიანური ცოდნის გამომხატველი ე. წ. აბსტრაქტული დარგი მეცნიერებისა. უმთავრესი მასში გამოყენებითი – პრაგმატიკული მხარე იყო და მნიშვნელოვან როლსაც თამაშობდა, ანუ თავისი საზოგადოებრივი ღირებულება ჰქონდა. ამას იმჟამინდელი სახელმწიფოებრივი, საზოგადოებრივი მონყობის ის პრინციპები განაპირობებდა, რომელიც, თანამედროვე ტერმინოლოგიით, დემოკრატიულს უტოლდებოდა და ამდენად დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა საჯარო სიტყვას (მეტყველებას).

ანტიკური ხანის სახელმწიფოებრივ – პოლიტიკური სისტემა ე. წ. ქალაქ – სახელმწიფოებრივი სტრუქტურები მართვა – გამგეობის პარლამენტურ პრინციპებს ემყარებოდა და რიტორიკის ზეობაც ამიტომ მოდის იმ ეპოქაზე, კერძოდ, ძველი ნ. ა. V-IV საუკუნეებზე, ქალაქ – სახელმწიფოების აყვავების ხანაზე.

ძველი საბერძნეთის უდიდესი ორატორი დემოსთენე პოლემიკაში ყოფილა (ძვ. წ. ა. 384-322 წწ) ჩაბმული დიდ პოლიტიკურ ფიგურასთან მაკედონიის მეფესთან – ფილიპესთან, რომელმაც IV საუკუნეში ბერძნული ქალაქ – სახელმწიფოები დაიპყრო და ქვეყანა გააერთიანა. დემოსთენე, ჩანს, ვერ ეგუებოდა ფილიპეს იმპერიულ – მონარქისტულ მისწრაფებებს და აკრიტიკებდა, ე. წ. "ფილიპიკეს" თხზავდა. თურმე ერთხელ, როცა ფილიპე დემოსთენეს ამ "ფილიპიკებს" გასცნობია, წამოუძახია – ეს სიტყვები თავის დროზე საჯაროდ რომ მომესმინა, საკუთარი თავის წინააღმდეგ მივცემდი ხმასო.

ანტიკური რიტორიკის მიღწევები შეისწავლა და მისი თეორიული საფუძვლები შექმნა დიდმა მოაზროვნემ არისტოტელემ

(ძვ. წ. ა. 384-322 წწ) მან დაახლოებით ძვ. წ. ა. 330 წელს შექმნა პირველი სამეცნიერო ნაშრომი "რიტორიკა", რომელიც საუკუნეთა განმავლობაში ასრულებდა გზამკვლევისა და სამაგიდო ნიგნის დანიშნულებას და არც ამჟამად დაუკარგავს მეცნიერული მნიშვნელობა.

არისტოტელემდეც ბევრი შეხებია რიტორიკის ცალკეულ პრობლემას, მაგრამ უმეტესობა ორატორული მეტყველების ფორმების, ხერხების ჩამოთვლითა და ნუსხათა შედგენით იფარგლებოდა. არისტოტელემ პირველმა დაამუშავა რიტორიკის თეორიული საფუძვლები.

ძველ დროში რიტორიკის უდიდესი ოსტატი და თეორეტიკოსი მარკუს ტულიუს ციკერონი—(ძვ. წ. ა. 106-43 წწ) იყო, ხოლო მოგვიანებით რომაულ ორატორიკას დიდი კვალი დააჩნია მარკუს ფაბიუს კვინტილიანემ (ა. წ. 30-96 წწ).

ანტიკურ ეპოქაში სკოლებში საჯარო სიტყვის აგებისა და წარმოქმნის მრავალ წესს ასწავლიდნენ. ეს ტრადიცია მომდევნო ეპოქაშიც მეტ-ნაკლები წარმატებით ფესვმაგრობდა. ანტიკური რიტორიკა არა მხოლოდ გვიანდელი რიტორიკების სათავეების მნიშვნელობას ინარჩუნებდა, არამედ თეორიულ – მეთოდოლოგიურ ბაზად რჩებოდა. მაგალითად, XVIII საუკუნეში ინგლისის პარლამენტარიზმისა და ფრანგული რევოლუციური კონვენტიზმის ტრადიციების "პრაქტიკული საჭიროებიდან" გამომდინარე, ფრანგმა დრამატურგმა რასინიმ ლამის სიტყვასიტყვით დააკონსპექტა კვინტილიანეს "მჭევრმეტყველების ფორმირება".

რიტორიკას მნიშვნელობა არც შუა საუკუნეებში დაუკარგავს, ოღონდ ეგაა, რომ უმთავრესად ეკლესიის ნიაღში გადაინაცვლა, რადგან სახელმწიფოებრივ – პოლიტიკური ასპარეზი გამოეცალა.

აღორძინების ეპოქაში ანტიკური კულტურისაკენ მიბრუნებამ რიტორიკაც ხელახლა აღმოუჩინა ახალი ეპოქის ქვეყნებს. მართალია, ამ დროს რიტორიკა ანტიკურის მძლავრი ზეგავლენის ქვეშ იმყოფებოდა, მაგრამ თეორიულ ასპექტში მაინც არაერთი პრობლემა დამუშავდა. მის აღმავლობას დიდად შეუწყო ხელი ისეთ მოაზროვნეთა ნაკვლევმა, როგორებიც იყვნენ კამპანელა, თომას მორი, დანტე, რაბლე, პეტრარკა და მრავალი სხვა.

XVI-XVII სს. ინტენსიურად განვითარდა სასამართლო მჭევრმეტყველება. რიტორიკა, როგორც სასწავლო დისციპლინა, მრავალ საგანმანათლებლო ცენტრში შეისწავლებოდა (კემბრიჯი, ოქსფორდი), XVIII საუკუნიდან – ჰარვარდის, ხოლო შემდეგ აშშ სხვა უნივერსიტეტებსა და კოლეჯების სასწავლო პროგრამებში. თუმცა,

როგორც ცნობილია, რიტორიკის სწავლებას სქოლასტიკური ელფერი დაჰკრავდა. თვალშისაცემი იყო არისტოტელეს შეხედულებათა

ფესვმაგრობა. XVIII საუკუნეში ევროპაში, უპირველესად კი საფრანგეთში, როგორც აღინიშნა, განსაკუთრებით განვითარდა პოლიტიკური ორატორიკა, ხოლო XIX საუკუნეში მას დაემატა საპარლამენტო მეტერმეტყველება.

XIX ს. დასასრულს და XX ს. დასაწყისში ფართოდ გაიშალა "რიტორიკის" თეორიულ პრობლემათა კვლევა, გამოიკვეთა მათი თავისებურად გადააზრება – გადაფასების ტენდენციები. ეს განსაკუთრებით ითქმის მსმენელის ფსიქოლოგიის, მოლაპარაკის ფსიქოლოგიური ზემოქმედების, სიტყვის ემოციური ზემოქმედების პრობლემათა გაღრმავებულ კვლევებზე.

წინა პლანზე წამოიწია მოლაპარაკის მეტყველების ტექნიკის ასპექტებმაც.⁷¹ ხელშემწყობი მიზეზი პარლამენტარიზმის საყოველთაო დამკვიდრება, დემოკრატიზმის პრინციპების თანამედროვეობის ნორმად ქცევა, საინფორმაციო ეპოქის დადგომა, კომუნიკაციების როლის ზრდა გახდა. ეს ყველაფერი ადამიანის მოღვაწეობის უამრავი სფეროს საჯაროობის მაღალ ხარისხს საჭიროებს: საჯარო ქცევის წესების, სიტყვით გამოსვლის, ვერბალური კომუნიკაციების ხელოვნების, ტექნოლოგიებისა და ა. შ. ცოდნას.

რიტორიკას აღმოაჩნდა არა მარტო საჯარო ქცევისა და კომუნიკაციების ხელოვნების, ტექნოლოგიების სწავლების მეთოდები, მეთოდოლოგია, არამედ აზროვნებისა და წერითი მეტყველების მეთოდები და მეთოდოლოგია. ამიტომ რიტორიკის რეანიმაცია და ახალ ვითარებასთან მისადაგება – მორგება დიდად არ გართულებულა. ამას ცხადყოფს XX ს. II ნახევარში ევროპასა და აშშ - ში გამოცემული უამრავი სამეცნიერო ნაშრომი თუ სახელმძღვანელო, მაგალითად, ვ. ბოთის, გ. კოლომბის, ჯ. უილიამსის "წერა და კვლევა" (1995), უ. ეკოს "როგორ დავწეროთ სადიპლომო ნაშრომი",⁷² ჟერარ ჟანეტის "ფიგურები",⁷³ სადაც განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს "შემოკლებული რიტორიკა", "რიტორიკა და განათლება" (ტ. I, გვ. 16-36; 263-278) და მრავალი სხვაც.

"რიტორიკა" სხვადასხვა სახელწოდებით თანამედროვე მსოფლიოს საგანმანათლებლო კონცეფციათა არსებითი ნაწილია. იგი ევროპისა და აშშ-ს ყველა უნივერსიტეტსა და სასწავლებელში ისწავლება.

ორატორიკისადმი დიდი ინტერესი იმითაა განპირობებული, რომ იგი ვერბალური კომუნიკაციური ტექნოლოგიების არსებითი ნაწი-

⁷¹ Kopperschmidt J., Allgemeine Rhetorik. Einföhrung in die Theorie der persuasiven Kommunikation. Stuttgart. 1976. pp.13

⁷² იხ. ჩვენი "აკადემიური წერა" გვ. 14

⁷³ Женет Жерар: Работы по поэтике. Фигуры. т. 1-2, изд-во имени Сабашниковых, М. 1998

ლია, საჯარო სიტყვის თეორიული საფუძვლების შემცველი და ადამიანის კომუნიკაბელობის, ინტელექტუალურობის განმსაზღვრელ ცოდნად მოიაზრება. აშშ-ს სინამდვილეში ორატორიკა ადამიანის პიროვნული ღირსების განმსაზღვრელი აუცილებელი უნარია. ამერიკული ცხოვრების წესი საზოგადოებრივ ასპარეზზე გამოსულ ადამიანს ავალდებულებს ორატორული ხელოვნების ცოდნას, პოლემიკის ოსტატობას. სხვაგვარად წარმატება იქ შეუძლებელია.

ქართული სინამდვილე თავისი ძნელბედი ისტორიის მანძილზე რიტორიკისადმი ინტერესის თვალსაზრისითაც შეძლებისდაგვარად ფეხდაფეხ მიჰყვებოდა კაცობრიულ ცივილიზაციას. ორატორიკის საზოგადოებრივი ფუნქციის მაჩვენებელია გუბაზ მეფის მკვლელობის გამო 554 წელს გამართულ კოლხეთის სახალხო კრებაზე წარმოთქმული ორი ქართველი ორატორის – აიეტისა და ფარტაზის საჯარო სიტყვათა ტექსტები კოლხეთის სამეფოს პოლიტიკური მდგომარეობის გამო. ამ სიტყვების ორატორული ღირსება (ოსტატობის მაღალი დონე) იმდენად გამორჩეული ყოფილა, რომ მაშინვე ჩაუნერიათ, შემდეგ ბერძნულად უთარგმნიათ და თავის საისტორიო ნაშრომში შეუტანია ბიზანტიელ პოეტსა და ისტორიკოსს აგათია სქოლასტიკოსს.⁷⁴ წერილობით წყაროებში დაცული ცნობებით რიტორიკა ისწავლებოდა ფაზისის რიტორიკის სახელგანთქმულ სკოლაში, სადაც განათლება მიუღია ცნობილ ისტორიულ პიროვნებას თემისტოქოსს (IV ს. ახ. წ. ა.), იყალთოსა და გელათის, მაშინდელ მსოფლიოში, სახელგანთქმულ აკადემიებში, სადაც განათლებას ქართველებთან ერთად უცხოელებიც, მათ შორის, ბიზანტიელებიც იძენდნენ.

XVIII საუკუნეში რიტორიკა ისწავლებოდა თელავისა და თბილისის სემინარიებში.⁷⁵

XIX – XX სს. ქართული რიტორიკის ბედი, ისე, როგორც მთლიანად ქართული განათლებისა, რუსულ სინამდვილეზე იყო მიბმული. ამის გამო რიტორიკის სწავლების ქართული ეროვნული ტრადიცია მიმქრალდა. თვით საბჭოთა ეპოქაშიც კი, სადაც ფორმალურად – კონსტიტუციურად ორატორიკისათვის ნაყოფიერი ნიადაგი არსებობდა, ორატორული ხელოვნება ნელა, მდორედ ვითარდებოდა.⁷⁶ მიზეზი, ბუნებრივია, მოჭარბებული იდეოლოგიზებისთვის დამახასიათებელი აზროვნების სწორხაზოვნება და სათქმელის შტამპოვნება იყო. ეს იმ უცნაურ ვითარებას განაპირობებდა, როცა სათქმელიც

⁷⁴ ეს ტექსტები ისევ გადმოაქართულა და გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა, იხ. კრებ.: „გეორგიკა“, ტ. 3, გვ. 23-24

⁷⁵ მენაბდე ლ., XVII – XVIII საუკუნეების ქართული ლიტერატურა, თსუ გამომც., თბ., 1997, გვ. 269

⁷⁶ Ножин Е. А., Основы Советского ораторского искусства, М., 1973 г. с. 4-5

წინასწარ იყო განსაზღვრული და მასზე რეაგირების შინაარსიც. ამან ჩაკლა როტორიკა, რადგან გაქრა მისდამი ინტერესი. ამის შედეგი კი რიტორიკის სწავლებაზე ხელის აღება გახდა. ორატორულმა გაუნათლებლობამაც ლოგიკურად იჩინა თავი. არაერთი საბჭოთა მკვლევარი აღნიშნავდა საბჭოთა ორატორების უმწეობას. მათი საჯარო მეტყველება შაბლონური და კომპოზიციურად გაუმართავი იყო.⁷⁷

რიტორიკისადმი ყურადღების თვალსაზრისით 70 – იანი წლებიდან ვითარება ოდნავ შეიცვალა, რიტორიკა დააბრუნეს საგანმანათლებლო სივრცეში, თუმცა უფრო უმაღლესი პარტიული სკოლებისა და ლექტორ-პროპაგანდისტთა მარქსიზმ-ლენინური უნივერსიტეტებისა თუ ფაკულტეტების კარი გაუღეს. დაახლოებით ამავე პერიოდიდან დაიწყო ორატორული ხელოვნების თეორიულ პრობლემათა კვლევა მარქსისტული ფილოსოფიის, სოციოლოგიის, ფსიქოლოგიის, ფილოლოგიის უახლოეს მიღწევათა საფუძველზე. ამასთან ორატორული ხელოვნების მნიშვნელობა უმთავრესად მეტყველების კულტურის ცოდნით განისაზღვრებოდა.

ორატორიკისადმი – მჭევრმეტყველებისადმი, როგორც ცოდნის თავისთავადი სფეროსადმი, მეცნიერული ინტერესი საქართველოში უმთავრესად სასამართლო მჭევრმეტყველებით შემოისაზღვრებოდა. ამას ცხადყოფს ქართველ ადვოკატთა საჯარო სიტყვათა კრებულების – ქრესტომათიების შედგენა-გამოცემის თავისებური ტრადიცია. მაგალითად, შეიძლება დავასახელოთ ნ. დავითაიას "ქართველ ადვოკატთა სასამართლო სიტყვები" (თბ., 1963), ვ. ჟვანიას "ქართველი იურისტები" (თბ., 1981), ნ. კანდელაკის მიერ შედგენილი ქრესტომათია – "ქართული მჭევრმეტყველება" (თბ., 1958).

ნ. კანდელაკსვე ეკუთვნის საბჭოთა საქართველოში შექმნილი ერთადერთი ისტორიული და ნაწილობრივ ზოგადთეორიული პრობლემების შემცველი გამოკვლევა – "ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველება" (თბ., 1961; მეორე გამოცემა, თბ., 2005).

XX საუკუნის ბოლოს ვითარება საგრძნობლად შეიცვალა. რიტორიკისადმი ინტერესი გაიზარდა ქვეყანაში დემოკრატიზაციის პროცესებისა და ფასეულობების დამკვიდრების შედეგად. ამის გამო აშკარა გახდა საზოგადოებრივ ასპარეზზე გამოსული ადამიანისთვის ორატორული ხელოვნების ცოდნის აუცილებლობა. რიტორიკა ნელ-ნელა უბრუნდება ქართულ საგანმანათლებლო სივრცეს. ამას ხელს უწყობს აგრეთვე ჩვენი განთლების ევრო-ამერიკულ საგანმანათლებლო სივრცესთან მიერთებაც, სადაც რიტორიკის სწავლების დიდი ტრადიციები არსებობს. როტორიკის სწავლების აუცილებ-

⁷⁷ Ножин Е. А., Основы Советского ораторского искусства, М., 1973 г. с. 5

ლობის შეგნებით XX ს. ბოლოს შეიქმნა კიდევ რამდენიმე სახელმძღვანელო.⁷⁸

ერთიც არის აუცილებლად აღსანიშნავი: ჩვენში, აქამდე, რიტორიკა მაინც ცალკე არსებულ, თვითკმარ, თავის სამყაროში ჩაკეტილი ცოდნის დარგად წარმოიდგინებოდა. ანგარიში არ ეწეოდა იმ გარემოებას, რომ ყველგან რიტორიკა კარგა ხანია ენობრივი კომუნიკაციების ტექნოლოგიად მოიაზრება და მისი შესწავლა თანამედროვე კომუნიკაციური ლინგვისტიკის სიბრტყეზე მიმდინარეობს. ამგვარი მიდგომა სრულიად მართებულია, რადგან ორატორიკა საჯარო მეტყველების ფორმაა, თავისი არსით, საჯარო ვერბალური კომუნიკაციური ტექნოლოგიაა, რადგან მისი ბუნება ენობრივ-მეტყველებით კონსტრუქციებში მჟღავნდება, ორატორული ხელოვნების არსი მთელი სისავსით სწორედ კომუნიკაციური ლინგვისტიკის წიაღში მჟღავნდება. ანუ ორატორული ხელოვნება ენობრივი კომუნიკაციით მიზნის მიღწევის ხელოვნებაა, რადგან იგი ადამიანს ასწავლის იმას, თუ როგორ:

- დაამყაროს ენობრივი კომუნიკაცია; მოახდინოს მსმენელზე ზეგავლენა და დაუქვემდებაროს თავის ნებას;
- დაეუფლოს დარწმუნებისა და პოლემიკის ოსტატობას;
- იმეტყველოს არა უბრალოდ ლამაზად, არამედ მიზნის შესაბამისად, რათა იცოდეს არა მარტო ის, თუ რისი თქმა სურს, არამედ ისიც, როგორ თქვას სათქმელი; როგორ შეარჩიოს შესაბამისი მეტყველების სტილი. ამ მიზნით კი იცოდეს, რა კანონებს ემყარება საზოგადოდ ადამიანის მეტყველება, რა ბუნებრივი ტენდენციები განსაზღვრავს მეტყველების სტილის სპეციფიკას;
- როგორია ორატორული მეტყველების სტილი;
- რა აპირობებს ორატორული მეტყველების მხატვრულობას, რა გამომხატველი ხერხებით მიიღწევა სასურველი ეფექტი;
- მოიპოვოს ავტორიტეტი და პოპულარობა;
- გამოავლინოს განათლება და ინტელექტი;
- დაიჭიროს თავი მსმენელთა წინაშე;
- მართოს საკუთარი ხმა (ინტონაცია, დიქცია, ტონალობა);

⁷⁸ ჯაგოდნიშვილი თ., ქართული ორატორული ხელოვნება, თბ. 1999; ჯაგოდნიშვილი თ., ჯაგოდნიშვილი ივ., პაპასკირი ვ., ქართული ორატორული ხელოვნება (ქრესტომათია, პრაქტიკუმი), თბ., 2000 და ლექსიკონი (თბ. 2000). გაფრინდაშვილი ნ., თვალთვაძე დ., რიტორიკის შესავალი, თსუ გამომცემლობა, თბ., 2005, გამოვიდა სხვათა სახელმძღვანელოებიც.

ამ ამოცანებში შედის ისეთი პრაქტიკული პრობლემების სწავლაც, როგორიცაა:

- საჯარო სიტყვის თემისა და მიზნის განსაზღვრა;
- საჯარო სიტყვის კომპოზიციის განსაზღვრა და გეგმის შედგენა;
- არგუმენტებისა და თეზისების გამოყენების ოსტატობა;
- კამათის ხელოვნება.

ეს ყველაფერი კი ცხადყოფს, რომ ორატორიკა სრულიად თავისებური სიტყვიერი კომუნიკაციაა. ამიტომ მისი შემსწავლელი რიტორიკა არა მარტო ამ თავისებურ, მაგრამ მაინც ერთი კონკრეტული ენობრივი კომუნიკაციის რაობას იკვლევს, არამედ, საერთოდ, ვერბალური-კომუნიკაციური ტექნოლოგიების თეორიულ საფუძველს, განსაკუთრებით მიზნობრივი მეტყველების სფეროსათვის.

რიტორიკა არა მარტო იმის ხელოვნებაა, თუ როგორ მიაღწიოს ადამიანმა მიზანს მეტყველებით, არამედ იმის გააზრებისაც, რას შეიძლება წარმოადგენდეს (როგორი შეიძლება იყოს) ეს მიზანი.

7.1. რიტორიკა და პუბლიცისტიკა

რიტორიკისა და პუბლიცისტიკის, რიტორიკისა და ჟურნალისტიკის კავშირი დიდი ხანია ეჭვს აღარ იწვევს. ორატორიკისა და აუდიტორიის ურთიერთმოქმედების სქემა გარკვეულ პარამეტრებში ინფორმაციულ-კომუნიკაციური საქმიანობის სხვადასხვა სახეობების კონტექსტში წარმოიდგინება და მოდელირდება.⁷⁹

ზოგი მკვლევარი ამ მოვლენის სათავეს არისტოტელეს “პოლიტიკაში” ხედავს, ხოლო სოციოკომუნიკაციურ ელემენტებს მის “რიტორიკაში” პოულობს, რადგან მიაჩნია, რომ ამ ნაშრომში აღწერილ-გაანალიზებულია დარწმუნების შესაძლო ხერხები (იხ. მაგალითად, “ანტიკური რიტორიკები”. ა.ა. ტახო-გოდის რედაქციით, მ., 1978, გვ. 27). ამასთან დარწმუნება დამოკიდებულია მოლაპარაკის ხასიათზე, მსმენელის განწყობასა და ბოლოს, თავად სიტყვაზე (ტექსტზე). ამ ტრიადის შეთანადებულობა-თავსებადობა ინფორმაციულ-კომუნიკაციური პროცესების ნაირ-ნაირ მოდელებთან ეჭვს არ იწვევს, მიუხედავად იმისა, რომ პირდაპირ ანალოგიებზე ლაპარაკი, ერთი შეხედვით, თითქოს უადგილოა.

რიტორიკულ პრაქტიკაში, ასევე რიტორიკის ტრაქტატებში სხვადასხვაგვარად ვლინდება მოთხოვნები “რიტორიის ხატისადმი”, ანუ

⁷⁹ Безменова Н. А. Очерки по теории и истории риторики. М. 1991, с. 57

წარმოდგენილია ის პროფესიული თვისებები, უნარ-ჩვევები, რაც უნდა ჰქონდეს ორატორს.

ორატორული მოღვაწეობა, პუბლიცისტურის მსგავსად, ორიენტირებულია შეტყობინების (ინფორმაციის) მიმღებ ადამიანზე. რიტორიკის ყველაზე დიდ მიღწევად მისი არსობითი ანთროპოცენტრულობაა.⁸⁰

გამოკვეთილია რიტორიკის სინამდვილის ნაირ-ნაირ სფეროებში თავჩენილი და ჩამოყალიბებული სოციალური ჯგუფებისადმი გამიზნულობაც. რაც პუბლიცისტურობის თავისებური დასტურიცაა.

რიტორიკისადმი მიძღვნილ უამრავ ნაშრომში აშკარად შეინიშნება საყოველთაოსა და კონკრეტულის შესაბამისობის, მჭევრმეტყველების სოციალური დანიშნულების წვდომა-ამოცნობისა და იმ სპეციალური რეკომენდაციების შემუშავება, რომელთა გამოყენება საზოგადოების ნებისმიერ ფენასა თუ ჯგუფშია შესაძლებელი. და ბოლოს, რიტორიკის ნიაღში მიმდინარეობდა ტექსტის, დისკურსის იდუმალებებში ჩაღრმავება-ამოცნობის პროცესი. დროთა განმავლობაში მეთოდურად დეტალიზებული (გასრულებული) დისკურსული ანალიზი "დაუბრუნდება ჟურნალისტიკას და მისი შემდგომი კვლევის მნიშვნელოვან ფაქტორად იქცევა."⁸¹

რიტორიკა ადამიანებს ვერც დამწერლობამ "გადაავიწყა". ნაწერი ტექსტი რიტორიკულ ფორმას და ახალ ჟანრობრივ დახასიათებებსა და სოციალურ ფუნქციას იძენდა. ეს ტექსტი ხდებოდა არა მხოლოდ ელიტარული შემეცნების ნიმუშთა შემცველი, არამედ მასობრივი შეგნებისაც, რომელთა გამოხატვის რეალურ ფაქტებზე ისტორიას ერთობ ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა.

ამ თვალსაზრისით უმნიშვნელოვანესი ღირებულება აქვს რომის იმპერიის დაისის ეპოქის ეგვიპტურ პაპირუსებს, რომლებშიც ასახულია არა მარტო ელიტარული თეორიულ-ფილოსოფიური, რელიგიური აზროვნების მონაპოვრები, ან სოციალურად მარეგლამენტირებული წესები, არამედ ის რეფლექსიები, ემოციები და გრძნობები, რომლებიც ჩამოუყალიბდა სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფებს საზოგადოებრივი სტრუქტურისა და სოციალურ წინააღმდეგობათა შეცნობისას. თუმცა ზეპირი სიტყვა კვლავაც დიდხანს დარჩა ხელისუფლებისა და მასების ერთადერთ საკომუნიკაციო საშუალებად.

⁸⁰ გეზმენოვა ნ. ა., დასახ. ნაშრომი, გვ., 142

⁸¹ Социология журналистики, под редакцией С. Г. Корконосенко, М., Аспект-Пресс, 2004, с. 7

7.2. ორატორული სიტყვის სახეობანი და სტრუქტურა

ორატორული ხელოვნება საჯარო მეტყველების (სიტყვის) რამდენიმე სახეობას მოიცავს: ესენია: სიტყვა, მოხსენება, ლექცია, ქადაგება, ხობა და ა.შ.

მიუხედავად საჯარო ენობრივი კომუნიკაციების გასაოცარი მრავალფეროვნებისა, ჩვენს დროში (ამჟამად) ყველაზე გავრცელებული სახეობაა სიტყვა. იგი ორატორული ხელოვნების ყველა დარგში გამოიყენება. მას ყველგან და ყოველთვის კონკრეტული მიზანდასახულობა აქვს.

საჯარო სიტყვა უმთავრესად ორი სახისაა: ინფორმაციული და დარწმუნებითი. ინფორმაციული სიტყვა, უპირატესად, მსმენელისათვის ახალი ცოდნის მიწოდებას გულისხმობს. დარწმუნებითი სიტყვა რაიმე საგანზე მსმენელის შეხედულების შეცვლას და მოლაპარაკის პოზიციაზე გადაყვანას ისახავს მიზნად. თუმცა ეს მიზანი შესაძლოა ინფორმაციულ სიტყვასაც ჰქონდეს, რადგან ინფორმაციის მიწოდების მიზანი შესაძლოა მსმენელის შეგონება-დარწმუნების მცდელობაც იყოს.

საჯარო მეტყველების არანაკლებ გავრცელებული სახეობაა მოხსენება.

მოხსენება მსმენელისთვის რაიმე ცნობების, ამოცანების ან რეკომენდაციების გადაცემას წარმოადგენს. განასხვავებენ საანგარიშო, პოლიტიკურ, სამეცნიერო და სხვა ტიპის მოხსენებებს.

საანგარიშო მოხსენება, ჩვეულებრივ, შეიცავს გარკვეულ პერიოდში ჩატარებული მუშაობის აღწერა-დახასიათებას და სამომავლო გეგმების შინაარსზე მსჯელობას.

პოლიტიკურ მოხსენებაში საუბარია სახელმწიფო, საზოგადოებრივი ორგანიზაციის, პოლიტიკური პარტიის პოზიციის, სტრატეგიის პრინციპებზე, სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკურ მოვლენებზე. შეფასებულია და გაანალიზებულია მათი კონკრეტული სახელმწიფოებრივი ანუ საერთაშორისო ღირებულება და ა.შ.

სამეცნიერო მოხსენებაში გადმოიცემა მეცნიერული მიგნების, აღმოჩენის ან ექსპერიმენტის შინაარსი, წარმოდგენილია მათი შედეგები.

საჯარო სიტყვიერი კომუნიკაციის ეფექტური სახეობაა ლექცია. ლექცია რამდენიმე ტიპისაა: ერთჯერადი, საჯარო ან მრავალნაწილადი – რაიმე ერთიან კურსში შემავალი (ანუ საუნივერსიტეტო).

ერთჯერადი და საჯარო ლექციების მიზანი მსმენელთათვის ინფორმაციის, ცოდნის გადაცემაა. მათი მსმენელი განათლების, ასაკის, ინტელექტის თვალსაზრისით არაერთგვაროვანია. მსმენელი

აუდიტორიაში ერთი კონკრეტული მიზნით ერთიანდება და ეს გაერთიანება დროებითია. ამიტომ ორატორმა სათქმელს შესაბამისი ფორმა უნდა მოუძებნოს, ლექსიკა მაქსიმალურად უნდა განიტვირთოს ნაკლებგავრცელებული ტერმინებისაგან, უცხო სიტყვებისაგან. ყოველი სიტყვა, ფრაზა, სადა, მკაფიო და გასაგები უნდა იყოს.

საუნივერსიტეტო ლექცია, როგორც ერთიანი კურსის ნაწილი, წინარეს გაგრძელებას წარმოადგენს, ერთი დიდი პრობლემის, მთლიანი საგნის ცალკეული თემების თხრობაა. მისი მსმენელიც წინდანი შემზადებულია (მოტივირებულია), იცის საერთო დიდი თემა. კონკრეტული ლექცია მსმენელთათვისაც ქვეთემას წარმოადგენს.

7.3. საჯარო სიტყვის სტრუქტურული შინაარსი

საჯარო სიტყვის სრულქმნილობას რამდენიმე თვისება განსაზღვრავს. სპეციალისტთა უმეტესობა 10 ასეთ ძირითად თვისებას ავლენს და ფუნქციური აქტუალობის გამო საჯარო სიტყვის სტრუქტურულ ელემენტებად მოიაზრებს. ესენია: ობიექტურობა, სიცხადე, ხატოვანება, მიზანმიმართულობა, ყურადღების კონცენტრირებულობა, განმეორებადობა, მოულოდნელობა, აზრობრივი სავსეობა, ლაკონიურობა, იუმორისტულობა.

- **ობიექტურობა** სიმართლესა და მიუკერძოებლობას ნიშნავს და სიტყვის შინაარსისა და აზრის ფორმულირებათა თანაჟღერადობას უზრუნველყოფს.

- **სიცხადე** აზრის მკაფიოდ გადმოცემას, ორაზროვნების გამორიცხვას გულისხმობს. აქ მხედველობაშია სიტყვათა პოლისემანტიკურობის (მრავალმნიშვნელოვნების) თავისთავადი მოვლენა და მათი იმ კონკრეტული მნიშვნელობით გამოყენების უზრუნველყოფა, რაც მოცემული შემთხვევისთვის აზრის ცხადად გამოსახატავად არის საჭირო.

- **ხატოვანება** სახეობრივი აზროვნების ელემენტების გამოყენებას გულისხმობს. კერძოდ, საგნის ცნების "გრძნობითი შეგრძნების" მისადაგებას, ანუ სახეობრივი (ხატოვანი) წარმოდგენის საგნის (მოვლენის) ცნებასთან დაკავშირებას და ამ ცნების სახეობრივი წარმოდგენით მსმენელისთვის მიწოდებას.

ორატორულ სიტყვაში მოსაზრებები (აბსტრაქტული აზრები) სახეობრივი "სურათებით" უნდა იყოს წარმოდგენილი. ზოგადი, განყენებული ცნებები სახე-ხატთა გარეშე მეხსიერებას ძალზე იშვიათად შემორჩება. მეტიც, აზრის სახე-ხატთან მიბმა შერწყმის გარეშე კაცობრიობას საერთოდ არ ექნებოდა ისეთი ამქვეყნიური

სიბრძნე, როგორიცაა, მაგალითად, აფორიზმი, ანდაზა, მაქსიმა, ხატოვანი გამონათქვამი, ენობრივი უნივერსალია, ენობრივი ველის გაგება და ა.შ.

• **მიზანმიმართულობა** გულისხმობს მოლაპარაკის თვალსაზრისის გამომხატველი ე.წ. "მიზნობრივი წინადადებების" ან გამონათქვამების სიტყვობრივ-მკაფიო და ლოგიკურ ფორმულირებებსა და ნაირ-ნაირად განმეორებებს. ამასთან, ცხადია, რომ ეს ფორმულირებები ადვილად დასამახსოვრებელი უნდა იყოს.

• ინტრიგა

საჯარო სიტყვის ეფექტურობის მსაზღვრელი ელემენტია მეტყველებითი ინტრიგა, რაც მიზნად მსმენელში მუდმივი დაძაბული მოლოდინის შენარჩუნებას ისახავს, სიტყვის შესავლიდან მოყოლებული დასკვნამდე ზრდის (მატების) ტენდენციით. ინტრიგას ამ თვალსაზრისით მეტყველების პირველ მაფორმატირებელ ელემენტადაც მოიხსენიებდნენ. სრულიად ცხადია, რომ მსმენელში იგი უბრალოდ მუდმივი სიახლის მოლოდინის გრძნობის გამოწვევას კი არ გულისხმობს, არამედ იმის განცდას, რომ მთავარი (ძირითადი) სათქმელი ჯერ არ თქმულა, ხოლო უკვე მოსმენილი მხოლოდ "შესავალია", ნაწილია ან მზადებაა ამ მთავარი სათქმელისათვის. აქ არსებითი მომენტიამ ამ მოლოდინის დროისა და ადგილის დაკონკრეტება. ე.ი. მსმენელმა სიტყვის კომპოზიციური ლოგიკითაც ვერ უნდა ამოიცნოს (წინასწარ ვერ უნდა განსაზღვროს) სად, როდის (რა მომენტში) იქნება თქმული ეს მთავარი, რათა არ მოდუნდეს სიტყვის სხვა ნაწილებისადმი ინტერესი და ყურადღება მხოლოდ მთავარი სათქმელის დროს არ "გამოფხიზლდეს" (არ გამოვიდეს "მთვლემარე მდგომარეობიდან").

რასაკვირველია, პროფესიონალი მსმენელი ამ მთავარს უშეცდომოდ, პროფესიული ალლოთი გრძნობს, გრძნობს მის "ადგილსაც" და დიდი სიზუსტით მისი თქმის დროის განსაზღვრაც შეუძლია (ჩვეულებრივ ახერხებს კიდეც!). ამის მიუხედავად, ინტრიგა ინდიფერენტულად, არც ასეთი მსმენელის ყურადღებას ტოვებს რადგან მას, როგორც პროფესიონალს, ინტრიგის აზრობრივ-შინაარსობრივ სიახლესთან ერთად, მისი "რეალიზების" მეტყველებითი ტექნიკური შესრულების (რეალიზების) ასპექტიც აინტერესებს, რაც განაპირობებს ორატორის სიტყვისადმი მისი ინტერესის დაძაბულობის მატებას.

ბუნებრივია, ენობრივი კომუნიკაციის ეს ფსიქოლოგიური ასპექტი ორატორს სათქმელის მიწოდების სტრუქტურულ განაწილებაზე ფიქრსაც ავალებდებულებს. მისი ეფექტურობა კი მისივე პროფესიონალიზმის პირდაპირპროპორციულია. მეტყველებითი ინტრიგის უმარტივეს სტრუქტურას ცხადყოფს ანეგდოტი და მისი თხრობის

ტექნიკა, სადაც ჩვეულებრივი ყოფითი სიტუაცია ასევე ჩვეულებრივი აზრობრივ-ქცევითი ლოგიკურობის უჩვეულო, მოულოდნელ, მაგრამ სრულიად ბუნებრივ, სავარაუდო შედეგს წარმოაჩენს. ანუ ინტრიგა აქ მსმენელში იმის განცდის გამოწვევას ემყარება, რომ თემას ლოგიკურად აქვს ის შედეგი, რასაც ანეგდოტი გვიცხადებს, მაგრამ ჩვენ ამას ვერ ვამჩნევდით ან ვერ ვხვდებოდით, ვიცოდით და არ ვაქცევდით ყურადღებას. ის კი თურმე რა სასაცილო, სასიერო ყოფილაო. ინტრიგა აქ თავად ანეგდოტის ფაქტის ობიექტურ თავისთავად გამორჩეულობას, უჩვეულობას კი არ ეფუძნება, არამედ ფაქტის დანახვის, გააზრების მოულოდნელ უჩვეულობას.

ორატორმა მსმენელში ინტრიგა – სმენის დინამიკურად მზარდი ინტერესი, ყურადღება სწორედ თემის (სათქმელის) დანახვა – გააზრების, წარმოჩენის მოულოდნელი უჩვეულობით უნდა უზრუნველყოს. მისი პროფესიონალური წარმატება ამ უნარზე ბევრადაა დამოკიდებული.

ინტრიგის რეალიზების ეფექტური საშუალებაა სიტყვაში აზრობრივი თუ ფაქტობრივი დეტალების უჩვეულო, ერთი შეხედვით, არათანმიმდევრული დაკავშირება. ფაქტების, დეტალების ამნაირი გადაბმა ეფექტურად ზრდის მოულოდნელობას, უცაბედობას.

ზოგი სპეციალისტი მოულოდნელობას ორატორული სიტყვის კონკრეტულ ელემენტადაც კი მიიჩნევს, თუმცა თავისი ფუნქციური ეფექტურობის გამო იგი ინტრიგის ნაწილია და მისი გამოვლენის ასპექტი.

ისიც არის გასათვალისწინებელი, რომ მოულოდნელობათა სიჭარბე და სიხშირე, მსმენელზე საკმაოდ უარყოფითად მოქმედებს და მოსმენის ეფექტს ამკარად ამცირებს.

• გამეორება

ორატორულ მეტყველებაში გამეორებას, ერთი შეხედვით, ჩვეულებრივი დანიშნულება აქვს – სიტყვის შინაარსის დამახსოვრება. ფორმალურად – მიზნობრივად ეს მართლაც ასეა, მაგრამ მას ერთი წმინდა კომუნიკაციური დატვირთვაც ემატება. ესაა ინფორმაციის სიჭარბის დაძლევაში ხელშეწყობა. საქმე ისაა, რომ ორატორული სიტყვა, როგორც წესი, ინფორმაციულად უკიდურესად ავსებულია, რადგან სათქმელის მკითხველამდე მიტანის უზრუნველყოფის მიზნით ორატორი დიდი რუდუნებით ხვენს, მკაფიო დეტალებით სრულქმნის, რადგან დეტალი აბსტრაქტზე უკეთ აღიბეჭდება ადამიანის გონებაში. ამასთან ორატორი სიტყვაზე მუშაობას გაცილებით მეტ დროს ანდომებს, ვიდრე მსმენელს ეძლევა მის მოსასმენად. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ კარგა ხნის ნაფიქრ-ნააზრევი მსმენელმა 15-20 წუთში, მაქსიმუმ 1 საათში უნდა მოისმინოს, აღიქვას და გაითავისოს. ამასთან იგი ყველაფერს ვერ დაიმახსოვრებს,

ყველაფერს ზუსტად, მოსმენილის იდენტურად ვერ აღნუსხავს. მეხსიერების მატრიცაზე მხოლოდ მთავარს აღბეჭდავს. ეს მთავარი კი უნდა სმენით დაიჭიროს და თავისი თავისათვის აღმოაჩინოს. გამეორება სწორედ ამ მთავრის აღმოჩენაში დახმარების ფუნქციას ატარებს. ამიტომ ორატორმა მთავარი სათქმელი რამდენჯერმე უნდა გაიმეოროს, თანაც სხვადასხვა სიტყვიერი ვარიაციით, ტავტოლოგიით აზრის გაუბრალოების თავიდან ასაცილებლად.

• აზრობრივი სისავსე

აზრობრივი სისავსე წინადადებათა ინფორმაციულ დატვირთვას გულისხმობს. ერთი შეხედვით, ინფორმაციული დატვირთვა მეტყველების თავისთავადი, ბუნებრივი ნიშან-თვისება უნდა იყოს და უინფორმაციო წინადადება ზედმეტი და სტილურად გაუმართლებელიც კია, მაგრამ მეტყველების ფსიქოლოგია საპირისპიროს ცხადყოფს. აზრის (ინფორმაციის) გადაცემა, მართალია, თანამიმდევრული პროცესია, მაგრამ არა სწორხაზობრივი და უწყვეტი. ადამიანის გონებას მიღებული კონკრეტული ინფორმაციის აღსაქმელად დრო სჭირდება. მოსმენა-გათავისების ადამიანის სუნთქვის (ჩასუნთქვა-ამოსუნთქვის) მაგვარად ინფორმაციის მიღება-არმიღების დროითი მონაკვეთებისაგან შედგება. ეს დრო ხანგრძლივობით მცირეა, მაგრამ სასიცოცხლოდ აუცილებელი. ამიტომ ორატორმა მეტყველების დროს სათქმელი ინფორმაციის გადაცემის ამგვარ "რიტმს" უნდა დაუქვემდებაროს. ცალკეული წინადადებები მაქსიმალურად დატვირთოს აზრით, მომდევნო (ან მომდევნოები) კი ინფორმაციისგან განტვირთოს და მსმენელი ამოასუნთქოს, სული მოათქმევინოს.

• ლაკონიზმი

საჯარო სიტყვისათვის ყველაზე დიდი ხიფათის შემცველი არის სიტყვამრავლობა. სიტყვამრავლობა სულაც არ ნიშნავს მჭევრად მეტყველებას. ვოლტერს უთქვამს: მოსაწყენობის მიზეზი ისაა, რომ ყველაფერია სათქმელიო. ამდენად მჭევრმეტყველება სწორედ მოკლედ თქმის ხელოვნებაა. ამის მიღწევა კი მსმენელისათვის მუდმივი ყურისგდებით არის შესაძლებელი. ორატორი როგორც კი შეამჩნევს, რომ აღარ უსმენენ, მაშინვე უნდა შეწყვიტოს ლაპარაკი. იგი მსმენელს მხოლოდ ამ გზით შეინარჩუნებს. თუ ამ შეწყვეტის გამო თემას ვერ ამოწურავს, ამან არ უნდა შეაშფოთოს, რადგან თემის ამოწურვა ერთ სიტყვაში (მოხსენებაში) საერთოდ შეუძლებელია და ჩვეულებრივ მისი რომელიმე ასპექტები შუქდება. სიტყვამრავლობა უსაფუძვლო, უშინაარსო მეტყველებითი კოპნიაობა და ნარცისული თავმოწონების მცდელობაა. სიტყვამრავალ ორატორს არსად და არასოდეს არ უსმენენ. "გრძელი სიტყვის" რეკორდსმენად გერმანელი პარლამენტარი ანტრიკუ ითვლება, რომელმაც რაიხს-

ტაგში 1911 წელს რვასაათიანი სიტყვა წარმოთქვა. გრძელი სიტყვა, როგორც წესი, ორატორის მოუმზადებლობის შედეგია.

"გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის" – ეს მაქსიმა ორატორს მუდამ ბრძნულ გაფრთხილებად უნდა ჩაესმოდეს ყურში.

7.4. იუმორი. მახვილსიტყვაობა. ირონია

ზემოთ უკვე აღინიშნა და გაიკეცა იუმორის, როგორც ენობრივი და მეტყველებითი მოვლენის არსი, მსგავსება-განსხვავება იუმორს, სარკაზმსა და ირონიას შორის. სიცილით თქმას დიდი მნიშვნელობა აქვს ორატორულ ხელოვნებაშიც. სიცილის ბუნებაზე ბევრი დაწერილა და თქმულა. ცრემლთან მის უცნაურსა და მოულოდნელ "კავშირზეც" არაერთხელ გაუმახვილებიათ ყურადღება "ცრემლიანი სიცილისა" და "სიცილიანი ცრემლის" კათარსისული ძალმოსილების ასპექტში.

სიცილის ეფექტურობას ორატორულ სიტყვაში, სასაცილოს ადგილი და თქმის დრო განსაზღვრავს.

ხუმრობა, იუმორი მაშინაა მიზანშეწონილი, როცა აზრობრივად რთული (ინფორმაციულად ტევადი) ადგილები ორატორს უკან აქვს მოტოვებული. რთული ადგილები ხომ მსმენელს განსაკუთრებით ძაბავს და ღლის. იუმორი კი სულს მოათქმევინებს, განტვირთავს, მოსმენილის გათავისებისათვის განაწყობს გონების შემეცნებით მექანიზმებს. სპეციალისტები ირწმუნებიან, რომ სიცილში შინაგანი მხიარულება და გარეგანი გამახალისებელი ზემოქმედებაა. ამიტომ გულითადობაზე დამყარებული იუმორი უფრო ეფექტურია, ვიდრე ინტელექტზე დაფუძნებული ხუმრობაო. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, იუმორისტული პასაჟი მსმენელზე ეფექტურად მოქმედებს სიტყვის შესავალშიც. საერთოდ კი იუმორის ადგილისა და დროის წინასწარი განსაზღვრა ან რეგლამენტირება ორატორულ სიტყვაში შეუძლებელია და არცაა სასურველი, რადგან სიცილის ატეხის დროისა და ადგილის წინასწარ "დაგეგმვა" მას ბუნებრიობასა და უშუალობას უკარგავს, ხოლო ხელოვნურად გამოწვეული სიცილი ხელოვნურია და, რბილად რომ ვთქვათ, შემაჟრჟოლებლად არასასიამოვნო.

აუცილებლად უნდა განსხვავდეს ენამახვილობა (ენაკვიმატობა) და იუმორი. პირველი დაცივნის გამოხატულებაა და თავისი არსით სარკასტულია, იუმორი კი (უკვე ვიცით) თანაგრძნობის სიცილია, ამიტომ პირველი სუსხავს, მეორე – სითბოს ასხივებს; პირველი არასრულყოფილებას, არასრულფასოვნებას ამხელს და კიცხავს, მეორე მათ დაძლევაში გვეხმარება.

სიტყვამახვილობა (ენაკვიმატობა) ირონიასაც ემსგავსება. ირონია კი ყოველთვის არ არის გამართლებული, რადგან არა მარტო

მოლაპარაკისაგან ითხოვს წინდახედულ ზომიერებას, არამედ მსმენელისგანაც საჭიროებს ალლოიან მიხვედრილობას. ირონია გაცილების სურვილს ბენვის ხიდზე ატარებს, რადგან მუდმივად შეიცავს "დაუკრეფავში გადასვლის" ხიფათს (ანუ ეთიკურის უზრდელ, როყო თქმაში გადაზრდის საშიშროებას). ამ საშიშროებას მსმენელისაგან არასწორად ("კარგად ვერ გაგების") ხიფათიც აძლიერებს, რადგან ირონია სასაცილოს ენობრივ უნივერსალებს კი არ იყენებს, არამედ უფრო ინდივიდუალურ (ე.წ. საავტორო) გამო-ნათქვამებს. ამასთან ირონიულის (შეფარული სასაცილოს) აღქმის "მექანიზმებიც" უფრო პიროვნულ-ინდივიდუალურია, ვიდრე იუმორისტულისა. და ეს იმიტომ, რომ იუმორისტული (და აქედან იუმორი) ეროვნულია, ირონიული (ირონია) კი ინდივიდუალურ-პიროვნული. იუმორისტული მთელი ერის ეთნომენტალური "თანხმობით სანქცი-რებული სიცილია და მისი იდენტური (ადეკვატური) გაგება ამითაა უზრუნველყოფილი. ირონიას ასეთი სანქცია არ გააჩნია და ამიტომ მისი უზუალური გაგებაც (ყველას მიერ ერთნაირად გაგება) უზრუნველყოფილი არ არის. ამიტომ ირონიის მომარჯვებაში დიდი სიფრთხილე და სიფაქიზეა აუცილებელი.

ორატორულ მეტყველებაში უალრესად ეფექტურია უნებლიე ხუმრობა, რომელიც დაუფიქრებელი თქმის, სიტყვის აცდენის შედეგია. მსმენელი ამგვარ აზროვნებით, მეტყველების "დარღვევას", როგორც ადამიანური აზროვნებისთვის ბუნებრივ მოვლენას, მოლა-პარაკეს გულწრფელად თანაუგრძნობს და ამ თანაგრძნობას ისეთი გულწრფელი ("გულიანი") სიცილით გამოხატავს, რომ თავად მოლაპარაკესაც აცინებს, რადგან სიცილით მას თავის ნათქვამზე დააფიქრებს, საკუთარ "აზრობრივ ჩავარდნას" აღმოაჩენინებს. ცხა-დია, რომ ამგვარი ერთობლივი სიცილი გულითადობის ატმოსფეროს ქმნის და საგრძნობლად ამაღლებს ენობრივი კომუნიკაციის ხარის-ხობრივ მაჩვენებელს. მაგალითად, "ბავშვებო, გიყვარდეთ მშობ-ლები. განსაკუთრებით დედა და მამა." აქ, ცხადია, ენობრივი ჩავარ-დნაა და აქედან სიცილის გამომწვევია სიტყვა "განსაკუთრებით".

7.5. ორატორის მუშაობა სიტყვაზე

საჯარო ენობრივი კომუნიკაციის ეფექტურობას, ბუნებრივია, მხოლოდ მეტყველების სტილი ვერ უზრუნველყოფს. მეტყველების სტილი, სხეულის ენა, მსმენელის (აუდიტორიის) მართვა ორატორუ-ლი ხელოვნების ერთი მხარეა.

არანაკლები მნიშვნელობა აქვს თავად საჯარო სიტყვის აგებუ-ლებას (სტრუქტურას), სათქმელის მსმენელამდე მიტანის ფორმას.

ორატორული სიტყვა მეტყველების განსაკუთრებული სახეობაა – ენობრივად კაზმული და აზრობრივად შთამბეჭდავი. ამ სიტყვაში არც ზედმეტი უნდა იყოს რაიმე და არც აკლდეს. ამას კი სიტყვის კომპოზიციური სისრულე და სრულქმნილობა უზრუნველყოფს. ამგვარი სრულყოფის მიღწევა კი სიტყვის ყველა სტრუქტურული ელემენტის აგების ზედმიწევნით ცოდნას მოითხოვს, რადგან პროფესიონალური საჯარო სიტყვის შექმნის საფუძველი სწორედ ეს ცოდნაა.

7.5.1. საჯარო სიტყვის თემის განსაზღვრა

ორატორულ ხელოვნებაში საჯარო სიტყვის თემაზე (საგანზე) მუშაობა განსაკუთრებული პასუხისმგებლური ეტაპია. თემა საჯარო სიტყვის სათქმელია. იგი ორგვარია: ზოგადი და სპეციალური. ზოგადი თემა ფართოა, არაერთ საკითხსა და ასპექტს მოიცავს: თემა ზუსტად უნდა იყოს განსაზღვრული და ფორმულირებული. იგი არც ძალიან ფართო უნდა იყოს და არც ვიწრო. მთავარი კი ისაა, რომ ერთ პრობლემას უნდა შეიცავდეს და არა ერთბაშად რამდენიმეს. დანარჩენი კერძოობითი საკითხები მთავარი პრობლემის გაშუქებას უნდა უწყობდეს ხელს. ამასთან მისი სათაური ზუსტად უნდა შეესაბამებოდეს სიტყვის შინაარსს, რადგან მსმენელმა უნდა იცოდეს, რას სთავაზობენ.

თანამედროვეობა ინფორმაციული ერაა. ეს ინფორმაციულ სიუხვეს და სიჭარბეს ნიშნავს. ინფორმაციის მნიშვნელობის ზრდამ, ბუნებრივია, ინფორმაციის წყაროებიც მოამრავლა. ტრადიციულს (ნიგნი, ბიბლიოგრაფები, ანოტირებული საგნობრივ-პრობლემური კატალოგები, ლექსიკონები, ენციკლოპედიები და ა.შ.) ახალი, ე.წ. ელექტრონული (ინტერნეტი, ვიკიპედია, ინტერნეტბიბლიოთეკა და ა.შ.) დაემატა. ცნობილია: ადამიანის გონება ჭარბ ინფორმაციულობას კარს უხშობს და მხოლოდ ძირითადს, საჭიროს შეიმეცნებს. ორატორმა მსმენელს ისე უნდა მიაწოდოს სათქმელი, რომ მაქსიმალურად გაუადვილოს მისი აღქმა-გათავისებვა. ამიტომ თემის სათაურიც და სტრუქტურაც მარტივი, მკაფიო და გასაგები უნდა იყოს.

მართალია, თემას, ჩვეულებრივ, რეალობა კარნახობს, მაგრამ პრობლემის, თავისთავად, ობიექტურად, არსებობა ბევრს არაფერს ნიშნავს. მნიშვნელობა იმას აქვს, თუ როგორ შეხედავს პრობლემას თავად ორატორი, რას მიიჩნევს მთავარ და არსებით საკითხად და რას – არა, როგორ გაიაზრებს ამ საკითხებს, რა გზას აირჩევს მათ გასაშუქებლად და რა მასალას მოუყრის თავს ამ მიზნით. თავისთავად ცხადია, რომ ამ ყველაფრის რეალიზება რთული და შრომატევადია პროფესიონალურად. ხოლო თემის გამოკვეთისა და მსმენე-

ლისთვის მიზნობრივად მიწოდების განზრახულობა რამდენიმე არსებით მომენტს ანუ საფეხურს შეიცავს.

მართალია, ორატორიკაში ექსპრომტული მეტყველების ფენომენიც არის ცნობილი. ექსპრომტად თქმულ არაერთი სახელოვანი ორატორის სიტყვას დაუტოვებია კვალი მჭევრმეტყველების ისტორიაში, მაგრამ მათი ტექსტუალური ანალიზი ცხადყოფს, რომ ეფექტურობის მიზეზი იმდენად სათქმელის გამორჩეულობა კი არ იყო, რამდენადაც ავტორთა ორატორულ ხელოვნებაში განაფულობა. ე.ი. წარმატების საფუძველი მაინც ორატორული ოსტატობა – სათქმელის მსმენელამდე მიტანის ტექნოლოგიის ცოდნა იყო. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ექსპრომტული თქმის (მეტყველების) წარმატებულობა გამონაკლისური კატეგორიაა და არა ჩვეულებრივი წარმატებულობა. გამოსავალი არც ის პრაქტიკაა, როცა საჯარო სიტყვას მრჩეველებს ან რეფერენტებს ანერინებენ, რადგან ასეთ შემთხვევებში, ფაქტობრივ, ნულს უტოლდება სიტყვის გათავისება-გააზრების ხარისხობრივი მაჩვენებელი, ხოლო ამით ქვეითდება მისი ზემოქმედების ეფექტურობაც. ასე რომ, საჯარო სიტყვის მომზადებას ფიქრი, დრო და შემოქმედებითი მუშაობა სჭირდება.

შემოქმედებითი მუშაობის ნაყოფიერების და წარმატებულობის სანინდარი მუშაობის სისტემურობა და სისტემატურობაა.

სისტემურობა სიტყვაზე მუშაობის ყველა ეტაპის თანამიმდევრულ გასრულებას ვარაუდობს. ხოლო თავად ეტაპების რაობა და შინაარსი სპეციალისტებს სხვადასხვაგვარად ესმით. უმთავრესად მაინც 10 ეტაპს გამოყოფენ:

1. მასალის მოძიება, თავმოყრა;
2. მასალის შერჩევა, ორგანიზება (დალაგება);
3. მასალის გააზრება (დეტალების დაკავშირება, კომენტირება);
4. საკვანძო სიტყვების I რედაქცია (ე.წ. წინასწარი რედაქცია);
5. მთავარი ნაწილის სტილისტიკური გაფორმება (ხვეწა);
6. შესავლისა და დასკვნის ფორმულირება (ჩამოყალიბება);
7. საერთო კონტროლი;
8. საკვანძო სიტყვების II რედაქცია (ბოლო რედაქტირება);
9. აზრობრივი გათავისება;
10. რიტორიკული ათვისება.

1-6 და 9-10 ეტაპები დროში ნაწილობრივ გადაიკვეთება.

• მასალის ძიება. საჯარო სიტყვაზე მუშაობა, როგორც ვხედავთ, შინაარსობრივად იმ ეტაპებს ითვალისწინებს, რაც საზოგადოდ ესეისტური, მეცნიერული ტექსტის შექმნას ახასიათებს.⁸² ე.ი. საჯარ-

⁸² ტექსტის შექმნის, ანუ კვლევისა და წერის საკითხები, მასალის მოძიებიდან ტექსტის ბოლო ვარიანტის შექმნამდე შეისწავლება "აკადემიური წერის" კურსში. ამ კურსის დიდი მოცულობის გამო აქ

რო სიტყვა ტექსტის შექმნის საერთო პრინციპებით აიგება. ამ პრინციპების თანახმად კი თემის განსაზღვრის შემდგომი სერიოზული ეტაპია მასალის მოძიება. ამ მუშაობის გეგმაზომიერი და კოორდინირებული მუშაობისთვის დგება პირველადი გეგმა-სქემა. იგი საჯარო სიტყვის გეგმაში არ უნდა აგვერიოს. გეგმა სიტყვისთვის დაგროვებული მასალის ორატორის ჩანაფიქრის შესაბამისად დალაგებაა. სქემა კი ჩანაფიქრისათვის აუცილებელი მასალის მოძიების გზამკვლევაა, გონებაში მასალის ორგანიზების სტრუქტურაა, უმთავრესად წყაროებზე მითითებებს შეიცავს. წყაროები კი, როგორც წესი, სხვადასხვანაირია. უმთავრესად ოთხი ტიპის წყაროები გამოიყენება:

1. საინფორმაციო, სამეცნიერო, საარქივო და სხვა წერილობითი წყაროები;

2. ორატორის პროფესიული ცოდნა, განათლება და პრაქტიკული გამოცდილება;

3. ორატორის პირადი კონტაქტები;

4. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებათა – მასმედიის, მათ შორის ელექტრონული მედიის მონაცემები.

ორატორმა ნიგნსაცავებში უნდა მოიძიოს ნიგნები, საბუთები, ხელნაწერები, საიდანაც მიიღებს (მოიპოვებს) ამომწურავ ინფორმაციას მოცემულ თემაზე. ეს ინფორმაცია მას ცოდნასაც გაუღრმავებს და სიტყვის წარმოთქმისას სამტკიცებადაც გამოიყენებს.

მეორე ტიპის წყაროები ორატორის განათლებას, ცოდნასა და პროფესიულ გამოცდილებას ემყარება, საჯარო სიტყვის შინაარსობიანობას, სისხარტესა და შთამბეჭდაობას განსაზღვრავს. წარმოუდგენელია ისეთი ორატორი, რომელიც შესაბამისი განათლების, ცოდნისა და გამოცდილების გარეშე შეეჭიდება სრულიად უცხო თემას, "დაისწავლის" და მსმენელის წინაშე წარდგომას გაბედავს.

ორატორი ჩვეულებრივ ისეთ თემას ირჩევს, რომელიც მისთვის კარგად არის ცნობილი. წყაროების გაცნობა-დამუშავება მას მხოლოდ თემის დეტალების დასაზუსტებლად სჭირდება. რამდენადაც ღრმა პროფესიული ცოდნა და გამოცდილება აქვს ორატორს, იმდენად ადეკვატურ ფორმას უძებნის სათქმელს.

პირადი კონტაქტებით წყაროთა მოძიების შემთხვევაში ორატორს საშუალება ეძლევა წინასწარ შეიქმნას წარმოდგენა თავის მსმენელზე. ეს ფაქტორი კი მას შემდგომში მსმენელთან ეფექტური კომუნიკაციის დამყარებაში ეხმარება.

საკითხების ზოგად დახასიათებას წარმოვადგენთ, ხოლო დანერვილებითი ცნობებისათვის მიუვითითებთ ჩვენს წიგნს: "აკადემიური წერა" (წერისა და კვლევის სახელმძღვანელო), გამომც. "უნივერსალი", თბ., 2008

ორატორისთვის ინფორმაციის მოპოვების მნიშვნელოვანი წყაროა პრესა, რადიო, ტელევიზია, ინტერნეტი.

განსაკუთრებული მნიშვნელობის წყაროა ეროვნული მწერლობა. მხატვრული ლიტერატურა ორატორის ლექსიკის გამდიდრების, "ფრაზის გრძნობის" დაუფლების ქმედითი წყაროა. მხატვრული ტექსტი გემოვნებას ზეენს, სმენას აფაქიზებს, ლექსიკურ უნივერსალებს წარმოაჩენს. მწერლის ლექსიკის გათავისების პროცესი გავლენა-მიბაძვაზე გადის.

აღნიშნული 4 ტიპის წყაროს გარდა მიუთითებენ საკუთარ და სხვის წყაროებზეც.

ადამიანზე უდიდეს გავლენას ახდენს ავტორიტეტი, განსაკუთრებით ადრეულ ასაკში. ცუდი ამაში თითქოს არაფერია. დამონაფების გზას ყველა გადის, თანაც ამ გზით გადადის სიბრძნე თაობიდან თაობაში. მოგვიანო ეტაპზე ავტორიტეტის ჩრდილქვეშ ყოფნა უკვე აზრის წინსვლის მუხრუჭად იქცევა, რადგან ავტორიტეტი თრგუნავს მონაფის აზროვნების თავისუფლებას. ამიტომ საკუთარი ნააზრევისადმი ყურისგდებას, მისი სრულფასოვნების განცდა-გააზრებას დიდი მნიშვნელობა აქვს.

წყაროებზე მუშაობის პროცესში გაცილებით მეტი მასალა გროვდება, ვიდრე თემაში აისახება ხოლმე. "ზედმეტი" მასალა უსარგებლო სულაც არ არის. ასეთი მასალა ორატორის პროფესიულ ზრდას უწყობს ხელს.

7.5.2. მასალის გააზრება

ამ ეტაპზე ხდება ფაქტების გადამონმება, მოსაზრებათა დაზუსტება, დალაგება (მონტაჟი). ამ შემთხვევაში ყურადღება შეჩერდება ერთ კონკრეტულ მოსაზრებაზე, მრავლიდან მთავრის გამოყოფაზე.

7.5.3. საკვანძო სიტყვების პირველი რედაქცია

საკვანძო სიტყვები გარკვეული წესით ლაგდება, აზრის (სათქმელის) მკაფიოდ, გასაგებად ფორმულირების მიზნით. ეს სიტყვები საჯარო სიტყვის კარკასს ქმნიან. პირველი რედაქცია ზედმინეწით დეტალიზებული და ამომწურავი არაა, თუმცა მოინიშნება ყველა მნიშვნელოვანი აზრობრივი ელემენტი. ამ აზრობრივ ელემენტებს "სიტყვიერი სამოსი" ეძებნება. სხვადასხვა ფერის მარკერებით მოინიშნება და განცალკევდება ძირითადი და მეორეხარისხოვანი. შემდეგ საკვანძო სიტყვების კონსპექტების გამოყენებით იწყება

სიტყვის ძირითადი ნაწილის ხვეწა, შესავლისა და დასკვნის სტილის-ტიკური გაფორმება.

"აკადემიური წერიდან" ცნობილია, რომ შესავალი და დასკვნა ძირითადი ნაწილის შემდეგ იწერება, რადგან სიტყვის ამ ნაწილებში, როგორც წესი, სიტყვის ძირითად ნაწილზე მითითებებია წარმოდგენილი. სიტყვაზე მუშაობის "შესავალი ნაწილით" დაწყება იმიტომაც არაა მიზანშეწონილი, რომ ხშირად წინასწარმომზადებული შესავალი კარგავს კავშირს ძირითად ნაწილსა და დასკვნასთან.

7.5.4. საერთო კონტროლი

ეს ეტაპი უმთავრესად შესრულებული სამუშაოს გადამოწმებას მოიცავს, განსაკუთრებით დეტალებისა. ამასთან მიმდინარეობს ტექსტის ხვეწა. ამ დროს მიზანშეწონილია ტექსტთან გონების თვალთშეშორება, მსმენელის როლის მორგება, უფრო ეფექტურია ტექსტის შეფასება ოპონენტის თვალთახედვით. აუცილებელია არგუმენტების, ძირითადი დებულებების, აზრობრივ ნაკვთებს შორის კავშირების ლოგიკურობის შემოწმება.

7.5.5. საკვანძო სიტყვის საბოლოო რედაქცია

საბოლოო რედაქცია უმთავრესად რედაქტორულ მუშაობას მოიცავს. ესაა ტექსტის აზრობრივი და ენობრივ-სტილისტიკური ხვეწა, გასაგებობის მაღალი ხარისხის უზრუნველსაყოფად. ამგვარი მუშაობის შედეგად ტექსტი უფრო ლაკონიური და ორატორის ჩანაფიქრის ადეკვატური ხდება.

7.5.6. სიტყვის დამახსოვრება

სიტყვის დამახსოვრება ტექსტის მექანიკურ დაზეპირებას არ ითვალისწინებს. ეს უფრო გააზრებული სწავლაა და პროცესუალურად არც თუ ისე იოლი. სპეციალისტები ამ პროცესის წარმატებულობის პირობად ასეთ ტაქტიკას ანიჭებენ უპირატესობას:

- ვიმახსოვრებთ ძირითად მოსაზრებებს (გამონათქვამებს);
- ვითავისებთ სიტყვის სტრუქტურას;
- ვიმახსოვრებთ (ნაწილ-ნაწილ) საკვანძო სიტყვების კონსპექტს (რამდენიმე გზის წაკითხვითა და სიტყვიერ ფორმულირებებში ვარჯიშით);

სიტყვის მომზადებაში ბოლო ეტაპია ტექსტის საცდელი წარმოთქმა. ხდება სიტყვის ძირითადი ბირთვის დამახსოვრება, რომელიც ენობრივი კომუნიკაციის ჟამს შეისხამს ხორცს.

ორატორიკაში მარცხის თავიდან აცილების ორი ეფექტური ხერხი არსებობს:

- სიტყვის "უკულმა დატრიალება". გამონათქვამების აზრობრივი ეფექტების გადამოწმება, წანამძღვრებთან მათი მიმართების გადასინჯვა;
- სიტყვის გონებაში წარმოთქმა;

ზემოაღნიშნული ეტაპებიდან ყველას გათვალისწინება დიდი, ვრცელი ტექსტის შემთხვევაშია აუცილებელი. მოკლე, საქმიანი შეტყობინების შემთხვევაში პროცესის გამარტივებაც არის შესაძლებელი. ასეთ დროს შესაძლოა დავტოვოთ შემდეგი ეტაპები: მასალის მოძიება, საკვანძო სიტყვები, შესავალი, დასკვნა, ტექსტის გადათვლიერება და სიტყვის წარმოთქმა.

უცვლელი რჩება პრინციპული მოთხოვნა: მკითხველის წინაშე პასუხისმგებლობა, სიტყვის გულისყურით მომზადების ფორმით, ყველა დეტალის გათვალისწინებით. თვით გენიალური ციციერონიც კი საგულდაგულოდ ამზადებდა თურმე საჯარო სიტყვას.

გასათვალისწინებელია საჯარო სიტყვის წარმოსათქმელად საჭირო დროც. დროის უკმარისობის გამო სიტყვის შეკვეცის აუცილებლობა დგება. ეს კი საკმაოდ რთულია. მაგალითად, სამეცნიერო ფორუმებზე წასაკითხი მოხსენებების მზადებაში სპეციალისტები მარცხის თავიდან ასაცილებლად ორი – მოკლე და სრული რედაქციების მომზადების რჩევასაც კი იძლევიან. ერთ გამოსავლად მიჩნეულია აგრეთვე მსმენელისთვის საჯარო სიტყვის შემოკლებული ვარიანტის (ე.წ. პრესრელიზის) წინასწარ დარიგება.

7.6. სიტყვის აგების პროცესუალური ასპექტები

აზროვნება საზოგადოდ გარკვეულ კანონზომიერებებს ემყარება. მათ ლოგიკის კანონები ეწოდებათ. ლოგიკა ორატორიკაშიც ისეთსავე მნიშვნელოვან როლს თამაშობს, როგორც სხვა სფეროებში – ოღონდ იმის გამო, რომ საჯარო სიტყვაში ლოგიკური დასაბუთება მსმენელისთვის არის გამიზნული, ორატორს ლოგიკის კანონების ცოდნა უფრო მკითხველის დასარწმუნებლად სჭირდება, ანუ ლოგიკა მკითხველის დარწმუნების იარაღია.

ორატორი საჯარო სიტყვის ლოგიკური საფუძვლების უზრუნველყოფის პროცესში მსმენელზე უნდა ფიქრობდეს, თავისი თავი მსმენელის ადგილზე დააყენოს და "შეამოწმოს", როგორ იმოქმედებს

მისი ჩანაფიქრი მსმენელზე და რამდენად დამარწმუნებელი იქნება მისთვის. ამისთვის ორატორმა სიტყვის აგების ლოგიკური კანონები უნდა მოიმარჯვოს.

ფორმალური ლოგიკის მიხედვით ადამიანის აზროვნებაში მნიშვნელოვან როლს ოთხი კანონი ასრულებს:

1. იგივეობრიობის კანონი;
2. წინააღმდეგობრიობის კანონი;
3. მესამე გამორიცხულის კანონი;
4. საკმარისი დასაბუთებულობის კანონი.

იგივეობრიობის კანონის (*lex identitatis* – ლათ.) თანახმად, განსჯის პროცესში აზრი რამდენჯერაც უნდა გავიმეოროთ, არ შეიცვლება, იგივე დარჩება. საჯარო მეტყველებაში (სიტყვაში) ყოველი აზრი გამეორების დროს უცვლელი უნდა იყოს.

იგივეობრიობის კანონი ერთი შეხედვით ეწინააღმდეგება სამყაროს განვითარების დიალექტიკას, რომლის თანახმადაც ბუნებაში ყველაფერი მუდმივად ვითარდება და ამდენად ცვალებადია, მაგრამ გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ყოველი მოვლენა დიალექტიკურ ცვლილებასთან ერთად ძირითად ნიშნებს მაინც ინარჩუნებს. ეს ნიშნები განაპირობებენ სწორედ იგივეობრიობას ან ტოლფარდობას საკუთარ თავთან და ერთმანეთთან.

მსჯელობაში იგივეობრიობის კანონის დარღვევა, ანუ ერთსა და იმავე მოსაზრებაში სხვადასხვა შინაარსის ჩადება სწორი დასკვნის გამოტანას შეუძლებელს ხდის, შედეგი კი მეტად არასასურველი მოსდევს. ესაა სოფისტიკა (ბერძნ. *Sophisma* – ცბიერება, მონაგონი), ანუ ლოგიკური მახე, შეგნებულად მცდარი მსჯელობა, რაც ჭეშმარიტად ცხადდება. სოფისტიკური მსჯელობა გარეგნულ მსგავსებას ეფუძნება. სოფისტიკაში ამოსავალი დებულებებიც განზრახ არასწორად შეირჩევა, მოვლენები საერთო კონტექსტიდან ამოიგლიჯება და გათვლა ორაზროვნობასა და ცნებათა განგებ შენაცვლებაზე კეთდება. აი, ერთი კლასიკური მაგალითი:

- 2 და 3 ლუნი და კენტია;
- 2 და 3 5-ია;
- 5 ლუნი და კენტია;

ეს კანონი ასეთ მოთხოვნას აყენებს: რაიმე საკითხის განხილვამდე აუცილებელია ამ საკითხის კონკრეტული შინაარსის დადგენა, ხოლო განხილვის პროცესში ამ შინაარსის ძირითად განსაზღვრებათა დაცვა, ორაზროვნების დაუშვებლობა. ამ კანონის მეშვეობით, საჭიროების შემთხვევაში ოპონენტის იძულებითი დათანხმებაც არის შესაძლებელი.

იგივეობრიობის კანონი აზრის სიცხადეს უზრუნველყოფს და აზრის ბუნდოვანების საწინააღმდეგო იარაღია. აზრის სიცხადე ენობრივი კომუნიკაციის საფუძველია, რადგან უამისოდ ადამიანები საერთოდ ვერ გაუგებდნენ ერთმანეთს. ორატორიკაში ეს კანონი აზრის სიცხადესა და სიზუსტეს უზრუნველყოფს.

• წინააღმდეგობრიობის კანონი (ლათ. *lex contradictonis*) გვიმტკიცებს:

თუ ერთ საგანზე ორი საწინააღმდეგო აზრი არსებობს, ერთი ჭეშმარიტი იქნება, მეორე კი — მცდარი. ამ კანონის ცოდნა იმისთვის არის საჭირო, რომ ორატორს ახსოვდეს: აზროვნება წინააღმდეგობრივი არ უნდა იყოს. ანუ ერთ კითხვაზე "დიახსაც" და "არასაც" არ უნდა ამბობდეს. ამ კანონის აღმოჩენას არისტოტელეს მიაწერენ. იგი მიხვდა, რომ შეუძლებელია ერთი და იგივე თვისება ერთდროულად ახასიათებდეს კიდეც და არც ახასიათებდეს ერთსა და იმავე საგანს ერთი და იმავე აზრით. ისევე, როგორც შეუძლებელია ჭეშმარიტი იყოს ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო დებულება.

სიტყვიერ კომუნიკაციაში აზრის ლოგიკური წინააღმდეგობის დამშვები ადამიანი საკუთარ თავს ეწინააღმდეგება, მიზეზი შეიძლება იყოს: ეკლექტიკური, წყვეტილოვანი აზროვნება; რაიმე მახეში გაბმულობა, რის გამოც ადამიანი ამკარად მცდარი დებულების მტკიცებას ცდილობს; მცდარია ამოსავალი კონცეფცია.

წინააღმდეგობრიობის კანონის მომარჯვების შემთხვევაში უთუოდ გასათვალისწინებელია შემდეგი გარემოება: ეს კანონი საგნის თაობაზე განსხვავებულ შეხედულებებს უარყოფს ერთ, კონკრეტულ დროში. სხვადასხვა დროს კი ერთსა და იმავე საგანზე საპირისპირო მოსაზრების გამოთქმა სრულიად დასაშვებად მიაჩნია. ანუ ეს კანონი არ კრძალავს ორი საპირისპირო მსჯელობის გაერთიანებას, თუკი ისინი საგნის განვითარების სხვადასხვა პერიოდებს, სტადიებს შეეხება. ასეთ მსჯელობას ეს კანონი მართებულადაც კი მიიჩნევს. ამის გათვალისწინება აუცილებელია კამათში, რადგან ხშირად ხდება, როცა ოპონენტი დიალექტიკური წინააღმდეგობის ფორმალურ-ლოგიკურ წინააღმდეგობად გასაღებას ცდილობს და მოკამათეს ფორმალური ლოგიკის კანონის დარღვევაში ადანაშაულებს. ეს განსაკუთრებით დოგმატური აზროვნების ადამიანებს სჩვევიათ.

დიალექტიკური წინააღმდეგობა, როგორც ცნობილია, საგნის, მოვლენის შიგნით (წიაღში) არსებული წინააღმდეგობაა. ფორმალურ-ლოგიკური წინააღმდეგობრიობა კი საგნის ერთ თვისებას უარყოფს.

წინააღმდეგობრიობის კანონით ოპერირება საკმაოდ ძნელია და სპეციალურ წვრთნასთან ერთად ინტელექტსაც საჭიროებს. ოდნავი გადაცდომაც კი ისეთ აზროვნებით ჩავარდნას იწვევს, რომელიც

პარადოქსის (ბერძნ. **paradoxes** – მოულოდნელი, უცნაური) სახელითაა ცნობილი.

- **პარადოქსი** ისეთი მოულოდნელი (უჩვეულო, უცნაური) გამონათქვამია, რომელიც შორსაა მიღებული თვალსაზრისისა და საღი აზრისაგან, თუმცა ფორმალურად – ლოგიკურად სწორია, ანუ პარადოქსი ისეთი განსჯაა, რომელიც ურთიერთგამომრიცხავ შედეგებს იძლევა, და რაც მთავარია, რომლებსაც ვერც ჭეშმარიტებას მივაკუთვნებთ და ვერც სიმცდარეს.

- მესამე გამორიცხულის კანონის თანახმად ორი საპირისპირო მოსაზრებიდან ერთი ჭეშმარიტია, მეორე – მცდარი, ხოლო მესამე საერთოდ არ არსებობს. მესამე გამორიცხულის კანონი (ლათ. *lex excludi testi sive medii inter duo contradictoria*). სიმბოლურად შემდეგი ფორმულით გამოიხატება:

A არ არის **B** ან არა-**B**.

ეს ნიშნავს, რომ ორ საპირისპირო გამონათქვამს შორის შუალედური არაფერია, ანუ მესამე გამონათქვამი არ არსებობს (*tertium non datur*).

ეს კანონი ძალაშია მხოლოდ აზროვნების ლოგიკისათვის და არ ვრცელდება გარესამყაროს დიალექტიკურ წინააღმდეგობებზე. იგი მხოლოდ ასეთ წინააღმდეგობებს გულისხმობს:

1. როცა ერთი გამონათქვამი რაიმეს ამტკიცებს საგნის შესახებ, ხოლო მეორე გამონათქვამი ამას უარყოფს იმავდროულად და იმავე მიმართებით. მაგალითად, როცა კლასში ყველა ფრიადოსანია და კლასში არც ერთი მოსწავლე არაა ფრიადოსანი. ამ ორი მსჯელობიდან ორივე ერთდროულად ჭეშმარიტი, ბუნებრივია, ვერ იქნება, მაგრამ ორივე ერთდროულად შეიძლება მცდარი იყოს, რადგან მათ შუა მესამის არსებობაა შესაძლებელი (ზოგი მოსწავლე ფრიადოსანია). სანაწაღმდეგო გამონათქვამზე მესამე გამორიცხულის კანონი არ ვრცელდება.

2. როცა ერთი გამონათქვამი რაიმეს ამტკიცებს საგანთა კლასის მიმართ, მეორე გამონათქვამი კი ამას უარყოფს ამ საგანთა კლასის მხოლოდ ერთი ნაწილის მიმართ. მესამე გამორიცხულის კანონი მოითხოვს: როცა რაიმე ცნების მტკიცებასა და უარყოფას შორის შუალედური პოზიცია არ არსებობს, აუცილებელია გაურკვევლობის აღმოფხვრა და იმის დადგენა, თუ რაა ჭეშმარიტი და რა მცდარი. ამ კანონის ცოდნა მსჯელობაში ჭეშმარიტ დასკვნამდე მისასვლელად არის საჭირო.

• საკმაო დასაბუთებულობის კანონის მიხედვით, აზრის სისწორე ჭეშმარიტებად აღიარებული სხვა აზრის მოშველიებით უნდა დასაბუთდეს.⁸³

ორატორმა აზროვნების ეს კანონები მტკიცედ უნდა დაიცვას. არც ის უნდა დაივიწყოს, რომ ადამიანებს მეცნიერებასა თუ ხელოვნებაში აღმოჩენები ამ კანონების დაუხმარებლადაც მოუხდენიათ, მათი შეგნებული უგულებელყოფით, ალოგიკურობის საფუძველზე. თუმცა ამ ალოგიკურობასაც თავისი ლოგიკა აღმოსჩენია. და ეს იმიტომ, რომ ადამიანს გენეტიკურად ახასიათებს ყველაფერში ლოგიკის ძიება და მხოლოდ ლოგიკური კანონზომიერების აღმოჩენა ამშვიდებს.

საჯარო სიტყვის გეგმის შედგენა პროფესიონალი ორატორისთვისაც აუცილებელია, იმ შემთხვევაშიც კი საჭიროა, როცა ზედმიწევნით კარგად იცის სიტყვის საგანი (თემა). ორატორის მეტყველება სიტყვის წინასწარი გააზრების გარეშე დაულაგებელი და უთავბოლო გამოვა. ამ გარემოების უგულებელყოფის გამო, სახელოვანი მეცნიერიც კი აღმოჩენილა უხერხულ მდგომარეობაში.

გეგმის აგების (შედგენის) პროცესი სიტყვის კომპოზიციის განსაზღვრას მოიცავს. გეგმა სათქმელს ანანილებს თავებად, ქვეთავებად, პუნქტებად, პარაგრაფებად ანუ აზრობრივ სეგმენტებად. ნანილების დიდი რაოდენობა მიზანშეწონილი არ არის, რადგან მათი სიუხვე აძნელებს მთლიანი ტექსტის გააზრებას, ლაპარაკი ვრცელი გამოდის და მსმენელს ყურადღებას უფანტავს.

თემა ნანილებად ისე უნდა დაიყოს, რომ ტექსტის ყველა ნაწილის შინაარსების ჯამი საჯარო სიტყვის შინაარსს გაუტოლდეს. არც ერთი ნაწილი არ უნდა იმეორებდეს სხვას, ყოველი ნაწილი წინარედან უნდა გამომდინარეობდეს.

საჯარო სიტყვა სამი უმთავრესი ნაწილის ორგანული, ლოგიკურად შეკავშირებული მთლიანობაა. ეს ნაწილებია: შესავალი, ძირითადი ნაწილი და დასკვნა.

• შესავალი:

შესავალი საჯარო სიტყვის კარიბჭეა. მას მსმენელი ორატორის მეტყველებით სამყაროში "შეჰყავს". შესავლის მიზანია:

- მსმენელის ინტერესის აღძვრა, მისი ყურადღების მიპყრობა;
- მსმენელთან კონტაქტის დამყარება, ნდობის მოპოვება;
- ტექსტის მოსასმენად ფსიქოლოგიური ნიადაგის მომზადება;
- საჯარო სიტყვის მიზნის გაცნობა.

⁸³ აზროვნების კანონების მიმოხილვაში ვემყარებით წიგნს: Фогарашаи Бела, Логика, М., 1957, с. 64-120

ამ მიზნების განსახორციელებლად ორატორმა რამდენიმე ხერხი უნდა გაითავისოს. ყველაზე გავრცელებული ხერხია მიმართვა.

მიმართვის ტრადიციული ფორმებია: "ბატონებო", "ქალბატონებო", "პატივცემულო (ძვირფასო) საზოგადოებავ" და მისთ, საუბრის ამგვარი მიმართვით დაწყება მსმენელს აწყნარებს, ყურადღებას ორატორისაკენ მიმართავს და მოსასმენად ამზადებს.

შესავალი მოარული, "გაცვეთილი" ფრაზით არ უნდა დაეიწყოს. მსმენელი, როგორც კი ასეთ ფრაზას მოჰკრავს ყურს, ორატორისადმი ირონიულად განენწყობა, რადგან იცის ასეთი მოარული ფრაზის გაგრძელება. ამიტომ თავისი თავის შემონმების სურვილი უჩნდება. გონებაში წარმოთქვამს ამ "გაგრძელებას" და როგორც კი ორატორის ნათქვამს დაემთხვევა, სიტყვის მოსმენის ინტერესი საერთოდ გაუქრება. ამიტომ ორატორმა შესავალი ორიგინალურად, მსმენელისთვის მოულოდნელად უნდა დაიწყოს.

შესავლის პირველივე სიტყვები თავისებურად ინტრიგასაც უნდა შეიცავდეს, რათა მსმენელი ერთბაშად დაინტერესდეს. იგი ისეთ ყოფით ფაქტს, პარადოქსს, უცნაურობას უნდა შეიცავდეს, რასაც ერთი შეხედვით არანაირი კავშირი არ ექნება საჯარო სიტყვის მთავარ სათქმელთან, მაგრამ სინამდვილეში პირდაპირ იქნება დაკავშირებული ტექსტთან.

როგორ უნდა მოიძებნოს ასეთი შესავლისთვის შესაფერისი მასალა? "რიტორიკა" ამის გათვალისწინებით სამი ტიპის შესავალს გვთავაზობს: ხელოვნურს, ბუნებრივს და უეცარობითს;

- ხელოვნური — შესავალი მსმენელს ნელ-ნელა ამზადებს საჯარო სიტყვის თემის გასაცნობად;
- ბუნებრივი — შესავალი თემაზე ჯიქურ გადასვლას ითვალისწინებს;
- უეცარობითი — შესავალი ორატორის განცდა-განწყობილების გამჟღავნებას და მსმენელის ამ განცდა-განწყობილების თანამონაწილედ გადაქცევას. ამით მთავარ სათქმელზე მოულოდნელ გადასვლას გულისხმობს.

7.6.1. შესავლის აგების რამდენიმე ხერხი

1. თანაგანცდის გამოწვევის ხერხი. ეს ხერხი ე.წ. "უეცარ შესავალს" უზრუნველყოფს. საუბარი იწყება რაიმე უჩვეულო ამბით, ფაქტით და მსმენელი იძულებულია არა მარტო მოისმინოს, არამედ მოლაპარაკესთან ერთად განიცადოს მონათხრობი.

2. პარადოქსული სიტუაციის ხერხი. საუბარი იწყება საპირისპირო არსის მქონე ფაქტისა თუ მოვლენის თხრობით (აღწერით). მაგალითად:

"ბატონებო, ჩვენ არასოდეს ისე ახლოს არ ვყოფილვართ თავისუფლებასთან, როგორც დღეს, მაგრამ არასოდეს ისე მძაფრად არ უჩენია თავი ამ თავისუფლების წართმევის საფრთხეს, როგორც უკანასკნელ ხანს".

3. პრობლემური საკითხის დასმა. ორატორი ისეთ გლობალურ, პრობლემურ საკითხს დააყენებს, რაც მის მსმენელსაც აღელვებს, ე.ი. "საერთო სატკივარს" შეეხება და ამით მსმენელს საუბრის დაწყებისთანავე თანამოაზრედ გაიხდის.

4. აპელირების ხერხი. ორატორიკაში აპელირების ცნებას გასაჩივრების შინაარსი არა აქვს. იგი მსმენელისთვის საკუთარი ნუხილის განდობასა და თანაგრძნობის გამოწვევას გულისხმობს. აპელირება აქ რამდენიმე სახისაა. ერთია აპელირება მსმენელის ინტერესისადმი, მეორეა აპელირება სათქმელის დროისა და ადგილისადმი, მესამეა აპელირება ავტორიტეტისადმი (ავტორიტეტის მოშველიება). ცალკე გამოყოფენ აპელირებას ინფორმაციის ცნობილი წყაროებისადმი (მასმედია, წიგნი, წერილობითი წყარო და ა.შ.).

5. იუმორისტული შენიშვნის ხერხი. იუმორს მსმენელი სიმპათიით ეკიდება, როგორც პიროვნების ინტელექტუალობის მაჩვენებელს. იუმორი ცხადყოფს, რომ პიროვნება მოვლენას არა მარტო აღიქვამს, არამედ მასზე აღმატებულიცაა და მისი ნაირ-ნაირად დანახვა-გააზრების უნარიც შესწევს.

სასაცილო და სიცილი ადამიანებს აახლოებს, თანამოაზრეებად აქცევს, რადგან საერთო საგანზე ერთნაირი სიცილი ერთნაირად აზროვნებას მოწმობს.

შესავალში ხუმრობის საბაბი და მიზეზი შესაძლოა სხვადასხვანაირი იყოს, მაგრამ აუცილებლად ვითარების შესაბამისი უნდა იყოს, მომგებიან კონტექსტში უნდა იქნას გამოყენებული. უადგილო და უკბილო ხუმრობა მხოლოდ ზიანის მომტანია.

განსაკუთრებით ეფექტურია საკუთარ თავზე ხუმრობა. თუ ორატორი მსმენელს იუმორისტული ფორმით "გაუმჟღავნებს" "ეჭვს" ტექსტის რაიმე პასაჟისადმი, ან სირთულეს, რასაც სიტყვაზე მუშაობის პროცესში გადააწყდა, ან რაიმე სასაცილო ამბავს უამბობს, სკეპტიკურად განწყობილი მსმენელის გულსაც კი მოინადირებს.

შესავლის მოცულობა განსაზღვრული არ არის. მისი სიგრძე-სიმოკლე ტექსტის მოცულობასა და მსმენელის განწყობაზეა დამოკიდებული. მთავარია, შესავალი დახვეწილი იყოს, არც ერთი სიტყვა არ ერიოს ისეთი, რომელსაც ახსნა-განმარტების ფუნქცია არ ექნება.

7.6.2. საჯარო სიტყვის ძირითადი ნაწილის აგების პროცესუალური თავისებურებები

ორატორული სიტყვის ძირითადი ნაწილი მთავარ სათქმელს მოიცავს, ორატორის მიზანსა და ამოცანებს ავლენს.

საჯარო სიტყვის ძირითადი ნაწილი სამ მომენტს შეიცავს:

1. მსმენელს რაიმე ინფორმაციას აწვდის;
2. მსმენელს ნათქვამის უტყუარობაში არწმუნებს;
3. მსმენელს კონკრეტულ სურვილს უჩენს, რაიმე მიზანს უსახავს და გარკვეული მოქმედებისაკენ უბიძგებს.

ძირითადი ნაწილის დასაწყისიდანვე ორატორმა მკითხველში იმ ინტერესის შენარჩუნებაზე უნდა იზრუნოს, რასაც მოხდენილი და გონივრული შესავლით აღუძრავს. ამასთან, უნდა გაითვალისწინოს, რომ ზეპირმეტყველებაში ინფორმაციის აღქმის ეფექტურობას ე.წ. თანდათანობითი (ნაწილობრიობითი) პრინციპი უდევს საფუძვლად. მსმენელი ამბავს მაშინ ისმენს კარგად, როცა იგი მძივივით ასხმული ნაწილებისგან შედგება, ანუ როცა ერთ მომენტს ლოგიკურად მეორე მოსდევს, მეორეს – მესამე და ა.შ.

ძირითად ნაწილში თხრობა ერთი დონის ნაწილებისგან უნდა შედგებოდეს; ამბავი თანდათან უნდა ვითარდებოდეს (იშლებოდეს); ყველა ნაწილი ერთმანეთთან მიზეზ-შედეგობრივად უნდა იყოს დაკავშირებული; თხრობას არ უნდა ამძიმებდეს ქვეტექსტები, გადახვევები, წიაღსვლები.

ისიც არის გასათვალისწინებელი, მაქსიმალური ყურადღებით ადამიანი 10-15 წუთის განმავლობაში ისმენს მეტ-ნაკლებად ერთგვაროვან ინფორმაციას, მერე სმენის კოეფიციენტი მცირდება. ამიტომ რაც უნდა ვრცელი იყოს საჯარო სიტყვა, თითოეული ნაწილის გაშუქებას 10-15 წუთზე მეტი არ უნდა დაეთმოს. ამასთან ისეთ შეკრულ, საინტერესო პასაჟს უნდა წარმოადგენდეს, რომ მსმენელი ინტერესით მოელოდეს მომდევნო ნაწილს.

ორატორიკაში სიტყვის აგების რამდენიმე მეთოდი და პრინციპი გამოიყენება. მათ შორის მთავარია ინდუქციის, დედუქციის, ანალოგიის, კონცენტრირების, საფეხურებრივი მეთოდები და მასალის განთავსების ისტორიული (ქრონოლოგიური) და სივრცული პრინციპები.

• ინდუქციის მეთოდი აზრის კერძოდან ზოგადისკენ წარმართვას გულისხმობს, ანუ აზრის ცალკეული ფაქტების ცოდნიდან ზოგადი (საერთო) წესისკენ სვლას. ეს ძველთაძველი მეთოდია და ანტიკურ ეპოქაშიც კი აქტიურად გამოიყენებოდა.

ინდუქციის მეთოდში ორ მომენტს გამოყოფენ. ერთს სრულ ინდუქციას უწოდებენ, მეორეს კი არასრულს.

სრულ ინდუქციაში მოიაზრებენ ისეთს, როცა საერთო დასკვნა ორატორის ხელთ არსებული ყველა ფაქტის ანალიზის საფუძველზე კეთდება. არასრული ინდუქციის დროს ასეთი დასკვნა რამდენიმე ფაქტის შეჯერებით გამოიყენება. ამ მეთოდით საჯარო სიტყვის ძირითადი ნაწილის აგების შემთხვევაში ჯერ კონკრეტული ფაქტები "დალაგდება", მერმე საერთო დასკვნა კეთდება.

- **დედუქციის მეთოდი** გულისხმობს აზრის ზოგადიდან კერძოს-კენ (კონკრეტულისაკენ) სვლას. დედუქციურ აზროვნებას მაშინ მიმართავენ, როცა რაიმე კონკრეტულ ფაქტს ცნობილი ფაქტის საფუძველზე განიხილავენ. ანუ როცა რაიმე ფაქტი ცნობილი ფაქტიდან გამომდინარეობს.

- **ანალოგიის მეთოდი:** დასკვნა ფაქტების მსგავსების საფუძველზე გამოიტანება. ამ მეთოდის თანახმად, თუ ორი მოვლენა ერთმანეთს ერთი ან მეტი ნიშნით ჰგავს, ისინი სხვა ნიშნებითაც მსგავსია.

საჯარო სიტყვის ამ მეთოდით აგების დროს საფუძვლად იღებენ მსმენელისთვის კარგად ცნობილ ისეთ ფაქტს, რომელიც ერთი ან რამდენიმე ნიშნით ჩამოჰგავს იმ ფაქტს, რაზეც იქნება საუბარი საჯარო სიტყვაში. შემდეგ ხდება საჯარო სიტყვის სასაფუძვლო ფაქტის იმ ნიშნების განხილვა, რომელთა უტყუარობის მტკიცებას ეძღვნება მთელი სიტყვა და მსმენელს ანალოგიის კანონით უმტკიცებენ მტკიცების უტყუარობას.

- **კონცენტრირების მეთოდის** მიხედვით საჯარო სიტყვაში დასმული პრობლემა ერთგვარ ცენტრად დაისახება, ყველა დეტალი ამ პრობლემის ირგვლივ დალაგდება და მასთან მიმართებაში განიხილება.

- **საფეხურებრივი მეთოდით** საჯარო სიტყვის თემა თანდათან, ნაბიჯ-ნაბიჯ, საფეხურებრივად განიხილება. ყოველ საფეხურზე თემის ერთი კონკრეტული ნაწილი შუქდება.

საჯარო სიტყვის ძირითადი ნაწილის მასალა, როგორც ითქვა, ორი პრინციპით ლაგდება:

- **ისტორიული** (ანუ ქრონოლოგიური) პრინციპით დალაგება ნიშნავს ჯერ ადრე მომხდარი ფაქტების განხილვა-ანალიზს, შემდეგ უფრო გვიან-მომხდარისას და ა.შ.

- **სივრცობრივი პრინციპი** ფაქტების ერთ სიბრტყეზე, კავშირ-ურთიერთობათა მიხედვით დალაგებას გულისხმობს.

საჯარო სიტყვის ძირითადი ნაწილის აგებაში გასათვალისწინებელია სიტყვის აზრობრივ – შინაარსობრივად შეკრული ერთი მონაკვეთიდან (ნაწილიდან) მეორეზე გადასვლის სპეციფიკა. საამისოდ რამდენიმე ხერხი გამოიყენება. ერთი ხერხი ასეთია: ორატორს შეუძლია ერთი მონაკვეთი (ნაწილის) დაასრულოს, შემდეგ მეორე

მონაკვეთი დაასახელოს და ისე გადავიდეს ამ მეორეზე. შეუძლია ე.წ. შემაერთებელი (მაკავშირებელი) ფრაზა გამოიყენოს: "ეს ერთი მხრივ", "განივილოთ სხვა ფაქტი", "ამას გარდა არსებობს სხვა"... და ა.შ. მაკავშირებელი ფრაზების გამოყენების შემთხვევაში აუცილებელია ლექსიკურ-სტილისტიკური სინონიმის გამოყენება სტილური ერთფეროვნებისა და ტავტოლოგიის თავიდან აცილების მიზნით.

• დასკვნა საჯარო სიტყვის დასასრულია. დასკვნაში უნდა შეჯამდეს ყველაფერი, რაზეც ორატორი საუბრობდა, მსჯელობდა, ამტკიცებდა. დასკვნამ თავისი დამარწმუნებლობით მსმენელი უნდა დააჯეროს ორატორის ნათქვამის სიმართლეში, თანაც ისე, რომ ეჭვის, რაიმეს დაზუსტება-დაკონკრეტების სურვილი არ დაუტოვოს.

დასკვნაში გასათვალისწინებელია შემდეგი მომენტები:

1. ნათქვამის შეჯამება;
2. მსმენელზე მოხდენილი შთაბეჭდილების გაძლიერება და გამყარება;

3. ამოცანების დასახვა;

4. მსმენელისათვის გარკვეული მოქმედებისაკენ მოწოდება. ამ მიზნის მისაღწევად შემდეგი ხერხები გამოიყენება:

ა) სიტყვის ძირითადი პრობლემების მოკლედ გამოთქმა, შემდეგ ლოგიკური დასკვნის გამოტანა;

ბ) ნათქვამის განზოგადება და ამოცანის დასახვა.

ზოგჯერ ასეთ განზოგადებულ დაბოლოებაში ყველაფერი ბოლომდე განზრახ არ არის ხოლმე ნათქვამი. დასკვნის გაკეთება მსმენელს შეეთავაზება. ყველაფერი ისეა შემზადებული, რომ მსმენელი სწორედ ორატორის სასურველ დასკვნას გამოიტანს.

გ) პერსპექტივაზე მითითება გულისხმობს საჯარო სიტყვის მოწოდებით ან ლოზუნგით დასრულებას. ლოზუნგი თავისთავად არაფერს ნიშნავს. მთავარია მსმენელი მზად იყოს ლოზუნგში გადმოცემული შინაარსის გასააზრებლად.

ასეთია სიტყვის აგების ძირითადი პრინციპები. საჯარო სიტყვის უგეგმოდ, წინასწარი მომზადების გარეშე მსმენელისათვის გაცნობა ორატორს ლაპარაკის ენალაქარდიან მოყვარულად გადააქცევს, რომლის მოსმენაც მსმენელს არაფერს შესძენს, მხოლოდ დროს დააკარგვინებს.

დასკვნასთან მიმართებაში კიდევ ერთი საკითხია გასათვალისწინებელი. დასკვნა მსჯელობას ემყარება, მისი შედეგია. ამიტომ მიზანშეწონილია თავად მსჯელობის, როგორც აზროვნებითი პროცესის, არსის გააზრება-გათვალისწინება.

• მსჯელობა არის აზრის ფორმა. მსჯელობით მტკიცდება ან უარყოფა საგნის, მისი თვისების სხვა საგნებთან მიმართება, კავში-

რი. მსჯელობას ჭეშმარიტების ან მცდარობის გამოხატვის უნარი აქვს.

მაგ., ძროხა ცხოველია. ჭიაყელას ფეხები არა აქვს.

მსჯელობის იმ ნაწილს, რომელიც აზრის საგანს აღნიშნავს, მსჯელობის სუბიექტი ეწოდება. იგი ლათინური "S" ასოთი აღინიშნება.

მსჯელობის იმ ნაწილს კი, რომელიც იმას ასახავს, რაც მტკიცდება (ან უარყოფა) მსჯელობის საგნის შესახებ, ეწოდება მსჯელობის პრედიკატი (ლათ. **praedicatum**) და აღინიშნება ლათინური "P"-თი. სიტყვას "არის" ეწოდება ბმა. მსჯელობა ასეთი ფორმულითაც გამოიხატება:

S არის (არ არის) **P**, სადაც **S** და **P** ცვლადებია, სიტყვა "არის" კი – მუდმივია.

მსჯელობის შედეგი – დასკვნა ასევე აზროვნების ფორმაა, ანუ ლოგიკური მოქმედება. დასკვნის შედეგად ერთი ან რამდენიმე ცნობილი მსჯელობით მიიღება ახალი მსჯელობა, რომელიც ახალ ცოდნას შეიცავს. თუმცა ყველა მსჯელობა არ იძლევა ასეთ შედეგს. ცნობილია ისეთი სახეობის მსჯელობა, რომელიც ურთიერთგამომრიცხავ შედეგებს იძლევა. ასეთი მსჯელობები ანტინომიების სახელითაა ცნობილი (ლათ **ant** – წინააღმდეგ, **nomos** – კანონი). მათვე მიაკუთვნებენ ე.წ. აპორიებს (ბერძნ. **aporia** – გამოუვალობა), ყველა მათგანი კი ე.წ. პარადოქსებს განეკუთვნება.

მთლიან (ერთიანი) სამყაროს შემეცნებისას ჩნდება ისეთი კითხვები, რომლებზეც პასუხის გასაცემად ადამიანის გონი გადის უშუალო გრძნობითი გამოცდილების სფეროდან და საგნების თავის თავში შემეცნების გზას ადგება. ასეთ შემთხვევაში ასეთი ანტინომიის წარმოქმნაზე მიუთითებენ:

სამყაროს აქვს დასაბამი დროში და შეზღუდულობა სივრცეში – სამყაროს არა აქვს დასაბამი და არაა შეზღუდული სივრცეში. იმასაც აღნიშნავენ, რომ კანტმა ამ მოძღვრებით ადამიანის აზროვნებაში წინააღმდეგობრიობის ბუნებრივად არსებობა აღმოაჩინა. ამ წინააღმდეგობრიობის არსებობა საუკუნეთა მანძილზე რჩებოდა მეცნიერთა თავსატეხად, მხოლოდ XX საუკუნეში მოხერხდა მათი არსის ამოცნობა. ეს ინგლისელმა ფილოსოფოსმა ბერტრან რასელმა მოიმოქმედა.

ბ. რასელმა აღმოაჩინა, რომ შეიძლება მსჯელობა საგანთა სიმრავლეზე, მაგალითად ხეების სიმრავლეზე (ტყეზე), მაგრამ ასევე შეიძლება მსჯელობა საგნების სიმრავლეთა სიმრავლეზე (ანუ ტყეთა) სიმრავლეზე.

პირველი სიმრავლე (ტყე) თავისი თავის წევრია, რადგან ხეების სიმრავლე (ტყე) არ არის ხე. თავის აზრს ამის შესახებ ბ. რასელი ასე ავითარებდა:

ჩვენ წინაშეა საგანთა კლასი, რომელიც არ ეკუთვნის თავის თავს, რადგან რაიმე რომელიმე კლასს მაშინ განეკუთვნება, როცა ეს რაიმე ისეთი ცნების კუთვნილებაა, რომელიც თავისი მოცულობით არის კლასი.

ამ აზრს ევბულიდეს ცნობილი პარადოქსიც ("გროვა") ცხადყოფს: ერთი მარცვალი არ შეადგენს გროვას. გროვას ერთი მარცვლის დამატებითაც ვერ მივიღებთ და ვერც ჯერობით თითო მარცვლის მიმატებით მივიღებთ, რადგან არც ერთი მათგანი არ შეადგენს გროვას.

სიმრავლე, რომელიც თავისი თავის წევრი არ არის, საკუთრივი სიმრავლეა.

მეორე სიმრავლე – ტყეების სიმრავლე თავისი თავის წევრია. ტყე ხეების სიმრავლეა, ამავ დროს ტყეები სიმრავლის სიმრავლეა. ასეთ სიმრავლეს არასაკუთრივი სიმრავლე ეწოდება.

სიმრავლეთა ამ ნაირგვარობას ბ. რასელმა დაამყარა თავისი პარადოქსი, რომლის არსი შემდეგში ვლინდება: დავუშვათ, ყველა საკუთრივი სიმრავლის (ტყის) სიმრავლის (ტყეების) შედგენის საკითხი დგას. ამ შემთხვევაში ჯერ ის უნდა გაირკვეს, როგორი იქნება ეს სიმრავლე — საკუთრივი თუ არასაკუთრივი.

თუ ტყეები საკუთრივი სიმრავლეა, ანუ არ წარმოადგენს თავისი თავის ელემენტს, მაშინ იგი (ტყეები) უნდა ჩავრთოთ სიმრავლეთა სიმრავლეში. თუმცა მისი (ტყეების) ჩართვა სიმრავლეთა სიმრავლეში (ტყეების ტყეებში) მას (ტყეებს) არასაკუთრივ სიმრავლედ გადაიქცევეს და ამიტომ სიმრავლეთა სიმრავლიდან ამოსარიცხი არ იქნება.

ახლა დავუშვათ, რომ ტყე არასაკუთრივი სიმრავლეა, მაშინ ის უნდა ამოირიცხოს სიმრავლეთა სიმრავლიდან (ტყეების ტყეებიდან), რადგან იგი იმ სიმრავლეთა რიცხვს უნდა ეკუთვნოდეს, რომლებიც თავისი თავის ელემენტს არ შეიცავენ. ამით იგი (ტყე) საკუთრივ სიმრავლედ გადაიქცევა. თუმცა ტყე, როგორც საკუთრივი სიმრავლე, უნდა ჩაირთოს სიმრავლეთა სიმრავლეში (ტყეებში). ორივე დაშვება წინააღმდეგობრიობაზე დადის. რასელის პარადოქსმა, როგორც აღნიშნავენ, ეჭვქვეშ დააყენა მესამე გამორიცხულის კანონი, რადგან დაუშვა, რომ **A** და არა-**A** შესაძლოა ჭეშმარიტები იყოს.

ყველაფერი თავ-თავის ადგილზე დააყენა არაკორექტულის გამოხატვის ენობრივი ხერხის გააზრებამ.

ბ. რასელის ვარაუდით, ენა ვერანაირად ვერ იქნება ისეთი უნივერსალური, რომ რაიმე სიმრავლის ყველა ელემენტი გამოთქვას,

თუ ამ სიმრავლის მთლიანობა წინასწარ ზუსტად არაა განსაზღვრული და ამასთან გასრულებული (შემოსაზღვრული). ანუ ამ სიმრავლის ყველა ელემენტის მომცველი გამონათქვამი ვერ იქნება ამ სიმრავლის ერთი ელემენტი. "მთელის" ამსახველი გამონათქვამი სამართლიანი (ჭეშმარიტი, ნამდვილი) მხოლოდ ამ "მთელის" გარედან თქმის (აღწერა-დახასიათების) შემთხვევაში იქნება. ამის გაუთვალისწინებლად მხოლოდ მცდარ გამონათქვამს კი არ მივიღებთ, არამედ – უაზრობას.

ამ ხიფათის თავიდან აცილების მიზნით, რასელმა წამოაყენა "univers du discours"-ის "ტიპებად", ინდივიდთა სიმრავლეების შორის ურთიერთობებად დაყოფის იდეა.

"ტიპებს" კოდები მიანიჭა მათი გარჩევის გასაადვილებლად. მანვე შემოიტანა ენა-ობიექტისა და აღწერის.ენის ანუ მეტა-ენის (ბერძნ. – meta – შემდეგ) ცნებები.

მეტა-ენა ის ენაა, რომლის მეშვეობითაც წარმოებს რაიმე სხვა ენის (ენა-ობიექტის) და მისი სტრუქტურის კვლევა. მაგალითად, ქართული ენის სახელმძღვანელოში, რომელიც განკუთვნილია ინგლისელებისათვის, არის როგორც ქართული, ისე ინგლისური ტექსტები. ქართული ტექსტი მაგალითებია, ინგლისური ტექსტები – მათი ახსნა. აქ ქართული ტექსტი არის ენა-ობიექტი (ანუ ის ენა, რომელსაც შეისწავლიან), ხოლო ინგლისური – მეტა-ენა, ანუ ენა, რომლითაც შეისწავლიან, აღწერენ ქართულს.

ერთსა და იმავე სახელმძღვანელოში შესაძლოა ენა-ობიექტისა და მეტა-ენის შეთავსება. მაგალითად, ასეთი იქნება ქართული ენის სახელმძღვანელო ქართველებისათვის, სადაც ენობრივი მაგალითები (ენა-ობიექტისა) ერთი შრიფტითაა წარმოდგენილი, ამ მაგალითების განმარტებები კი სხვა შრიფტით.

მეტყველებაში ერთიანი ტექსტის დონეზე ენისა და მეტა-ენის შეთავსება დაუშვებელია, რადგან, ისინი სხვადასხვა დონის სტრუქტურებს წარმოადგენენ. მათი აღრევა პარადოქსის გაჩენას იწვევს.

ტექსტებში ობიექტი ენისა და მეტა-ენის გარჩევა ხშირად ჭირს, რადგან ისინი ჩვეულებრივ ერთი და იმავე ელემენტებით აიგება, მსგავსი სუბსტანცია აქვთ. რეალურ ტექსტებში კი ობიექტი ენა და მეტა-ენაც აღრეულია. ე1 ენის აღწერა გამოკვლევისათვის ე2 ენაა საჭირო, რათა ე1 ენის კვლევის შედეგები დავალაგოთ. სამი ენის შემთხვევაში ჯერ ერთი ენა ე1 განიმარტება ე2-ით, შემდეგ ე2-ით ე3. აქ ერთი ენა შუამავალი ენა იქნება. აუცილებელი არ არის, რომ შუამავალი ენა მაინცა და მაინც ბუნებრივი ენა იყოს. იგი შეიძლება იყოს ნიშანთა ნებისმიერი სისტემა, ოღონდ საკვლევი ტექსტის სიტყვათა შესაბამისი სიმბოლოებით აგებული სისტემა.

ჩვეულებრივ 4 ტიპის შესაძლო შუამავალი ენის არსებობა დასტურდება:

1. რაიმე ბუნებრივი ენა. თუმცა, შუამავლობის ბუნებრივი ენისათვის დაკისრება არაეფექტურია, რადგან ბუნებრივი ენები პოლისემანტიკურობის მაღალი ხარისხით გამოირჩევიან;
2. სტანდარტიზებული (გამარტივებული) ბუნებრივი ენა;
3. ხელოვნური საერთაშორისო ენა (ესპერანტოს ან ინტერლინგვის მაგვარი);
4. ამ მიზნით შექმნილი სპეციალური ენა.
შუამავალი ენა თარგმნის პროცესში ნებისმიერ შემთხვევაში მონაწილეობს.

7.6.3. თვალსაზრისის დასაბუთება

ნებისმიერი მსჯელობა დასაბუთებას საჭიროებს. ორატორიკაში დასაბუთებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. დასაბუთების უნარი ორატორის პროფესიონალიზმის საზომია. დასაბუთება სამი ელემენტისგან შედგება, ესენია: თეზისი, არგუმენტი და დასაბუთების ხერხი.

- თეზისი ისეთი მოსაზრება ან დებულებაა, რომელიც დასაბუთებას, დამტკიცებას საჭიროებს. თეზისი, როგორც წესი, ჭეშმარიტებას უნდა შეიცავდეს. სხვანაირად მისი სისწორის დასაბუთება ვერანაირად ვერ მოხერხდება.

- არგუმენტი ისეთი აზრი, მოსაზრება ან დებულებაა, რომლის ჭეშმარიტება უკვე დასაბუთებულია და, რაც მთავარია, ეს საყოველთაოდ ცნობილია და აღიარებული.

- დასაბუთების ხერხი თეზისისა და არგუმენტის ლოგიკური ურთიერთკავშირის ფორმაა. დასაბუთების ხერხმა უნდა ცხადდეს, რომ თეზისი მტკიცებადია და ჭეშმარიტებას წარმოადგენს. დასაბუთების პროცესი გამჭვირვალე და ლაკონიური უნდა იყოს.

7.6.3.1. თეზისი

თეზისი ბერძნული სიტყვაა (**thesis**) და დებულებას, მტკიცებულებას ნიშნავს.

თეზისს ენობრივ კომუნიკაციებში შემდეგი მოთხოვნები წაყევა:

1. თეზისი უტყუარი უნდა იყოს;
2. თეზისი მკაფიო და მსმენელისთვის ხელმისაწვდომი (გასაგებ-ბი) უნდა იყოს;
3. თეზისი კომუნიკაციის პროცესში უცვლელი-ერთგვაროვანი უნდა იყოს;
4. თეზისი შინაგანად წინააღმდეგობრივი არ უნდა იყოს.

A. თეზისის უტყუარობა (ჭეშმარიტება)

თეზისისადმი ნაყენებული ეს მოთხოვნა იმას გულისხმობს, რომ იგი უპირველესად თავად მოლაპარაკეს უნდა სწამდეს. თუმცა ეს თავისთავად წინააღმდეგობას კი შეიცავს: ბუნებაში აბსოლუტური ჭეშმარიტება ადამიანს არ ეძლევა. ამ დროს ლოგიკა "ჭეშმარიტისა" და "მცდარობის" ცნებებით ოპერირებს. ამიტომ ეს წინააღმდეგობა რწმენის კატეგორიით წყდება.

თეზისი მკაფიოდ და ზუსტად უნდა იყოს ჩამოყალიბებული. თეზისის დაზუსტების პროცედურა სამ მომენტს შეიცავს:

1. ზუსტად ფორმულირებას მოლაპარაკისთვის;
2. ზუსტად ფორმულირებას მსმენელისთვის;
3. პირველის მეორესთან შეთავსებას ერთიან ტექსტში.

მოლაპარაკემ ისე უნდა გაითავისოს თეზისი, რომ არანაირი ეჭვი აღარ უნდა ჰქონდეს.

ფორმულირების მკაფიოობა თეზისის ტექსტის ყოველი სიტყვის შერჩევასა და კუთვნილი ადგილის მიჩენას გულისხმობს. ეს მოთხოვნა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას კომუნიკაციური ლინგვისტიკის დონეზე იძენს, სადაც გრამატიკული სინტაქსი ადგილს ლოგიკურ სინტაქსს უთმობს.

ლოგიკური სინტაქსი აზრობრივ სხვაობას იქაც კი ხედავს, სადაც გრამატიკული სინტაქსი აზრობრივ იგივეობაზე ლაპარაკობს. მაგალითად, "მზე ამოვიდა" და "ამოვიდა მზე". კომუნიკაციური ლინგვისტიკისთვის ეს ორი წინადადება სხვადასხვა აზრს (ინფორმაციას) გამოხატავს.

პირველ წინადადებაში ლაპარაკია კონკრეტულად მზეზე და არა რაიმე სხვაზე, მეორე წინადადებაში კი ამოსვლაზე და არა რაიმე სხვა მოქმედებაზე. აქ აზრობრივი სხვაობა უკონტექსტოდ იქმნება. მთავარ როლს ლოგიკური აქცენტი თამაშობს. ლოგიკური აქცენტი, ჩვეულებრივ, ფრაზის ერთ ნაწილზე მოდის. ეს მოვლენა დაკავშირებულია წინადადების აქტუალური დანაწევრების ცნებასთან. ეს ცნება გულისხმობს წინადადების დანაწევრებას კონტექსტში ინფორმაციის (შეტყობინების) ამოსავალ ნაწილად - თემად (მოცემულობად) და მტკიცებით ნაწილად (რაც მტკიცდება) - რემად (ახალი).

მაგ., ჭიქა (თემა) მაგიდაზე (რემა) უპასუხებს კითხვას: სადაა ჭიქა?

აქტუალური დანაწევრების კომპონენტები წინადადებაში ძირითადად მათი პოზიციით (ადგილით) ამოიცნობა. თემა ჩვეულებრივ წინადადების დასაწყისში თავსდება, რემა – ბოლოში.

ლოგიკური მახვილის გადაადგილება ერთსა და იმავე წინადადებაში სხვადასხვაგვარ აქტუალურ დანაწევრებას განაპირობებს. ამოცნობის უმთავრესი ხერხი წინადადებაში მაინც სიტყვათა რიგია (წყობაა). უპირატესია პირდაპირი წყობა (თემა – რემა) და მას პროგრესული, ობიექტური, არაემფატიკური ეწოდება. შებრუნებული რიგი (რემა – თემა) ნაკლები სიხშირისაა, რეგრესული, სუბიექტური, ემფატიკური ეწოდება.

რეგრესული წყობის შემთხვევაში თემა-რემა ამოიცნობა კონტექსტით, წინადადების შემადგენლობიდან აშკარა თემის გამოცნობა-გამოყოფით, რომელიც ან გამოტოვებულია ან ბოლოშია გადატანილი.

თემა ახალ ინფორმაციას არ იძლევა, მაგრამ კონტექსტთან წინადადების დაკავშირების მთავარი ელემენტი.

წინადადების აქტუალური დანაწევრების ცნება სხვადასხვა თვალსაზრისებით განიხილება.

წინადადების აქტუალური დანაწევრების სემანტიკური (აზრობრივი) ბუნების კონცეფცია (ი. ფირბახი, ფ. დანეში და სხვა) თემისა და რემის განსაზღვრაში უპირატესობას ანიჭებს ბინარულ ოპოზიციის ცნობილი არაცნობილის (უცნობის) ფაქტორს. ამას კი კონტექსტში განსხვავებულ განმარტებებთან მიეყავართ.

თანამედროვე ლინგვისტიკა წინადადების აქტუალურ დანაწევრებას მეტყველებას მიაკუთვნებს და მეტყველებითი აქტების თეორიას უკავშირებს. როგორც ზემოთ ვნახეთ, ორ ფრაზას, რომლებიც მხოლოდ სიტყვათა რიგით სხვაობენ, განსხვავებული აზრი აქვთ. უკვე ეს ფაქტი აცლის საფუძველს სიტყვათა თავისუფალი რიგის შესაძლებლობას, რადგან ეს რიგი მნიშვნელობას ცვლის, ანუ სიტყვათა რიგის ცვლა აზრს ცვლის. ბუნებრივია, თავისი მნიშვნელობა აქვს ლექსიკურ ერთეულთა არჩევანსაც.

ქართულში სიტყვათა რიგი თავისუფალია. სიტყვათა რიგს აქ ანესრიგებს "სიტვათა შემადგენლობის მთავარ წევრთა" სინტაქსური კავშირი.⁸⁴ შემადგენლობა შესაძლოა თემისაც ქმნიდეს და რემისაც. შემადგენლობები ლინგვისტიკური კომუნიკაციის დონეზე ორ წევრს – სუბიექტსა და პრედიკატზე დაიყვანება. ა. კიზირიასეულ მაგალითში "ჩვენ მიერ შემინებული ყვავი აფრინდა მაღალ ხეზე",

⁸⁴ კიზირია ა., მარტივი წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში, თბ., 1963, გვ. 69; კიზირია ა., მარტივი წინადადების ტიპები წევრთა შემადგენლობის მიხედვით და კომუნიკატივები, თბ., 1987, გვ. 4; კვაჭაძე ლ., თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბ., 1966, გვ. 203-204;

სუბიექტია "ჩვენ მიერ შეშინებული ყვავი", პრედიკატია "აფრინდა მაღალ ხეზე". დაყოფის საფუძველია ინტონაცია.

B. თეზისისადმი ნაყენებული მეორე მოთხოვნაა მკაფიოობა და მსმენელისთვის ხელმისაწვდომობა.

ეს ნიშნავს, რომ მსმენელს ნათქვამი მოლაპარაკის ადეკვატურად უნდა ესმოდეს. ამ მოთხოვნის აქტუალობას ის განაპირობებს, რომ კომუნიკაციის პროცესში ხშირად წარმოიქმნება ნაწილობრივი შეფერხებები (ვერგაგება). ამ მოვლენის თავიდან ასაცილებლად უპირველესად კომუნიკანტებისათვის ერთნაირად გასაგები ლექსიკური ერთეულების (სიტყვების) გამოყენებაა მიზანშეწონილი. აქ უპირველესად და განსაკუთრებით ყურადსაღებია ტერმინები, რადგან თანამედროვე დონეზე თვალმისაცემია ტერმინოლოგიური პოლისემია. ამიტომ სულ უფრო აშკარა ხდება ყველა გამოსაყენებელი ტერმინის განმარტების აუცილებლობა. ამის გამოც იქცა უკვე ჩვეულებრივ ამბად სამეცნიერო ნაშრომებისათვის უცხო სიტყვებისა და ტერმინების განმარტებათა დართვა ლექსიკონის სახით.

ჯერ კიდევ არისტოტელე მიუთითებდა, რომ საკითხის განხილვის დაწყებამდე თანამოსაუბრენი უნდა შეთანხმდნენ გამოსაყენებელ ცნებებში ნაგულისხმევ შინაარსზე, რათა ამ ცნებებში ერთი და იგივე იგულისხმონ.

თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ბუნებრივ ენებში და, ბუნებრივია, ქართულშიც არც თუ ისე ცოტაა სიტყვები, რომელთაც რამდენიმე განსხვავებული მნიშვნელობა აქვთ, კიდევ უფრო ცხადი გახდება ამ მოთხოვნის მნიშვნელობა. ინფორმაციის გადაცემის პროცესისათვის ეს კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია, რადგან ამ დროს საგრძნობი ინფორმაციული ხარვეზიანობაც იჩენს თავს, რაც საერთოდ ენობრივი კომუნიკაციის ძნელად კორექტირებადი თავისებურებებია.

ადამიანი კომუნიკაციის პროცესში ინფორმაციასთან ერთად ამ ინფორმაციასთან დაკავშირებულ საკუთარ ასოციაციებსაც გადასცემს. მაგალითად, ადამიანი ლაპარაკობს ტრანსპორტის სისწრაფის მნიშვნელობაზე გადაზიდვების ეფექტურობისათვის. დიდი ხნის წინ ავტოკატასტროფაშია მონაყოლი და შემადგნოლებელი შიში ღრმად აქვს ჩარჩენილი მეხსიერებაში. ტრანსპორტის პრობლემებზე საუბარში იგი, ბუნებრივია, ამ ავტოკატასტროფაზე (A-1) არაფერს ამბობს. იგი, ასე ვთქვათ, ნეიტრალურ ინფორმაციას (A) გადასცემს, მაგრამ ეს ინფორმაცია მისი შინაგანი ჩანაფიქრის ნაწილი იქნება. მსმენელიც ან ნეიტრალურ (A) ინფორმაციას იღებს, მაგრამ თუ მსმენელს თანამედროვე პრესტიჟული ავტომობილი ჰყავს, ასოციაციურად ავტომობილის სისწრაფე, კომფორტი, ტექნიკის მიღწევებით აღჭურვილობა, მისი მართვის სიამოვნება მასში დადებით ემოციებს

(A-2) ინვეს. ამის გამო ეს მსმენელი მოლაპარაკისგან მარტო ნეიტრალურ (A) ინფორმაციას კი არ იღებს. არამედ $A + A2$ ინფორმაციათა ჯამს. ამიტომ ინფორმაციის გადაცემის ხარვეზიანობა $A1 + A2$ ტოლი იქნება და ინფორმაცია $A + A1$ ვერ გაუტოლდება $A + A2$ ინფორმაციას. ეს ნიშნავს, რომ გადაცემისას ინფორმაციის ნაწილი იკარგება, სამაგიეროდ გონებაში "დამატების" სახით წარმოიქმნება გადაუცემელი ინფორმაცია (A-2).

$A1 + A2$ ხარვეზიანობის ჯამი ოპტიმალურ ვითარებაში, სპეციალისტების გამოთვლით 15%-ს შეადგენს. ეს კი იმასაც ცხადყოფს, რომ ადამიანი მიწოდებული ინფორმაციის მხოლოდ 85% შეიმეცნებს და ეს ენობრივი კომუნიკაციის ნორმად ითვლება.

ამიტომ ხდება აუცილებელი თეზისის წამოყენების შემთხვევაში იმის განმარტება, თუ რაა ნაგულისხმევი მასში. ამით ინფორმაციის გადაცემის ხარვეზიანობა მცირდება.

თეზისის ჩამოყალიბების სიზუსტე ლინგვისტიკური საშუალებითაც განისაზღვრება. ესაა სინტაქსური ომონიმია. ზოგი მკვლევარი ამ ენობრივ მოვლენას სინტაქსურ პოლისემიას უწოდებს. ხედველობაშია ტექსტში ნაკითხვის სხვადასხვა დონეების არსებობა, ე.წ. ზედაპირული და სიღრმისეული (ქვეტექსტური). სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სინტაქსური ომონიმია - ტექსტის არაერთგვაროვანი აზრობრივი ინტერპრეტაციაა. სინტაქსური ომონიმია-სინონიმის გაბათილების ქმედითი საშუალება კონტექსტია.

C. თეზისის ერთგვაროვნება (უცვლელობა)

კომუნიკაციის პროცესში თეზისის უცვლელობის მოთხოვნა განსაკუთრებული კატეგორიულობის შინაარსს შეიცავს. რიტორიკაში საამისო სპეციალური ტერმინიც კი არსებობს: "თეზისის დაჭერა". თეზისის დაჭერა არც ისე იოლია და გამოცდილ ორატორთაგანაც კი საგანგებო ყურადღებას ითხოვს.

თეზისის დაჭერას ფორმალური ლოგიკის იგივეობრიობის კანონი უზრუნველყოფს. როგორც ზემოთ ვნახეთ, ამ კანონის თანახმად, ნებისმიერი აზრი სიტყვაში (მოხსენებაში) გამეორების დროს ისეთივე ცხადი, მკაფიო, გარკვეული უნდა იყოს, ისეთივე მყარი (უცვლელი), როგორც დასაწყისში. თუ მოლაპარაკე თეზისის ფორმულირების სიზუსტისა და აზრობრივი იგივეობრიობის (უცვლელობის) მოთხოვნებს არ დაიცავს, წარმოიქმნება ისეთი ლოგიკურ-ენობრივი (მეტყველებითი) მცდარობა, რომელსაც "თეზისის დაკარგვას" უწოდებენ (ლათ. *ignoracio elenchi*).

თეზისი ასეთნაირად "იკარგება": თავიდან იწყება ერთი თეზისის მტკიცება-დასაბუთება, ხოლო გარკვეული დროის შემდეგ ხდება სხვა, ამ თავდაპირველის მსგავსი, თეზისის მტკიცებაზე გადასვლა, თავდაპირველი თეზისი კი დაუსაბუთებელი რჩება. თეზისის დაკარ-

გვა შეიძლება გამოიწვიოს (განაპირობოს) დასმულის სანაცვლო სხვა კითხვაზე პასუხმა, ან სხვა თემაზე გადასვლამ.

მაგალითად; კითხვა: რა არის, თქვენი აზრით, დემოკრატია?

პასუხი: ჩვენში დემოკრატია ჯერ ფეხი ვერ მოიკიდა.

ამგვარი შეცდომები არც ისე იშვიათია.

"თეზისის დაკარგვის" გავრცელებული შემთხვევაა მოსწავლეებისა და სტუდენტების წერით ნამუშევრებში მიცემულ თემაზე პასუხის ნაწილობრივ გაცემა ან საერთოდ გვერდის ავლა.

საერთოდ თეზისის დაკარგვა სრულ ენობრივ (მეტყველების) ჩავარდნას იწვევს.

თეზისის დაკარგვის სპეციფიკური სახეობაა მისი გააზრებული – შეგნებული "დაკარგვა". ეს ის შემთხვევაა, როცა ადამიანს შეგნებულად არ სურს უპასუხოს დასმულ კითხვაზე, წეროს ის თემა, რომელიც დაავალეს, ან დაასაბუთოს ის თეზისი, რომელიც ჩამოყალიბებულია. ამ მოვლენას თეზისის შენაცვლებასაც უწოდებენ. თეზისის შენაცვლება, ამდენად, მისი შეგნებული დაკარგვაა. ასეთ ვითარებაში მოსაუბრის ყურადღების სხვაზე გადატანას ცდილობენ და ამას ახორციელებენ თავდაპირველის მაგვარი ახალი თეზისის წამოყენებით, რომელსაც სრულიად სხვა შინაარსი აქვს. ამასთან შეგნებულად ისეთი სურათი იხატება, თითქოს თავდაპირველი თეზისის ჭეშმარიტება მტკიცდებოდეს.

"თეზისის შენაცვლება" ვრცელ მოხსენებებშია შესაძლებელი, რადგან ერთი დებულების მეორით შეცვლა ვრცელ ტექსტებში იოლი.

"თეზისის შენაცვლება" დამახასიათებელია მოსწავლეებისა და სტუდენტებისათვის. როცა გამოცდაზე ისეთი საკითხი შეხვდებათ, რომელიც არ იციან, ისეთ სხვა საკითხზე უპასუხებენ, რომელიც კარგად აქვთ დასწავლილი, თუმცა თეზისის ასეთი შენაცვლება არასოდეს რჩება შეუმჩნეველი.

"თეზისის შენაცვლება" მიღებულია დიპლომატიურ მეტყველებაში და პროფესიონალობის საზომადაც კი ითვლება. ამიტომ ამ სფეროში სპეციალურად ასწავლიან თეზისის შეუმჩნეველ შენაცვლებას, ანუ არასასურველ კითხვაზე პასუხისაგან თავის არიდების მიზნით სხვა თემაზე შეუმჩნეველ გადასვლას.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, თეზისის შენაცვლების ფაქტი გამომწვევი მიზეზის დაზუსტებას საჭიროებს: უცოდინრობის შედეგია და უნებლიეა, თუ განზრახვითი პასუხისაგან "გაქცევის" (თავისარიდების) მცდელობა. სპეციალისტები ასეთ შემთხვევაში შეკითხვის გასააზრებლად მიზანშეწონილად თვლიან შესვენების – თავისებური ტაიმ-აუტის აღებას. თუ გაირკვევა, რომ ადამიანი შეკითხვას არცოდნის გამო ვერ პასუხობს, შესაძლებელია დახმარების აღმოჩენაც, მაგრამ თუ გააზრებული თავისარიდების მცდელობა დადგინდება,

მასთან კომუნიკაციის მიზანშეწონილობის საკითხიც თავისთავად დადგება.

გამორიცხული არ არის, რომ დასაბუთების პროცესში ჩვენივე თეზისი აღმოჩნდეს მცდარი. როგორ უნდა მოვიქცეთ ასეთ შემთხვევაში? – დაუფარავად უნდა ვალიაოთ მისი მცდარობა და ახალი თეზისი წამოვაყენოთ. თვითალიარების შემთხვევაში თეზისის მიტოვებაში ვერავინ დაგვადანაშაულებს.

მტკიცების პროცესში თეზისის შეცვლა რომ არ მოხდეს, მისი იგივეობის განუხრელი დაცვაა აუცილებელი.

D. თეზისისადმი წაყენებული მეოთხე მოთხოვნა

თეზისისადმი წაყენებული მეოთხე მოთხოვნა იმას გულისხმობს, რომ იგი შინაგან წინააღმდეგობებს არ უნდა შეიცავდეს, ანუ უტყუარი უნდა იყოს. მისი ნიშანი ტექსტის ლოგიკურად გამართულობაა. უტყუარობას კი ფორმალური ლოგიკის ორი კანონი უზრუნველყოფს: წინააღმდეგობრიობისა და მესამე გამორიცხულის კანონები.

არსებობს პრინციპულად დაუსაბუთებელი თეზისებიც. მაგალითად, შეუძლებელია ასეთი თეზისის დასაბუთება:

მიზანშეწონილია ხელშეკრულების დადება პარტნიორთან კონკრეტული საქონლის შესაძენად, მაგრამ გამართლებული არაა მასთან პარტნიორული ურთიერთობა მისი პიროვნულობის გამო. თეზისი აქ, როგორც ვხედავთ, ასეთია: მიზანშეწონილია – გამართლებული არაა. შინაგანი წინააღმდეგობრიობა აქ აშკარაა. ლოგიკის თანახმად თეზისის დასაბუთება შეუძლებელია. ასეთ ვითარებაში გამოსავალი ყოველთვის ერთია: თეზისის შინაგანი წინააღმდეგობრიობის ხმამაღლა მხილება-გამოაშკარავება და მის დასაბუთებაზე უარის თქმა, ამგვარ თეზისებს “ლოგიკურ პარადოქსებსაც” უწოდებენ.

7.6.3.2. არგუმენტი • არგუმენტაცია

არგუმენტი (ლათ. **argumentum** – ლოგიკური საბუთი, საფუძველი, მტკიცებულება) ეწოდება მოსაზრებას ან დებულებას, რომელიც თეზისის უტყუარობის ან მცდარობის დასაბუთებლად გამოიყენება.

არგუმენტს, როგორც წესი, რამდენიმე მოთხოვნა წაყენება:

1. არგუმენტი ჭეშმარიტი უნდა იყოს.

ამ მოთხოვნით იგი თეზისს უახლოვდება, ოღონდ, აქ ის იგულისხმება, რომ არგუმენტის ჭეშმარიტებაში ჯერ თავად მოლაპარაკე უნდა იყოს დარწმუნებული, მას უნდა სწამდეს მისი უტყუარობა, შემდეგ მის მსმენელს (და არც ეს გარემოებაა ნაკლებმნიშვნელოვანი).

წინააღმდეგ შემთხვევაში არგუმენტი ვერ უზრუნველყოფს თეზისის დასაბუთებას. თუმცა როგორც პრაქტიკა ცხადყოფს, ამ გარემოებას ხშირად არ უწევს ანგარიშს და შედეგიც ყოველ ასეთ შემთხვევაში ერთია – ჩავარდნა.

როდესაც რაიმე აზრის დასაბუთების მიზნით მოლაპარაკე დამარ-წმუნებელ დებულებას წააყენებს, მაგრამ მსმენელისათვის იგი სარწმუნო არ არის, ეს დებულება (არგუმენტი) თეზისად გადაიქცევა და მისი უტყუარობის დამტკიცების საჭიროება წარმოიშევა. უცილებელი ხდება მისი, როგორც საშუალებდო თეზისის დამტკიცება, ხოლო ამის შემდეგ თავდაპირველი თეზისის დასაბუთებაზე გადასვლა.

ენობრივი კომუნიკაციები, განსაკუთრებით პოლემიკაში თეზისის არგუმენტირება ეტაპობრივად მიმდინარეობს. ყოველი ეტაპი მსმენელის სიტყვიერ დასტურს ემყარება. დასტური კითხვითი კონსტრუქციით მიიღება – "მეთანხმებით?" პასუხი, შუალედური თანხმობის შემთხვევაში, მტკიცების მომდევნო ეტაპზე გადასვლის წინაპირობა ხდება. მომდევნო ეტაპზე სხვა აშკარა დებულებას წამოაყენებენ; ისეთს, რასაც მსმენელი ვერანაირად ვერ უარყოფს. ხელახალი თანხმობის შემთხვევაში კი უკვე თავად თეზისის მტკიცებაზე გადადიან და მსმენელიც "ლოგიკურ მახეში" ებმება – სხვა გზა აღარ რჩება, თანხმობისა და ამით საკუთარი მარცხის აღიარების გარდა.

არგუმენტაციაში, ანუ დასაბუთებაში ტიპური შეცდომა სწორედ შუალედურ თეზისს უკავშირდება. ანუ არგუმენტად ისეთ დებულებას წარადგენენ, რომელიც თავისთავად უტყუარია, ჭეშმარიტებაა, მაგრამ მაინც საჭიროებს დასაბუთებას.

თუ დასაბუთების პროცესში აშკარა ხდება, რომ რომელიმე არგუმენტს მსმენელი შუალედურ თეზისად აღიქვამს, კომუნიკაციური სიტუაციის შესაბამისად, შესაძლოა მსმენელს "სიტყვაზე ნდობა" ვთხოვოთ. ეს მხოლოდ იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, თუ მოლაპარაკე მსმენელისათვის აღიარებულ პიროვნებას-ავტორიტეტს წარმოადგენს. სხვაგვარად მოქცევაც შეიძლება. თავად მოლაპარაკემ მოიშველიოს მსმენელისათვის სარწმუნო ავტორიტეტი, რომელსაც სწამს წამოყენებული არგუმენტის უტყუარობა.

სხვა შემთხვევაში მოლაპარაკის მარცხი გარდაუვალია. ამიტომ არგუმენტაციისათვის მზადების პროცესში დიდი მნიშვნელობა აქვს იმის გააზრება-გათვალისწინებას, როგორ აღიქვამს არგუმენტებს მსმენელი. სასურველი შედეგის მისაღწევად კი აუცილებელია მსმენელის ერუდიციის, პროფესიის, მსოფლმხედველობის, ინტელექტის გათვალისწინება.

აქ ერთი არსებითი მომენტიც არის გასათვალისწინებელი: არგუმენტის ჭეშმარიტება-უტყუარობა ნებისმიერ ვითარებაში პირობითია და არასოდეს არაა აბსოლუტური. აღნიშნულის ცხადყოფის

მიზნით, მოვიყვანთ ყველა დროისა და ლამის ყველა ავტორის მიერ გაზიარებულ, რიტორიკაში კლასიკურად აღიარებულ მაგალითს:

1. ყველა ადამიანი მოკვდავია;
2. სოკრატე ადამიანია;
3. სოკრატე მოკვდავია.

A. პირველი დასაბუთება – არგუმენტი ზოგადია. ყველა ადამიანი, როგორც ბიოლოგიური ორგანიზმი, მოკვდავია, რადგან ასეთია მისი ბუნება. ამის მიუხედავად, ფორმალური ლოგიკის კანონებითაც შეიძლება ამ აშკარა ჭეშმარიტებაში ეჭვის შეტანა. დავაკვირდეთ: ჯერ ერთი, ყველა ადამიანის ამქვეყნიურ არსებობას არაფერი დაკვირვებია, ამიტომ არ არსებობს ფორმალური საფუძველი იმის მტკიცებისათვის, რომ ყველა ადამიანი მოკვდავია.

მეორე დასაბუთება – არც იმ ადამიანთა ამქვეყნიურ არსებობას დაკვირვებია ვინმე, ვინც ჯერ არ დაბადებულა. ამიტომ ვერაფერი იტყვის გადაჭრილად მას მოკვდავობას. ამას გარდა, ცალკეულ სარწმუნოებრივ თუ ფილოსოფიურ მოძღვრებათა მიხედვით, ადამიანის სული მარადიულია, ფიზიკური სიკვდილის შემდეგ სხვა სხეულში გადასახლდება. ანუ ადამიანის სხეული კვდება, სული – არა. ამიტომ დებულება "ყველა ადამიანი მოკვდავია" ვერ იქნება აბსოლუტური ჭეშმარიტება.

ახლა დავაკვირდეთ მეორე დებულებას - "სოკრატე ადამიანია". ამ დებულების აბსოლუტურ ჭეშმარიტებად აღქმაც გაჭირდება, რადგან იგი თავისი განსაცვიფრებელი შემოქმედებით, ანუ მეცნიერული მემკვიდრეობის წყალობით უკვდავად ქცეულა და მოაზროვნე კაცობრიობის მარადიული თანამედროვეა. ამდენად ვერც ეს არგუმენტი ჩაითვლება აბსოლუტურ ჭეშმარიტებად. ასე რომ, აბსოლუტურად ჭეშმარიტი არგუმენტები არ არსებობს და ეს ადამიანური აზროვნების არსებობის განმსაზღვრელი მოვლენაა.

როგორც ცნობილია, აბსოლუტური ჭეშმარიტება ადამიანური გონის მაძიებლობა სწორედ ჭეშმარიტების აღქმის ამ თავისებურ არასრულფასოვნობის შედეგია, ანუ ჭეშმარიტების აბსოლუტურობა შეაჩერებდა აზროვნებას, რადგან ადამიანის გონება გამოავლენდა (სწვდებოდა) ყველა აბსოლუტურ ჭეშმარიტებას, დააწყობდა-დაახარისხებდა და შეწყვეტდა აზროვნებას (აღქმას, შემეცნებას), რადგან შესამეცნებელი აღარაფერი დარჩებოდა.

აბსოლუტური ჭეშმარიტება, როგორც აღნიშნავენ, დოგმა გახდებოდა, დოგმა, დოგმატური შემეცნება კი ინტელექტის რღვევას იწვევს, რადგან საძიებელი, შესამეცნებელი აღარაფერია.

ჭეშმარიტების მაგვარად, აბსოლუტურობა ფაქტებზეც ვრცელდება, ფაქტი, ქრესტომათიური განმარტებით, არის ნამდვილი, უტყ-

უარი მოვლენა. ამის მიუხედავად, ეს უტყუარობა შედარებითია და არა აბსოლუტური და ამას თუნდაც ჩვენს დროში ფეხმოკიდებული გამოთქმა ცხადყოფს, როგორიცაა "უტყუარი ფაქტი", თავისი არსით ტავტოლოგიური (ე.ი. "უტყუარი + უტყუარი მოვლენა"). რაზე მეტყველებს თავად ეს ფაქტი? – მეტყველების სტილურ ხარვეზიანობაზე? – არა, რასაკვირველია. იგი ადამიანური შემეცნების, მოვლენის აღქმა-გააზრების მექანიზმის მუშაობის ცდომილებრივ ბუნებას ცხადყოფს. ეს ნიშნავს, რომ ფაქტის თვითმხილველობის შემთხვევაშიც კი გაჭირდება მისი აბსოლუტური უტყუარობით ცოდნის მტკიცება. ასე რომ, ენობრივ კომუნიკაციებში ინფორმაციის სავარაუდო ცდომილების მოვლენას ყოველთვის უნდა გაენიოს ანგარიში.

Б. მეორე მოთხოვნა, რაც არგუმენტს წაეყენება, ესაა თეზისის საკმაო დასაბუთებულობა.

არგუმენტაცია მსმენელისათვის საკმარისი უნდა იყოს. საკმარისობა შედარებითი ცნებაა, რადგან არ არსებობს მისი აბსოლუტური განზომილება, მისი არსი სხვადასხვაობით ხასიათდება. ადამიანებისთვის მისი ზომა-წონა სხვადასხვაგვარია: ზოგს ცოტაც ყოფნის, ზოგს – მეტი, არც ურწმუნო თომობაა იშვიათი მოვლენა. ასე რომ, საკმარისობა არგუმენტის ფუნქციური თვისებაა და მთლიანად მსმენელის მენტალობაზეა დამოკიდებული.

საკმარისობის მოთხოვნის უგულებელყოფა ენობრივი კომუნიკაციის რღვევას განაპირობებს. რღვევის გამომწვევ ენობრივ ჩავარდნას რიტორიკაში სპეციალური ტერმინით გამოხატავენ - (ლათ. "**non sequitur**"). ამ შემთხვევაში ასეთი რამ ხდება: დასაბუთებელი დებულება არ გამომდინარეობს წარმოდგენილი არგუმენტებიდან, ანუ: დებულების დასამტკიცებლად წამოყენებულია თავისთავად სწორი არგუმენტები (საბუთები), მაგრამ ისინი არასაკმარისია წამოყენებული თეზისისათვის, ამიტომ ვერ ასაბუთებენ ამ თეზისის უტყუარობას.

რიტორიკაში კიდევ ერთი შესაძლო ლოგიკურ-მეტყველებით შეცდომაზეც მიუთითებენ. ესაა გარკვეული პირობებისათვის სწორი, ვარგისი დებულების "განზოგადება" და ყველა ვითარებაში მომარჯვება, როგორც ე.წ. უნივერსალური არგუმენტისა. არადა, არგუმენტის ფარდობითი ბუნებიდან გამომდინარე, ერთი და იგივე არგუმენტი ყველა შემთხვევისათვის არ გამოდგება, რადგან იგი არ წარმოადგენს აბსოლუტურ ჭეშმარიტებას.

არგუმენტის ჭეშმარიტებისა და საკმარისობის მოთხოვნები ლოგიკის საკმაო დასაბუთების კანონიდან გამომდინარეობს. ამ კანონის აღმოჩენა გერმანელ ფილოსოფოსს ლაიბნიცს მიეწერება და მისი არსი ასე გამოიხატება: "ყველა არსებულს თავისი არსებობის

საკმარ საფუძველი აქვს". თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მას ძირები ანტიკურ ეპოქაში ეძებნება, მიუთითებენ ისეთ მოაზროვნეებზე, როგორებიც იყვნენ ლევკიპე და დემოკრიტე. მათ ნააზრევში ეს კანონი ასე "ჟღერს": "უმიზეზოდ არც ერთი საგანი არ წარმოიქმნება".

საკმარ დასაბუთებულობის კანონის მოთხოვნით მოსაზრებები მსჯელობის პროცესში შინაგანად ერთმანეთთან უნდა იყვნენ დაკავშირებულნი, ერთიმეორედან უნდა გამომდინარეობდნენ, ერთი მეორეს უნდა დასაბუთებდეს. ეს კანონი აზრის ზოგად, საერთო დასაბუთებას მოითხოვს, ხოლო კონკრეტული დასაბუთების საკითხს ყოველი ცალკეული შემთხვევისათვის ცალკე განხილვის საგნად მოიაზრებს.

C. მესამე მოთხოვნა, რაც არგუმენტს წაეყენება, შემდეგში მდგომარეობს:

არგუმენტი უნდა იყოს ავტონომიურად (დასაბუთებული აზრისგან დამოუკიდებლად) დასაბუთებული მოსაზრება. ანუ არგუმენტის ჭეშმარიტება, უტყუარობა მის დასაბუთების პროცესში გამოყენებამდე უნდა იყოს დასაბუთებული და აღიარებული. წინააღმდეგ შემთხვევაში თავს იჩენს ლოგიკურ-მეტყველებითი ჩავარდნა, რომელიც "მანკიერი წრის" სახელწოდებითაა ცნობილი (ლათ. *circulus vitiosus*). ეს ჩავარდნა გულისხმობს თეზისის იმ არგუმენტებიდან გამოყვანას, რომლებიც ამავე თეზისიდან არიან გამოყვანილნი. ეს ჩავარდნა ქათმისა და კვერცხის ამბავს მოგვაგონებს. "მანკიერი წრე" აზრობრივ-ენობრივ ტავტოლოგიას ემყარება – ადრე გამოთქმული აზრის სხვა სიტყვებით გამოხატვას წარმოადგენს.

D. მეოთხე მოთხოვნა ფუნდამენტური მნიშვნელობის არგუმენტისადმი ინდივიდუალურ მიდგომას გულისხმობს.

ზემოთ უკვე ითქვა, რომ დაჯერება, რწმენა უალრესად ინდივიდუალური ფენომენია. ამიტომ დარწმუნებაც, როგორც ლოგიკურ-აზროვნებითი პროცესი, ინდივიდუალურობის შესაბამისად მრავალგვარია, იმდენნაირია, რამდენი დარწმუნებელი ადამიანიც არსებობს.

დარწმუნების პროცედურა კი მეტ-ნაკლებად ერთიან "მექანიზმს" ემყარება, ამ "მექანიზმის" არსი შემდეგში მდგომარეობს:

თეზისს ადამიანი თავდაპირველად საკუთარ თავს უმტკიცებს, როცა მის უტყუარობაში დარწმუნდება, შემდეგ შეუძლია მისი ჭეშმარიტება სხვასაც უმტკიცოს.

ყველაზე დამარწმუნებელ არგუმენტს მთავარი არგუმენტი ეწოდება.

არც თუ იშვიათად ადამიანი სხვის დარწმუნებას იმავე არგუმენტებით ცდილობს, რაც საკუთარ თავზე გამოსცადა (საკუ-

თარ თავს დაუმტკიცა), თანაც იმავე რიგითა და წესით ცდილობს ამის გაკეთებას, რაც თავის თავს "გაუკეთა". ასეთი არგუმენტაცია, როგორც წესი, იფუშება, რადგან მხედველობაში არ მიიღება მსმენელის მენტალობის ინდივიდუალურობა. მსმენელის დასარწმუნებლად იმ არგუმენტების მომარჯვებაა აუცილებელი, რომლებიც სწორედ მისთვისაა მნიშვნელოვანი, არსებითი. როტორიკაში ამ კომუნიკაციურ ხერხს არგუმენტაციის ფსიქოლოგიური გადატანა ჰქვია. ცხადია, რომ არგუმენტაციის წარმატებულობისათვის მსმენელის მენტალობაში გარკვევა აუცილებელია.

რამდენიმე სიტყვა არგუმენტის დარღვევის გავრცელებულ, ტიპურ შემთხვევებზეც უნდა ითქვას. საზოგადოდ, ამ მოვლენას, "არგუმენტის საფუძვლის მცდარობას" უწოდებენ (ლათ. **error fundamentalis**). აქ ჩვეულებრივ თეზისის მცდარი არგუმენტით დასაბუთება იგულისხმება. თუმცა პრაქტიკაში ამ მოვლენას სხვა მიზეზებიც განაპირობებს. ამიტომ "არგუმენტის მცდარობა" შესაძლოა ერთბაშად რამდენიმე მიზეზითაც იყოს განპირობებული. უმეტესად ასეთი შემთხვევები იჩენს თავს:

- თეზისი უტყუარია, მოლაპარაკეს სჯერა მისი;
- თეზისი უტყუარია, მაგრამ მოლაპარაკეს არ სჯერა მისი;
- თეზისი მცდარია, მაგრამ მოლაპარაკეს სჯერა მისი;
- თეზისი მცდარია და მოლაპარაკეს არ სჯერა მისი.

ამ ტიპურ შეცდომათა მიზეზები, ბუნებრივია, სხვადასხვაგვარია:

1. პირველ შემთხვევაში ერთი მიზეზი შესაძლოა არგუმენტირების არასაკმარისობა იყოს, მეორე მიზეზი – ფსიქოლოგიური ასპექტი. არგუმენტირება შესაძლოა საკმარისიც იყოს შერჩეული (ანუ სიტუაციისათვის შეუფერებლად). ამის გამო ასეთი არგუმენტის ზემოქმედება ნაკლებეფექტური იქნება.

ამავე შემთხვევის გამომწვევი ერთი მიზეზი შესაძლოა თეზისის დაკარგვაც იყოს, ანუ მსმენელს შესაძლოა თავისთავად დამარწმუნებელი არგუმენტი შესთავაზონ, მაგრამ შენაცვლებული თეზისის დასაბუთებაზე გადავიდნენ. კიდევ ერთი შესაძლო მიზეზია მნიშვნელობის თვალსაზრისით გაზვიადებული არგუმენტის მომარჯვება.

არგუმენტირებაში მცდარი საბუთების გამოყენება არც თუ ისე იშვიათი მოვლენაა. არგუმენტებად ხშირად გამოიყენებენ გამოგონილ, არარეალურ ფაქტებს. უნდა გვახსოვდეს, რომ თუ მსმენელმა თუნდაც ერთ არგუმენტში (მოსაზრებაში) შეიტანა ეჭვი, მის თვალში მთელი არგუმენტაცია დაკარგავს დამარწმუნებლობას და ენობრივი კომუნიკაცია კრახით დასრულდება.

2. როცა თეზისი უტყუარია, მაგრამ მოლაპარაკეს არა სჯერა მისი, ამ თეზისის დასაბუთებას ხელს იძულებით თუ ჰკიდებს. ამ შემთხვევაში შემდეგი მიზეზები იჩენს თავს:

– ლოგიკური შეცდომა. თუ ადამიანს არა სწამს იმისა, რასაც ამტკიცებს, აუცილებლად დაუშვებს რაიმე შეცდომას.

– არგუმენტაციის არასაკმარისობა. ხშირად ადამიანს თეზისის ჭეშმარიტებისა სწორედ იმიტომ არა სწამს, რომ მის შესახებ საკმარისი ინფორმაცია არ გააჩნია.

– ნერვული სტრესი. ცხადია, რომ ნერვული აშლილობა დამანგრეველად მოქმედებს აზროვნებაზე, ლოგიკური ძაფი სრულიად იოლად წყდება. ამას გარდა, სიტუაციის კონტროლიც სუსტდება, თავს იჩენს სიტყვის წაცდენაც. ენობრივ კომუნიკაციებში ამიტომაც გვეჩვენება ბუნებრივად მობოდიშების შინაარსის გამოთქმა "მაპატიეთ, წამომცდა".

– მცდარი არგუმენტის არსებობა. ამ მოვლენის მიზეზი ხშირად არგუმენტირებაში საბუთების ნაკლებობაა. უკმარისობის შესავსებად ადამიანი, როგორც წესი, გამომგონებლობას მიმართავს და საბუთებს კი არ ეძებს, არამედ თხზავს.

3. როცა მოლაპარაკე დარწმუნებულია ობიექტურად მცდარი თეზისის უტყუარობაში და მის მტკიცებასაც კი არ ერიდება, მიზეზები შესაძლოა იყოს:

- მცდარი საბუთი, ანუ არგუმენტირებაში შეუმონმებელი საბუთების გამოყენება. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ადამიანმა არ იცის არგუმენტის მცდარობა, ჰგონია, რომ იგი უტყუარია;

- თეზისის დაკარგვა: ეს იმ შემთხვევაში ხდება, როცა მოლაპარაკეს საბოლოოდ არ ჩამოუყალიბებია აზრი რაიმეზე, შინაგანად მზად არ არის მის დასასაბუთებლად, მაგრამ ხელს ჰკიდებს ამ საქმეს.

4. როცა თეზისი თავისთავად მცდარია და არც მოლაპარაკეს სწამს მისი, ასეთ შემთხვევაში გამოსავალი მარტივია და ლოგიკური – ასეთი არგუმენტი უკუსაგდება. თუმცა ამის მიუხედავად, ყოველთვის არსებობს მიზეზები, რომელთა გამო ადამიანი მაინც ცდილობს მის დასაბუთებას. ამ მიზეზთა შორის შეიძლება დასახელდე:

სიცრუე გადარჩენის მიზნით. მაგ., საექიმო სიცრუე;

- პირადი ანგარება;

- შიში რაიმეს წინაშე ან რაიმეს გამო;

ასეთ სიტუაციებში არგუმენტაცია არადამარწმუნებელია არგუმენტის სიმცდარის, არასაკმარისობის, ან თეზისის დაკარგვის გამო. გარკვეულ როლს თამაშობს ნერვული ჩაფარდნა და უტყუარი არგუმენტის შეგნებული დაფარვა-მიჩუმებაც.⁸⁵

⁸⁵ ზარეცკაია ე., დასახ. ნაშრომი, გვ. 107-108

7.6.3.3. დასაბუთება:⁸⁶

მსჯელობის დასაბუთება თეზისებისა და არგუმენტების გამოყენებით დედუქციის, ინდუქციისა და ანალოგიის კანონების საფუძველზე წარმოებს.

- დედუქციის კანონის საფუძველზე მოლაპარაკე მსმენელისთვის წინასწარ (უკვე) ცნობილ ზოგად დებულებას წამოაყენებს და თეზისებსა და არგუმენტებს ისე დაალაგებს, როგორც ზოგადის კერძო გამოვლინებებს.

ოლონდ ასეთ შემთხვევაში გასათვალისწინებელია ის კანონზომიერება, რომ განზოგადება ყველანაირი კერძო შემთხვევისათვის არ გამოდგება.

- ინდუქციის კანონის გამოყენებით დასაბუთება უფრო შთამბეჭდავია, რადგან კონკრეტული, მკაფიო მაგალითებიდან აზრი საერთოსა და ზოგადისაკენ მიემართება. ასეთი დასაბუთება ეფექტურია კამათის დროს, რადგან კონკრეტული მსმენელზე უფრო შთამბეჭდავად მოქმედებს, ვიდრე ზოგადი, აბსტრაქტული მსჯელობა.

- ანალოგიის კანონის მომარჯვება დასაბუთებაში ნაკლებეფექტურია, რადგან უფრო ზერელე ცოდნას იძლევა, ვიდრე საფუძველიანს.

საჯარო მეტყველებაში წარმატებით გამოიყენება აგრეთვე ალტერნატივის ხერხიც. მოლაპარაკე მსმენელს განსჯაში თანამონაწილეობას სთავაზობს, მასთან ერთად განიხილავს თეზისის დასაბუთების რამდენიმე ვარიანტს და ბოლოს ერთზე შეუთანხმდება, როგორც ალტერნატიულზე.

დასაბუთება საჯარო მეტყველებაში მსმენელის დარწმუნების ყველაზე მნიშვნელოვანი და ეფექტური საშუალებაა. მოლაპარაკის ორატორული ოსტატობაც უპირატესად დასაბუთება-დარწმუნების უნარით ფასდება.

• ფაქტობრივი მასალის გამოყენება დასაბუთებაში

საჯარო მეტყველებაში ძირითად "მასალას" ის ფაქტები შეადგენს, რაც ტექსტის შინაარსს ქმნის. ამიტომ კომუნიკაციის ეფექტურობისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მათი გამოყენების რაგვარობას. ფაქტობრივი მასალის შერჩევას ცოდნა და დაკვირვება სჭირდება. კარგად შერჩეული ფაქტობრივი მასალა მოლაპარაკის აზრის მტკიცებასაც აიოლებს და აბსტრაქტულ მსჯელობასაც ენაცვლება.

⁸⁶ ქვეთავი წარმოდგენილია "ქართული ორატორული ხელოვნების" (ჯაგოდნიშვილი თ., 2000 წ. გვ. 151-156) მიხედვით

ფაქტობრივ მასალას ტექსტში "ჩართული ეპიზოდის" სახით მსჯელობის ილუსტრირების ფუნქცია ეკისრება. ილუსტრაცია კი მსმენელს ინფორმაციაზე ჩაფიქრებისა და დასკვნის დამოუკიდებლად გამოტანაში ეხმარება.

ფაქტობრივი მასალის გამოყენებას ინდივიდუალური ხასიათი აქვს. იგი მთლიანად მოლაპარაკის პიროვნებაზე, მის ჩანაფიქრსა და მიზანზე, განათლებასა და ინტელექტზეა დამოკიდებული. ამის მიუხედავად, რიტორიკას მაინც აქვს შემუშავებული ზოგადი წესები, რომლებიც უზრუნველყოფს ფაქტობრივი მასალის გამოყენების ეფექტურობას.

ზოგიერთი ამ წესებიდან ასეთი შინაარსისაა:

- ❖ ფაქტების გამოყენებაში აუცილებელია სისტემურობა;
- ❖ ფაქტები უტყუარი უნდა იყოს;
- ❖ ფაქტობრივი მასალა კონკრეტულ მაგალითებს უნდა შეიცავდეს - მსმენელი მოსმენილის ჭეშმარიტებაში უნდა დაარწმუნოს;

საჯარო სიტყვის ტექსტი არ უნდა იყოს გადატვირთული ფაქტებითა და მაგალითებით. აუცილებელია ზომიერების დაცვა. ამაში მოლაპარაკეს მეხსიერების ბუნების ცოდნაც ეხმარება.

როგორც ზემოთაც ითქვა, მეხსიერება ინფორმაციის მიღების-თანავე გადაამუშავებს: კონკრეტულ ფაქტებს განაზოგადებს და მთავარს გამოარჩევს. ხოლო არაარსებითს უკუაგდებს. თავიდან მსმენელს ყველაფერი კარგად ახსოვს: ტექსტიც, მოლაპარაკის მეტყველების თავისებურებანიც, მაგალითებიცა და ილუსტრაციებიც. გარკვეული დროის შემდეგ კი მეხსიერებას გაცილებით ნაკლები შემორჩება. ნვრილმანები ავიწყდება, მთავარი კი მეხსიერების მატრიცაზე აღიბეჭდება.

ორატორმა ეს კარგად უნდა გაითვალისწინოს. ტექსტში ისე უნდა შეუფარდოს ერთმანეთს ფაქტობრივი მასალა და განსჯა-ანალიზი, რომ მსმენელს მთავარი - სიტყვის იდეა დაამახსოვროს.

ზომიერების დაცვა აუცილებელია სტატისტიკური მონაცემების გამოყენებაშიც. დადგენილია, რომ მსმენელი კარგად დაახლოებით ოცამდე ციფრობრივ მონაცემს იმახსოვრებს. სტატისტიკური მონაცემები მშრალი ჩამონათვლის ფორმით კი არ უნდა მიენოდოს მსმენელს, არამედ საუბარ-თხრობის სახით.

აუცილებელია ტექსტში ფაქტობრივი მასალის განლაგების წესის დაცვა. ამ წესის თანახმად, ჯერ მნიშვნელოვანი ფაქტები უნდა განთავსდეს, შემდეგ – შედარებით ნაკლებმნიშვნელოვანი. ეს წესი იმ მოთხოვნას ემყარება, რომ ფსიქოლოგების აზრით, ადამიანი უკეთ იმ ინფორმაციას იმახსოვრებს, რომელსაც თავიდან ისმენს. აღნიშნუ-

ლებთან ერთად, სავალდებულოა ტექსტში ციტატების შეტანის წესის დაცვაც. ორატორმა აქაც ზომიერება უნდა დაიცვას, ტექსტი ციტატებით არ უნდა გადატვირთოს. ციტატების სიმრავლეში მსმენელი ვეღარ გაარკვევს, რა ეკუთვნის ორატორს და რა სხვას. ციტატების სიუხვე ისეთ შთაბეჭდილებას ქმნის, რომ ორატორი თითქოს "ვერ ერევა" მასალას, ვერ ითავისებს, არ შესწევს ანალიტიკური აზროვნების უნარი და სხვათა ნააზრევის სტატისტიკობით კმაყოფილდება.

ყველაზე ეფექტურია ე.წ. პარადოქსული ციტირება. ასეთი ციტირების დროს ციტატის ავტორის ვინაობა მოულოდნელად ირკვევა. ამ მოულოდნელობის გამო ციტატაც და ორატორის სათქმელიც სრულიად ახალ ჟღერადობას და ექსპრესიას იძენს. საილუსტრაციოდ ერთ კლასიკურ მაგალითს მოვიყვანთ:

ინგლისში, ქ. პორტსმუტში, ქალაქის სამედიცინო საზოგადოების სხდომა მიმდინარეობდა. გამოვიდა დოქტორი როლანდ ჰიბსონი და ახალგაზრდობის პრობლემებისადმი მიძღვნილი სიტყვა, ავტორთა დაუსახელებლად, ასეთი ციტატებით დაიწყო:

"ჩვენს ახალგაზრდობას ფუფუნება უყვარს. იგი ცუდად არის აღზრდილი. უფროსებს დასცინის და არანაირ პატივს არ სცემს მოხუცებს."

"მე ყოველგვარი იმედი დამეკარგება ჩვენი ქვეყნის მომავლისა, თუ დღევანდელი ახალგაზრდობა ხვალ ხელში აიღებს ქვეყნის მმართველობის სადავეებს."

"ჩვენმა სამყარომ კრიტიკულ სტადიას მიაღწია. ბავშვები აღარ უსმენენ თავიანთ მშობლებს. ეტყობა სამყაროს დასასრული შორს აღარაა."

"ეს ახალგაზრდობა სულის სიღრმემდეა გახრწნილი. ახალგაზრდა ადამიანები გულბოროტნი და მზაკვარნი არიან. ისინი ვერასოდეს დაემსგავსებიან გარდასულ დროთა ახალგაზრდობას."

როდესაც ორატორმა ციტატების ავტორები დაასახელა, მსმენელებს გაოცების შეძახილი აღმოხდათ. გაოცება კი იმან გამოიწვია, რომ პირველი ციტატის ავტორი ძველი ბერძენი მოაზროვნე სოკრატე (470-339 წ. ძვ.წ.ა.) აღმოჩნდა, მეორისა პესიოდე (720 წ. ძვ.წ.ა.), მესამისა – ერთი ეგვიპტელი, რომელიც ჩვენს წ.წ. 3500 წლის წინ ცხოვრობდა, ხოლო მეოთხე ციტატა გადმონერგილი აღმოჩნდა ბაბილონის ნანგრევებში ნაპოვნი თიხის ფილიდან, რომელიც 5000 წელზე მეტი ხნის წინანდელი იყო. ცხადია, გაოცების შეძახილი ახალგაზრდობისადმი დამოკიდებულების მარადიულმა ერთგვაროვნებამ გამოიწვია, იმან, რომ ზედმინევენით თანადროული შეხედულებების გამოხატულება იყო.⁸⁷

⁸⁷ მაგალითი აღებულია ე. ნოჟინის ზემოთმითითებული წიგნიდან, გვ. 151-152

აღნიშნულის გარდა, მიზანშეწონილია ციტირების შემდეგი წესების დაცვა:

- სხვათა სიტყვები ზუსტად, უცვლელად უნდა იქნას მოყვანილი; თუ ორატორი ამას ვერ ახერხებს, შეუძლია მისი მოკლე შინაარსი გადასცეს, ოღონდ ეს აუცილებლად უნდა აცნობოს მსმენელს;
- ციტატა მოკლე და ლაკონიური უნდა იყოს;
- დაუშვებელია ციტირება ავტორის მიუთითებლად;
- ციტატის გადაცემის დროს ორატორმა მეტყველების სტილი უნდა შეიცვალოს. თუ ამას ვერ ახერხებს, მსმენელს უნდა შეატყობინოს, რომ იგი ციტირებას ახდენს და ზუსტად დაუფიქსიროს ციტატის დასაწყისიც და დასასრულიც.

• თვალსაჩინოების მასალის დემონსტრირება

საჯარო მეტყველებაში არგუმენტის როლი, შესაძლოა, თვალსაჩინოების მასალამაც შეასრულოს. თვალსაჩინოების მასალად, ჩვეულებრივ, ფოტოები, ტაბულები, აუდიო-ვიზუალური საშუალებები გამოიყენება.

თვალსაჩინოების მასალა საჯარო სიტყვას ეფექტურობას სძენს, რადგანაც მსმენელი არა მარტო სიტყვას ისმენს, არამედ ვიზუალურადაც ხედავს ორატორის ნათქვამის სისწორის დამამტკიცებელ საბუთებს.

თვალსაჩინოების მასალა სადა, ნათელი და აღსაქმელად მარტივი უნდა იყოს, რათა მსმენელს არ გაუჭირდეს მათი გათავისება. თვალსაჩინოების მასალის დემონსტრირების დროს ორატორმა მსმენელთან მხედველობითი კავშირი არ უნდა დაკარგოს: ტაბულების, ცხრილების, ფოტოების კომენტირების დროს მსმენელთან ზურგშექცევით არ უნდა დადგეს. მასალაზე ისე უნდა მიუთითოს, რომ სანახევროდ მსმენელს უცქერდეს, თან მასალის საინტერესო ადგილებზე მიუთითებდეს. თვალსაჩინოების მასალა მაშინვე უნდა მოაშოროს მსმენელის მზერას, როგორც კი გამოიყენებს. თვალსაჩინოების მასალის საჭიროზე მეტხანს გაჩერება მსმენელის ყურადღების გაფანტვას გამოიწვევს.

ნ ა ნ ი ლ ი მ ე ო რ ე

თ ა ვ ი V I I I . კ ა მ ა თ ი

კამათი ვერბალური კომუნიკაციის განსაკუთრებული სახეობაა. კამათი არის რაიმეს დასაბუთება, სადაც ყოველი მონაწილე მხარე განსახილველი საკითხის საკუთარ გაგებას იცავს და ოპონენტისას უარყოფს.

კამათი, როგორც მონინალმდებლის ძლევის ხელოვნება - ერისტიკა (< ბერძ. eristikos - მოკამათე) კლასიკური სახით ძვ.წ.ა. V საუკუნეში საბერძნეთში გაფორმდა. ერთ-ერთი ადრეული თეორიული ნაშრომის შექმნა მიენერება ძველ ბერძენ ფილოსოფოსს პროტაგორეს. ამ ნაშრომს "კამათის ხელოვნება" ეწოდება. კამათის ფილოსოფიას საფუძვლად დაედო ანტიკური მეცნიერული აზროვნების მონაპოვარი ნებისმიერი მოვლენის ორი განსხვავებული თვალთახედვით დანახვა-გააზრების შესაძლებლობის შესახებ. ამ მოვლენის მიზეზი და საზომი კი ადამიანისა და მისი ხედვის გამოცხადება გახდა.

კამათის ხელოვნება დიდად ყოფილა განვითარებული ძველ ჩინეთსა და ინდოეთში. მის მაღალ დონეს ცხადყოფს ანტიკური სამყაროც. ევროპაში ანტიკური ეპოქის ტრადიციები შუა საუკუნეების სქოლასტიკამ ჩაახშო, თუმცა აღორძინების ეპოქაში რიტორიკასთან ერთად კამათის ხელოვნებისადმი ინტერესი ისევ გაძლიერდა. შემდგომ ეპოქებში კამათის თეორიული, პრაქტიკული თუ მეთოდოლოგიური პრობლემების კვლევის თვალსაზრისით ევროპულმა მეცნიერებამ დიდ წარმატებებს მიაღწია და შთამბეჭდავი ტრადიციები შექმნა. დროთა სვლის სულისკვეთებათა შესაბამისად თანდათან გაძლიერდა ინტერესი კამათის ხელოვნების პრაქტიკული ასპექტებისადმი და წინ პრაგმატიკამ წამოიწია. ხმამალა ეს ა. შოპენჰაუერის პირით გაცხადდა წიგნში "ერისტიკა, ანუ კამათის ხელოვნება" (1820) "კამათში ყველა საშუალება კარგიაო".

კამათის ხელოვნების თეორიულ-მეთოდოლოგიური და პრაქტიკული პრობლემები გამორჩეული ინტენსივობით XX საუკუნიდან მუშავდება. თანამედროვე ეპოქაში კი, ინფორმაციულობისა და კომუნიკაციების საზოგადოებრივი მნიშვნელობის წინა პლანზე წამოწევამ ამ სფეროში მეცნიერული კვლევების ბუმი გამოიწვია. მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში ყოველდღიურად იმდენი მეცნიერული ნაშრომი ქვეყნდება, რომ ბიბლიოგრაფიის შედგენაც კი სპეციალურ ძიებებს საჭიროებს. ამ ფონზე ყურადღებას იქცევს ის ფაქტიც, რომ უხვი

მეცნიერული პროდუქციის დაგროვების მიუხედავად, განზოგადებული, სისტემური ნაშრომი, რომელიც თანამედროვე რეალობას

ასახვდა და ინტერესთა რაგვარობას წარმოაჩენდა, ჯერაც არ შექმნილა.⁸⁸ ეს ფაქტი მხოლოდ ერთს ცხადყოფს: კამათის ხელოვნება ამჟამად მრავალმხრივი და ინტესიური შესწავლის საგნად რჩება და მეცნიერული მაძიებელი აზრი ამ მიმართულებით, კვლევის სფეროს თავისთავადი აქტუალურობის გამო, კვლავაც ძალუმაღ მუშაობს.

8.1. კამათის რაობა

კამათის, როგორც სიტყვიერი კომუნიკაციის შესახებ დანერგილი ნაშრომები ათვალსაჩინოებს, რომ კამათის უნარს, ანტიკურობიდან დანწყებული, ხელოვნების სფეროს მიაკუთვნებენ. მიზეზი, როგორც ჩანს, კამათის პროცესში თამაშის, გარდასახვის, იმპროვიზების ელემენტების ფუნქციური აქტუალობაა. კამათის მონაწილეს კი არ შეეთავაზება, არამე პირდაპირ მოეთხოვება თამაში, თანაც უფრო რთული, ვიდრე თეატრის სცენაზე. იქ მოთამაშე (მსახიობი) რეჟისორის ჩანაფიქრს ასრულებს, ანუ თამაშობს. კამათში კი მოპაექრემ უპირველესად თავისი თავი, ანუ თავისი თამაში უნდა ითამაშოს, ამასთან და იმავდროულად უნდა ითამაშოს ოპონენტის თამაშიც, ხოლო ცალკეულ შემთხვევაში კამათის (დისკუსიის, პოლემიკის, დებატების, თოქ-შოუს) წამყვანის თამაშიც უნდა დაუმატოს. ეს თამაშები კი, რასაკვირველია, იმპროვიზების უნარსაც საჭიროებს, რადგან სხვაგვარად ვერ მიაღწევს სანადელს, ვერ იქნება მოპაექრეთა კარგთა სწორი, თუ ვერ აიტაცებს აზრს და, ან დაკარგავს, გაუნყდება; თუ ვერ შეუნყოფს ხმას ოპონენტს; თუ ვერ შეიგრძნობს კამათის რიტმს ან საერთოდ დაშორდება თემას.

8.2. კამათის მიზანი

კამათი ნაირგვარი მიზანდასახულობისაა. ზოგიერთი კამათის მიზანი ჭეშმარიტების დადგენაა, ზოგისა - ოპონენტზე გამარჯვება, ზოგი კამათი კამათში უმოტივაციო გამარჯვებას ისახავს მიზნად, თუმცა მიზანი, შესაძლოა, კამათის მსვლელობაშიც კი შეიცვალოს. მაგალითად, დისკუსიის მსვლელობაში კონკრეტული მიზნის მიუღწევლობამ, შესაძლოა, აპოდიქტიკური კამათი ოპონენტზე უცილობელი გამარჯვების მცდელობაში გადაიზარდოს იმ მიზეზით, რომ

⁸⁸ ზარეცკაია ე., დასახ. ნაშრომი, გვ. 170

მოპაექრეს შემოაკლდეს ჭეშმარიტების სამტკიცებელი არგუმენტები.

8.3. კამათის სახეობები

კამათის ნაირგვარობა მისი მიზნებით, მიზნის მიღწევის ხერხებითა და საშუალებებით არის განსაზღვრული. ამ პრინციპებით ამჟამად კამათის ხელოვნებაში სამი სახის კამათს განასხვავებენ. ესენია: აპოდიქტიკური, ერისტიკული და სოფისტიკური.

—აპოდიქტიკური კამათის არსი ჭეშმარიტების დადგენაა. ამიტომ იგი მკაფიო თეზისს, მტკიცე არგუმენტს, მსჯელობაში წინააღმდეგობის არარსებობას ამყარებს. ამას გარდა, ცნებები ზუსტად უნდა იყოს განსაზღვრული, დებულებები - მეცნიერულად დასაბუთებული. ფაქტები დადგენილი უნდა იყოს და პრობლემები ზუსტად ფორმირებული. ერთი სიტყვით, ყველა ნაწამძღვარი, წინაპირობა და სამტკიცო მასალა უნაკლო უნდა იყოს.

აპოდიქტიკურ კამათში ყველა მონაწილეს საერთო მიზანი ამოძრავებს: - ჭეშმარიტების მიგნება ან უკიდურეს შემთხვევაში მასთან მიახლოება. მოკამათენი ამის გამო ერთნაირად და ერთდროულად ამოწმებენ თეზისისა და ანტითეზისის უტყუარობას. ამასთან ერთად ერთმანეთს პატივისცემით ექცევიან და ეხმარებიან კიდეც ფორმულირებათა ხვეწაში.

აპოდიქტიკური კამათი მონაწილეებს დიდ მოთხოვნებს უყენებს, მათ შორის ისეთებს, როგორიცაა განსახილველი საერთო დებულებებისა თუ დეტალების ღრმა ცოდნა (ანუ კომპენტეტურობა), პასუხისმგებლობის გრძნობა, თვალსაზრისის დაცვის უნარი და საამისო მზაობა, ანალიტიკური აზროვნების უნარი, განსახილველ საკითხზე კონცენტრირების უნარი, თეზისების, სადავო პუნქტების მოკლედ და ზუსტად გადმოცემა, პოზიციის შეცვლის, უკან დახევის ანუ კომპრომისის უნარი, კომუნიკაბელურობა, ინტელექტუალური შემწყნარებლობა, განცდათა გულწრფელობა და გრძნობათა სიხალისე.

8.3.1. ერისტიკული, ანუ საპარლამენტო კამათი

ერისტიკული, ანუ საპარლამენტო კამათის არსი ოპონენტის რაიმეში დარწმუნებაა. ამ სახის კამათში, უპირატესად, ორი მოპაექრე მონაწილეობს. ისინი კამათში შესაძლოა სხვადასხვა დაპირისპირებულ ჯგუფებსაც წარმოადგენდნენ, მაგალითად, პოზიციას და ოპოზიციას. ამის გარდა, ამ კამათს საპარლამენტოსაც უწოდებენ.

კამათის თეორიულ ბაზას ქმნის: განსჯა (ანალიზი), დასაბუთება (არგუმენტირება), დაჯერება (დამარწმუნებლობა).

- განსჯა (ანალიზი) აზროვნებითი პროცესია, სადაც ცალკეული, ერთი მეორისაგან გამომდინარე მოსაზრებები მიზეზ – შედეგობრივად უკავშირდება ერთმანეთს და ლოგიკურად დალაგებულ ერთობლიობას ქმნის.
- დასაბუთება (არგუმენტირება) თეზისის უტყუარობის არგუმენტებით უზრუნველყოფაა. უტყუარობის რწმენა მსმენელის გარკვეულ ემოციებთანაც არის დაკავშირებული. არგუმენტულობა თვალსაზრისთა თანხვედრას უზრუნველყოფს. უნაკლოდ არგუმენტირებულ მსჯელობას დასაბუთებულს უწოდებენ. ასეთ შემთხვევაში ცნებაც მკაფიოდ განსაზღვრულია, მსჯელობაც თანახმიანია, თეზისის დასამტკიცებელი საფუძვლებიც საკმარისია.
- დაჯერება (დამარწმუნებლობა)

დამარწმუნებლობისათვის საკმარისი არაა რკინისებრი ლოგიკა. დამარწმუნებლობას მოკამათეთა ემოციური მდგომარეობაც განსაზღვრავს.

ერისტიკულ კამათში ინიციატორი ცდილობს მიზნის მიღწევას, ოპონენტის კამათში მონაწილეობის იძულებას, გადაბირებას, დათნხმებას, თანამოაზრედ ქცევას, უკიდურეს შემთხვევაში ოპტიმალური გადანყვეტილების მიღწევას.

ოპონენტის შეწინააღმდეგების მიზეზი კი სხვისი ზეგავლენის ქვეშ მოქცევის შიში, ინიციატორის თვალსაზრისთან საკუთარის შეუთავსებლობის გააზრება-გაცნობიერება, ინიციატორის გამონათქვამის არასწორი გაგება, კამათისადმი არასერიოზული (ე.წ. სპორტული) დამოკიდებულებთაა.

აღნიშნული ერისტიკული კამათის დიაპაზონის სიფართოვეს ცხადყოფს. ამასთან აშკარაა მოპაექრეთა ემოციურ-ინტელექტუალური დატვირთვის სიდიდე, რაც კამათისადმი პოზიციურ მიდგომასაც განსაზღვრავს. მიდგომა კი შესაძლოა ორგვარი იყოს: კონსტრუქციული და დესტრუქციული. ინიციატორის კონსტრუქციულ წინადადებას ოპონენტმა სხვადასხვა მიზეზით შესაძლოა, დესტრუქციულით უპასუხოს. ეს მიზეზი შესაძლოა უაღრესად პირადი იყოს (წარუმატებლობა, შიში იმის გამო, რომ კამათის შედეგი კარგს არაფერს უქადის და ა.შ.), მაგრამ შეიძლება საფუძვლად სხვა მოტივიც ედოს. ამიტომ ოპონენტი ალტერნატიულ წინადადებას წამოაყენებს, თუმცა ეს ალტერნატივა შესაძლოა თავის მხრივაც იქცეს დესტრუქციის მიზეზად. ასე რომ, ერისტიკული კამათის არსს, პროცესუალურ სპეციფიკას, ემოციურ-ექსპრესიულ ამპლიტუდას, შედე-

გებს მოპაექრეთა მოტივაცია განსაზღვრავს. მათი მოტივაციები, ბუნებრივია, სხვადასხვაგვარია, გარკვეულწილად ურთიერთსაპირისპიროც.

● კამათის დაწყება

თავის დროზე პლუტარქე ამბობდა: ან რაც შეიძლება მოკლედ უნდა ვილაპარაკოთ, ან რაც შეიძლება სასიამოვნოდო. კამათში ეს აზრი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს.

კამათის დაწყებისთანავე, პირველივე სიტყვებით ოპონენტისა და მსმენელის დაინტერესებაა აუცილებელი. მათ ძირითადი აზრის დაჭერის საშუალება უნდა მიეცეთ. ეს კი თეზისის ზუსტი ფორმულირებით, აფორიზმით, ავტორიტეტის ან რაიმე მნიშვნელოვანი დოკუმენტის ციტირებით მიიღწევა. ადამიანები მხოლოდ მაშინ იჩენენ ყურადღებას და ერთვებიან მსჯელობა-აზროვნების პროცესში, როცა მსჯელობის არსი და მიზანი გასაგები ხდება.

კამათში წარმატებულობის ერთი პირობაა სათქმელის სიტუაციის შესაფერისად თქმა. ეს კი ნიშნავს, რომ ადამიანმა არა მარტო ის უნდა იცოდეს, სად რა თქვას, არამედ ისიც, როგორ თქვას სათქმელი. მოპაექრემ ეს რომ შეძლოს, სათქმელის აგების ის ძირითადი პრინციპებიც ზედმიწევნით უნდა იცოდეს, რაც კამათის ხელოვნებაში ქრესტომათიულ ნორმად არის მიჩნეული. ამ ნორმის მიხედვით მოკამათის ტექსტი (სიტყვა) რვა ძირითადი ბლოკისაგან უნდა შედგებოდეს, ანუ რვა ძირითად მოთხოვნას უნდა ითვალისწინებდეს. ესენია: • მიმართვა; • თემის დასახელება; • თხრობა; • აღწერა; • დასაბუთება; • დარღვევა; • მოწოდება; • დასკვნა.

1. მიმართვა:

მოლაპარაკის მოწოდებაა მოსმენისაკენ, აუდიტორიის კეთილგანწყობის მოპოვების მცდელობა. ამიტომ მიმართვაში სიტყვაუხვობაც გამართლებულია. თუ აუდიტორია უკვე განწყობილია მოსასმენად, მისი გამოტოვებაც შეიძლება.

2. თემის დასახელება:

თემის გაცხადება მნიშვნელოვან რიტორიკულ არგუმენტად არის ცნობილი. თემა არგუმენტაციის ცენტრს ქმნის. თემა გასაგები უნდა იყოს და ამ მიზნით სტილისტურად დახვეწილიც. მან მსმენელი უნდა დააინტერესოს.

3. თხრობა:

თხრობა კამათის მონაწილის მსჯელობის საგნის ისტორიულ ჭრილში განხილვას შეიცავს. აქ საგნის ისტორია აუდიტორიისათვის მოკლედ და გასაგებად გადაცემას გულისხმობს. ფაქტები და მოვლენები ისე ირჩევა, რომ მსმენელი "დამოუკიდებლად" მიჰყავს გარკ-

ვეულ დასკვნებამდე, თუმცა ისიც გასათვალისწინებელია, რომ მოვლენათა ამომწურავი თავმოყრა და თხრობა შეუძლებელია. ეს უკმარობის განცდას ბაღებს და კრიტიკის იოლ სამიზნედ აქცევს. რომელიმე მსმენელმა შესაძლოა გაიხსენოს მოლაპარაკის მიერ გამოტოვებული რაიმე ეპიზოდები და თუნდაც შეკითხვა-რეპლიკის ფორმით შეუბრუნოს. მოპაექრე ვითარების ასეთი შებრუნებისათვისაც მზად უნდა იყოს, პასუხი უხერხულ შეკითხვა-რეპლიკაზეც უნდა ჰქონდეს.

4. აღწერა:

აღწერაში, ჩვეულებრივ, მსჯელობა-განხილვის საგნის სისტემური სურათია წარმოდგენილი. საგანი მთლიანობაშიც განიხილება და სტრუქტურული ნაწილების მიხედვითაც. ნებისმიერ შემთხვევაში აღწერა საგნის სისტემურ ანალიზს წარმოადგენს. აღწერაში ჩვეულებრივ შეაქვთ აზრობრივი ექსპერიმენტის შემცველი მაგალითებიც. ასეთ შემთხვევაში აღწერას დასაბუთება—დამტკიცება მოჰყვება.

5. დასაბუთება:

დასაბუთება მოპაექრის სიტყვის (ტიქსტის) ცენტრალური ნაწილია. დასაბუთებაში გამოიყენება არგუმენტირების სხვადასხვა ფორმები, მაგალითები, ფაქტები, მტკიცებულებათა ნაირნაირი ფორმები, მათ შორის არასიტყვიერიც, ე.წ. ნივთმტკიცებულობები. დასაბუთების ფორმების შერჩევა დამოკიდებულია აუდიტორიის რაგვარობაზე – მსმენელის განწყობაზე და დასაბუთების მიმართულებაზე.

6. დარღვევა:

დარღვევა დასაბუთების საწინააღმდეგო პროცესუალური აქტია. ესაა უკუდასაბუთება. ამ შემთხვევაში ოპონენტი წამოაყენებს კამათის მონაწილის დასაბუთების საწინააღმდეგო დებულებას და ნაბიჯ-ნაბიჯ იწყებს სხვისი დასაბუთების დარღვევას საკუთართან შედარებით-შეპირისპირებითი ანალიზით.

7. მოწოდება:

მოწოდება მსმენელთა გრძნობა-გონებისა და ემოციებისადმი აპელირების რიტორიკული ხერხია. მიზანი, ბუნებრივია, მისი კეთილგანწყობის მოპოვება და ამ გზით თანამოაზრედ გადაქცევაა.

8. დასკვნა:

დასკვნაში, ჩვეულებრივ, განხილვის, ანალიზის შედეგების თავმოყრა და ლოგიკური დალაგება ხდება განხილვის საგანზე მიღებული ახალი სურათის დაკონკრეტების მიზნით. იმ შემთხვევაში, თუ კამათის შედეგად პრობლემა საბოლოოდ (სრულად) კი არ გადაწყდა, არამედ ე.წ. შუალედური შედეგი იქნა მხოლოდ მიღწეული, დასკვნაში სამომავლო პერსპექტივებიც კონკრეტდება.

➤ კამათში ჩართვის მოტივაცია უაღრესად სუბიექტური ფაქტორებით განისაზღვრება, თუმცა თავისებური მიზნობრივი ტიპური მოდელების არსებობა მაინც ფიქსირდება. ადამიანი რის გამო შეიძლება ჩაერთოს კამათში? უპირველესად იმ მიზნის მისაღწევად, რასაც ოპონენტის თანხმობა სჭირდება; იმისათვის, რომ თავიდან აიცილოს მისთვისაც და დამსწრეებისათვისაც რაიმე საფრთხის შემცველი ქმედება; იმ მიზნით, რათა ოპონენტი რაიმეზე დაითანხმოს ან, პირიქით, გადაათქმევინოს მას რაიმე განზრახვა და ა.შ.

კამათში მოტივირებულია ოპონენტის წინააღმდეგობაც. შეწინააღმდეგება, შესაძლოა, მოტივირებული იყოს ადრესანტის სურვილისათვის თავის არიდებით, მისთვის ანგარიშის განევის გამო საკუთარი პრესტიჟის შელახვის შიშით, სხვის ზეგავლენაში აღმოჩენის შიშით, ადრესანტის თვალსაზრისთან თავისი შეხედულების პრინციპული შეუთავსებლობის ჩვენების სურვილით და ა.შ. ბუნებრივია, შეწინააღმდეგების ბევრი სხვა მოტივიც არსებობს. ამის გამო ხშირად ჭეშმარიტი მოტივის დადგენა საგანგებო ძიებითაც რთულდება.

კამათის მსვლელობა პროცესუალურად ურთულესი მოვლენაა და დიდი გულისხმიერება, სიფრთხილე, სიფაქიზე, დაკვირვებულობა, გონიერება სჭირდება. ხშირად ერთი შეხედვით ისეთი შეუმჩნეველი მოვლენები აღიმართება დაბრკოლებებად, რომლებსაც თავად მონაწილენიც კი ვერ გრძნობენ და ვერ იცნობიერებენ. არა და უპირველესი მიზეზები ამ დროს თავად არიან ხოლმე. მაგალითად, არც ისე იშვიათია შემთხვევა, როცა დიდი მონდომების მიუხედავად, მონაწილე ვერ აღწევს პარტნიორზე სასურველ ზემოქმედებას.

კამათში პარტნიორზე ზემოქმედების ხელისშემშლელი ფაქტორები, ბუნებრივია, ადრესანტის პიროვნებას უკავშირდება. ერთ შემთხვევაში მიზეზი მისი ზედმეტი თავდაჯერებულობაა. ასეთი ადამიანი ჩვეულებრივ ხომ ეგოცენტრულია, ამიტომ წარმოუდგენია, რომ რაც მისთვის გასაგებია, სხვისთვისაც გასაგები უნდა იყოს, რასაც ის გრძნობს, სხვაშიც იგივე გრძნობა უნდა გამოიწვიოს.

ერთ-ერთი სერიოზული მიზეზია მცდარი აზრი: ოპონენტს ჭკუა უნდა ასწავლო, რათა ერთხელ და სამუდამოდ დაიმახსოვროს, როგორ ჰმართებს მოპყრობაო. ამას ის შეცდომაც ემატება, რომ ადამიანს იმის დანახვა სჩვევია, რაც სურს და არა იმისა, რაც ჩანს. ამგვარი თვალთახედვა ოპონენტის რეალურ შეფასებასაც უშლის ხელს.

პარტნიორისადმი ამგვარი დამოკიდებულებაა ზოგჯერ იმის მიზეზი, რომ დისკუსია დასაწყისშივე ჩაკდება ხოლმე და, ფაქტობრივ, ადგილს უთმობს მბრძანებლობას, მუქარას, ტლანქ აღმინის-ტრირებულ ზეწოლას.

კამათის პროცესუალურ ასპექტებზე გავლენას ახდენს პარტნიორის დამოკიდებულებაც ადრესანტისადმი. კამათის ხელოვნებაში ამას "პარტნიორობის" რეაქციას უწოდებენ.

პარტნიორის რეაქცია განისაზღვრება კამათის არსით და მოკამათეთა მოტივაციით. დისკუსიის წარმატებულობის პირობად აქ ასეთი ნესების გათვალისწინებაა მიზანშეწონილი:

– დისკუსიის მსვლელობაში განუწყვეტლივ უნდა ვაკვირდებოდეთ ოპონენტის ქცევას, ექსპრესიულობას, ხმის ინტონაციას, მიმიკას, ჟესტიკულირებას, თავის დაჭერის მანერას, რადგან ადამიანი რაც უნდა გულმოდგინედ ფარავდეს დამოკიდებულებას სადისკუსიო საგნისადმი, რაღაცით თავს მაინც გაამჟღავნებს, გასცემს და ამით ოპონენტს პაექრობის მეთოდოლოგიური (ტაქტიკურ-ტექნიკური) კორექციის საშუალება მიეცემა. ოპონენტის რეაქცია კი, ბუნებრივია, ყოველთვის სხვადასხვაგვარია.

• თანხმობის რეაქცია

კამათში თანხმობა ან პირდაპირ – სიტყვიერად გამოიხატება, ან შეფარვით – სხეულის ენით. სიტყვიერი დასტურის ფორმულაა "მართალი ბრძანდებით", "გეთანხმებით", "სწორია" და ა.შ. სიტყვიერი თანხმობა სრულიად ცხადია და გასაგები, მაგრამ თვალყურსაღვწეველი და ამოსაცნობია ფარული თანხმობა. კამათში ადამიანი აშკარას – სიტყვიერს ფარულ თანხმობას ამჯობინებს, რადგან სხვისი უპირატესობის აღიარების ამგვარი ფორმა, ერთი მხრივ, ღირსებას უნარჩუნებს, მეორე მხრივ, აღიარების უარყოფისა და ხელახალი შეტევის პერსპექტივას უტოვებს. ყოველთვის შეუძლია თქვას, ამაზე არ დაგთანხმებივარო. ამიტომ საინტერესოა ფარული თანხმობის ტიპური ფორმების ცოდნაც. მაგალითად, კამათის პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ ადამიანები ფარულ თანხმობას ასეთნაირადაც გამოხატავენ: სკამს პარტნიორთან ახლოს მისწევენ, პიჯაკის ღილებს შეიხსნიან, ფეხებს გაჯგამავენ – გაისწორებენ; მეტი სილალით იწყებენ ლაპარაკს. უთანხმოების დროს კი გამომეტყველება არაფრისმთქმელი აქვთ, სხეული უძრავი – გაქევაებული.

პირდაპირი უარი ოპონენტზე, ბუნებრივია, გამანადგურებლად მოქმედებს. იგი უპირველესად პიროვნულად არის შერცხვენილ-შეურაცხყოფილი. ამიტომ სულაც "ივინყებს" სადისკუსიო საგანს და უპირველესად პიროვნული ღირსების გადარჩენას ლამობს: იწყებს ლაპარაკს არარსებულ პირად წარმატებებზე. სპეციალისტები ასეთ ვითარებაში ოპონენტის დანდობას გვირჩევენ შემწყნარებლობით, რადგან უსაფუძვლო ტრაბახი ამ შემთხვევაში, ფაქტობრივ, შებრალების უსიტყვო ხეცნა-მუდარა და ვედრებაა. გასათვალისწინებელია ის ფსიქოლოგიური ასპექტებიც, რომ ოპონენტი უკვე

გატეხილია და შემწყნარებლობით სხვა საკითხებშიც იოლად დავითანხმებთ, მაგრამ თუ მის უსიტყვო მუდარას ყურს არ დავუგდებთ, გამწარდება, გაჯიუტდება და უდავო ჭეშმარიტებაზეც კი აღარ დაგვეთანხმება.

გასათვალისწინებელია, რომ ადამიანში თავდაცვის, თავის გადარჩენის, თვითშენახვის ინსტიქტი გაცილებით ძლიერია მიზნობრივ-ნებელობით. ამიტომ ნებისმიერ ზემოქმედებას გონება მტკივნეულად აღიქვამს, თავდაცვის ფსიქოლოგიური მექანიზმი მთელი ძალით ამუშავდება ყურადღების დაძაბვისა და სიფხიზლის გაასკეცების ფორმით. მთელი არსება თავდაცვით პოზას იკავებს. დარწმუნებული აღარაა, რომ კამათში ზედმეტი არ წამოსცდება და საერთოდ ჩუმდება. ეს კი, ბუნებრივია, დისკუსიის ჩიხში შესვლის მიზეზი ხდება.

თუ ზენოლა გაძლიერდა – ოპონენტმა დისკუსიაში ჩათრევის მცდელობის სხვა – ლია და უხეშ ფორმებს მიმართა, ადამიანი თავს ანებებს ფსიქოლოგიურ თავდაცვას – დუმილს და უთანხმოების ლია და აშკარა ფორმებს მოიმარჯვებს. უთანხმოების გამოხატვაც ორი ფორმით ხდება: ლიად, აშკარად ანუ სიტყვიერად (მაგალითად, "არ გეთანხმებით") და "ფარულად" – სხეულის ენით. მაგალითად, ისეთი გამომეტყველების მიღებით, თითქოს მოსმენილს არანაირ მნიშვნელობას არ ანიჭებს, პარტნიორისათვის ზურგის შექცევით და ამ პოზაში საუბრით, წარბების აზიდვით, ხმაში ეჭვის ან დაცინვის გარეგით და ა.შ.

კამათის წარმატება, ბუნებრივია, მოპაექრეთა შინაგან განწყობასა და ერთობლივი განხილვით სადავო საკითხის გადანწყვეტის მიზანდასახულობაზეა დამოკიდებული. ხოლო ამ ყველაფრის რეალიზების პირობა ურთიერთხელშეწყობაა. კამათის ხელოვნებაში ურთიერთხელშეწყობის ფაქტორებიც არის გამოვლენილი. მათ სარეკომენდაციო სტატუსი აქვთ მინიჭებული.

მეთოდოლოგიურ ასპექტში უმთავრესი ფაქტორი გულისხმობს მოპაექრეთა თანაბარ განსწავლულობას კამათის ხელოვნებაში. არანაკლები მნიშვნელობა ენიჭება ურთიერთდათმობის უნარს. მაგალითად, გაუმართლებელია ოპონენტის თვალსაზრისის მიუღებლობის ჯიქურ დემონსტრირება. შედეგის მომტანი უფრო თავიდან მცირეს დათმობისა და შემდეგ, თანაც თანდათან, მთავარში პარტნიორის დათანხმების ტაქტიკაა.

თუ ოპონენტი განხილვის საგანს რაიმე ასპექტით მართებულად იაზრებს, უნდა ვალიაროთ მისი სისწორე, ხოლო შემდეგ ის ვუჩვენოთ, რომ ეს საგანი სხვა მხრივ სხვაგვარად ჩანს. ოპონენტი ადვილად დაგვეთანხმება, რადგან ეს მისი მხრიდან იმის აღიარება

იქნება, რომ რაღაც გამორჩა, ვერ შეამჩნია და არა რეაქცია მთლიანად მისი თვალსაზრისის მიუღებლობაზე.

კატეგორიულ გამოთქმას - "დაგიმტკიცებთ, რომ ცდებით"- ბევრად სჯობს დავეთანხმოთ ოპონენტის ცალკეულ გამონათქვამს, ხოლო შემდეგ ისეთი მისთვის უცნობი არგუმენტებიც წარვუდგინოთ, რომლებიც აძლიერებენ მის თეზისს. ამგვარი სვლა ობიექტურობის შთაბეჭდილებას ქმნის და განხილვის საგნის ოპონენტის თვალთახედვით დანახვის უნარს ცხადყოფს. ეს კი ოპონენტის თვალში ნდობის მოპოვების საშუალებაა, მისი პოზიციის შერბილების პირობაც და საბოლოო ჯამში დისკუსიაში წარმატების მოპოვებისაც.

ოპონენტის თვალსაზრისის ხელაღებით უარყოფა, თანაც ალტერნატივის შეუთავაზებლობა მას ამ თავისი უარყოფილი მოსაზრების თავგამოდებით დაცვას აიძულებს. ეს კი დისკუსიის ჩიხში მონყვდევას ნიშნავს. ამიტომ უფრო გონივრულია ამგვარი უარყოფა: "თქვენი მოსაზრება, რასაკვირველია, საინტერესოა. სხვა შემთხვევაში აუცილებლად მიიპყრობდა ყურადღებას, მაგრამ ახლა, აქ მოდით, მისი ალტერნატივა განვიხილოთ"...

საუკეთესო შედეგის მომტანია საკუთარ მსჯელობაში შეცდომის აღიარება და ამით ოპონენტის წინაშე ხმამაღლა განცხადება, განსაკუთრებით "შეცდომის" ერთად განხილვისაკენ მოწოდება: "გამორიცხული არ არის, რომ ვცდები, მაგრამ მოდით, ერთად გავარკვიოთ, რაში ვცდები". ასეთი ნაბიჯით, ერთი მხრივ, ოპონენტის პოზიცია შერბილდება, ხოლო მეორე მხრივ, მას პრობლემის უკეთ დანახვა-გააზრების საშუალება მიეცემა.

თუ ოპონენტს რაღაც-რაღაცა არ ესმის, საყვედურის ნაცვლად, გაუგებრობის მიზეზად სჯობს საკუთარი თავი გამოვაცხადოთ ("ზუსტად გასაგებად ვერ ვთქვი"), ხოლო მსჯელობა სხვა ასპექტში წარვმართოთ. როდესაც თანმხვედრი შეხედულებები გამოიკვეთება, მიზანშეწონილია მათი ერთგვარი თავმოყრა, დალაგება, შეჯამება ("გამოდის, რომ ბევრი საერთო გაგვაჩნია და ზოგიერთი რამ შესაძლოა თანხმობის საფუძველიც კი გახდეს").

● შეცდომები ერისტიკულ კამათში

როგორც პრაქტიკა ცხადყოფს, ერისტიკულ კამათში რამდენიმე ტიპური შეცდომა იჩენს თავს:

1. კამათის ინიციატორი მიიჩნევს, რომ რაც მისთვის არის ცნობილი და გასაგები, ის ადეკვატურად არის ცნობილი და გასაგები ოპონენტისათვის. ამის გამო ინიციატორი ნაკლებ ზრუნავს საკუთარი აზრის არგუმენტირებაზე;

2. ინიციატორი რატომღაც ვარაუდობს, რომ მისმა თვალსაზრისმა ოპონენტში ისეთივე ემოცია უნდა გამოიწვიოს, რაც მას უჩნდება;
3. სათანადოდ არ აფასებენ ოპონენტის უნარსა და შესაძლებლობებს;
4. ოპონენტს ისეთ მოტივს მიაწერენ, რაც მას ფიქრშიც კი არ ჰქონია;
5. პარტნიორის ქცევა-გონებისადმი გადაჭარბებული აპელირება, რასაც დამარწმუნებლობისათვის უკუშედეგი მოაქვს.

● კამათის შედეგები

კამათი, ჩვეულებრივ სამი სხვადასხვაგვარი შედეგით მთავრდება. ერთია წინააღმდეგობის კიდევ უფრო გაღრმავება-გამწვავება, მეორე აზრთა სხვადასხვაობის შერბილება-შემცირება, მესამე – თანხმობის მიღწევა. პირველი შედეგის შინაარსი სრულიად ცხადია. მეორე ნიშნავს, რომ კამათი არ დასრულებულა. აქ დისკუსიის შედეგების სუბიექტური შეფასება, როგორც წესი, არ ემთხვევა რეალურ შედეგს. ის, რაც ერთი მონაწილისათვის წარმატებაა, მეორისათვის ან მცირე მიღწევაა, ანდა სულაც უშედეგობა, მაგრამ დროებითი. ერთი მოპაექრე ფიქრობს, რომ შეძლო სიტუაციის მართვა, მეორეს ისეთი გრძნობა გაუჩნდეს, რომ ოპონენტის ფანდებს წამოეგო. ორივე მოპაექრისათვის დადებითი ამ შემთხვევაში განხილულ პრობლემაში სადავოს დაზუსტება, ისეთი ასპექტების აღმოჩენაა, რაც ადრე არ ჩანდა ან მხედველობის მიღმა რჩებოდა. რაც მთავარია, პრობლემის გადაჭრის რეალური გზების გამოძებნის ახალი პირობების გაჩენაა.

8.3.2. სოფისტიკური კამათი

სოფისტიკური კამათის სახელწოდება ძველ ბერძენ მოაზროვნე სოფოსს უკავშირდება. მან გამოიგონა სწორედ ის ხერხები, რომლებმაც შემდგომ სოფისტიკური კამათის არსენალი შეადგინა. თავიდან თურმე ამ ხერხებს თავის მოწაფეებს კამათში უპატიოსნო ხრიკების თავიდან ასაცილებლად ასწავლიდა. მოგვიანებით სოფისტიკური კამათები. სიტყვიერ ხელოვნებაში ოსტატობის გამოსავლენად იმართებოდა. ასეთი კამათების მიზანი ოპონენტთა ძლევა იყო. ასე ჩამოყალიბდა თანდათანობით სოფისტიკა, კამათის სპეციფიკური სახეობა, რომლის საფუძველია სიტყვიერი ვირტუოზობა –

სიტყვის თამაში, დასკვნათა ყალბი დასაბუთებულობა, ერთი ცნების მეორით ფარული შენაცვლება, შეცდომაში შეყვანის ხელოვნება.

სოფისტიკური კამათის ხერხები უმთავრესად კამათისათვის თავის არიდების საშუალებებია.

სოფისტიკური კამათის მიზანი ოპონენტის ძლევაა ნებისმიერი ხერხითა და საშუალებით. საშუალებები უმთავრესად ორი სახისაა: სოფიზმები, ანუ შეგნებული ლოგიკური ცდომილებანი მსჯელობაში და ფსიქოლოგიურად არაეთიკური ხერხები.

ფსიქოლოგიურად გაუმართლებელი ხერხებიდან ყველაზე გავრცელებულია ე.წ. ავტორიტეტის მოხმობა.

ცნობილია, რომ რაც უფრო მოკლე თვალსაწიერისა და ინტელექტუალური შესაძლებლობებისაა ადამიანი, მით უფრო მონდომებით ეკიდება და ეფარება ავტორიტეტების მოსაზრებას. ანალიტიკური გონება, პირიქით, ავტორიტეტის დიქტატს ვერ გუობს. ადამიანური ბუნების ამ თავისებურებაზეა აგებული ეფექტური ხრიკები, რომლებიც "წარმატებით" გამოიყენება კამათში. მაგალითად, გამოაცხოვენ გონებაში რაიმე გამონათქვამს, მიაწერენ რომელიმე ცნობილ მოაზროვნეს და "წაუყენებენ" ოპონენტს, როგორც შეუვალ მტკიცებულებას, თან "ავტორსაც" დაუსახელებენ. ოპონენტს ეუხერხულება იმის გამჟღავნება, რომ არ წაუკითხავს "ცნობილი მოაზროვნის" ეს მოსაზრება და იძულებულია დაეთანხმოს.

გამოიყენება აგრეთვე ოპონენტის მტკიცებულების აბსურდად გამოცხადების მცდელობა. ამ მიზნით სამი ხერხის არსებობაა შემჩნეული.

ერთია ოპონენტის მოსაზრების აბსურდულობაში მსმენელის დარწმუნება თავად ოპონენტის ავტორიტეტზე აპელირებით ("მოლაპარაკის მოსაზრება იმდენად რთულია, რომ მეც კი ვერაფერი გავიგე"). ამ ხერხის არსი ქვეტექსტურად მჟღავნდება (მე თუ ვერ გავიგე, ვისთვისაცაა გამიზნული თქვენი ნათქვამი, სხვამ – საქმეში ნაკლებჩახედულმა, როგორღა უნდა გაიგოს? გაუგებრობის მიზეზი კი თქვენი მოსაზრების არსმოკლებულობაა).

მეორე ხერხი "ტროას ცხენის" სახელწოდებით არის ცნობილი. ამ ხერხის არსი ანტიკური მითოლოგიის ამბავს ემყარება. მოკამათე ვითომ ოპონენტის მხარეს გადადის, საფუძვლიანად ასხეფერებს მის თეზისს და მერმე თავგამოდებით იწყებს მისი საფუძვლიანობის მტკიცებას. ოპონენტი ამას დაგვიანებით ხვდება.

მესამე ხერხია ოპონენტისათვის ობსტრუქციის მოწყობა. ამ ხერხის არსი ოპონენტის მოსაზრების აშკარა უტყუარობის მიზეზით გზის გადაკეტვაში მდგომარეობს. ეს ხერხი გამოვლენის ფორმით პრიმიტიული და უხეშია. ესაა სიტყვის თქმის უფლების ჩამორთმევა, ლაპარაკში სტვენით, ხმაურით ხელისშეშლა და ა.შ. ასეთი ტიპისაა

"ჯოხის ქნევის" ხერხი, რომელიც უხეშ, დაუფარავ მუქარას ემყარება.

ერთი ასეთივე უკადრისი ხერხია ოპონენტის პიროვნების დისკრედიტაცია, რომელსაც საფუძვლად უდევს ოპონენტის მოსაზრების კრიტიკის ნაცვლად მისი პიროვნების (მისი რაიმე თვისების) გაბრიანბრუება.

აღნიშნული ტიპის ხერხებს განეკუთვნება მაყურებელზე თამაშის ხერხი. მოპაექრეს ოპონენტის მოსაზრების გასაბათილებლად არანაირი არგუმენტი არ მოეპოვება. ამიტომ მსმენელის ყურადღება სხვა საგანზე გადააქვს. ამასთან ისეთ ემოციურ გარემოს ქმნის, რომელიც ხელს უშლის სადისკუსიო თემის ობიექტურ განხილვას. მსმენელში სხვადასხვა ემოციის აღძვრას ლამობს – რისხვის, თანაგრძნობის, დაცინვის და ა.შ. ამ ხერხით ხშირად სასამართლო მჭევრმეტყველებაში ადვოკატები სარგებლობენ.

კამათის ხერხების ერთი ჯგუფი კამათის ადეკვატურობის პრინციპის დარღვევას ემყარება.

ამ ხერხებს შორისაა "ჭეშმარიტების ღალატის" ხერხი. მისი არსი შემდეგში მდგომარეობს: მოკამათე დარწმუნებულია საკუთარი თვალსაზრისის ჭეშმარიტებაში, საამისოდ საკმარისზე მეტი არგუმენტებიც მოეპოვება, მაგრამ სიმართლის თქმა მატერიალურ ზარალს უქადის. ამიტომ იძულებულია თვალი დაუხუჭოს სიმართლეს. ამ ხერხის ნაირსახეობას წარმოადგენს ე.წ. ლიქნის ხერხი. მისი მიზანია ოპონენტის იძულებითი ღალატი ჭეშმარიტებისათვის, პატივმოყვარეობის დაკამაყოფილების სანაცვლოდ. მაგალითად, მოკამათემ იცის, რომ ინტელექტით გაცილებით აღემატება ოპონენტს, მაგრამ შეგნებულად ემლიქვნელება – გაზვიადებულად განადიდებს და საკუთარ თავზე მაღლა აყენებს, პირმოთნეობით ითანხმებს. ოპონენტიც იმწამსვე წამოეგება ანკესს, რადგან ჭეშმარიტების ძიების სურვილს პატივმოყვარეობა სძლევა.

არაეთიკურობით იქცევა ყურადღებას მიჩუმათების ხერხი, რომელიც ოპონენტის მოსაზრების ან მასზე შექმნილი აზრის მიჩქმალვას გულისხმობს. მსგავსი ტიპისაა სიცრუის ხერხი, რომლის მიზანია რეალობის დაფარვა-დამახინჯება არარსებულ, გამოგონებულ წყაროებზე მითითებით. ხშირად გამოიყენება ხერხი "არის აზრი (წინადადება)". ოპონენტსა და მსმენელს ობიექტურად არსებული სხვათა მიერ გამოთქმული აზრის ფორმით შეეთავაზება მოპაექრის კუთვნილი მოსაზრება.

*კამათის ხელოვნებაში ცნობილია დისკუსიისათვის თავის არიდების ხერხებიც. არსით ისინი დემაგოგიურია და გულისხმობენ: ხელს ნუ შეგვიშლით. გავათავოთ საქმე და მერე ვიკამათოთ. თუმცა ყველასათვის კარგად არის ცნობილი, რომ "მერე" არასოდეს დად-

გება.⁸⁹ ეს ხერხები დანვრილებით აქვთ აღწერილი ა. შოპენჰაუერს და ს. ი. პოვარინს ზემოთ დასახელებულ ნაშრომებში. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ ვერც ამ ავტორების აღწერა-დახასიათებები ჩაითვლება ამომწურავად, რადგან ადამიანის მაძიებელი გონება ყოველთვის აგნებს ეპოქის სულისკვეთების შესატყვისი მიზნის მიღწევის ახალ-ახალ ხერხებსა თუ საშუალებებს. სხვადასხვა ავტორი სრულიად ნაირ-ნაირი ხერხის არსებობას ადასტურებს. ეს მოვლენა ცხადად იკვეთება კამათის ხელოვნების პრობლემატიკაზე უკანასკნელ წლებში სხვადასხვა ქვეყანაში გამოცემულ სახელმძღვანელოებსა თუ სპეციალური გამოკვლევების მიხედვითაც.

კამათის ხელოვნებაში სოფისტიკური ხერხების საპირისპირო ეფექტური საშუალებებიც მრავლად არის დაძებნილი. მათი ამომწურავი ჩამოთვლა და აღწერა-დახასიათება ამჯერად შორს წაგვიყვანდა. ამიტომ რამდენიმე გავრცელებული ხერხის შინაარსებს წარმოვადგენთ:

— ეფექტური შედარების ხერხი:

ამ ხერხის საფუძველი ნდობაა. კამათის მონაწილეს შეეთავაზება რაიმე დებულება და მისი უტყუარობის დამამტკიცებელი საბუთები. იგი ირწმუნება მის ჭეშმარიტებას. ამის შემდეგ მას წარუდგენენ ამ ჭეშმარიტებად მიჩნეული აზრის საპირისპირო მოსაზრებას. მონაწილე, თავდაპირველი აზრისადმი ნდობის გამო, ახალ შეთავაზებულ მოსაზრებას აღარ ირწმუნებს.

ამ ხერხის ვარიანტად არის მიჩნეული ე.წ. "მომაკვდინებელი არგუმენტი". მომაკვდინებელ არგუმენტს ისეთ კონტრსაბუთს ან ფაქტს უწოდებენ, რომელიც გამანადგურებელ დარტყმას აყენებს ოპონენტის თეზისს. ამის შემდეგ თვალსაზრისის დაცვა უაზრობად იქცევა. ეს ხერხი იმ შემთხვევებში გამოიყენება, როცა შედარებით "რბილი" ხერხები შედეგს არ იძლევა.

— ავტორისეული კომენტარის ხერხი:

ამ ხერხის არსი ფალსიფიკაციების, ცრუ ანალოგიების, სოფიზმების დარღვევა-გამოაშკარავებაა. ამ ხერხით თეზისს გამოეცლება მამტიციტებელი საფანელი. აზრს ეკარგება ცრუ საფუძველი, რადგან

⁸⁹ კამათის სახეობათა თაობაზე იხ. მაგალითად: Векуа Марина, Полемика как искусство, изд-во ТГУ, Тбилиси, 2003, с. 44-76

აღარ გამომდინარეობს იმ წანამძღვრებიდან, რომლებიც წარმოადგინა კამათის მონაწილემ და ველარ აქვს უტყუარობის პრეტენზია.

როცა მსჯელობა დაირღვევა, კრიტიკის საგანი ხდება თავად წაყრო, ავტორი. დისკრედიტებული ფაქტებით თეზისის ავტორის უნესობაც აშკარავდება.

ეფექტურია ასეთი უარყოფის დასრულება იუმორით, ირონიით, რადგან სიცილი კიდე უფრო მეტ დამაჯერებლობას ანიჭებს ჩატარებულ ანალიზს.

— კონტრშეტყვის ხერხი:

ამ ხერხის არსი მოსაზრებაზე პასუხის გაცემისათვის თავის არიდებაა. პროცესუალურად ამგვარი თავის არიდება დუმილით გამოიხატება ("არაფერს ვამბობ. რაც გნებავთ, ის იფიქრეთ"). ეს ხერხი აფერხებს დისკუსიას, შეუძლებელს ხდის კრიტიკას, სპობს კამათის არასასურველი მიმართულებით განგრძობის პერსპექტივას.

— სიტყვაზე დაჭერის ხერხი:

ეს ხერხი გულისხმობს ოპონენტისათვის იმაზე მითითებას, რომ ახლა თავად უარყოფს იმ მოსაზრებას, რომელსაც თავდაპირველად იცავდა.

— დასკვნის ანალიზის ხერხი:

ეს ხერხი ითვალისწინებს ოპონენტის მსჯელობის ლოგიკური შედეგის ინდუქციის, დედუქციისა და ანალოგიის მეთოდებით დარღვევას. შედეგად აშკარავდება ოპონენტის მსჯელობაში შეგნებული, გააზრებული დარღვევის არსებობა.

არსებობს ოპონენტის გამოხდომების, არაკორექტული შენიშვნების, მაკომპრომეტირებელი ჩანაფიქრის გასაქარწყლებელი სხვა ხერხებიც. ისინი კამათის მონაწილეთა პოზიციების დაცვას ემსახურება. მართალია, კამათის ეს ხერხები ვერ უზრუნველყოფს კამათის შედეგების სრულ კონსტრუქციულობას, მაგრამ მათი აუცილებლობაც აშკარაა დისკუსიის განგრძობისათვის. მათი ცოდნა კამათის მონაწილეს, რასაკვირველია, დიდად ეხმარება, მაგრამ წარმატებას მთლიანად მაინც ვერ უზრუნველყოფს, რადგან წარმატების საწინდარი მათი თეორიული ცოდნა კი არაა, არამედ პრაქტიკული გამოყენების უნარ-ჩვევები, სიტუაციის შეგრძნების უნარი. ჭეშმარიტების ძიება ემოციური მუხტით გაჯერებულ ვითარებაში მიმდინარეობს. აქ მთავარია სიტუაციაში ორიენტირება, იმის აღლოს ქონა, როდის სჯობს წინააღმდეგობის შესუსტება, დათმობაზე (კომპრომისზე)

ნასვლა; როდისაა უპრიანი ოპონენტის არგუმენტებისადმი მეტი მოთხოვნების წაყენება; როდისაა მიზანშეწონილი შეჩერება, ოპონენტის მოსმენაზე გადასვლა მისი თვალსაზრისის გასაგებად. ამისათვის კი საფუძვლიანი პრაქტიკა და სისტემური, მიზანმიმართული წვრთნებია აუცილებელი.⁹⁰

8.4. კამათის ფსიქოლოგიური პრინციპები

კამათის ხელოვნებაში პრინციპის ცნებაში მოიაზრება ამოსავალი (ძირითადი) დებულება, წარმმართველი იდეა.

კამათში ოთხი ძირითადი ფსიქოლოგიური პრინციპი განსაზღვრავს შინაარსობრივ სპეციფიკას. ესენია:

- მოსაზრების არაიგივეობრიობის პრინციპი;
- თანაბარი უსაფრთხოების პრინციპი;
- დეცენტრულობის პრინციპი;
- თქმულისა და დაპირებულის ადეკვატურობის პრინციპი.

8.4.1. მოსაზრების არაიგივეობრიობის პრინციპი

ეს პრინციპი ფაქტსა და თვალსაზრისს შორის არსებული განსხვავების დანახვას გულისხმობს. ამის აუცილებლობას ჯერ კიდევ ძველი ბერძენი მოაზროვნენი აფიქსირებდნენ (ქსენოფანე, პარმენიდე, პლატონი, არისტოტელე, სხვანიც).

ფაქტები ადამიანებისაგან დამოუკიდებლად, თავისთავად, ობიექტურად არსებობენ. თვალსაზრისები ამ ფაქტების სუბიექტური, ინდივიდუალური აღქმა-გააზრებანია. ამიტომ თვალსაზრისის ფაქტთან ადეკვატურობის ხარისხობრივი მაჩვენებელი სუბიექტის პიროვნულ თავისებურებებზე, ფსიქიკურ მდგომარეობაზე, განათლება-ინტელექტის დონეზე, მიზანდასახულობასა თუ სხვა პიროვნულ თვისებებზეა დამოკიდებული. ისიც არის გასათვალისწინებელი, რომ ადამიანები რეალურად არსებულს კი არ აღიქვამენ, არამედ იმას,

⁹⁰ ზარეცკაია ე., დასახ. ნაშრომი, გვ.178

რასაც ხედავენ და ეს მოვლენა განსაკუთრებით აშკარა მაშინაა, როცა ფაქტი აღემატება მთხრობლის გაგებას (ბ. სპინოზა). ამიტომაც არის ფაქტი უტყუარი, ხოლო თვალსაზრისი - სავარაუდო. აქედან გამომდინარე, მოსაზრება არგუმენტის საფუძველად ვერ ვარგობს და ყოველთვის არის აუცილებელი იმის გადამოწმება, არგუმენტის საფუძველი ფაქტია თუ თვალსაზრისი.

8.4.2. თანაბარი უსაფრთხოების პრინციპი

იგი მოპაექრეთა ფსიქოლოგიური, ეთიკური ანდა ფიზიკური ზიანისაგან თანაბარ დაცულობას ითვალისწინებს.

ზოგჯერ ჭეშმარიტების დასადგენად აუცილებელია მცდარი მტკიცებულობის დარღვევა. ასეთ შემთხვევაში დესტრუქციულობის შეტანა პოლემიკაში გარდაუვალი ხდება, მაგრამ არც თუ იშვიათად დესტრუქციული ტენდენციები უსაფუძვლოდაც იჩენს თავს. და ეს მომენტი მით უფრო თვალში საცემია, რაც უფრო მეტია განსხვავება და დაშორება მოპაექრეთა თვალსაზრისებს შორის. სამწუხარო ამ მოვლენაში ისიც არის, რომ დესტრუქციულობას თავისი მიზეზები გააჩნია. ერთი. მიზეზია მოკამათის გაზვიადებული წარმოდგენები თავის თავზე, შეუმცდარობის რწმუნება, ეჭვიანობა, საკუთარი აზრის სხვისთვის თავსმოხვევის ჯიუტად აკვიატება, აგრესიული ემოციურობა, ამპარტაუნობა და სხვისი დამცირების, აბუჩად აგდებისადმი მიდრეკილება. ასეთი ადამიანი ისეთ ექსტრემალურ სიტუაციაში, როგორიც კამათია, ბუნებრივია, ძნელად შეიკავებს თავს ამგვარი თვისებების გამომჟღავნებისაგან.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ როცა ამბიციათა ორთაბრძოლა იწყება, ანდა როცა ადამიანი დაცინვის ობიექტი ხდება, იგი ბრმად და დაუნდობლად მიმართავს შურისძიებას.

დესტრუქციულობის მიზეზი შესაძლოა გახდეს კამათის მიზნის ბუნდოვანება, მცდარი გაგება. ამგვარი გამიზნულობა მოკამათეს დამატებით ძალისხმევას აიძულებს, იმაზე ფიქრსაც, თუ იმის მტკიცებასაც, რაც მანამდე გადანყვებილ-გარკვეული ეგონა. როდესაც ოპონენტი ასეთი არგუმენტების გაქარწყლებას შეეცდება, ეს საქციელი მოკამათის აგრესიას გამოიწვევს და უკვე ოპონენტზე გამარჯვების სურვილით აღივსება. და რაც მთავარია, ისეთი არგუმენ-

ტების გამოყენებასაც კი არ მოერიდება, როგორიც ადრე უკადრისად მიაჩნდა.

დისკუსიის სერიოზული ხელშემშლელი მიზეზია კამათის გარემოს სპეციფიკა. სერიოზულ ხელშემშლელებად შესაძლოა რომელიმე მოკამათის (ან ორთავეს) მხარდამჭერი მაყურებლები გახდნენ. ხმამაღალი შეძახილებით, მსმენელ-მაყურებელში კულუარული საუბრით მოკამათის პიროვნებისადმი ეჭვის დათესვით, ადგილებიდან წამოსროლილი უადგილო რეპლიკებით შესაძლოა საერთოდ ჩაშალონ კიდეც კამათის პროცესი.

დესტრუქცია კი, ბუნებრივია, მძიმე ფსიქოლოგიურ ტრამვას აყენებს მოკამათეებს.

ხშირად მოკამათეთა ცნობიერებაში ოპონენტისათვის დათმობა იდეის ლალატად და საკუთარი ავტორიტეტის შერყევად ფასდება. სინამდვილეში კი ყველაფერი პირიქითაა. აღიარებას სულიერი ძლიერება, მოქალაქეობრივი და ინტელექტუალური სიმწიფე და რეალობის ადეკვატური შეფასების უნარი სჭირდება. ამიტომ დათმობა ღირებული აზრის გადასარჩენად გაღებული გონიერი მსხვერპლია.

სულ სხვაა სულმოკლე, ტყავის გადასარჩენი, უპრინციპო, ანგარებიანი დათმობა, რასაც საბოლოოდ კარგი არაფერი მოაქვს.

პოლემიკის ღირსეული წარმართვისათვის აუცილებელია ოპონენტის პიროვნული ღირსების პატივისცემა ანუ თანაბარი უსაფრთხოების პრინციპის დაცვა.

A. დეცენტრულობის პრინციპი გულისხმობს სადისკუსიო საგნისათვის ზიანის მიუყენებლობის, თავად დისკუსიის საზოგადოებრივი ღირებულების უზრუნველყოფას.

დისკუსიაში ყოველთვის მოქმედებს კონკრეტული სიტუაციისაგან დამოუკიდებელი ურყევი მოტივები. ასეთ მოტივთა ერთობლიობა მიმართულებას ქმნის. კამათში, როგორც წესი, ორი მიმართულება იჩენს თავს: ეგოცენტრული და დეცენტრული.

— **ეგოცენტრულობა** ადამიანის ბუნებრივი თვისებაა. ასეთი ადამიანის აზრი, მზერა, ფიქრი და მცდელობა საკუთარი თავისაკენ არის მიმართული. მას იმის წარმოდგენაც კი არ შეუძლია, რომ სხვა ადამიანებსაც გააჩნიათ მიზნები, მისწრაფებები, შეხედულებები. ეს გარემოება კი სხვათათვის ანგარიშგაუწევლობის ჩვევას ბადებს და კამათში სახიფათო დაბრკოლებად აღიმართება. ეგოცენტრული ადამიანი მუდამ საკუთარი თავით, ფიქრებით, განცდებით არის

დაკავებული და ამიტომ სხვათაგან უსიტყვო მორჩილებას ესწრაფის. ამის გამო არც ის ადარდებს, როდის სჯობს ლაპარაკი და როდის დუმოლი, როგორ აღიქვამენ და მიიღებენ მის თქმულს: ასეთი ადამიანი, ბუნებრივია, კამათშიც ამგვარადვე იქცეს. ამიტომ ასეთ მოპაექრესთან კამათი უკიდურესად ძნელია და ოპონენტისაგან დიდ სიფრთხილეს, გონიერებას, სიდინჯეს და პრინციპულ შეუპოვრობას მოითხოვს.

— დეცენტრული მიმართულება გამოირჩევა ოპონენტის თვალსაზრისისადმი ყურადღების კონცენტრირებით, სადისკუსიო საგნის ოპონენტის თვალთახედვის გააზრების მცდელობით, აგრეთვე საკუთარი თავის სხვათა თვალთ დანახვის უნარით.

დეცენტრული თვალთახედვის ადამიანისათვის პრინციპულად შესაძლებელია ოპონენტის თვალსაზრისის გაგება, რეალობის აღქმა-გააზრება.

ამის წყალობით მას შეუძლია "დაშორდეს" საკუთარ თვალსაზრისს, შორიდან შეხედოს და უფრო ცხადად დაინახოს მისი ღირსება-ნაკლოვანებები. ამით კი დახვეწოს ეს თვალსაზრისი და მეტად დაუახლოვოს ჭეშმარიტებას. ეს უნარი მას გადანყვეტილებათა მიღებაში დიდ თავისუფლებას ანიჭებს. ამიტომ ადამიანი დეცენტრირებას უნდა მიეღებოდეს, მით უფრო, რომ დეცენტრიზმი აღზრდა-განათლების შედეგია, წინააღმდეგ ადამიანისათვის თანდაყოლილი ეგოცენტრიზმისა.

ბ. თქმულისა და დაპირებულის ადეკვატურობის პრინციპი:

ამ პრინციპის არსი კამათის პროცესში გამოთქმული აზრის შეგნებული ან უნებლიე დამახინჯებისაგან დაზღვევაში მდგომარეობს. მისი განხორციელების პირობა მოსმენილი აზრის შეძლების-დაგვარად ზუსტი აღქმა-გააზრებაა. ეს კი დიდი მონდომების შემთხვევაშიც კი არ არის ისე ადვილი, როგორც ერთი შეხედვით შეიძლება მოგვეჩვენოს.

ცნობილია, რომ ადამიანის აღქმა კომპიუტერული სიზუსტით ვერ აღბეჭდავს რეალობას. აღქმაზე გავლენას ახდენს პიროვნული თვისებები, მიზანდასახულობა, მოტივაცია, ინტელექტი, ცხოვრებისეული გამოცდილება და ბევრი სხვა. ადამიანისათვის კარგად არის ცნობილი რეალობის აღქმის თანამდევი ხარვეზოვნება, ამიტომ აღქმულის სისწორეში (ადეკვატურობაში) ყოველთვის უნდა ეპარებოდეს ეჭვი, მაგრამ ამის მიუხედავად იგი არასოდეს უნეეს ანგარიშს

ამ ბუნებრივ ცდომილებას და თვალით დანახული უდავო ჭეშმარიტება ჰგონია. სწორედ ამის გამო იმავე რეალობის სხვისი თვალთ დანახულ სურათს არასოდეს უწევს ანგარიშს. არადა თავისთავად ცხადია, რომ ორი ადამიანის მიერ ერთი და იგივე მოვლენა სხვადასხვაგვარად იქნება აღქმული. გამოწვევის, რასაკვირველია, არც სადისკუსიო საგნის აღქმა იქნება. იმთავითვე (უნებლიეთ, ბუნებრივად) მოპაექრეთა მიერ მისი აღქმა განსხვავებული იქნება. კამათის მონაწილის აღქმის მაღალი კულტურის მატარებელი მოვლენის, ფაქტის ობიექტურად დანახვა-გააზრების უნარია. კამათში ამის მიღწევის პირობა მოსმენის კულტურაა. მოსმენის უნარის გარეშე ფაქტის, მოვლენის ადეკვატური აღქმა შეუძლებელია.

ამის ერთი მიზეზი მოსმენის ჟამს ადამიანის თანდაყოლილი სულსწრაფობაა. მოსაუბრეს ჯერ ლაპარაკი არ დაუმთავრებია და უკვე პასუხს ვიწყებთ. ეს არსებითი ნაკლი განსაკუთრებული ექსპრესიულობით კამათის ვითარებაში იჩენს თავს. კამათში ასეთი სიჩქარე ოპონენტს არასახარბიელო მდგომარეობაში აგდებს: არაარსებობის ებლაუჭება, რადგან მთავარი ჯერ გააზრებული არა აქვს. მხედველობის მიღმა რჩება ოპონენტის ის მოტივებიც, რაც კამათის მონაწილესთან დაპირისპირებას განსაზღვრავს — ღრმად არის დარწმუნებული, რომ საკუთარი პოზიციის დასაცავად საკმარისი ცოდნაც აქვს და გამოცდილებაც და ა.შ.

მაინც რაში გამოიხატება მოსმენის უუნარობა? პირველესად, სათქმელის მოფიქრებამდე ლაპარაკის დანყებაში. გარდა ამისა, იმაში, რომ:

- ოპონენტის აზრის გარკვევამდე იწყებენ მის უარყოფას, ანუ იმის უარყოფას, რაც ხეირიანად არც გაურკვევიათ;
- ოპონენტს მაშინ აწყვეტინებენ სიტყვას, როცა მოსაზრებას ასაბუთებს, ანუ არგუმენტები მოჰყავს;
- გულისყური წერილმანებზე გადააქვთ, მნიშვნელოვან პასუხებს კი უყურადღებოდ ტოვებენ;
- ყურადღება ოპონენტის პიროვნებაზე გადააქვთ, მისი მოსაზრებები კი ნაკლებად აინტერესებთ;
- ოპონენტის გამონათქვამში ისეთ აზრს "კითხულობენ", რაც მას ფიქრადაც არ მოსვლია;
- დარწმუნებული არიან იმაში, რომ ნებისმიერ შემთხვევაში ოპონენტს იოლად დაუმტკიცებენ, რომ ცდება;

— არცთუ იშვიათად ოპონენტის გონებრივ-ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს არაადეკვატურად აფასებენ — გონებაშეზღუდული ან ბიუროკრატი ჰგონიათ.

მოსმენის უნარი გარკვეულწილად ოპონენტის განწყობაზეც არის დამოკიდებული. მაგალითად, დალილობის, სხვა რაიმეზე ფიქრის გამო მოსმენის ხარისხი კლებულობს.

მოსმენილის ადეკვატურობის აღქმას მნიშვნელოვნად აუმჯობესებს გარკვევის ხერხი. მისი არსი შემდეგში მდგომარეობს: ოპონენტს სთხოვენ ნათქვამის გამეორებას. ამავე მიზნით გამოიყენება ე.წ. პერიფრაზირების ხერხი. ამ შემთხვევაში მოპაექრე საკუთარი სიტყვებით იმეორებს ოპონენტის გამონათქვამს და დასტურს სთხოვს, სწორად გაიგო თუ არა მისი ნათქვამი (მაგალითად, "სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ", "თქვენ ბრძანეთ, რომ...", "თუ სწორად გავიგე თქვენი ნათქვამი", ... და ა.შ.). ამავე მიზანს ემსახურება ოპონენტის იდეის მოკლედ გადმოცემა (მაგალითად, "ამგვარად, თქვენ მიგაჩნიათ, რომ...", "თქვენი ნათქვამი რომ შევაჯამოთ...", "თქვენი ნათქვამიდან გამომდინარეობს, რომ...", და ა.შ.).

მთავარი, რაც კამათის მონაწილეებს უნდა ახსოვდეთ, ისაა, რომ კონკრეტული დისკუსიით არც მათი პიროვნული არსებობა მთავრდება, არც მათი პიროვნული თუ საქმიანი ურთიერთობები. და კიდევ: ყველაზე დიდი ღირებულება ამ ქვეყნად ადამიანისათვის ღირსებაა, რომლის დაკარგვა არც ისე ძნელია, მაგრამ ძნელია და თითქმის შეუძლებელი მისი აღდგენა. ამ ფასად კი არანაირი დისკუსია, დავა-კამათი ჭეშმარიტად არ ღირს.

თავი IX. დებატები

დებატი ფრანგული სიტყვაა (< ფრ. *debats*) და სიტყვიერ ორთაბრძოლას ნიშნავს. ფართო, სალექსიკონო, განმარტებით დებატები პაექრობაა, აზრთა, შეხედულებათა გაცვლა-გამოცვლა რაიმე მნიშვნელოვან საჯარო თავყრილობაზე.⁹¹ შეხვედრაზე, სხდომაზე, პარლამენტში და ა.შ.; რაიმე საკითხის გარშემო მსჯელობა. კამათის ხელოვნებაში დებატები კამათის სხვა სახეობებთან შედარებით ნაკლებად არის აღწერილ-დახასიათებული. აღნიშნულია, რომ დებატები კამათის რთული ფორმაა; რომ დებატები წინ უსწრებს დისკუსიას და რომ დებატები ყოველთვის არ არის პოლემიკური.

დებატების მიზნად მიჩნეულია მონაწილეთა მიერ განხილვის (განსახილველი) საგნისადმი მიდგომების გამოვლენა, შესაძლო თვალსაზრისების, პოზიციების გამომუშავება. ამასთან ეს ყველაფერი დებატების შედეგადაც მოიაზრება, რადგან ამტკიცებენ, რომ აღნიშნულს დებატების თითოეული მონაწილე სხვა, დანარჩენი მონაწილეების მოსაზრებათა მოსმენის საფუძველზე გამოიმუშავებს.⁹²

დებატებს პოლემიკურობას ანიჭებს იმ მონაწილეთა შემტევი პოზიცია, ვინც საკუთარ თვალსაზრისსა თუ შეხედულებებს წარადგენს დებატებზე განსახილველად. ამ მოსაზრების მიხედვით კი დებატების საფუძველი (მამოძრავებელი ძალა) შეტევა და შემტევობა გამოდის.

წარმოდგენილი თავისებურების მიხედვით, უნდა ვაღიაროთ, რომ დებატები საჯარო ვერბალური კომუნიკაციის სპეციფიკური სახეობაა და კამათის ხელოვნებას განეკუთვნება. ამასთან ისეთი შთაბეჭდილებაა კი იქმნება, თითქოს კამათის ფენომენის კონკრეტული ეროვნული (აქ: ფრანგული) სახელდებააო და სხვა არაფერი.

დებატების კამათის სხვა სახეობათაგან ერთი განმასხვავებელი თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ გამორჩეულია განხილვის

საგანი, პრობლემა. იგი აქტუალური და საზოგადოებისათვის თავისი მნიშვნელობით მასშტაბურია; არ არის მხოლოდ ცალკეულ სოცი-

⁹¹უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, შეადგინა მ. ჭაბაშვილმა, მესამე შესწორებული და შევსებული გამოცემა, გამომც. "განათლება", თბ., 1989, გვ. 116

⁹²ვეკუა მ., დასახ. ნაშრომი, გვ. 8

უმთა ან მცირერიცხოვანი სოციალური ჯგუფების ინტერესის საგანი, საქვეყნოა, სახელმწიფოებრივია. მის შედეგებს აქვს დიდი მნიშვნელობა ქვეყნის, სახელმწიფოს, ხალხის არსებობა-წინსვლისათვის. ამიტომ დებატების მიზანი განხილვის საგნის (პრობლემის) ირგვლივ შექმნილი ვითარების გარკვევა-დაკონკრეტებაა, ამ ვითარების შინაარსის საჯარო განსჯა-ანალიზი და გაცხადებაა. ამ ვითარების სიმწვავე განსაზღვრავს დებატების პოლემიკურობის სიმწვავე-სიცხარესაც და არსებობა-არარსებობასაც.

სახელმწიფოებრივად, სახალხო აქტუალური მოვლენა (მაგალითად, ეკონომიკური კრიზისი) სხვადასხვა ნიშნებით და სხვადასხვანაირად იჩენს თავს. ისინი თავიდან კერძო, კულუარული განსჯის საგანი ხდება. ბოლოს, როცა აშკარად გამოიკვეთება სპეციფიკაც და მასშტაბებიც, აუცილებელი ხდება სახელმწიფოს, ხალხის, საზოგადოების მხრიდან საჯარო განხილვით (დებატებით) თავჩენილ მოვლენაზე დაგროვილი შეხედულებების, მიდგომების შეჯერება და საერთო თვალსაზრისისა და მიდგომის გამომუშავება. თუ კერძო, კონკრეტული შეხედულებები, მიდგომები სიმრავლის მიუხედავად მოვლენას მეტ-ნაკლებად ზუსტად აღწერს და ახასიათებს, დებატებზე მათი განსჯა, რაღა თქმა უნდა, "მშვიდად" ჩაივლის, შეხედულებებისა თუ მიდგომების შეჯერებით კი მხოლოდ მოვლენის (პრობლემის) არსებობა დაფიქსირდება, "სახელი დაერქმევა", მისადმი საერთო დამოკიდებულება "დაკანონდება". თუმცა ეს იმ შემთხვევაში მოხდება, თუ დებატების მონაწილეთათვის მისაღები იქნება ერთმანეთის შეხედულებები და მიდგომები. დებატები ამით დასრულდება. მაგრამ თუ რომელიმე მონაწილე (ან მონაწილენი) საკუთარი თვალსაზრისის ლობირებას მოინადინებს, განხილვის მშვიდი დინება დაირღვევა, დებატები ან პოლემიკურ ელფერს შეიძენს, ანდა სულაც ცხარე პოლემიკაში გადაიზრდება, თუნდაც იმავე შედეგის მისაღწევად, რისთვისაც გამართული იყო დებატები.

ასე რომ, დებატების მიზანი ფაქტსა თუ მოვლენაზე თვალსაზრისის (შეხედულების, მიდგომის) გამომუშავებაა, ხოლო ფაქტის, მოვლენის, პრობლემის გადაჭრის მიზანი თუ დაემატება, "პოლემიკას გამოიყენებს", პოლემიკაში გადაზრდით გადაწყვეტს. სწორედ ამით

წყდება დებატების რაგვარობის საკითხი – პოლემიკური იქნება თუ არა. საერთო მიზანი, როგორც ითქვა, საჯარო განხილვით ერთიანი თვალსაზრისის (ხედვის) გამომუშავებაა.

ამის გამო დებატები პროცესუალურადაც მასშტაბურია. მასში უპირატესად ორზე მეტი მოპაექრე მონაწილეობს (თუმცა არც ორი მოპაექრის არსებობაა გამორიცხული). ამასთან დებატები პროცესუალურად აშკარა პერზუაზიული ვერბალური კომუნიკაციაა (<ლათ. *persuadere* - გადალაპარაკება), რადგან დებატებში მონაწილენი რიგ-რიგობით წამოაყენებენ მოსაზრებებს, შემდეგ თვალსაზრისების გამამყარებელ არგუმენტებს და მოსაზრებათა ერთმანეთზე ამნაირი ზემოქმედებითა და ურთიერთგაცვლით ცდილობენ თანხმობის მიღწევას, (საერთო ხედვის შემუშავებას).⁹³ კონსენსუსის მიღწევა (დამარწმუნებული არგუმენტებით) კი სწორედ პერზუაზიული კომუნიკაციის მიზანია.

დებატების პერზუაზიულობა იმაშიც მჟღავნდება, რომ ყველა მონაწილე ცდილობს საერთო თვალსაზრისის გამომუშავებაში საკუთარი (სხვაზე მეტი) წვლილის შეტანას. ეს კი იმასაც ნიშნავს, რომ ამ მიზნით ყველა მონაწილე ცდილობს, რაც შეიძლება მეტი თანამოაზრე გაიჩინოს. საამისოდ აუცილებელი ხდება ოპტიმალური პოზიციის განსაზღვრა, ქმედითი არგუმენტების ამორჩევა იმათ გასა-ნეიტრალეზად, ვინც აქტიურად ეწინააღმდეგება. ამიტომაც კამათის ამ სახეობაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს თვალსაზრისის დასაბუთების (არგუმენტირების) ტექნიკა.

არგუმენტირების ტექნიკა და ტაქტიკის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხები კი კამათის ხელოვნებაში საფუძვლიანად არის დამუშავებული.

- დასაბუთების სისტემის აგებისა და არგუმენტაციის დაგეგმვის ძირითადი საკითხები

არგუმენტირებას რიტორიკის სპეციალისტები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ. არგუმენტირების თეორია მოაზრებულია განსახილველი ალკმისათვის აუდიტორიის კოლექტიური მზაობის

⁹³Kopperschmidt, : Allgemeine Rhetorik. Einführung in die Theorie der persuasiven Kommunikation. Stuttgart, 1976, pp.99.

ხელშეწყობ ფაქტორად.⁹⁴ არგუმენტაციის ძირითად ამოცანებად დასახულია:

— მსმენელის გარკვევა ვითარებაში, ანუ განსახილველი პრობლემის ხედვის შექმნა;

— არგუმენტირების მიზნის აქტუალობაში მსმენელის დარწმუნება;

— მსმენელისათვის იმის დასბუთება, რომ დასახული ამოცანების შესრულება შესაძლებელია;

— მსმენელის დარწმუნება იმაში, რომ შეთავაზებულის გარდა, სხვა გზით პრობლემის გადაწყვეტა შეუძლებელია.⁹⁵

არგუმენტირების მნიშვნელობას ვერბალური კომუნიკაციის სიმეტრიულობის უზრუნველყოფაშიც ხედავენ, რაკილა ადამიანების მოქმედებებსა თუ აზრთა ნაირნაირობას პიროვნებათშორისი ურთიერთობის სხვადასხვა ხერხებით "არეგულირებს და არა ბრძანებითა და მორჩილების იძულებით".

ბრძანებით, განკარგულებით და დაქვემდებარების ფორმით მორჩილება კი მხოლოდ ასიმეტრიულ კომუნიკაციას წარმოშობს.⁹⁶

9.1. მტკიცებათა ელემენტები და გზები

დებატებში მნიშვნელოვანი ელემენტია მტკიცების თანამიმდევრულობა. მსმენელს ყოველთვის აინტერესებს მტკიცების მთელი პროცესი, მისი მიზეზ-შედეგობრივი განპირობებულობა, რადგან მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში ხდება მისთვის ცხადი, რატომ განიმარტება პრობლემა ამგვარად და არა სხვანაირად, რატომ ხდება აუცილებელი განსახილველი პრობლემის ირგვლივ ვითარების შეცვლა. მსმენელის ნდობის მოპოვება ორატორის აზროვნების პროცესში მისი ჩართვით არის შესაძლებელი. როცა მსმენელი აზროვნების შედეგის მხილველი კი არ არის, არამედ ამ შედეგის მიღწევის

⁹⁴Perelman. ch.: Logiik und Argumentation. Kronberg / Ts. 1979, pp.74

⁹⁵Schluter. H.: Crundkurs der Rhetorik. München. 1985

⁹⁶Ueding. G.Steinbrink. B.: Gründris der Rhetorik. Ceschichte. Technik. Methode. Stuttgart. 1986

აზროვნებითი პროცესის უშუალო დამკვირვებელია, იგი გონებრივ-ინტელექტუალურად აქტიურად ერთეობა ამ პროცესში და იმ შემთხვევაშიც კი უჩნდება თანამონაწილეობის შეგრძნება, როცა მას უბრალოდ და მდუმარედ ადევნებს თვალს. თანამონაწილეობის განცდა კი ისეთ გრძნობასაც უჩენს, რომ ორატორის ნააზრევის მოზიარეა, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მოსაზრება, მტკიცება ორატორთან ერთად, თანაბრად, მასაც ეკუთვნის.

არგუმენტები რომ უფრო საფუძვლიანი უნდა იყოს, თავისთავად ნათელია, მაგრამ არანაკლები მნიშვნელობა აქვს მათ სიცხადეს. არგუმენტი მკაფიო, ცხადი და მსმენელისათვის იოლად გასაგები უნდა იყოს. რიტორიკაში ამ ფაქტს იმდენად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, რომ საგანგებოდ არის დამუშავებული არგუმენტების ხე-ნის ნაირნაირი მეთოდები. ამ მხრივ უალრესად საინტერესოა გერმანელი ვერნერ როთერსის წიგნი "შერკინების ხელოვნება".⁹⁷

კამათის ხელოვნებაში ორგვარი დასაბუთება გამოიყენება: აბსოლუტური ანუ აპოდიქტიკური და შედარებითი.

აპოდიქტიკური დასაბუთება გულისხმობს მის სისრულეს, აუცილებლობას, დაურღვევლობას. მაგალითად, იმის დამტკიცება, რომ მზე დილას ამოდის და საღამოს ჩადის, იოლია, რადგან ეს ყველასთვის ცნობილია. მაგრამ იმის მტკიცება, რომ შოთა რუსთაველი მსოფლიოში ყველაზე დიდი პოეტიო, გაჭირდება, რადგან თუნდაც საქართველოს გარეთ უამრავი ისეთი ადამიანი გამოჩნდება, ვინც უფრო მაღლა სხვა პოეტებს დააყენებს. საამისოდ ხელშესახები ზღვა მასალა თუ საბუთების მთაც რომ აღემატოთ, ამის დამტკიცებას ვერასოდეს შევძლებთ. ასეთ ვითარებაში მხოლოდ შედარებითი სამტკიცების წარმოდგენა თუ იქნება შესაძლებელი.

ზოგიერთ შემთხვევაში არგუმენტირების ორივე ვარიანტი ერთად (კომბინირებულად) გამოიყენება.

— არგუმენტაცია რაიმეს დასამტკიცებლად აიგება;

— აიგება კონტრარგუმენტაცია ოპონენტის დებულებების გასაქარწყლებლად.

პირველ შემთხვევაში გამოიყენება არგუმენტაციის ძირითადი მეთოდი – უტყუარი ფაქტების საგულდაგულო შერჩევა,

⁹⁷Rather.W.: Kunst des Streitens. München, 1961

ურთიერთსაწინააღმდეგო საბუთების (მტკიცებულებათა) გამო-
რიცხვა და მკაფიო თანამიმდევრობით დალაგება. უტყუარი არგუ-
მენტის შერჩევა კონკრეტული ვითარების საფუძვლადგულო ანალიზი,
თვით უმნიშვნელო წვრილმანების გამოვლენა, რაც ზუსტი წარმო-
დგენის შექმნის საფუძველზე ხდება.

მსგავსი შერჩევა-ანალიზი სჭირდება კონტრარგუმენტაციასაც.
არსებობენ ისეთი ოპონენტებიც, რომლებსაც კარგად ეხერხებათ
არგუმენტებით თვალეში ნაცრის შეყრა – გარეგნულად ელვარე
სიტყვიერ სამოსში გახვეული არგუმენტებით მანიპულირება. ასეთი
ოპონენტის პირისპირ დგომის შემთხვევაში აუცილებელია გაირკვეს:

— რამდენად საფუძვლიანია ოპონენტის არგუმენტი, შესაძლე-
ბელია თუ არა ამ საფუძვლის შერყევა, თუნდაც ერთი რომელიმე სა-
ბუთის გაქარწყლებით;

— არსებობს თუ არა მის არგუმენტებში რაიმე სახის წინააღ-
მდეგობა;

— გამოვლენილ წინააღმდეგობათა საფუძველზე როგორ აიგოს
კონტრარგუმენტაცია.

ამის მისაღწევად აუცილებელია ოპონენტის იძულებით გადაყ-
ვანა კონკრეტიკაზე, მაგალითების მოყვანასა და დამატებითი საბუ-
თების წარმოდგენაზე. ამის შემდეგ უნდა გაისინჯოს ყოველი არგუ-
მენტი, ყოველი მისი კერძო, კონკრეტული განსჯა, მსჯელობა.

კამათის ხელოვნებაში დასაბუთების ორი პრინციპი გამოიყენება:
დედუქციური და ინდუქციური.

ცნობილია, რომ დედუქციის პრინციპი დასაბუთების პროცესს
ზოგადიდან კერძოობითისაკენ წარმართავს. ამის ყველაზე უბრალო,
მარტივი მაგალითია: ყველა დოქტორანტი სწავლობს ინგლისურ
ენას. რუსუდანი დოქტორანტია, მაშასადამე რუსუდანი სწავლობს
ინგლისურ ენას.

ინდუქციის პრინციპით დასაბუთების პროცესი კერძო ფაქტე-
ბიდან ზოგადი (საერთო) დასკვნისაკენ წარიმართება. შედეგის მომ-
ტანად უფრო ინდუქციის პრინციპი ითვლება, რადგან მიჩნეულია,
რომ ინდუქცია მსმენელს განსჯის პროცესში ჩართვისა და საკუთარი
დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობას უქმნის. ისიც გასათვალისწი-
ნებელია, რომ ინდუქცია ადამიანური არსებობის ბუნებრივი ფორმუ-
ლა და ყოფითი რიტმიკის ზუსტი ასლია: ადამიანი ხომ კერძოობით,

ფაქტების შეკრებითა და შედარება-განზოგადებით, იქმნის ცხოვრების ცოდნას, სიბრძნეს.

ინდუქცია თამამი განზოგადებების საშუალებას კი იძლევა, მაგრამ ზოგჯერ ნაჩქარევი და გაუმართლებელი დასკვნების მიზეზიც ხდება. მაგალითად, ხშირია ისეთი ლოგიკური შეცდომა, რომელსაც "ჩაკეტილი წრე" ეწოდება - ორი დაუსაბუთებელი დებულება ერთიმეორეზე დაყრდნობით მტკიცდება. მაგალითად, "პეტრე ზარმაცობს, იმიტომ, რომ არ იცის მუშაობა. მუშაობა კი იმიტომ არ იცის, რომ ზარმაცია".

არგუმენტები, რაც არ უნდა საგულდაგულოდ იყოს შეგროვებული, თანაბარი ღირებულებისანი ვერასოდეს იქნებიან. მათში ზოგი გამორჩეულად ძლიერია, ზოგი - სუსტი. ოპონენტს დებატების დასაწყისშივე ყველაზე ძლიერი არგუმენტები უნდა წარედგინოს, ბოლოს - სუსტი. ოღონდ დამაგვირგვინებელი არგუმენტი ყველაზე ძლიერი უნდა იყოს. შედარებით რთული (ძნელად აღსაქმელი არგუმენტები ოპონენტს (ამით მსმენელსაც) უნდა განემარტოს. ეს უფრო მსმენელისათვის არის საჭირო, რათა განსჯა-მტკიცების პროცესიდან "არ ამოვარდეს".

დასაბუთებაში განსაკუთრებით მკაფიოდ, ცხადად და სადად მთავარი არგუმენტი უნდა იქნეს წარდგენილი.

9.2. მომზადება, სტრუქტურირება

დებატებში განსაკუთრებულ როლს ასრულებს დასწრების ეფექტი. სპეციალისტების დაკვირვებით, ზეპირი სიტყვის მომზადება უფრო ძნელია, ვიდრე დანერგილი ტექსტის წაკითხვა. ზეპირი გამოსვლის მოსამზადებლად, უპირველესად, დეტალური გეგმა უნდა შედგეს. საამისოდ კი ეფექტური ფორმა უნდა გამოიძებნოს (იმპროვიზაციის იმედად ყოფნა გაუმართლებელია). მნიშვნელოვანი დებულებები, ხატები და სახეები გონებაში უნდა გავიმეოროთ. მთელი სიტყვა რამდენჯერმე "უნდა გავითამაშოთ".

განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებს ე.წ. მიზნობრივი, ანუ საკვანძო ფრაზა. ამ ფრაზას უსადაგებენ შესავალსაც, მტკიცებასაც,

დასკვნასაც. არანაკლები მნიშვნელობა აქვს პირველ წინადადებას. მან მსმენელზე შთაბეჭდილება უნდა მოახდინოს და "შეტყვის" იარაღად იქცეს. პირველმა წინადადებამ კავშირი უნდა დაამყაროს წინა გამოსვლასთან, გააცხადოს მონაწილის სიტყვით გამოსვლის (დებატებში ჩართვის) მიზეზი და მიზანი. კამათის ხელოვნებაში რეკომენდებულია დებატებში ჩართვის შემდეგი ქრესტომათიული სქემა:

1. მადლობას მოვახსენებ გამომსვლელს (მომხსენებელს) ახალი შეხედულების (თვალსაზრისის) გადმოცემისათვის...
2. კერძოდ, აღინიშნა (ითქვა)...
3. ამაზე შეიძლება შეპასუხება...
4. თუ ამ დებულებებს შევადარებთ...
5. ამიტომ გთავაზობთ...⁹⁸

ეს სქემა მარტივია და სწრაფი რეაგირების საშუალებას იძლევა.

9.3. არგუმენტირების მეთოდები

არგუმენტირების მეთოდები არსებითად დებატების მეთოდებს, ტაქტიკას და ტექნიკას განსაზღვრავს.

ტაქტიკა არგუმენტების წამოყენების ხელოვნებაა, თავისი არსით ფსიქოლოგიური ფენომენია. ტექნიკა – არგუმენტების ლოგიკური გამოყენებაა, არგუმენტირების შესაძლებლობას უზრუნველყოფს. მეთოდი არგუმენტირების შესაძლებლობებს განსაზღვრავს. ტაქტიკის არჩევით ის ირკვევა, თუ რომელი მეთოდების გამოყენება იქნება შედეგის მომტანი მოცემულ კონკრეტულ სიტუაციაში.

კამათის ხელოვნება (და საერთოდ რიტორიკა) არგუმენტირების უამრავ მეთოდს იცნობს. აქედან ქრესტომათიულად მიჩნეულია 26 მეთოდი, რომელთა აღწერა-დახასიათება რიტორიკის, კამათის ხელოვნებისა თუ ვერბალური ენობრივი კომუნიკაციების ძველ, ახალ

⁹⁸ Леммерман Хаинс. Уроки риторики и дебатов, М., Изд. "Уникум пресс" 2002, თავი მე-15.

და თანამედროვე სახელმძღვანელოებშია შეტანილი. ამ ტრადიციის შესაბამისად წინამდებარე ნაშრომში ამ მეთოდების ტრადიციულ აღწერა-დახასიათებებს წარმოვადგენთ.

ამ 26 მეთოდიდან 1-14 თავისი არსით პოზიტიურია და კამათში ვერბალურ შესაძლებლობათა უზრუნველმყოფ მეთოდებად ითვლება, მე-15-26-ე მეთოდები თავისებური შეღავათების გამწევი ხერხებია და ამდენად მათი ცოდნა მათსავე გაუენებელყოფის უნარ-ჩვევების შესაძენად არის აუცილებელი.

პოზიტიურ მეთოდებს შორის განსაკუთრებით ღირებულია პირველი სამი – ფუნდამენტურობა, წინააღმდეგობრიობა, შედეგობითობა.

1. ფუნდამენტურობის მეთოდი

ეს მეთოდი ოპონენტის ფუნდამენტური დებულებების გაქარწყლებას გულისხმობს. ფუნდამენტური დებულების დარღვევა არგუმენტირების მთელ სისტემას ხუხულასავით ანგრევს.

საკუთარ მტკიცებულებათა გასამყარებლად კი ეფექტურ მასალას წარმოადგენს ფაქტები და ციფრები. დებატებში დასაბუთების სიმტკიცეს განსაკუთრებით ციფრები უზრუნველყოფს. ოღონდ ეგაა, რომ ციფრობრივი მონაცემები გონივრულად უნდა იქნეს გამოყენებული. ციფრობრივი მონაცემების გამოყენება მაშინ არის გამართლებული, როცა საბუთიანობის საკმარისი ძალა გააჩნია.

2. წინააღმდეგობის მეთოდი

იგულისხმება არგუმენტაციის გასინჯვის საჭიროება მასში ურთიერთსაწინააღმდეგო ფაქტების აღმოჩენის მიზნით. ამით ოპონენტს უნდა წაერთვას წინააღმდეგობრიობაში მხილების საშუალება.

3. შედეგობითი მეთოდი

გულისხმობს ოპონენტის არგუმენტირების თანამიმდევრობის, მიზეზშედეგობრივი განპიროვნებულობის კონტროლს, საეჭვო დებულებების დამტკიცების მოთხოვნას.

4. მაგალითების მეთოდი

მაგალითები მოხსენებაში სარგებლიანობის, ჭეშმარიტებისა და უტყუარობის (კვინტილიანე) საფუძველია. ამიტომ მაგალითებით ოპერირება დებატების მონაწილის მსჯელობას დამაჯერებლობას უზრუნველყოფს.

5. შედარებათა მეთოდი

ამ მეთოდის მიხედვით დებატების მონაწილეს უნდა შეეძლოს ოპონენტის თვალსაზრისის ანალოგიის გამოძებნა და შედარება, კრიტიკა და მიმართებების დამყარება სხვა ფაქტებთან. შეუსაბამობა ანალოგიურ ფაქტებთან ოპონენტის საწინააღმდეგოდ შეაბრუნებს მისსავე ფაქტს (თვალსაზრისს).

6. შებრუნების მეთოდი

დებატების მონაწილე ფაქტებს შეტრიალებულად განიხილავს, ოპონენტის არგუმენტაციის სისტემაში სუსტი ადგილების გამოვლენით თავად ოპონენტს შეუტრიალებს. იგი თავიდან ეთანხმება ოპონენტს, შემდეგ კი წარმოთქვამს სიტყვა "მაგრამს" და იწყებს მის "განადგურებას" მისივე საბუთების, ფაქტების ახალი გააზრებით, იმის წინამოწევით, რასაც ოპონენტი ვერ "ამჩნევდა".

7. შემოფარგვლის (შეზღუდვის) მეთოდი

აქ იგულისხმება ოპონენტის გამონათქვამის დანაწევრება და განჩხრეკა, ამ გზით მასში შეუსაბამოთა (მცდარობათა) გამოვლენა და სუსტი ადგილების კრიტიკა. ეს მეთოდი ფართოდ გამოიყენება.

8. ბუმერანგის მეთოდი

ეს, ფაქტობრივ, ოპონენტის თვალსაზრისის საწინააღმდეგოდ შებრუნებაა. ბუმერანგის მეთოდი შებრუნების მეთოდის კერძო შემთხვევაა წარმოადგენს. მისი გონივრული გამოყენება ყოველთვის კარგ შედეგს იძლევა.

ფილოსოფოსი დემოსთენე და ათენელების მხედართმთავარი ფოკიონე თურმე მტრობდნენ ერთმანეთს. ერთხელ დემოსთენეს მისთვის უთქვამს – ერთხელაც იქნება ათენელები განრისხდებიან და გაგაძევებენო. ფოკიონეს კი უპასუხია: შენ კი მაშინ გაგაძევებენ, როცა გონს მოეგებიანო.

ბუმერანგის მეთოდი ზოგჯერ დებატებს უწმანურობაშიც გადაზრდის (პრინციპით: "ასეთისაგან მესმის"...). ბუმერანგის მეთოდის გამოყენება ინტელექტს საჭიროებს.

9. გაუფასურების მეთოდი

ხშირად, როცა ოპონენტის არგუმენტების დარღვევა ვერ ხერხდება, მათ გაუფასურებას მიმართავენ, მათს მნიშვნელობას ამცირებენ, ოპონენტს განუცხადებენ, რომ იგი უმნიშვნელო, არარსებით ფაქტებს ანიჭებს დიდ მნიშვნელობას და ასაბუთებენ ამ განცხადებას.

10. ფასის აწევის მეთოდი

გაუფასურების საპირისპირო მეთოდია: არსებითი არგუმენტები უფრო მეტად ფასდება, ვიდრე ოპონენტი აფასებდა.

11. გადაფასების მეთოდი

გადაფასების მეთოდი ფაქტების (საბუთების) სრულიად საპირისპირო შეფასების მიღწევას ითვალისწინებს.

12. დასწრების მეთოდი

დებატების პროცესში მონაწილემ ყოველთვის სხვაზე უკეთ იცის საკუთარი ტექსტის სუსტი ადგილები, იცის, სად შეიძლება შეუტოს ოპონენტმა, რაში შეედავოს. ამიტომ უნდა დაასწროს მას, თვითკრიტიკის ფორმით შესაძლოა თავადვე აღიაროს კონკრეტული ადგილის სისუსტე (სუსტი დასაბუთებულობა), სამაგიეროდ სხვა ადგილები გააძლიეროს.

13. მოთხოვნის (შეკითხვის) მეთოდი

შეკითხვა ნებისმიერ კამათში ასრულებს თავისებური ბიძგის როლს. ადამიანებს მარტო შეთავაზებული ამბის მოსმენა კი არ აკმაყოფილებთ, მათ იმ კითხვებზე პასუხი უფრო აინტერესებთ, რაც მოსმენის პროცესში უჩნდებათ. ამიტომ თუკი შესაძლებლობა მიეცემათ, შეკითხვების კორიანტელს დააყენებენ ხოლმე. ასეთი შემთხვევებისათვის, ალბათ, უპრიანია იმის ცოდნა, რომ შეკითხვა მოკლედ და ზუსტად უნდა იყოს ფორმულირებული.

შეკითხვის დასმა დიდ ოსტატობასაც საჭიროებს და საკითხის ღრმა ცოდნასაც, რადგან შეკითხვის აზრიანობა ცოდნის სიღრმისა და მასშტაბების მაჩვენებელია.

14. ყალბი მხარდაჭერის მეთოდი

ყალბი მხარდაჭერა სანინალმდეგო აზრის ჩამოყალიბებას ემსახურება. დებატების მონაწილე თავიდან ხაზგასმით ეთანხმება ოპონენტის მტკიცებებს (არგუმენტებს), მის სასარგებლო ისეთ ახალ მოსაზრებებსაც კი მიაშველებს, რაც ოპონენტს არც კი გაუთვალისწინებია. ამის შემდეგ კი იწყება მისი არგუმენტების დარღვევა. ეს მეთოდი დებატების მონაწილისაგან საკმაო მომზადებას ითხოვს.

აღნიშნული მეთოდების თეორიული ცოდნა დებატებში (როგორც საერთოდ კამათში) წარმატების მოსაპოვებლად საკმარისი არ არის. აუცილებელია მათი პრაქტიკული გამოყენების მეთოდის ცოდნაც. კამათის ხელოვნების თეორეტიკოსები არგუმენტაციის

ქმედითობის განსაზღვრისთვის მეთოდოლოგიაში არსებით მომენტებად ასახელებენ ასეთი კითხვების დასმასა და არგუმენტაციის პროცესის მათზე პასუხების პლანში აგებას:

- არგუმენტირების პროცესისათვის:
 1. უტყუარია თუ არა წარმოდგენილი ფაქტები;
 2. შეიცავს თუ არა წინააღმდეგობებს მტკიცებანი;
 3. დაცულია თუ არა თანამიმდევრულობა მტკიცებებში;
 4. მოიპოვება თუ არა შედარებები;
 5. რა მიდგომების გამოყენება შეუძლია ოპონენტს.
 - კონტრარგუმენტაციისათვის კი მიზანშეწონილად მიჩნეულია ასეთი კითხვების დასმა და არგუმენტირების სისტემის მათზე პასუხების პლანში აგება:
 1. შესაძლებელია თუ არა ოპონენტის მიერ წარმოდგენილი აქტების დარღვევა;
 2. იჩენს თუ არა თავს წინააღმდეგობანი;
 3. არის თუ არა ოპონენტის მსჯელობაში არათანამიმდევრულობა;
 4. ვარგა თუ არა ოპონენტის შედარებები;
 5. მსჯელობაში გათვალისწინებულია თუ არა ფაქტის (მოვლენის) ანალიზის მრავალმხრივობა, თუ შესაძლებელია ცალმხრივობაზე აქცენტირება;
 6. შეიცავს თუ არა ოპონენტის არგუმენტები სუსტ ადგილებს;
 7. შესაძლებელია თუ არა ოპონენტის არგუმენტის (მის) სანინააღმდეგოდ შეტრიალება;
 8. შესაძლებელია თუ არა წინმსწრები შეკითხვების დასმა;
 9. არის თუ არა ოპონენტის შეფასებებში რაიმე, საკამათო თუნდაც სულ მცირე უზუსტობა;
 10. სარგებლობს თუ არა ოპონენტი არაეთიკური ხერხებით.
- ზემოთ მითითებულ 26 მეთოდიდან არგუმენტაციისათვის არსებითი სწორედ პირველი თოთხმეტი მეთოდია. ამათ ემატება კიდევ ოთხი მეთოდი, რომლებიც უფრო ცდუნების ეფექტს ემყარება და "საცდუნებელი მანევრების" სახელწოდებით არიან ცნობილნი. მათ მიეკუთვნება გადაჭარბების (გაზვიადების), გამასხარავების, ავტორიტეტის მოშველიებისა და განზოგადების მეთოდები.
15. გადაჭარბების (გაზვიადების) მეთოდი

ეს მეთოდი ერთჯერად ფაქტს განმეორებად (რეგულარულ) მოვლენად სახავს და ამით მის მნიშვნელობას აზვიადებს.

16. გამასხარავების მეთოდი

ესაა ოპონენტზე იუმორისტული თავდასხმის მეთოდი. მასხრობა, ხუმრობა ოპონენტის მოსაზრებათა შესარყევად გამოიყენება. ასეთი თავდასხმის დროს არ შეიძლება წყენა და მით უფრო ნაწყენობის შემჩნევა. იუმორს იუმორითვე უნდა გაეცეს პასუხი. თუ საპასუხო იუმორისტული პასაჟი ვერ გამოიძებნა, მაშინ საკუთარ თავზე სხვებზე მეტად უნდა სიცილი. ამის შემდეგ კი საქმის არსზე გადასვლა და ოპონენტის ხრიკის გაუფასურებაა მიზანშეწონილი.

17. ავტორიტეტის მოხმობის მეთოდი

დებატებში ავტორიტეტის მოხმობა საკუთარი თვალსაზრისის გასამყარებლად ყოველთვის არ არის. გამართლებული, რადგან ზეპირმეტყველებით ურთიერთობაში ციტირების სანდოობის შემოწმება, ანუ წყაროს გადამოწმება შეუძლებელია. მსმენელი იძულებულია მოლაპარაკეს სიტყვაზე ენდოს. ეს კი არა და..., ციტატების ნდობის საკითხი წერილობით მეტყველებაშიც კი აქტუალური ხდება, განსაკუთრებით ანტიკურობის ეპოქის ციტირების დამკვიდრებული წესის გამო. ამ წესის თანახმად სავალდებულო არ არის ავტორის, თხზულების და რომელიმე ოფიციალური გამოცემის მიხედვით გვერდის მითითება. რაიმე აზრის ავტორად, მაგალითად, გამოაცხადებენ პლატონს. არც იმ თხზულებას უთითებენ, სადაც ეს აზრია გატარებული, არც გამოცემას, გვერდს და ა.შ. უმეტეს შემთხვევაში პლატონის ნაღვანის ზედმინევნით მცოდნესაც კი გაუჭირდება ვითომ პლატონის აზრის დადასტურება მის რომელიმე თხზულებაში. ამის გაკეთება მით უფრო რთულია დებატებში, ზეპირმეტყველების ატმოსფეროში. ამიტომ ციტატა, ავტორიტეტზე აპელირება დებატებში მტკიცებულებად არ გამოდგება, გარდა განსაკუთრებული შემთხვევებისა, კერძოდ, როცა რომელიმე ავტორის გამონათქვამი (აფორიზმად ან მაქსიმადქცეული) მთელი საზოგადოებათვის უზუსტესად არის ცნობილი. სხვა ვითარებაში ავტორიტეტის მოხმობა უპატიოსნო მანიპულირების იარაღად იქცევა.

18. პიროვნებისადმი მიმართვის მეთოდი

ეს უპატიოსნო მეთოდი ოპონენტის მოსაზრების ნაცვლად მის პიროვნებაზე თავდასხმას ითვალისწინებს.

19. იზოლაციის მეთოდი

ამ მეთოდით დებატების მონაწილე ოპონენტის რომელიმე გამონათქვამს ამოგლეჯს ტექსტიდან, სრულიად სხვა კონტექსტში ჩართავს და განსხვავებულად განმარტავს. ამით ოპონენტის დებულების არსი იცვლება.

20. თავისარიდების მეთოდი

ეს მეთოდი წამოყენებული დებულებისათვის თავის არიდებასა და უმნიშვნელო საკითხების განხილვაზე გადასვლას გულისხმობს. ასეთი ხრიკების აყოლა, რასაკვირველია, არ არის გამართლებული. უფრო მართებულია, მაგალითად, ამგვარი რეაგირება: მზად ვარ თქვენ მიერ წამოყენებული ახალი პრობლემის განხილვისათვის, ოღონდ მას შემდეგ, როცა ჩემს შეკითხვას უპასუხებთ.

21. დაძალების მეთოდი

თავისი არსით ეს მეთოდი თავისარიდების მეთოდთან არის დაკავშირებული. თუმცა ოპონენტი განხილვის საგანს კი არ გაურბის, არამედ დებატების მონაწილის გამონათქვამის მიფუჩეჩებას ცდილობს. უმნიშვნელო, მეორეხარისხოვან წვრილმანებს უმნიშვნელოვანესი პრობლემის დონეზე აზიდავს და ზარბაზნით ბელურების ხოცვას იწყებს. ამით დებულებაში სრულიად სხვა შინაარსი შეაქვს. ასეთი მცდელობა მყისიერად უნდა აღიკვეთოს და ყველაფერს თავისი სახელი დაერქვას.

22. დაბნევის მეთოდი

ოპონენტი დებატების მონაწილის ნებისმიერ სიტყვას, ფრაზას უშარდება, ყველაფერს საკამათოს ხდის, განუწყვეტელი შეკითხვებით აწყვეტინებს ლაპარაკს, აიძულებს მოუფიქრებელ პასუხებს და ა. შ. ოპონენტის ასეთი მცდელობა კატეგორიულად უნდა აღიკვეთოს, ოღონდ მშვიდად და აუღელვებლად. არ არის საჭირო მიმართვა: "მოიცადეთ, მოდით, ჯერ ეს გავარკვიოთ, შემდეგ სხვა..."

23. გაჭიანურების მეთოდი

ამ მეთოდის არსი დებატების განელვაშია. ოპონენტი ამ მიზნით დამატებითი შეკითხვების დასმის ტაქტიკას მიმართავს, რათა დრო მოიგოს მოსაფიქრებლად. დამატებითი შეკითხვები ოპონენტს ამოსუნთქვისა და საქმის არსში ჩაღრმავების საშუალებას უქმნის.

გაჭიანურება-განელვის განსაკუთრებული ფორმაა დაშოშმინების მცდელობა. აუცილებელია ამგვარი წადილის ამოცნობა. ასეთ შემთხვევაში ოპონენტი მოლაპარაკესთან საერთო გაგების დემონს-

ტრირებას ახდენს, საუბრობს ზოგად პრინციპებზე და ა. შ. ასეთ შემთხვევაში საჭიროა ოპონენტის კონკრეტიკისაკენ შეტრიალება, კონკრეტული საკითხების განხილვაზე დათანხმება და რეალობის აღიარებინება.

24. გრძნობებისაკენ მოწოდების მეთოდი

პირად გრძნობებზე აპელირება საბუთების უქონლობასა და დასაბუთების უსუსურობის გამოვლენაა. ოპონენტი ერთი შეხედვით გრძნობებზე შემგუებლობას ავლენს ქცევითა და სიტყვა-პასუხით. თითქოს დანდობასა და შეწყალებას ითხოვს და მოლაპარაკის გრძნობებზე ახდენს აპელირებას, ანუ დელიკატურ ზეწოლას (ნამუსზე შეგდებით). ამით ცდილობს კონკრეტული საკითხების გათამაშებას, დავის ზნეობრივ სიბრტყეზე მოჩვენებით გადატანას. ასეთ შემთხვევაში ოპონენტი იძულებით უნდა დავაბრუნოთ კონკრეტული საკითხის განხილვაზე, თუმცა პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ პირად გრძნობებზე აპელირებისადმი წინააღმდეგობა იოლი არ არის.

25. გაუკუღმართების მეთოდი

ყველაზე საძრახისია არაეთიკურ მეთოდებს შორის. ოპონენტი შეგნებულად ამახინჯებს დებატების მონაწილის გამონათქვამებს, ასხვაფერებს მათ და სხვა შინაარსს დებს მათში. ამ მეთოდს ხშირად იყენებენ დემაგოგები.

26. დამთრგუნველი შეკითხვების მეთოდი

დამთრგუნველი შეკითხვების არსი ზეწოლის თავისებური სახეობაა. მიზანი ჩაგონების გზით სასურველი შედეგის მიღწევაა. პრაქტიკაში ამგვარი შეკითხვების ოთხი ტიპია უპირატესად გავრცელებული:

— **გამეორება:** შეკითხვების დაჟინებული გამეორება მსმენელში დასაბუთების ილუზიას ქმნის. მერყევი მსმენელი იოლად ექცევა ამ ფანდის ზეგავლენის ქვეშ.

— **ჩამაგონებელი შეკითხვა:** ჩამაგონებელი შეკითხვის მიზანი მსმენელზე შთაგონებით სასურველი ზემოქმედებაა. ჩაგონებამ უნდა დაარწმუნოს თავსმოხვეული აზრის გარდაუვალობასა თუ აუცილებლობაში.

— **ალტერნატიული შეკითხვა:** ამგვარი შეკითხვა ყველა სხვა შესაძლებელი გააზრებისათვის გზის გადაღობევაა. ამის გამო, ასეთი შეკითხვების მიზანი საქმის რეალური არსის შენიღბვის მცდელობაა.

— საპირისპირო შეკითხვა: ოპონენტი სვამს ისეთ შეკითხვას, რომელიც ძირფესვიანად უარყოფს მოლაპარაკის არგუმენტაციას. დამახასიათებელი მანევრია გამოხდომაზე გამოხდომით პასუხი.

9.4. რეპლიკები დებატების მსვლელობაში

რეპლიკები დებატების ბუნებრივად თანმხლები მოვლენაა. განსაკუთრებით ხშირია პოლიტიკური დებატების დროს.

რეპლიკა გამოთქმულ მოსაზრებაზე იმპულსური რეაგირებაა. მას საფუძვლად გარკვეული მიზეზები უდევს. ზოგჯერ რეპლიკა ადამიანური ტემპერამენტის სიტყვიერი თავჩენაა, უფრო შორისდებულით ან შესატყვისი ექსპრესიით გაჯერებული ფრაზაა მიმართვის აზრობრივი დატვირთვის შემცველი (მაგალითად, "სწორია", "მართალია", "ერთი უსმინეთ, უსმინეთ", ან: "სისულელეა", "წარმოუდგენელია" და ა. შ.).

დებატებში მსმენელის რეპლიკებით ჩართვა შთამბეჭდავად აცოცხლებს კამათის ატმოსფეროს და მონაწილეთა მხრიდანაც მონონებას იმსახურებს.

რეპლიკები მაიმუხუსირებელ როლს ასრულებს მოლაპარაკესათვისაც. რეპლიკების მოლოდინი თუ არსებობა გაათქვამებული ყურადღებით ყოფნას აიძულებს. რეპლიკებზე რეაგირებისა და "მოგერიების" უნარი კი მთლიანად მის ნერვიულ სისტემაზე დამოკიდებული. ამასთან ერთად ყველაფერს წყვეტს მისი საზრიანობა და გონება-გამჭრიახობა. რეპლიკების მოსაგერიებლად მზაობა ორატორის ერთი უმთავრესი თვისებაა.

კამათის ხელოვნებაში რეპლიკებზე რეაგირების ოთხი შესაძლებლობაა ცნობილი:

1. რეპლიკის იგნორირება:

თუ რეპლიკა აშკარად უსაფუძვლოა, არ ღირს შეპასუხება, არაა საჭირო სიტყვით კინკლაობა-კაფიობა, ამით მხოლოდ იმას მივალნევთ, რომ წვრილმანს, უაზრობას გარკვეულ მნიშვნელობას მივანიჭებთ. ისიც არის გასათვალისწინებელი, რომ მსმენელი რეპლიკის ავტორზე უკეთ ორატორს იცნობს, სიმპატიებიც მეტი აქვს, ანუ

უფრო მის მხარესაა. ამიტომ ორატორმა უნდა გამოიყენოს ეს უპირატესობა და მეტი ექსპრესიულობით განაგრძოს ლაპარაკი.

2. მოკლე და ზუსტი შეპასუხება:

რეპლიკებზე ზუსტად მორგებული, ლაკონიური პასუხით რეაგირება ინტელექტუალობას და სულიერ სიძლიერეს მოითხოვს. უკეთესი შედეგი აქვს პასუხის საფუძვლიან ფორმულირებას, რაც უფრო დიდია აუდიტორიის ემოციური მუხტი, მით უფრო მშვიდი და საქმიანი უნდა იყოს ორატორის რეაგირება რეპლიკებზე.

ნათქვამია, შეძახილმა ხე გაახმოო. შეძახილი უფრო საშიშია ადამიანისათვის, რომელიც საჯარო მეტყველების პროცესში ისედაც სულიერად, გონებრივად, ინტელექტუალურად უაღრესად დაძაბულია და ამის მიუხედავად, მაინც გონიერული შეპასუხებაა აუცილებელი, უბრალოდ, რეპლიკა ცოდნის, განათლების, ინტელექტის გამოვლენის შესაძლებლობად უნდა გავიაზროთ, მშვიდად აღვიქვათ და პასუხით კიდევ ერთხელ წარმოვაჩინოთ საკუთარი პიროვნული ღირსება. განსაკუთრებით ეფექტურია ხუმრობანარევი პასუხი.

3. დაყოვნებული პასუხი:

საქმიან რეპლიკაზე პასუხის დაყოვნება სჯობს. ორატორმა უნდა განაგრძოს ლაპარაკი, თან რეპლიკის პასუხზე იფიქროს და შემდეგ მოხერხებულად ჩასვას თავის სიტყვაში. ამის თაობაზე რეპლიკის ავტორის გაფრთხილებაც არის შესაძლებელი: "მოითმინეთ, ამას დავუბრუნდები".

4. დაგვიანებული პასუხი:

რეპლიკაზე პასუხის გაცემა სიტყვის დასრულების შემდეგაც არის შესაძლებელი. გამოსვლის დამთავრების შემდეგ შესაძლებელია რეპლიკის ავტორისადმი მიმართვა – "ახლა შევეცდებით გიპასუხოთ შეკითხვაზე", ოღონდ პასუხი მოკლე და საფუძვლიანი უნდა იყოს.

რეპლიკებისა და მომაბეზრებელი შეკითხვებისაგან თავდასაცავად შეიძლება დახმარების თხოვნა სხდომის წამყვანისათვის, მაგრამ ასეთ საშუალებას უკიდურეს შემთხვევაში უნდა მივმართოთ, მაშინ, როცა ლაპარაკის საშუალებას არ გვაძლევენ.

თავი X. პოლემიკა

პოლემიკა (ბერძნული სიტყვისგან – ომი) – იდეური, მსოფლ-მხედველობრივი, ზნეობრივი ჭიდილია განსხვავებული შეხედულებების, თვალსაზრისების, კონცეფციებისა (თუ თეორიების მქონე მხარეებს შორის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და სამეცნიერო პრობლემების ირგვლივ).

პოლემიკის მიზანი საკუთარი თვალსაზრისის სისწორეში ოპონენტის დარწმუნებაა, ოპონენტზე გამარჯვებაა. ამით განსხვავდება პოლემიკა დისკუსიისაგანაც და დებატებისაგანაც.

პოლემიკის და დისკუსიის მიზნების განსხვავებულობის მიუხედავად, გარკვეულ ვითარებაში, შესაძლოა, ისინი ერთმანეთში გადაიზარდონ. ურთიერთში ფორმალისტური გადაზრდის მიზეზი და საფუძველი კამათის მიმდინარეობა-პროცესი გამოდის იმის მიხედვით, კამათის საფუძველზე ოპონენტები პოზიციათა დაახლოებისაკენ ილტვიან თუ პირიქით დაშორებისა და კონფლიქტის გამწვავებისაკენ..

პოზიციათა დაახლოების საფუძველზე პოლემიკა თანდათან ცხრება, მშვიდ კალაპოტში გადადის და, შესაძლოა, ოპონენტთა სრული შეთანხმებითაც დასრულდეს. დამცხრალი პოლემიკა კი პოლემიკა აღარაა. იგი უკვე დისკუსიაა.

ხოლო როდესაც აზრთა სხვადასხვაობა შეუთავსებელი, შეუწყნარებელი ხდება, ამის გამო კი პოლემიკა უკიდურესად მწვავდება, იგი ამოწურავს თავი თავს, უვარგისი ხდება, ჭიდილის სხვა ფორმებს უთმობს ადგილს. პოლემიკა ზნეობრივად, ინტელექტურად, ემოციურად გაჯერება-განონასწორების ფონზე ზომიერების, გონიერების ფარგლებში მიმდინარე კამათია. ამ საზღვრებში პოლემიკა ყველაზე მწვავე სიტყვიერი ორთაბრძოლის ფორმაა. მასზე უმწვავესი მხოლოდ გააღმასებულ-გაკაპასებული ლანძღვა-გინებაა, თავისი თანამდევი "ქმედითი არგუმენტებით" – უხეში, ძალისმიერი ზენოლით.

პოლემიკას, ამ უზოგადესი პრინციპით, პრაქტიკული თავჩენის მრავალნაირი ფორმა გააჩნია. სხვადასხვა მკვლევარი სხვადასხვა ფორმის არსებობაზე მიუთითებს. მაგალითად, გამოყოფენ პოლემი-

კის ზეპირ და წერილობით ფორმებს, რომელთა წიაღ აფიქსირებენ პოლემიკისკერძო, კოლექტიურ, საჯარო და არასაჯარო ფორმებს.

ზოგიერთი მკვლევარი არა მარტო პოლემიკის გამოვლენის სხვადასხვაობას უარყოფს, არამედ პოლემიკასა და ვთქვათ, დისკუსიას შორის განსხვავებასაც, რადგან თელის, რომ კამათი კამათია და სახეობების არსებობას კამათის მიზანი, წარმართვის პრინციპები და მიზნის მიღწევის საშუალებები განსაზღვრავსო.

ამ თვალსაზრისის მიმდევარნი არისტოტელესეულ კლასიფიკაციას ემხრობიან და სამი სახის კამათის არსებობას აღიარებენ: აპოდქტიკურ კამათს, ევრისტიკულ კამათს, სოფისტიკურ კამათს.

არსებობს ისეთი თვალსაზრისიც, რომლის მიხედვითაც კამათის ორი სახეობის განსხვავება გემართებს:

პოლემიკა შეგნებულ მონინააღმდეგესთან და

შემცდარ (გზაკვალაბნეულ) მომხრე-თანამოაზრებთან.

კამათის ერთი კლასიფიკაციის საფუძველი კი, მაგალითად, კამათის ლოგიკურ-ფსიქოლოგიური თავისებურებანია, მსმენელის როლის გათვალისწინებით. აქ კამათის ასეთ სახეობებს განასხვავებენ: კამათს მსმენელის თანდასწრებით; კამათს უმსმენელოდ; კამათს თავად მსმენელისათვის. ამ კლასიფიკაციის ნაკლი თვალის შევლებითაც აშკარაა, რადგან სპეციალისტობა და დიდი თეორეტიკოსობა არ სჭირდება იმის დანახვას; რომ კამათს ყოველთვის ჰყავს მსმენელ—მაყურებელი. ხშირად სწორედ მსმენელ—მაყურებელი განსაზღვრავს კამათის პროცესუალურ თავისებურებებსა და სიმწვავეს, რადგან თავად კამათის მიზანია ხოლმე მსმენელის მოძრაობა და ოპონენტის ამ გზით ძლევა. აქ ერთის თქმა შეიძლება, კამათის მართლაც თავისებური სახეობაა კამათი კამათისათვის (თეორიული კურსის სასემინარო პრაქტიკუმში), სადაც კამათი სწავლების საშუალებაა.

10.1. პოლემიკის ლოგიკურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები

პოლემიკის, როგორც კამათის სახეობის ლოგიკურ-შინაარსობრივი პრინციპები, საფუძვლები, მეთოდის საკითხები ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში დამუშავდა. ამასთან ერთი შეხედვით ისე საფუძვლიანად, რომ დღესაც კი ანგარიშგასანევია სპეციალისტ-თეორეტიკოსებისათვის (მაგალითად, თუნდაც არისტოტელეს თხზუ-

ლებები). მეცნიერულ-თეორიული აზრი, იმ შორეული ეპოქიდან მოყოლებული, კამათის ფენომენის ლოგიკური და ფსიქოლოგიური ასპექტების კვლევის გაღრმავების გზით ვითარდება. ამის მიზეზი ადამიანურ ურთიერთობათა ფორმების ეპოქისმიერი გამრავალფეროვნებაა, ყოველი ახალი ეპოქის (კონკრეტული დროის) ნიაღში თავჩენილი კომუნიკაციები და მათი გამომწვევი მიზეზები, რასაც ახსნა-გააზრება სჭირდება. კაცობრიობა, ბუნებრივია, გულგრილი ამ მოვლენისადმი ვერ დარჩებოდა. ამიტომაც კამათის ფენომენის ახსნა-გააზრებას მრავალმა მკვლევარმა შეაღია ძალ-ღონე და იმდენი და ისეთი მრავალფეროვანი მეცნიერული პროდუქცია შეიქმნა, რომ ერთი დიდი გამოკვლევა მარტო ამ სამეცნიერო ლიტერატურის აღნუსხვასა და მიმოხილვასაც კი ვერ დაიტევს.

კამათის ლოგიკურ-ფსიქოლოგიური პრობლემების კვლევის თვალსაზრისით, თანამედროვე მკვლევართაგან დიდი სახელი მოიხვეჭა ამერიკელმა ავტორმა დეილი კარნეიმ ნიგნით "როგორ მოვიპოვოთ (შევიძინოთ) მეგობრები და მოვახდინოთ გავლენა ადამიანებზე".⁹⁹

პოლემიკა, როგორც უპირატესად კომუნიკაციის სახეობა, შინაარსითაც და ფორმითაც ადამიანის განსაკუთრებული სულიერ-ინტელექტუალური მდგომარეობისა და მოღვაწეობის გამოხატულებაა. იგი ჩვეულებრივი, მშვიდი და სულიერი ნონასწორობის ვითარება კი არაა, არამედ დაძაბული, სულიერ-ინტელექტუალურად, გონებრივ-აზროვნებითად ექსპრესიულობით გაჯერებული და გამწვავებული პიკური მდგომარეობაა სულისა. ამიტომ ცხადად ადამიანის პიროვნება პოლემიკის ვითარებაში ჩანს. უფრო მეტიც, პოლემიკის წარმატებულობა ბევრად სწორედ ემოციების მართვის უნარზეა დამოკიდებული. ემოცია კი ცუდი მრჩეველია, იგი, როგორც ნესი, უკიდურესად სუბიექტურია, ამიტომ ობიექტურად ნაკლებ გამართლებულია. ამის გამო ემოციური შერჩევის ობიექტი ნებისმიერ შემთხვევაში შეურაცხყოფილი რჩება, თუმცა არც თავდამსხმელი რჩება მოგებული, რადგან კარგად არის ცნობილი, რომ ემოციების "მსხვერპლი" თავმოყვარეობაშელახული ადამიანია, ღირსების შელახვა კი

⁹⁹ Карнеги Д., Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей, М., 1990.

მხოლოდ შურისძიების გრძნობას აღძრავს და ამიტომ მის გადარწმუნებაზე ფიქრიც კი ზედმეტი ხდება.

პოლემიკა გამოვლენის ფორმათა მრავალფეროვნებით იქცევს ყურადღებას. ამ თვალსაზრისით ფორმათა განუმეორებლობა—ინდივიდუალურობაზეც კი შეიძლება ლაპარაკი. პოლემიკის როგორც ჭიდილის სპეციფიკას უამრავი ფაქტორი განსაზღვრავს და ამის გამო ყოველთვის იჩენს თავს გაუთვალისწინებელი, "დაუეგმავი" გარემოებანი. ამ მიზეზით თეორიულად პოლემიკის ზოგადი პარამეტრების გააზრება-განსაზღვრაა შესაძლებელი.

პოლემიკის ძირითად მახასიათებლებად ჩვეულებრივ ასახელებენ:

- ოპონენტის არსებობას;
- კამათის საგნის განსაზღვრულობას;
- მაყურებლის ფსიქოლოგიის გათვალისწინებას;
- არგუმენტებისა და შესაბამისი ფაქტების შერჩევას;
- საკუთარი ემოციების მართვას;
- პოლემიკაში ჩართვის ხელსაყრელი მომენტის განსაზღვრის უნარს.

ცხადია, ეს მახასიათებლები უფრო ნაგებობის კარკასზე მითითებას ჩამოჰგავს, ვიდრე თავად შენობაზე, მაგრამ მოცემულ შემთხვევაში ამგვარ ერთობ ზოგად ნიშნებს იმიტომაც უნდა დავჯერდეთ, რომ ყველა შემთხვევისათვის ვარგისი ყველა წესის დადგენა შეუძლებელია. პოლემიკა გონებრივ—ინტელექტუალური ორთაბრძოლაა. ორთაბრძოლები კი არასოდეს ჰგვანენ ერთმანეთს, ისინი შესაძლოა უბრალოდ ერთგვაროვან მეთოდურობას ემყარებოდნენ. მეთოდურობა კი უპირველესად რეკომენდაციების შეთავაზებაა. პოლემიკის თეორეტიკოსთა სწავლებაზეც უპირატესად რეკომენდაციების შეთავაზებაა პრაქტიკული უნარ-ჩვევების შეძენის მიზნით.

აქ კიდევ ერთი არსებითი მნიშვნელობის მომენტია გასათვალისწინებელი. პოლემიკის წარმოების მეთოდოლოგიის რაობას კონკრეტული მიზანი განსაზღვრავს. მაგალითად, პოლემიკოსი ზემოქმედების კონკრეტული მიზნის შესაბამისად ირჩევს ფსიქოლოგიურ მექანიზმებსა და მათი რეგულირების წესებს, არგუმენტირების სისტემას, მაყურებლის სიმპატიის მოპოვების ხერხებს და ა. შ.

პოლემიკის სპეციალისტთა რეკომენდაციებიც კი მიზნის შესაბამისად სხვადასხვაობენ. მაგალითად, თავისი მეთოდოლოგია აქვს და

შესაბამის რეკომენდაციებს შეიცავს ოპონენტისათვის თვალსაზრისის შეცვლის მიზანი. ამ თავისთავად რთული პრობლემის თეორეტიკოსი დ. კარნეგი ასეთ რეკომენდაციათა სისტემას გვთავაზობს:

- პოლემიკაში წარმატების ერთი საშუალება მისთვის თავის არიდებაა;
აუცილებელია ოპონენტის შეხედულებისადმი პატივისცემის გამოხატვა;
აუცილებელია საკუთარი მცდარობის აღიარება;
მიზანშეწონილია პოლემიკაში კეთილგანწყობილების ტონის მომარჯვება;
უფრო მეტხანს ალაპარაკეთ ოპონენტი;
ოპონენტის თქვენი მოსაზრება ისე "შეაპარეთ", რომ საკუთარი ეგონოს;
კამათის საგანს შეხედეთ ოპონენტის თვალით;
თანაგრძნობით (გაგებით) მოეკიდეთ ოპონენტის სურვილებსა და მისწრაფებებს;
საკუთარი მოსაზრება ემოციურ-ექსპრესიულად გამოხატეთ;
კარგ შედეგს იძლევა ოპონენტის გამოწვევა მისთვის მტიკინე-
ულისადმი შეხებით; ეცადეთ ოპონენტის უცებ დათანხმებას.

სრულიად აშკარაა, რომ დ. კარნეგის რეკომენდაციები ადამიანის ფსიქოლოგიური მოტივაციის საერთო კანონზომიერებების გათვალისწინების მიუხედავად, მაინც კონკრეტული – პრაგმატიკული მენტალობის ადამიანზეა გათვლილი. და მაინც, არაერთი მისი რეკომენდაცია ბადებს დამატებით კითხვებს. თუნდაც პოლემიკაში წარმატების ერთ პირობად კამათისათვის თავის არიდების რეკომენდაცია (რჩევა). ასეთი დასკვნის საფუძველი ისაა, რომ დ. კარნეგის დაკვირვებით, ათიდან ცხრა შემთხვევაში პოლემიკა იმით მთავრდება, რომ მონაწილენი კიდევ უფრო მეტად რწმუნდებიან თავიანთ მოსაზრებათა სისწორეში. გასაგებია, რომ ადამიანს ის უნდა უჯობდეს, რომ საქმე საერთოდ არ გაიხადოს საპოლემიკოდ, მაგრამ როცა ასეთი რჩევა პოლემიკაში წარმატების საწინდრად ცხადდება, ეს ხომ უკვე ნიშნავს ადამიანის ღგომას პოლემიკის აუცილებლობის წინაშე? ეს გარემოება კი ზემოთქმულის სისწორეს ცხადყოფს: განზოგადების გარკვეული ხარისხის მიუხედავად, დ. კარნეგის რეკომენდაციები მაინც კერძო შემთხვევებს (თუნდაც ასეთთა დიდ რაოდენობას) ითვალისწინებს და თეორიული ყოვლისმომცველობა აკლია.

ეს ვითარება ისევ და ისევ უნივერსალური – ყველა შემთხვევისათვის გამოსადეგი წესების დადგენის შეუძლებლობას ასახავს და

არა დ. კარნეგის მოსაზრებათა ნაკლოვანებას. გამოსავალი თითქოს სხვადასხვა დარგის სპეციალისტების რეკომენდაციების გაცნობა-გათვალისწინებით პოლემიკის წარმოების საერთო პრინციპების შესწავლასა და საკუთარი უნარ-ჩვევების შეძენაშია. ამის მიუხედავად, აქაც აღიმართება ერთი დაბრკოლება. ესაა ყველა სპეციალისტის მოსაზრება-რეკომენდაციების გაცნობა-გათვალისწინების შეუძლებლობა, თუმცა მდგომარეობას ის ამსუბუქებს, რომ ყველა მეტ-ნაკლებად მაინც იმეორებს ერთმანეთს. ამიტომ სავსებით დამაკმაყოფილებელია რამდენიმეს გათვალისწინება. აქედან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია რამდენიმე ტიპური კონცეპტუალური, სისტემური შინაარსის რეკომენდაციების წარმოდგენა, რომლებიც პოლემიკის სხვადასხვა პროცესულურ მომენტს უკავშირდება. მაგალითად, არგუმენტირებაში (დასაბუთებაში) რამდენიმე ასეთი საინტერესო წესი არსებობს:

- არა ღირს იმის მტკიცებაზე თავის გადაკვლა, რაც ისედაც ცხადია;
- არ შეიძლება კამათში მოუმზადებლად ჩართვა;
- კამათში გამოსაყენებელი ძლიერი, ურყევი, შეუვალი საბუთებია (არგუმენტები) და არა სუსტი, უფერული და იოლად უკუსაგდები; ამასთან ერთის დასაბუთებას სხვა საბუთებიც უნდა უმაგრებდნენ საფუძველს;
- მტკიცება ზომიერი უნდა იყოს. საჭიროზე მეტი საბუთის წარდგენა მიზანშეწონილი არ არის, რადგან ოპონენტში მომაბეზრებლობის განცდას ბადებს.
- კამათის ხელოვნებაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება დასაბუთების ლოგიკური საფუძვლიანობის ფსიქოლოგიურ და ზნეობრივ სისრულეს. ეს ნიშნავს, რომ საბუთიანობა მარტო ლოგიკურად არ უნდა იყოს შეურყევი, ფსიქოლოგიური და ზნეობრივი თვალსაზრისითაც უნდა იყოს სწორი და გამართლებული. პოლემიკის ფენომენის ამგვარი გააზრება კონკრეტულად იმას გულისხმობს, რომ არ არის გამართლებული პოლემიკაში უმიზნოდ, მხოლოდ პოლემიკისათვის ჩაბმა. კამათში დაუშვებელია გაღიზიანება, ყვირილი, სიანჩხლე. ეს ყველაფერი მხოლოდ სისუსტის, კამათის უუნარობის ნიშნად აღიქმება ოპონენტთა მიერ. შეუმცდარი არავინაა. შეცდომა აზროვნების თანამდევია მოვლენაა. ამის შედეგია ეჭვი. იგი ყოველთვის ახლავს მტკიცების პროცესს. ამ აზრით დაეჭვება ჭეშმარიტების ძიების

სტიმულატორია, რადგან ახალი საბუთების ძიებას აიძულებს მოაზროვნეს. აქედან გამომდინარე, რაიმეში ეჭვის შეტანის უფლება ადამიანის მაძიებელი გონების ბუნებრივი თვისებაა. ეჭვი მაშინაა გამართლებული, როცა საფუძველი აქვს. ამიტომ კამათის მსვლელობაში ეჭვის არსებობამ მონანილეთა აღშფოთება კი არ უნდა გამოიწვიოს, არამედ ეჭვის საფუძვლის გაქარწყლების მცდელობა.

პოლემიკაში (საერთოდ კამათში) საკმაოდ ფეხმოკიდებულია ერთი დიდი შეცდომა. ესაა აზრის, მოსაზრების, გამონათქვამის შინაარსისა და მისი ავტორის გაიგივება. კამათის ხელოვნებაში ეს თავისთავად სწორი მიდგომა სხვაგვარად "მუშაობს". მართალია, ადამიანი არის ის, რასაც ფიქრობს და ამბობს, გამონათქვამი ადამიანის გზავნილია სხვა ადამიანებისადმი და ეს სხვები ადრესანტის ვინაობას და რაობას გამონათქვამთან იდენტიფიცირებით აღიქვამენ. მაგრამ ადამიანი მაინც მხოლოდ ერთი გამონათქვამისაგან ხომ არ შედგება. ამასთან და ამის გამოც ადამიანს საპოლემიკოდ რაიმე კონკრეტული მოსაზრება ან მოსაზრებები გამოაქვს და არა მთელი მისი სულიერ-ინტელექტუალური სამყაროს შინაარსი. სწორედ ამიტომ პოლემიკაში აუცილებელია ადამიანისა და მისი გამონათქვამის განცალკევება. გამონათქვამის ანუ მოსაზრების უკიდურესად მწვავე კრიტიკაც კი მეტი შედეგის მომტანი იქნება, თუ ამ კრიტიკას მის ავტორს კი არ დავატებთ თავს, არამედ სწორედ გამონათქვამს, მოსაზრებას. აქ აუცილებელიც კი არის მკვეთრი ზღვარის გავლება – ადამიანისადმი პატივისცემა უნდა გამოსჭვიოდეს მისი მოსაზრების შეუწყნარებელი კრიტიკის ფონზე. თავისთავად ცხადია ისიც, რომ კამათი შედეგიანია სადავო საკითხის კარგად ცოდნის შემთხვევაში.

პოლემიკის თეორიაში დავა-კამათისა თუ დასაბუთების არაერთი სისტემის არსებობის მიუხედავად, როგორც ითქვა, წარმატების მიღწევა თუნდაც მათი ზედმიწევნითი ცოდნითაც კი შეუძლებელია. წარმატების პირობა თავად მოპაექრის განათლება, ინტელექტი, ლოგიკური აზროვნების, მოვლენათა სისტემური გააზრების (მოვლენათა მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის დანახვის) უნარია.

პოლემიკა შედეგიანი მხოლოდ იმ შემთხვევაშია, როცა მოპაექრენი ერთმანეთის კრიტიკის აკვიატებით კი არ არიან შეპყრობილნი, არამედ ერთობლივი აზროვნებით გონივრულ გადაწყვეტილებათა მიგნების მიზნით.

თანამედროვე საზოგადოების სულიერ-ინტელექტური მდგომარეობა, საზოგადოებრივი ცნობიერება და პოზიცია გამორჩეულად გაფაქიზებულია რეალურ სამყაროში მიმდინარე მოვლენებისა თუ პროცესებისადმი. ეს ცნობიერება არასოდეს ყოფილა ასეთი აშკარად აქტიურ-ეგოცენტრული, ყველაფერზე აზრის გამოსატქმელად მზაობით გამორჩეული. საზოგადოების ამგვარი აქტიური მზაობა თვალსაზრისების, შეხედულებების აგრესიული მრავალფეროვნების არსებობას უწყობს ხელს. ამის გამო საზოგადოებრივი ცხოვრების ნებისმიერ დონეზე აზრთა, შეხედულებათა სხვადასხვაობა ურთიერთშეჯახებათა მიზეზი ხდება. ამიტომაც გახდა საზოგადოების არსებობისათვის აუცილებელი ნორმა კამათი-პოლემიკა, დისკუსია, დებატები.

საკმარისია რომელიმე სოციალური ჯგუფისა თუ პიროვნების ინტერესებს შეეხოს ვინმე, ასე თუ ისე, და პოლემიკაც გაჩნდება, აქ დათმობა თითქმის გამორიცხულია. ამასთან და, რაც მთავარია, მოპაექრენი ყველანაირად ცდილობენ ფართო სამსჯავროზე გატანას, პოლემიკაში მთელი საზოგადოების ჩაბმას პრესისა თუ ტელევიზიის საშუალებით. ქართულ სინამდვილეში თანამედროვე საზოგადოების ამ ჩვევას ისიც დაემატა, რომ პოლემიკური სიტუაციის პროვოცირებას არც თუ იშვიათად შეგნებულად ინეგვენ. მიზანი საზოგადოების ცნობიერებაში "ადგილის დამკვიდრებაა – პოპულარობის მოპოვება" ან საკუთარი არსებობის გაცხადება. ამასთან ასეთებს მიაჩნიათ, რომ რაც უფრო მწვავე სკანდალს "ააგორებენ" და ამის საფუძველზე რაც უფრო ცხარე პოლემიკას გამოიწვევენ, მით უფრო კარგად გაიცნობს მათ საზოგადოება მათივე არსებობის საზოგადოების ცოდნაში დაფიქსირებით, მით უფრო ცნობილი ან როგორც ამჟამად ამბობენ, "ცნობადი სახეები" გახდებიან. ამ მიზნით პოლემიკის მონაწილენი ზედმეტ სიფიცხესა და ემოციურობასაც კი იჩენენ. უფრო მეტიც, ამ სიფიცხე-ემოციურობის საზოგადოების მხრიდან შერბილების მცდელობა ზოგჯერ პოლემიკის მონაწილეთა მხრიდან აშკარა აგრესიულობის მიზეზიც კი ხდება.

პოლემიკის თეორეტიკოსები, კამათის ფსიქოლოგიიდან გამომდინარე, პოლემიკის ხელოვნებაში განსწავლულობა-განაფულობის მაჩვენებლად პოლემიკაში ჩართვის მომენტის განსაზღვრას და პოლემიკაზე უარის თქმის უნარს ასახელებენ. ამ აზრს თავისი გამართლება აქვს, რადგან საკუთარი სიმართლის დაცვა (თავისმარ-

თლება) არა თუ ძალიან ძნელია, არამედ, ფაქტობრივ, შეუძლებელიცაა. ამიტომ განსაკუთრებული სიფრთხილეა საჭირო ისეთ შემთხვევებში, როცა პოლემიკაში ჩაბმას გვიპირებენ აშკარა ან ფარული პროვოცირებით. პოლემიკაში ჩაბმა მხოლოდ მაშინ არის გამართლებული, როცა თავის არიდების აღარანაირი საშუალება აღარ არსებობს.

გაცხარებული პოლემიკის ვითარებაში ვნებათაღელვის უკიდურესი გამწვავება მოპაექრებში ხშირად აზრს ახშობს და ერთადერთ მიზნად გამარჯვება იქცევა. ეს ძალიან სახიფათო ტენდენცია, სამწუხაროდ, ადამიანური ბუნების გამოვლენას წარმოადგენს. ადამიანს სჩვევია უკიდურესი ემოციური გადატვირთვის ჟამს "გონების დაბინდვა", ეთიკის ნორმათა "დავინყება" და მიზნის მისაღწევად საკადრისი და უკადრისი ხერხების გამოყენება. როცა ადამიანი უკადრებელს კადრულობს, ადამიანურობაზე აცხადებს უარს, მაგრამ ამას იგი ან ვერ გრძნობს, ან კონკრეტულ მიზანს აყენებს ყველაფერზე მაღლა და მოსალოდნელ შედეგებზე აღარ ფიქრობს. მოსალოდნელი შედეგები ადამიანებისათვის ყოველთვის კარგად არის ცნობილი, მაგრამ ადამიანური არსებობის პარადოქსი განა "თეორიულად" კარგად გაცნობიერებულის "უდარდელ უგულებელყოფაში" არაა შთაბეჭდილი? კაცობრიობამ თავისი ისტორიული დროის სვლაში ამ თვალსაზრისით ისეთი დიდი ნიჭი გამოიჩინა, რომ კამათის ხელოვნების თეორეტიკოსებს უპატიოსნო გზით კამათში მიზნის მიღწევის უამრავი ხერხის არსებობა აქვს გამოვლენილი. მაგალითად, ა. შოპენჰაუერს ("ერისტიკა, ანუ კამათის ხელოვნება" ს-პბ., 1900) 40 ზე მეტი ასეთი ხერხი აქვს აღწერილი, უფრო მეტის (60-მდე) არსებობას ადასტურებს რუსი მკვლევარი ს.ი. პოვარინი ("კამათი. კამათის თეორიის და პრაქტიკის შესახებ", 1918 წ., "ვოპროსი ფილოსოფიი", 1990, №3).

პოლემიკაში ჩაბმამდე აუცილებელია იმის გახსენება, რომ ყველანაირი მიზანი ვერ ამართლებს საშუალებას, რომ სიცოცხლე პოლემიკის დასრულების შემდეგაც გრძელდება, რომ უკადრებელის კადრება სირცხვილია, ხოლო სირცხვილნაჭამობა სიკვდილზეც ძნელია. ამიტომ პოლემიკაში ჩაბმამდე ისიც არის გასათვალისწინებელი, რომ არაეთიკურია:

ლოგიკური (მეცნიერული) არგუმენტების შეცვლა პოლიტიკური ლოზუნგებით;

- ლოგიკური (მეცნიერული) არგუმენტების ნაცვლად ოპონენტზე ადმინისტრაციულ-ძალოვანი ზეწოლა; ზედმეტი, ნარცისული თავდაჯერებულობა, ოპონენტის თვალსაზრისის არაფრად ჩაგდება, ამპარტავნული უგულვებელყოფა;

ლოგიკურ (მეცნიერულ) აზრთა სხვადასხვაობის სამართლებლივ სიბრტყეზე გადატანა;

- პრინციპულ საკითხზე განსხვავებული აზრისათვის პოლიტიკური არაკეთილმოსურნეობის იარაღის მიკერებით ოპონენტზე ზეწოლა;
- ოპონენტისათვის იმის დაბრალება, რაც არ უთქვამს;
- კამათის საგნის შეცვლა;
- საკუთარი თვალსაზრისის გასამართლებლად ყველანაირი ხერხის მომარჯვება;
- პოლემიკაში ჩაბმა მხოლოდ თვითდამკვიდრებისა და ავტორიტეტის მოპოვებისათვის.

თავი XI. დისკუსია

კამათის სახეობა, ინტელექტუალური ენობრივი კომუნიკაციის უმნიშვნელოვანესი ფორმაა.

ეს სახეობა ცალკე გამოიყოფა, ერთი მხრივ, შინაარსობრივ-საგნობრივი თავისებურებით, მეორე მხრივ, გამოყენების სფეროთი (მეცნიერება). დისკუსია, უპირატესად, მეცნიერული კამათია.

დისკუსიაში მონაწილენი იმთავითვე შეთანხმებულნი არიან მთავარზე, ძირითადზე. ამიტომ დისკუსიის მიზანია ერთიანი თვალსაზრისის მიღწევა განსახილველ პრობლემაზე.

დისკუსია შეიძლება აღნიშნავდეს კამათის საგნის განხილვას, საკუთარი აზრის გამოხატვას, მეცნიერული ურთიერთობით ახალი ცოდნის შეძენას, ანუ დისკუსია მეცნიერული ცოდნის ძიების ფორმაც განიხილება.¹⁰⁰

დისკუსია, როგორც კამათის სახეობა უკვე ანტიკურ სამყაროში იყო ცნობილი. მაგალითად, არისტოტელე მას ასე განმარტავდა: დისკუსია დიალექტიკური საუბრებია. აქ მსჯელობენ არა თავისთავად კამათისათვის (ე. ი. კამათი თვითმიზანი კი არაა, ვინმეს ჯობნა-გადარწმუნება), არამედ ჭეშმარიტების ძიებისა და სათანადო უნარის შეძენის მიზნით.

არისტოტელემ რაიმე მოდელი ვერ მოგვცა. მან დისკუსიის პროცესუალურად უაღრესად სუბიექტურ-იმპროვიზებული ბუნება აღიარა, იმაზე მიუთითა, რომ არავის გაურკვევია, თუ რას უნდა ცდილობდეს მოკამათე (რა უნდა გააკეთოს), რას დაეთანხმოს, რას — არა (ანუ რა დათმოს და რა — არა) საიმისოდ, რომ დაიცვას საკუთარი თეზისი, ანუ საკუთარი თვალსაზრისი; რომ არ დაკარგოს ეს თეზისი და მთლიანად სხვის გავლენაში არ მოექცეს, საამისო რეცეპტები დღემდე არ არსებობს.

ამიტომ ვინც ჭეშმარიტების დასადგენად კამათობს, მათთვის რიტორიკას წინასწარ შემუშავებული წესები არ გააჩნია და ვერც წინამორბედთა გამოცდილება იქცევა წესად.

არსებობს დისკუსიის სხვაგვარი განმარტებაც:

დისკუსია დიალოგის თავისებური ფორმაა. იგი დაძაბულობის დიდ ველს ქმნის (ყოფით, უტილიტარულზე აზრთა გაცვლა-გამოც-

¹⁰⁰ ზარეცკაია ე., დასახ. ნაშრომი, გვ. 169

ვლიდან მოყოლებული მნიშვნელოვან გარიგებათა თანამდევი სიტყვიერი შერკინებებით დამთავრებული).

დისკუსია ძალიან ჰგავს დებატებს.

დისკუსია (discussio-ლათ.) გამოძიებას, განხილვას, ურთიერთ-თავდასხმებს ნიშნავს.

დისკუსია მოსაზრებათა წამოყენებით საქმის არსის ერთობლივ გარკვევას ეარაუდობს. დისკუსიის მონაწილეთა მიზანია მტკიცებათა სისწორის დასაბუთება და პრობლემის არსის ერთობლივად გათავისება-გააზრება. ამისათვის განსახილველ საკითხს სხვადასხვა პოზიციიდან უდგებიან, ცდილობენ ერთმანეთის თვალსაზრისები შეაჯერონ და ამით თანხმობას მიაღწიონ...

დისკუსიის მიზანი ჭეშმარიტების დადგენაა, ან თანხმობის მიღწევა.

დისკუსია პრინციპულად მაინც "შეუძლებლის შესაძლებლად ქცევას" ისახავს მიზნად, თუმცა, ბუნებრივია, მონაწილეთა დაუკმაყოფილებლობა თვალსაზრისთა სხვაობის გაღრმავებას, დაშორებებს და ამით დისკუსიის ჩიხში მოქცევის საფრთხესაც შეიცავს. ამიტომ დისკუსიის მიზანი ამ საშიშროების თავიდან აცილებაა.

ამ ტექნოლოგიის პროცესი არის დებატები.

დისკუსიას მკვეთრად გამოხატული ახსნა-განმარტებითი ხასიათი აქვს. დისკუსიის კლასიკური ფორმაა (სახეობაა) სამეცნიერო თავყრილობები: კონფერენცია, კონგრესი, სიმპოზიუმი.

დისკუსიის გამოვლენის (დემონსტრირების) ფორმებია:

• გაცნობითი; • მრგვალი მაგიდების გამართვა; • სადემონსტრაციო; • კონფერენციები. ამ ფორმებში თეორიული თუ პრაქტიკული შედეგი უფრო სასურველია, ვიდრე აუცილებელი.

• გაცნობითი დისკუსია გულისხმობს მონაწილის ჩართვას ცოდნის ახალ სფეროში. ასეთი დისკუსია ითვალისწინებს მოხსენების მოსმენის შემდეგ კითხვების დასმას და წინადადებების დაყენებას.

• მრგვალი მაგიდის ფორმატი დისკუსიის მონაწილეებს თანაბარ პირობებსა და უფლებებში აყენებს. ეს ფორმატი ხშირად გამოიყენება მონაწილეთა ინფორმირებისა და დარწმუნებისათვის აღიარებულ სპეციალისტთა დახმარებით.

იგი თავისი არსით ყველაზე დემოკრატიულია, რადგან პარტნიორზე გამარჯვებას კი არ ეარაუდობს, არამედ მისი "შემეცნებითი უნარის გამოღვიძებას" (ებერჰარდ მიულერი). ეს ნიშნავს, რომ დის-

კუსიის მონაწილემ ოპონენტს საკუთარი აზრი კი არ უნდა მოახვიოს თავს, არამედ საკითხის განხილვის აქტიურ მონაწილედ აქციოს და დამოუკიდებლად (თავად) გამოატანინოს დასკვნა.

- სადემონსტრაციო დისკუსია რამდენიმე მონაწილეს აერთიანებს. ოპონენტებს თვალს ადევნებენ მაყურებლებიც, რომლებიც დარბაზში სხედან, მაგრამ დისკუსიაში მათი მონაწილეობა კითხვის დასმის უფლებით (შეკითხვებით) შემოიფარგლება.

მიუთითებენ, რომ დისკუსიის წარმატებულობა მონაწილეთა ოპტიმუმზეა დამოკიდებული. სიმრავლე პროცესს ახანგრძლივებს, მონაწილეთა გადალლას იწვევს, აღქმა-გააზრებას აქვეითებს. ოპტიმალურად მიჩნეულია 4-6 მონაწილის ჩართულობა.

11.1 კონფერენციები

კონფერენციები სადისკუსიო საგნის რაგვარობის მიხედვით განსხვავდება. არსებობს მონოთემატური (მონოპრობლემური) და პოლითემატური (პოლიპრობლემური) კონფერენციები.

– მონოთემატური (მონოპრობლემური) კონფერენცია დისკუსიის ის ფორმაა, როცა დროის გარკვეულ მონაკვეთში აქტუალური თემა (პრობლემა) სხვადასხვა ადამიანთა (სპეციალისტთა) კვლევის, ანალიზის, განსჯის საგანია. ამის შედეგად გამოიკვეთება პრობლემის (თემის) არსის გააზრებისა და გადაწყვეტის მიდგომები. გარკვეულ ეტაპზე საჭირო ხდება ამ განსხვავებული თვალსაზრისებისა და მიდგომების შეჯერება. ორიგინალური თვალსაზრისებისა და მიდგომების შეჯერება. ორიგინალური თვალსაზრისებისა და მიდგომების ავტორები ხდებიან კონფერენციის მონაწილენი და დისკუსიის პროცესში, ერთი მხრივ, საკუთარი თვალსაზრისებისა და მიდგომების დემონსტრირებასა და დაცვას ცდილობენ, მეორე მხრივ, განსხვავებული შეხედულებების მონაწილეთა ოპონირებას. დისკუსიის პროცესში გარკვეულწილად სხვადასხვა თვალსაზრისთა დაახლოება ხდება, მეორე მხრივ, განსახილველი თემის (პრობლემის) ცოდნის გაღრმავება. ამ თვალსაზრისით, დისკუსია, შედეგის მიუხედავად, ანუ თანხმობის (ერთიანი თვალსაზრისის) მიღება-არმიღების მიუხედავად, "ნაგებული" მონაწილისათვისაც სარგებლის მომტანია, ცოდნის გაღრმავების — თემის (პრობლემის) არსის უკეთ შეცნობის გამო.

ხშირად ამგვარი დისკუსიის შედეგი აისახება ერთობლივ დეკლარაციაში, რომელშიც თემის (პრობლემის) შესწავლის ვითარებაა დაფიქსირებული და კონსენსუსის მიუღწევლობის შემთხვევაში მისი შემდგომი კვლევის მიმართულებებია განსაზღვრული.

– პოლითემატური (პოლიპრობლემური) კონფერენცია მონოთემატურისგან, არსებითად, თემატიკურ-პრობლემური მასშტაბით განსხვავდება. ფორმალურად ასეთი კონფერენცია თითოეული მონაწილის მიერ სადისკუსიოდ წარდგენილი თემის (პრობლემების) სიმრავლეს განიხილავს. თუმცა ყველა მაინც ერთი დიდი პრობლემის ნაწილებია, პრობლემისა, რომელიც თავისი მასშტაბებით მრავალ მკვლევარს და ეტაპობრივ კვლევას საჭიროებს. სხვა მხრივ, მონოთემატურსა და პოლითემატურს შორის, დისკუსიის პროცესუალური და შედეგობრივი თალსაზრისით, არანაირი განსხვავება არ არსებობს.

11.2. დისკუსიის გამართვის ტექნიკური საშუალებები (ტექნოლოგიური ელემენტები და მოდელები)

უპირველესად გასათვალისწინებელია დისკუსიაში მონაწილეობისათვის შესაბამისი თავდაჭერის მანერა. იგი სრულიად ბუნებრივი უნდა იყოს და არა მონაწილის სოციალური სტატუსის შესატყვისი ოფიციალურ-მედიდური. პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ უკუშედეგი მოაქვს ჩაკეტილობას, შეუვალბობის ნილბის აფარებას, ანდა "ცივი", "ხელოვნური", ლიმილის უადგილო დემონსტრირებას. ეს უკანასკნელი მომენტი განსაკუთრებით გასათვალისწინებელია, რადგან პიარტექნოლოგიების ზოგიერთი თეორეტიკოსის რეკომენდაციით, არაიშვიათად პარტნიორებთან თუ ოპონენტებთან ურთიერთობაში, ხელოვნურ, ნავარჯიშევ და, სიტუაციისათვის სრულიად შეუფერებლად, სახეზე ხელოვნურად მორგებულ ლიმილს აფრქევევენ, ამის გამო ლიმილის ხელოვნურობა თვალშისაცემი ხდება და კეთილმოსურნეობის ნაცვლად, ყალბი პოზიორობის დემონსტრირებად აღიქმება. ამის მიზეზი ნამხედურობაა. ამნაირი ნილაბი სხვა ქვეყანაში ბუნებრივია, ბავშვობიდანვე შეთვისებული ქცევის ნორმატიული ელემენტია. ქართული სინამდვილისათვის კი ნამდაუნუმ კბილების ამკარად ნაძალადევ კრეჭად აღიქმება, რადგან ნასწავლია და არა

ბუნებრივი, თანდაყოლილი. ამით, რასაკვირველია, სულაც არ გვინდა, იმის თქმა, რომ უმჯობესია "მამისმკვლელებით" პირგამეხებულებმა ვიურთიერთოთ პარტნიორებთან, მაგრამ იმის ხაზგასმა კი მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, რომ ქართული მენტალობისათვის უფრო ოდანავშესამჩნევი ღიმილია მისაღები, ბაგეებისა და თვალების მონაწილეობით და არა "კბილების კრეჭით", ცივი, უსიცოცხლო თვალებითა და გაქვავებული ყალბი მზერით.

თავდაჭერაზე უფრო მნიშვნელოვანი, ბუნებრივია, ოპონენტის ყურადღებით მოსმენა და მისი აზრის დაჭერაა. ამაზეა დამოკიდებული წარმატებულობა, რაც უთუოდ საკუთარი პოზიციის დაცვის გასაღებია.

ოპონენტს უნდა მივცეთ თქმის საშუალება. ლაპარაკი მაშინაც კი არ უნდა შევანყვეტინოთ, როცა აზრი უკვე გასაგებია. უნდა მოვუშვინოთ და ვეძიოთ შეხების წერტილები, დავიმახსოვროთ ურთიერთშემავსებელი საბუთები. არ არის გამართლებული "სიტყვაზე გამოკიდება", ოპონენტის თავმოყვარეობის შელახვა. პირიქით, აუცილებელია იმის დემონსტრირება (თავის დაქნევით, ჟესტებით, მიმიკით), რომ თვალყურს ადევნებთ მის მსჯელობას, აზრთა დინებას და გულწრფელად თანამონაწილეობთ. იმ შემთხვევაში კი, თუ ოპონენტის რაიმე აზრი თქვენთვის გაუგებარია, ტაქტიკიანად უნდა სთხოვოთ თქვენთვის საინტერესო მოსაზრების კომენტარი.

კამათის ფსიქოლოგიაში სპეციალურად არის დამუშავებული ოპონენტის სხვადასხვა საქციელზე რეაგირების რეკომენდაციები. მათგან მნიშვნელოვანია ყველაზე გავრცელებული, ტიპური სიტუაციების ამსახველი ქცევის წესები. მათ შორისაა ასეთებიც:

- თუ მოსაუბრე აზვიადებს პრობლემას და მისი განხილვის დისკუსიის ფარგლებს გარეთ გატანას ცდილობს, საკითხის დაკონკრეტება, თეზისის დაზუსტება და მსჯელობის ძველ კალაპოტში დაბრუნება უნდა ვთხოვოთ;

- იმ შემთხვევაში, როცა ოპონენტი ძირითად თეზისს გვერდს უვლის და წვრილმანებზე გადააქვს ყურადღება, უნდა შევანსენოთ დისკუსიის მიზანი და ვთხოვოთ გაიხსენოს, რა აზრს ამტკიცებდა;

- თუ აშკარა ხდება, რომ მოლაპარაკე დისკუსიის მიმართულების შეცვლის მიზნით ინიციატივის ხელში ჩაგდებას ცდილობს, აუცილებელია მისი შენიშვნების, მოტივების, პოზიციის გააზრება და სათანადო რეაგირება;

- შესაძლოა ოპონენტმა პრინციპული დებულებისათვის თავის-არიდება ყურადღების წერილმანებზე გადატანით სცადოს. ასეთ შემთხვევაში საჭიროა მიუთითოთ, რომ საკითხს გადაუხვია;

- თუ ოპონენტმა პრობლემის მხოლოდ ერთი და ისიც არა-არსებითი საკითხი წამოსწია წინ, უნდა კვითხოთ, რა აზრს ასაბუთებდა თავიდან;

- მაშინ, როცა კამათის მონაწილე, გამოთქმული აზრის იგნორირების მიზნით, კონტრშეკითხვას სვამს, გამოთქმული აზრისადმი დამოკიდებულების გამოხატვა უნდა მოვთხოვოთ;

- თუ ოპონენტი კრიტიკის გადატანას კამათის მონაწილის პიროვნებაზე დააპირებს, ტაქტიკადად უნდა მიუთითოთ ამის დაუშვებლობაზე;

- იმ შემთხვევაში, როდესაც ოპონენტი კამათის მონაწილეს აშკარად უაზრო გამონათქვამს მიაწერს, პროვოკაციას არ უნდა ავყვეთ, არც თავისმართლება გვმართებს, არც ემოციების აყოლა;

- როდესაც ოპონენტი ფაქტებს აურევს იმ მიზნით, რომ შემდეგ მოპაექრე უცოდინარობასა თუ დილეთანტიზმში ამხილოს, მიზანშეწონილია აზრთა გაცვლა-გამოცვლის შეწყვეტა, ოპონენტისათვის მადლობის გადახდა "ღრმა ანალიზისათვის" და საერთო დასკვნის მოთხოვნა;

- თუ ოპონენტი კეთილისმყოფელის ნილბს აიფარებს და შენილბავს მოსაზრების ავტორისადმი უარყოფით დამოკიდებულებას, მსგავსი კეთილგანწყობით უნდა ჩამოვხსნათ ნილბი და გავეუმჟღავნოთ ჩანაფიქრი;

- არის შემთხვევები, როცა ოპონენტი არაკომპენტეტურობას ამჟღავნებს, დემაგოგიურ მსჯელობას იწყებს; აქ მეტი თავაზიანობის გამოხატვა არ შეიძლება. საჭიროა პასუხის მოთხოვნა იმაზე, რაზეც იყო საუბარი;

- თუ ოპონენტები მოწინააღმდეგის შეცდომებით მანიპულირებენ, ფაქტებს უგულებელყოფენ და მასალას ტენდეციურად არჩევენ, უნდა ვთხოვოთ დახმარება გაჭირვებისაგან თავის დასალწევად;

- ისეთ ვითარებაში, როდესაც ოპონენტი გამუდმებით იცვლის პოზიციას, არ უნდა დავაძალოთ ჩვენი მოსაზრების აღიარება, მხარდაჭერა, თავი უნდა მოვუყაროთ სათქმელს, უნდა დავასრულოთ აზრი.

- თუ ოპონენტი აშკარად უხეშობს, მოწინააღმდეგეს საუბარს აწყვეტინებს, არ უნდა აჰყვეს ემოციებს; უნდა ახსოვდეს, რომ ოპონენტს შეგნებულად სურს მისი გამოყვანა წონასწორობიდან.

შესაძლებელია დამცავ იარაღად სატირის, ირონიის, სარკაზმის მომარჯვება;

- დისკუსიაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ტექნოლოგიური ელემენტია რეგლამენტი: დისკუსიის დასაწყისის და დასასრულის, შესვენების განსაზღვრა.

- მიზანშეწონილია დისკუსიის დაწყებამდე განსახილველ საკითხზე იურიდიული კონსულტაციის მიღება. საერთოდ, უკანასკნელ ხანს, დემოკრატიზაციის პროცესის თანამედროვე დონეზე, აუცილებელი შეიქმნა მნიშვნელოვან საკითხთა გადანყევტაში კვალიფიციური იურისტის მონაწილეობა. იურისტის ფუნქციის აქტუალობას ობიექტურად განსაზღვრავს იურისპრუდენციის ურთულეს სფეროში ქართველი საზოგადოების გარკვეულობის დონე;

- გასათვალისწინებელია დისკუსიის მონაწილეთა პერსონალური მენტალობა, მათდამი სწორი მიდგომის მოდელირების მიზნით. ამასთან აუცილებელია ტიპური მენტალური მოდელების ცოდნა, კერძოდ, იმის გათვალისწინება, რომ გახსნილ (გულში) ადამიანზე ხატოვანი, ექსპრესიული მეტყველება უფრო მეტად მოქმედებს, ვიდრე მშრალი, "ცივი" ოფიციალური სტილი, ჩაკეტილი (ბიუროკრატი) ადამიანი კი პატივს სცემს ლაკონიურ, ცნებებითა და სტატისტიკით გაჯერებულ მსჯელობას და ა.შ. ამიტომ სასურველი შედეგის მომტანია ოპონენტის, პარტნიორის მენტალური ტიპის ამოცნობა და არგუმენტაციის ამის შესატყვისად აგება;

- თუ სადისკუსიო თემა (პრობლემა რთულია და დიდ დროს მოითხოვს, საჭიროა საამისოდ პროცესუალურად შემზადება. იგულისხმება ინტელექტუალური ძალისხმევის ეკონომიკური "ხარჯვა" და დისკუსიის მსვლელობის შესაბამისად განაწილება, ამასთან ძლიერი და მნიშვნელოვანი არგუმენტების ბოლო ეტაპისათვის შემონახვა;

- დისკუსიის მსვლელობაში ყოველ ახალ საკითხზე გადასვლამდე აუცილებელია ოპონენტის პრინციპული თანხმობის მოპოვება. ამგვარი საერთო თანხმობა მომდევნო საკითხის წარმატებული განხილვის წინაპირობა გახდება;

- დისკუსიის მსვლელობაში აზრთა სხვადასხვაობის განსაკუთრებული სიმწვავის დაძლევის რამდენიმე ტექნოლოგიური საშუალებაა რეკომენდებული.

— საუბრის შეწყვეტა და ოპონენტთან ცალკე გასაუბრება. პირადი საუბარი ბუნებრივი ინტიმის განცდას ბადებს. ამის გამო ადამიანს ეხსნება დაძაბულობა. იგი ჩამოიხსნის წინასწარ თავდასაცავად მორგებულ შეუვალობის ნილას და წამიერად ივინყებს თავის

ოფიციალურ სტატუსს. იგი დროებით ჩვეულებრივ ადამიანად გარდაიქმნება და არა დისკუსიის მონაწილე მხარედ. ამის შედეგად ისეთი რთული საკითხის გადანყვებაც კი გახდება შესაძლებელი, რაც ოფიციალურ ვითარებაში გადაუჭრელად მოჩანს.

ცალკე გასაუბრების დანყება მიზანშეწონილია რაიმე "ნეიტრალურ" თემაზე, უმჯობესია ყოფით, ადამიანის ბუნებისათვის ისეთ აქტუალურ საკითხზე, რომელიც პარტნიორს შეეხება ან დააინტერესებს.

— განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს შეჯახებათა აღმოფხვრას. არაიშვიათად დაძაბული სიტუაციის აფეთქებას ოპონენტის უადგილო გამკილავე რეპლიკა ან ჩაქირქილება იწვევს. ამის შედეგად, შესაძლოა, დისკუსიის ჩაშლის საფრთხეც კი წარმოშვას. ასეთ შემთხვევაში აუცილებელია შესვენების გამოცხადება, ოპონენტთან ერთად ყავის მირთმევა, შინაურული საუბრის გაბმა უმნიშვნელო, ყოფით თემებზე, რაიმე იუმორისტული ამბის მოყოლა, ანდა სულაც უმჯობესი — საკუთარ თავზე სასაცილო შემთხვევის გახსენება. ამ გზით დაძაბულობა უმეტეს შემთხვევაში იოლად მოიხსნება.

დისკუსიის დროებით შეწყვეტის ხერხი ხშირად და სხვადასხვა მიზნით გამოიყენება: ერთ შემთხვევაში ოპონენტის აზრთა დინების შესაცვლელად, სხვა დროს — საკუთარ თავთან ან თანამოაზრეებთან დისკუსიაში შემდგომი მონაწილეობის ტაქტიკის განსაზღვრისა და დამატებითი არგუმენტების მოსაძიებლად.

11.3. დისკუსიაში მონაწილეობა

- დისკუსიაში ჩართვა: საუბარსა თუ კამათში მონაწილეობის ეს ფორმა სხვადასხვანაირი მოტივაციისაა. ერთ შემთხვევაში იგი განსაზღვრულია დისკუსიის რეგლამენტით. წინასწარ არის განსაზღვრული ვინ და რა რიგითობა-რიგობით მიიღებს მონაწილეობას თემის (პრობლემის) განხილვაში. ამ პროცესუალურ აქტს, ჩვეულებრივ, არეგულირებს დისკუსიის პროგრამა, რომელსაც ადგენენ ორგანიზატორები და წინასწარ ურიგებენ მონაწილეებს. მეორე შემთხვევაში დისკუსიაში მონაწილეობა ასევე წინასწარ განსაზღვრულია ძირითადი მომხსენებლის (მონაწილის) გამოსვლის შემდეგ.

აღნიშნულ შემთხვევებში მონაწილეს წინასწარ მომზადების, სათქმელის მოფიქრების, ანონ-დანონისათვის საკმაო დრო მოეპოვება. ამასთან შესაძლებლობა აქვს პროცესუალურადაც გამიზნოს და დაგეგმოს თავისი გამოსვლა, ორატორული ტექნიკის ფლობის შესატყვისად გათვალის მსმენელზე შთაბეჭდილების მოხდენის და სიტყვით ზემოქმედების შესაძლო მაქსიმუმი. კერძოდ, ლოგიკური

თანამიმედევრობით დაალაგოს არგუმენტები, ძირითადი მომხსენებლისა და სხვა გამომსვლელთა საკვანძო გამონათქვამები, გაჩხრიკოს მათი ძლიერი და სუსტი ადგილები, გაიაზროს — რა არის გასათვალისწინებელი, რა მისაღები, რა მიუღებელი (მისი აზრით აშკარა მცდარი), როგორ ცხადყოს უფრო დამაჯერებლად ეს მცდარობა და ა. შ. ამ მიზნით წინასწარ მოინიშნოს ოპონენტის ის გამონათქვამები, რომელთა დარღვევასაც აპირებს, რადგან ოპონენტისათვის მისივე სიტყვების ციტირებით "შეტევა" მძიმე მოსაგერიებელია, ყოველ შემთხვევაში ნათქვამის უარყოფის საშუალებას სძობს.

უფრო რთულია დისკუსიაში დაუგეგმავი ან მოულოდნელი ჩართვა, როცა თვალსაზრისის დაფიქსირება აუცილებელია და თანაც სათქმელის ფუნქციური წონადობის თვალსაზრისით რეპლიკის მოცულობასაც აჭარბებს და ფუნქციასაც. ასეთ შემთხვევაში უდიდეს როლს თამაშობს მონაწილის ინტელექტიც (განსახილველი საკითხის საფუძვლიანი ცოდნის გარდა), აზროვნების, ანალიტიკის დონეც. საჭიროა დისკუსიის მსვლელობის აზრობრივ-ემოციური პულსირების "ზუსტი" წაკითხვა, რათა დისკუსიაში ჩართვა მაქსიმალურად მომგებიანი და ეფექტური იყოს.

ამ შემთხვევისათვის დისკუსიის თეორეტიკოსები ასეთ რჩევებსაც გვთავაზობენ:

- დისკუსიაში კონკრეტული საკითხით ჩართვაა მიზანშეწონილი. ამასთან თავისთავად იგულისხმება, რომ აუცილებელია მისი საფუძვლიანი ცოდნა და რამდენიმე არსებით მომენტზე ყურადღების გამახვილება. ერთბაშად რამდენიმე საკითხზე მსჯელობა, ერთი მხრივ, აზრის კონცენტრირებას შეუშლის ხელს, მეორე მხრივ, მსმენელის დაბნევას — ველარ გაარკვევს, რის გამო ჩაერთო მონაწილე დისკუსიაში და რისი თქმა სურდა.

გაუმართლებელია წინამავალ მონაწილეთა ნალაპარაკების გამეორება.

უაღრესად ეფექტურია ე. წ. იმპროვიზებული ჩართვა, საუბრის იმგვარად წარმართვა, თითქოს აზრი ამ წუთას გაგვიჩნდა. ამ ძველი რიტორიკული ხერხის ეფექტურობა ანტიკურ ეპოქაშიც იყო ცნობილი. მაგალითად, კვინტილიანე ურჩევდა ორატორებს, ისეთი შთაბეჭდილება შექმენით (დატოვეთ მსმენელზე), თითქოს აზრი ამ წუთას მოგივიდათ თავშიო.

აუცილებელია სათქმელის დროის დაცვა. გაუმართლებელია გამოყოფილ დროზე მეტხანს ლაპარაკი. რეგლამენტის დარღვევა მსმენელს აღიზიანებს და მოსმენის ხარისხი აშკარად მცირდება.

საერთოდ კი დისკუსიაში ჩართვის მომენტი მონაწილის მიზანდასახულობით განისაზღვრება.

დისკუსიისათვის გეზის განსაზღვრის (შეცვლის) მიზნით ჩართვა, ბუნებრივია, დასაწყისშია გამართლებული, ოღონდ არა სულ თავში, არამედ მაშინ, როცა ერთი-ორი მონაწილე უკვე იტყვის სათქმელს, და ასე თუ ისე ცხადი გახდება, რაა არსებითი და რა მეორეხარისხოვანი, რისი და რანაირი შებრუნება-შესრულებაა აუცილებელი.

დისკუსიის შედეგების თავმოყრისა და არსებითის გამოკვეთის მიზნით ჩართვა კი დამასრულებელ ეტაპზეა მიზანშეწონილი.

11.4. შეკითხვები და შენიშვნები დისკუსიაში

შეკითხვები და შენიშვნები დისკუსიაში, საზოგადოდ, კამათის აუცილებელი ატრიბუტებია. სწორედ ამ ფორმით გამოიხატება დისკუსიაში აზრთა სხვადასხვაობა, შეკითხვებითა და თუ შენიშვნებით ირკვევა პოზიციები და ა. შ.

კითხვის გაჩენა აზროვნების ნიშანია, დისკუსიაში კი უფრო ის არის გასათვალისწინებელი, რომ მას შესაძლოა დესტრუქციული გამიზნულობა ჰქონდეს. კერძოდ, შეკითხვებისა და შენიშვნების მიზნები შესაძლოა იყოს:

- კონფრონტაციის თავსმოხვევა;
- მოსაზრების გაუფასურება;
- უთანხმოების გამწვავება;
- მოსაზრების ავტორის კომპრომეტირება;
- განხილვის ბლოკირება;
- პრობლემის ჩიხში მოქცევა;
- ოპონენტისათვის ხელისშეშლა ამოცანის გადაწყვეტაში.

შენიშვნებსა და შეკითხვებს საფუძვლად სხვადასხვა მოტივები უდევთ. ერთ შემთხვევაში ამგვარი მოტივი, შესაძლოა იყოს ცხოვრებით ნაკარნახევი სიფრთხილე, თავდაცვის ინსტიქტი, შურიანობა, მეტოქეობის გრძნობით განპირობებული რევანშის სურვილი და ა. შ. სხვა ვითარებაში ეს შესაძლოა იყოს რაიმე ინტერესით გამოწვეული მოტივები, კერძოდ: ოპონენტის პოზიციის შერყევა, ინფორმაციის მოპოვების სურვილი, ოპონენტის კომპენტეტურობის გარკვევა, გადაწყვეტილების მიღებაში შეცდომის გამორიცხვა და სხვა.

დისკუსიისადმი აღნიშნული ორი მიდგომის გარდა, არსებობს მესამეც. ესაა დისკუსიაში ჩაურევლობა, გაჩუმება, სათქმელის ბოლომდე ართქმა.

11.4.1. შეკითხვათა ტიპები

1. კითხვა-ბაფანგი: ესაა ადამიანის გასამწარებელი კითხვა, რომლის მიზანი მისი წონასწორობიდან გამოყვანაა. ასეთ ვითარებაში ადამიანი ველარ ჩაითვლება სრულფასოვან მოპაექრედ, რადგან მღელვარება აზროვნებასაც არღვევს.

ასეთი შეკითხვის მოგერიება უფრო იუმორით არის უპრიანი.

2. კონტრშეკითხვა: ხშირად გამოიყენება მსჯელობის დასარღვევად.

3. ჩამკეტი შეკითხვა: მისი არსი ოპონენტის ჩიხში შეყვანაა, თავისივე პასუხებით, ანუ მიზანი ასეთი პასუხის იძულებით გამოწვევაა.

4. მაცდური შეკითხვა: თუ ოპონენტის მსჯელობაში სიყალბე იგრძნობა, ამგვარი შეკითხვით პროტესტი გამოიხატება. მაცდური შეკითხვის განეიტრალების ეფექტური საშუალებაა გულწრფელობა.

5. იძულებითი შეკითხვა: ესაა შეკითხვით ოპონენტის დათანხმების მცდელობა. ასეთი ტიპის შეკითხვების მაგალითებია: "იმედი მაქვს ამას არ უარყოფთ, არა?"; "განა ასე არ ფიქრობთ?" და სხვა.

6. დამაჩქარებელი შეკითხვა: ამ შეკითხვის არსი ოპონენტის თვალსაზრისზე ზემოქმედებაა დათანხმების ან ადრე თქმულის დადასტურების მიზნით. ასეთი შეკითხვა ოპონენტს მსჯელობის დაჩქარებას აიძულებს.

დამაჩქარებელი შეკითხვის დასმაში დიდი ტაქტიკა საჭირო, რათა ოპონენტს დაკითხვის შთაბეჭდილება არ შეექმნას, ამას კი მისი "აფეთქება" მოჰყვება (ნუ მაჩქარებთ!).

7. დამაზუსტებელი შეკითხვა: შეკითხვის ეს ტიპი მაშინ გამოიყენება, როცა ოპონენტისაგან დამატებითი იფორმაციის მიღებაა საჭირო. ასეთი კითხვის დასმა მაშინ არის მიზანშეწონილი, როდესაც ოპონენტს ნეიტრალური პოზიცია უკავია, ან თანამოსაუბრისადმი კეთილად არის განწყობილი. ასეთი შეკითხვით მოსაუბრე აქტიურ საინფორმაციო წყაროდ იქცევა, რადგან საშუალება ეძლევა ინფორმაცია თავისი შეხედულებისამებრ აცნობოს.

დამაზუსტებელი შეკითხვებით ზედმეტად გატაცება არ ეგების, რადგან შეკითხვების დამსმელი განხილვის პროცესში ინიციატივას, ფაქტობრივ, ოპონენტს უთმობს და კამათის სადავებებს მას უგდებს ხელთ.

შეკითხვები დისკუსიაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს: ერთი მხრივ, ააქტიურებს მსჯელობის პროცესს, მეორე მხრივ, აზრთა გაცვლა-გამოცვლის შუალედური შედეგების დემონსტრირებასაც უწყობს ხელს.

11.4.2. შენიშვნები

შენიშვნები, არსებითად, დისკუსიის მსვლელობის დამაბრკოლებელი, მაგრამ გარდაუვალი მოვლენაა. მათი თავიდან აცილება შეუძლებელია. დისკუსიაში, ჩვეულებრივ, შემდეგი ტიპის შენიშვნები დასტურდება: ირონიული, მაკომპრომატირებელი, ობიექტური, მუქარის შემცველი, არაკეთილმოსურნე, ობსტრუქციული, პირმოთნეობის გამომხატველი, თავდამსხმელი, იქედნური, დამთუთქავი.

დისკუსიაში ოპონენტის შემოტევის გასაუვნებლად აუცილებელია პასუხის სფეროს შემოფარგვლა-დაკონკრეტება, ანალიზი, ამის საფუძველზე შენიშვნის ფარული მიზნის დაზუსტება-ამოცნობა. ამათვის ხელოვნებაში შენიშვნათაგან თავდაცვის ტაქტიკის ოთხი ძირითადი სახეობაა ცნობილი:

1. წინააღმდეგობის გაუწევლობა: თუ ოპონენტი კონფრონტაციაში შეთრევას ისახავს მიზნად, ამისათვის თანამოსაუბრის ნონასწორობიდან გამოყვანას ცდილობს. ასეთ შემთხვევაში გამოსავალი მარტივია; საჭიროა შენიშვნის იგნორირება, გაჩუმება.

2. გადათქმევენება: თუ ოპონენტი თანამოსაუბრეს შეხედულების დაუსაბუთებლობის აღიარებას აიძულებს, პირდაპირ პასუხს თავი უნდა აარიდოს.

3. თავისმართლება: თავისმართლება, ფაქტობრივ, საკუთარი არგუმენტების ან მსჯელობის სისუსტის (მსჯელობაში ჩავარდნების) აღიარებაა. ასეთი სისუსტეების დაფარვა არაეფექტურია. უფრო მიზანშეწონილი ნაკლის აღიარებაა, ოღონდ ასევე საჭიროა სანაცვლო ძლიერი არგუმენტების წამოყენება.

4. თავდაცვა: თუ აშკარაა, რომ ოპონენტს თანამოსაუბრის მძიმე მდგომარეობაში ჩაყენება აქვს განზრახული, გონივრულია მოსალოდნელი შენიშვნის წინდანინ გათვალისწინება და შესაბამისი არგუმენტების მომარაგება, შემდეგ მსჯელობის დასაწყისშივე ამ სავარაუდო შენიშვნის გაცხადება (ალტერნატიული აზრის მაგალითად მოყვანა) და პასუხის გაცემა. ამით ოპონენტი, ფაქტობრივ, პირში ჩალაგამოვლებული აღმოჩნდება. პასუხი კი დინჯი, დარბაისლური, უნდა უყოს.

ნაუცბათევი პასუხი მხოლოდ მაშინ არის გამართლებული, როცა განხილვა არასასურველ მიმართულებას იღებს, ან ოპონენტის არაკორექტურული ქმედების აღკვეთაა აუცილებელი, ხოლო ნაგვიანევი პასუხი პასუხისათვის საჭირო მასალის უქონლობის, ან ისეთ შემთხვევაშია მიზანშეწონილი, როდესაც დაუყოვნებელი პასუხი დისკუსიისათვის ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით იქნება მუქარის ემოციური აფეთქების შემცველი.

დისკუსიაში ოპონენტის თავდასხმის მოგერიება, ჩვეულებრივ, საკუთარი თეზისის დასაცავად ხდება და არ ეხება მის ანტითეზისს. თუმცა ზოგ შემთხვევაში თავდაცვა ეფექტურობას უფრო ოპონენტის თეზისზე შეტევით იძენს. ოპონენტის თეზისზე შეტევა, ანუ მისი კრიტიკა, როგორც წესი, მისი მსჯელობის, ანალიზის, არასწორი არგუმენტაციის დარღვევას ითვალისწინებს. ეს პროცესი ორი ეტაპისაგან შედგება:

1. თეზისის უარყოფა:

თეზისის უარყოფა მისი უსაფუძვლოობის დასაბუთებას ეწოდება. ყველაზე გამართლებული და უტყუარია მისი ფაქტებით უარყოფა, რადგან ფაქტი, როგორც ცნობილია, შეუვალად ჯიუტია.

კამათის ხელოვნებაში, ბუნებრივია, თეზისის უარყოფის სხვა ხერხებიც არის ცნობილი. ერთი ასეთი ხერხია თეზისის სასაფუძვლო დასაბუთების, ან მისი არგუმენტების უარყოფა. თუ არგუმენტის უსაფუძვლობა დამტკიცდება, თეზისის მცდარობაც გამოაშკარავდება.

ოპონენტის არგუმენტების მცდარობით მისი თეზისის უარყოფა კამათის მონაწილის თეზისის უტყუარობის მტკიცებაცაა. თუმცა ოპონენტის თეზისის საბოლოო (სრული) უარყოფისათვის მხოლოდ წარმოდგენილი არგუმენტების დარღვევა არა კმარა, აუცილებელია თეზისის შინაარსის განეიტრალება.

თეზისის ერთი გავრცელებული ხერხია მის საწინააღმდეგოდ ახალი თეზისის წამოყენება და დასაბუთება. ამ ხერხის არსი შემდეგში მდგომარეობს: ოპონენტი წამოაყენებს თეზისს და გარკვეული საბუთებით დაასაბუთებს მის უტყუარობას. კამათის მონაწილე კი არც თეზისს ეთანხმება. და, ბუნებრივია, არც დასაბუთებას. იგი დროებით განზე გადადებს ოპონენტის ამ თეზისსაც, მის დასაბუთებასაც და იწყებს საპირისპირო თეზისის მტკიცებას.

გავრცელებულია თეზისის უარყოფის ასეთი ხერხიც: თეზისის უარყოფა იმით მტკიცდება, რომ მისი შედეგი ჭეშმარიტებას ეწინააღმდეგება. ამ ხერხს თეზისის უაზრობამდე დაყვანას უწოდებენ. ამ შემთხვევაში დროებით იმის დაშვება ხდება, რომ დასარღვევი თეზისი ჭეშმარიტია. შემდეგ მისგან გამომდინარე შედეგებს წარმოადგენენ, ეს შედეგები თუ სინამდვილეს ეწინააღმდეგება, კეთდება დასკვნა, რომ მცდარია თავად თეზისი, რადგან ლოგიკის თანახმად, ჭეშმარიტებიდან ჭეშმარიტება უნდა გამომდინარეობდეს.

კამათში გამოიყენება თეზისის არაპირდაპირი უარყოფის ხერხიც. მისი არსი შემდეგში მდგომარეობს: უარსაყოფი თეზისის შედეგს უპირისპირებენ ჭეშმარიტ მოსაზრებას. რაკი ეს ჭეშმარიტი აზრი უტყუარია, თავისთავად ცხადყოფს დასარღვევი თეზისის მცდარობას.

უარყოფა, როგორც უკვე ითქვა, პროცესუალურად ორი ეტაპი-საგან შედგება. პირველი ეტაპია მცდარი არგუმენტის კრიტიკა, ანუ მისი საფუძვლის დარღვევა. ამ მიზნით ტარდება ასეთი ანალიზი:

- გამოვლინდება ინფორმაციის წყარო;
- გამომჟღავნდება საეჭვო ავტორიტეტები;
- გაანალიზდება ფაქტები;
- ჩატარდება შეპირისპირებითი ანალიზი;
- აღინიშნება (გამომჟღავნდება) მიჩუმათების ფაქტები;
- ნამოიჭრება კონტრარგუმენტები.

მეორე ეტაპზე კრიტიკის ობიექტად იქცევა თეზისსა და არგუმენტებს შორის კავშირები და ხდება მათი დარღვევა. ამ შემთხვევაში უფრო რთული ლოგიკური ხერხები გამოიყენება. ესენია: ისტორიული ანალიზი, ინდუქცია-დედუქციის დაშლა, ფალსიფიკაციების გამომჟღავნება, ცნებების შენაცვლების ფაქტის დადგენა, საეჭვო შედეგების დემონსტრირება.

დისკუსიაში მწვავე კრიტიკა მაინც და მაინც არ არის აუცილებელი, თუკი არგუმენტაცია მტკიცეა და აგებული. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ კრიტიკა არავისთვისაა სასიამოვნო, ხოლო არგუმენტების ანალიზი ოპონენტს არასახარბიელო მდგომარეობაში აყენებს. არაკორექტული დაცვა ოპონენტისაგან ყოველთვის დამცირებად აღიქმება.

11.5. დამასრულებელი სიტყვა დისკუსიაში

დამასრულებელი სიტყვა თავისი არსით განსახილველი თემის (პრობლემის) ირგვლივ გამოთქმულ მოსაზრებათა, თვალსაზრისთა შეჯამებაა, აზრობრივ-ლოგიკური შეთანადება-დალაგების გზით (საფუძველზე).

პროცესუალური თუ ფუნქციური თვალსაზრისით დამასრულებელი სიტყვა სამი სახისაა:

- ცალკეული (თითოეული) მონაწილის გამოსვლის შემაჯამებელი;
- თემატურად იგივეობრივ გამოსვლათა გამაერთიანებელ-შემაჯამებელი;
- დისკუსიის ყველა შედეგის გამაერთიანებელ-შემაჯამებელი.

ცალკეული გამოსვლის შეჯამება, ჩვეულებრივ, საჭირო ხდება აზრთა აქტიური გაცვლა-გამოცვლის ვითარებაში. ასეთ დროს თვალსაზრისების შეჯერება ნაწილ-ნაწილ, საფეხურებრივ ხდება, ოპონენტთა კონკრეტულ არგუმენტზე კონტრარგუმენტის წამოყენებით: არგუმენტ-კონტრარგუმენტის ერთ ბლოკს მეორეს შეუნაცვლებენ, მეორეს — მესამეს და ამგვარად მოხდება საკითხების განხილვა და მოსაზრებათა დაზუსტება.

გარკვეულ მომენტში საჭირო ხდება ოპონენტთა ყველა არგუმენტის გამოცალკევება და მთლიანობაში კონცეპტუალური შინაარსის წარმოჩენა, ანუ შეჯამება და საერთო სურათის დახატვა. ამას, ჩვეულებრივ, წამყვანი ასრულებს, ეს მისი ფუნქციაა. ამასთან იგი აზრთა გაცვლა-გამოცვლის თითოეული მონაწილის მოსაზრებებს აჯამებს. არაიშვიათად წამყვანი შეკითხვითაც მიმართავს მონაწილეებს — დასტურს სთხოვს — სწორად გაიგო თუ არა მათი ნათქვამი და ზუსტად წარმოაჩინა თუ არა მათი მოსაზრებების არსი.

მონაწილეთა პასუხის რაგვარობა, რა თქმა უნდა, უპირველესად იმაზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად სწორად გაიგო და გადმოსცა წამყვანმა მათი მოსაზრებების არსი (თუმცა ამას გარდა იმაზეც, თუ როგორი ზეგავლენა იქონია, ერთი მხრივ, მათმა აზრთა გაცვლა-გამოცვლამ, ხოლო მეორე მხრივ, წამყვანის ინტერპრეტაციამ მსმენელზე, მაყურებელზე). აქ აუდიტორიის რეაქციაა განმსაზღვრელი. თუ წამყვანის ინტერპრეტაციამ მაყურებლის თანაგრძნობა, შეხედულება ოპონენტისაკენ გადახარა, პასუხი წამყვანის შეკითხვაზე (ამით განხილვა-შეჯამებაში ჩარევა) აუცილებელია. მიზანშეწონილია საკუთარი თვალსაზრისის კომენტირებით მისი არსის უფრო გასაგებად წარმოჩენა საკუთარი "შემაჯამებელი სიტყვით". ოღონდ ასეთ "შემაჯამებელ სიტყვაში" ყველა წერილმანზე შეჩერება საჭირო აღარ არის.

— თემატურად იგივეობრივი (ერთგვაროვანი) გამოსვლების გამაერთიანებელი შეჯამება ითვალისწინებს მონო- ან პოლითემატური დისკუსიების მსვლელობაში თავჩენილი შეხედულებების მსგავსება-სიახლოვის თვალსაზრისით დაჯგუფებას და, ერთი მხრივ, მის ერთიან თვალსაზრისად — კონცეფციად წარმოდგენას, დასაბუთებას, მეორე მხრივ, დასაბუთების მტკიცებულებათა სახით ამ შეხედულებების, როგორც მისი შემადგენელი ელემენტების, სისტემურობის ცხადყოფას. ე. ი. ამგვარ შემაჯამებელ სიტყვაში მსგავსი შეხედულებების მექანიკური (სტატისტიკური) თავმოყრა კი არ არის სა-

ჭირო, არამედ კონცეპტუალური დალაგება და მაყურებლისათვის სისტემური შინაარსის ჩვენება. სისტემური ფორმის მინიჭება ამ შემთხვევაში აზრობრივად მსგავსი გამოსვლების ჭეშმარიტების მტკიცების დამატებით არგუმენტებად იქცევა.

— დისკუსიის საერთო (ყველა) შედეგის შემაჯამებელ სიტყვაში მიზანშეწონილია სასაფუძვლო მომენტების გამოყოფა და მიზნობრივი დალაგება, კონცეპტუალური გააზრება. ამის გამოა, რომ შემაჯამებელ სიტყვაში ყველაზე მკაფიოდ წარმოაჩენს მოლაპარაკის ორატორულ ნიჭიერებას და დიალოგის წარმართვის უნარს.

შემაჯამებელი სიტყვისათვის მზადება დისკუსიის მონაწილეს, უპირველესად კი წამყვანს, წინასწარ საგულდაგულოდ მართებს. უნდა შემოინახოს რამდენიმე მნიშვნელოვანი არგუმენტი და ქმედითი რიტორიკული საშუალებები. ასევე უნდა მოინიშნოს დისკუსიის მსვლელობაში გაჩენილი მოსაზრებები და კონტრარგუმენტები. გასათვალისწინებელია ერთი ფსიქოლოგიური ქვეტექსტიც: შემაჯამებელი სიტყვით გამომსვლელს ნებისმიერ შემთხვევაში ერთი დიდი უპირატესება აქვს. მასთან შეკამათება-შეპასუხების საშუალება, ფაქტობრივ, აღარ არსებობს.

რიტორიკის ისტორია არაერთ ისეთ ფაქტს იცნობს, როცა წარმატებული მოხსენებები მოგებული სიტყვიერი პაექრობა უხეირო შემაჯამებელი სიტყვის გამო წაუგიათ, რადგან ყველაფერი წინდანინ “დაუხარჯავთ” და სათქმელი აღარ დაუტოვებიათ.

დისკუსიაში წარმატებისათვის სპეციალისტები ასეთ რჩევებსაც იძლევიან:

- დისკუსიაში მონაწილე არ უნდა დაშორდეს თემას, არც თემაში ჩაიკარგოს;
- არ უნდა იმეოროს თავმოსაბეზრებლად ერთი და იგივე;
- არ უნდა ილაპარაკოს თავისთავზე;
- ჰქონდეს ინტელექტი, განათლება;
- იყოს ტაქტიანი, მომთმენი.

ეს და დისკუსიის წარმართვისათვის აუცილებელი სხვა რჩევებიც თავისთავად დისკუსიის მეთოდოლოგიური ასპექტების ცოდნას საჭიროებს. ეს ასპექტები იმთავითვეა გამოკვეთილი რიტორიკის მეთოდოლოგიაში, თუმცა ყველა ეპოქას და საზოგადოებრივი ყოფის სპეციფიკას ამ მეთოდოლოგიაში თავისი კორექტივები და დამატებები შეაქვს. ამიტომ ამ მეთოდოლოგიის ცოდნა თუნდაც ამ თავისებურების გამოა მიზანშეწონილი.

11.6. დისკუსიის წარმართვის მეთოდოლოგიური ასპექტები

დისკუსიის ჩატარების ტექნოლოგიური (პროცესუალური) სიმ-ძიმე უმთავრესად წამყვანზე მოდის, თუმცა ტექნოლოგიის ცოდნა ყველა მონაწილისათვის სავალდებულოა, რადგან ამ ტექნოლოგიით გათვალისწინებული არაერთი წესის შესრულება მათაც უნევთ დისკუსიაში მონაწილეობის დროს.

დისკუსიის ჩატარების მიზნის, ადგილის, მონაწილეთა რაოდენობის და საერთოდ ფორმატის შესაბამისად წამყვანის ფუნქციები მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია. დისკუსიის კლასიკური (ქრესტომათიული) ფორმატის ტექნოლოგია პროგრამას (დღის წესრიგს) ემყარება. პროგრამის მოთხოვნათა შესრულებაზე პასუხისმგებლობა სწორედ წამყვანს (ზოგ შემთხვევაში სხდომის თავმჯდომარეს) ეკისრება.

დღის წესრიგი დისკუსიის ერთგვარი კონსტიტუციაა. ამიტომაც იგი საერთო თანხმობით (კენჭისყრით) მტკიცდება. მასში ზედმიწევნით არის გათვლილი ყველა ტექნოლოგიური ელემენტი, პროცესუალური მომენტი, განსაზღვრულია უპირველესად დისკუსიის ჩატარების დრო, ადგილი დასაწყისი და დასასრული, განსახილველი თემები (საკითხები, პრობლემები), მონაწილეთა სიტყვიერი გამოსვლის რიგითობა, დისკუსიაში ჩართვის წესი, შესაბამისი დრო (ნუთები), განსაზღვრულია დისკუსიის შედეგების წესი და მომენტი.

თუ დისკუსიის პრობლემატიკა ვრცელია და მონაწილეთა რაოდენობა მრავალრიცხოვანი – რამდენიმე ათეულსაც კი აღემატება, ასეთ შემთხვევაში აუცილებელია პროგრამის შედგენა. "პროგრამა" "დღის წესრიგთან" მიმართებაში უფრო დისკუსიის ჩატარების ზოგადი პრინციპების განმსაზღვრელი დოკუმენტია. პროგრამა ამ აზრით შესაძლოა რამდენიმე და რამდენიმენაირ დღის წესრიგსაც შეიცავდეს.

პროგრამა დისკუსიის ფორმატს განსაზღვრავს, "დღის წესრიგი" კონკრეტული პროცესის (სხდომის) პროცესუალურ ასპექტს არეგულირებს.

პროგრამა ფართოფორმატიანი დისკუსიის ჩატარების მარეგლამენტირებული დოკუმენტია. ამგვარი ფორმატი აქტუალური საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, მეცნიერულ-კულტურული პრობლემის დროსა და სივრცეში ეტაპობრივ განხილვას ითვალისწინებს. ეტაპობრიობა კი შესაძლოა რამდენიმე დღესაც ითვალისწინებდეს და დანაწევრებულ (სექციურ) განხილვასაც (პარალელურ რეჟიმში). ასეთ შემთხვევაში დისკუსია იწყება გაერთიანებულ (ე.წ. პლენარული) სხდომით, შემდეგ გრძელდება პარალელურ რეჟიმში განხორციე-

ლებადი ჯგუფური (სექციური) სხდომებით და მთავრდება საერთო შემაჯამებელი სხდომით. ყველა კონკრეტულ სხდომას თავისი წამყვანი ჰყავს. წამყვანი, უმეტესად, წინასწარ, პროგრამაშია წარმოდგენილი.

— პლენარულ სხდომაზე უპირატესად სადისკუსიო თემის (პრობლემის) ობიექტურად არსებობა, აქტუალობა, გადასაწყვეტი (გასარკვევი) ასპექტები წარმოიჩინდება. მიზანი საერთო ვითარების გათვალისწინებაა. ამდენად პლენარული სხდომა ასაბუთებს დისკუსიის ჩატარების მიზანშეწონილობას (აუცილებლობას, საჭიროებას) სადისკუსიო თემის (პრობლემის) დისკუსიამდელი ვითარების კონცეპტუალური გააზრების საფუძველზე.

პლენარულ სხდომაზე, ისმინება სადისკუსიო პრობლემის არსის წარმოჩენის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი ინფორმაციის შემცველი მოხსენებები, ან კვლევის თანამედროვე დონის მომოხილვის ამსახველი გამოსვლები. აზრთა გაცვლა-გამოცვლა, როგორც წესი, ასეთ სხდომებზე არ იმართება. პლენარული სხდომის დანიშნულება ინფორმაციის მიწოდებაა. სრულმასშტაბიანი დისკუსიები ასეთ შემთხვევაში ჯგუფური (სექციური) მუშაობის დონეზე იმართება.

— შემაჯამებელი სხდომა წინარე სხდომების დასკვნითი ნაწილია, რომელიც ჯგუფური (სექციური) მუშაობის დასრულების შემდეგ ტარდება. თითოეული ჯგუფური (სექციური) დისკუსიის შედეგების შემაჯამებელი ტექსტების პრობლემურ-კონცეპტუალური დალაგება-შეჯერების საფუძველზე დგება ერთიანი შემაჯამებელი ტექსტი, რომელშიც დეტალურად აღინუსხება დისკუსიის შედეგები. შემაჯამებელ სხდომაზე დასკვნითი ტექსტის განხილვის საფუძველზე ხდება მისი შინაარსობრივი ხვეწა და კენჭისყრით მისი მიღება ოფიციალურ საბუთად, დეკლარაციის ფორმატში.

11.7. დისკუსიის წარმართვის ტექნოლოგია

დისკუსიის წარმართვის პროცესუალური მხარე მრავალ ნიუანსს შეიცავს. პროგრამითა და დღის წესრიგით განსაზღვრულობის მიუხედავად, მისი პროცესუალური წარმატებულობა ბევრად არის დამოკიდებული წამყვანის ორატორულ განსწავლულობაზე.

წამყვანი (მოდერატორი) სრულყოფილად უნდა ფლობდეს დისკუსიის წარმართვის ტექნიკას, უნდა ესმოდეს მისი ტექნოლოგიის ფილოსოფია.

დისკუსიის წარმართვისა და ჩატარების ტექნოლოგიაში უმთავრესად შემდეგი ელემენტები გამოიყოფა:

• მომზადება, • წარმართვა; • ჩატარება; • სტიმულაცია; • სცენარულობის უზრუნველყოფა (ცალკეული ეტაპების ურთიერთდაკავშირებულობის უზრუნველყოფა); • პროცესუალური უწყვეტობისა და მთლიანობის დაცვა-შენარჩუნება; • შეფასება-შეჯამება; • მაღლიერების გამოვლენა-გამოხატვა მონაწილეებისადმი.

დისკუსიის წარმართვის ტექნოლოგიაში უპირველესად ყურადსაღებია წამყვანის მეტყველების ბუნება და სტილი. მისი მეტყველება ერთგვარად რიტუალურია, რადგან ლექსიკა უპირატესად ტრადიციული ფრაზეოლოგიზმებითაა გაჯერებული. ამ ფრაზეოლოგიის რიტმული განმეორადობა დისკუსიის პროცესუალური ასპექტებითაა განპირობებული. ყველაზე ხშირად განმეორებადი გამონათქვამებია: "სხდომა უფლებამოსილია", "სხდომა გახსნილად ითვლება", "ვინც ებთ განხილვას", "სიტყვა ეძლევა", "ვინაა მომხრე", "ვინაა წინააღმდეგი", "თავი ვინ შეიკავა", "მიმდინარეობს კენჭისყრა", "კენჭისყრის შედეგად", "განხილვა დამთავრებულია" და ა. შ.

• **მომზადება:** ეს ეტაპი რამდენიმე ტექნიკური საკითხის მოგვარებას ითვალისწინებს. უპირველესად, უნდა გაირკვეს მონაწილეთა (მათ შორის მაცურებლის პირველი ტიპის) სადისკუსიო საკითხში ინფორმირებულობის დონე, რათა განხილვის პროცესის გასაგებობის აუცილებელი ხარისხი იქნას უზრუნველყოფილი.

ასევე უნდა განისაზღვროს დისკუსიის საჯაროობის საჭირო პირობები.

უნდა გაირკვეს მონაწილეთა განთავსების საკითხი. აქ გასათვალისწინებელია მოლაპარაკების, როგორც ვერბალური კომუნიკაციური ტექნოლოგიის, სპეციალისტთა რჩევა: მონაწილეთა პირისპირ დასმა დაუშვებელია. მიზანშეწონილია მათი ნალისებრ (ნახევარწრიულად) დასმა.

ამას გარდა, უნდა გაირკვეს დისკუსიის მსვლელობის წერილობითი დაფიქსირების საკითხი: სრული ჩანერა (აუდიო-ვიზუალური) მოხდება თუ საოქმო; საჭირო იქნება თუ არა დისკუსიის მონაწილეთათვის განსახილველი თემის (პრობლემის) ტექსტის ქსეროასლების მომზადება და დარიგება.

წამყვანმა წინასწარ უნდა უზრუნველყოს მონაწილეთა გვარ-სახელებით გაცნობა, რადგან სახელებით მიმართვა დისკუსიის ატმოსფეროს "დათბობას" უწყობს ხელს.

• დისკუსიის წარმართვა:

დისკუსიაში აქტიურ როლს მოდერატორი თამაშობს. იგი არა მარტო მონაწილეობს საუბარში, არამედ ხელმძღვანელობს დიალოგის პროცესს.

ტრანსაქციაში "ინტერვიუერი-რესპონდენტი" ყველაფერი ზრუნოვანი და განსაზღვრულია, "რესპონდენტი-რესპონდენტის" შემთხვევაში დისკუსიის მსვლელობა უმეტესად დამოკიდებულია მოსაუბრეთა შორის დამყარებული ურთიერთობის ხასიათზე.

ტრანსაქცია "რესპონდენტი-რესპონდენტი" შემდეგ ფაქტორებს უკავშირდება:

1. რესპონდენტების გამონათქვამები ერთიმეორისათვის ეფექტური სტიმულები ხდება. ეს სტიმულები მკვლევრისათვის ხშირად მოულოდნელია.

2. ჯგუფური დისკუსია მონაწილეების შემეცნებაში ხელს უწყობს ასოციაციური კავშირების გააქტიურებას.

3. ჯგუფურ დისკუსიაში ხშირად ხერხდება ღია, გახსნილი პასუხების მიღება (თუმცა საპირისპირო შედეგიცაა მოსალოდნელი);

4. განხილვის მაღალი ტემპი დამატებით სირთულეებს უქმნის მონაწილეებს აზრების ვერბალიზებაში, იწვევს ინფორმაციის მნიშვნელოვან დანაკარგს, თუმცა ხელს უწყობს მათი ენობრივი საშუალებების მობილიზებას.

5. ჯგუფური დისკუსია ხშირად ქმნის რესპონდენტების რეფლექციის ამაღლების ნანამძღვრებს.¹⁰¹

ჯგუფური დისკუსიის ჩატარების დროს წამყვანმა არც თავისი როლი უნდა დაივიწყოს. მან მხედველობიდან არ უნდა გაუშვას მთავარი თემა, რასაც ეძღვნება საერთოდ დისკუსია. საუბარი მუდმივად საჭირო კალაპოტში უნდა წარმართოს, თუკი გვერდზე გადაიხრება.

აქ წარმატებულობის უპირველესი პირობა სადისკუსიო თემის (პრობლემის) ღრმა და საფუძვლიანი ცოდნაა. არანაკლები მნიშვნელობა აქვს თავდაჭერისა და ქცევის მანერას. ორატორიკის სპეციალისტთა ერთსულოვანი რეკომენდაციებით დისკუსია წამყვანმა წყნარი, შეუბოჭავი იუმორით გაჯერებული და თავდაჭერილი მანერით უნდა წარმართოს. არ უნდა ცდილობდეს საკუთარი პერსონით მონაწილეთა "გადაფარვას"; თავს არ უნდა ახვევდეს მათ საკუთარ თვალსაზრისს; არ უნდა ერეოდეს დისკუსიის პროცესში უადგილო

¹⁰¹ Белановский С. А. Методика и техника Фокусированного интервью, М. 1993, с. – 322;

Ким М. Н. "Социологические методы в трудах журналиста"; აგრეთვე: В книге: "Социология журналистики" Учеб. [И. Н. Блохин и др.] под ред. С. Г. Корконосенко, М. Аспект- Пресс, 2004, с. 176-177.

და უდროო განცხადებებით; არ უნდა ემჩნეოდეს ვინმესადმი მიკერძოება. ამ მოთხოვნათა დაკმაყოფილება, ბუნებრივია, იმდენად დიდ ინტელექტუალობას არ საჭიროებს, რამდენადაც ქცევის ელემენტარული ეტიკეტის (ალზრდილობის) ცოდნას. არადა ამ მოთხოვნათა ელემენტარულობის მიუხედავად, ქართულ სინამდვილეში დისკუსიების, პოლემიკების არსებითი ნაკლი სწორედ წამყვანთა მიერ მათი უგულვებელყოფაა. ამ მხრივ პირდაპირ გამაოგნებელ არაპროფესიონალიზმს ტელედებატების წამყვანები ავლენენ. ეს უპირველესად იმაში მჟღავნდება, რომ მაყურებელს უპირველესად თავიანთ თავს სჩრიან თვალებში, კოპნიაობენ და თავიანთი ცოდნის დემონსტრირებაზე უფრო მეტს ფიქრობენ, ვიდრე დისკუსიისა თუ დებატების პროცესულურ მხარეზე. ამის გამო ნაცვლად მონაწილეთა ნახალისება-ნაქეზებისა, ხშირად უადგილოდ ერევიან პროცესში, დისკუსიის მონაწილეს აზრის გამოქმის საშუალებას არ აძლევენ, ლაპარაკს აწყვეტინებენ ან ახალი შეკითხვის დასმით, ან განცხადების გაკეთებით, ანდა სულაც სიტყვის აგრესიული თავაზიანობის ფორმით სხვისთვის გადაცემით. ასეთები არც მაინც და მაინც თავდაჭერის მანერით გამოირჩევიან: საუბრის მანერა ამპარტავნულ-თავდაჯერებული და პრეტენზიული აქვთ, ხოლო ქცევა — გამომწვევ-შეუწყნარებელი. არც მაინც და მაინც მეტყველების კულტურით არიან მისაბადი. ყოველივე ეს დილეთანტობის (დილეთანტიზმის), ნაკლებ-პროფესიონალობის მიმანიშნებელია.

დისკუსიის წარმართვაში მნიშვნელოვანი მომენტია დაწყება. დაწყების მანერა ბევრად განსაზღვრავს მთლიანი პროცესის ტონალობასა და სტილს. მიზანშეწონილია დისკუსიის მოკლედ, სხარტად და, რაც მთავარია, მკაფიოდ და კეთილგანწყობის გამომხატველი ექსპრესიით გახსნა. სასურველია ტრადიციული ფრაზეოლოგზმების გამოყენება. მაგალითად, "ბატონებო (ან ქალბატონებო და ბატონებო) მოგესალმებით. სხდომას გახსნილად ვაცხადებთ. დღის წესრიგი თქვენთვის ცნობილია. ხომ არ გექნებათ დამატება ან ცვლილება?... არა! მაშინ შევუდგეთ პირველი საკითხის განხილვას."

არც თუ იშვიათად დისკუსიის დაწყება, ერთი შეხედვით, უმიზეზოდ ჭიანურდება, რადგან მონაწილეები თავს იკავებენ საუბრისაგან, თითქოს არც იყვნენ დაინტერესებულნი სადისკუსიო თემით (პრობლემით) და ძალდატანებით, ან ხათრით იყვნენ მოსულნი. ამის მიზეზი ცალკეული მონაწილის გონებრივ-ინტელექტუალური გადატვირთულობაა კერძო ინტერესებით, პრობლემემატიკით, საკუთარ ინტელექტუალურ სამყაროში განდევილური ჩაკეტილობით. ამის გამო უჭირთ საკუთარი სამყაროდან გამოსვლა, რეალობაში გადასვლა და დისკუსიის პროცესულურ სივრცეში თავიანთი ყოფნის დაფიქსირება.

ასეთ ვითარებაში წამყვანს რამდენიმე ხერხი უნდა ჰქონდეს მომარჯვებული. მაგალითად, ინტელექტუალ "ბაიუშებზე" ეფექტურად მოქმედებს პროვოცირების ხერხი. მისი არსი შემდეგში მდგომარეობს: წამყვანი, რომელმაც ზოგადად იცის მონაწილეთა დამოკიდებულება სადისკუსიო თემისადმი (პრობლემისადმი), გამოძვევი ალტერნატიული შეკითხვებით მიმართავს და ამით "აიძულებს" საუბრის დაწყებას. ასევე ეფექტური ხერხია სადისკუსიო თემაზე წამყვანის მიერ საუბრის დაწყება საკვანძო მომენტების მიმოხილვით და სავარაუდო პერსპექტივების მონიშვნით. მონაწილენი უნებლიეთ ჩაერთვებიან წამყვანის მსჯელობაში და დისკუსიაც დაიწყება.

• სტიმულაცია

წამყვანის სიბრძნე და გონიერულობა ყველაზე მეტად დისკუსიის პროცესის პროპორციულობის უზრუნველყოფაში ვლინდება. დისკუსია მრავალხმიანი ენობრივი კომუნიკაციაა და პროპორციულობის უზრუნველყოფის მოთხოვნა პოლიფონიურ სიმღერაში ხმათა შეთანადება-შენწყობის მსგავსი ჰარმონიულობის მიღწევას ნიშნავს. წამყვანმა ლოტბარის ფუნქცია უნდა შეასრულოს. დისკუსიაში ყველა მონაწილე უნდა ჩაებას, ყველას თავისი ადგილი უნდა მიუჩინოს და სიტყვის თქმის დრო და ადგილი ისე ზუსტად განუსაზღვროს, რომ დისკუსიის აზრობრივ-კონცეპტუალური პოლიფონიურობა უზრუნველყოს. ამის მიღწევა კი არც ისე ადვილია.

წამყვანმა, ერთი მხრივ, იმას უნდა ადევნოს თვალი, რომ დისკუსია რომელიმე ერთი ექსპერტის მონოლოგში ან ორის დიალოგში არ გადაიზარდოს და დროზე ტაქტიანად აღკვეთოს ეს ტენდენცია; მეორე მხრივ, გაააქტიუროს ის მონაწილენი, რომლებსაც თავ-თავისი აზრი მოეპოვება სადისკუსიო საკითხზე, მაგრამ ჩუმად ჯდომას ამჯობინებენ. წამყვანმა ისინი უნდა წააქეზოს, აიძულოს დისკუსიაში ჩართვა. ამ მიზნით კარგი შედეგის მომტანია ასეთი მონაწილეებისათვის ჯიქური შეკითხვის დასმა: "თქვენ რას ფიქრობთ?" ან "თქვენ როგორ წარმოგიდგენიათ?", "რამდენად ეთანხმებით იმას, რაც მოისმინეთ?" და ა. შ. მთავარია, ამ შეკითხვათა დასმის ინტონაციურ-ექსპრესიული ქვეტექსტური შინაარსების რაობა. ინტონაციურ-ექსპრესიული ქვეტექსტი მდუმარე მონაწილისადმი არა მარტო სითბოსა და კეთილგანწყობას უნდა ცხადყოფდეს, არამედ იმაზე მინიშნებასაც, რომ სწორედ ამ მონაწილის აზრი იქნება გადამწყვეტი, სწორედ მისგან ელიან იმ მოსაზრებებს, რაც აკლია დისკუსიის განხილვის სურათის სისრულეს; რომ სწორედ მას ძალუძს რთულ პრობლემაზე ამომწურავი პასუხის გაცემა. ამგვარი სტიმულირება, ბუნებრივია, მონაწილეს გაუძლიერებს პიროვნული ღირსებისა და მნიშვნელობის

გრძნობას და დისკუსიის მსვლელობაში მთელი მონდომებით ჩაერთ-
ვება.

ნამყვანს ასევე დიდი ძალისხმევა მართებს ყბედ ყოვლისმცოდ-
ნეთა მოსათოკად და დასაშოშმინებლად. ასეთებს ხომ მუდამ ჰგო-
ნიათ, რომ სხვებზე მეტი იციან და ამიტომ თავს ყველაფერზე აზრის
გამოთქმას ავალდებულბენ. ასეთების დაშოშმინების საუკეთესო
საშუალებაა საკითხის სიღრმისეული, არსებითი, ნიუანსობრივი ანა-
ლიზის მოთხოვნა, ზოგადი საუბრის სანაცვლოდ. კონკრეტिका ისეთ
ღრმა ცოდნას საჭიროებს, როგორც ასეთ "ყოვლისმცოდნეებს",
როგორც წესი, არ გააჩნიათ. ისინი უცებ რწმუნდებიან საკუთარ
არაკომპეტენტურობაში და ლაპარაკის მადაც ეკარგებათ.

ნამყვანი ყოველწამიერად უნდა შეიგრძნობდეს დისკუსიის
მსვლელობის პულსირებას, აკონტროლებდეს ყოველ წვრილმანსა თუ
მსხვილმანს, თანაც ისე, რომ ეს კონტროლი არ უნდა იყოს თვალში-
საცემი. ეს, უპირველესად, დისკუსიის მონაწილეებმა არ უნდა იგრძ-
ნონ. ნამყვანი არც იმ შემთხვევაში უნდა "გამოჩნდეს", თუ მონაწილე-
თაგან რომელიმე სადისკუსიო თემას უმნიშვნელოდ დასცილდება,
სხვა თემაზე გადავა. ჩარევა იმ შემთხვევაშია გამართლებული, როცა
მონაწილე სერიოზულად გაერთვება ლაპარაკში და მხოლოდ საკუთარ-
ი თავისათვის ყურისგდებით სრულიად სხვა თემაზე გადავა. ამი-
ტომ არის აუცილებელი, რომ ნამყვანი გაფაციცებით უნდა ადევ-
ნებდეს თვალს დისკუსიის პროცესს, პირველმა მან უნდა იგრძნოს
"თემის დაკარგვის" ხიფათი, მან უნდა დაიჭიროს ის მომენტი, რო-
დესაც მონაწილე შორდება განსახილველ პრობლემას და უსაგნო,
უმიზნო ლაქლაქს იწყებს. ერთი სიტყვით, ნამყვანს კარგი მეხრეობა
ჰმართებს. მან ისევე ოსტატურად უნდა გაატაროს საფლობებიან-
ოღროჩოღროებიან გზაზე მონაწილენი და უდანაკარგოდ მიიყვანოს
სადისკუსიო თემის (პრობლემის) გადაწყვეტასთან, როგორც მეხრეს
გაჰყავს ხარშებმული ურემი სამშვიდობოს.

თუ ნამყვანმა შენიშნა, რომ მოლაპარაკე თემას დასცილდა, მო-
ხერხებულად, ტაქტიკიანად უნდა მიუთითოს. თუ ვერც ამან გაჭრა, მას
სიტყვა უნდა ჩამოართვას.

დისკუსიის მსვლელობისადმი განუწყვეტელი თვალყურის დევ-
ნება ნამყვანს სხვა მხრივაც მართებს. მან სადისკუსიო თემის გან-
ხილვის ევოლუციურობა, თანდათანობა უნდა უზრუნველყოს, ჯერ
ერთი საკითხის ამოწურვა და მეორეზე მხოლოდ ამის შემდეგ გადას-
ვლა. მან არ უნდა დაუშვას ყველაფერზე ერთდროული ლაპარაკი,
ყველაფრის ერთად დახვავება და ამის გამო სადისკუსიო თემის ცალ-
კეული ნაწილების განუხილველად დატოვება.

ნამყვანმა უყურადღებოდ არც ე. წ. "კერძო საუბრები" უნდა და-
ტოვოს. ხშირად დისკუსიის მონაწილენი გამომსვლელის საუბარს

აღარ უსმენენ ხოლმე და ერთმანეთში იწყებენ საკმაოდ ხმამაღალ ჩურჩულს. ამგვარი ჩურჩული ძალიან ვნებს დისკუსიას. ამიტომ წამყვანმა იმთავითვე უნდა აღმოფხვრას ასეთი მცდელობანი.

წამყვანის მნიშვნელოვანი ფუნქციური ელემენტია გამოუცდელი ან ასოციაციურად მოაზროვნე მონაწილეთა დახმარება. ასეთ მოლაპარაკეს აზრის მკაფიოდ გადმოცემა უჭირს, რადგან სათქმელს თავს ვერ უყრის, აზრი ეფანტება. თუ მოლაპარაკეს ამგვარი ნაკლი თავად აქვს გაცნობიერებული, საქმე იოლად წყდება წამყვანის ტაქტიკური დახმარებით. ასეთ შემთხვევაში წამყვანი მოლაპარაკის მოსაზრების გასაგებობას ლოგიკური შეკითხვით ან საუბარში ჩარევით აუშვობს. მაგალითად, "რამდენადაც მიეხვდი, თქვენ გინდოდათ გეთქვათ...", ან "ჩემი აზრით, თქვენ ამბობთ (ამტკიცებთ), რომ...", ამგვარი ჩანარებით წამყვანი თავს მოუყრის მოლაპარაკის; ნათქვამს და მოკლედ მიაწვდის დისკუსიის მონაწილეებს.

სხვაგვარი ვითარება იქმნება მაშინ, როდესაც დისკუსიის მონაწილეები ვერ გრძნობენ, ვერ იცნობიერებენ აღნიშნულ პიროვნულ ნაკლს და სათქმელისათვის თავმოყრელობის გამო ამკარად ველარესმით ერთმანეთისა. ასეთ დროს აუცილებელია წამყვანის ენერგიული ჩარევა. მან უნდა დააზუსტებინოს მოლაპარაკეს ნათქვამი ("იქნებ უფრო დანერჩილებით გაგვიმარტოთ, რას გულისხმობთ ნათქვამში"), ხოლო თუ ამ ხერხმაც ვერ გაჭრა, მაშინ ნათქვამის საილუსტრაციო მაგალითის მოყვანა უნდა სთხოვოს. მაგალითი, როგორც აზრის კონკრეტული გამოხატულება, აზრის გასაგებობის ყველაზე ეფექტური საშუალებაა.

დისკუსიის მსვლელობის გაკონტროლების ეფექტური საშუალებაა პერიოდული შუალედური შეჯამებები, აგრეთვე მონაწილეთა მიერ გამოთქმულ მოსაზრებათა შედარება-შეპირისპირება. (მაგალითად, "თუ სწორად გავიგე, ბატონი X იმ აზრისაა, რომ ... , ხოლო ბატონი Y ფიქრობს (ვარაუდობს), რომ ...").

• სცენარულობის უზრუნველყოფა

დისკუსიის პულსირების მუდმივი კონტროლი წამყვანისათვის იმიტომაც არის აუცილებელი, რომ პროცესუალური უწყვეტობისა და მთლიანობის უზრუნველყოფაში დაეხმარება, სადისკუსიო თემის (პრობლემის) ნაწილებად, ეტაპებად, ფრაგმენტებად დანაწევრებას და მათ შორის ლოგიკურ-აზრობრივი კავშირების განწყვეტის საფრთხეს ააცილებს თავიდან. ამ ამოცანის გადაწყვეტაში წამყვანს უპირველესად დისკუსიის რეგლამენტის დაცვაც დაეხმარება.

წამყვანმა განუწყვეტლივ უნდა ადევნოს თვალი მონაწილეთა გამოსვლებს და რეგლამენტით დადგენილ დროზე მეტხანს ლაპარა-

კის საშუალება არ უნდა მისცეს. სალაპარაკო დროის ამონურვზე უნდა მიუთითოს. თუ მცირე დროის დამატებას სთხოვენ, წამყვანს შეუძლია თხოვნის დაკმაყოფილება, თუ გამომსვლელი სადისკუსიო თემისათვის არსებით მომენტზე საუბრობს. თუ საუბარი არაარსებითია, მაშინ დამატებითი დროის მიცემისაგან თავი უნდა შეიკავოს.

წამყვანმა დისკუსიის პროცესი უადგილო, აშკარად პროვოკაციული გამოხდომებისაგანაც უნდა დაიცვას. ამგვარად მოლაპარაკე უნდა გააფრთხილოს, უკიდურესად გამწვავების შემთხვევაში კი სიტყვაც ჩამოართვას.

• შეჯამება

წამყვანმა დისკუსია აუცილებლად უნდა შეაჯამოს. უნდა გამოყოს აზრთა გაცვლა-გამოცვლის კონკრეტული შედეგები, რათა ამით დაასაბუთოს დისკუსიის საქმიანი გამიზნულობა. საპირისპირო შემთხვევაში ყველას ისეთი შთაბეჭდილება დარჩება, რომ სადისკუსიო თემაზე (პრობლემაზე) კიდევ ერთხელ იმსჯელებს და ეს მსჯელობა წყლის ნაყვა გამოდგა.

დისკუსიის დამთავრების შემდეგ წამყვანმა გონებაში თავისი "ნაღვანიც" უნდა შეაჯამოს. უნდა გაიცნობიეროს: სწორად წარმართა თუ არა დისკუსია, შექმნა თუ არა ხელსაყრელი გარემო, გაართვა თუ არა თავი თავის მოვალეობას, რა შეძლო და რა ვერა, მიაღწია თუ არა მიზანს.

• მადლიერების გამოხატვა

წამყვანმა დისკუსია მონაწილეებისადმი მადლიერების გამოხატვით უნდა დაასრულოს იმის შეგნებით, რომ სადისკუსიო თემა (პრობლემა) საზოგადოებრივად აქტუალურია. მისი გაცნობიერება და გადაწყვეტა ადამიანთა თანაცხოვრების, საერთო ფიქრისა და ზრუნვის გამოხატულებათ; რომ მის მოგვარებაში დისკუსიის მონაწილეთა წვლილიც არის აუცილებელი. ადამიანიც ხომ მაშინ მიიჩნევს გამართლებულად საკუთარ არსებობას, როცა გრძნობს თავის საჭიროებას, გრძნობს, რომ იგი სჭირდებათ და თავისი ფუნქცია აქვს.

დისკუსია ნებისმიერ შემთხვევაში მაინც შეიცავს გარკვეულ რისკებს, რადგან ყველაფრის ზუსტად განსაზღვრა და წინდანინ გათვალისწინება შეუძლებელია. "დაუგეგმავი" ბევრი რამ ხდება. ამიტომ ემოციურ-ექსპრესიული მუხტი მუდამ საგრძნობლად მაღალია, თუმცა სწორედ ეს ემოციურობა და ექსპრესიულობაა დისკუსიის მოსაწყენი, მონოტონური ერთფეროვნების დაძლევის ეფექტური საშუალება.

თავი XII. თოქ-შოუ

თოქ-შოუ საჯარო კამათის ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული სახეობაა. იგი სპეციფიკურად სატელევიზიო ჟანრია და მყარად არის დამკვიდრებული თანამედროვე მსოფლიოს ელექტრონულ მედიაში, უპირატესად რადიოსა და ტელევიზიაში. მიუხედავად იმისა, რომ საჯარო საუბარ-კამათის ამ სახეობას ჩვენში არც ისე დიდი ისტორია აქვს, მაინც უკვე ამკარად დაეტყო კლასიკური შინაარსისაგან განსხვავებული სპეციფიკურად ქართული იერი.

თოქ-შოუს, როგორც საჯარო საუბრის (კამათის) მიზანია, ერთი მხრივ, მაყურებლის ინფორმირება, მეორე მხრივ, მისი საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმირება, სოციალური როლის გააქტიურება.

თოქ-შოუს საბაზისო კომუნიკაციური მოდელი სამი ელემენტი-საგან შედგება. ესენია: წამყვანი, ექსპერტი, მაყურებელი. ე. ი. თოქ-შოუს ვერბალური ტექნოლოგია სამი სუბიექტის ენობრივ ურთიერთობებს ემყარება. ამ მოდელში უცვლელია ერთი სუბიექტი-წამყვანი. მეორე სუბიექტი რაოდენობრივად ცვლად სიდიდეს წარმოადგენს. ზოგჯერ იგი ერთს აღემატება — არის ორი, სამი, იშვიათად მეტიც. რაოდენობა საუბრის (კამათის) საგნის რაგვარობით განისაზღვრება. ამ სუბიექტ(ებ)ს ექსპერტები ეწოდებათ. ისინი საუბრის (კამათის) საგნის პროფესიონალ მცოდნეებს წარმოადგენენ და მის სხვადასხვა ასპექტებს აშუქებენ, ანალიზებენ და კომპეტენტურ შეფასებას აძლევენ.

მესამე სუბიექტი — მაყურებელი ძირითადად ორი ტიპისა:

— დაინტერესებული, რომელიც თოქ-შოუს მონაწილე მხარეს წარმოადგენს. იგი აუდიტორიის შემადგენლობას განსაზღვრავს და საკუთარი შემფასებლური თვალსაზრისის გამოხატვით გავლენას ახდენს თოქ-შოუს მსვლელობაზე, ასტიმულირებს საუბარ-კამათის პროცესს და განსაზღვრავს მსჯელობის საზღვრებსა თუ სიღრმეს.

— ნეიტრალური მაყურებელი კამათის ობიექტური შემფასებელია. იგი თოქ-შოუს უპირატესად ტელეკრანიდან ადევნებს თვალს და შემფასებლურ დამოკიდებულებას სატელეფონო კავშირით ავლენს თავის თვალსაზრისსა თუ შეხედულებებს, ან ხმოვანი (ვერბალური) ჩართვით გამოხატავს, ან წერითი მეტყველების ფორმით — მოკლექსტური გზავნილებით, რაც ტელეკრანზე ე. წ. "მორბენალი სტრიქონების" მეშვეობით გამოიხატება.

თოქ-შოუს ეს ქრესტომათიული მოდელი თანამედროვე ქართულ სოციალურ-პოლიტიკურ სივრცეში რამდენადმე შეცვლილია. ჩვლილება დაეტყო როგორც ფორმას (ფორმატს), ისე მის გამიზნულობას.

ამის მიზეზი მთლიანად ქართველი საზოგადოების, მისი ცალკეული პოლიტიკური და სოციალური ჯგუფების, პოზიციისა თუ ოპოზიციის ურთიერთობის უძირითადეს ფორმად თოქ-შოუს და ზოგადად ელექტრონული მედიის გადაქცევაა. ამ ფაქტსაც, ბუნებრივია, თავისი მიზეზები გაჩნია და ახსნა მოეპოვება, რისი გათვალისწინების გარეშეც თოქ-შოუს ქართული სპეციფიკის გააზრება გაჭირდება. ამიტომ ამ მოვლენის ცოტა ღრმად გააზრებაა მიზანშეწონილი, უპირველესად კი თანამედროვე ქართული დემოკრატიზაციის პროცესების უზოგადესი დახასიათება და მისი ფსიქოლოგიურ-მსოფლმხედველობრივი საფუძვლების გათვალისწინება.

უპირველესად ისაა გასათვალისწინებელი, რომ დემოკრატიზაციის პროცესები ჩვენი ჯერ "მაჭრობაშია", პროლეტარიატის დიქტატურის სამყაროდან ახალი გამოსულია. მართალია, დემოკრატიზაციის პროცესები ევრო-ამერიკული პოლიტიკურ-კულტურული სივრცეში აპრობირებულ მოდელებს ემყარება და ამ გაგებით უმოკლეს დროში უნდა გასრულებულიყო, მაგრამ რეალობა სხვას ცხადყოფს: დემოკრატიზმისაკენ მონდომებული სვლის მიუხედავად, ეს პროცესები სასურველზე უფრო მდორედ მიედინება. სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობის დაბალი ტემპები ჩვენი საზოგადოების სამოქალაქო ცნობიერების ფსიქოლოგიურ საფუძვლებშია საძიებელი. ამ ცნობიერებას თავისი დალი დაასვა პროლეტარიატის დიქტატურის იდეოლოგიამ, კერძოდ, სიტყვის (აზრის გამოხატვის) თავისუფლების ფორმალურმა დეკლარირებამ. ფორმისმიერი თავისუფლების მიღმა სახელისუფლებო დიქტატის შეზღუდვებმა გააორა ადამიანების ცნობიერება და ერთადერთ საკომუნიკაციო მოდელად ერთის თქმისა და მეორის კეთების მოდელი დაამკვიდრა. ამ მოდელმა, ბუნებრივია, შეზღუდა არა მარტო ადამიანის თავისუფლება, არამედ ნებელობაც, აზრის გამოხატვის პლანში კი ინიციატივიანობაც. სსრ კავშირის დაშლამ, დამოუკიდებლობის მოპოვებამ კი ამ თვალსაზრისით ადამიანებში დაგროვილი ენერგია ვულკანურად ამოაფრქვია ლტოლვა-მისწრაფებებს უსაზღვრო გასაქანი მისცა. პროლეტარიატის დიქტატურით "ნაბოძები" ფორმალური უფლებები რეალურ უფლებებად გადაიქცა. ევრო-ამერიკულმა დემოკრატიამ აზრის გამოხატვის თავისუფლებაც რეალურ თავისუფლებად აქცია. დემოკრატიზაციის უამრავ რეალურ სიკეთეთაგან ადამიანებმა გამორჩეული ხალისითა და მონდომებით სწორედ აზრის გამოხატვის თავისუფლება და კანონით მინიჭებული უფლება აიტაცა. ამასთანავე უკანმოუხედავად შებრუნდა და მიაშურა ევრო-ამერიკულ კულტურულ, სოციალურ, პოლიტიკურ სივრცეს. მაგრამ რა შესთავაზა აზრის გამოხატვის თავისუფლების თვალსაზრისით ამ სივრცეს? ამ უაღრესად რთულსა

და მრავალნახნაგა პრობლემაზე ამომწურავ პასუხს ცნობილი ევროპელი მოაზროვნის ხოსე ორტეგა ი გასეტიის ნაშრომში ვპოულობთ, რომელსაც "მასების ამბოხი"¹⁰² ჰქვია.

ამ მოაზროვნის მტკიცებით, საზოგადოება, ჩვეულებრივ, უმცირესობისა და მასების დინამიკური ერთობაა. უმცირესობა ინდივიდუუმთა ჯგუფია. მასა კი ადამიანების ბრბოა. ბრბოის ადამიანები არანაირად არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. მასა ბრბოის ზოგადი თვისება, სიმძიმეა, ტვირთი. მასა მაინცა და მაინც ადამიანთა სიმრავლე არაა. იგი, შესაძლოა, ერთი ადამიანიც იყოს — "ადამიანი-მასა"¹⁰³. მასა საშუალო ადამიანია.

"ადამიანი-მასა" ისაა, ვისაც თავისი თავის შეფასება არც ავად შეუძლია, არც კარგად. მას მოსწონს ისეთად ყოფნა, როგორც ყველაა.

უმცირესობა ("რჩეული უმცირესობა") უამრავ მოთხოვნას უყენებს საკუთარ თავს, ამით ირეგულირებს ცხოვრებას, ცდილობს ყველანაირად მოიხადოს ვალი საზოგადოების წინაშე.

საშუალო ადამიანი, ანუ "ადამიანი-მასა" XVIII საუკუნემ შვა. მართალია, იდეის დონეზე, მაგრამ მისი ისტორიის ავანსცენაზე გამოჩენა კი მაინც განაპირობებს იმ იდეის წამოყენებით, რომლის თანახმადაც ადამიანის ძირითად პოლიტიკურ უფლებებად ადამიანისა და მოქალაქის უფლებები გამოცხადდა. XIX საუკუნეში მასებმა ეს იდეა იდეალად გადააქციეს, თუმცა მისი განხორციელების მცდელობა არ დაფიქსირებულა. რეალობად ეს XX საუკუნემ აქცია. თანასწორუფლებიანობის იდეალი ყველანაირი მრწამსის ადამიანმა გაისიგრძეგანა. ესაა ის მორალი, რომლითაც ხელმძღვანელობენ მასები და ამის გაუთვალისწინებლად შეუძლებელია იმის გაგება, რაც დღევანდელ მსოფლიოში ხდება (გვ. 16).

დღეს საშუალო ადამიანია საზოგადოების წარმართველი ძალა. იგი აქტიურად იცავს თავის ინტერესებს, გადაჭრით კარნახობს თავის ნებას, არავის ებუება, ისე იქცევა, როგორც უნინ, იქცეოდა "უმალლესი საზოგადოება" თავისი პრივილეგიებით (გვ. 17). ამჟამად ამ პრივილეგიას საშუალო ადამიანი, "ადამიანი-მასა" ითვისებს.

¹⁰² ორტეგა ი გასეტი ხოსე, "მასების ამბოხი", თარგმანის საგამომცემლო სახლი "ხომლი", თბილისი, 1993

¹⁰³ აქაც და შემდგომაც ციტირებას ვახდენთ ხოსე ორტეგა ი გასეტიის მითითებული გამოცემის მიხედვით. გვ. 6

დღეს "ადამიანი-მასის" არსებობის სამყარო გაფართოვდა. საშუალო ადამიანის ცხოვრება მთელ მსოფლიოს მოიცავს. ნებისმიერი ადამიანი დღეს იმით ცხოვრობს, რაც მთელ მსოფლიოში ხდება. შორეულის სიახლოვემ და სხვაგან მყოფის აქ ყოფნამ უკიდურესად განავრცო ადამიანის თვალსაწიერი (გვ. 32). ამ მოვლენამ გააძლიერა ტელეკრატიის ზეგავლენა. "სხვაგანმყოფის აქ ყოფნის" შესაძლებლობამ ერთდროულად ყველგან ყოფნისა და ყველაფერში მონაწილეობის მძაფრი და დაუოკებელი სურვილი შვა, რისი შესაძლებლობის რწმენა კიდევ უფრო განამტკიცა ტელევიზიამ და ინტერნეტმა.

ჩვენმა სამყარომ იმ სახით, როგორითაც ის XIX ს. ჩამოყალიბდა, დასაბამი მისცა ადამიანის ახალ ტიპს, ურიცხვი სურვილი თუ მოთხოვნილება ჩაუნერგა მას და, იმავდროულად შექმნა მათი დაკმაყოფილების ათასგვარი საშუალება და თავის ამარა მიატოვა იგი (გვ. 62-63). "ადამიან-მასას" ყოველმხრივ სრულყოფილი ჰგონია თავი (გვ. 65).

ევროპის მთელი ისტორიის მანძილზე, დღემდე ბრბო ვერ ბედავდა საკუთარი "აზრი" ჰქონოდა.

დღეს საშუალო ადამიანს სავსებით გარკვეული აზრი გაუჩნდა იმის თაობაზე, რაც ხდება, ან უნდა მოხდეს მსოფლიოში. არ არსებობს საზოგადოებრივი ცხოვრების არც ერთი საკითხი, რომლის გადაწყვეტაშიც "ადამიანი-მასა" თავისი წვლილის შეტანას არა ცდილობდეს და თავის აზრს არ ახვევდეს სხვებს (გვ. 68).

თითქოს არაფერია იმაში ცუდი, რომ მასებს თავისი "აზრი" გაუჩნდათ. მაგრამ საშუალო ადამიანმა არ იცის, სადაა აზრის სათავე. მაგრამ მას სურს გამოთქვას თავისი აზრი. სწორედ ამიტომ მისი "იდეები" საკუთრივ აზრები კი არაა, არამედ სიტყვებით გამოხატული სურვილები (გვ. 71).

ამგვარ სოციალურ, კულტურულ სივრცეში შეაბიჯა პროლეტარიატის დიქტატურის არტახებიდან თავდაღწეულმა თანამედროვე ქართველმა და ცნობიერების ეს ევროპული მოდელი, ბუნებრივია, მასზეც ახდენს გავლენას. ამის გაუთვალისწინებლად თანამედროვე ქართული თოქ-შოუს, როგორც საჯარო საუბარ-კამათის, სპეციფიკის გათვალისწინება, ბუნებრივია, შეუძლებელია.

ამგვარმა ცნობიერებამ და მოქალაქეობრივი პოზიციების ფსიქოლოგიურმა საფუძვლებმა თოქშოუების ფორმატი არაჩვეულებრივად გააფართოვა, რადგან სახალხო ფორუმის, საზოგადოებრივი

სამსჯავროს ფუნქციები შეიერთა. ეს, ალბათ, იმანაც განაპირობა, რომ ქვეყნის პოლიტიკური მაჯისცემის ამპლიტუდას, უმნიშვნელოვანეს სოციალურ-პოლიტიკურ მოვლენათა შინაარსს საზოგადოება ტელევიზიით ეცნობა. ამავე ფორმით რეაგირებს საზოგადოებრივი აზრი სოციალურ-პოლიტიკურ მოვლენებზე.

თოქ-შოუს კლასიკური შინაარსის გაშლა-გაფართოებას ხელი შეუწყო ტელეკრატის თანამედროვე მოვლენამ ელექტრონული მედიასივრცის პოლიტიკურ-მსოფლმხედველობრივმა პოლარიზაციამ, ე. წ. პოზიციური და ოპოზიციური ტელე-რადიო არხების გაჩენამაც.

ეს განსაკუთრებით დაეტყო ტელეკომპანია "კავკასიის" თოქ-შოუებს — "ბარიერს", სტუდია "სპექტრს", რომელმაც, ჟურნალისტიკის ობიექტურობისა და დამოუკიდებლობის პრინციპიდან გამომდინარე, ფართოდ გაუღო კარი ოპოზიციურ აზრსაც და პოზიციურსაც. აღნიშნული თოქ-შოუების ფორმატები და შინარსობრივ-პრობლემური ასპექტები სახალხო ფორუმების და ხალხის სამსჯავროებში გადაიზარდა, ერთი მხრივ, საუბარ-კამათებში მაყურებლის ორსავე ტიპის აქტიური ჩართულობის მასშტაბებით¹⁰⁴ და ზოგ შემთხვევაში კონკრეტულ საგნობრივ-პრობლემური განსჯა-განხილვის პოლითემატურობაში გადაზრდის ტენდენციით. ამას ტელემაყურებლის ისეთი ჩართვები ცხადყოფს, რომელთა ინტერესი მოცემულ მომენტში დაშორებულია კონკრეტული თოქ-შოუს პრობლემატიკას და ხშირად ვიწრო პიროვნულის ძიებაში, შველასა და დახმარების მოთხოვნაშია გადაზრდილი.

თოქ-შოუს ფორმატის გაფართოებას არაიშვიათად ტელემაყურებლის, როგორც მეორე ტიპის — ობიექტური შემფასებლის, ექსპერტად გადაქცევაც განაპირობებს. ასეთი ტელემაყურებელი სატელეფონო ჩართვით კონკრეტული ექსპერტის ოპონენტად იქცევა, რადგან არა მარტო შეკითხვის დასმით, ან რეპლიკა-შენიშვნის ფორმატით გათვალისწინებული აზრის გამოთქმით იფარგლება, არამედ ჩართვას რომელიმე ექსპერტის თვალსაზრისის საფუძვლიანი ოპონირებასა და საუბარ-კამათის საგნის შემფასებლურ განხილვაში გადაზრდის. მეორე მიზეზია თოქ-შოუს ნამყვანის, როგორც საუბარ-

კამათის მოდერატორის (მსაჯულის) დაინტერესებულ მხარედ უნებ-
ლიეთ გადაქცევა, რისი მიზეზიც მედიასივრცის ზემოაღნიშნული
პოლარიზების ფაქტია.

აღნიშნული მიზეზის გამო წამყვანის როლი თანამედროვე ქარ-
თულ თოქ-შოუში განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა. საუბარ-გან-
ხილვის პარამეტრებზე - აზრთა გაცვლა-გამოცვლის სისავსესა და
პროფესიულ დონეზე დიდ გავლენას ახდენს წამყვანის ისეთი
პერსონალური ღირსებები, როგორიცაა: ინტელექტი, ზოგადი განათ-
ლება, ჟურნალისტური პროფესიული განსწავლულობა, საზოგადო-
ებრივ-პოლიტიკურ პროცესებში გარკვეულობა, ჟურნალისტური
პროფესიული ეთიკის ნორმებისადმი ერთგულება, სახეობრივი
აზროვნების უნარი, რეჟისორული ტალანტი (რაც თოქ-შოუს სცენა-
რის ვარგისიანობასა და თამაშის, ანუ საუბარ-კამათის-მონაწილეთა
როლების განაწილების ეფექტურობას განსაზღვრავს), წამყვანის
მიერ თოქ-შოუს სცენარში საკუთარი როლის გააზრების უნარი და
ა.შ.

წამყვანი თოქ-შოუში "მოთამაშე მწვრთნელის" მსგავსად "მო-
თამაშე რეჟისორის" ფუნქციებს ასრულებს. ოღონდ ამ თამაშში მთა-
ვარია არა იმდენად "თამაში", რამდენადაც აზრის, თვალსაზრისის
გამოთქმა-გამოხატვის ეფექტურობა (ექსპრესიულობა, ემოციური
ტონალობა) და სისრულე-სისავსეობა. წამყვანი განსახილველ პრობ-
ლემას ჯერ გონებაში ფრაგმენტებად "ანანევრებს", თუ შეიძლება
ითქვას, თოქ-შოუს მონაწილეს იდეის, ჩანაფიქრის დონეზე "მოარ-
გებს". ფრაგმენტი ამ შემთხვევაში ქვესაკითხია, ქვეპრობლემაა,
რაზეც წამყვანს ზოგადი, საერთო წარმოდგენა აქვს, რადგან მისი
აზრობრივ-შინაარსობრივი სიზუსტე-სისავსეობა თამაშის მონაწი-
ლის პასუხზეა დამოკიდებული. აღნიშნულის შემდეგ წამყვანი,
მიღებული პასუხების სინთეზირებით, პრობლემას გონებაში კვლავ
"ამთლიანებს", ახალ სურათს წარმოიდგენს და თოქ-შოუს "სპექტაკ-
ლის" სხვა სცენებს ქმნის.

"მოთამაშე რეჟისორის" ფუნქციას წამყვანი მონაწილეებისათვის
ლაპარაკის, სიტყვის მიცემა-ჩამორთმევის მეშვეობით ახორცი-

¹⁰⁴ამ მხრივ ჟურნალისტიკის სოციოლოგიის პრაქტიკის თავისებურ
გამოვლენადაც გადაიქცა: იხ. მაგ., Социология журналистики, "Аспект пресс",
М., 2004, с. 109-140

ელებს. ბუნებრივია, მისი რეჟისორული ოსტატობაც და პრობლემის ხედვაც ამაში ვლინდება და ნამყვანის შემფასებლური დამოკიდებულებაც თამაშის მონაწილეებისადმი, რაც იმდენადაა სუბიექტური, რომ მის არსებაში ცნობიერ დონეზეც მჟღავნდება და ქვეცნობიერზეც. ეს, ერთი მხრივ, საუბარ-განხილვის მონაწილისათვის სიტყვის მიცემის იტენსიობაში ვლინდება, მეორე მხრივ, სიტყვის ჩამორთმევის მანერაში. ნამყვანის არსებაში ამ შემთხვევაში ქცევის რეგულატორის იმპულსური საფუძვლების რაგვარობას განსაზღვრავს პროფესიული ეთიკის ნორმებისათვის ანგარიშგანევის სურვილი. ამის გამო ზედაპირზე მის ქცევაშიც და განზრახულობაშიც იძულებითი (ფორმალური) თავაზიანობა ხდება თვალში საცემი, თუმცა ძალუმად განაგრძობს მუშაობას ქვეცნობიერიც, რომელიც ამ თავაზიანობას სუბიექტური ელფერით მოსავს. რომელიმე მონაწილისადმი უარყოფითი შემფასებლური დამოკიდებულება ამ თავაზიანობას ქვეტექსტურ აგრესიულობას ანიჭებს. ამ მოვლენის აღსანიშნავად შემოგვაქვს "აგრესიული თავაზიანობის" ცნება. ამ ცნების შინაარსში გვულისხმობთ თოქ-შოუს (ისევე, როგორც ენობრივ ურთიერთობებში) მონაწილეთა ურთიერთდამოკიდებულებაში ქცევის ეტიკეტის ფორმალურ დაცვას, ხოლო სიტყვიერი ქვეტექსტებით ოპონენტის აზრისა და, აქედან გამომდინარე, მისი პერსონის მიუღებლობის გამოხატვას.

აგრესიული თავაზიანობა უმთავრესად აგრესიის ორი ფორმით ღიად (აშკარად) და ფარულად იჩენს თავს. ორივე ფორმა ერთნაირად ვლინდება, როგორც ნამყვანის, ასევე თოქ-შოუს მონაწილეთა ოპონენტებისადმი დამოკიდებულებაში.

ქართული მედიასივრცის პრაქტიკა ნამყვანის რეჟისორული თამაშის შემდეგი მოდელის ფესვგადადგმულობას ადასტურებს:

ნამყვანი საუბარ-კამათის პროცესში ჩარევის, მისი აზრით, ლოგიკურად გამართლებულ მომენტს შეარჩევს (თუმცა ეს ყოველთვის ვერ არის ასეთი), მოლაპარაკეს სიტყვას ჩამოართმევს, თითქოს სათქმელის სხვა რაკურსში გაგრძელების, ანდა აზრის დაზუსტების მიზნით, შემდეგ მსჯელობას ან თავად განაგრძობს, ან სხვას გადასცემს. კომუნიკაციური ხარვეზი ამ შემთხვევაში ისაა, რომ მოლაპარაკისათვის სიტყვის ამნაირი ჩამორთმევა ხშირად სათქმელის ბოლომდე თქმის საშუალებას სპობს.

აგრესიული თავაზიანობა, როგორც ვერბალური კომუნიკაციის ფორმა, ყველაზე ხშირად სწორედ სიტყვის ჩამორთმევის მომენტში

ვლინდება. საერთოდ, როგორც აღინიშნა, აგრესიული თავაზიანობის გამოხატვა ორი ფორმით (ღია და ფარული) დასტურდება.

• აგრესიული თავაზიანობა ღია ფორმის შემთხვევაში მოლაპარაკე დაუფარავად ახდენს საკუთარი განსწავლულობისა და ოპონენტზე ინფორმირებულობის მხრივ აღმატებულობის დემონსტრირებას. ამგვარი სურვილი აშკარად გამოსჭვივის მისი რეპლიკების, კომენტარების შინაარსსა და მეტყველების ექსპრესიულ-ემოციურ მენტორულ ტონალობაში. ამასთან ოპონენტთან სიტყვიერ ურთიერთობაში ხაზგასმულად ოფიციალურ სტილს მოიმარჯვებს. ამ შემთხვევაში თავაზიანი მიმართვის ფორმა გაუცხოების, ოპონენტის პერსონისა და თვალსაზრისის პრინციპული მიუღებლობის ანდა დამცირება-დაკინების, გაუფასურების ქვეტექსტურ გამოხატვას წარმოადგენს. მეტყველების ექსპრესია კი დამატებით ააშკარეებს თავაზიანობის ფაქტობრივ არარსებობას. ამასთან აგრესიული თავაზიანობის გამოვლენის არაპირდაპირ (და უკონტროლო) საშუალებად გადაიქცევა "სხეულის ენაც" - მიმიკა, ჟესტიკულაცია და ა. შ.

აგრესიული თავაზიანობის გამოხატვის ღია ფორმის მიზანია ოპონენტზე დაუფარავი, უხეში ფსიქოლოგიური ზეწოლა მნიშვნელოვან დათმობაზე წასასვლელად ან "მარცხის" იძულებითი აღიარებისათვის. ეს ფორმა საბოლოოდ მაინც თოქ-შოუს მონაწილეთა ინფორმირებულობის დონით განისაზღვრება.

აგრესიული თავაზიანობის ფარული ფორმა ინტელექტუალურად უფრო დახვეწილია. იგი უფრო საგრძნობია და მისახვედრი (უნდა იგრძნო და მიხვდე), ვიდრე დასანახი, რადგან მისი გამოვლენის ფორმა ქვეტექსტია. ტექნოლოგიურად თოქ-შოუში მონაწილის ძალდაუტანებელი სიმშვიდის, სიდინჯის, დამყოლობის ქვეტექსტებში "იკითხება". მონაწილე ყურადღებით უსმენს ოპონენტს, ყველანაირად აგრძნობინებს კომუნიკაციის პროცესის დანარჩენ მხარეებს, რომ მთელი არსებით მოლაპარაკე ოპონენტს გულშემატკივრობს, მხოლოდ მისი თვალსაზრისის დამაზუსტებელ-გამაღმავებელ რეპლიკებს სჯერდება, თავისებურად წაახალისებს კიდევ აზრის უფრო თამამად გამოსათქმელად. მაგრამ იმავდროულად მიაწინებს, რომ მოლაპარაკის პერსონისადმი პატივისცემისა თუ სიმპათიის გამო იქცევა ასე და არა იმიტომ, რომ მისი აზრია უტყუარი; რომ სინამდვილეში რაღაც-რაღაცებში არც ეთანხმება, კონტრარგუმენტიც აქვს, მაგრამ ამაზე დუმილს ამჯობინებს. ე. ი. ასეთ შემთხვევაში აგრესიული

თავაზიანობა პრინციპული და ვითომ სუბიექტურად მოტივირებული ფარული შემწყნარებლობის ქვეტექსტურ "დემონსტრირებაში" იჩენს თავს.

ზოგ შემთხვევაში აგრესიული თავაზიანობა ფარული ფორმით ისეთ მოკლე რეპლიკა-კომენტარებშიც მჟღავნდება, რომლებიც, ფაქტობრივ, ალტერნატიული აზრის არსებობას ცხადყოფენ. მასთან ეს რეპლიკა-კომენტარები მოლაპარაკისათვის ალტერნატიული აზრის უცნობ წყაროებზე მითითებებსაც შეიცავს. ამგვარი მითითებები მოლაპარაკის წყაროს არცოდნის გამო საკუთარი თვალსაზრისის უტყუარობაში დაეჭვებაზეა გათვლილი. დაეჭვება კი დათმობაზე წასვლის წინაპირობაა. თუმცა დათმობა, თოქ-შოუში, ისევე როგორც საერთოდ საჯარო კამათში, ზოგჯერ გამარჯვების წინაპირობად და საშუალებადაც იქცევა.

აგრესიული თავაზიანობა ფარული ფორმით ოპონენტზე გამარჯვებას თანხმობის მიღწევით ვარაუდობს.

აგრესიული თავაზიანობის გამოვლენის ტექნოლოგიები, ბუნებრივია, შესაბამის ლექსიკა-ფრაზეოლოგიასა და ენობრივ კონსტრუქციებს გამოიყენებს.

აგრესიული თავაზიანობის გამოხატვის უაღრესი სუბიექტური ბუნებიდან გამომდინარე, ეს კონსტრუქციებიც ინდივიდუალურია და უსასრულოდ მრავალფეროვანი. ამის მიუხედავად, ქართულ სინამდვილეში სადღეისოდ შემდეგი ტიპური ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიური მოდელების არსებობა დასტურდება:

1. სიტყვაში საპირისპირო აზრის ჩადება: აზრობრივი ანტონიმია სხვადასხვა ენობრივი საშუალებით მიიღწევა, მათ შორის აქცენტუაცითა და ტონალობით;

2. უმნიშვნელოს განზრახ (შეგნებულად) უსაფუძვლო გაზვიადებით (პიპერბოლიზებით) მისი "არარაობის," "ობიექტურობის"

უზრუნველსაყოფად (მაგალითად, "თქვენც ხედავთ მის არსებობას, მე კი მის უსაფუძვლო შექებასაც არ ვერიდები");

3. მეტყველების სტილისა თუ რიტმის შეცვლით ოპონენტთან მიზნობრივი გაუცხოება:

- სახელით მიმართვის ნაცვლად ნოდებით მიმართვით: მაგალითად, ბატონო პროფესორო, ნაცვლად ბატონო ოთარ ... ; ან ქალბატონო (საკუთარი სახელის მოუხსენიებლად, ტრადიციული ეტიკეტის დარღვევით); გაუცხოების კოეფიციენტი კიდევ უფრო

დიდია ამგვარი "მშრალი" ფორმულირებით ასაკით უმცროსის ან შინაურისადმი მიმართვისას;

- საზოგადოებაში დამკვიდრებული, ე. წ. შინაური სახელის ნაცვლად ადამიანის ნაკლებცნობილი ოფიციალური სახელით მოხსენიება. მაგალითად, ბადრი პატარკაციშვილის ნაცვლად არკადი პატარკაციშვილი; ეროსი კინმარიშვილის შეცვლა ერასტი კინმარიშვილით;

4. აგრესიული თავაზიანობის გამოხატვა სიტუაციისათვის შეუფერებელი მოფერებით (კინოზობით) მიმართვით;

5. მოლაპარაკის ფრაზის ან გამონათქვამის ატაცება-გამეორებითა და საჯარო საუბარ-კამათის სხვა მონაწილისათვის ფარული ირონიული ინტონაციით თემად შეთავაზება და ამით მოლაპარაკის ნებაყოფლობითი "გაძევებით" კამათიდან;

6. მოლაპარაკის გამონათქვამის ირონიული პერიფრაზირებით;

7. მეტყველების რიტმის შეცვლა გამომწვევი ექსპრესიულობითა და აქცენტუაციით;

8. ოფიციალური მიმართვის ეტიკეტის შეგნებული დარღვევით ოპონენტისათვის თავის გატოლება მისი საზოგადოებრივი სტატუსის დაკნინებისა და ამით მისი პერსონის დამცირების მიზნით;

9. ანტინომიური შინაარსის გამოხატვა შორისდებულებითა და "სხეულის ენით";

10. აგრესიული თავაზიანობის დემონსტრირება რიტორიკული შეკითხვით, პაუზით, გაჩუმებით;

11. მოლაპარაკის გამონათქვამზე რეაგირება გაკვირვება-გაოცებათა ფორმით;

ბუნებრივია, თანამედროვე ქართულ საჯარო მეტყველებაში, მათ შორის თოქ-შოუებში, აგრესიული თავაზიანობის დემონსტრირებისა

თუ გამჟღავნების სხვა ფორმათა არსებობაც დასტურდება, მაგრამ უმთავრესად წარმოდგენილ ტიპოლოგიას "ეხმიანება".

საჯარო გამოსვლების ზოგი თავისებურება (ძირითადი რეკომენდაციები)

ჩვენი ნაშრომის მეორე ნაწილში პიროვნების აუდიტორიასთან მიმართება, ქცევა-დამოკიდებულება მოკლედ შეიძლება ასე წარმოვადგინოთ:

1. საჯარო სიტყვის თავისებურებათა შორის უპირველესია აუდიტორიასთან კონტაქტის დამყარება. კონტაქტის დამყარებაში კი მნიშვნელოვან როლს სიტყვის დასაწყისი, შესავალი თამაშობს.

საუკეთესო დასაწყისად ითვლება მსმენელის მიწვევა განსჯა--ანალიზის მონაწილეობაში მისაღებად. ეს მაცდუნებელი მიწვევაა და მასზე ძნელად ამბობენ უარს. მაგრამ კონტაქტის პრობლემა ამით არ წყდება. გონიერული შესავალი ფრაზებით იოლად ისხამს ხორცს, მაგრამ მსმენელს კამათის განსჯა-განხილვის მონაწილედ, მიწვევაზე მეტად, საჯარო სიტყვის მიზნის გაცნობიერება და სათავეისოს, ანუ სარგებლის დანახვა აქცევს. ადამიანი ინფორმაციას მხოლოდ მაშინ ისმენს და ითავისებს, როცა მის საჭიროებას გაიაზრებს და პრაგმატული გონება იმას გაუცნობიერებს, თუ რაში გამოადგება.

2. აუდიტორიის დაქვემდებარების მეორე ეტაპია "ხიდის გადება" საერთო პირადულ-ინდივიდუალურსა და ინტერესებს, მოთხოვნილებებს შორის. ხიდი კი მაშინ გაიდება, როცა სიტყვით გამომსვლელი მსმენელს განაწყობს სიტყვის მოსასმენად ანუ გაამყუდვენებს ალქმის მოტივაციას და ამით უზრუნველყოფს მოსმენის, ალქმის მოტივაციას. ამ მიზნით სიტყვის ძირითადი ნაწილი მთავარი აზრის დასაბუთებას უნდა დაეთმოს.

კამათის ხელოვნებაში ამ მიზნის მიღწევის ასეთი რეკომენდაციები მოქმედებს:

ა) მოლაპარაკემ პოზიცია მკაფიოდ უნდა წარმოაჩინოს. რაიმეს დაფარვა ოპონენტისა და ოპოზიციურად განწყობილ მსმენელს შეტყვის საშუალებას უქმნის. დაფარული შესაძლოა საზიანოდ

შეუბრუნდეს. ამიტომ სიტყვით გამომსვლელს გულწრფელობა და გულგახსნილობა მართებს. ამასთან ისიც უნდა გაითვალისწინოს, რომ მსმენელზე განსაკუთრებული ეფექტურობით აზრის დამადასტურებელი მაგალითები მოქმედებს. ამიტომ არ უნდა მოერიდოს ცოცხალი მაგალითების — თვალსაჩინოების მასალის უხვად გამოყე-

ნებასაც, "შინაგანი ხედვის ჩართვასაც" (კ. სტანისლავსკი). შინაგანი ხედვა მოსმენაა. ადამიანი ისეა მოწყობილი, რომ სიტყვიერი კომუნიკაციის პროცესში ჯერ შინაგანი მზერით ხედავს (წარმოიდგენს) იმას, რაზეც ლაპარაკობს, შემდეგ ასე შინაგანად დანახულს ალწერს და ახასიათებს. ხოლო როდესაც სხვას უსმენს, ჯერ ყურით აღიქვამს ინფორმაციას, ანუ იმას, რასაც ეუბნებიან, შემდეგ კი შინაგანი მზერით (თვალთ) ხედავს მოსმენილს.¹⁰⁵ ამიტომაც, რომ მოვლენა, ფაქტი ადამიანს მაგალითებით უფრო ამახსოვრდება, ამიტომაც ახასიათებს მას სახეობრივი აზროვნება.

მაგალითები, საერთოდ, სხვადასხვა ტიპისაა. არის მოკლე მაგალითები, არის ვრცელი. კამათის ხელოვნებაში მაგალითების როლს ასრულებს ილუსტრაციები. ილუსტრაციებში იგულისხმება მითითებანი მსმენელისათვის ნაცნობ ფაქტსა თუ მოვლენაზე, ამბავზე. ამას გარდა, მაგალითების ფუნქციას ასრულებს ფაქტობრივი ისტორიები, ანეკდოტური კურიოზები, იუმორისტული ამბები და ა. შ.

ბ) განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მეტყველებას. საუბარი არა მარტო ნათელი და მკაფიო უნდა იყოს, არამედ მწყობრი და თანამიმდევრული, ლოგიკის კანონებს დაქვემდებარებული. აუცილებელია მსჯელობაში ოპონენტის საბუთებისა და გამონათქვამების ჩართვა, ბუნებრივია, მოლაპარაკისათვის მომგებიან რაკურსში. ამ მიზნით ოპონენტის არგუმენტირებაში სუსტი ადგილების გამოვლენაა საჭირო.

თუ გარდაუვალი წინააღმდეგობაა მოსალოდნელი არა მარტო ოპონენტისაგან, არამედ მსმენელისგანაც, აუცილებელია საკუთარი თვალსაზრისის საფუძვლების არსებითი გამაგრება, მსმენელის გაოგნება დასაბუთების უნარით.

გ) მოსაზრება სამი ასპექტით უნდა გამაგრდეს: ჯერ ცნების განმარტების (დეფინიციის) წარდგენით, შემდეგ სადისკუსიო საგნის რაიმე ცნობილ ფაქტთან ან მოვლენასთან შედარებით (იდენტიფიცირება), ბოლოს არგუმენტების წარდგენით.

დ) პირველმა გამომსვლელმა ჯერ საკუთარი თეზისი უნდა დაასაბუთოს, შემდეგ ეჭვი დათესოს ოპონენტის თეზისისადმი, მსუბუქად გაკენწლოს ოპონენტი. ამით ოპონენტს საქმეს გაურთულებს,

¹⁰⁵ ზარეცკაია ე., დასახ. ნაშრომი, გვ. 169-178

რადგან ამით მას წინასწარ ჩაფიქრებულ გეგმაზე ხელისაღება და საუბრის დაწყება პირველი გამომსვლელის ნათქვამის გაბათილებით მოუწევს და საკუთარი სათქმელისათვის დრო თითქმის აღარ დარჩება.

საერთოდ, სიტყვის დაწყება იმის აღნიშვნით სჯობს, რაც ოპონენტის თვალსაზრისთან სიახლოვის მაჩვენებელია. კამათში აუცილებელია საერთო საწყისების არსებობა და მათი არსებობის საჯარო აღიარება. ეს საერთო კამათის გადანყვევების საფუძველიც არის და წინაპირობაც. ამ საერთოს საერთო ადგილი(ები) ეწოდება.

კამათის ხელოვნებაში საერთო ადგილები სიტყვის შინარსის კატეგორიებად არის მოაზრებული. მათში ნაგულისხმევია კაცობრიობის შემეცნებითი მოღვაწეობის შედეგები. საერთო ადგილების ნაყოფი ფოლკლორია, რადგან იგი შეიცავს საყოველთაო ცოდნას, გარკვეულ სისტემას, რითაც აზროვნება განვითარების ისტორიულ დრო-ჟამში საზრდოობს. ეს საერთო ადგილები ანდაზებსა და აფორისტულ გამონათქვამებშია შთაბეჭდილი.

გარდა საერთო ადგილებისა, ვერბალურ კომუნიკაციაში შემეცნებითი პროცესები შეიცავს ისეთ ფენომენებს, როგორიცაა ცნობილი მეცნიერული ჰიპოთეზები, რელიგიური დოგმები,

ტერმინები, სტანდარტები, სამართლებრივი, ადმინისტრაციული და ა.შ. დებულებები და სხვა.

სიტყვის დამარწმუნებლობისათვის ასეთი საერთო ადგილების გამოყენება საციცოცხლოდ აუცილებელია. ისინი ვერბალური კომუნიკაციის ახალი სიტყვიერი ფორმებია და მათ საერთო აზრობრივი გაგებულობა (ყველასმიერ ერთნაირად გაგება-გააზრება). ორატორი მათზე დაყრდნობით პრინციპულად ახალ აზრს ავითარებს.

სიტყვით მეორედ გამომსვლელი ორი არჩევანის წინაშე დგას:

—ან უცებ უნდა დაასაბუთოს თავისი აზრი იმის გაუთვალისწინებლად, თუ რას ამბობდა ოპონენტი. ეს იმ შემთხვევაშია გამართლებული, როდესაც დარწმუნებულია საკუთარი არგუმენტის უტყუარობაში. საპირისპირო შემთხვევაში მიზანშეწონილია სიტყვის დაწყება ოპონენტის არგუმენტების განხილვით, დარღვევისა და შესუსტების ცდა, შემდეგ საკუთარი დებულების დასაბუთებაზე გადასვლა. როგორც კი წარმატებას იგრძნობს, აუდიტორიას უნდა მიმართოს თანაგრძნობის დასაფიქსირებლად. განსაკუთრებული

ექსპრესიულობით უნდა წარმოთქვას სიტყვის ფინალური ნაწილი, რათა მსმენელმა სრულად აღიქვას სიტყვა და მოლაპარაკეც.

კამათში ძლიერი და რთული ოპონენტი უცნობი ადამიანია. განსაკუთრებული სიფრთხილე ასეთი ოპონენტისადმი საჭირო. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ კამათში მოუშვადებლად ჩართვამ, შესაძლოა, კეთილმოსურნე ოპონენტის გააღიზიანოს და ნეგატიურად განაწყოს მოპაექრისადმი.

უაღრესად რთულ ვითარებას კამათში ისეთი ადამიანი ქმნის, რომელსაც მართალი მხოლოდ საკუთარი თავი ჰგონია, სხვები კი — მტყუანი. ასეთი ადამიანი, ჩვეულებრივ, არცა ფარავს, რომ არ უნდა სხვისი მოსმენა. ასეთ ოპონენტთან გაცლა სჯობს, რადგან ურთიერთობა გარდაუვალად ჩხუბით, ფსიქოლოგიური ბარიერების აღმართვით დასრულდება.

ფსიქოლოგიური ბარიერი კი ეგოცენტრიზმს აძლიერებს: მთელი ყურადღება საკუთარი თავის ირგვლივ კონცენტრირდება, საკუთარი თავის განდიდებაზე. ამ ხიფათის თავიდან ასაცილებლად, მიზანშეწონილია ოპონენტის პერსონის მოდელირება და ურთიერთობის სავარაუდო სიტუაციის პროგნოზირება.

ე) ადამიანს კამათში ჩაბმას მრავალი გარემოება აიძულებს. მთავარი ჭეშმარიტებისაკენ ლტოლვაა. რატომაა აუცილებელი კამათის ხელოვნების ცოდნა? იმისათვის რომ:

- კამათში ხშირად ებმებიან არაკომპენტეტური, ვიწრო თვალსაწიერის მქონე ადამიანები, მათთან დაპირისპირებას კი ცხოვრება გვაიძულებს;

- ადამიანთა ლტოლვა — მისწრაფებათა განსხვავებულობის გამო დაპირისპირება გარდაუვალია და ა. შ.

ვ) ჭირვეული ოპონენტისადმი საჭიროა სიმშვიდისა და წონასწორობის შენარჩუნება. მისი კრიტიკა სხვას უნდა დავანებოთ, თავი შევიანახოთ და შორიდან ვუცქიროთ. შორიდან უფრო კარგად დავინახავთ მის სისუსტეებს.

ზ) დემაგოგებთან ურთიერთობაში გამართლებულია მათი ტაქტიანი შეჩერება კონტრშეკითხვებით, შესაძლებელია ირონიის გამოყენებაც.

თ) მორიდებულ ოპონენტებთან კამათში კი უპრიანია გამხნეება-ნაქეზება. ასეთ ადამიანებს სიამოვნებთ საზოგადოების ყურა-

დღების არეში მოქცევა და მცირეოდენი სტიმულირებაც კი ააქტიურებთ.

ი) აღიარებულ ავტორიტეტთან დისკუსიაში კომპლიმენტების მომარჯვება სჯობს. იგი საკუთარი ღირსების შეგნებით აღივსება და სიამოვნებით დათანხმდება კომპრომისს.

კ) უინტერესო სკეპტიკოსები კი ნაკლებად უნდა გავალიზიანოთ, მათი შენიშვნები უყურადღებოდ უნდა დავტოვოთ ან მარტივად შევხედოთ მათ რეაქციას.

ლ) ოპონენტის არგუმენტაციაში ხარვეზების უპოვნელად დავა თავდაცვად გადაიქცევა.

მ) შემთხვევითი არაა, რომ ანტიკური რიტორიკის სიმბოლოს — მუზას ხელში ფარი და ხმალი უჭირავს, არც ის, რომ ციცერონი ორატორულ ხელოვნებას სამხედრო ხელოვნებას ამგვანებდა.

ნებისმიერი კამათი ორ მნიშვნელოვან ნეს ემყარება:

1. კამათის შედეგი (მოლაპარაკება) უნდა შესრულდეს. ამ ნესის დაუცველობა უდიდეს ზიანს აყენებს ადამიანურ ურთიერთობებს.

2. ყველაფრის საზომი ადამიანია. კამათში დაპირისპირება არ ნიშნავს ერთმანეთის განადგურებას.

ნ) უდიდესი ხელოვნება კამათი კი არაა, არამედ თავაზიანობა. არაფერი გვეძლევა ისე იოლად და არაფერი ისე ძვირად, როგორც თავაზიანობა. თავაზიანობას პარტნიორისადმი პატივისცემა, მისი გაგების სურვილი თავმოყვარეობის შელახვის შიში ასაზრდოებს.

ო) როგორადაც არ უნდა გაცხარდეს პოლემიკა, ადამიანმა არ უნდა დაკარგოს ტაქტი და თავშეკავება. სასარგებლოა კამათისთვის

დროდადრო გვერდიდან შეხედვა. თვალთახედვის ამგვარი გაობიექტურობა გალიზიანებისაგან დაგვიცავს და ხიფათი აღარ შეექმნება უმთავრეს ადამიანურ ღირებულებებს. ყველაფერს ის სჯობს, რომ მეგობრები კი არ გვექცენ მტრებად, არამედ მტრები გვექცნენ მეგობრებად (პითაგორა).

წიგნში გამოყენებულ ზოგიერთ ტერმინთა განმარტებანი

ა

აბერაცია – (ლათ. **aberration** < **a berrare**- თავისარიდება) აქ- (სინტაქსური) — კონტექსტიდან ამოგლეჯილი წინადადების მოაზრება მთლიან გამონათქვამად, რომელიც ამის საფუძველზე ისეთ სისრულეს იძენს, რომ მასზე პასუხს იძლევა.

ადრესანტი – (გერმ. **adressant** - გამგზავნი) — საფოსტო ან სხვა სახის გზავნილის გამგზავნი.

ადრესატი - (გერმ. **adressat** - მიმღები) — პირი, რომელსაც ეგზავნება გზავნილი.

ალუზია – (ლათ. **alludere** - მინიშნება) — სტილისტური ფიგურა. მინიშნება რაიმეზე მსგავსი ჟღერადობის სიტყვით ან ცნობილი ფაქტით; აღწერისა და რეალურის ურთიერთმიმართება მდგრად ცნებასთან ან ლიტერატურულ თუ ისტორიულ შესიტყვებასთან.

ანთროპოცენტრულობა – (ბერძ. **anthropos** - ადამიანი+ცენტრი) — შეხედულება, რომლის თანახმადაც ადამიანი არის სამყაროს ცენტრი და სასრული მიზანი სამყაროს აგებულებისა.

აპაგოგიური – (ბერძ. **apagoge** დასკვნა; **apagogos** - ამრიდი) — დასაბუთება ფორმალურ ლოგიკაში: არაპირდაპირი მტკიცება, რომელიც დამყარებულია საპირისპირო დებულების შეუძლებლობაზე.

აპელირება – (ლათ. **appellare** - მოწოდება) — რაიმე გადაწყვეტილების გასაჩივრება; მიმართვა აუდიტორიისადმი რჩევისა და მხარდაჭერისათვის.

აპოდექტიკური – (ბერძ. *apodicticos* – დამამტკიცებელი) — სარწმუნო, ლოგიკურ აუცილებლობაზე დამყარებული უდავო მსჯელობა; ლოგიკური გამონათქვამი, რომელიც გამოხატავს საგანთა და მოვლენათა აუცილებელ კავშირს.

აპორია – (ბერძ. *aporia* – გამოუვალობა) — ლოგიკური გართულება ანტიკურ ფილოსოფიაში.

აქტუალიზაცია – აქ: ენიდან, როგორც სისტემიდან, მეტყველებაზე, როგორც პროცესზე გადასვლა.

ბ

გამონათქვამი – აქ: სამეტყველო ურთიერთობის რეალური ერთეული, აზრის გამოხატვის, კომუნიკაციური აქტის გამოვლენის ფორმა.

დ

დენოტატი – (ლათ. *denuntatus* – აღნიშნული) — იგივეა, რაც რეფერენტი. აზრის განმარტება, სახელის (ნიშნის) საგნობრივი მნიშვნელობა. უნიშნო სინამდვილის ობიექტი, რომელსაც მოსაუბრე გულისხმობს.

დესემანტიზაცია – (ბერძ. *Semansia* – მნიშვნელობა; *de* – ლათ. ნანი-ლაკი) აზრის დავინროება.

დისკრეტულობა – (ლათ. *discretus* – წყვეტილი, ცალკეული) წყვეტადობა.

დისკუსია – (ლათ. *discussio* – განხილვა, ურთიერთთავდასხმა) — საკითხის, პრობლემის საჯარო განხილვა; კამათი.

დომინანტი – (ლათ. *dominans: dominantis* – გაბატონებული) — წარმმართველი, წამყვანი.

ე

ერისტიკა – (ბერძ. *eristikos* – მოკამათე) — კამათის ხელოვნება.

ექსპლიციტური - (ინგლ. **explicit** - მარკირებული) — ღია
გამოხატულების უქონელი.

თ

თეზაურუსი- (ბერძ. **thesauros** - მარაგი, განძი) — აქ: ცოდნა, რომელიც
კომუნიკანტებს გამონათქვამების სახით მოეპოვებათ.

ი

ინტენცია - (ლათ. **intencio** - სწრაფვა) — ცნობიერების მიმართულება,
განზრახვა, მიზანი.

იმპლიციური - (ლათ. **implicit** - შიგნით მყოფი) — ის, რაც
იგულისხმება, არააშკარა, დაფარული (აქ: ქვეტექ-
სტური). მისი საპირისპიროა - ექსპლიციტური.

კ

კონგრუენტული - (ლათ. **congruentis** - შესაბამისი) — თანხედომი,
შესაბამისი, თავსებადი.

კომპეტენცია - (ლათ. **competere** - შესატყვისობა) — რაიმე ორგანოს ან
თანამდებობის პირის უფლებამოსილებათა წრე;
საკითხთა წრე, რომლებშიც ვინმე კარგადაა გარკ-
ვეული.

კომუნიკანტი - (ლათ. **contextus** - უშუალო კავშირი, შეერთება)—
აზრობრივად დასრულებული ტექსტის მონაკვე-
თი, რომელიც აუცილებელია მასში შემავალი
ცალკეული სიტყვისა და ფრაზის მნიშვნელობის
გასაგებად.

კომუნიკაცია – (ლათ. *communicatio* < *communico* - საერთოდ ქცევა, დაკავშირება, ურთიერთობის არსებობა) დაკავშირება, ურთიერთობა, ინფორმაციის გადაცემა ადამიანის მიერ ადამიანისათვის.

კონტექსტი (ლათ. *contextus* – მჭიდრო კავშირი, შენაერთი) — აზრობრივად გასრულებული ზეპირი ან წერილ-თი მეტყველების ნაწყვეტი, რომელიც აუცილებელია მასში შემავალი სიტყვების ან ფრაზის აზრის გასარკვევად.

კონოტაცია – (ლათ. *conotatio* < *con* – ერთად + *noto* – ვნიშნავ, მოვნიშნავ) — ენობრივი ერთეულის დამატებითი, თანამდევითი მნიშვნელობა; კატეგორიები ენათმეცნიერებაში, რომლებიც სემანტიკურ – სტილისტიკურ ასპექტებს მოიცავს.

კონსენსუალური ურთიერთმოქმედების იდეა (უმბერტო მათურანასი) — ენობრივ მოღვაწეობას უკავშირებს ცეკვას, აღიარებს მოქმედებათა შეწყობა-შეთანადებას და არა იერარქიასა და მართვას.

კონტინუუმი – (ლათ. *continuum*- სრული, მთლიანი) — პროცესებისა და მოვლენების განუყოფლობა, დაუსრულებლობა.

მ

მეტა ენა – (ბერძ. *meta* – შემდეგ) — ენა, რომლის მეშვეობითაც აღინერება ენა-ობიექტი.

მორფემა – (ბერძ. *morfe* – ფორმა) — სიტყვის მნიშვნელობის მქონე უმცირესი ნაწილი, რომელიც გრამატიკულსა და ლექსიკურ მნიშვნელობას გამოხატავს.

პარადოქსი — (ბერძ. *paradoxos* - მოულოდნელი) — მანამდე შეუძლებლად მიჩნეული მოვლენა; ურთიერთ-გამომრიცხავი დასკვნა.

პარალინგვისტიკა — ენათმეცნიერების დარგი, რომელიც შეისწავლის ურთიერთობის არასამეტყველო საშუალებებს.

პარაფრაზა — (ბერძ. *parafraasis* - მოყოლა) — რაიმეს გადმოცემა საკუთარი, ტექსტთან მიახლოებული სიტყვებით.

პარაფსიქოლოგია — იმ მოვლენათა შესწავლა-რეალიზება, რომლებსაც არ მოეპოვება დამაკმაყოფილებელი მეცნიერული განმარტება.

პარცელაცია — (ლათ. *partialis*- ნაწილობრივი) — აქ: სტილისტიკური სინტაქსის მოვლენა, როდესაც წინადადება ინტონაციურად იშლება დამოუკიდებელ, მოკლემოკლე ნაწილებად და გრაფიკულად დამოუკიდებელ წინადადებადაა გამოყოფილი.

პერცეფცია — (ლათ. *perception* - წარმოდგენა) — აღქმა.

პოლისემია — (ბერძ. პოლი + *sema* - ნიშანი) — ნიშნის, სიტყვის, შესიტყვების, ფრაზების მრავალმნიშვნელობა. ერთი ლექსიკური ერთეულის მრავალგვარი მნიშვნელობა და აზრი.

პრაგმატიკა — (ბერძ. *pragmaticos* - საქმიანი, გამოცდილი) — მომხმარებლის მიმართება ენობრივ ნიშნებთან; სემიოტიკის დარგი, რომელიც შეისწავლის კავშირებს ნიშნობრივ სისტემებსა და მათ მომხმარებელს შორის.

პრეს-რელიზი — (ინგლ. *press-release*- გამოცემა პრესისათვის) — ბიულეტენი მასალებით, რომლებიც სასწრაფო პუბლიკაციას მოითხოვს.

ს

სამყაროს ხატი – ფილოსოფია – ფსიქოლოგიიდან: ცოდნა, წარმოდგენა სამყაროზე. აქ: თითქმის იგივე, რაც თეზაურუსი, “ფონური ცოდნა”.

სემიოტიკა – (ბერძ. *sema, semion* – ნიშანი) — იგივე, რაც სემიოლოგია. აქ: მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის ინფორმაციის გადაცემის ხერხებს, ნიშნებისა და ნიშანთა სისტემის თვისებებს ბუნებრივსა და ხელოვნურ ნიშნებში.

სენსორული – (ლათ. *sensus* – გრძნობა, შეგრძნება) — ინფორმაციის გადაცემის სახეობა.

სიგნიფიკატი – (ლათ. *signum* – ნიშანი) — კონცეპტი, იმ საგნის ცნებას მიახლოებული წარმოდგენა, რომელსაც აღნიშნავს ბგერათა კომპლექსი. სიგნიფიკატი ფუნქციურად არ უტოლდება ცნებას, რადგან ზუსტი ლოგიკური საფუძველი არ გააჩნია.

სიმბიოზი – (ბერძ. *sybiosis* - თანაცხოვრება) — (ბიოლ.) სხვადასხვა სახეობის ორი ორგანიზმის თანაცხოვრება, რაც სასარგებლოა თითოეული მათგანისათვის. აქ: ორი სხვადასხვა ცნების ან ენობრივი მოვლენის ურთიერთშერწყმა.

სინტაქტიკა – სემიოტიკის დარგი, რომელიც შეისწავლის სხვადასხვა ნიშნების სისტემის სინტაქსს (ნიშნების შერწყმის სტრუქტურას, მათი წარმოქმნისა და გარდაქმნის წესებს, რომელიც არ უკავშირდება მათ მნიშვნელობებს და საერთოდ ნიშნების სისტემათა ფუნქციებს).

სოციოლინგვისტიკა – (ლათ. *socialis* + ლინგვისტიკა) — საენათმეცნიერო დისციპლინა, რომელიც ვითარდება ენათმეცნიერების, სოციოლოგიის, სოციალური ფსიქოლოგიისა და ეთნოგრაფიის საზღვარზე: იკვლევს პრობლემებს, რომლებიც დაკავშირებულია ენის სოციალურ ბუნებასთან, მის ფუნქციებთან.

თან საზოგადოებაში და ენაში სოციალური ფაქტორების ზეგავლენასთან.

სოციალური როლი – (ლათ. *socialis* – საზოგადოებრივი) — საზოგადოებრივი როლი.

სპინი – (ინგლ. *spin* – დართვა, დატრიალება) — აქ: ოპონენტის ფრაზის განსხვავებული ინტერპრეტირება და მის-სავე სანინალმდეგოდ შეტრიალება (მსგავსად კრიკეტის, ბეისბოლის ან ბილიარდისა, როდესაც მოთამაშე ბურთზე დარტყმით მიმართულებას უცვლის და სასურველ კუთხეში გზავნის).

ტ

ტელეკინეზი – (ტელე + ბერძ. *kinesis* – მოძრაობა) — ადამიანის სავარაუდო უნარი ნივთების გადაადგილებისა კუნთური ძალის გამოყენების გარეშე მხოლოდ ნებელობითი ზემოქმედებით; შესაძლოა ტელეკინეზი ფსიქიკური ენერგიის (ბიოველის) ზემოქმედებით აიხსნას, მაგრამ ამ მხრივ რეალური ცნობები ჯერ არ არსებობს.

ტელეპათია – (ტელე + ბერძ. *pathos* – გრძნობა) — გრძნობებისა და ემოციების გადაცემა მანძილზე გაუმჭირვალე ნინალმდეგობათა მიღმა, გრძნობათა ორგანოების ჩაურევლად.

უ

უზუალური – (ლათ. *usus* – ხმარება) — საზოგადოდ მიღებული; სიტყვის ან ფრაზის უზუალური მნიშვნელობა – ჩვეულებრივი მნიშვნელობა.

ფ

ფიგურა — (ლათ. *figura* — სახე, გარეგნობა) — აქ: სტილისტიკური ხერხი; შესიტყვება, რომელიც აძლიერებს მის ემოციურ, გამომხატველ მხარეს (მაგ., ჰიპერბოლა, ანაფორა და ა. შ.).

ფონემა — (ბერძ. *fonema* — ბგერა) — ენობრივი ერთეული, რომლის მეშვეობით განსხვავდება ან იგივედება მორფემები, სიტყვები; მორფემების განმასხვავებელ ნიშანთა ერთობლიობა. (ქართული შესატყვისი ტერმინი ასობგერა).

ფსიქოლინგვისტიკა — (ფსიქო+ ლინგვისტიკა) — სამეცნიერო გამონათქვამების წარმოქმნისა და აღქმის შემსწავლელი მეცნიერება.

Вербальные коммуникационные технологии.

Резюме

Современность своей всеобъемлющей глобализацией превратила информированность и коммуникабельность в важнейшие маркеры нашей эпохи. Вследствие этого самым дорогостоящим капиталом стала информация, а коммуникация приобрела самую большую актуальность. Соответственно условием преуспеваемости и конкурентности в профессиональной деятельности, да и вообще существования нашего современника, стали знание теории эффективных деловых взаимоотношений и вербальных коммуникационных технологий и умение навыков практического применения этого знания.

Вербальные коммуникационные технологии своей проблематикой пересекаются с задачами таких традиционных научных дисциплин, какими являются: основы коммуникации, общее языкознание, культура речи, коммуникативная лингвистика, риторика (ораторика), теория и практика искусства спора и т. д. Это обстоятельство еще раз доказывает состоятельность мнения о том, что современная научная мысль движется путем выхода за пределы имманентности, что обусловленный прагматикой функционализм объединил вышеупомянутые гуманитарные науки в одну научную дисциплину по признаку вербальных коммуникаций.

В работе, несмотря на расхождение мнений по поводу преподавания «Вербальных коммуникационных технологий», данный предмет рассматривается как сфера знаний, имеющая единую интердисциплинарную структуру и свои цели и задачи, а главное – функцию и назначение. Авторы в осмыслении целей данной дисциплины исходят из соображения, что в книге читатель должен найти ответы на такие вопросы, как:

- что такое языковая коммуникация, каковы ее типы и назначение;
- в каком взаимоотношении находятся язык и мышление, мышление и речь (говорение);
- что подразумевается под понятием целенаправленности речи, почему требуется для каждого вида речи соответствующий функциональный стиль и что такое функциональный стиль;

- что такое публичная речь и какова природа ее функционального стиля – публицистического стиля, а также ее разновидности – стиля ораторики;

- чем является риторика, ораторика, публичный спор и какова природа его разновидностей – полемики, дискуссии, дебатов, ток-шоу и т. д.

Все это в работе реализовано следующим образом.

В первой главе книги рассматриваются сущность коммуникации, ее основы, анализируются такие вопросы, как: типология сферы, модели коммуникационных процессов – модели Р. Якобсона, К. Шенона, У. Уивера, Г. Ласвела; нелинейные модели Р. Бардта, У. Матураны и др. Кроме этого рассмотрены содержание коммуникационных актов, взаимоотношения коммуникации и структурной, особенно коммуникативной лингвистики, вопросы форм, видов, функций коммуникаций, их целей, причин, семиотики, общие коммуникативные маркеры речи, охарактеризованы модели, группы коммуникативных личностей, а также вопросы организации коммуникаций.

Во второй главе – «Язык и мышление» - изучены такие проблемы естественного языка и мыслительных процессов, как: внутренняя природа мышления, ее формы; на уровне современной лингвистики рассмотрены особенности зарождения мысли, ее речевого «оформления» и передачи, структурные единицы – высказывание, ее отношение к предложению, особенности высказывания: экспрессивность, стиль.

В третьей главе книги представлены итоги исследований проблем речи, рассмотрены следующие вопросы: основы психологии речи, стиль речи, стили устной и письменной речи, ясность, точность речи (говoreния), богатство языка; звучание, эмоциональность речи; внеязыковые коммуникативные элементы устной речи; техника говорения; вместе с этим тщательно изучены мыслительно-языковые тенденции, определяющие стиль речи.

В четвертой главе дается анализ функционального стиля публичной речи – публицистического стиля, характеризуются особенности публицистического мышления, особенности, определяющие ее стиля, лексики, фразеологии, морфологии и синтаксиса. Отдельно, как разновидность публицистического стиля, рассматривается стиль ораторской речи. В сферу исследований включены такие средства, определяющие сущность этого стиля, как сравнение, метафора, метонимия, эпитет, эвфемизм, аллюзия и т.д.

Пятая глава книги посвящена характеристика официального делового функционального стиля, его природы, лексики и фразеологии, морфологии и синтаксиса.

В шестой главе дан анализ целенаправленности речи и ее разновидностей, рассмотрены такие виды, как ритуальная речь, императивная речь, провокационная речь, нравственность речи и т. д.

Авторы особое внимание уделяют самой древней технологии теории и практики вербальной коммуникации – риторике. Ей посвящается седьмая глава книги. Здесь исследованы, проанализированы и охарактеризованы следующие вопросы: риторика и публицистика, виды и структура ораторского текста (выступления); юмор, острословие, ирония в ораторике; вопросы работы оратора над речью, определение темы публичной речи, осмысление материала, первая редакция ключевых слов, общий контроль, последняя редакция ключевых слов, запоминание текста выступления; способы построения вступления, обоснование мнения, тезиса, аргумента и аргументации, демонстрация наглядного материала.

VIII – XII главы труда посвящены анализу искусства спора и ее разновидностей. В восьмой главе дается характеристика общих вопросов, особенностей публичного спора, его сущности, целей, видов (аподиктический, эристический, софистический), таких процессуальных процессов, как: начало спора, мотивация включения в спор, реакция согласия, психологические принципы спора. В девятой главе рассматриваются дебаты, в десятой – полемика, в одиннадцатой – дискуссия, в двенадцатой главе – самая своеобразная форма публичного спора – ток-шоу. Как сравнительно новый для грузинской действительности и вследствие этого малоизученный вид публичного спора, ток-шоу изучен на основании обширного фактического материала, Выявлены его особенности, обусловленные грузинской этноментальностью и языковой «картиной мира». Для обозначения одной из этих особенностей авторами в научный оборот вводится понятие «агрессивной вежливости».

Работа является одной из первых в грузинской действительности попыток осмысления вербальных коммуникационных технологий на междисциплинарном уровне.

Verbal Communicative Technologies

Summary

Contemporaneity by the universal globalization made the principal markers of our epoch - information and communication. As the result information became the most expensive capital, and the most actual fact became communication. Accordingly, the indispensable condition of competitiveness and successive in human existence, professional activity became the knowledge of effective business relations and verbal communicative technologies and skill of their practical using.

Verbal communicative technologies according to their plural problems solve such traditional scientific tasks as: communicative basis, general linguistics, culture of speech, communicative linguistics, rhetoric, (oratorical art), theory and practice of dispute art and etc. All above mentioned proves the fact that contemporary scientific opinion by the way of leaving the emanatory goes forward; that functionality defined by pragmatics unites the above-noticed humanitarian sciences into one discipline with the verbal communicative sign.

In the work about the study of communications in spite of the variety of authors' opinions "verbal communicative technologies" are considered as a united, interdisciplinary field, which has its own objects, tasks and what is the most important fact, function and destination. According to the consideration of the aims of discipline, authors bases on the fact that the reader should get the answer on such questions as:

- What is the linguistic communication, and what type is it and what is their purpose;
- In what relations are linguistics and thought, thought and speech between each another;
- What means speech purposeness, why each type of speech needs proper functional style and what is the functional style;
- What is public speech and what is its functional style – social style's, also its sub style – oratorical art's nature.
- What is rhetoric, oratorical art, public dispute and what kind are their types – polemic, discussion, debates, talk-shows and etc.

This everything is reflected in the work in the following way:

In the first chapter of the work is considered the essence of communication, its basis; there are analyzed such issues as: typology of communicative processes, fields, models: functional model by R. Jakobson, model by K. Shenon and U. Wyver; model by H. Lasvel; uncharacterized (unlined) models by Bartis; U. Maturanes and others. Beside of it, there is analyzed the content of communicative acts, communicative and structural, especially communicative, linguistics interaction, communicative forms, types, functions, objects, reasons, semiotics, some communicative speech's features in the work; communicative person's models, groups, issues of communicative organization are also characterized.

In the second chapter "language and thought" is considered such problems of the native language and thought principles as: thought forms, thought inner state. At the level of contemporary linguistics there is revealed the features of setting the thought, its linguistic "decoration", transferring peculiarities, structural units - sayings, its relations towards the sentence, saying peculiarities: expressiveness, style.

In the third part of the work there is revealed speech and research of its related problems. Also are considered the following issues: speech philology basis, speech style, oral and written speech styles, speech clearness, exactness, language richness; speech sonorousness, emotionality; speech unlinguistical communicative elements; speech techniques; together with it is revealed the speech style defined by thought and language tendencies.

In the fourth chapter the functional style analysis of public speech of public style and the peculiarities of public thinking are revealed; also lexicology and phraseology, morphology and syntax stylistics, separately as the variety of public style are considered; and oratory speech style is characterized in the above-mentioned chapter. In the field of consideration is discussed such defining figures as: comparison, metaphor, inclusiveness, metonymy, epithet, allusion, and so on.

The fifth part of the work is dedicated to the nature of official business style, lexicology and phraseology, morphology and syntax.

In the sixth chapter the oral purpose and its peculiarities' analysis are revealed; also the following types are characterized: ritual speech, imperative speech, prevocational speech and etc.

The authors pay the special attention to the theory of old language communication and the phenomenon reflecting the practice – rhetoric. The seventh part of the work is dedicated to it; where the following issues are researched, analyzed and characterized: rhetoric and publicism; irony and humor, orator's work over the word, definition of the theme of public word, material thinking, the first correction of key words, general control, the final correction of key words, procedural aspects for the public word building;

devices for the introduction, proving the opinion, thesis, argument, argumentation, demonstration of visual material.

The eighth and ninth chapters are dedicated to dispute art and the characterization analysis of types of public dispute. In the eighth part the general type of dispute is considered, also the essence of dispute, aim, types (native, sophistic) are revealed and such procedure moments of dispute as: beginning of dispute, dispute motivation; accepting reaction, psychological principles of dispute. In the ninth chapter debates are considered, in the tenth – polemics, in the eleventh – discussion, but in the twelfth – the most peculiar type of public dispute – talk-show. As a quite new phenomenon for Georgian reality and at the same time the actual one talk-show depends on a big factological material. In the given work the Georgian ethno mental and universe language icon defined by different peculiarities are revealed. In order to define one of these peculiarities the authors apply to “the concept of aggressive politeness”.

The mentioned work is one of the first experiments in the Georgian reality at the level of interdisciplinary verbal communicative technologies (by the mentioned type).

სარჩევი

რედაქტორებისაგან—კომუნიკაციის სათავეებიდან ვერბალურ კომუნიკაციამდე.....	4
შესავალი.....	9
ნაწილი პირველი.....	14
თავი I.....	14
კომუნიკაციის საფუძვლები.....	14
1.1 კომუნიკაციის არსი	14
1.2 კომუნიკაციური პროცესების ტიპოლოგია.....	16
1.3. კომუნიკაციის სფეროები	17
1.4. კომუნიკაციის მოდელები	19
1.5. კომუნიკაციური აქტები	23
1.6. სტრუქტურული ლინგვისტიკა და კომუნიკაცია.....	25
1.7. კომუნიკაციის ფორმები	26
1.8. კომუნიკაციის სახეები.....	27
1.9. კომუნიკაციის მიზნები და მიზეზები	28
1.10. კომუნიკაციის ფუნქციები.....	29
1.11.მეტყველებითი ზემოქმედება და მეტყველებითი ურთიერთობა.....	30
1.12. კომუნიკაციის სემიოტიკა.....	30
1.13. პიროვნებათშორისი კომუნიკაცია.....	32
1.14. კომუნიკაციების ორგანიზება: სტრუქტურა, ურთიერთობები; კომუნიკაციური ნაკადები.....	36
1.15. კომუნიკაციის თანამედროვე ლინგვისტიკური გაგება.....	37
თავი II. ენა და აზროვნება.....	42
2.1. აზროვნების ფორმები.....	43
2.2. აზროვნების შინაგანი ბუნება.....	45
2.3. სამყაროს ენობრივი აღქმა-გააზრების მექანიზმები.....	49
2.4 გამონათქვამი.....	58
2.5. გამონათქვამის სტილი.....	68
თავი III. მეტყველება.....	72
3.1. მეტყველების ზოგადი დახასიათება.....	72
3.2. მეტყველების ფსიქოლოგიური საფუძვლები.....	76
3.3. მეტყველების სტილი	79
3.4. 3.3.1. სტილის რაობა.....	79

3.3.2. ზეპირმეტყველების სტილი და წერითი მეტყველების სტილი.....	81
3.3.3. ზეპირმეტყველების ვერბალური კომუნიკაციური ელემენტები.....	83
3.3.3.1. ლინგვისტიკური სტილისტიკის ნორმათა დაცვა.....	83
3.3.3.2. სიტყვახმარება: მეტყველების სიცხადე და სიზუსტე.....	85
3.3.3.3. ენის სიმდიდრე.....	86
3.3.3.4. მოკლედ თქმა და სიტყვამრავლობა	87
3.3.3.5. მეტყველების ჟღერადობა (კეთილხმოვანება).....	89
3.3.3.6. მეტყველების ემოციურობა	90
3.3.4. ზეპირმეტყველების არაენობრივი კომუნიკაციური ელემენტები	91
3.5. მეტყველების ტექნიკა.....	96
3.3.5.1. სისტემა: მოლაპარაკე – მსმენელი	99
3.3.5.2. აუდიტორიის პოლარიზაცია	100
3.3.5.3. აუდიტორიის მართვა	101
3.6. მეტყველების სტილის განმსაზღვრელი გონით-აზროვნებითი და ენობრივი ტენდენციები.....	103
თავი IV. პუბლიცისტური სტილი	107
4.1 პუბლიცისტური სტილის განმსაზღვრელი ენობრივი თავისებურებები	109
4.2 პუბლიცისტიკის ლექსიკა და ფრაზეოლოგია	112
4.2.1. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ლექსიკა.....	113
4.2.2. პუბლიცისტური სტილის ფრაზეოლოგია.....	113
4.3. პუბლიცისტური სტილის მორფოლოგია	114
4.4 პუბლიცისტური სტილის სინტაქსი.....	114
4.5. პუბლიცისტური მეტყველების სტილური ნაირსახეობები.....	117
4.6. ორატორული მეტყველების სტილი.....	118
4.6.1. შედარება (მაგალითი).....	121
4.6.2. მეტაფორა.....	122
4.6.3. ჩართული ამბავი (ეპიზოდი).....	124
4.6.4. ფიგურები	125
თავი V. ოფიციალური საქმიანი სტილი.....	129
5.1. ოფიციალური საქმიანი სტილის ლინგვისტიკური ბუნება.....	130
5.2. ოფიციალური საქმიანი ენობრივი კომუნიკაციის ლექსიკა და ფრაზეოლოგია.....	132

5.3. ოფიციალური საქმიანი სტილის მორფოლოგია	133
5.4. ოფიციალური საქმიანი სტილის სინტაქსი.....	134
თავი VI. მეტყველების მიზანდასახულობათა კლასიფიკაცია.....	137
6.1. სიტყვის ჩანაფიქრი	140
6.2. სიტყვის განზრახულობა – ენობრივი კომუნიკაციის მეორე დონე.....	142
6.3. პროფესიული ენობრივი კომუნიკაციის მოტივაცია მიზანდასახულობა).....	145
6.4 “იძულებისა” და “დარწმუნების” კატეგორიები, როგორც “ძალაუფლებისაკენ ლტოლვის” რეალიზება.....	150
6.5. მეტყველების ზნეობრიობა.....	153
6.6. იმპერატიული მეტყველება.....	157
6.7. პროვოკაციული მეტყველება.....	160
თავი VII. რიტორიკა - ძირძველი ენობრივი კომუნიკაციის თეორია და პრაქტიკა (ტექნოლოგია).....	166
7.1. რიტორიკა და პუბლიცისტიკა.....	172
7.2. ორატორული სიტყვის სახეობანი და სტრუქტურა.....	174
7.3. საჯარო სიტყვის სტრუქტურული შინაარსი	175
7.4. იუმორი. მახვილსიტყვაობა. ირონია.....	179
7.5. ორატორის მუშაობა სიტყვაზე.....	180
7.5.1. საჯარო სიტყვის თემის განსაზღვრა.....	181
7.5.2. მასალის გააზრება.....	184
7.5.3. საკვანძო სიტყვების პირველი რედაქცია.....	184
7.5.4. საერთო კონტროლი.....	185
7.5.5. საკვანძო სიტყვის საბოლოო რედაქცია.....	185
7.5.6. სიტყვის დამახსოვრება.....	185
7.6. სიტყვის აგების პროცესუალური ასპექტები.....	186
7.6.1. შესავლის აგების რამდენიმე ხერხი.....	191
7.6.2. საჯარო სიტყვის ძირითადი ნაწილის აგების პროცესუალური თავისებურებები	193
7.6.3. თვალსაზრისის დასაბუთება.....	199
7.6.3.1. თეზისი	199
7.6.3.2. არგუმენტი • არგუმენტაცია.....	205
7.6.3.3. დასაბუთება	212
ნაწილი მეორე	216
თავი VIII.კამათი.....	216
8.1. კამათის რაობა.....	217

8.2. კამათის მიზანი.....	217
8.3. კამათის სახეობები	218
8.3.1. ერისტიკული, ანუ საპარლამენტო კამათი	218
8.3.2. სოფისტიკური კამათი	226
8.4. კამათის ფსიქოლოგიური პრინციპები.....	231
8.4.1. მოსაზრების არაიგივეობრიობის პრინციპი.....	231
8.4.2. თანაბარი უსაფრთხოების პრინციპი.....	232
თავი IX . დებატები	238
9.1. მტკიცებათა ელემენტები და გზები	241
9.2. მომზადება, სტრუქტურირება	244
9.3. არგუმენტირების მეთოდები.....	245
9.4 რეპლიკები დებატების მსვლელობაში.....	253
თავი X .პოლემიკა	255
10.1. პოლემიკის ლოგიკურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები.....	256
თავი XI.დისკუსია.....	265
11.1 კონფერენციები.....	267
11.2 დისკუსიის გამართვის ტექნიკური საშუალებები (ტექნოლოგიური ელემენტები და მოდელები).....	268
11.3. დისკუსიაში მონაწილეობა	272
11.4. შეკითხვები და შენიშვნები დისკუსიაში	274
11.4.1. შეკითხვათა ტიპები	275
11.4.2. შენიშვნები.....	276
11.5. დამასრულებელი სიტყვა დისკუსიაში.....	278
11.6. დისკუსიის წარმართვის მეთოდოლოგიური ასპექტები.....	281
11.7. დისკუსიის წარმართვის ტექნოლოგია.....	282
თავი XII.თოქ-შოუ.....	290
საჯარო გამოსვლების ზოგი თავისებურება (ძირითადი რეკომენდაციები).....	300
წიგნში გამოყენებულ ზოგიერთ ტერმინთა განმარტებანი.....	305
Резюме.....	313
Summary	316

იბეჭდება ავტორთა მიერ წარმოდგენილი სახით

გადაეცა წარმოებას 28.05.2009. ხელმოწერილია დასაბეჭდად
29.05.2009. ქაღალდის ზომა 60X84 1/16. პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 20.
ტირაჟი 100 ეგზ.

საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბილისი,
კოსტავას 77

Verba volant,
scripta manent